Fr. Burgersdicii [redacted] Cay

INSTITUTIONUM *LOGICARUM* LIBRI DUO.

Pret— 00:03:06

Ad juventutem Cantabrigiensem.

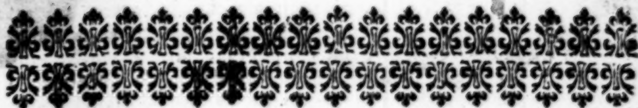
Quod vetus *est, juvenes, in Relligione sequamur:*
Quod placet in Logica, nil vetat esse novum.

Sum e Libris Johannis Cay: Anno Domini 1681.

John Cay

CANTABRIGIÆ,
Apud JOANN. FIELD, Celeberrimæ Academiæ Typographum. 1668.

Illustrissimis ac Potentissimis Dominis

DD. ORDINIBUS

Hollandiæ & Westfrisiæ.

DUæ res sunt, Illustrissimi ac Potentissimi Domini, quæ præ cæteris, utilitatem maximam adferunt humano generi, & gloriam immortalem iis, qui earum peritiam adepti sunt; Arma videlicet & Literæ. Et armorum quidem usu facilè careremus, si homines ità viverent, ut suis rebus contenti, aliena neq; invaderent, neque affectarent. Nunc vero quoniam ità comparatum est, ut multi principes felicitatem suam in imperii magnitudine & opulentia constituentes, aliorum limitibus immineant, eósque sæpe levissimâ, sæpe etiam nulla de causa, pulso legitimo Magistratu, armatâ manu invadant & occupent; armorum peritia & disciplina bellica jure optimo commendatur, tanquam res in omni Republica apprime necessaria, ad fines suos, arásque & focos, hoc est, religionem, libertatem, parentes, conjuges, & liberos, adversùs vim externam defendendos. Neque ulla gloria aut præmia minùs esse judico indebita, quàm quæ decernuntur iis, qui mortis pericula infracto animo adeunt & sustinent, ut civium suorum capita periculis eripiant, & adversùs hostium violentiam tueantur. Literarum scientiam, non hominum pravitas, sed propria præstantia necessariam fecit humano generi: & gloria, quæ hinc paratur, non minùs fortè laboriosa est, sed tamen innocentior, & magìs tuta, quàm quæ nascitur ex armorum disciplina. Et quamvìs hæc duo studia admodùm diversa sint, & rarò, ac non nisi in maximis hominibus, juncta reperiantur: ambo tamen ad Reipublicæ felicitatem plurimum conferunt, alterúmque alterius operam requirit. Nam literæ non facilè, nisi in otio florent, atque in rebus tranquillis. Otium autem & tranquillitas Reipublicæ conservari perpetuò non potest sine armorum præsidio. Jam, vice versa, armorum incertus & sæpe infelix eventus fit, si absq; consilio prudentiáque tractentur: Et quamvìs prudentiam usus ferè generet, & experientia, tamen plurimùm à literis promovetur. Atque hanc ob causam judicavit Plato beatas fore Respublicas, si aut Philosophi, hoc est, literati, iidémq;

rerum gerendarum periti, imperarent, aut, qui imperant, ità rebus gerendis vacarent, ut etiam darent operam Philosophiæ. Nam profectò iniqua sunt eorum & indocta judicia, qui literatos ad nullam rem idoneos esse existimant, quàm ad erudiendam juventutem: cùm magnum habituri sint à literis auxilium ad prudentiam, si animum ad Rempublicam & ad res gerendas adjiciant. Habent hoc literæ præterea, ut præstantissimorum hominum gloriam, æternis monumentis, ad posteros transmittant. Quam rem Alexander Magnus tanti æstimabat, ut Achillem felicem prædicaret, quòd natus esset Homerus, qui tam præstanti poemate illius facta descripsisset, & nomen æternitati consecrasset. Neque verò defunctis solùm ad gloriam prosunt literæ, sed & posteris ad usum. Quàm multa sunt à Græcis atque à Romanis præclarè gesta, quæ feliciter imitamur! Quàm multæ leges ab iis latæ, atque artes inventæ, humano generi utilissimæ? Quæ tamen omnia ignoraremus, si literarum præsidio non essent ad nos propagata. Utraque vos studia, Illust. & Potentissimi Domini, in vestra Republica felicissimè conjunxistis. Nam & armorum gloriam, & militaris disciplinæ laudem, ità vestræ Reipublicæ fecistis proprium, ut omnes principes, etiam hostes vestri, aut apertè profiteantur hâc parte se à vobis superari, aut saltem id tacitè significent, dum vestram disciplinam, ut exemplar, imitantur. Neque verò successus defuit tam præclaris institutis. Etenim provincias vestras, excusso intolerabili Hispanorum jugo, adversùs potentissimum totius mundi principem, non modò feliciter defendistis, sed & limites protulistis, & ad induciarum conditiones petendas eum compulistis. Literarum decus ex eo statim tempore, quo Reipublicæ forma constituta fuit, ità hîc emicuit, ut nullibi magís. In hac enim ipsa Academia, quæ Leidensibus indulta fuit, tanquam præmium durissimæ obsidionis fortissimè toleratæ, ab ipsis statim incunabulis, ità omnium laudabilium disciplinarum studia florere inceperent; ut jam diu hæc una omnes alias Academias, incredibile dictu, quàm longè post se relinquat; ut ipsæ Musæ domicilium hîc fixisse videantur. Ex hac Bonæ mentis æde, quàm multi, quámque præclari viri prodiêre, qui Reipublicæ atque Ecclesiæ Christi, quæ in ea colligitur, præclaram operam navaverunt, atque etiamnum fideliter navant! Plerique vestrûm confiteri non erubescetis, non multò minùs vos Academiæ debere, quàm Respublica debet prudentissimis vestris & saluberrimis conciliis. Et nè quid hac in parte deesset, cùm intelligeretis plurimùm nocere juventuti ad parandam er ditionem, Scholarum diversa instituta; laudatissimum profectò & saluberrimum decretum fecistis, ut omnes Scholæ vestræ provinciæ eodem modo regerentur, iidem linguarum & artium autores ubique legerentur; nè, si fortè necesse sit pueros ad alias Scholas ablegari, institutorum & librorum diversitas, eorum profectum, quod hactenus factum est, plurimùm remoretur. Ordinem & instituta Scholarum, librorúmq; prælegendorum catalogum, hujus Academiæ Professores per Deputatos suos conscriptum, & omnium judicio examinatum,

vobis exhibuerunt. Et, quò minus incommodi hæc reformatio secum traheret Nobiliss. & Ampliss. D D. Curatoribus Academiæ, & Consulibus civitatis Leidensis, dedistis in mandatis, ut Deputatos utriusq; Synodi, omnésq; Hollandicarum Scholarum gymnasiarchas, Leidam evocarent, eorúmq; judicia, unà cum Professoribus ad eam rem ab Academico senatu designatis, audirent & examinarent, ut ex omnibus iis, quæ aut à delegatis Professoribus, aut à Deputatis Synodorum, aut à gymnasiarchis essent observata, generalis ordo conciperetur, quem omnes Scholæ deinceps in puerorum institutione sequerentur. Placuit tum fortè D D. Curatoribus Consulibus, & Professoribus deputatis, ut judicium ego quoq; dicerem de Logica quæ in omnibus Scholis doceri deinceps posset; cúmque de Organo Aristotelis, déque Logica Rami, Crellii, Bertii, Hunnæi, Molinei, Keckermanni, aliorúmque pluribus dixissem, quid mihi videretur, & in singulis aliquid observâssem, cur minùs idoneas judicarem, quæ in Scholis prælegerentur injunctum mihi fuit, ut Logicam formarem ad eum modum, quem judicarem Scholis fore convenientissimum. Formavi igitur hos duos Institutionum Logicarum libros, in quibus omnia hujus disciplinæ præcepta, quæ quidem usum aliquem habent, ità sum complexus, ut provecti nihil ulteriùs videantur desiderare, præter exercitationem. Et ut etiam tironibus consulerem, ex hisce Institutionibus Synopsin excerpsi, quæ incipientibus tradenda sit. Hosce Logicarum Institutionum libros, Illust. & Potentissimi Domini, vobis submisso animo offero, dedicóque: vosq; obnixè rogo, ut hunc ingenii industriæq; meæ fœtum benignè suscipiatis, quem vestro decreto atq; autoritate conceptum atque efformatum, bono publico enitor atq; edo in lucem. Et sanè, cùm multorum iniquis reprehensionibus, vel etiam calumniis, hunc fœtum obnoxium fore præsagirem, periculum esse judicabam, nè in ipsis incunabulis opprimeretur, nisi prodiret vestrâ autoritate munitus. Nec dubium mihi est, quin ob eas ipsas rationes, quibus permoti eandem disciplinam in omnibus Scholis observandam decrevistis, hasce meas Institutiones Logicas æqui bonique consuletis, vestróque patrocinio tutas esse benignè patiemini, quas ipsi Scholis & luci destinâstis. Dum hâc fiduciâ me sustento, Deum Optimum Maximum supplici mente precor, ut vos Rempublicámque vestram suis beneficiis cumulet, eámq; adversùs hostium vim & insidias protegat, vestráque omnium consilia dirigat ad regni sui instaurationem, vestrúmque omnium æternam salutem. Lugdun. Batav. xv. Septemb. 1626.

Illust. & Potentiss. Dominationibus vestris

obsequio deditissimus

FRANCO BURGERSDICIUS.

Præfatio ad Lectorem.

ANxia, solicitaq; vanitatis plenissima res est, benevole & docte Lector, ingenii sui literata monumenta vulgantibus, posthabita publica utilitate, gloriam vulgi judicio temerè delatam, laboris sui industriaque operæpretium existimare. Nam & gloria per se inanis est, si honesta utilitate, quæ ex virtute & sapientia proficiscitur, non fuerit subnixa: & tam varia sunt atque incerta de scriptis, quæ quotidie eduntur, judicia, ut nihil sit tam miserè atq; frigidè conceptum, quod non à multis celebretur; nihil contrà tam doctum ac limatum, quod non inveniat reprehensores suos. Pleriq; enim omnes, qui de aliis judicium censorio supercilio ferunt, τῷ πάθει μᾶλλον ἢ τῷ λόγῳ προσέχοντες, nihil probant, nisi quod tritum est, quódque ipsi vel præceptoribus suis hauserunt, vel sua industria didicerunt. Quæ à recepta disciplina vel latum unguem recedunt, aut ab eo tramite quem in studiis suis secuti sunt, ea statim præjudicio damnant; non ratione, sed affectu in consilium adhibito. Cordati scriptores gloriam quidem non contemnunt (neq; enim illis cornea fibra est) sed neq; affectant, si à virtute & à publica utilitate sejuncta est. Quin gloriam non ducunt esse gloriam, nisi quæ à peritis æstimatoribus sibi ob virtutem tribuitur; cæterùm securi de temerariis vulgi judiciis. Horum hominum morem secutus sum in ordinandis hisce Logicarum Institutionum libris, dedíque operam, ut ad legentium ac discentium utilitatem potius essent comparati, quàm ad ambitionem. Quod an consecutus sim, tibi, docte ac benigne Lector, lubens judicandum relinquo. Quod tamen quò fiat à te certiùs accuratiúsque, paucis hac tibi præfatione exponam, quæ fuerit ratio consilii mei, in hisce Logicarum Institutionum libris formandis & edendis Mirum enim haud dubiè tibi videbitur, in tanta doctorum virorum multitudine, qui Logicas Institutiones reliquerunt, neminem idoneum repertum esse, qui in omnibus Scholis prælegeretur: mihi autem uni, homini novo, certè non celebri, hoc delatum esse ut novam Logicam conderem, quæ, pulsis autoribus receptis, ubiq; deinceps obtineret. Cùm ab Illustr. ac Potentiss. Hollandiæ Westfrisiæq; Ordinibus decretum esset factum de scholasticæ disciplinæ reformatione, & inter alia con-

stitutum

ſtitutum, ut iidem linguarum & artium autores ubiq; prælegerentur; cúmq; non ejuſdem autoris Logica (ut de cæteris libris nihil dicam) eſſet ubiq; recepta, ſed alicubi doceretur Auguſtinus Hunnæus, aut Fortunatus Crellius; alibi Ramus, aut Bertius, non uno loco Molineus, aut etiam Keckermannus; deliberandum fuit, cujus Logica cæteris omnibus prælata ubiq; reciperetur. Et quamvìs eorum, quos nominavi, autorum Inſtitutiones haudquaquã contemnendæ ſint, neminem tamen ita cuiquã eorum obnoxium fore confido, qui non judicet aliquid in eo eſſe, quod poſſit emendari. Etſi autem ab ingenio meo alienum ſit, aliorum ſcripta carpendi animo examinare, & vitia potiùs aut hallucinationes, quã virtutes & laudes commemorare; nunc tamen, cùm publica cauſa agitur, facilè me veniam impetraturum confido, ſi liberè & candidè expoſuero, quænam in eorũ Logicorum Inſtitutionibus, quas dixi prælegi in Scholis ſolitas, deſiderari exiſtimem. Quæ ſi efficiam, candide Lector, ut & tibi videantur, haud invitus concedes, optimo conſilio factum eſſe, ut nulla ex iis omnibus Scholis deſtinaretur, niſi accuratè recenſita. Singulas Logicas ad cenſuram revocare, non præfationis, ſed commentarii opus eſt. Per claſſes eundum, quæ fine & ſcribendi inſtituto differunt. Omnes enim Logicarum autores ad tres fere claſſes revocari poſſunt. Quidam enim Ariſtotelem ſequuntur κ̀ πόδας, ejuſque Organon contrahunt, & præcepta indè deprompta eâdem methodo diſponunt, idoneíſque exemplis illuſtrant. In hâc claſſe numerari poſſunt Hunnæus, Crellius, Bertius, Molineus, aliíque quamplurimi. Quorum libri Logici accuratæ potiùs Iſagogæ ſunt, eæque utiliſſimæ ad doctrinam Ariſtotelis compendiosè percipiendam, ejuſque Organon faciliùs intelligendũ, quàm integram ſyſtemata Logicarum Inſtitutionum. Ego quidem ſingulos Ariſtotelis libros admiror: ſed tamen univerſam Logicam libellis iſtis, quibus Organon conſtituitur, ut credam contineri, nemo facilè à me impetrabit. Nam primò perſuaſiſſimum mihi eſt, libros Logicos, qui ad nos pervenerunt, non eo ordine conſcriptos atque editos fuiſſe ab Ariſtotele, quo nunc ſunt diſpoſiti; neque etiam eo conſilio, ut univerſam diſciplinam Logicam abſolverent. Nam quia poſteriores libri in prioribus citantur, nullâque inter ſe connexione cohærent, cuilibet attentiùs rem conſideranti manife-

stum est, librum Categoriarum (si modò sit Aristotelis) & librum de Interpretatione, item Analytica, Topica, & librum de Sophisticis elenchis, esse separata quædam opuscula, quæ diversâ occasione ac fine, diverso tempore sunt ab Aristotele in lucem emissa. Præsertim cùm Aristoteli sit usitatissimum, libros suos, quos quidem ejusdem operis esse voluit, aptis transitionum formulis connectere. Interpretibus ergò debemus istam operam, qui omnes Aristotelis libros ad Logicam pertinentes collegerunt, unóq; volumine ediderunt idque eâ methodo, quæ non cum ordine editionis, sed cum Logicæ natura maximè congrueret. Huc accedit, quòd plurima in Organo desiderantur, quæ tamen ad plenam Logicæ constitutionem sunt necessaria. Nam cum quatuor sint instrumenta Logica, definitio, divisio, syllogismus, & methodus, Aristoteles tamen de uno tantùm agit syllogismo. De methodo nihil omninò præcipit; cùm tamen ipse methodi leges servet accuratè. De definitione nonnihil quidem tradit, sed aliud agendo, ac quatenus sedes est argumenti topici, aut apodictici: non verò, quatenus solvit quæstionem, quâ quæritur, quid res sit. De divisione agit multò parciùs, eámque nominat potiùs, quàm explicat. Hanc ob causam factum est, ut ii, qui Aristotelis vestigia pressè sequuntur, Logicæ naturam & usum solius syllogismi doctrinâ circumscribant; ex syllogismi consideratione, Logicæ definitionem ac distributionem petant; quasi syllogismus ejúsque fabricatio toti Logicæ, ut adæquatum subjectum atque finis, responderet. Atque hoc quidem rectè; sic cui propositum esset Organon Aristotelis interpretari, aut illius exhibere compendium: at qui Logicarum Institutionum plenum systema velit efformare, cùm necesse est ab hoc instituto nonnihil recedere: quia non iidem limites sunt plenæ Logicæ, & Organi Aristotelici. Quin nec syllogismi doctrina plena est in Organo. Nihil enim ibi præceptum de syllogismis compositis, sive hypotheticis ac disjunctivis; nihil etiam de propositionibus compositis, ex quibus isti syllogismi formantur. Quæ cùm videret Boethius, qui primus in Organon Aristotelis Latinè commentatus est, tractatum conscripsit de syllogismis compositis, déque arte dividendi ac definiendi, Logicámque hisce additamentis fecit pleniorem. Quid porrò dicam de quamplurimis præceptis Organi Aristotelici

telici, quæ quidem, ut non sint inutilia cognitu provectioribus, sunt tamen non necessaria incipientibus in quorum gratiam Institutiones compendiosè scribendæ sunt? Quàm multa sunt in Analyticis prioribus ac posterioribus, quæ tutiùs utiliúsq; prætereuntur, quàm pueris inculcantur! Paucis capitibus comprehendi potest horum librorum substantia, ac necessaria præcepta. Libri Topici sunt quidem variâ eruditione, multisq; utilissimis ac necessariis præceptionibus referti: sed habent tamen plurima superflua. Et quæ in iis occurrunt utilia (quæ sunt sanè plurima) ea poterant compendiosiore magísq; perspicuâ methodo tradi. Idem judicium esto de libro Sophisticorum elenchorum. Nec tamen hæc Aristoteli imputanda sunt sed tempori. Praxis enim Logica tum temporis potissimum consistebat in colloquiis ac dialogis (ἐπιδείξεις ἐξωτερικὰς vocat Aristoteles) ubi de variis rebus, ac potissimùm de sectarum diversis hypothesibus in utramque partem probabilibus interrogatiunculis & responsiunculis disputabant, ídque ad opinionem, imò ad pompam magis atque ostentationem, quàm ad sapientiam ac veritatem. Ad hunc finem libri Topici & Sophisticus potissimùm collimant. In Topicis enim traduntur præcepta disputandi ex iis quæ revera sunt probabilia; in Sophistico ex iis quæ probabilitatem fucatâ fronte mentiũtur. In Analyticis traditur ratio disputandi seria, verámq; scientiam adipiscendi. Hinc est, quòd sæpe Analyticum disputandi artificium Topico ad eum modum opponitur, quo accurata qualibet opponi solent iis, quæ tantùm leviter adumbrata sunt. In libro de Interpretatione nihil ferè non est necessarium: in libro Categoriarum, pauca, quæ nempe exstant c. 14 & 15 cætera ad Logicam pertinent; sed tamen non eo ordine tradenda sunt, si systema Logicarum Institutionum formandum sit. Cùm enim hic liber dividi soleat in protheoriam, theoriam, & hypotheoriã, (vulgò in anteprædicamenta, prædicamenta, & postprædicamenta) hæ partes tam diversam doctrinam continent, ut per leges methodi cohærere non possint in legitimo systemate. Ex quibus omnibus luce meridianâ clariùs liquet, non posse rectè Logicas Institutiones formari ab iis, qui Aristotelici Organi methodum & modũ κατὰ πόδας sequuntur. Et quanquam hæc incommoda ab eruditis viris & præcipuè à clarissimo Molineo emendata sint, qui & superflua resecuit, & omissa magnâ parte

reposuit

repoſuit & ordinem reſtituit; nihilominus tamen nondum videtur illud aſſecutus, in quo accurati hominis animus poſſit acquieſcere. Nam ut prætercam, quòd prædicabilia & categorias ad Logicam referat, non ut partem, (quemadmodum fieri debebat) ſed ut doctrinam Logico utilem, & introductionis inſtar toti arti præmittendam; Logicam ſic definit ac dividit, ac ſi in ea nihil aliud ſpectari deberet, quàm ſyllogiſmus. Unde fit, ut doctrinam de definitione, diviſione, ac methodo, ita ſyllogiſticis præceptis intexat, aut in appendice adnectat, ac ſi per ſe non mererentur locum: cùm tamen hæc quatuor rationis noſtræ inſtrumenta, quatuor debeant diſtinctas partes conſtituere. Præterea, in parte communi, ubi agit de ſyllogiſmo in genere, déque enunciatione, tanquam de communi materia ſyllogiſmi, ita brevis eſt, ut hæc pars alteri admodum ſit diſſimilis, in qua præcepta tradit de ſyllogiſmo in certis materiæ conditionibus ſpectato, quæ in Topicam, Apodicticam, & Sophiſticam dividitur. Tranſeo ad ſecundam claſſem Logicorum; in qua familiam ducit Petrus Ramus, homo eleganter quidem doctus, ſed audax, temerarius, & in antiquitatem ſanè quàm injurius. Hic cùm receptam aliquot ſeculis philoſophandi rationem meritò improbaret, quâ non ſolùm in Ariſtotelis verba, qui Philoſophiam profitebantur, ſinguli jurabant, & errorem imò crimen penè hæreſeos judicabant, ab illius decretis vel latum unguem recedere; ſed etiam Philoſophiæ ſtudium in acutas aliquot & ſpinoſas quæſtiones commutaverant, de quibus barbarè, maximâque animi contentione, non aliter, ac ſi de religionis ſumma ageretur, in Academiis diſputabant, relicto interim multiplici uſu, qui ex eo in humanam vitam emergere debebat: ut depravatũ hunc morẽ emendaret, dum voluit vitare Scyllam, ut dici ſolet, incidit in Charybdim. Nam dum in eo eſt, ut licentioſam illam diſputandi pruriginem coerceret, barbariémque è Scholis atque Academiis, laudabili ſanè auſu atq; incepto, eliminaret; diſciplinas Philoſophicas, & imprimis Logicam, nimis arctis finibus circũſcripſit, ac penè corrupit. Nam dum brevis eſſe laborat, non ſolùm fit obſcurus, ſed etiam (quod obſcuritate deterius eſt) mutilus: atq; inſuper ſæpe abit à veritate. Nam non ſolùm Ariſtotelem non nimis anxiè religioſéq; ſecutus eſt, quod tum ab aliis fiebat; ſed etiam illius ſcripta, quâcunque potuit ratione inſectatus

ctatus, in contemptum odiúmque adducere conatus est; clamitans nihil esse in illo præter inanē garrulitatem, pauca præcepta genuina, nullam methodum. Hoc animo atq; affectu Logicā concinnavit (ut de cæteris disciplinis nihil hoc tempore dicam) non ex præceptis Aristotelis, sed ex Cicerone potissimum, aliisque, qui Stoicos potius, quàm Peripateticos secuti sunt. Atq; hac in parte quidem institit vestigiis Laurentii Vallæ, Rodolphi Agricolæ, Ludovici Vivis, aliorúmque, qui Peripateticam doctrinam jam ante contempserant, alioque modo ac methodo Logicam efformarant. Egit quidem illud Ramus majori animo atq; audaciâ, sed successus defuit ausis. Duo autem sunt in Rami disciplinis, quibus maximè se jactat; methodus, & usus. Hoc enim præ cæteris videtur studuisse, ut omnia præcepta inter se cohærerent, suisque locis singula ponerentur; & nihil in disciplinis collocaretur, cujus usum apud cordatos scriptores non deprehendisset. Sed dum hisce rebus nimis anxiè attendit, multa præterit, quæ tamen ad artis perfectionem necessariò requiruntur. Duo enim genera præceptorum in Logica tradenda sunt: quædam per se usum habent in rebus cognoscendis, mentisq; notionibus vel voce vel scripto interpretandis: talia sunt omnia, quæ de definitione, divisione, syllogismo & methodo præcipiuntur. Alia eò duntaxat faciunt, ut materia sint, è qua hæc rationis nostræ instrumenta confinguntur. Hæc in optimis quibusque scriptoribus frustra quæruntur, ut qui non de arte scribunt, sed ex arte. Quæ autem in Rami Dialectica desiderantur, ex plurimis hæc sunt præcipua. Primò, Dialecticam contexit ex nudis definitionibus & divisionibus. In quo profectò peccat admodùm largiter. Nam sicut regulas supervacuas esse judico, quæ in definitionibus continentur; ita necessariò definitionibus subnectendas esse censeo, quæ & usum artis continent, & tamen ex definitionibus & discentibus non possunt satis commodè colligi. Doctrinam de syllogismo apodictico una litura expungit, nullumque discrimen ponit in syllogismorum effectis: cum tamen alii firmum animi assensum generent, alii infirmum, ac nihil ferè præter suspicionem. In doctrina Inventionis solos argumentorum titulos tradit, & obiter explicat: canones Judicii præterit, quibus argumentorum, quæ ex iis locis eruuntur, consequentia firmatur, quibusque dis-

crimen firmorum & infirmorum argumentorum explicatur. Nihil tradit de Sophisticis elenchis: quorum tamen doctrina, si non necessaria est peritissimis, saltem utilis est discentibus. Etsi tamen illi solvere soleant sophismata haud infeliciter sine regulis Sophisticis; imperitiores tamen magnum adjumentum habent in ipsis sophismatum locis, quæ causas aperiunt fallaciarum. De categoriis aliisque minutiis litem non movero: illud gravius esse duco, quòd duplicem definitionis usum non distinxerit. Nam cùm definitio adhibetur propter se, solvit quæstionem, qua quæritur, quid sit res: cùm verò sumitur ut medium syllogismi, solvit quæstionem qua quæritur, an sit res, sive, an ità, aut talis sit. Quæ certè sunt effecta diversissima, & omninò distinguenda. Postremò, dum Ramus nimis anxiè sectatur dichotomiam, discentium memoriam onerat magis quàm promovet. Quantò satius fuerat trimembri aut quadrimembri divisione multarum subdivisionum necessitatem redimere. Ob has ergò rationes videbatur inconsultum, ut aut Ramus, aut quisquam alius ex ista disciplina, Scholis præficeretur. Superest tertia classis; in qua Keckermannum aliósque colloco quamplurimos, qui doctrinam Aristotelis cum doctrina Rami commiscuerunt, & ex utriúsque disciplina Logicam concinnarunt Aristotele materiam, Ramo methodum suppeditante: & quod in uno desiderabant, id ex altero supplebant. Hæc ratio Logicam scribendi, ut superioribus præstantior est, ità omnes ferè, qui hoc institutum secuti sunt, diligentiâ & methodi ἀκριβείᾳ superavit Keckermannus; idq; consecutus est, ut multi ejus Logicam tanquam normam artis sint secuti. Nam & ordinatæ methodi præstantia, & præceptorum utilitate Ramum imitatus est, & quæ in Ramo desideravit, ex aliis mutuatus est, vel à se dedit. Sed tamen & hîc multa multi desiderant, qui tamen totum illius institutum ac concilium approbant ac commendant. Nam primò, ingens illa subdivisionum multitudo, ex qua laudem affectasse videtur, discentibus nimis quàm molesta rerum intelligentiam plurimùm impedit. Secundò, in definitionibus Logicis (nam cæteras disciplinas non attingo) non raro nugatur: veluti cum causam definit, à qua causatum pendet; causatum quod pendet à causa; totum, quod partes habet: cùm interim definitiones Aristotelis longè accuratissimas sæpe prætereat.

eat.

eat. Tertiò, nimis copiosus est in conquirendis canonibus, in quibus Ramum diximus nimis esse parcum. Nam legentis otio abuti videtur, qui eas regulas tradit, quæ in definitione rei apertè continentur, aut certè debebant contineri; vel quæ ex generalioribus regulis ultrò sequuntur. Et licèt Keckermannus egregiam operam navaverit in colligendis ac dirigendis affectionibus simplicium thematum, eásque animadverterit non eo solùm fine considerandas esse in Logica, ut sint media syllogismorum, sicuti factum erat à Ramo, sed etiam propter alios usus: eos tamen non satìs accuratè tradidit. Ait notiones sive affectiones thematum simplicium, inservire dirigendæ primæ mentis operationi, quæ est nuda rerum apprehensio sine affirmatione aut negatione; quod quidem verissimum est: sed dum explicat, quomodo prima mentis operatio hisce notionibus dirigatur, in eo decipitur. Res ità se habet meo quidem arbitratu; Cùm mens nostra duobus potissimum modis in rerum simplicium apprehensione possit aberrare, nempe, ut aut non assequatur rei essentiam, sed externas tantum rei notas; aut ut eam confusè concipiat, & veluti totum, quæ debet concipi distinctè, ac per partes: duo etiam remedia debuit Logica, quæ ars est mentem dirigendi, his duobus veluti morbis opponere; definitionem & divisionem. Nam cæteræ notiones Logicæ non aliter dirigunt primam illam mentis operationem, quàm quatenus ad hæc duo instrumenta revocari possunt, tanquam materia ex qua ea conficiuntur. Etenim non video, quid cognitio generis, speciei, differentiæ, totius ac partium, causarum & effectorum, subjecti, adjuncti, consentaneorum, dissentaneorum, oppositorum, priorum, posteriorum, & siqua sint alia, ampliùs prodesse possit menti ad res bene apprehendendas, quàm ut intelligat definitionem earum, sive quid sint, & divisionem. Definitionis appellatione etiam descriptionem, & definitionem nominalem intelligo: & sub divisione etiam distinctionem comprehendo. Efficiunt quidem prædictæ notiones, nè aliud pro alio apprehendatur: sed & illud definitionis est. Nam quæstiones de eodem & diverso pertinent ad definitionem, Ex. gr. si quis notionem artis tribueret scientiæ, nulla is in re hallucinaretur, nisi in artis, scientiæq; definitione. At si quis affirmatè statueret, artem esse scientiam, is non esset error

appre-

apprehensionis, sed judicii, ad quem corrigendum inventus est syllogismus. Longè igitur alia ratio definitionis ac divisionis esse debet in Logica, quam cæterarum notionum. Nam definitio & divisio per se mentem dirigunt æquè ac syllogismus, & præcepta de methodo; cæteræ notiones, non nisi quatenus ad definitionem, divisionem, syllogismum aut methodum revocantur. Quæ distinctio maximi momenti est ad usum præceptorum Logicorum intelligendum, & ad systema Logicum secundùm artis naturam formandum. His postremo loco adjicio, quòd dum Keckermannus syllogismum verum distinguit in topicum, dicticum, & apodicticum, deque iis seorsum agit, præcepta augeat sine necessitate. Non est mihi dubium, quin loca topica nunc argumenta firma suppeditent, quæ non quidem efficiunt scientiam, sed certam tamē cognitionem; nunc infirma admodùm & quæ vix sufficiunt ad generandam opinionem aut suspicionem: sed non erant tamen hæc sejungenda. Potest enim discrimen illud, aut ipsis inseri canonibus, aut exemplis idoneis, aliáve ratione explicari. Hæc sunt præcipua, benigne lector, quæ in Keckermanno notavi. Nā de singulis disserere nimis operosum foret. Quæ postquam in consessu Nobiliss. & Ampliss. DD. Curatorum Acad. & Consulum civitatis Leidensis, qui de Scholarum disciplina atq; ordine unà cum quibusdam ex Professoribus à toto Senatu Academico ad eam rem deputatis deliberabant, sententiam rogatus, prolixè disseruissem; injunctum mihi fuit, ut Logicam formarem, in qua ea omnia incommoda vitarem, quæ judicabant à me in aliis non perperam fuisse observata; quæque plena foret & tamen non prolixa. Quod etsi difficillimum mihi fore judicarem (non multò facilius est in aliis notare, quæ requirunt emendationem, quàm ita emendare alios, ut nulli te judicent erravisse) suscepi tamen hanc provinciam; sed ea lege suscepi, ut omnes ii, qui ex Professoribus ab Academia fuerant ad Scholasticum negotium deputati, unà mecum congregati examinarent quæ scripsissem; & si quid non satis accuratè dictum judicarent, id continuò mutarem aut expungerem. Hoc ergò consilio hasce Institutiones formavi, in eóque hanc rationem secutus sum; Præcepta potissimum hausi ex Aristotele, eáque (quantum fieri potuit) extuli ipsis verbis Aristotelis. Neque verò ea solum ex Organo petivi, sed ex omnibus aliis libris, ubi aliquid occurreret quod esset Logicum. Quin-

etiam

etiam definitiones, aliaque quædam necessaria, Græcè expressi: ut hac ratione & linguæ Græcæ assuescant pueri, & præparentur ad legendum Aristotelem. Et ne quid deesset, præcipuos Logicos contuli, & cum iis meditationes meas, ut inde suppeteret, quod in Aristotele desiderabatur. Dedi præterea operam, ut omnia, quantum possem, perspicuè efferrem. Exempla usurpavi obvia, eaque vel conficta, vel ex bonis autoribus petita, cùm in iis ratio præceptorum Logicorum manifestè conspiceretur. Quanquam enim omnium præceptorum usus ex bonis autoribus possit illustrari; tamen ad puerorum captum accommodatius est, nudis exemplis præcepta declarare, quàm testimoniis eorum autorum, in quibus maxima laus est, artificium celare. Dabimus tamen aliquando commentarium, si Deus faverit, in quo & Logicæ naturam præceptorúmque veritatem astruemus, eorumque usum ex optimis quibúsque scriptoribus, in gratiam provectiorum, demonstrabimus. Methodum petii ex ipsa artis natura. In quo tamen ex parte secutus sum institutum clarissimi viri Marci Duncani, in Academia Salmuriensi Professoris Philosophiæ præstantissimi, & olim collegæ mei conjunctissimi, cujus accuratæ Institutiones Logicæ majus auxilium mihi tulerunt in meis Institutionibu aptè ordinandis, quam ullæ aliæ.

Hæc sunt, benigne Lector, quæ te scire volui, priusquam ad harum Institutionum lectionem & examen te componeres. Quas si ad normam rationis expenderis, libens me tuo judicio subjicio. Et quicquid fit de successu, non dubito, quin consilium meum ac voluntatem de publico bene merendi sis probaturus.

Vale.

In

In viri clarissimi

Fr. Burgersdicii

LOGICAM.

SIc comparata ferme res mortalium est,
Ut qui laboris plurimum atque industriæ
Ad promovenda seculi impendunt bona,
Doctæque mentis grande & excellens opus
Chartis sacratum publico dant usui,
Hos à sepulcro consequatur sera laus,
Solisque capiant præmium à nepotibus.
Ità posterorum est sensus incorruptior,
Sinceriúsque judicat seclum sequens,
Quàm turba præsens, quæ per invidentiam
Infensa magnis perpetim virtutibus,
Quas colore non vult, odit. Hæc malignitas,
Loliginíqque hic succus excelsos petit
Virûm, premítque spiritus summum ad diem.
Diversa *Burgersdicio* demum meo,
Favore quodam cœlitum, sors obtigit;
Divina cujus scripta, queis par est nihil,
Et nil secundum, mox repentè ut prodeunt,
Consensione inusitatâ comprobat
Quicquid Batavio eruditorum tenet,
Tenétque Leida. Quæ viritim suscipi,
Et ubique mandant omnium teri manu
Patriæ parentes, quos penès summa est rei.
Ergò hunc beatum jure quis non prædicet,
Qui vivus illis interest nunc laudibus,
Quas ferre paucis funus ac cinis solet?

Petrus Cunæus, J. C.

In Logicam clariss. viri Fr. Burgersd. *ex publica autoritate in usum juventutis Batavæ conscript.*

SUmmi Ratio nata Parentis,
Et, quam Ratio peperit summa,
Ars humanæ destina vitæ,
Inconcussi regula veri,
Arctos nullo mersa profundo,
Quam post Samii consulta senis,

Et

Et Socraticæ mella senectæ,
Sed plena tui, prima sub auras
(Namque immodico dedita ludo,
Et sera suam Porticus istâ
Trabe firmavit fixitque domum)
Stagira tulit ; Fax errantis
Unica mentis, pignus cœli,
Et depositum grande Deorum,
Armis quondam sceptrisque comes,
Non Graiorum Regibus olim
Non Pellæo rerum domino
Ignota, cui domitus fasces
Prætulit orbis : rursúsque diu
Labyrinthæis invia gyris
Rerum ignaræ tradita turbæ,
Et barbarie demersa gravi ;
Rursus in auras, brevis, & veluti
Pars una tui, sed tota, venis ;
Burgersdiickii cura labósque.
Cui Lugdunum formosa suas
Credidit artes : quem Delphorum
Cortina tulit : cui nascenti
Patrius primùm risit Apollo.
Ut post tenebras læta juventus,
Nusquam ambiguis seducta viis,
Nec sideribus distracta vagis,
Postquam reliquæ cessere uni
Noctis comites, comites Lunæ,
Totúmque aperit lux nostra diem,
Unum videat surgere solem.

Daniel Heinsius.

Clarissimo viro, collegæ conjunctissimo, Fr. Burgersd. *cùm post dissertationes Physicas, & Ethicas, commentarios Logicos in lucem daret.*

BRuta quidem tellus humanos destinet artus :
Materies quoniam corporis ipsa fuit.
Præpete sed pennâ Ratio se tollit in æthram.
Nimirum celso Spiritus axe venit.
Ergò animæ miseræ curent sua corpora : *Franco,*
Mens tua det, Ratio quod sciat esse suum.
Hoc placet : & ternam fundis per secula chartam,
De Sophia triplici quæ tibi scripta fuit.
Naturæ primùm mysteria pandere juvit :
Ut doceas Mores, altera cura tua est :

Tertia nunc urget. Præstas, discamus ut omnes,
Quæ ratio suadet, de Ratione loqui.
Cur metuas rhonchos? cœlo labor iste beabit;
Ut qui cœlestis sit Rationis opus.
Qui cœlum sordet, Ratio cui vilis habetur,
De Ratione librum non amet ille tuum.

Gerardus Joannes Vossius.

In Fr. Burgersdicii *viri clariss. Institutiones Logicas.*

Qualiter infandum tenebris Chaos omnia complet,
Nec firmata satis ponit nova semina rerum.
Nec justis sociata modis; verùm undique bella,
Undique dat strages, cæcóque sub ordine pergit
Undique: sic discors animum confusio quassat,
Qui quicquam didicisse vovet, nisi cuncta catenis,
Dædala quas cudit Ratio, compôsta ligentur,
Et lumen sit mentis apex. Modò cognita nescit,
Quæ meliùs tenuisse valet, cui pagina sordet
Chrysippi, & tantùm lallantibus apta Magistris
Creditur, in triviis, atque inter compita parvæ
Pulverulenta Scholæ. Videas pallere tribunal,
Attonitásque stupere togas, si pegma disertus
Verberet, & rabulis pudibunda silentia confert
Harpocrates, digitóque jubet compescere labrum.
Hæc Mystis spinosa Dei dedit ore rotùndo
Cura loqui, certósque magìs cata concio nexus
Miratur, nullâ quàm verba ruentia lege
Si crepet insulso Rhetor donandus agello.
Ille Pater veri, valido qui Πνεύματος almi
Auxilio optatam delapsus ab axe salutem
Attulit in lethes squalenti carcere clausis.
Solerti sermone domat laqueata dolosi
Dicta Pharisæi, non argumenta recusat
Ponderibus librata suis vibrare, strophásque
Solvere, quas veterum contra præsagia Vatum
Sibilat impietas. Sequitur vestigia tanti
Gens sacris addicta Ducis. Quin Coa medentûm
Progenies, mortis causas cùm cernit, & artus
Internâ penitus putredine jam fœtentes,
Hâc face dante videt. Videt hâc inspector aliptes.
Quicquid agunt homines hujus sine numine, flocci
Penditur, atque æstiva velut mox grando liquescit.
Præmia, *Burgersdici*, igitur ventura nepotum
Quæ tibi secla ferent? Toti namque utilis orbi
Postera perpetuis illustras tempora chartis.

Sic doctum docuisse decet. Vexillifer urges
Adversas acies, sterilésque è vertice Ramos
Decutis, & victor celsis in turribus exstas,
Excipis hinc Sophiæ cœlos immobilis Atlas
Solus, & Alcides nullus succedit anhelo,
Qui pondus tam grande ferat. Date nota fatenti
Diis geniti veniam: vos queis occulta vetustas
Panditur, & gemmæ latitantes sub scrobe crebrò
Effodiuntur, ubi malè lecta notarius olim
Descripsit fœdè, & vix ullum turpis hiatus
Augurium patitur, quali nasutus Homerum
Finxit Aristarchus: vos junctim mutua vobis
Munia præstatis, nec ad unum cura labórque
Omnis abit. Sed summe virûm, tua gloria sola est,
Philosophûm gessisse polos. Promethea vincis
Robore, crudeles aquilæ nec pectora rodunt.

Janus Bodecherus Beningius.

Capitum ac titulorum, qui utroque hoc libro continentur.

Cap. LIB. I.

LIB. II.

INSTI

INSTITUTIONUM LOGICARUM

LIB. I.

CAP. I.

De Logices Natura, ac Divisione.

THEOREMA I.

LOGICA *est ars conficiens instrumenta, iisque intellectum dirigens in cognitione rerum.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. UT Logices natura accuratiùs cognoscatur, nomina primùm quibus consuevit appellari, deinde partes definitionis expendendæ sunt. Logica (ut hinc exordiar) dicta est ἀπὸ τοῦ λόγου. Λόγος duplex est Aristoteli, ὁ ἔσω, καὶ ὁ ἔξω λόγος, id est, *sermo internus & externus.* Sermonem internum vocat, τὸν ἐν τῇ ψυχῇ λόγον, id est, *sermonem qui in anima est:* Plutarchus, Damascenus aliique appellant λόγον ἐνδιάθετον, id est, *sermonem intus conceptum;* & externum, λόγον προφορικὸν, id est, *sermonem forâs prolâtum*, sive pronunciatum. Λόγος ἐνδιάθετος, sive internus, nihil est aliud quàm ratio sive cogitatio, hoc est, actio mentis res objectas earúmq; nomina concipientis. Mens enim non solùm res ipsas concipit atque intelligit, sed & idonea vocabula excogitat ad conceptus suos aliis indicandos atq; explicandos: atq; ità quodammodo in seipsa loquitur. Λόγος προφορικὸς atq; externus, est sermonis interni, cogitationúmq; interpres, atq; (ut Damascenus loquitur *lib.* 2. *de Orth. fid. cap* 21.) ἄγγελος τοῦ νοήματος, id est, *nuncius cogitationis.* Ab utroque sermone appellata est Logica, (utrumq; enim regit ac format) sed ab interno, quem nihil aliud esse diximus quàm mentis rationem sive cogitationem, præcipuè nuncupatur; ab externo sermone, sive ab oratione tantùm secundarió. Logica enim regit cogitationes animi nostri per se; orationem non per se (hoc enim Grammaticæ convenit) sed eatenus tantùm, quatenus rationis nostræ sive cogitationum interpres est.

2. Logica dicitur alio nomine Dialectica, ἀπὸ τοῦ διαλέγεσθαι, hoc est, *à differendo.* Hæc duo vocabula plerunq; sumuntur ab Aristotele pro Topica, quæ pars est hujus artis solummodo tradens præcepta de quolibet

quolibet problemate ex communibus & probabilibus principiis in utrámque partem disputandi : quâ notione ab Analytica distinguuntur, ut pars à parte, eíque ex adverso opponuntur. Logica pro Topica sumitur, *lib.* 1. *Post.cap.*22. *sect.*153.*cap.*24. *sect.*170.*lib.*2.*cap.*8. *sect.*38.*lib.* 1. *Top. cap.* 14. *lib.* 3. *Phys. cap.* 3. Dialectica, *lib.* 1. *Post. cap.*11.*sect.*83.*cap.*19.*sect.*136. *lib.* 1. *Top. cap.* 1.2.10. 11. 18. *Soph. elen. cap.* 8. 9. 11. *& saepe aliâs*, Alicubi tamen hæ voces pro tota rationis arte usurpari videntur, præsertim Dialectica: ut 1. *Rhet.cap.*1. *lib.*14. *Metaph.cap.*4.& fortè alibi. Sed quicquid sit de Aristotele, jam usus obtinuit apud Peripateticos, ut Logica sumatur pro tota arte; Dialectica verò pro Topica. Et certè ea significatio cum etymologia meliùs convenire videtur. Vix enim est, ut διαλέγεσθαι, hoc est, *disserere*, extendi possit ad omnes Logicæ partes, Qui enim definit, dividit, aut ordinat, propriè non disserit, sed is tantùm qui συλλογίζεται. Si quis tamen velit Dialecticæ nomen cum Logica confundere, & ad totam cogitandi artem extendere, non repugnabo.

3. Cæterùm alia quædam homonymia latet in illis vocabulis. Nam vel pro naturali facultate disserendi usurpantur; (veluti cùm idiotæ, teste Aristotele *lib.*1. *Soph. elen. cap.* 11. Dialecticâ dicuntur uti, & quadantenus ἐξετάζειν, καὶ ὑπέχειν λόγον, id est, *interrogare & disputationem sustinere*, ut idem loquitur, *lib.*1. *Rhet. cap.*1.) vel pro habitu præceptis & exercitatione crebrâ comparato; vel denique pro systemate Logicorum præceptorum, veluti cùm dicimus, *Logicam Aristotelis, aut Rami.* In tradita definitione, nè quis erret, Logica pro habitu sumitur, qui veluti finis est, ad quem præcepta destinantur. Atque hæc de vocabulis.

4. Definitio Logices constat genere & differentiâ. Genus Logicæ statuimus esse *artem*. Cùm enim quinque sint habitus intellectuales, teste Aristotele *lib.*5. *Eth. cap.*3. ars, scientia, intelligentia, sapientia, & prudentia: ad unum istorum haud dubiè Logica referenda est. Atqui Logica non est scientia : quia scientia earum rerum est, quæ aliter se habere nequeunt, quemadmodum docetur *lib.* 1. *Post. cap.* 8. *& lib.* 6. *Eth. cap.* 3. quæque tales sunt, ut in earum cognitione mens acquiescat. At Logica versatur circa ea, quæ in nostra potestate sunt, quæque hoc vel illo modo à nobis fieri, vel etiam non fieri possunt: quorum ideò cognitionem expetimus, non ut in ea mens acquiescat, sed ut eam transferat ad usum, & ad finem ulteriorem, ut colligitur ex *lib.* 1. *Top. cap.* 11. Et certè, cùm Logica sit τρόπος ἐπιστήμης, id est, *modus scientiæ*, non potest esse scientia; quia absurdum est, scientiam, & modum scientiæ simul quærere, ut Philosophus testatur *lib.* 1. *Metaph. min. cap.* 3. Eâdem ratiocinatione concludi potest, Logicam neque intelligentiam esse, neque sapientiam : nam intelligentia primorum principiorum esse dicitur, quæ inductione innotescunt, & ex quorum cognitione scientia fluit, *lib.*2. *Post. cap.*19. & sapientia definitur scientia rerum præstantissimarum, cùm intelligentia conjuncta, *lib.*6. *Eth.cap.*7. Non potest etiam dici prudentia: quia prudentia ad mores pertinere, & cum virtute necessariò conjuncta esse dicitur

dicitur, *lib. 6. Eth. cap.* 14. At Logica non est necessariò conjuncta cum virtute. Relinquitur ergò Logicam esse artem.

5. Quod quidam aiunt, solos habitus principales ab Aristotele dicto libro recenseri, ideóque Logicam, cùm sit habitus organicus, sive instrumentalis, isto numero non contineri; id planè falsum est. Nam discrimen habituum principalium & organicorum isto loco non spectatur. Tum etiam *artis* appellatio istis etiam habitibus tribuitur, qui, ut instrumenta quædam, ad alios habitus principaliores referuntur. Nam quamvis ars frænaria & ephippiaria ad artem equestrem referantur, eiq; instrumenta subministrent; non tamen eò minùs *artes* appellantur ab Aristotele, *lib.* 1. *Eth. cap.* 1. Neque verò hæc ἀσύςατα sunt, *artem esse*, & *esse habitum organicum*, ut multi judicant, sed subordinata. Nam *organicum esse*, est differentia, quâ ars in duas species dividitur.

6. Jam ars definitur, *lib. 6. Eth. cap.* 5. ἕξις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητικὴ, id est, *habitus cum vera ratione effectivus*. Quæ definitio Logicæ ad amussim convenit. Nam Logica dicitur ποιεῖν, id est, *facere*, sive *efficere* syllogismos, definitiones, &c. Neque enim verum est, quod quidam aiunt, ποιεῖν semper significare ejusmodi actionem, quâ ex palpabili materia opus aliquod efficitur, quod etiam post actionem permanet. Nam Poetica dicta est ἀπὸ τοῦ ποιεῖν, quæ tamen palpabilem materiam non tractat, neque opus facit ipsâ Poetæ fictione durabilius. Quòd enim poemata supersint, id non est ab actione quâ efficiuntur, sed à scriptione. Atque hæc de genere.

7. Differentia Logicæ sumpta est à fine, officio, & materiâ sive objecto. Finis Logicæ principalis & ultimus, est cognitio rerum, sive cujuslibet rei, aut thematis propositi, cognitionem consequi. Cum hoc principali fine conjungi potest alter finis secundarius, nempe cognitionem, ac conceptus, sive cogitationes suas aliis aptâ oratione interpretari.

8. Officium Logicæ vel ratione doctrinæ, vel ratione πράξεως, sive usûs considerari debet. Hinc nata est distinctio Logices in *docentem* & in *utentem*. Logica docens dicitur, quæ præcepta tradit; utens, quæ præceptis utitur. Officium Logicæ docentis, est tradere præcepta & modum efficiendi instrumenta, quibus mens dirigitur in cognitione rerum, instrumentorúmque naturam describere. Instrumenta Logica sunt quatuor, definitio, divisio, syllogismus, & methodus. Horum instrumentorum materia, sunt varia themata, & affectiones, sive notiones secundæ, quæ ex thematum comparatione oriuntur. Ideóque ad officium Logicæ docentis hoc quoque pertinet, ut de thematibus ipsis agat, eorúmque affectiones explicet, quantùm id necesse est, ad modum instrumenta Logica conficiendi intelligendum. Et quanquam secundæ notiones, genus, species, causa, &c. quas diximus esse Logicorum instrumentorum materiam, non parùm juvent mentem in acquirenda rerum cognitione; quia tamen dictis instrumentis, eorúmque fabricationi inserviunt, & hoc fine in Logica traduntur, non erit absurdum, si ea sola quæ dixi (definitionem scilicet,

divisionem, syllogismum & methodum) instrumenta vocemus; reliquas notiones secundas, thematum affectiones, & dictorum instrumentorum materiam dicamus. Officium Logicæ utentis est, instrumenta cùm opus est, efficere, iisque mentem dirigere, nè in quærenda rerum cognitione hallucinetur.

9. Ex hisce liquet, quid de materia sive objecto Logices statuendum sit. Nam ut officium, ità quoque objectum Logicæ, vel ratione doctrinæ, vel ratione πράξεως, sive usûs considerari debet. Objectum Logicæ docentis, præcipuè quidem sunt instrumenta Logica, quæ superiùs recensui. Verùm enim verò, quia Logica docere nequit, quomodo instrumenta illa conficienda sint, nisi priùs varias rerum, sive thematum affectiones, ac notiones secundas explicet; & quia hæ notiones ex ipsa rerum, sive thematum collatione oriuntur; omnino necesse est, ut Logica docens agat priùs de ipsis thematibus, déque eorum affectionibus, ac notionibus secundis, antequam accedere possit ad ipsa instrumenta. Objectum Logicæ utentis, sive objectum πράξεως, iterum geminum videtur; alterum proximum, alterum remotum. Objectum proximum est intellectus, sive operationes intellectûs, rerum propositarum cognitionem inquirentis. Objectum remotum, sunt omnes res quæ intellectui cognoscendæ proponi possunt.

II. *Logicæ partes duæ sunt, Thematica & Organica.*

III. *Thematica dicitur, quæ agit de Thematibus, eorúmque variis affectionibus, & notionibus secundis, tanquam de materia instrumentorum Logicorum.*

IV. *Organica vocatur, quæ agit de ipsis organis sive instrumentis, quibus intellectus themata tractat, eorúmque cognitionem, quoad fieri potest, adipiscitur.*

Sect. 1. Divisio Logicæ non debet aliunde sumi, quàm ex natura, hoc est, ex officio & objecto Logicæ docentis. Nam praxis est ipsâ disciplinâ posterior. Itaq; si quis attentè consideret, quæ paulò antè de officio & objecto Logicæ docentis diximus, is facilè intelliget, planè necesse esse, ut sint duæ partes Logicæ, quarum prior agat tum de thematibus, sive de rebus ipsis, déque earum dispositione atque classibus; tum de thematum affectionibus, sive notionibus secundis, quæ formantur ex varia rerum collatione inter se, atque ex modo conceptus suos interpretandi, tanquam de materia instrumentorum, quibus intellectus in rerum cognitione dirigitur: posterior tradat ipsa instrumenta, doceátque, quibus illa legibus debeant ex istis notionibus efformari.

2. Et licèt artes multæ nihil præcipiant de materia circa quam versantur, sed tantùm tradant præcepta, & modum operandi; Logicæ tamen peculiaris natura postulat, ut de materia subjecta agatur, antequam operandi præcepta tradi possint. Propria enim Logices operatio est instrumenta jam aliquoties commemorata, definitionem, divisionem, syllogismum & methodum conficere. At quomodo præcipiet definiendi modum, si antè non fuerit explicatum, quid sit

sit genus, quid differentia, quid subjectum, quid causa, &c. ex quibus definitiones contexuntur? Aut quomodo docebit, quid, aut quotuplex sit divisio, si ignoretur, quid sit totum, quid pars, & quæ sint partium differentiæ? Et sic de syllogismo & methodo.

Cap. II.

De Themate simplici & complexo, universali & singulari.

THEOREMA I.

Thema est, quod intellectui cognoscendum proponi potest.

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Cognoscere est conceptum, sive notionem de re proposita formare. Notio est ὁμοίωμα τοῦ πράγματος, hoc est, *repræsentamen rei* in intellectu. Notio alia prima est, alia secunda. Notio prima est, quæ rem ità ut in se est, immediatè repræsentat. Notio secunda est, quæ collatis notionibus primis, repræsentat modum, quo mens rem aliquam intelligit, aut intellectam aliis interpretatur. Formantur enim notiones secundæ, vel ex modo res ipsas intelligendi; ut, *genus, species, subjectum, prædicatum,* &c. vel ex modo conceptus suos de rebus alteri interpretandi; ut, *nomen, verbum, conjugata, &c.* Quæ voces in sermone communi aliud ferè significant, quàm in Scholis; quia excogitatæ sunt, ut earum adminiculo sermo communis, animíque conceptus rectiùs formarentur.

2. Notiones secundæ formantur ex primis notionibus inter se collatis. Cùm enim mens ope sensuum concipit rem aliquam, putà humanam naturam, format notionem primam, quam exprimit voce *hominis*. Cùm deinde comparatis inter se hominibus, observat humanam naturam singulis hominibus inesse, format notionem secundam, quam exprimit voce *speciei*. Atq; hæc notio, non naturam humanam repræsentat, sed modum quo intellectus humanam naturam concipit cùm observat eam singulis hominibus convenire: qui modus omnibus rebus accommodari potest, quæ plura individua sub se continent. Ut enim homo *species* dicitur, quia significat naturam Socrati & Platoni, aliisq; individuis communem: ità quoque equus dicitur *species*, quia significat naturam communem Bucephalo, Cyllaro, aliisque equis; & justitia, quia complectitur justitiam Aristidis, Socratis, aliorúmq; hominum. Prætereà, cùm mens observat, quid vox *hominis* in communi sermone significet, format notionem primam: cùm porrò observat vocem istam significare sine tempore; format notionem secundam, dicitque hominem esse *nomen*.

II. *The-*

II. *Themata vel simplicia sunt, vel complexa.*

III. *Themata simplicia sunt, quæ sine notionum complexione apprehenduntur: ut*, homo, currit.

IV. *Themata complexa sunt, quæ apprehenduntur duabus, pluribúsve notionibus affirmatione aut negatione copulatis: ut*, homo currit.

Sect. 1. Aristoteles *cap.* 2. *de Categoriis* appellat themata simplicia, τὰ ἄνευ συμπλοκῆς, id est, *quæ sine complexione*, complexa τὰ κατὰ συμπλοκὴν λεγόμενα, hoc est, *quæ secundùm complexionem dicuntur.* Notionum complexio nihil aliud est, quàm affirmatio & negatio in intellectu, aut in oratione: Hoc discrimine discernuntur themata complexa à simplicibus, non vocum multitudine, aut compositione. Nam simplex thema sæpe compositâ voce effertur; ut, *respublica, hircocervus:* sæpe etiam pluribus vocibus; ut, *amor parentum erga liberos.* Interdum unâ simplicíq; voce effertur thema complexum: veluti cùm dico, *pluit, ningit, itur, statur.* Simili modo judicandum est de omnibus verbis impersonalibus; imò etiam de verbis personalibus primæ & secundæ personæ. In his enim omnibus certum ac definitum subjectum subintelligitur, de quo verba ista pronuncientur. Cùm enim dicitur, *pluit*, subintelligitur, *cœlum, aer, nubes*, aut aliquid tale: & cùm dicitur, *curro* aut *curris*, subintelligitur *ego* aut *tu*. At verba personalia tertiæ personæ censentur esse themata simplicia, quia nihil certi subintelligitur.

V. *Thema simplex vel est universale vel singulare.*

Sect. 1. Aristoteles *l. de interp. c.* 7. hanc divisionem sic extulit; Τῶν πραγμάτων τὰ μέν ἐστι καθόλου, τὰ δὲ καθ' ἕκαστον, id est, *Res aliæ sunt universales, aliæ singulares.* Cæterùm universale quinq; modis dicitur, quos Scholastici barbarè sic distinguunt Primò, aiunt dicitur quippiam *universale in essendo:* ut ideæ secundùm sententiam Platonis. Secundò, *universale in causando:* ut *Deus, cœlum.* Tertiò, *in significando:* ut vocabula homonyma. Quartò, in *prædicando:* ut *homo, animal.* Quintò, *in repræsentando:* ut conceptus earum rerum, quæ universales sunt in prædicando. Distinguuntur etiam universalia in universale *ante multa, post multa,* & *in multis.* Universale *ante multa* est idem ei quod vocant universale *in essendo:* universale *post multa* idem est ac universale *in repræsentando:* universale *in multis* convenit cum universali *in prædicando.* De hoc universali hîc agendum est: ídque sic ab Aristotele definitur, *cap.* 7. *de Interp.*

VI. Τὸ καθόλου λέγω, ὃ ἐπὶ πλειόνων πέφυκε κατηγορεῖσθαι· id est, *Universale appello, quod de pluribus suâpte naturâ prædicari aptum est: ut*, homo, equus, planta.

Sect. 1. Universale dicitur *de pluribus* prædicari, quæ vel actu existunt, vel si non existant, saltem existere possunt. Sic *homo* erat universale solo Adamo existente: quia non de solo Adamo, sed de omnibus hominibus nascituris, *homo* suâpte naturâ aptus erat prædicari. Sic, quamvis sol revera sit unicus, dici tamen potest universale, quia plures soles effici possunt, ejusdem cum hoc nostro sole essentiæ.

2. Dicitur universale πέφυκέναι, id est, *suâpte naturâ aptum esse* de pluri-

pluribus prædicari, nè quis putet vocabula homonyma pluribus singularibus ejusdem speciei imposita (veluti, cùm plures homines appellantur Petrus) esse universalia. Homonyma enim, quatenus sunt homonyma, nomine tantùm tenus, & non *suâpte naturâ* de pluribus prædicantur.

3. Definitur etiam universale, ὃ πλείοσιν ὑπάρχειν πέφυκεν, id est, *quod, suâpte naturâ aptum est pluribus inesse, lib. 6. Metaph. cap.* 13. Hæc definitio verbis differt à priore, sensu cum ea convenit. Nam *prædicari de aliquo*, & *alicui inesse*, reipsa idem sunt, ratione verò differunt; quia *esse in aliquo* nos concipimus ut causam, ex qua tanquam effectum quoddam sequitur, *posse de illo prædicari*.

VII. *Singulare est, quod de uno tantùm suâpte naturâ prædicari aptum est:* ut, Plato, Socrates.

VIII. *Singularia dicuntur* ἄτομα, id est, *individua: quia non possunt dividi in plura ejusdem nominis ac naturæ.*

Sect. 1. Sic Plato, ut dividi possit in corpus & in animam, vel etiam in caput, ventrem, pectus, brachia, pedes, & cæteros artus; non potest tamen dividi in plures Platones.

2. Porphyrius *cap.* 2. ait singularia ideo *individua* dici, ὅτι ἐξ ἰδιοτήτων συνέστηκεν, ὧν τὸ ἄθροισμα οὐκ ἂν ἐπ' ἄλλου τινός ποτε τὸ αὐτὸ γένοιτο, id est, *quòd constent ex proprietatibus, quarum collectio nunquam in alio eadem esse potest.*

IX. *Individua vel determinata sunt, vel vaga.*

X. *Individua determinantur quadrifariam:* 1, *Nomine proprio: ut* Alexander, Bucephalus. 2, *Nomine communi, quod* κατ' ἐξοχὴν *sumitur pro proprio: ut*, Philosophus *pro* Aristotele. 3, *Pronomine demonstrativo: ut*, hic homo. 4, *Periphrasi: ut*, Apostolus gentium: *id est*, Paulus.

XI. *Individuum vagum est, quod effertur pronomine particulari: ut*, aliquis, quidam homo: Græcis ὁ δεῖνα.

CAP. III.

De Categoriis in genere.

THEOREMA I.

T*Hematum simplicium consideranda sunt, primùm categoriæ, & affectiones, quæ ex varia rerum in categoriis dispositarum habitudine ad se invicem, & ex modo quo mens eas concipit, oriuntur: deinde, interpretatio, & affectiones, quas mens vocabulis affingit, ex modo conceptus suos interpretandi.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Affectiones rerum sunt duorum generum: quædam conveniunt rebus per se ac naturâ suâ, veluti cùm dicimus hominem

risibi-

risibilem esse, habere vultum erectum, manus, &c. aliæ rebus conveniunt, quatenus intellectui nostro objiciuntur. Sic convenit homini *speciem* aut *subjectum* esse. Affectiones primi generis sunt veræ res, & (ut vulgò loquuntur) entia realia; cæteræ sunt res fictæ: sive entia rationis, hoc est, ejusmodi entia, quæ mentis nostræ fictione fiunt; quorum esse nihil aliud est, quàm intelligi. Affectiones primi generis pertinent ad Philosophiam, aliásq; disciplinas principales; ideóq; in Logica spectari nequeunt, nisi ut themata: quæ verò secundi generis sunt, eæ pertinent ad Logicam, vel ad alias artes organicas, Grammaticam putà aut Rhetoricam, quæ suas etiam affectiones habent haud minùs quàm Logica, quas rebus aut vocibus attribuunt docendi causâ: ut, *declinatio, conjugatio, casus, tempora, modi, tropi, figuræ*, &c.

2. Cùm mens nostra themata intelligit, aut Philosophicas thematum affectiones, format notiones primas: cùm intelligit thematum affectiones Logicas (ut de Grammaticis & Rhetoricis nihil dicam) format notiones secundas. De utrisq; in Logica agendum, sed de thematibus obiter tantùm; idq; eo fine, ut ex eorum varia comparatione entia rationis & secundæ notiones formentur. De thematibus & primis notionibus, quantùm satis est, agitur in categoriis: de thematum affectionibus & notionibus secundis, in reliquis Logicæ partibus.

II. *Categoria est series rerum sub eodem summo genere gradatim dispositarum.*

Sect. 1. Categoria dicitur ἀπὸ τοῦ κατηγορεῖσθαι, hoc est, *ab accusando*. Est enim vocabulum forense: sed in Scholas à foro traductum significat aliquid de aliquo dicere, sive affirmare: Scholastici dicunt *prædicare*. Cæterùm categoria, vel pro ipsa affirmatione sumitur, vel pro serie ac dispositione earum rerum quæ sub eodem genere de aliis affirmari possunt. Ejusmodi seriem vocat Boëthius *prædicamentum*: nos Græcam vocem maluimus servare.

III. *Categoriæ sunt decem, substantia, quantitas, qualitas, relatio, actio, paßio, ubi, quando, situs & habitus.*

IV. *Harum una substantiarum est, reliquæ sunt accidentium.*

Sect. 1. Hic numerus sumptus est ex diversitate quæstionum, quæ fieri possunt de primis ac individuis substantiis. Quod liquet ex categoriarum appellationibus. Nam *quantum, quale, ad quid, ubi, quando*, quæstionum vocabula sunt. Quin ipsa substantia, τὸ τί ἐστι, hoc est, *quid est*, dicitur, *lib.* 1. *Top.* 9. Quæcunque enim de prima atque individua substantia, putà de Socrate, dici possunt, quum quæritur quid sit Socrates; ut, *homo, animal, vivens, corpus, substantia*, & quæcunq; sub illis continentur; ut, *bestia planta, lapis, animal, cœlum, angelus*, &c. collocantur in categoria substantiæ. Quæcunq; de primis substantiis dicuntur, cùm quæritur, quantæ, sive quàm magnæ, quamdiu, aut quot sint; ut *ulna, stadium, dies, annus, quatuor, decem*, &c. pertinent ad categoriam quantitatis. Et sic de cæteris categoriis. Singularum categoriarum exempla exprimuntur hoc disticho.

Arbor sex servos fervore refrigerat ustos.
Ruri cras stabo, nec *tunicatus* ero.

2. Cæterùm

2. Cæterùm confiderandum eſt hoc loco, quoniam categoriarum doctrina à Pythagoricis excogitata eſt, an in hoc numero denario non ſit aliquid Pythagoricæ ſuperſtitionis, quemadmodum & in decem principiorum *συςοιχίαις*, quas recenſet Ariſtoteles *lib.* 1. *Metaph. cap.* 5. Quicquid ſit, numerum hunc in Logicis immutandum non cenſeo, tum quia antiquitate venerabilis eſt, tum etiam quia non contemnẽdis rationibus firmari poſſet, præſertim in Logica, quæ in categoriis non conſiderat modum τῦ εἶ) ſed σχῆμα τῆς κατηγορίας, ut loquitur Ariſtoteles *lib.* 4. *Metaph. cap.* 6. In Metaphyſicis non eſt eadem ratio.

3. Quærat aliquis, cur non ſit una omnium rerum categoria, cujus ſummum genus ſit *ens*, *res*, aut aliquid tale. Hujus rei plures cauſæ commemorari poſſunt. Prima cauſa eſt, quòd *ens* aut *res* nullam ſolvat quæſtionem, præter quæſtionem *an ſit*. Siquis enim quærenti *Quid eſt Socrates?* reſpondeat, *Eſt ens*, aut *res*; nihil aliud reſpondet, quàm *Socratem eſſe*, quod erat reſpondendum ad quæſtionem *an ſit*. Secunda cauſa eſt, quòd *ens* inæqualiter prædicetur de ſubſtantia & accidente. Nam ſubſtantia eſt ens per ſe: at accidentia non ſunt entia, niſi quatenus ſunt aliquid τῦ ὄντως ὄντ@, hoc eſt, *entis propriè dicti*, id eſt, ſubſtantiæ, quemadmodum docet Ariſtoteles *lib.* 7. *Metaph. cap.* 1. Atque hanc ob cauſam ait *lib.* 5. *cap.* 2. *ejuſdem operis*, accidentia eſſe ἐγγύς τι τῦ μὴ ὄντ@, hoc eſt, *tale quid, quod parùm diſtat à non ente*. Tertia cauſa eſt, quia ens non poteſt eſſe genus. Genus enim dividitur in ſpecies per differentias: at ens nullas habet differentias diviſivas. Differentia enim non eſt particeps hujus generis, ut traditur *lib.* 6. *Top. cap.* 2. hoc eſt, genus non prædicatur de differentia, ut Philoſophus ſeipſum interpretatur *lib.* 6. *cap.* 6. Non enim dicimus, *Rationalitas eſt animal*. Atqui nihil eſt, de quo *ens* & *res* non poſſunt prædicari, ut per ſe manifeſtum eſt, & ab Ariſtotele docetur *eod. opere*, *lib.* 4. *cap.* 1. *Ens* ergò aut *res* non poſſunt eſſe genus.

V. *In biſce decem categoriis ponuntur omnia, quæ de aliquo prædicari poſſunt: ſed alia directè, alia indirectè.*

VI. *Quod directè in categoriis ponitur, has quinque conditiones requirit:* 1, *Debet eſſe ens finitum:* 2, *Verum ac poſitivum:* 3, *Completum ac perfectum:* 4, *Unum per ſe:* 5, *Univerſale.*

Sect. 1. *Finitum*] Hâc conditione ex categoriis excluditur *Deus*. Etſi enim Deus ſit ſubſtantia, non tamen ponitur in categoria ſubſtantiæ. Quæ enim in hac categoria directè collocantur, non ſolùm per ſe ſubſiſtunt, ſed ſubſtant etiam accidentibus, (ut poſtea dicemus) quod de Deo cogitare impium eſt. Præterea, idem debet eſſe genus propriè dictum eorum, quæ directè collocantur in eadem categoria: Atqui neque ſubſtantia, neque quicquam aliud poteſt eſſe genus propriè dictum rerum finitarum & infinitarum: Deus ergò, cùm ſit infinitus, genere finitarum ſubſtantiarum directè contineri nequit. Revocatur tamen ad hanc categoriam æquivocè, quia ſubſtantia eſt genus æquivocum Dei & ſubſtantiarum finitarum.

2. *Verum ac poſitivum*] Enti *vero* opponitur primùm ens rationis: ut, *genus*, *ſpecies*, &c. quæ nullo modo ſunt in categoriis.

2. Ens

2, Ens fictum: ut, *chimæra, centaurus*, &c. quæ ex hypothesi ad categorias referuntur: Si enim centaurus esset id quod esse fingitur, revera poneretur in categoria substantiarum. 3. Entia apparentia, sive (ut vulgò loquuntur (intentionalia: us, *iris, colores apparentes, species & spectra sensuum & intellectûs*, aliáque quorum essentia in sola apparitione posita est. Hæc ad categorias spectant καθ' ὁμοιότητα, sunt enim ὁμοιώματα, id est, simulacra verorum entium. Huc refer etiam pictas verarum rerum imagines, prout sunt imagines. Enti *positivo* opponitur privatio: ut, *cæcitas, tenebræ*, &c. quæ ad categorias revocantur per oppositos habitus.

3. *Completum ac perfectum.*] Hâc conditione excluduntur, 1, principia rerum: ut, *unitas, momentum*, &c. 2, partes qualescunque. 3, entia imperfecta, & (ut vulgò loquuntur) in fieri: ut *embryo, motus*, &c. 4, modi ac complementa aliorum entium. Hæc omnia ponuntur in categoriis concomitanter, exceptis differentiis, quæ, etsi sint partes specierum, dicuntur tamen in categoriis poni collateraliter, quia nempe speciebus hærent à latere.

4. *Unum per se.*] Hâc conditione removentur, primò, entia complexa; ut, *homo currit:* secundò, concreta; ut, *albus*, *justus:* tertiò, aggregata; ut, *acervus, exercitus.* Hæc omnia per accidens revocantur ad categorias earum rerum ex quibus coaluerunt.

5. *Universale.*] Hâc conditione rejiciuntur, primò, transcendentia, *ens, res, unum, verum, bonum*, quæ suâ communitate superant omnes categoriarum gradus: deinde singularia, quæ, quia naturaliter non prædicantur, sed tantùm subjiciuntur, non sunt in categoriis, sed infra categorias, instar basis.

VII. *Categoriarum primus ac præcipuus usus est, ut rebus quæ suâpte naturâ infinitæ sunt, ad certas classes revocatis, mens nostra uno omnia intuitu perlustrare poßit, & observare, quomodo quidlibet cum quolibet conferri debeat.*

Sect. 1. Hic usus non solùm ad Logicæ, sed ad totius Philosophiæ, cæterarúmque disciplinarum notitiam plurimùm confert.

VIII. *Ex hoc primo usu, tres alii nascuntur: Nam,* 1. *dispositio rerum in categoriis multùm confert ad tradendas thematum simplicium affectiones, & secundas notiones ex primis formandas.*

2, *Ex eadem dispositione liquet, quid suâ naturâ sit aptum subjici, quid prædicari.*

3, *Nullum majus ad bene definiendum, dividendum, disponendum, addo etiam, ad argumentandum adjumentum est, quàm series categorica bene ordinata.*

Sect. 1. Hi tres usus ad Logicam tantùm spectant: primus pertinet ad doctrinam de thematum simplicium affectionibus; alter ad doctrinam de themate complexo, sive de enunciatione; tertius pertinet ad instrumenta, & ad usum sive praxin Logices. Ex quibus liquet graviter errare eos, qui Logicam hâc tam utili ac necessariâ parte mutilant. Aristoteles tanti fecit hanc doctrinam, ut eam singulari libro explicare (si modò is liber Aristotelis sit), & in Metaphysicis iterum inculcare

inculcare non dubitaverit, atque insuper in præceptis Logicis ejus mentionem fecerit sæpissime. Quin *lib.* 1. *Top. cap.* 9. non obscurè ejus utilitatem commendat. Quod & Porphyrius fecit in sua Isagoge.

Cap. IV.
De Substantia.

THEOREMA I.

Substantia est ens per se subsistens, & substans accidentibus.

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Quod substantia Latinè, id Græcè οὐσία dicitur ἀπὸ τοῦ εἶναι, id est, *ab esse*. Sumitur autem οὐσία vel pro cujuslibet rei essentia, ut, *cap.* 1. *lib. de Categ.* & sæpe alibi: vel pro eo, quod Latinè substantiam dicimus, quódque accidentibus opponitur, *ibid. cap.* 5. *& lib.* 1. *Top. cap.* 9. Nec mirum est substantias οὐσίας absolutè nuncupari. τὸ εἶναι enim præcipuo quodam jure iis convenit, ut docet Aristoteles *lib.* 7. *Metaph. cap.* 1, *&* 4.

2. *Per se subsistere* nihil aliud est, quàm non esse in aliquo, ut in subjecto. Ut ergò substantia dicatur per se subsistere, non est necesse, ut ab alio non pendeat, sed hoc tantùm requiritur, ut ab alio non pendeat tanquam à subjecto. Per se subsistere convenit omnibus substantiis, etiam Deo; substare accidentibus, finitis tantùm; Deus enim non substat accidentibus, ut antè dixi.

II. *Substantia vel prima est, vel secunda.*

III. *Substantia prima est substantia singularis; sive substantia, quæ non dicitur de subjecto: ut,* Alexander, Bucephalus.

IV. *Substantia secunda est substantia universalis; sive substantia, quæ dicitur de subjecto: ut,* homo, equus. *Nam* homo *dicitur de Alexandro & Philippo, &* equus *de Bucephalo & Cyllaro.*

Sect. 1. Prima substantia interdum sumitur pro substantia immateriali; quam Aristoteles *lib.* 1. *de Interp. cap.* 13. appellat ἐνέργειαν ἄνευ δυνάμεως, id est, *actum sine potestate*. Sed hoc loco significat substantiam singularem, ut dictum est. Scholastici vocant *suppositum*, & si sit ratione prædita, *personam*. Quia autem hâc voce Theologi utuntur in explicanda S. Trinitate, factum est, ut à Boëthio *lib.* 2. *de duab. in Christo nat. cap.* 2. persona pleniùs definita sit, *substantia prima intelligens, non pars alterius, nec ab alio sustentata.*

2. Ut autem substantiæ divisio diversitásque proposita meliùs intelligatur, notandum est, quod Aristoteles docet *cap.* 2. *de Categ.* res quasdam de subjecto dici, & in subjecto non esse, alias in subjecto quidem esse, & de subjecto nullo dici: alias & de subjecto dici, & esse in subjecto: nonnullas nec de subjecto dici, nec esse in subjecto. Esse in subjecto dicuntur, quæ cùm in aliquo sunt non ut pars, non possunt sine eo existere in quo sunt. Atque hoc modo dicuntur accidentia esse in

in substantiis. Dici de subjecto nihil est aliud, quàm quoad nomen & quoad definitionem alicui attribui. Atque hoc modo tribuuntur universa individuis. Itaque de subjecto dici & in subjecto non esse, substantiis secundis sive universalibus tribuitur; esse in subjecto, & non dici de subjecto, accidentibus singularibus; de subjecto dici & esse in subjecto, accidentibus universis; non dici de subjecto nec esse in subjecto, substantiis primis atque individuis.

3. Secundæ ergò substantiæ dicuntur de primis tanquam de subjecto, quoniam, cùm primis attribuuntur, non solùm nomen primis substantiis tribuitur, sed etiam definitio. Nam cùm Alexander *homo* dicitur, non solùm nomen *hominis*, sed ipsa etiam definitio Alexandro convenit. Primæ sive singulares substantiæ non dicuntur de subjecto, quoniam nulli possunt attribui. Alexander enim de nullo dici potest, nisi de seipso. Accidentia quoq; non dicuntur de substantiis, ut de subjecto: quia, licèt accidentium nomen substantiis tribui possit quibus insunt, cùm suppetunt iis vocabula paronyma; at ut iis tribuatur definitio, fieri non potest. Etenim albor, cùm sit in corpore, nomine quidem tenus corpori tribuitur (nam aliquod corpus dicitur album) sed definitio alboris corpori tribui non potest. Quin nè nomen quidem accidentis substantiis tribuitur, cùm desunt vocabula paronyma. Sic ab ἀρετῇ dicuntur σπουδαῖοι à virtute, probi: nam virtuosus barbarum est. Hinc sequitur, primis substantiis sublatis nihil rerum posse esse reliquum. Nam sublatis primis substantiis, tolluntur etiam secundæ substantiæ, quæ illis attribuuntur: & sublatis tam primis, quàm secundis substantiis, tolluntur etiam accidentia, quæ in iis sunt, ut in subjecto.

V. *Primæ substantiæ sunt maximè substantiæ: & inter secundas substantias, unaquæque eò magìs est substantia, quò propior est primis.*

Sect. 1. Hæc primarum substantiarum prærogativa, non est intelligenda de ipsa definitione substantiæ, (ea enim omnibus substantiis, cujuscunque sunt ordinis, convenit æqualiter) sed de ordine subsistendi. Omnibus enim substantiis convenit *per se subsistere*, hoc est, non esse in subjecto: sed secundæ substantiæ subsistunt per se beneficio primarum in quibus sunt, non ut accidentia in subjecto, sed ut partes essentiæ in toto. Ob hanc causam factum est, ut singulares substantiæ dicantur *primæ* substantiæ. Nam si consideretur ordo naturæ, universales substantiæ singularibus priores sunt.

VI. *Notæ substantiarum sunt sex:* 1. *Substantia non est in subjecto.*

VII. 2. *Substantiæ dicuntur de aliis synonymως.*

Sect. 1. Prima nota convenit omnibus & solis substantiis. De ea satìs dictum est in definitione substantiæ. Secunda nota convenit tantùm substantiis secundis. Primæ enim non dicuntur de subjecto: secundæ dicuntur de primis synonymως, id est, quoad nomen, & quoad definitionem. Hæc nota etiam differentiis substantiarum convenit. Nam sunt partes specierum, déque iis & nomine & definitione dicuntur. Ex quo sequitur, differentias substantiarum non pertinere ad catego-

categoriam qualitatis, sed ad substantiam, saltem reductivè.

VIII. 3, *Substantia significat* τὸ δέ τι, *sive* hoc aliquid.

Sect. 1. *Hoc aliquid* significare, nihil aliud est, quàm esse singulare quid, quod digito demonstrari possit. Hæc nota convenit primis tantùm substantiis. Nam etsi secundæ substantiæ τῷ σχήματι τῆς κατηγορίας, hoc est, *figurâ prædicationis*, videantur hoc aliquid significare, revera tamen significant ποιόν τι, sive *quale quid*; non quidem per se primò, sed merito differentiarum quibus constituuntur. Secundæ enim substantiæ significant naturam affectam differentiâ, quæ nihil aliud est quàm essentialis quædam qualitas.

IX. 4, *Substantia non habet contrarium.*

Sect. 1. Hoc est, substantia substantiæ non est contraria: nempe per se, atque ratione substantiæ. Nam ut substantia substantiæ qualitatibus contraria sit, nihil vetat. Sic contraria sunt aqua & ignis, non ratione substantiæ, sed qualitatibus, calore scilicet & frigore, siccitate & humiditate, gravitate & levitate, &c.

X. 5, *Substantia non recipit magìs & minùs.*

Sect. 1. Hoc est, non intenditur & remittitur. Hæc nota de una eadémq; substantia intelligitur, quæ successione temporis non potest fieri magìs substantia, neque in genere, neque in specie, quàm erat antea. Sic homo, & lapis, non possunt fieri magìs substantia, aut magìs homo, vel lapis, quàm sunt.

2. Potest etiam hæc nota tribui diversis substantiis, modò sint ejusdem ordinis. Sic una prima substantia non est magìs substantia quàm alia; neq; una species magìs quàm alia. Quomodo primæ substantiæ sint magìs substantiæ quàm secundæ, & species magìs quàm genera, suprà dictum est.

XI. 6, *Una eadémque numero substantia suscipit contraria.*

Sect. 1. Hic canon Heraclito videtur oppositus. Illius enim hoc erat dogma, πάντα ῥεῖ, καὶ οὐδὲν μένει, id est, *omnia fluunt, & nihil manet:* quibus verbis innuebat, cùm substantia contraria suscipit, aliam eam substantiam fieri, nec eandem numero manere. Aristoteles contrà statuit, licèt substantia contraria suscipiat, esse tamen eandem numero substantiam. Sic aqua frigida, cùm mutatione sui fit calida, non fit alia, sed manet eadem omnino substantia, nec à natura sua recedit.

Cap. V.
De quantitate.

THEOREMA I.

A*ccidens est ens substantiæ inhærens.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Inhærere substantiæ est esse in substantia, ut in subjecto.

In subjecto esse dico, ait Aristoteles, *cap.* 2. *de Categ.* ὃ ἔν τινι μὴ ὡς μέρος ὑπάρχον, ἀδύνατον χωρὶς εἶναι τοῦ ἐν ᾧ ἐστίν· id est, *quod cùm in aliquo sit, non ut pars, non potest tamen esse sine eo in quo est.* Sic albor est in nive, lacte, cerussa, ut in subjecto, quia non est pars istarum rerum, & non potest existere, si ab istis rebus separetur. Hinc sequitur:

1. *Accidens non posse existere sine subjecto.*
2. *Non posse migrare de subjecto in subjectum.*
3. *Non posse inhærere alteri accidenti.* De quibus pleniùs in Metaphysicis philosophandum.

II. *Quantitas est accidens, quod per se partem habet extra partem.*

Sect. 1. Quantitas (Aristoteli τὸ ποσὸν) primum locum tenet inter accidentia: 1, Quia immediatè fluit à materia, cùm cætera accidentia vel à forma fluant, vel à materia formata: 2, Quia accidentia materialia substantiæ corporeæ mediante quantitate inhærent.

2. In tradita definitione tria quantitati tribuuntur: 1, *habere partes:* Itaque Deus, Angeli, animæ humanæ, puncta, unitas, &c. neque quantitas sunt, neq; quanta: quia non habent partes: 2, *habere partem extra partem*, id est, habere partes, non essentiâ solùm, sed etiam situ, & spatio differentes. Sunt enim duorum generum partes: quædam simul sunt, ac se mutuò penetrant; ut materia & forma: aliæ non sunt simul, sed situ differunt; ut, *caput, pectus, venter, artus.* Hujusmodi partes requiruntur in quantitate. Dixi partem *extra partem* potiùs quàm *extra partes*: quia quantitas potest tantùm duas partes habere, ut in numero binario. 2, habere partem extra partem *per se.* Nam substantia corporea, & quodlibet accidens substantiæ corporeæ inhærens, habet partem extra partem, sed per quantitatem, non per se: at quantitas (ut, *magnitudo, numerus, tempus*) habet *per se* partem extra partem.

3. Aristoteles *lib.*4. *Metaph.cap.*13. definit quantitatem hoc modo, τὸ ποσὸν λέγεται, τὸ διαιρετὸν εἰς ὑπάρχοντα, ὧν ἑκάτερον ὃ ἕκαστον ἕν τι καὶ τόδε τι πέφυκεν εἶναι· id est, *Quantum dicitur, quod divisibile est* (scilicet per se) *in ea quæ insunt,* (hoc est, in partes) *quorum utrumque,* (si duæ tantùm partes sint) *vel unumquodque,* (si sint plures partes duabus) *unum quid, & hoc aliquid aptum est esse* (hoc est, designari potest in toto extra quamlibet aliam partem constitutum.) Hæc definitio sensu quidem cum nostra coincidit, verbis tamen obscurior est.

III. *Quantitas alia continua est, alia discreta.*

IV. *Quantitas continua est, cujus partes communi termino copulantur.*

V. *Discreta est, cujus partes communi termino non copulantur. Estque nihil aliud quàm numerus.*

Sect. 1. Terminus, ut terminus, est indivisibilis. Itaque neque quantitas est, neque pars quantitatis. Dixi, *ut terminus:* nam linea & superficies sunt termini, & tamen sunt species quantitatis, sed alio

respe-

respectu. Nam linea & superficies aliquatenus divisibiles sunt, aliquatenus indivisibiles: quatenus sunt divisibiles, sunt species; quatenus indivisibiles, termini quantitatis. Cùm autem puncta & momenta sint undiquaque indivisibilia, termini tantùm sunt, non etiam partes quantitatis. Non componitur ergò quantitas continua ex terminis, sed ex partibus, linea ex lineis, superficies ex superficiebus corpus ex corporibus.

2 Terminus duo facit, claudit quantitatem continuam, & copulat illius partes. Copulare partes dicitur, quod principium unius partis est, & finis alterius. Quantitas discreta, sive numerus, non habet communem terminum, quia ex unitatibus componitur. Unitas autem non est numerus, sed principium & pars numeri, & ut loquitur Psellus, *ἀνάριθμος πηγὴ τῶν ἀριθμῶν*, id est, *innumerabilis fons numerorum*. Nulla ergò unitas potest esse in numero, quæ duas partes conjungat. Quod enim partes conjungit, id pars esse non potest.

3 Numerus dividitur in numerantem & numeratum. Numerus numerans nihil aliud est quàm numerus in abstracto, sive ipsa unitatum collectio; ut *duo, tria*. Numerus numeratus est numerus in concreto, sive res quæ numerantur; ut *duo homines, tres equi.*

VI. *Quantitas continua vel est magnitudo, vel tempus.*

VII. *Magnitudo est quantitas permanens.*

VIII. *Tempus est quantitas fluens.*

IX. *Ejus terminus est τὸ νῦν, sive momentum.*

Sect. 1. Quantitas permanens dicitur, quæ constat partibus positionem inter se habentibus, sive cujus partes simul existunt, & quarum unaquæque ostendi potest, ubi sita sit, & cui reliquarum partium cohæreat. Atqui partes magnitudinis simul existunt, & unaquæque ostendi potest, ubi sita sit, & cui reliquarum partium cohæreat. At partes temporis non habent situm, quia consistunt in perpetuo fluxu. Sed neque numeri partes positionem habent, quia neque sitæ sunt alicubi, neque cohærent. Habent tamen & temporis & numeri partes ordinem inter sese, quo aliæ aliis priores sunt.

2 Tempus definitur ab Aristotele, *lib.* 4. *Phys. cap.* 12. *numerus motûs secundùm prius & posterius*. In qua definitione dicitur tempus esse *numerus*; non quia est discretũ quid, sed quia partes habet, quibus motûs partes numeramus. Sic dies constat 24 horis, annus 12 mẽsibus,

X. *Magnitudo vel est linea, vel superficies, vel corpus.*

XI. *Linea est magnitudo uno modo divisibilis.*

XII. *Ejus terminus est punctum.*

XIII. *Superficies est magnitudo duobus modis divisibilis.*

XIV. *Ejus terminus est linea.*

XV. *Corpus est magnitudo tribus modis divisibilis.*

XVI. *Ejus terminus est superficies.*

Sect. 1. Linea dicitur uno modo divisibilis, quia est mera longitudo sine latitudine aut profunditate; ut, *ulna, stadium, milliare*: superficies duobus modis, quia est longitudo cum latitudine sine profunditate; ut, *jugerum*: corpus tribus modis, quia est longitudo cum

latitudine & profunditate; ut, *cubus*, *sphæra*. Quamvis autem corpus aliàs significet substantiam ex materia & forma compositam, hoc tamen loco nihil aliud notat quàm magnitudinem, sive quantitatem undiquaque divisibilem, in abstracto.

2. Neq; verò putandum est reperiri longitudinem sine latitudine, aut latitudinem sine profunditate: non enim hæc revera separata sunt, sed mente tantùm distincta. Hinc tamen non sequitur, puncta, lineas, superficies in sola mentis fictione consistere. Certissimis enim demonstrationibus evinci potest, hæc omnia in quolibet corpore existere. Nam planum tangitur à sphæra in puncto, à cylindro in linea; duo plana se mutuò tangunt in superficie.

XVII. *Ad superficiem revocatur locus.*

Sect. 1. Locus enim, definiente Aristotele, *l.4.Phys. c.14. est superficies proxima corporis continentis.* Oratio tamen & motus non sunt species quantitatis, sed quanta quædam per accidens.

XVIII. *Notæ quantitatis sunt tres: 1 Quantitas non habet contrariū.*

Sect. 1. Nempe, per se. Nam si quantitas quantitati contraria dicitur, id fit ob adjunctas qualitates: veluti, cùm tempus hybernum contrarium dicitur æstivo, ratione frigoris & caloris.

XIX. 2 *Quantitas non recipit magis & minùs.*

Sect. 1. Hoc est, non intenditur, aut remittitur; sed extenditur & contrahitur.

XX. 3 *Res à quantitate dicuntur æquales aut inæquales.*

Sect. 1. Æqualitas enim & inæqualitas sunt relationes, quæ rebus conveniunt ratione quantitatis.

2. Hactenus de quantitate propriè dicta: quæ quia hâc unâ categoriâ continetur, quantitas prædicamentalis sive categorica dici solet. Est & alia quædam quantitas impropriè dicta, quæ non consistit in partium extensione, sed in cujusque rei perfectione, & virtute: unde & quantitas *perfectionis* & quantitas *virtutis* appellari solet. Etenim essentialis perfectio rerum & virtutes, ex diversis gradibus componuntur, sicut quantitas *molis* componitur ex diversis partibus. Hæc quia per omnes ferè categorias diffunditur, quantitas transcendentalis nuncupari consuevit.

3 His addi possunt, quæ Aristoteles præcipit *lib.* 4. *Met. cap.* 13. Quanta alia sunt per se, alia per accidens. Quanta per se dicuntur, in quorum definitione ponitur quantitas. Atque hæc vel sunt quanta καθ' οὐσίαν, ut, *linea*, *superficies*, & cætera quæ hactenus recensuimus, vel sunt πάθη καὶ ἕξεις· h. e. *affectiones* eorum quæ quanta dicuntur quoad essentiam; ut, *multùm parum*, *magnum*, *parvum* & similia, si sumantur καθ' αὑτά, atq; absolutè. Nam si sumantur πρὸς ἄλληλα, h. e. *comparata ad se invicem*, pertinent ad categoriam relationis.

Quanta per accidens dicuntur duobus modis: Primò, quæ quanta dicuntur τῷ ποσὸν τι εἶναι ᾧ ὑπάρχει, id est, *quia quantum est id, in quo sunt:* sive ipsa extensa sint extensione subjecti, ut albor in pariete; sive non sint extensa, ut musica in homine. Secundò, quorum divisibilitas oritur ex divisibilitate aliorum; ut, *motus*.

Cap. VI.
De Qualitate.

THEOREMA I.

Qualitas est accidens, à quo subjectum quale duntaxat dicitur.

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Aristoteles *lib. de Categ. cap.* 8. definit qualitatem hoc modo: Ποιότης δέ, καθ' ἣν ποιοί τινες εἶναι λέγονται, hoc est, *Qualitas est, à qua quales aliqui dicuntur.* Hæc definitio nimis lata est, idque duplici nomine. Nam primò complectitur etiam substantiarum differentias, quæ de speciebus prædicantur in quæstione quâ quæritur quales sint; sive, à quibus species quales dicuntur: quæ tamen differentiæ ad hanc categoriam non pertinent, ut suprà diximus: etsi Aristoteles *lib.* 5. *Phys. cap* 2. *lib.* 4. *Metaph. cap.* 14. & passim, eas *qualitates* vocet. Ut autem hasce differentias excluderemus, definivimus qualitatem, *accidens*, &c.

2. Deinde, omnia accidentia, teste Porphyrio, *cap.* 10. *Introd.* prædicantur in quæstione quâ quæritur qualis res sit, sed modo quodam generali: præter quem reliqua accidentia alium prædicandi modum sibi vendicant proprium ac peculiarem. At qualitas non solùm generali modo prædicatur in quæstione quâ quæritur qualis res sit; sed etiam ratione sibi propriâ ac peculiari. Atq; hoc expressimus, cùm diximus, à qualitate subjectum quale *duntaxat* dici, & non alio aliquo modo, ut cætera accidentia.

II. *Qualitatis species sunt quatuor, habitus & dispositio, potentia & impotentia naturalis, patibilis qualitas & passio, forma & figura.*

Sect. 1. Singulis speciebus duo nomina tribuuntur, ad significandas qualitates gradu potiùs, aut tempore, aliâve circumstantiâ accidentali, quàm specie, aut essentiâ diversas: Nam habitus & dispositio, potentia & impotentia, differunt gradu; patibilis qualitas & passio, tempore; forma & figura, ratione sive modo.

III. *Habitus est qualitas adventitia ad operandum cum facilitate.*

IV. *Dispositio est habitus imperfectus.*

Sect. 1. Habitus, Græcè ἕξις, interdum sumitur pro quacunq; forma, quæ à subjecto separari potest, veluti cùm opponitur privationi. Sic sumitur *cap.* 10. *lib. Categ.* & multis aliis in locis. Interdum pro vestitu, ut *lib* 4. *Metaph. cap.* 20. unde & ultima categoria dicitur categoria τοῦ ἔχειν. Apud medicos sumitur pro corporis habitudine, bona vel mala: unde εὐεξία, id est, *firma corporis constitutio*, qualis erat olim gladiatorum ac pugilum; & καχεξία, hoc est, *prava constitutio.* At hoc loco sumitur pro prima specie qualitatis, quam definivimus.

2. Habitus dicitur qualitas *adventitia*, quia non fluit ab essentia sub-

ſubjecti,aut à principiis eſſentiæ, ſed aliundè advenit; &, vel à Deo infunditur; ut *fides, ſpes, charitas, prophetia, donum linguarum,* &c. vel crebris actionibus acquiritur. Habitus acquiſiti vel in corpore ſunt; ut, εὐεξία, ſive *bona corporis habitudo* induſtriâ acquiſita; vel in animo. Atque hi vel in intellectu; ut *ſcientia, intelligentia, ſapientia, prudentia,* & *ars:* vel in appetitu; ut virtutes, & vitia moralia.

2. Diſpoſitio, Græcè διάθεσις, vel ſignificat ordinem ejus quod partes habet; ut, *lib.4. Met. cap. 19.* vel qualitatem quamlibet, quæ materiam præparat ad formam ſubſtantialem recipiendam; vel quamlibet qualitatem primæ ſpeciei; quo ſenſu dicit Philoſophus *cap. 8. de Categ,*ubi de qualitate diſputat, *omnem habitum eſſe diſpoſitionem, ſed non omnem diſpoſitionem eſſe habitum:* vel denique habitum inchoatum & imperfectum; quæ ſignificatio hujus loci eſt.

4 Habitus differt à diſpoſitione, quòd cùm altiùs ſubjecto hæreat, χρονιώτερος καὶ μονιμώτερος ſit, hoc eſt, *diuturnior ac permanentior,* quàm diſpoſitio. Diſpoſitio enim, ut citò fit, ità εὐκίνητός ἐστι, καὶ ταχὺ μεταβάλλεται, hoc eſt, *facilè movetur, ac citò mutatur,* ut loquitur Ariſtoteles loco citato.

V. *Potentia naturalis eſt qualitas ſenſibus non obvia, quâ ſubjectum naturâ ſuâ aptum eſt ad agendum vel patiendum.*

VI. *Impotentia eſt diminuta potentia.*

Sect. 1. Potentia naturalis, Græcè δύναμις φυσικὴ, differt à tertia ſpecie qualitatis, quòd non ſit obvia ſenſibus, ſicut illa. Eadem differt ab habitu, tum quia à natura eſt, habitus aliunde; tum quia ſubjectum aptum tantùm reddit ad agendum, aut patiendum; cùm habitus ſubjectum etiam reddat propenſum, ídque ad agendum expeditè & cum facilitate.

2 Potentia naturalis dividitur ab Ariſtotele *lib.4. Metaph. cap.12,* in activam & paſſivam. Utraque definitur hoc modo: Δύναμις λέγεται, ἡ μὲν ἀρχὴ κινήσεως ἢ μεταβολῆς ἐν ἑτέρῳ, ἢ ᾗ ἕτερον· ἡ δ᾽ ὑφ᾽ ἑτέρου, ἢ ᾗ ἕτερον· hoc eſt, *Potentia quædam dicitur principium motionis aut mutationis in alio, quatenus eſt aliud; quædam ab alio, quatenus eſt aliud.* Illa eſt potentia activa; hæc paſſiva: Ex.gr. potentia generandi, loco-movendi, calefaciendi, ædificandi, &c. eſt potentia activa: at mollities eſt potentia paſſiva ad ſectionem.

3. His addi poteſt potentia quædam mixta, quæ quia principium mutationis in ſeipſa eſt, ſimul activa eſt, & paſſiva; ut, *intellectus, voluntas,* &c. Ab hac potentia fluunt actiones immanentes; ut, *intelligere, velle:* à potentia activa actiones tranſeuntes.

4. Præterea, potentia naturalis vel prima eſt, vel ſecunda. Prima eſt, quæ immediatè fluit à forma ſubjecti: ſecunda nihil aliud eſt, quàm diſpoſitio materiæ & apparatus organorum, quibus prima potentia ſuas functiones exercet. Ex.gr. facultas videndi, quatenus fluit ab anima ſentiente, eſt potentia prima: at quatenus conſiſtit in oculi ſtructura & temperatione, eſt potentia ſecunda. Potentia prima nec tolli poteſt à ſubjecto, nec minui; ſecunda & minui poteſt & tolli: Cùm ergò impotentia dicitur *diminuta potentia,* ſecunda potentia intelligi debet.

5 Ad

5 Ad potentiam secundam revocandæ sunt omnes naturæ dotes; tum animi, ut *ingenium*, *indoles*, *memoria*; tum corporis, ut *robur*, *sanitas*, &c. Hujusmodi dotes, si valde imperfectæ sint, veluti siquis sit obtuso ingenio, labili memoriâ, dicuntur impotentiæ: si penitùs absint, non sunt qualitates, sed privationes meræ.

VII. *Patibilis qualitas est, quæ paßionem efficit in sensu.*

VIII. *Quæ si citò evanescit, paßio dicitur.*

Sect. 1. Patibilis qualitas Græcè dicitur ποιότης παθητικὴ, non quia subjectum cui inest ab illa quicquam patitur, sed quia passionem efficit in sensibus. Huc pertinent quinque sensuum externorum objecta propria, *lux*, *color*, *sonus*, *sapor*, *odor*, & *qualitates tactiles*, quales sunt quatuor qualitates primæ, *calor*, *frigus*, *humiditas*, *siccitas*, & quæ ex his oriuntur, ut *gravitas*, *levitas*, *raritas*, *densitas*, &c. Harum qualitatum singulos sensus afficiunt singulæ, color visum, sonus auditum, calor tactum, &c. In quo differunt à figura & forma, quæ passionem in pluribus sensibus efficiunt.

2. Si Patibilis qualitas citò pereat, ut pallor ex metu, rubor ex pudore, πάθος, sive passio dicitur, quia nimirum cum passione advenit. Atque ità fit, ut habitâ ratione passionis potiùs, quàm qualitatis quæ ex passione oritur, non tam dicantur *quales*, quàm *aliquid paßi*, qui ejusmodi qualitatibus afficiuntur, ut loquitur Aristoteles *cap.* 13. *Categ.*

IX. *Figura est qualitas orta ex terminatione magnitudinis.*

X. *Forma est figura cum colore.*

Sect. 1. Forma Græce μορφὴ dicitur & εἶδος, figura, σχῆμα. Forma alia est substantialis, alia accidentalis. Forma substantialis pertinet ad categoriam substantiæ. Forma accidentalis in genere nihil aliud est quàm accidens, quod instar formæ subjecto suo inhæret. Hoc loco non quælibet forma accidentalis intelligitur, sed solum ἡ περὶ ἕκαστον ὑπάρχουσα μορφή· id est, *forma quæ circa unamquamque rem consistit*; sive, quæ in superficie corporis oculis & tactui patet.

2. Etsi autem figura & forma sæpe confundantur, hoc tamen loco sic distingui solent, ut figura tribuatur rebus Mathematicis, in quibus nihil aliud spectatur quàm magnitudo; forma rebus Physicis, in quibus etiam spectatur color. Ad figuram pertinent, *triangulum*, *circulus*, *quadratum*, *sphæra*, *cylindrus*, & cæteræ figurarum Mathematicarum appellationes, & continuæ quantitatis affectiones: ad formam, *pulchritudo*, *deformitas*, &c.

XI. *Notæ qualitatis sunt tres:* 1 *Qualitas habet contrarium.*

Sect. 1. Sic virtus vitio contraria est, & calor frigori. Contrarietas reperitur in prima & tertia tantùm specie, non in secunda & quarta: nisi quòd *pulchritudo* & *deformitas* videantur contrariæ, quæ tamen ad formam spectant

XII. 2 *Qualitas recipit magis & minùs.*

Sect. 1. Hoc est, intenditur & remittitur: Nam aliud alio calidius est aut minùs calidum, frigidius aut minùs frigidum. Hæc qualitatum affectio, sive nota, vel oritur ex contrarietate, vel ex dispositione

materiæ. Habitus, & qualitates patibiles recipiunt magìs & minùs à contrarietate: remittuntur enim, cùm miſcentur cum contrario; & intenduntur, cùm à contrario liberantur. Excipitur *lux*, quæ, etſi ſit qualitas patibilis, intenditur tamen aut remittitur propter inæqualem diſpoſitionem ſubjecti, quia non habet contrarium. Eodem modo intenduntur & remittuntur potentiæ naturales, quibus nihil contrarium eſt, cum quo miſceri poſſunt.

XIII. 3. *Res à qualitate dicuntur ſimiles aut diſſimiles.*

Sect. 1. Nam ſimilitudo & diſſimilitudo ſunt relationes, quæ rebus conveniunt ob qualitates.

Cap. VII.
De Relatis.

THEOREMA I.

Πρός τι δὲ τὰ τοιαῦτα λέγεται, ὅσα αὐτὰ ἅπερ ἐστὶν, ἑτέρων εἶναι λέγεται, ἢ ὁπωσοῦν ἄλλως πρὸς ἕτερον· hoc eſt, *Relata dicuntur, quæ idipſum quod ſunt, aliorum eſſe dicuntur, aut alio quovis modo ad aliud referuntur.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Relata, Græcè τὰ πρός τι, id eſt, *ea quæ ſunt ad aliud*, in plurali numero dicuntur, quia relatio ejuſmodi accidens eſt, quod non tantùm in aliquo eſt, ut in ſubjecto, ſed refertur etiam ad aliud.

2. Hæc definitio relatorum extat initio *cap.* 1. *de Categ.* Relata dicuntur *aliorum*, hoc eſt, referuntur ad aliud in genitivo caſu; ut, pater eſt filii pater. *Vel quovis alio modo*, hoc eſt, in alio caſu; ut, ſimile eſt ſimili ſimile, majus eſt minore majus. *Hoc quod ſunt*, id eſt, eodem illo nomine quo appellantur. Sic pater dicitur filii *pater*; dominus ſervi *dominus*. At tenebræ dicuntur quidem lucis, ſed non lucis *tenebræ*, verùm lucis privatio; ac proinde tenebræ non ſunt in relatis, quia non dicuntur eſſe alterius *hoc quod ſunt*. Hæc definitio generalis eſt, & multis competit quæ non ſunt hujus categoriæ, ut ex ſequentibus diviſionibus liquebit.

II. *Relata dividuntur vulgò in relata ſecundùm dici, & relata ſecundùm eſſe.*

III. *Relata ſecundùm dici ſunt res abſolutæ, quæ relationem includunt aut connotant, ideoque non eſſentiâ, ſed nomine tenus ſolummodo referuntur ad aliud.*

IV. *Relata ſecundùm eſſe ſunt* οἷς τὸ εἶναι ταὐτόν ἐστι τῷ πρός τι πῶς ἔχειν, id eſt, *quibus eſſe idem eſt atque ad aliud aliquo modo ſe habere; ſive quorum tota eſſentia poſita eſt in reſpectu ad aliud.*

Sect. 1. Relata ſecundùm dici & ſecundùm eſſe, non naturâ relationis

tionis, sed nominibus differunt. Nam nomina, quæ relatis secundùm dici conveniunt, significant per se primò rem absolutam, & secundariò connotant relationem quæ in illa absoluta re includitur: at relatis secundùm esse tributa sunt ejusmodi nomina, quæ per se primò significant relationem, & connotant rem absolutam, quam ista relatio, tanquam subjectum suum, præsupponit. Ex. gr. *scientia* & *scibile* nuncupantur relata secundùm dici, quia scientia est nomen qualitatis, quæ respectum ad objectum scibile includit. Itaque tota scientiæ essentia non est posita in respectu ad objectum scibile: imò essentia scientiæ est absoluta qualitas, quæ tamen referri dicitur ad aliud, quia relationem connotat. At *pater* & *filius* sunt relata secundùm esse, quia voces istæ per se primò significant relationem, sive respectum mutuum: ideóq; tota patris essentia, quatenus est pater, posita est in respectu ad filium; & essentia filii in respectu ad patrem. Quid enim aliud est esse patrē, quàm habere filium? & esse filiū, quàm habere patrē?

2. A relatis secundùm dici nihil aut parùm differunt relata transcendentia, sic dicta, quòd limites categoriarum transiliunt aut transcendunt. Nulla enim res est, cui ejusmodi relationes non conveniunt. Sic accidens refertur ad subjectum, actio ad objectum, pars ad totum, causa ad causatum, &c.

V. *Dividuntur etiam relata, in relata realia, & relata rationis.*

VI. *Relata realia sunt, quæ suâ naturâ, & absque mentis ope referuntur ad aliud.*

VII. *Relata rationis sunt, quæ solâ mentis operâ referuntur ad aliud.*

Sect. 1. Ex. gr. *pater* & *filius*, *maritus* & *uxor*, & id genus alia, sunt relata realia; quia quòd pater sit filii pater, & maritus uxoris maritus, non dependet à mentis nostræ cogitatione. At *dextrum* & *sinistrum* sunt relata rationis; quia quòd inter duas columnas consistenti, hæc dextra sit, illa sinistra potiùs, quàm contrà, à mentis ordinatione est. Hoc sensu cœlo quoque dextrum & sinistrum, antè & pòst, cæteráſq; positionum differentias attribuimus. Quòd verò manus una dextra dicatur, altera sinistra, non rationi sed naturæ tribuendum videtur. Ad relationes rationis etiam ταυτότης sive identitas revocanda est. Nam cùm aliqua res cum seipsa ità comparatur, ut dicatur eadem sibiipsi, una illa res ab intellectu sic usurpatur, ac si essent res duæ. Huc etiam refer entia rationis, quæ ad se mutuò referuntur, ut *genus* & *species*, *subjectum* & *prædicatum*, &c.

VIII. *In omni relatione requiritur subjectum & terminus.*

IX. *Subjectum vocatur, cui relatio tribuitur, sive quod ad aliud refertur.*

X. *Terminus, ad quem subjectum refertur.*

XI. *Subjectum dicitur relatum, & terminus correlatum, cùm relatione affecta sunt, ac cùm illa considerantur.*

XII. *Relatum & correlatum referuntur ad se mutuò; idq; non unâ sed geminâ relatione.*

XIII. *In qua reciprocatione, quod est subjectum unius relationis, id terminus est alterius, & vice versâ.*

XIV. *Quem-*

XIV. *Quemadmodum & quod in una relatione relatum est, idem correlatum in altera, & vice versâ,*

Sect. 1. Hæc ut intelligas, cogita inter patrem & filium duas relationes intercedere: quarum altera, quâ pater ad filium refertur, paternitas appellatur vulgó; altera, quâ filius refertur ad patrem, filiatio dicitur. Paternitas autem & filiatio non sunt una, sed duæ relationes à se invicem diversæ: quia aliter pater se habet ad filium, aliter filius ad patrem. Hæ duæ relationes requirunt duo subjecta, & duos terminos, qui sunt duo homines, putà, Philippus & Alexander, Philippus est subjectum paternitatis; Alexander, terminus. Contrà, Alexander est subjectum filiationis; Philippus, terminus. Similiter, pater est relatum in paternitate; filius, correlatum: contrà, in filiatione, filius est relatum; pater correlatum.

2. Cæterùm subjectum relationis vulgò distingui solet in subjectum inhæsionis & subjectum denominationis. Subjectum inhæsionis aiunt esse substantiam, cui relatio more cæterorum accidentium inhæreat. Subjectum denominationis vocant, cui relatio tribuitur, sive quod ad aliud referri dicitur: quod vel substantiam esse dicunt, vel accidens. Hæc duo subjecta volunt interdum coincidere; ut in paternitate: quæ in eo ipso est, putà in Philippo, qui pater denominatur. Interdum aiunt ista discrepare; veluti cùm duæ lineæ dicuntur æquales: relatio enim æqualitatis lineis quidē tribuitur, aiunt, at ea inhæret substantiæ cuidā lineatæ, sive longæ. Hæc plus habent subtilitatis quàm veritatis. Nam relatio nihil est aliud, quàm σχέσις sive respectus unius rei ad aliud, & ad aliud referri nihil est, quàm πρός τι πῶς ἔχειν, id est, *ad aliud aliquomodo se habere:* atque ideo relationes non tam inhærent alicui subjecto, quàm adhærent. Id verò cui adhærent, nihil est aliud, quam subjectum illud quod referri dicitur ad aliud, sive quod ab illis denominatur; quód an substantia sit an accidens, nihil interest.

XV. *Relationes quædam ponuntur posito subjecto & termino, aliæ præterea fundamentum requirunt.*

XVI. *Fundamentum est id, quo mediante relatio subjecto competit.*

Sect. 1. Ex.gr. cùm ovum ovo simile dicitur, relatio similitudinis, quæ inter duo ova intercedit, in unoquoq; ovo oritur, simul atque alterum ovum incipit existere, nec quicquam ad istam relationem requiritur, præter duorum ovorum coexistentiam, quod illius fundamentum esse possit. At relatio dominii non oritur in subjecto, simul atque terminus existit, sed oportet aliud quid intercedere, quo relatio dominii & servitutis subnixa est. Qui enim dominus est alicujus, ideo dominus est; quia illum in bello captum servavit, aut quia eum emit: & servus ideo alicujus servus est, quia ab illo servatus est, aut emptus. Sic fundamentum paternitatis, est genuisse quempiam; & filiationis, ab illo esse genitum.

XVII. *Relata vel sunt synonyma sive ejusdem nominis, vel heteronyma sive diversi nominis.*

Sect. 1. Relata synonyma nuncupantur vulgò relata æquiparantiæ, ut,

ut, *amicus, rivalis, hospes*, &c. Heteronyma dicuntur relata disquiparantiæ; ut, *pater* & *filius*, *dominus* & *servus*, &c. Si relatio, quæ heteronymis competit, nomen habet, alterum duorum vocatur relatú, nempe illud à quo relatio nomen habet; alterum vocatur correlatum. Si relatio nomine caret, veluti cùm emptor refertur ad venditorem, relati & correlati distinctio pendet à nobis: ut & in relatis synonymis. Nulla enim ratio est cur emptor potiùs relatum dicatur quàm correlatum; aut duorum amicorum hic potiùs quàm alter.

XVIII. *Notæ relatorum sunt quinque: 1. Relata habent contrarium.*

Sect. 1. Relatum non est contrarium correlato suo; sed unum relatum alteri relato contrarium est. Hæc nota non convenit relatis per se, sed ratione fundamenti aut subjecti. Ideóque non convenit omnibus relatis (nam nihil est contrarium patri aut filio, duplo aut dimidio) sed iis tantùm quæ nituntur contrariis fundamentis, aut quæ conveniunt contrariis subjectis. Nam amicus & inimicus sunt contraria, quia fundamenta amicitiæ & inimicitiæ, benevolentia scilicet & malevolentia, contraria sunt. Similiter, simile & dissimile, æquale & inæquale, contraria sunt, quia res ipsæ, sive subjecta contraria sunt: Similitudo enim est inter easdem qualitates, & æqualitas inter easdem quantitates: at dissimilitudo est inter qualitates diversas, & inæqualitas inter diversas quantitates.

XIX. 2. *Relata recipiunt magìs & minùs.*

Sect 1. Hæc quoque nota relatis convenit ratione subjecti aut fundamenti: ideóq; non convenit omnibus relatis (nam pater aut dominus non est alio magìs pater aut Dominus) sed iis tantùm quæ nituntur mutabili subjecto aut fundamento. Quando enim subjectum aut fundamentum variatur, relatio intenditur aut remittitur.

Ex.gr. quæ inæqualia sunt, inæqualiora fiunt, aut minùs inæqualia, cùm quantitas, quæ subjectum inæqualitatis est, in altero duorum major fit, aut minor. Et quæ dissimilia sunt, dissimiliora fiunt aut minùs dissimilia, quando qualitas in altero duorum intenditur aut remittitur

XX. 3. *Relata reciprocantur.*

Sect. 1. Hoc est, omne relatum refertur ad correlatum reciprocum: ut, dominus est servi dominus, & servus domini servus; duplum dimidii duplum, & dimidium dupli dimidium. Fit autem sæpe ob vocabulorum penuriam, ut hæc reciprocatio non appareat. Nam caput est alicujus caput, & ala alicujus ala: nec tamen his respondet idoneum correlatum. Nam animal non potest esse idoneum correlatum capitis, quia non omnia animalia caput habent: nec avis potest esse idoneum correlatum alæ, quia etiam muscæ, vespæ, vespertiliones, &c. alas habent, nec tamen sunt aves. Igitur tum necesse est (inquit Aristoteles hoc capite) ὀνοματοποιεῖν, id est *vocabula fingere*, quamvìs non adeò usitata. Ut ergo in dictis relatis appareat reciprocatio, dicendum est *caput est capitati caput*, & *ala est alati ala*, &c.

XXI. 4. *Relata sunt simul naturâ.*

Sect. 1. Nimirum, quatenus sunt relata. Etsi enim Phillippus prior sit

fit Alexandro, non est tamen Philippus pater, antequam Alexander sit filius.

XXII. 5. *Relata sunt simul cognitione.*

Sect. 1. Quia nimirum relatorum alterum, quatenus relatum est, non potest sine altero cognosci. Nam etsi cognosci possit is qui filius est, non cognito eo qui illius pater est; non tamen cognosci potest aliquem esse filium, nisi cognoscatur eum habere patrem; nec cognosci potest cujus filius sit aliquis, si ignoretur quis sit illius pater.

CAP. VIII.

De Actione & Passione.

THEOREMA I.

Actio est, à qua dicimur agere.

II. *Agere est aliquid efficere.*

III. *Passio est, à qua dicimur pati.*

IV. *Pati est recipere effectum agentis.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Actio & passio non tam sunt res, quàm via ad res, aut modus quo res fiunt, ac fluxus ejus quod fieri dicitur.

V. *In actionibus distinguenda sunt, agens, patiens sive subjectum, terminus à quo, & terminus ad quem.*

Sect. 1. Ex.gr. in calefactione, agens est ignis, aut sol; patiens sive subjectum, is qui calefit; terminus à quo, frigus; terminus ad quem, calor. Qui enim calefit, ex frigido fit calidus. Terminus ad quem, est semper vera aliqua res: sed terminus à quo, interdum quidem vera res est, termino ad quem contraria; ut in calefactione: nam frigus & calor sunt veræ qualitates, sibiq; invicem contrariæ. Interdum terminus à quo nihil aliud est, quàm mera privatio termini ad quem: veluti, cùm quis ex indocto doctus efficitur. Cùm enim termino ad quem nihil est contrarium, terminus à quo illi privativè opponitur.

VI. *In omni actione necessariò requiritur agens, terminus à quo, & terminus ad quem.*

VII. *Et si terminus ad quem non potest per se subsistere, requiritur etiam subjectum sive patiens.*

VIII. *Si terminus ad quem per se subsistit, actio consistit sine patiente.*

Sect. 1. Etenim, cùm actio nihil aliud sit, quàm fluxus effecti sive termini ad quem in fieri, ut loquuntur, si terminus ad quem subjectum requirit, ut fit in omni actione, exceptâ creatione, etiam actio subjectum requirit. Cùm autem creationis effectum, sive terminus ad quem, sit integra substantia; fit, ut creatio subjectum sive patiens

non

non habeat. Nihil enim aliud est creatio, quàm productio rei ex nihilo, id est, ex nulla subjecta materia.

IX. *Cùm actio subjectum sive patiens habet, non est in agente, sed in patiente.*

Sect. 1. Actio enim (ut dictum est) est fluxus effecti; ac proinde in eo subjecto esse debet in quo est effectum: Atqui effectum est in patiente: ergò & actio debet esse in patiente.

X. *Imò actio & passio reipsa non differunt, sed respectu tantùm ad diversa.*

Sect 1. Unus enim unius effecti fluxus est, qui, quatenus ab agente procedit, actio dicitur; quatenus in patiente recipitur, passio vocatur. Ut enim via quæ Athenis Thebas ducit, & ea quæ Thebis ducit Athenas, una tantùm via est ad diversos terminos collata; útq; acclive & declive in monte solo respectu differunt: ità quoq; actio & passio hoc tantùm modo differunt, quòd illa referatur ad agens, hæc ad patiens.

XI. *Actio alia est immanens, alia transiens.*

XII. *Actio immanens est, cujus effectum est in agente; ut,* intelligere, velle.

XIII. *Actio transiens est, cujus effectum est in alio: ut,* urere, verberare.

XIV. *In actione immanente agens & patiens idem sunt; in transeunte reipsa differunt.*

XV. *Actio transiens dividitur pro diversitate termini ad quem, in quatuor species:*

Prima est ad substantiam: ut, generatio, *cui opponitur* corruptio.
Secunda ad quantitatem: ut, accretio, *cui opponitur* diminutio.
Tertia ad qualitatem, ut, alteratio.
Quarta ad locum sive ubi: ut, motus localis.

Sect. 1. Hæc traduntur ab Arist. *cap.* 14. *Categ.* Sed pleniùs de iis agendum est in Physicis.

XVI. *Potest etiam actio dividi in univocam & æquivocam.*

XVIII. *Actio univoca est, quâ agens producit effectum suæ speciei.*

XVIII. *Actio æquivoca, quâ producit effectum diversæ speciei.*

Sect. 1. Veluti, cùm mus generat murem, aut calor calorē, est actio univoca: at cùm sol mures generat, aut lux calorē, est actio æquivoca.

XIX. *Denique dividitur actio in perficientem & corrumpentem.*

XX. *Actio perficiēs est, quâ aliquid efficitur, sine ullius rei destructione.*

XXI. *Actio corrumpens, quâ aliquid efficitur, & aliud destruitur.*

Sect. 1. Ex.gr. illuminatio est actio perficiens; quia cùm aër illuminatur, lumine perficitur, nullâ re aut formâ destructâ. At generatio, & calefactio, sunt actiones corrumpentes: quia, cùm animal aut tale quid generatur, simul aliud corrumpitur: & qui calefit, calorem suscipit amisso frigore. Causa hujus discriminis est, quòd actio perficiens versetur inter terminos privativè oppositos; corrumpens, inter terminos contrarios aut disparatos.

XXII. *Notæ actionis duæ sunt:* 1. *Actio habet contrarium.*

XXIII. 2. *Actio*

XXIII. *Actio recipit magis & minus.*

Sect. 1. Ex.g. calefactio contraria est frigefactioni: & alia magis calefaciunt aut frigefaciunt, alia minus. Magis calefacere hoc loco non est celerius sed intensius calefacere; hoc est, intensiorem calorem producere. Utraque nota convenit actioni ratione termini ad quem. Itaque neutra omnibus actionibus convenit, sed iis tantum quarum termini contrarii sunt, & intensionem & remissionem recipiunt. Itaque generare, figurare, &c. non habent contrarium, non intenduntur etiam aut remittuntur: quia substantia aut figura neq; contrarium habet, neque intenditur aut remittitur.

2. Atque hæc omnia quæ de actione diximus, etiam passioni conveniunt. Eædem enim utriusque divisiones, eædemque notæ sunt.

Cap. IX.

De quatuor postremis categoriis.

THEOREMA I.

UBi est modus quo res finitæ alicubi esse dicuntur.

COMMENTARIUS.

Sect. 1. *Ubi* à loco differt, quòd locus cùm strictè sumitur, solis corporibus, *ubi* etiam substantiis incorporeis, si finitæ sint, conveniat. Nam substantiæ incorporeæ dicuntur esse in loco *definitivè*, hoc est, sic dicuntur esse alicubi, ut non sint quidem alibi, sed tamen ut locum non occupent, aliásque substantias, sive corporeas sive incorporeas ex illo loco excludant: quod est impropriè in loco esse. At substantiæ corporeæ dicuntur esse in loco *circumscriptivè*, hoc est, dicuntur occupare locum, & alias substantias corporales ex eodem loco expellere: quod est propriè in loco esse. Dixi *si finitæ sint:* Nam Deus, qui infinitus est, non *alicubi*, sed *ubique* esse dicitur.

3. Est & aliud discrimen inter locum & *ubi*. Nam locus pertinet ad quæstionem quâ quæritur quanta res sit, sive, quantum loci occupet; *ubi* spectat ad quæstionem quâ quæritur *ubi*, aut *unde* res sit; *quò*, aut *quà* abiit. Atque ea quæ hisce quæstionibus redduntur: ut, *domi, foris, ruri, in templo, hinc, illinc, huc, illuc, hàc, illàc*, &c. in hac categoria collocantur.

II. *Quando est modus quo res finitæ aliquando esse, fuisse, aut fore dicuntur.*

Sect. 1. *Quando* differt à tempore, propriè strictéque dicto, ut *ubi* à loco. Nam tempus strictè sumptum convenit rebus tantùm successivis, & in perpetuo motu ac partium fluxu consistentibus. Definitur enim *numerus motûs secundùm prius & posterius*, *lib.* 4. *Phys. cap.* 11. At *quando* etiam tribuitur rebus momentaneis & permanentibus,

si

si finitæ sint. Quæ enim infinitæ sunt atque æternæ, non *aliquando* sed *semper* esse dicuntur.

2. Præterea, vocabula temporis pertinent ad quantitatem, & ad quæstionem quæ fit per *quamdiu:* ut, *hora, annus, seculum,* &c. At vocabula quæ ad hanc categoriam pertinent, respondent quæstioni quæ fit per *quando* ut, *hodie, cras, heri, æstate, vere, calendis, nonis, Consule Manlio,* &c.

III. *Situs est ordo partium corporis inter se.*

Sect. 1. Situs enim convenit solis corporibus. Nam ordo partium in tempore, aut in numero, situs appellari non consuevit. Etsi autem situs mutari non possit sine motu locali, qui est motus ad *ubi*; non est tamen situs cum *ubi* confundendus, nè quidem in corporibus. Potest enim *ubi* mutari, non mutato situ: veluti, si quis sine ulla partium motione veheretur de loco in locum.

2. Situs alius naturalis est; ut situs brachii ad scapulam, aut manûs ad carpum: alius voluntarius; ut, *sedere, stare, jacere, pronum, supinum esse,* &c.

IV. *Habitus est modus, quo vestis, aut aliquid instar vestis, corpori circumpositum, appensum, aut alio aliquo modo adjunctum est.*

Sect. 1. Huc pertinent vocabula quæ vestium, armorum, & similium rerum conjunctionem cum corpore significant: ut, *vestitum, armatum, togatum, galeatum, hastatum, barbatum, tapetibus aut aulæis instratum esse,* &c. Hæc & similia vocabula non significant vestem aut arma, sed vestis aut armorum conjunctionem cum corpore. Quod significavit Aristoteles, cùm *lib.* Δ. *Metaph. cap.* 20. dixit habitum esse ἐνέργειαν τοῦ ἔχοντος καὶ ἐχομένου, id est, *actum habentis, & ejus quod habetur:* & habitum esse μεταξὺ τοῦ ἔχοντος ἐσθῆτα, καὶ τῆς ἐχομένης ἐσθῆτος, id est, *inter eum qui vestem habet, & vestem quæ habetur.* Atq; hæc de categoriis.

Cap. X.

De Prædicabilibus in genere.

THEOREMA I.

D*Icamus nunc de thematum simplicium affectionibus, sive notionibus secundis; quæ, ut diximus, ex rerum in categoriis dispositarum, ac primarum notionum collatione oriuntur.*

II. *Eæ vel simplices sunt, vel conjunctæ.*

III. *Affectiones simplices sunt, quæ singulis rebus seorsum conveniunt.*

IV. *Suntque vel prædicabilia, vel totum & pars, vel causa & causatum, vel subjectum & adjunctum.*

V. *Affectiones conjunctæ sunt, quæ pluribus rebus conjunctim conveniunt.*

VI. *Suntque vel convenientia, vel diversitas, vel oppositio, vel ordo.*

COM-

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Etsi genus ad speciem referatur, totum ad partem, causa ad causatum, subjectum ad adjunctum, alterúmque sine altero non consistat, unaquæq; tamen res seorsum genus, totum, causa, subjectum,&c. dici potest: At uni rei seorsum, ut una est, non potest tribui convenientia, diversitas, oppositio, aut ordo.

VII. *Prædicabilia sunt, quæ de pluribus verè, propriè, naturaliter atque immediatè affirmantur.*

Sect. 1. Prædicabile (Græcè κατηγορούμενον) & universale, etsi re ipsa non differant, (omne enim universale prædicari potest,& omne prædicabile debet esse universale) ratione tamen diversa sunt. Nam universale, quatenus universale est, prædicatur de inferioribus, in quæstione quâ quæritur quid sint: at prædicabile, quatenus est prædicabile, prædicatur etiam de co-ordinatis, idque in quæstione quâ quæritur qualia sint. Itaque, cùm quinque sint prædicabilia, tantùm duo tamen universalia sunt, genus & species. Nam differentia, proprium & accidens, quatenus talia sunt, non sunt universalia, sed tantùm quatenus sunt genera, aut species eorum quæ sub illis continentur. Ex gr. sensus est proprium animalis, sed non est universale, quatenus ut proprium de animali prædicatur; sed quatenus prædicatur de visu, auditu, & cæteris sensibus, ut genus.

2. Prædicabilia dicuntur *affirmari*. Enunciationes enim negatæ non pertinent ad prædicabilia; tum quia non explicant quid aut qualis res sit, sed quid aut qualis non sit; tum quia attributa negata infinita sunt. Additur *de pluribus*, ut excludatur individuum, quod de seipso tantùm prædicatur, ideóq; non facit ad alterius rei explicationem. *Verè)* Nam quæ affirmantur falsò, dissentanea sunt subjecto de quo affirmantur, ideóque infinita. *Propriè.*) Nam etiam prædicatum improprium, subjecto suo dissentaneum est, nisi proprio vocabulo permutetur. Ex gr. in hac enunciatione impropria, *Ira est cos fortitudinis*, subjectum *ira*, & prædicatum *cos*, sunt dissentanea, alterúmq; alterius naturam non declarat: ideóque hæc prædicatio impropria, revocanda est ad hanc enunciationem propriam, *Ira auget fortitudinem*,& tunc est prædicatio proprii. *Naturaliter*) prædicatio naturalis dicitur, in qua subjicitur & prædicatur, quod naturâ suâ subjici & prædicari debet: quod fit cùm superius prædicatur de inferiore; ut, *Homo est animal:* vel accidens de substantia; ut, *Mel est flavum:* vel concretum de abstracto; ut, *Voluptas est jucunda.* Prædicatio ergò contra naturam erit, cùm aut inferius de superiore prædicatur; ut, *Animal est homo:* aut substantia de accidente; ut, *Flavum est mel:* aut denique abstractum de concreto; ut, *Jucundum est voluptas.* Postremò, additur *immediatè:* quia prædicabilia comparantur cum proximo subjecto. Itaq; hæc prædicatio, *Homo sentit*, non potest ad ullum prædicabile revocari. Nam *sentire* neq; genus hominis est, neque species; neq; differentia, neq; proprium, neq; accidens: nimirum, quia *homo* non

non est proximum subjectum *sensûs*, sed *animal*. Itaque hæc prædicatio, *Animal sentit*, sumenda est, eáque pertinet ad proprium.

VIII. *Prædicabilia sunt quinque, genus, species, differentia, proprium, & accidens.*

Sect. 1. Hic numerus sic colligitur: Quicquid de alio affirmatur eo quo dictum est modo, vel continetur in essentia subjecti sui, vel in illius essentia non continetur. Quod in essentia subjecti continetur, vel prædicatur in enunciatione quâ dicitur quid sit subjectum, vel in illa quæ dicitur quale sit. Quod prædicatur in enunciatione quâ dicitur quid sit, vel exprimit essentiam subjecti imperfectè, & est *genus*; vel perfectè & plenè, & est *species*. Quod in essentia subjecti continetur, & exprimit quale illud sit, est *differentia*. Quod non continetur in essentia subjecti, vel prædicatur de subjecto suo necessariò, & est *proprium*, vel contingenter, & est *accidens*.

2. Hunc numerum non auget definitio: quia non est prædicabile simplex, sed compositum ex genere & differentia. Neque etiam genus duo prædicabilia constituit, quamvis prædicetur de speciebus, & de earum individuis; neque differentia, aut proprietas generica, quamvis non solùm de generibus, sed etiam de speciebus atq; individuis prædicentur: quia prædicabilia comparari debent cum proximo atque immediatè subjecto; genus cum speciebus, non cum individuis: & differentia aut proprietas generica cum genere, & non cum speciebus, aut cum individuis, ut paulò antè dictum est.

3. Quod quidam aiunt, etiam partem prædicari de toto, causam de effecto, adjunctum externum de subjecto; ac proinde plura esse prædicabilia quàm quinque, nullius prorsus momenti est. Nam pars non prædicatur de toto in casu recto, neq; causa de effecto, neque adjunctum externum de subjecto; sed tantùm in casu obliquo. Neq; enim dicimus, *Animal est caput*, sed, *est capitatum*, aut tale quid: non dicimus etiam, *Eclipsis est interpositio terræ* (nisi impropriè) sed, *fit ob interpositionem terræ:* neque, *Miles est gladius*, sed, *est gladiatus*. Et ejusmodi prædicationes revocari debent ad differentiam, proprium aut accidens.

IX. *Usus prædicabilium vel communis est, vel proprius.*

X. *Usus communis est, inservire formandis definitionibus, divisionibus, syllogismis, & methodo.*

XI. *Usus proprius est duplex:* 1. *Declarare quid in unaquaque categoria superius sit atque inferius, quid primum, quid ultimum; ac proinde, quid subjici suâ naturâ, ac prædicari aptum sit.*

XII. *Hunc usum habent genus, species, & differentia.*

XIII. 2. *Ostendere quo modo accidentia prædicentur de substantia.*

XIV. Hoc *præstant proprium & accidens.*

Sect. 1. Utrumque usum indicavit Porphyrius c. 1. *Isagog.* Quare non sunt audiendi, qui proprium & accidens hujus loci esse negant.

CAP. XI.
De Genere & Specie.

THEOREMA I.

ΓΕ'νος ἐστὶ τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἴδει ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον· hoc eſt, *Genus eſt, quod de pluribus, & ſpecie differentibus prædicatur in quæſtione quâ quæritur quid res ſit : ut*, quid eſt homo, aut beſtia ? animal.

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Genus, Græcè γένος, dicitur ab inuſitato verbo γένω, in cujus locum ſucceſſit γίνω, niſi quòd pleraque tempora inuſitati thematis remanſerint. Hinc factum eſt Latinum *genus*. Nam pro *gigno*, *genò* dicebant antiqui: à quo manſit præteritum *genui* & cætera tempora quæ indè derivantur. Cæterùm genus in communi ſermonis uſu, teſte Porphyrio, ſumitur pro multitudine hominum, qui ab eadem ſtirpe ortum trahunt; Veluti cùm dicimus, Heraclidarum genus: vel pro ſtirpe ipſa, ſive pro majoribus à quibus ejuſmodi multitudo orta eſt; veluti cùm nobilitas ab Ariſtotele *in fragmentis de nobilitate* definitur, *virtus generis*, id eſt claritudo majorum. In Philoſophia ſumitur genus pro eo cui ſpecies ſubjectæ ſunt, illorum generum ſimilitudine ità appellatum. Nam ut majores principium ſunt ſuæ poſteritatis, útque poſteri cognatione quâdam ſe contingunt, qui ab eodem genitore oriundi ſunt : ità quoq; genus aliquo modo principium eſt ſuarum ſpecierum, ipſæque ſpecies ſubjectæ inter ſe eatenus conveniunt, quatenus in genere conſentiunt.

2. Definitio generis extat *l.* 1. *Top. c.* 5. & apud Porphyrium *cap.* 4. Cùm autem genus dicitur *de pluribus* prædicari, diſtinguitur ab individuis. Cùm dicitur prædicari de pluribus *ſpecie differentibus*, diſtinguitur à ſpeciebus, quæ prædicantur de pluribus numero differentibus. Specie differre dicuntur, quæ differunt eſſentialiter ſub eodem genere; ut *homo & beſtia*. Cùm dicitur genus prædicari *in quæſtione quâ quæritur quid res ſit*, diſtinguitur à differentia, proprio, & accidente. Etſi enim genus non abſolvat quæſtionem, *quid eſt*, (hoc enim definitionis eſt) appoſitè tamen ad illam per genus reſpondetur.

II. Εἶδός ἐστι τὸ τασσόμενον ὑπὸ τοῦ γένους· hoc eſt, *Species eſt, quæ collocatur ſub genere*. Vel Εἶδός ἐστι καθ' οὗ τὸ γένος κατηγορεῖται ἐν τῷ τί ἐστι· h.e. *Species eſt, de qua genus prædicatur in quæſtione quâ quæritur quid ſit.*

Sect. 1. Species dicta eſt ab antiquo & inuſitato verbo *ſpecio*, id eſt video: unde *aſpicio*, *reſpicio*, &c. Græcè εἶδος dicitur ab εἴδω, *video*. Species enim in communi ſermone ſignificat externam rei formam, quæ ſpectabilis eſt. Quod Porphyrius probat hoc verſu,

Πεῶτ

Πρῶτον μὲν εἶδος ἄξιον τυραννίδος.

Primò quidem species digna est imperio.

Hunc versum Euripidi tribuit Stobæus, sermone de pulchritudine, & Athenæus in Deipnosophistis, *l.* 13. sed apud Euripidem hodie non reperitur.

2. Duas Porphyrii definitiones proposuimus, verbis tantùm discrepantes. Utraq; communis est omnibus speciebus. In utraq; subintelligi debet *proximè*. Nam etiam genus prædicatur de individuis, eíque individua subjiciuntur; sed mediante specie, non proximè atq; immediatè.

III. *Genus aliud est* γενικώτατον, h. e. generalissimum, *sive summum; aliud* ὑπάλληλον, h.e. subalternum, *sive medium.*

IV. *Similiter & species alia est* εἰδικώτατον, h.e, specialissima, *sive infima; alia subalterna.*

V. *Genus generalissimum est,* ὃ γένος ὂν, οὐκ ἔστιν εἶδος, h. e. *quod, cùm genus sit, non est species:* Vel, ὑπὲρ ὃ οὐκ ἂν εἴη ἄλλο ἐπαναβεβηκὸς γένος, h.e. *quo non est aliud superius genus.*

VI. *Species specialissima est,* ὃ εἶδος ὄν, οὐκ ἂν εἴη γένος, h. e. *quæ, cùm species sit, non est genus:* Vel, μεθ' ὃ οὐκ ἂν εἴη ἄλλο ὑποβεβηκὸς εἶδος, h. e. *quâ non est alia inferior species.*

VII. *Genera & species subalterna dicuntur, quæ inter summum genus & infimam speciem interjecta, respectu inferiorum dicuntur genera; respectu superiorum species.*

Sect. 1. Hac de re vide Porphyrium. Ut autem hæc generum & specierum subordinatio intelligatur, sit pro exemplo categoria substantiarum; in qua ipsa *substantia* summum genus est; *homo*, species specialissima; quæ inter *substantiam* & *hominem* interjecta sunt, ut, *animal, vivens, corpus*, sunt subalterna. Nam *animal* est genus *hominis*, & species *viventis*; *vivens* est genus *animalis*, & species *corporis*; *corpus* est species *substantiæ*, & genus *viventis*.

2. Subalterna habent duas σχέσεις, sive relationes: Sunt enim genera, & species diverso respectu. Summa & infima tantùm unam habent σχέσιν. Nam summum genus nihil aliud est quàm genus; & infima species nihil aliud est quàm species. Potest quidem species infima vel cum genere conferri, vel cum individuis (nam generi subjicitur, & de individuis prædicatur) sed utrâque collatione species est: respectu generis vocatur species subjecta, vel (ut vulgò loquuntur) subjicibilis; respectu individuorum dicitur species prædicata sive prædicabilis. Atque hæc sola constituit secundum prædicabile, & sic à Porphyrio definitur;

VIII. Εἶδος ἐστιν ὃ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται, hoc est, *Species est, quæ de pluribus & numero differentibus prædicatur in quæstione quâ quæritur quid res sit.*

Sect. 1. Cùm enim interrogatur, *Quid est Plato, aut Socrates?* rectè respondetur, *Est homo.* Species differt ab individuis, quia prædicatur *de pluribus*; à genere, quia prædicatur de iis quæ *numero differunt*. Numero differre dicuntur, quæ, cùm ejusdem essentiæ sint, ut multa nu-

merari possunt; ut individua ejusdem speciei. Differt etiam species à differentia, proprio, & accidente; quia prædicatur *in quæstione qua quæritur quid res sit.*

IX. *Dividitur etiam genus in synonymum sive univocum, & homonymum sive æquivocum.*

X. *Genus univocum est, quod æqualiter dicitur de speciebus suis.*

XI. *Æquivocum, quod inæqualiter dicitur de speciebus suis.*

Sect. 1. Inæqualiter dici de suis speciebus, nihil aliud est, quàm uni speciei magìs, alteri minùs convenire; aut uni immediatè, alteri per alteram. Atq; hoc fit, cùm una species ab altera pendet. Sic *ens*, si genus sit, æquivocum genus est, quia substantia magìs est ens quàm accidens: imò accidens non est ens, nisi quia, & quatenus pendet à substantia. At *animal* est genus univocum, quia homo non est magìs animal quàm bestia, nec bestia magìs quàm homo.

2. Genus æquivocum imperfecto modo genus est, & ab Aristotele *l.* 3. *Metaph. cap.* 2. appellatur τὸ πρὸς ἕν, καὶ πρὸς μίαν τινὰ φύσιν, hoc est, *quod respectum habet ad unum & ad unam aliquam naturam*, Et *l.* 1. *Eth. c.* 6. τὸ ἀφ' ἑνὸς, hoc est, *quod ab uno est.* Quod quamvìs non sit univocum, negat tamen Aristoteles illud esse penitus æquivocum, cùm *lib.* 3. *Metaph. cap.* 2. ait *ens* dici quidem multipliciter, sed cum respectu ad unum, & ad unam aliquam naturam, non æquivocé. Simili modo loquitur *lib.* 1. *de Cæl. cap.* 3.

3. Hæc sunt quæ vulgò præcipi solent hoc loco de genere & specie. Sed quia Aristoteles in Topicis multos tradit, eósq; utilissimos canones, quorum alii ad rem syllogisticam pertinent, & ad rationem inveniendi medii, alii ad doctrinam de simplici themate: non erit præter rationem instituti, si ex multis præcipuos seligamus eorum qui pertinent ad illustrationem thematum simplicium, eósq; suis locis interseramus; cæteris ad syllogismi doctrinam rejectis.

XII. *Species μετέχουσι*, hoc est, participes sunt *suorum generum; genera suarum specierum non item.*

Sect. 1. Μετέχειν definiente Aristotele, *lib.* 4. *Top. cap.* 1. ubi hic canon extat, nihil aliud est quàm *recipere definitionem ejus quod participatur.* Atqui species recipit definitionem generis, sed genus non recipit definitionem speciei. Nam quicquid est definitione generis, putà animalis, id omne etiam includitur in essentia speciei, nempe hominis, aut bestiæ, sed non vice versâ.

XIII. *Genus dicitur de specie synonymως, non paronymως, sive denominativè, non etiam homonymως aut per metaphoram.*

Sect. 1. Synonymως de aliquo dici, nihil aliud est quàm quoad nomen & quoad definitionem dici, ut antè dictum est ex Aristotele *c.* 5. *de Categ.* Atqui genus dicitur de specie quoad nomen & quoad definitionem, quia participatur à specie. Ergò dicitur de specie synonymως. Atque hoc docetur *lib.* 2. *Top. cap.* 2. Neque verò genus solùm synonymως de specie dicitur, sed etiã in quæstione quâ quæritur quid sit. Omnia enim quæ redduntur quæstioni, *quid est*, prædicantur synonymως, sed non vice versâ. Nam & differentia substantiarum synonymως

onymus prædicatur de specie, ut suprà dictum est, sed non potest reddi quæstioni, *quid est*. Paronyma dicuntur, quæ de alio quoad nomen solùm, & non quoad definitionem dicuntur: idque non in quæstione quâ quæritur quid res sit, sed quâ quæritur qualis sit, sive in casu obliquo. Ex quo sequitur, non posse esse genus alicujus rei, quod de illa dicitur paronymus. Itaque albor non est genus nivis, quia nix non dicitur *albor*, sed *alba*. Vide *lib.* 4. *Top. cap.* 1. Similiter homonyma, sub quibus etiam tropica continentur, sive ea quæ, ut Aristoteles loquitur, per metaphoram dicuntur, quoad solum nomen, & non quoad definitionem de pluribus dicuntur: atque ob hanc causam non possunt esse genus. Sic *canis* non potest dici commune genus animalis latrantis, & astri; quia est vocabulum homonymum: neque *ardor* est genus amoris, quia amor dicitur ardor concupiscentiæ per metaphoram. Vide *l.* 4. *Top. c.* 3.

XIV. *Quod est causa rei, aut pars, aut affectio, aut subjectum, id non potest esse genus illius.*

Sect. 1. Hoc præceptum extat *l.* 4. *Top. c.* 9. nititúrq; hâc ratione, quòd hæc omnia prædicentur obliquè, & non in casu recto, sive in quid. Sic *dolor*, quia est *iræ causa*, non potest esse genus illius. Similiter *corpus* non potest esse genus animalis, quia est illius pars: *immortalitas* non est genus vitæ æternæ, quia est illius affectio: *aer* non est genus venti, quia est illius subjectum; ventus enim non est aer motus, sed motio aëris, aut certè exhalationis aëreæ.

XV. *Genus & species sunt sub eodem genere, &, si sint accidentia, in eodem subjecto.*

Sect. 1. Primum membrum hujus præcepti extat *l.* 4. *Top. c.* 1. alterum *c.* 5. Utrumq; nititur hâc ratione, quia genus in specie continetur. Sic *voluntas* non est verum genus justitiæ, quia est potentia naturalis, cùm justitia sit habitus. Sic *scientia* non est genus virtutis moralis, quia est in intellectu, virtus in appetitu.

XVI. *Genus prius est suâ specie, & species individuo.*

Sect. 1. Hæc regula traditur *l.* 4. *Top. c.* 2. Intelligitur autem prius quoad existendi consecutionem; ea enim prioritas hîc locum habet. Positâ enim specie, ponitur genus; sed non vicissim. Species ergò non potest esse sine genere; at genus potest esse sine aliqua suarum specierum, non sine utraque simul. Genus synonymum potest esse sine utravis specie: genus æquivocum non potest esse sine utravis specie, sed tantùm sine minùs principali. Ex. g. *animal* potest esse sine homine, aut sine bestia; sed non sine homine & bestia. At *ens* non potest esse sine substantia, sed tantùm sine accidente. Illud igitur est genus synonymum, hoc homonymum. Ut autem genus se habet ad species, ità species se habet ad individua.

XVII. *Genus prædicatur de pluribus quàm species, & species de pluribus quàm individuum.*

XVIII. *Et quamvìs species conservari possit in uno individuo; genus tamen non potest conservari in una specie.*

Sect. 1. Quòd genus latius sit suâ specie, & species individuo, ac proinde quòd genus de pluribus prædicetur quàm species, & species de pluribus quàm individuum, ex utriusque definitione sequitur, & ab Aristotele docetur, *lib.* 4. *Top. c.* 1. Quòd verò species conservari possit in uno individuo, cùm tamen genus non possit conservari in una specie, ejus rei causa est, quòd species κατ' ἐσίαν perfectior sit genere, cùm tamen individuum non sit κατ' ἐσίαν perfectius suâ specie. Nam species includit genus suum, & præter genus, differentiam essentialem: at individuum nullam habet essentialem differentiam speciei additam, sed species essentiam ejus absolvit; tantùm opus est accidentibus, quibus ab aliis individuis ejusdem speciei discernatur. Cùm ergò species constituatur à genere & à differentia essentiali, cúmque omnis differentia requirat multitudinem, sequitur unam speciem non sufficere ad ponendum genus. Individua verò non habent essentialem differentiam quâ discernantur inter se, (totâ enim essentiâ conveniunt) ac proinde non requiruntur plura individua ad constituendam speciem.

Cap. XII.
De differentia.

THEOREMA I.

Differentia est, quâ res à re differt.

II. *Estque vel accidentalis, vel essentialis.*

III. *Differentia accidentalis est, quâ res differunt accidentibus, vel ab aliis rebus, vel etiam à seipsis.*

IV. *Differentia essentialis est, quæ addita generi speciem constituit, eámque ab aliis speciebus essentialiter distinguit.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Differentia (Græcè διαφορὰ) Porphyrio triplex; *communiter, propriè,* & *propriissimè dicta.* Differentia communiter dicta est, cùm res differt accidente separabili: vel ab alia re; veluti cùm dicimus alium ab alio differre, quòd hic sedeat, ille stet; hic taceat, ille loquatur; vel à seipsa; sic Hector visus est Æneæ, cum in somnis apparuit, differre ab illo *Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis.* Differentia propriè dicta est, quum res à re differt accidente inseparabili, aut proprietate; ut, corvus ab olore, quòd hic albus sit, ille niger. Utraque est differentia accidentalis. Differentia propriissimè dicta Porphyrio est eadem, quæ nobis differentia essentialis; veluti cùm homo, quòd ratione præditus sit, differre dicitur à brutis animantibus.

2. Omnis differentia, inquit Porphyrius, alicui adjecta ἑτεροῖον ποιεῖ. Ac differentiæ quidem accidentales ποιοῦσιν ἀλλοῖον, essentiales, ἄλλο· hoc est, *Omnes differentiæ efficiunt, ut res quocunque modo diversæ sint; accidentales, ut dissimiles, aliterve affectæ sint: essentiales, ut aliæ sint:* unde εἰδοποιοὶ, id est, *specificæ* dicuntur.

V. *Differentiæ essentialis munera duo sunt, genus dividere, & speciem constituere.*

Sect. 1 Quatenus genus dividit, vocatur differentia διαιρετικὴ, *divisiva:* quatenus speciem constituit, vocatur συστατικὴ *constitutiva*, vel etiam συμπληρωτικὴ *completiva*, quia definitionem speciei complet, cùm generi conjungitur. Differentia ergò divisiva & constitutiva, non sunt duæ diversæ differentiæ, sed ejusdem differentiæ diversa munera. Summa genera non habent differentiam constitutivam, quia sunt primò atque immediatè diversa & species infimæ non habent differentiam divisivam, quia individua totâ essentiâ conveniunt. Cæterùm accidentales differentiæ pertinent ad sequentia prædicabilia: sola differentia essentialis hujus loci est, atque sic definitur:

VI. *Differentia est, quæ de pluribus, vel numero vel specie differentibus, essentialiter prædicatur, in quæstione quâ quæritur qualis sit res.*

Sect. 1. Differentiæ infimarum specierum prædicantur de pluribus *numero* differentibus; ut *rationale* de Platone, Socrate, &c. differentiæ specierum subalternatarum, de pluribus *specie* differentibus; ut, *sensu præditum esse* de homine & bestia. Differentia dicitur prædicari *in quæstione quâ quæritur qualis sit res*, quia est qualitas quædam generis. Genus enim, cùm suâ naturâ indeterminatum sit, determinatur, & , ut ita dicam, qualificatur à differentia. Quærenti enim, *Quale animal est homo?* appositè respondetur, *Rationale*. Differentia dicitur prædicari *essentialiter*, quia ponitur in definitione speciei déque ea prædicatur synonymως, id est, nomine & definitione. Hac in re distinguitur differentia à proprio & accidente.

2. Porphyrius *cap.* 3. *Isag.* definit differentiam his verbis, Διαφορά ἐστι τὸ κατὰ πλειόνων, καὶ διαφερόντων τῷ εἴδει ἐν τῷ ὁποῖόν τί ἐστι, κατηγορούμενον· hoc est, *Differentia est, quæ de pluribus, & specie differentibus prædicatur in quæstione quâ quæritur qualis res sit.* Sed, cùm hæc definitio etiam proprio & accidenti aptari possit, ait ipse definitioni addendum esse, ὅπερ εἰς τὸ εἶναι συμβάλλεται, καὶ εἰς τὸ τί ἦν εἶναι, καὶ ὃ τοῦ πράγματός ἐστι μέρος· hoc est, *Quod ad essentiam confert & ad definitionem, quódque rei pars est*, aut aliquid tale. Verùm nè sic quidem legitima erit definitio: quia non convenit differentiis infimarum specierum, quæ de multis numero, non specie differentibus, prædicantur. Quare non videtur Porphyrius infimarum specierum differentias agnovisse simplices. Semper enim duas differentias subalternarum specierum conjungit, ad efficiendam unam differentiam speciei infimæ. Sic ait *rationale mortale* esse differentiam hominis.

VII. *Differentia posterior est genere, & prior specie.*

Sect. 1 Hoc præceptum traditur *lib.* 6. *Top. cap.* 6. Ejus verò ratio est manifesta. Differentia enim dividit atque determinat genus,

nus,& specē constituit. Ideóq; actu est in specie,& in genere potētiâ.

VIII. *Differentia debet esse affirmata sive positiva.*

Sect. 1. Hic canon extat eodem loco: qui tamen de re potiùs quàm de vocibus accipiendus est. Sæpe enim fit ob vocabulorum penuriam, ut negatâ voce differentia positiva atque affirmata exprimatur; veluti, cùm *irrationale* dicitur esse differentia bestiæ. In nonnullis tamen differentiis assignandis utendum est negatione; ut in privativis.

IX. *Omnis differentia differentiæ opposita est, cum qua de genere dicitur disjunctim.*

Sect. 1. Hic canon extat ibidem. Sic *rationale* & *irrationale* sunt oppositæ differentiæ animalis, déque animali disjunctim affirmantur. Nam animal vel rationale est vel irrationale.

X. *Differentia non prædicatur de genere, neque genus de differentia.*

Sect. 1. Hoc præceptum traditur ibidem: éstque intelligendum de differentia in abstracto. Non enim dicimus, *Animal est rationalitas*, aut *Rationalitas est animal.* Hujus rei ratio est, quòd differentia non participet genus, *lib.* 4. *Top. c.* 2.

XI. *Omnis differentia infert proprium genus: ideóque, quæ genere differunt, ea differentias diversas habere necesse est.*

Sect. 1. Hæc præcipiuntur *cap.* 3. *de Categ.* & *lib.* 6. *Top. cap.* 6. Ratio præcepti hæc est: Differentia reciprocatur cum specie: quare, sicut eadem species non potest esse sub diversis generibus, ità quoque neque differentia. Si ergò eadem differentia reperiatur in diversis generibus, necesse est, aut homonymiam esse in voce, aut differentiam non esse essentialem.

Cap. XII.

De Proprio & Accidente.

THEOREMA I.

Ἴδιόν ἐστιν, ὃ μὴ δηλοῖ μὲν τὸ τί ἦν εἶναι, μόνῳ δὲ ὑπάρχει, καὶ ἀντικατηγορεῖται· h. e. *Proprium est, quod non declarat quid res sit, & tamen soli inest, & cum ea reciprocatur.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Proprium Porphyrio dicitur quatuor modis; primò, quod convenit soli alicui speciei, sed non omnibus illius individuis; sic homini convenit *esse musicum.* Secundò, quod convenit omnibus individuis alicujus speciei, sed non solis; sic convenit homini *esse bipedem.* Tertiò, quod convenit soli alicui speciei, & omnibus illius individuis, sed non semper; sic convenit homini *ridere.* Quartò, quod convenit soli alicui speciei, omnibúsque illius individuis, & semper; sic convenit homini *risibilem esse.*

2. Pro-

2. Proprium quarto modo, ait Porphyrius esse *κυρίως ἴδιον*, id est, *proprie proprium*: Aristoteles *ἁπλῶς ἴδιον*, h. e. *simpliciter & absolute proprium*, vocat. Nam reliqua ait esse propria *πρός τι*, aut *πρὸς ἕτερον*, id est, *respectu alterius*, aut *ποτὲ*, id est, *proprium pro tempore*. Nam tres priores modi propriorum accidentia sunt, & ad quintum prædicabile spectant.

3. Definitio proprii posita est *l.1. Top.c.5*. *Proprium*, ait, *non declarat quid res sit*, hoc est, non continetur in essentia rei, sed essentiam illius sequitur. *Reciprocatur cum eo cui soli inest*, hoc est, cum primo ac proximo subjecto, non cum iis quæ sub proximo subjecto continentur. Etenim propria alia generum sunt, alia specierum. Propria generum cum generibus, non cum speciebus; & propria specierum, cum speciebus, non cum individuis; conferri ac reciprocari debent. Sic *quantum esse* reciprocatur cum corpore naturali, non cum cœlo, elemento, aut lapide. Et risibilitas reciprocatur cum homine, non cum Socrate aut Platone. Cùm proprium generis de specie prædicatur, veluti cùm cœlum dicitur quantum, aut proprium speciei de individuo, veluti cùm Plato dicitur risibilis; prædicatio non est quidem accidentis de subjecto, sed neque proprii. Nam numerus prædicabilium oritur ex comparatione prædicati cum proximo subjecto. Quæ enim cum remoto subjecto comparantur, non sunt hujus loci, ut suprà diximus.

II. *Propria vel manant ab essentia subjecti, vel à causa externa.*

Sect. 1. Propria vel immediatè manant ab essentia subjecti; sic manat risibilitas ab anima rationali, quatenus ab essentia corporis naturalis: vel mediâ aliâ proprietate; sic *in loco esse* manat ab essentia corporis, mediâ quantitate. At eclipsis, quæ est proprietas lunæ, non manat à lunæ essentia, sed à causa externa, nempe à terra inter solem & lunam interposita. Hæc non absolutè propria sunt, sed tantùm ex hypothesi externæ causæ: quâ tamen positâ, necessariò insunt subjecto suo.

III. *Propria, quæ manant ab essentia subjecti, ità necessariò subjecto suo insunt, ut nè cogitatione quidem possint ab illo separari.*

Sect. 1. *Proprium*, inquit Aristoteles *lib. 5. Top. cap. 4.* *ἐξ ἀνάγκης ἀεὶ ὑπάρχει*, hoc est, *necessariò semper inest*. Hæc necessitas tanta est, ut contradictoria dicat, qui proprium dicit abesse à subjecto suo. Qui enim dicit, corpus non esse quantum, aut ignem non esse calidum; tantundem dicit, ac si diceret, corpus non esse corpus, aut ignem non esse ignem.

IV. *Propria non possunt communicari subjectis specie diversis.*

Sect. 1. *Nemo proprium appellat*, inquit Aristoteles, *lib. 1. Top.c.5.* *τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλῳ ὑπάρχειν*, hoc est, *id quod potest alii inesse*. Etenim, cùm propria manent ab essentia subjecti; si propria communicarentur, etiam essentiam communicari necesse foret. Quare, si equo communicaretur risibilitas, equus esset homo; si quantitas communicaretur spiritui, spiritus esset corpus; si *ubique esse* communicaretur creaturæ, creatura esset Deus.

V. *Ut se habent propria, quæ ab essentia subjecti manant, ad subjectum suum absolutè; ità se habent propria, quæ manant ab extern. causa, ad subjectum, positâ illâ causâ.*

Sect. 1. Sic quamvìs luna non semper eclipsin patiatur; positâ tamen inter lunam & solem terrâ, tam necessarium est lunam eclipsin pati, quàm necessariū est corpus esse quantum, aut ignem esse calid.

VI. *Συμβεβηκὸς δέ ἐστιν ὃ ἐνδέχεται ὑπάρχειν ὁτῳοῦν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ, καὶ μὴ ὑπάρχειν*: hoc est, *Accidens est, quod cuivis uni eidémque inesse potest, & non inesse.*

VII. Vel sic; *Accidens est, ὃ γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς*: hoc est, *quod adest & abest, sine subjecti interitu.*

Sect. 1. Prior definitio extat *lib.* 1. *Top. cap.* 5. altera in Porphyr. *Isag. cap.* 5. *Quod adest & abest*, id est, quod potest adesse & abesse non quidem simul, sed diverso tempore, *sine subjecti interitu*, hoc est sine contradictione: contradictionis enim pars altera alteram destruit. Sensus ergò traditæ definitionis hic est: Accidens est, quod sine contradictione de subjecto suo vel affirmari vel negari potest.

VIII. *Accidens aliud est separabile, aliud inseparabile.*

IX. *Accidens separabile est, quod revera separari potest à subjecto*; ut stare, sedere.

X. *Inseparabile est, quod revera separari nequit à subjecto; ut*, nigror in corvo.

Sect. 1. Omnia accidentia à subjecto separari possunt cogitatione non implicante contradictionem: atque hactenus sunt accidentia; in eóque à propriis distinguuntur, quæ nè cogitatione quidem separari possunt citra contradictionem. Qui enim cogitat corvum non esse nigrum, ut falsum cogitet, non tamen cogitat corvum non esse corvum, aut illud ex quo sequatur corvum non esse corvum. At qui concipit ignem non esse calidum, illud concipit ex quo sequitur, ignem non esse ignem.

2. Accidens ergò separabile dicitur, quod revera separari potest, & non solâ cogitatione; sive, sine quo subjectum naturaliter existere potest: inseparabile, sine quo non potest subjectum naturaliter existere. Nam Deus etiam inseparabilia accidentia separare potest à subjecto: quia potest omnia efficere, quæ se mutuò non evertunt, sive, quæ non implicant contradictionem.

Cap. XIV.

De Toto & Parte.

THEOREMA I.

Totum est, *quod constat plurium rerum unione.*

II. *Res istæ quæ unitæ totum constituunt, dicuntur partes.*

COM.

COMMENTARIUS.

Sect. 1. In toto ergò partes sunt, & unio partium, Quare, cùm Deus dicitur esse *totus ubique*, aut cùm anima humana dicitur esse *tota in toto, & tota in qualibet parte corporis*, vocabulum *totius* impropriè sumitur, &, ut vulgò loquuntur, Negativè, Nam Deum *ubiq; totum* esse, nihil aliud significat quàm Deum non esse ubique per partes, sed modo quodam indivisibili. Similiter, animam esse *totam in toto, & totam in qualibet parte corporis*, nihil aliud est quàm animam non esse in corpore per partes, sic ut partes animæ respondeant partibus corporis.

III. *Totum reipsa non differt à partibus suis simul sumptis, & unitis*

Sect. 1. Totum haud dubiè differt à partibus singulis; nam aliud est homo, aliud corpus aut anima. Differt etiam à partibus omnibus simul sumptis quidem, sed non unitis; nam substantia corporea diversa est à materia & forma, ut traditur *lib. 2. de An cap.* 2. & *lib. 7. Metaph. cap.* 3. Et syllaba non est idem quod literæ ex quibus constat, ut patet ex *lib. 6. Metaph. cap.* 17. Quinetiam totum dicitur generari, corrumpi, &c. quæ de partibus dici nequeunt: & partes dicuntur constituere totum; at totum non constituit seipsum. Verùm si omnes partes simul considerentur & unitæ, omnino idem sunt quod totum: Nihil enim fingi potest in toto, quod non sit in partibus unitis; nihilque in partibus unitis, quod non sit in toto.

IV. *Partes naturâ priores sunt toto, & notiores simpliciter: at totum nobis notius est.*

Sect. 1. Quod natura prius est, simpliciter notius est, hoc est, priùs apprehenditur cognitione distinctâ ac perfectâ. Perfecta enim cognitio sequitur ordinem naturæ. Quod naturâ posterius est, nobis notius est, hoc est, priùs apprehenditur notione imperfectâ atq; confusâ. Cognitio enim intellectûs nostri primùm confusa est, quia originem ducit à sensibus. Partes ergò simpliciter notiores sunt toto: totum nobis notius est suis partibus, ut colligitur ex *lib.* 1. *Phys. cap.* 1.

V. *Totum aliud est per se, aliud per accidens.*

VI. *Totum per se est, cui partes per se insunt.*

VII. *Totum per accidens, cui partes insunt per accidens.*

Sect. 1. Partes dicuntur *per se* inesse, cùm aut ipsum totum partibus essentiale est, aut cùm partes pertinent ad essentiam, vel saltem ad integritatem totius: *per accidens*, cùm contrà est. Ex. gr. *animal* est totum respectu hominis & bestiæ, quia utrique essentiale est. Est etiam totum per se respectu corporis & animæ, quia ex corpore & anima componitur. At cùm homines dividuntur in liberos & servos, *homo* est totum per accidens; quia *servum* aut *liberum esse*, non convenit homini per se, sed per accidens, ac ratione conditionis suæ quam habet in civitate.

VIII. *Totum per se est quadruplex: aliud enim est totum universale, sive*

sive Logicum; aliud formale, sive Metaphysicum; aliud essentiale, sive Physicum; aliud denique integrale, sive Mathematicum.

IX. *Totum universale nihil aliud est quàm genus respectu specierum, aut species respectu individuorum.*

Sect. 1. Universale (inquit Aristoteles *lib.* 1. *Phys. cap.* 1.) totum quoddam est; quippe multa complectitur, ut partes. Sic *animal*, ut diximus, est totum respectu hominis & bestiæ; *homo*, respectu Socratis & Platonis, cæterorúmq; hominum. Et quia universale subjectas species & individua non actu continet, sed potentiâ; factum est ut hoc totum dictum sit *totum potentiale*, cùm cæteræ species totius dicantur *totum actuale*, quia partes suas actu continent. Dicitur etiam *totum Logicum*, quia Logicæ munus est de universis disputare.

X. *Totum formale nihil aliud est quàm species respectu generis & differentiæ quibus definitur.*

Sect. 1. Sic *homo* est totum, ejúsque partes sunt *animal* & *rationale*. Hæ partes distinguuntur solâ ratione: ideóque compositio ex genere & differentia, non est vera compositio; sed compositio rationis, hoc est, compositio talis, quâ mens unam rem duabus notionibus intelligit, quarum una alteram determinat. Hoc totum solet appellari *totum Metaphysicum*, quia Metaphysica versatur circa ea ferè quæ non tam reipsa, quàm ratione diversa sunt. Unde & partes quoque illius dicuntur *partes formales*, quasi dicas, quæ solâ ratione, quam *formalitatem* vocant, distinguuntur.

XI. *Totum essentiale est, quod constat materiâ & formâ*

Sect. 1. Huc pertinent primò ac præcipuè substantiæ corporeæ. Deinde, per similitudinem huc referuntur accidentia in concreto; ut, *justum*, *album*, &c. in quibus subjectum est instar materiæ, & accidens in abstracto instar formæ. In hoc numero sunt opera arte facta. Præterea, hujus loci sunt omnia in quibus distinguitur materiale & formale, sive in quibus est aliquid quod materiæ, & aliud quod formæ analogum est. Sic disciplinarum materia, sunt præcepta; forma, est methodus: interpretationis materia, est vox; forma, significatio. Hoc totum solet appellari *Physicum*, quia Physicus sibi vendicat earum rerum considerationem quæ materiâ & formâ constant: vulgò vocatur *totum essentiale*.

XII. *Totum integrale est, quod habet partem extra partem.*

Sect. 1. Partes essentiales reipsa quidem differunt: (nam aliud est materia, aliud forma) sed una pars non est extra aliam. Forma enim permeat materiam, omnésque illius partes informat. At partes integrantes, quia singulæ suâ præditæ sunt quantitate, non solùm reipsa differunt, sed & situ aut saltem ordine diversæ sunt, ità ut nulla in alia contineatur. Hoc enim est habere partem extra partem. Ex. gr. partes humani corporis sunt *caput*, *thorax*, *venter*, *artus*, quarum nulla aliam continet. Sic numeri partes diversæ sunt, & una in alia non continetur. Hoc totum nuncupatur *Mathematicum*, quia quantitas Mathematicæ considerationis est: vulgò *totum integrale*, rectiùs *integratum*.

XIII. *To-*

XIII. *Totum integratum vel est continuum, vel discretum.*

XIV. *Utrumque dividitur in ὁμοιομερὲς καὶ ἀνομοιομερὲς*, hoc est, *homogeneum & heterogeneum, sive similare & dissimilare.*

XV. *Totum homogeneum est, quod habet partes ejusdem nominis ac naturæ.*

XVI. *Totum heterogeneum, quod habet partes diversi nominis ac naturæ.*

Sect. 1. Distributio totius integralis in similare & dissimilare extat *lib.* 1. *hist. An. cap.* 1. *lib.* 2. *de part. An. cap.* 1. & *lib.* 1. *de gen. Anim. cap.* 1. Ex. gr. substantiæ inanimes, ut, *aqua, vinum, caro,* item *magnitudo, motus,* & *tempus,* sunt totum homogeneum continuum. Substantiarum animatarum corpora sunt totum heterogeneum continuum. Numeri, ut *ternio, decas,* sunt totum homogeneum discretum: *exercitus, ecclesia, mundus,* &c. totum heterogeneũ discretum.

XVII. *Pars heterogenea, vel est principalis, vel minùs principalis.*

XVIII. *Pars principalis dicitur, quâ ablatâ, totum interit.*

XIX. *Pars minùs principalis est, quâ ablatâ, totum non interit quidem, sed mutilatur.*

Sect. 1. Ex. gr. *caput, cerebrum, cor, hepar,* sunt partes principales hominis; quia, his ablatis, necesse est hominem interire: *pes, manus, auris,* &c. sunt partes minùs principales; quia, his ablatis, non necesse est hominem interire.

XX. *Totum per accidens dicitur quatuor potissimum modis.* 1, *Causa diversorum effectorum.* 2, *Effectum diversarum causarum.* 3, *Subjectum diversorum adjunctorum.* 4, *Adjunctum diversorum subjectorum.*

Sect. 1. *Causa diversorum effectorum,*) Sic planta dici potest totum; quia plantarum aliæ calefaciunt, aliæ frigefaciunt, aliæ siccant, aliæ humectant. *Effectum diversarum causarum*) vel efficientium; ut mures, quorum alii a sole, alii à muribus dicuntur gigni: vel finalium; ut supellex, quæ vel ad ornatum vel ad necessitatem est: vel materialium; nt statuæ, quarum aliæ ex marmore, aliæ ex ære, &c. Causæ formales constituunt diversas species, ac proinde pertinent ad totum per se: ut & causæ efficientes aut finales accidentium propriorum simpliciter proximæ. *Subjectum diversorum adjunctorum*) ut homines, quorum alii servi sunt, alii liberi; alii boni, alii mali. *Adjunctum diversorum subjectorum*) ut morbi, quorum alii sunt animi, alii corporis: & morbi corporis, vel sunt cerebri, vel oculorum, vel pulmonum. In accidentibus propriis subjectum constituit diversas species, sicut forma in substantiis.

CAP.

Cap. XV.
De Causa & Causato in genere.

THEOREMA I.

Causa est, cujus vi res est.

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Ἀρχὴ, στοιχεῖον, αἰτία, hoc est, *principium, elementum, causa*, sunt voces cognatæ significationis. Principium vel latè sumitur, vel strictè. Principium latè sumptum definitur, *lib.* 4. *Metaph. cap.* 1. πρῶτον ὅθεν ἢ ἔστιν, ἢ γίγνεται, ἢ γινώσκεται, hoc est, *primum undè aliquid est, fit, aut cognoscitur.* Vox principii strictiùs sumitur *lib.* 1. *Phys. cap.* 5. cùm definiuntur principia, ἃ μὴ ἐξ ἀλλήλων ἐστὶ, μήτε ἐξ ἄλλων, καὶ ἐξ ὧν πάντα, hoc est, *quæ neque ex se invicem sunt, neque ex aliis, & ex quibus sunt omnia.* Hoc sensu tria tantùm numerantur principia, materia, forma & privatio. Elementi definitio extat *lib.* 4. *Metaph. cap.* 3. eáque sic se habet: Στοιχεῖον λέγεται, ἐξ οὗ σύγκειται πρώτου ἐνυπάρχοντος ἀδιαιρέτου τῷ εἴδει εἰς ἕτερον εἶδος· hoc est, *Elementum est id ex quo primo aliquid componitur, cui inest, & quod sui specie indivisibile est in aliam speciem.*

2. Generalis causæ definitio non extat apud Aristotelem; quare retinui definitionem receptam. Causa dicitur *cujus vi res est*, hoc est, quæ aliquid confert ad rei existentiam. Itaque privatio, etsi inter principia numeretur, causa dici non potest, quia nihil confert ad rei existentiam, sed tantùm ad mutationem.

II. *Causatum est, quod à causis suis constituitur.*

Sect. 1. Quod Græci αἰτιατὸν dicunt, id Scholastici *causatum* appellarunt. Et quanquam *causare, causatum, causalitas*, non sint voces eâ significatione Latinæ, quâ hoc loco à Philosophis usurpantur; ità tamen in causarum doctrina necessariæ sunt, ut iis abstineri non possit.

III. *Causa causato suo prior est naturâ & cognitione.*

Sect. 1. *Naturâ prior*, quia causatum pendet à causa. *Prior cognitione*, id est, notior, nimirum simpliciter, & quoad cognitionem distinctam, quæ sequitur ordinem naturæ. Nam nobis causatum notius est, quia sensibus vicinius: à sensibus enim omnem cognitionem haurire debemus.

IV. *Causæ sunt quatuor, materia, forma, efficiens & finis.*

Sect. 1. Hæc partitio extat *lib.* 2. *Post. cap.* 11. *lib.* 2. *Phys. cap.* 3. *lib.* 1. *Metaph. cap.* 3. & *lib.* 4. *cap.* 2. eáque optimâ ratione nititur. Quicquid enim fit, ab alio fit: nihil enim fit à seipso: Datur ergò causa efficiens. Nulla res finita potest aliquid ex nihilo producere: Ergò datur materia ex qua res fiunt, & forma, quæ in materiam introducitur, cùm res aliquæ generantur. Denique nihil agit temerè:

ergò datur finis, cujus gratiâ causa efficiens agit. Exemplar quod Plato *quintam causam* vocabat, referri debet ad causam efficientem minùs principalem. Est enim aut instrumentum causæ principalis, aut causa proëgumena sive disponens.

V. *Causatum materiæ aut formæ, dicitur compositum; efficientis effectum; finis medium, sive destinatum. Atque hæc non reipsa, sed ratione discrepant.*

Sect. 1. Nam cùm ad causati constitutionem quatuor causæ concurrant (ut fit in rebus corporeis) non debet mirum videri, si una eadémque res dicatur compositum, effectum, & medium, prout cum diversis causis comparatur.

VI. *Causæ suis muneribus sive causalitatibus ita distinctæ sunt, ut una alterius causalitatem exercere, aut defectum supplere propriâ causalitate non possit.*

Sect. 1. Hoc est, efficiens suâ efficientiâ non potest præstare munus formæ, sive non potest informare materiam eo modo quo forma: etsi possit formam efficere quæ materiam informet. Non potest etiam efficiens suâ efficientiâ præstare vicem materiæ, hoc est, non potest recipere ac sustinere formam. Et si fortè efficiens formam aliquam recipiat, hactenus non est efficiens, sed subjectum sive materia.

VII. *In unoquoque genere est quædam causarum subordinatio.*

VIII. *Causæ subordinatæ sunt, quarum una pendet ab altera.*

Sect. 1. Nimirum vel quoad existentiam; sic pendet filius à patre, pater ab avo: vel quoad causalitatem; sic pendet calamus à manu in scribendo: vel quoad utramque; sic pendent causæ secundæ à prima, sive creaturæ à Deo creatore.

IX. *Causæ vel essentialiter subordinatæ sunt, vel accidentaliter.*

X. *Causæ essentialiter subordinatæ sunt, quarum una pendet ab altera, quando & quatenus causat.*

XI. *Per accidens subordinatæ sunt, quarum una quidem ab altera pendet, sed non quando, aut non quatenus causat.*

Sect. 1. Causa dicitur bifariàm alteri per accidens subordinari: primò, cùm à superiore causa pendet quidem, sed non *quando causat:* quod fit, cùm ab ea pendet quoad solam existentiam, & non quoad causalitatem. Hoc modo dicitur pater subordinari majoribus suis in generatione filii, & quælibet causa propinqua, causis remotioribus. Secundò, cùm etiam quando causat, sive quoad causalitatem à superiore causa pendet, sed non *quatenus causat*, sive non eo modo quo causat. Hoc modo subordinatur statuarius cœlo in efficienda statua. Nam quia statuarius virtute cœli indiget ad operandum, dici potest à cœlo pendere quoad causalitatem suam. Sed quia non pendet à cœlo, quatenus facit statuam, sed quatenus vivit; dicitur à cœlo per accidens pendere, eíque per accidens subordinari in efficienda statua. Similiter, cùm equus ab equisone impulsus, læso crure, claudicat; crus læsum est causa claudicationis, equisoni subordinata per accidens: Crus enim, sive equus impellitur ab equisone ad motum, non ad motum vitiosum. Hæc duplex subordinatio non solùm in causa

effi-

efficiente, ſed etiam in finibus ſpectatur, ut dicemus *cap.* 18. *theor.* 15. *ſect.* 3. in materia & forma non item.

XII. *In cauſarum ſubordinatione non datur progreſſus in infinitum.*

Sect. 1. Hoc præceptum extat *lib.* 1. *Met. min. cap.* 2. Nam infinitudo adverſatur ordini, quia non habet primum, medium, ultimum: at ſubordinatio eſt ordo quidam. Deinde, infinita tranſiri nequeunt, ut dicitur *lib.* 1. *Poſt. cap.* 3. Quare tolleretur ratio & officium cauſarum, tolleretur ſcientia, quæ ex cauſis eſt, ſi cauſarum ſubordinatio eſſet infinita.

XIII. *In ejuſmodi ſubordinatione datur una cauſa proxima; cæteræ remotæ ſunt.*

XIV. *Cauſa proxima eſt, quæ immediatè cauſatum conſtituit.*

XV. *Cauſa remota, quæ concurrit ad conſtituendum cauſatum mediâ aliâ causâ ſui generis.*

Sect. 1. Cauſa proxima duobus modis dicitur, nempe vel in ſuo genere, vel abſolutè. Cauſa abſolutè proxima dicitur, quæ non ſolùm immediatè, ſed & ſuâ exiſtentiâ cauſatum conſtituit; atque adeò, quâ poſitâ, neceſſe eſt cauſatum poni. Cauſam proximam in ſuo genere jam definivimus, eámq; diximus *immediatè*, hoc eſt, *non interveniente aliâ ſui ordinis, concurrere ad cauſatum conſtituendum.* Una res habere poteſt plures cauſas in ſuo genere proximas, ſed unam tantùm quæ ſit abſolutè proxima: quæ in ſubſtantiis eſt forma; in accidentibus, efficiens & finis. Sic cùm homini proxima materia ſit corpus humanum; efficiens proxima, pater; finis proximus, bene eſſe; forma proxima, anima rationalis: ſola tamen anima rationale eſt cauſa abſolutè proxima.

XVI. *Denique in unoquoq; genere ſunt quædam cauſæ totales, quædam partiales.*

XVII. *Cauſa totalis eſt, quæ ſola in ſua ſpecie totum cauſatū cauſat.*

XVIII. *Cauſa partialis eſt, quæ cum aliis cauſis ſuæ ſpeciei junctæ, cauſatum ex parte tantùm cauſat.*

Sect. 1. In unoquoque genere ſunt plures cauſarum ſpecies: atque eæ vel ſubordinatæ, ut cauſa prima & ſecunda, proxima & remota, principalis & inſtrumentalis; vel coordinatæ quarum una non pendet ab alia. Cauſa totalis dicitur *ſola* cauſarum conſtituere, quia non juvatur ab aliis cauſis ſuæ ſpeciei. Ex. gr. ſcriptio pendet à calamo & à manu, ſed ab utraque, ut à cauſa totali: Nam calamus eſt totale inſtrumentum; manus, totalis cauſa principalis. Similiter, cùm Deus, ſol, & homo dicuntur hominem generare, unaquæque earum cauſarum totalis eſt: Deus eſt totalis cauſa prima; ſol ſive cœlum, totalis cauſa univerſalis; homo, totalis cauſa ſecunda & particularis. At cùm duo equi trahunt plauſtrum, ſunt cauſæ partiales: quia ſunt ejuſdem ſpeciei.

XIX. *Unius rei non poſſunt eſſe plures cauſæ totales ejuſdem ſpeciei; ſed poſſunt eſſe plures, ſi ſpecie differant, & ſubordinatæ ſint.*

Sect. 1. Si plures cauſæ non ſubordinatæ concurrant ad idem cauſatum, neceſſariò debent eſſe partiales: nam cauſa totalis cauſat totam

rem;

rem: Quare, si sint plures causæ totales, aut cæteræ nihil causant, & sic non sunt causæ; vel agunt quod jam actum est. Si causæ specie differentes subordinatæ sint, fieri potest, ut idem causatum pendeat à pluribus causis totalibus: sic tota scriptio pendet à calamo & à manu; totus homo à Deo, à sole, & à parentibus.

Cap. II.

De materia & forma.

THEOREMA I.

Ex quatuor causis duæ sunt internæ, materia & forma; & totidem externæ, efficiens & finis.

II. *Causæ internæ dicuntur, quæ causati essentiam ingrediuntur, ut partes.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Etsi forma longè nobilior sit quàm materia, & plus conferat ad constituendum causatum; non est tamen dubitandum, quin etiam materia sit pars essentiæ, & non vehiculum solùm, aut receptaculum.

III. *Materia, Græcè* ὕλη, *definitur,* τὸ ἐξ οὗ γίνεταί τι ἐνυπάρχοντος, hoc est, *id ex quo inexistente fit aliquid.*

Sect. 1. Hæc definitio extat *lib. 2. Phys. cap. 3.* & *lib. 4. Metaph. cap. 2.* Potest autem materia pleniùs & explicatiùs definiri hoc modo; Materia est causa interna, ex qua aliquid fit, aut constat. Cur addam *constat*, ex *Theor. 9.* satìs intelligetur. Materia definitur etiam *lib. 2. Post. cap. 11.* sed obscuriùs, τὸ τινῶν ὄντων ἀνάγκη τοῦτο εἶ)· id est, *quod quibusdam positis necesse est esse.*

2. Cæterùm materia vulgò dividitur in materiam *ex qua, in qua,* & *circa quam.* Materia ex qua, est materia propriè dicta, quam jam definivimus; materia in qua, est subjectum; materia circa quam, objectum: de quibus suo loco.

IV. *Materiæ munera duo sunt, formas suscipere easque sustinere, & cum forma compositum constituere.*

Sect. 1. Cùm materia prius munus exequitur, dicitur causare ipsas formas: cùm alterum munus exercet, dicitur causare compositum.

V. *Materia vel est prima vel secunda.*

VI. *Materia prima est materia informis.*

VII. *Materia secunda est materia formata.*

Sect. 1. Etsi nulla materia existat sine forma; quia tamen materia non est omnino nihil, nec idem quod forma, quidni intelligi possit per se, non intellectâ formâ? Et hæc est materia prima, quam Aristoteles *lib. 1. Phys. c. 9.* definit hoc modo: Λέγω γὰρ ὕλην τὸ πρῶτον ὑποκείμενον ἑκάστῳ, ἐξ οὗ γίνεταί τι ἐνυπάρχοντος μὴ κατὰ συμβεβηκός·

εἴ τι φθείρεται τι, εἰς τοῦτο ἀφίξεται ἔσχατον· hoc est, *Materiam dico primum subjectum, ex quo fit aliquid, eo pacto, ut non per accidens insit, &, si corrumpatur, in hoc ultimum resolvetur.* Neque vero putandum est, materiam primam & secundam esse duas diversas materias: imò una eadémque materia prima dicitur, & secunda, prout aliter atque aliter consideratur.

VIII. *Præterea, materia vel est corporum naturalium, vel artificialium.*

Sect. 1. Ex.gr. elementa sunt materia mistorum; semen, viventium; aurum aut argentum, materia poculi; lignum, scamni.

IX. *Atque utraque vel compositionis, vel generationis.*

X. *Materia compositionis est, ex qua res constat.*

XI. *Materia generationis, ex qua fit.*

Sect. 1. Ex.gr. corpus est materia compositionis in animali; semen, materia generationis. In rebus ab arte profectis, eadem fere est materia generationis & compositionis; sicut & in meteoris. Nam scamnum fit, & constat ex ligno; nubes, ex vapore; glacies, ex aqua. Cùm materia generationis & compositionis diversæ sunt, illa dicitur materia remota, hæc proxima.

2. Dividit etiam Aristoteles, *lib. 8. Met. cap. 6.* materiam in νοητὴν καὶ αἰσθητὴν, hoc est, *intelligibilem & sensibilem:* Materia intelligibilis est, cùm in accidentibus aliisve rebus simplicibus mens distinguit materiale & formale. Sic literæ dicuntur materia dictionum; dictiones, orationis; sic præcepta sunt materia disciplinarum; methodus, forma. Hoc pacto distinguitur materiale & formale in disciplinarum subjectis. Materiale est res ipsa quæ consideratur; formale, modus considerandi. Sic Physicæ subjectum materiale est *corpus naturale*; formale, *quatenus naturale.*

XII. *Forma definitur* τὸ τί ἦν εἶναι, hoc est, *quod explicat quid res sit; vel,* λόγος τοῦ τί ἐστιν, hoc est, *ratio illius, quo explicatur quid sit res: vel denique* λόγος τῆς οὐσίας, hoc est, *ratio essentiæ.*

Sect. 1. Forma Græcè μορφὴ dicitur, vel etiam εἶδος, id est, *speciem*, aut παράδειγμα, hoc est, *exemplar:* interdum etiam ἐντελέχεια, id est, interprete Hermolao Barbaro, *perfectihabia.* Tres formæ definitiones, quas tradidimus (quarum prima extat *lib.* 1. *Post. cap.* 11. secunda, *lib.* 2. *Phys.* 3. & *lib.* 4. *Metaph. cap.* 2. tertia, *lib.* 1. *de gen. Anim. cap.* 1.) sententiâ conveniunt, & huc redeunt, ut forma sit causa interna, per quam res est id quod est. Etenim per materiam etiam res est sive existit, sed per formam est *id quod est*, id est, hujus aut illius speciei. Ex. gr. quod homo existat, tam à materia est, quàm à forma: sed quòd sit homo potiùs quàm aliud quid, à sola forma est.

XIII. *Formæ munera duo sunt: materiam formare, & cum materia compositum constituere.*

Sect. 1. Atque hæc munera non tam re quàm ratione diversa sunt. Nam cùm materia ex se informis & indeterminata formam recipit, determinatur ad certam compositi speciem cum forma constituendam. Utraque ergò compositum constituit, materia recipiendo formam,

formam, & forma determinando sive formando materiam; idq; interveniente unione: Sine unione enim formæ cum materia compositum non constituitur.

XIV. *Forma quadrifariàm dividitur: ac primò, in formam materialem, & immaterialem.*

XV. *Forma materialis est, quæ producitur ex potentia materiæ*, sive, *quæ pendet à materia, eo ipso momento atque actu quo fit.*

XVI. *Forma immaterialis est, quæ non producitur ex potentia materiæ*, sive, *quæ eo momento atque actu quo fit, non pendet à materia.*

Sect. 1. Produci ex potentia materiæ, nihil aliud est, quàm produci ab efficiente causa in materia, atque ità quidem, ut materia suâ causalitate istam actionem promoveat. Hoc modo producuntur formæ materiales: formæ immateriales ab efficiente causa producuntur quidem in materia, sed materiâ istam actionem non promovente. Atque hoc propriè dicitur *creare*. Formæ materiales non solùm cùm fiunt, sed etiam cùm factæ sunt, pendent à materia; immateriales, neutro modo. Hinc est quòd illæ corruptibiles, hæ incorruptibiles sint. Omnes formæ rerum naturalium sunt materiales, animâ humanâ exceptâ, quæ sola immaterialis est.

XVII. *Secundò dividitur forma in substantialem, & accidentalem: quarum illa substantiam constituit, hæc accidens aliquod in concreto.*

Sect. 1. Ex.gr. forma substantialis Musici, quâ est homo, est anima rationalis: forma accidentalis, quâ est Musicus, est Musica. Similiter, forma substantialis statuæ, est ipsa forma marmoris aut æris: forma accidentalis, quà est statua, est figura.

XVIII. *Formæ substantialis notæ sunt quatuor: 1, Non incurrit in sensus. 2, Non variatur gradibus. 3, Est bonum ac perfectum quid. 4, Et principium proprietatum, atque operationum.*

Sect. 1. *Non incurrit in sensus*, nempe per se. Nam ut per accidens sentiatur, nihil vetat. Hinc fit, ut formas substantiales ferè ignoremus. Omnis enim nostra cognitio ducit originem à sensu.

2. *Non variatur gradibus.* Nam quemadmodum numerus, inquit Aristoteles, *lib.* 8. *Metaph. cap.* 3. non recipit magis & minùs; (additâ enim, aut ablatâ unitate, non est ampliùs idem numerus, sed diversus) ita neque ἡ κατὰ τὸ εἶδος οὐσία, id est, *substantia quæ secundùm formam est*, sive forma substantialis, gradibus augeri aut minui potest.

3. *Est bonum ac perfectum quid*, ideòque appetibile: idque non solùm respectu materiæ, quæ *lib.* 1. *Phys. cap.* 9. formam appetere dicitur, sicuti fœmina marem, aut ut deformis pulchritudinem; sed etiam respectu agentis, cui forma finis est, ut dicitur, *lib.* 2. *Phys. cap.* 8. & *lib.* 4. *Metaph. cap.* 4.

4. *Et principium proprietatum.* Etenim materia est principium commune, & una eademque potest esse diversarum rerum materia. At proprietates non sunt communes. Non sunt igitur à materia, sed à forma. Præterea, materia est principium patiendi tantùm, *lib.* 2.

de Gen. & Cor. cap.7. Ex quo ſequitur formam eſſe fontem operationum, non materiam, ac proinde & proprietatum.

XIX. *Tertiò dividitur forma in naturalem, & artificialem.*

XX. *Forma naturalis eſt, quæ à natura; artificialis, quæ ab arte proficiſcitur.*

Sect. 1. Ex.gr. anima eſt forma naturalis viventis. Cæteræ formæ naturales nominibus carent, & nobis ferè ignotæ ſunt. Figura eſt forma artificialis ſtatuæ, quatenus ſtatua res artificialis eſt, non quatenus eſt res naturalis, putà marmor, aut æs. Formæ enim artificiales ſunt qualitates rerum naturalium, non cauſæ formales: ſunt tamen formales cauſæ arte factorum, quatenus arte facta ſunt: quia arte facta ſunt accidentia quædam cum ſubſtantiis concreta.

XXI. *Quartò denique dividitur forma in principalem, & diſponentem.*

XXII. *Forma principalis eſt, quæ ſpeciem per ſe conſtituit.*

XXIII. *Forma diſponens eſt, quæ materiam aptam facit ad recipiendam formam principalem.*

Sect. 1. Forma principalis ſemper eſt ſubſtantialis forma. Forma diſponens vel eſt accidentalis vel ſubſtantialis. Diſpoſitio accidentalis requiritur in omnibus rebus ſubſtantialem formam habentibus; ſubſtantialis, in animatis tantùm. Ex.gr. cùm lignum comburitur, calefit primùm atque ſiccatur, atq; hoc modo redditur aptum ad recipiendam formam ignis. Similiter, cùm ex trabe ſtatua fit, debet illa ſenſim diſponi, ac formari in ſtatuæ figuram. At cùm ex ſemine generatur animal, ſemen non qualitatibus ſolùm, ſed etiam ſuâ ſubſtantiali formâ diſponitur, aptúmque efficitur ad recipiendam animam. Quæ quidem ſubſtantialis forma, reſpectu ſeminis eſt principalis forma; at animæ ſive animalis reſpectu, nihil aliud eſt quàm forma diſponens.

2. Dividi poteſt etiam forma in νοητὸν καὶ αἰσθητὴν, hoc eſt, *intelligibilem & ſenſibilem.* Sed de hac diviſione ſatìs dictum eſt in doctrina de materia.

3. Nonnulli dividunt formam ſubſtantialem in genericam & ſpecificam, ſed malè. Nulla enim eſt forma ſubſtantialis, quæ non ſit ſpecifica. Nam anima ſenſitiva non eſt forma generica hominis, ſed forma ſpecifica beſtiæ. Mentis ergò opus eſt, formam genericam & ſpecificam diſtinguere; reipſa diverſæ non ſunt.

4. Nihilo melior eſt diviſio formæ in aſſiſtentem & informantem. Nam forma aſſiſtens id ipſum eſt rei cujus eſſe forma dicitur, quod nauta navi: neq; enim eſſentiam tribuit, ſed motum tantùm. Sed nec exemplar cauſa formalis eſt, ſed inſtrumentum: ideóque ad cauſam efficientem referendum.

CAP.

Cap. XVII.
De Causa Efficiente.

THEOREMA I.

Causæ externæ sunt, quæ non ingrediuntur essentiam rei:ut efficiens & finis.

II. *Causa efficiens est causa externa, à qua res verâ causalitate proficiscitur.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Platoni causa efficiens erat τὸ ὑφ' οὗ, hoc est, *id à quo res est*,ut autor est Plutarchus, *lib.* 2. *de plac. Philos. cap.*11. Hinc petita est definitio vulgaris; *Causa efficiens est à qua res est*. Sed non videtur ea satìs plena, cùm etiam fini aptari possit. Etsi enim res *propter finem* fit, nihil tamen vetat, quò minùs etiam à *fine* dici possit. Quare addidi definitioni hæc verba, *causalitate verâ*, quibus efficiens à fine distinguitur. Res enim à fine proficiscitur quidem, sed causalitate metaphorica;ut docet Aristoteles,cùm *lib.*1.*de Gen.& Cor. c.*7.ait,finem non esse ποιητικὸν, εἰ μὴ κατὰ μεταφοράν, hoc est, non habere veram vim efficiendi, sed tantùm metaphoricam.

III. *Causa efficiens latißimè patet, ejúsque variæ sunt species, quas omnes conabimur octo divisionibus explicare.*

IV. *Primò,dividitur causa efficiens in activam, quæ effectum causat mediante actione; & in eam à qua res immediatè emanat, ac sine ulla actione proficiscitur.*

*Sect.*1. Interdum fit,ut causa effectum causet mediante aliquâ actione; quæ illius causalitas esse dicitur in causando effecto: hujusmodi causam *activam* appellamus. Interdum fit, ut causa efficiens effectum causet suâ existentiâ,sine ulla causalitate quæ ab illius existentia distincta sit.Hæc à quibusdam vocatur *causa emanativa*.Quæ vox, etsi repugnante linguæ Latinæ analogiâ conficta sit, usurpanda tamen est hac in re, usquedum commodior suppetit. Ex. gr. ignis est causa emanativa proprii caloris; at est causa activa caloris in alio. Nam calor proprius ignis existentiam necessariò atque immediatè sequitur: at ignis in alio non efficit calorem suâ existentiâ sed suâ operatione. Ex quibus liquet,causam emanativam minùs quidem propriè efficientem dici,quàm activam: convenientiùs tamen ad causam efficientem reducitur quàm ad aliud causæ genus. Ad causam emanativam pertinet omnis forma substantialis, respectu proprietatum quæ illam in eadem re consequuntur.

V. *Secundò, dividitur causa efficiens in immanentem, & transeuntem.*

VI. *Causa immanens est, quæ producit effectum in seipsa.*

VII. *Transiens, quæ producit effectum extra se.*

Sect. 1. Ex. gr. cùm faber domum ædificat, aut cùm quis lapidem projicit, uterque dicitur causa transiens: at cùm anima nostra intelligit, aut appetit aliquid, dicitur causa immanens suorum conceptuum, aut effectuum, quos intelligendo & appetendo format. Aristoteles videtur solam causam transeuntem *efficientis* nomine intellexisse, cùm causam efficientem, *lib.* 2. *Phys.c.*3. & *lib.*4. *Metaph.c.*2. definit, ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς μεταβολῆς ἡ πρώτη, ἢ τῆς ἠρεμήσεως, hoc est, *unde primum mutationis & quietis principium est:* aut *l.*2. *Post.c.*11. ὅ τι πρῶτον ἐκίνησεν, h. e. *quæ primùm movit.*

VIII. *Causæ transeuntis conditiones duæ sunt:* 1, *Ut sit conjuncta patienti.* 2, *Ut sit patienti dissimilis.*

Sect. 1. Prima conditio præcipitur *lib.* 7. *Phys. c.*3. altera *de Gen. & Cor. c.* 7. Causa efficiens dicitur duobus modis conjuncta patienti, nempe vel existentiâ, (vulgò dicunt *supposito*) vel virtute. Ex. gr. cùm ignis lignum urit, existentiâ ligno conjungitur; cùm assidentes calefacit, non existentiâ suâ, sed virtute assidentibus conjunctus est.

2. Agens duobus etiam modis dissimile dicitur patienti: vel quoad speciem, vel quoad gradum. Priori modo, calidum frigido; posteriori modo, quod calidius est, minùs calido dissimile dicitur. Quæ neutro modo dissimilia sunt, eorum unum in alterum agere, ut ab eo pati, nullo modo potest.

IX. *Tertiò, dividitur causa efficiens in liberam & necessariam.*

X. *Causa libera est, quæ consultò causat.*

XI. *Necessaria. quæ non consultò, sed necessitate naturæ causat.*

Sect. 1. Libertas in genere est facultas faciendi quod lubet, Itaque qui absolutè liber est, immunis est à servitute, à lege sibi ab aliis lata, à coactione, & à necessitate naturali. Sed cùm voluntas libera dicitur, cúmq; causa libera causæ necessariæ opponitur, *libertatis* nomine nihil aliud intelligitur, quàm immunitas à coactione & à necessitate ac determinatione naturali. Nam qui servus est aut legi alterius subditus, voluntatis suæ libertate fruitur, cùm judicat domini sui nutu aut lege vivendum esse sibi: at necessitas naturalis & coactio libertatem evertunt. Cur ergò coacta causa hâc divisione non continetur? quia qui cogitur, ab alio sic impellitur, ut ad effectum nihil ipse conferat; ac proinde inter causas efficientes referri nequit.

2. Necessitas naturalis non ea solùm nobis est, quâ res inanimæ agunt, aut plantæ; sed etiam illa quâ bruta agunt, aut infantes ante rationis usum. Nam actiones brutorum & infantium eo ferè modo proficiscuntur ab instinctu naturali, & à sensu, quo plantarum actiones proficiscuntur ab ipsa natura. Hoc sensu partes divisionis immediatè opponuntur; eâque omnes causarum species continentur.

XII. *Causa libera potest agere, & non agere, quicquid, quantum, & quando lubet.*

XIII. *Causa necessaria ad unum aliquod agendum determinata est, agitque quando, & quantum potest.*

Sect. 1.

Sect. 1. Ex. gr. ideo liberè quis disputare aut scribere dicitur, quia voluntate suâ aut consilio disputat aut scribit: ac proinde quia potest disputare & non disputare, & cœptam disputationem, cùm libet, interrumpere, vel aliud aliquid agere eorum quæ dicuntur esse ἐφ᾽ ἡμῖν, id est, *in nostra potestate*. Ad hæc enim sola se extendit voluntatis libertas. Causæ necessariæ *ad unum determinatæ sunt*, hoc est, possunt agere, sed non possunt non agere: & hoc tantùm possunt agere quod agunt, & non aliud; & tantum agunt, quantum possunt. Sic ignis non potest non calefacere materiam idoneam, & unamquamque rem tanto calore afficit, ut non possit majore.

XIV. *Quartò, dividitur causa efficiens in causam per se, & causam per accidens.*

XV. *Causa per se est, quæ quatenus talis est, producit effectum consilio suo, aut propensioni naturali conveniens.*

XVI. *Causa per accidens est, quæ non producit effectum, quà talis est; aut quæ effectum producit præter consilium, aut naturæ suæ propensionem.*

Sect. 1. Ut causa efficiens sit causa per se, duæ conditiones requiruntur: prima est, ut effectum respondeat illius consilio, aut propensioni naturali: consilio, si sit causa libera; propensioni, si sit necessaria. Altera conditio est, ut efficiens effectum producat, quatenus talis est. Si alterutra harum conditionum absit, causa dicitur per accidens. Si prior conditio absit, causa dicitur per accidens, quia eventus aliquis aut effectum per accidens cohæret cum eo effecto quod à causa efficiente per se producitur: veluti, cùm quis terram fodiens, thesaurum invenit. Etenim terram fodere, est effectum fodientis per se: cum hoc effecto thesauri inventio per accidens, hoc est, præter consilium fodientis, & naturam fossionis conjungitur. Similiter, cùm animal monstrum generat, est causa monstri per accidens; quia monstri generatio cum generatione naturali per accidens, & præter naturæ scopum conjungitur. Si posterior conditio absit, causa dicitur per accidens, quia effectum non ascribitur causæ suæ, sed ei quod causæ accidit; veluti cùm Polycletus, aut Musicus, dicitur causa statuæ. Neque enim Polycletus statuam facit, quatenus Polycletus est, aut Musicus, quatenus Musicus est, sed quatenus est statuarius. Accidit autem statuario, aut Polycletus sit, aut Musicus. Vide *lib.* 2. *Phys. cap.* 2. Cæterùm cùm prima conditio desideratur in efficiente causa, τὸ *per accidens* est in effecto; cùm altera desideratur, est in ipsa causa.

XVII. *Ad causam per accidens revocatur fortuna & casus.*

Sect. 1. Nimirum ad primam speciem, quæ per accidens dicitur ratione effecti. Fortuna, Græcè τύχη, definitur ab Aristotele *lib.* 2. *Phys. cap.* 5. his verbis, Δῆλον ἄρα ὅτι ἡ τύχη αἰτία κατὰ συμβεβηκὸς ἐν τοῖς κατὰ προαίρεσιν τῶν ἕνεκά του· hoc est, *Manifestum igitur est, fortunam esse causam per accidens in iis quæ alicujus gratiâ fiunt, consultòque suscipiuntur.* A Themistio in *paraphrasi hujus loci* fortuna pleniùs definitur, Αἰτία κατὰ συμβεβηκὸς ἐν τοῖς οὔτε ἐξ ἀνάγκης, οὔτ᾽ ἐπὶ τὸ πο-

λῦ γινομένοις, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐπ' ἔλαττον, καὶ τούτων γε ἐν τοῖς ἕνεκά τε καὶ προαίρεσιν, hoc est, *Causa per accidens earum rerum quæ neque necessariò, neque crebrò, sed quæ rarò eveniunt, atque in iis duntaxat quæ alicujus gratiâ consultò suscipiuntur.*

2. Casus, Græcè αὐτόματον, est causa per accidens eorum quæ rarò contingunt, idque in iis omnibus quæ alicujus gratiâ suscipiuntur. Casus enim latiùs patet fortunâ: Nam cùm utraque sit causa per accidens, quæ alicujus finis gratiâ agit, quæque in rarò contingentibus versatur; fortuna solùm posita est in iis quæ agunt consultò; casus etiam in iis quæ agunt ex naturæ necessitate: ut in infantibus, in brutis, plantis, ipsisque etiam in rebus inanimis, in quibus non est locus fortunæ. Ex. gr. cùm quis fodiens, thesaurum invenit, dicimus illud vel casu vel fortuitò factum: at cùm tegula decidens de tecto, prætereuntem vulnerat, id casu factum est, non fortunâ. Omnis ergò fortuna casus est, sed non vicissim, ut dicitur *lib. cit. cap. 6.* Quanquam sæpe hæ voces confunduntur.

XVIII. *Quintò, dividitur causa efficiens in principalem, & minùs principalem.*

XIX. *Causa principalis est, quæ suâ virtute effectum producit.*

XX. *Causa minùs principalis est, quæ principali causæ inservit ad effectum producendum.*

XXI. *Causa principalis vel æqualis est effecto, vel nobilior; nunquam deterior: causa minùs principalis, quatenus causat, semper deterior est effecto suo.*

Sect. 1. Quando effectum cum causa comparamus, considerari debet causa, quatenus est causa, hoc est, secundùm eam virtutem qua causat. Cùm virtus causæ tanta est, ut in ea contineatur quicquid in effecto est, dicitur causa principalis. Effectum dicitur in causa sua vel *formaliter*, vel *eminenter* contineri. Cùm effectum in causa continetur formaliter, sive cùm effectum ejusdem naturæ est cum causa sua, causa dicitur *univoca*; eáque æqualis est effecto suo: veluti cùm calor calorem efficit, aut mus murem. Cùm effectum in causa sua eminenter continetur, sive cùm causa nobiliore quâdam virtute effectum producit, dicitur causa *æquivoca*; eáque præstantior est effecto suo: veluti cùm lux calorem efficit, aut architectus domum. Cùm effectum in causa sua neq; formaliter, neque eminenter continetur, dicitur causa *minùs principalis*; eáque non tam efficit, quàm subservit principali causæ ad effectum producendum.

XXII. *Causa minùs principalis subdividitur in procatarcticam, proegumenam, & instrumentum.*

XXIII. *Causa procatarctica est, quæ causam principalem extrinsecùs incitat ad agendum.*

XXIV. *Causa proegumena quæ causam principalem intùs disponit, vel etiam proritat ad agendum.*

Sect. 1. Causa προκαταρκτική, sive προκαταρχομένη, (Latinè causa *incipiens* aut *inchoans* dici potest) vel est objectum, vel occasio, vel autor, vel meritum. Objectum eatenus dicitur causa procatarctica,

qua-

quatenus excitat aut movet causam principalem. Occasio est temporis locique commoditas ad agendum quod velis: quæ & ipsa vim aliquam movendi habet ad agendũ, quatenus agendi impedimenta tollit. Autor dicitur hoc loco, qui causam principalem propositis rationibus ad agendum hortatur, aut ab agendo dehortatur: vocatur etiam causa moralis. Meritum sive causa meritoria appellatur, quæ movet agentem ad talionem referendam; idque tam in bonis quàm in malis. Atque hæc quidem omnia sunt extra causam principalem. In quo distinguuntur à causa proegumena, quæ in ipsa causa principali consistit. Ex.gr. siquis de nocte obambulans, multas res pretiosas observet in apertis inimici sui ædibus, à quo jam antea injuriam acceperat, negligenter custodiri, eásque alio instigante diripiat; causa objectiva hujus furti erunt ipsæ res prætiosæ furis avaritiam irritantes; occasio, noctis tenebræ, & patentes ædes, quæ nonnihil furis propositum adjuvant; autor sive causa moralis, qui instigavit; causa meritoria est accepta injuria, ob quam pronior est furis animus ad furandum. Causa proegumena est propria furis avaritia. Cæterùm autor sive causa moralis locum habeat solummodo in causis voluntariis; objectum, occasio, causa meritoria & proegumena etiam in aliis. Occasio sumitur interdum pro causa meritoria: veluti cùm injuria illata dicitur occasio pugnæ, aut belli, aut cædis. Atque hoc sensu occasio, si ficta sit, appellatur Græcè πρόφασις & πρόσχημα, Latinè *prætextus*. Causa proegumena, vel *disponit* causam principalem solummodo; veluti cum temperamentum corporis dicitur causa morum: vel etiam *provitat*, veluti cúm ira est causa vindictæ, aut avaritia, furti.

2. Causa procatarctica & proegumena magnum habent usum in Medicina. Medici enim omnes ferè morbos referunt ad tres causas, ad procatarcticam, proegumenam, & συνεκτικὴν sive continentem. Causa procatarctica illis est causa externa & evidens; reliquæ duæ internæ sunt & latentes: proegumena est causa antecedens; continens est causa ὁμόχρονος, simulque cum morbo existens, eique immediatè cohærens: Hæc nobis erit causa *proxima*. Ex. gr. causa procatarctica febris, est frigus aut balneæ adstringentes; proegumena, adstricta cutis & impedita evaporatio; causa continens, humor putrescens & accensus.

XXV. *Instrumentum est, quod causæ principali in effectione subservit.*

Sect. 1. Non omnia instrumenta subserviunt causæ principali eodem modo, Sunt enim instrumenta quædam causæ principali in agendo conjuncta; sunt quædam ab illa in agendo separata. Instrumenta conjuncta sunt, quibus causa principalis in ipsa rei effectione utitur. Atque hæc vel activa sunt, ut calor in igne; vel passiva, ut culter, gladius, &c. Instrumenta separata sunt, quæ agunt loco atque vice causæ principalis: sic legatus est instrumentum principis; & semen multis videtur instrumentum generantis, sed perperám: Nam instrumenta separata non habent locum in naturalibus, sed tantùm in moralibus.

XXVI. *In-*

XXVI. *Instrumentorum essentia posita est in aptitudine ad usum.*

Sect. 1. Instrumenta ait, Aristoteles *lib.* 2. *de An. cap.* 4. officiis usúque distinguuntur inter se aut conveniunt. Nam unumquodque instrumentum est id quod est, quia & quatenus aptum est ad certum usum. Sic securis eatenus securis est, quatenus materiæ qualitate & formâ apta est ad secandum; & oculus eatenus oculus est, quatenus idoneus est ad videndum. Nam oculus, manus cæteræque partes organicæ hominis, aut bestiæ mortuæ, non sunt oculus aut manus, nisi homonymωs ut docet Aristoteles, *lib.* 4. *Meteor. c.* 17.

XXVII. *Sextò, dividitur causa efficiens in primam & secundam.*

XXVIII. *Causa prima est, quæ à nullo pendet.*

XXIX. *Causa secunda est, quæ pendet à prima.*

Sect. 1. Causa dicitur duobus modis prima, nempe vel absolutè, vel in suo genere. Causa absolutè prima dicitur, à qua omnia pendent, & cùm fiunt, & cùm existunt, & cùm operantur, sive (ut vulgò loquuntur) in fieri, in esse, & in operari. Causa absolutè prima tantùm una est, nempe Deus. Omnia enim à Deo pendent, & quatenus fiunt, & quatenus sunt, & quatenus operantur, secundùm illud Pauli, *Act.* 17. *In ipso vivimus & sumus & movemur.* Cæterùm omnia dicuntur à Deo pendere quatenus fiunt, aut in fieri, ratione creationis; idque vel proximè, vel remotè: cùm sunt, ratione conservationis: cùm operantur, ratione providentiæ, vel ordinariæ, vel extraordinariæ.

2. Causa prima in suo genere dicitur, à qua pendent reliquæ causæ ejusdem generis. Hujusmodi causa prima non solùm datur in unoquoque genere causarum, sed etiam in unaquaque subordinatione. Sic Adam est prima causa hominum in sua specie, quia à nullo alio homine genitus est, ut cæteri, sed immediatè creatus à Deo. Sic etiam cœlum est causa prima motûs, non absolutè, sed in genere causarum naturalium, ut colligitur ex *lib.* 1. *Meteor. c.* 1. Simili modo dici potest anima prima causa operationum vitalium; & quælibet causa principalis, prima dici potest respectu instrumentorum.

XXX. *Septimò, dividitur causa efficiens in universalem, & particularem.*

XXXI. *Causa universalis est, quæ eâdem efficientiâ cum aliis causis concurrit ad plura effecta.*

XXXII. *Causa particularis est, quæ suâ efficientiâ unum tantùm effectum producit.*

Sect. 1. Universales causæ sunt Deus & cœlum. Deus concurrit cum causis particularibus ad omnes effectus: cœlum ad effectus tantùm naturales & materiales. Hoc sensu dicitur *l.* 2. *Phys. c.* 2. sol, & homo (addo Deus) hominem generant: sol, ut causa universalis (nam eâdem efficientiâ concurrit ad generationem omnium rerum) homo, ut causa particularis. Sic etiam equiso dici potest causa universalis, cùm agit armentum equorum; quia eodem modo, eadémque virtute, omnes equos impellit, integros & claudos.

XXXIII. *Denique octavò, dividitur causa efficiens in proximam & remotam.*

XXXIV. *Causa proxima est, quae producit effectum immediatè.*

XXXV. *Causa remota est, quae producit effectum mediâ causâ propinquiore.*

Sect. 1. Causa efficiens dicitur duobus modis *proxima*, nempe vel generaliter, vel specialiter. In genere dicitur causa proxima, quæcunque cum effecto vel existentiâ (vulgò dicunt *supposito*) vel virtute conjungitur. Nam cùm virtus ejusmodi sit instrumentum causæ principalis, censetur cum causa principali una tantùm causa. Itaq; cùm causa principalis suâ virtute cum effecto conjungitur, ipsa censetur cum effecto conjuncta. Neque refert quicquam, sítne virtus illa instrumentum conjunctum, an separatum. Ex. gr. ignis dicitur proxima causa ustionis; parentes, suorum liberorum: quamvis ignis agat mediante calore; & parentes, mediante semine: Nam quia calor & semen instrumenta sunt, non efficiunt suo interventu, ut causa principalis non possit dici effecto proxima. Causa ergò remota dicetur hoc sensu, quæ neque existentiâ, neque virtute cum effecto conjuncta est; veluti cùm avus dicitur causa nepotis.

2. Causa efficiens in specie proxima dicitur, quæ suâ existentiâ cum effecto conjuncta est, ídque sine ulla media virtute. Ejusmodi causa proxima non datur in substantiis sed tantùm in accidentibus, præsertim propriis, Substantia enim non efficit substantiam sine media virtute instrumentali. Atque hæc est causa quæ absolutè proxima dicitur; eáque vel interna est, vel externa. Interna dicitur, quæ est in subjecto illius accidentis cujus causa est. Sic dicitur anima, omnisq; forma substantialis, causa proxima suarum proprietatum. Huc pertinet causa emanativa; item causa continens, sive Synectica Medicorum. Causa externa est, quæ non est in subjecto illius accidentis cujus causa est. Sic dicitur interpositio terræ causa proxima eclipsis. Hujus causæ usus in definitione & demonstratione propriorum accidentium est longè maximus.

Cap. XVIII.

De Fine.

THEOREMA I.

F*Inis definitur*, τὸ οὗ ἕνεκα, vel τὸ τίνος ἕνεκα, h. e. *id cujus gratiâ res est.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Harum definitionum prior extat *lib.* 2. *Phys. cap.* 3. *lib.* 1. *Metaph. cap.* 3. & *lib.* 1. *minor. cap.* 2. altera, *lib.* 1. *Post. cap.* 11. Sensus

sus hic est: Finis est causa, quæ sui amore causam efficientem incitat ad agendum, & ad sui consecutionem. Quod ut meliùs intelligatur, observandum est, bifariàm posse considerari finem; nempe vel quatenus proponitur agenti, ab eóque intenditur, vel quatenus jam obtinetur: vulgò, in intentione, & in executione. Finis in intentione est causa, quia movet efficientem ad agendum; in executione, est effectum ipsius efficientis. Itaque finis & efficiens sibi mutuò causæ sunt, ut traditur *lib.* 2. *Phys. cap.* 3. Nam finis movet efficientem ad agendum, & ipse vicissim hâc efficientis actione producitur. Ex. gr. bona corporis habitudo gymnastis est causa finalis exercitiorum, atque ipsa vicissim exercitiis gymnasticis acquiritur.

2. Finis dicitur movere efficientem ad agendum, quia illi injicit amorem atque appetitionem sui: Omne enim bonum est ἐφετὸν, id est, *appetibile*. Atqui omnis finis bonus est, aut saltem bonus esse videtur, ut docet Philosophus locis proximè citatis. Neque verò fines ea solùm appetunt, quæ agunt ἐκ προαιρέσεως, id est, *consultò*, ut homines; sed etiam, quæ agunt ex necessitate naturæ, ut res inanimæ. Harum rerum appetitus *naturalis* sive *innatus* dicitur, nihilque aliud est quàm naturalis propensio ad finem sibi ab universali natura, hoc est, à Deo præfixum. Hæc appetitio efficienti à fine injecta, est causalitas finis: quæ, ut ab efficientia distinguatur, *motio metaphorica* appellari solet: non quòd non sit motio propriè dicta, sed quòd non sit motio talis, qualis est effectio, quæ est causalitas efficientis. Atque ità finem discernit ab efficiente ipse Aristoteles, cùm *l.* 1. *de Gen. & Corr. cap.* 7. ait, Τὸ τέλος οὐκ ἔστι ποιητικὸν, εἰ μὴ κατὰ μεταφορὰν· h. e. *Finis non habet vim efficiendi, nisi per metaphoram.*

II. *Finis causat media ad finem destinata, omnésque actiones causæ efficientis circa media.*

Sect. 1. Finis agenti oblatus, primò cognoscitur, deinde appetitur atque intenditur. Harum actionum respectu finis non est causa finalis, sed objectum sive causa objectiva quæ est species causæ procatarcticæ. Ubi finis intentus est, movet efficientem ad deliberandum de mediis, ad eligenda media ex multis optima, ad media electa comparanda, & ad finem horum mediorum adminiculo consequendum. Hæ actiones pendent à fine, non tanquam ab objecto, sed tanquam à causa finali. Atque hinc liquet, cùm una eadémque res causa procatarctica dicatur & causa finalis, quomodo altera ab altera distingui debeat. Nam causa objectiva sive procatarctica dicitur respectu earum operationum quæ ab illa immediatè exercentur; causa finalis, respectu aliarum operationum, quæ ab illa sunt priorum interventu. Ex. gr. siquis eruditionem judicet rem præclaram esse, eámque amet, optet, atque etiam intendat, harum omnium operationum eruditio est causa objectiva: at si Academiam adeat, lectiones audiat, libros evolvat, &c. harum operationum eruditio est causa finalis.

III. *Finis ponit mediis modum ac mensuram.*

Sect. 1. Hoc axioma sumptum est ex *lib.* 1. *Pol. cap.* 9. ubi ait Philosophus, finem expeti in infinitum, media non in infinitum, sed quantum

tum satis est ad finem consequendum; finémque terminum esse mediorum. Ex.gr. qui cibum expetunt sanitatis tantùm causâ, eum tantùm cibum expetunt qui salutaris, & quatenus salutaris est: qui verò cibum expetunt solius voluptatis causâ, eum cibum expetunt tantùm qui suavis est, & quousque sive quatenus suavis est: sanitatem aut voluptatem ipsam omnes expetunt sine modo.

IV. *Finis conciliat etiam mediis amorem.*

Sect. 1. Hoc est, finis in causa est, ut media, quæ per se bona non sunt, imò quæ sæpe mala sunt, amentur tamen atque expetantur finis consequendi causâ. Ex.gr. quamvis sani medicorum remedia aspernentur omnes, ut quæ ingrata gustui sunt aut tactui, ægri tamen plerique ea expetunt, & libenter usurpant, si certa spes sit valetudinis eorum usu recuperandæ.

V. *Finis trifariàm dividitur: primò, in finem* cujus, *& finem* cui.

VI. *Finis* cujus *est, quem efficiens expetit.*

VII. *Finis* cui *est, in cujus gratiam, sive cui, efficiens aliquid, tanquam finem, expetit.*

Sect. 1. Hanc distributionem tradit Philosophus *l.* 2. *de An. c.* 4. Ex. gr. finis *cujus* medicinæ est sanitas; finis *cui* æger. Finis *cujus* movet efficientem amore concupiscentiæ; finis *cui*, amore benevolentiæ.

2. Finis *cujus*, teste Aristotele, *l.* 1. *Eth. c.* 1. vel est operatio, vel opus aliquod præter operationem. Ex.gr. finis Musicæ est peritè canere; finis virtutis, εὐπραξία. h.e. *recta, & proba operatio*: at artium mechanicarum finis, non tam est operari, quàm opus aliquod; putà domus, navis, poculum, aut tale quid.

VIII. *Secundò, dividitur finis in principalem & secundarium.*

IX. *Principalis finis est, quem agens primò vel etiã primariò intendit.*

X. *Finis secundarius est, quem agens intendit ut eum simul cum primario fine obtineat, vel ut eum consequatur, si principali fine excidat.*

Sect. 1. Ex gr. finis principalis vestium est, ut corpus nostrum tueantur contra cœli inclementiam; finis secundarius, qui cum principali illo fine conjunctus est, ut corpus ornent. Item finis principalis propter quem Deus se manifestavit in mundi creatione, est, ut homines imbuantur Dei cognitione & pietate; finis secundarius ac succedaneus, ut reddat eos ἀναπολογήτους, i. e. *inexcusabiles*, qui veritatem in injustitia detinentes, in impietate persistunt.

XI. *Tertiò, denique dividitur finis in subordinatum, & ultimum.*

XII. *Finis subordinatus est, qui refertur ad finem ulteriorem.*

XIII. *Finis ultimus est, ad quem reliqui fines referuntur, ipse ad ulteriorem finem non refertur.*

Sect. 1. Sæpe longa finium subordinatorum series est, in qua finis subordinatus medium est respectu finis sequentis. Ex.gr. fodit aliquis terram, ut ferrum eruat: ferrum eruitur, ut ex eo fiat aliquod instrumentum quod nostris usibus inserviat, putà scalpellum: scalpellum inservit Medico ad venæ sectionem, venæ sectio ad minuendum sanguinem superfluum, aut detrahendum vitiosum: sanguinis missio facit ad conservandam aut recuperandam sanitatem: Sanitas per

se

se quidem optabilis est, sed eò tamen refertur, ut actiones nostræ liberæ sint atque expeditæ: Rursus actiones aliæ ad voluptatem, aliæ ad gloriam; aliæ ad honestatem, aliæ aliò referuntur. In hac finium subordinatione non potest iri in infinitum, ut suprà docuimus ex Aristotele, *lib.* 1. *Met. Minor. c.* 2 Alioqui enim frustra foret & inanis appetitio, quam omnibus rebus indidit natura; quemadmodum ipse Philosophus colligit *l.* 1. *Eth. c.* 1. Ergò datur finis aliquis summus & ultimus, in quo appetitus terminari atq; quiescere potest.

2. Finis bifariàm ultimus dicitur, nempe vel in suo genere, vel absolutè. Finis in suo genere ultimus vocatur, qui ultimus est inter eos fines qui intenduntur ab eodem agente. Sic in illa serie, quam retuli, multi sunt fines in suo genere ultimi: Nam ferrum eruere, est ultimus finis metallicorum; scalpellum; fabrorum; sanitas, medicorum; at unus tantùm finis absolutè ultimus est, nempe felicitas.

3. Finis, qui in suo genere subordinatus est, refertur ad finem ulteriorem per se: at qui in suo genere ultimus est, refertur ad ulteriorem finem per accidens. Ex.gr. Faber emollit igne ferrum, imponit incudi, cudit, limat, acuit, donec ex eo scalpellum effecerit. Hæc omnia per se, ac respectu ejusdem agentis, nempe fabri, subordinata sunt: scalpellum enim totius molitionis fabrilis finis est. At verò quòd Medico scalpellum inserviat ad incidendam venam, id non curat faber, ideóque omnia quæ faber facit scalpelli conficiendi gratia, huic Medicorum fini per accidens subordinata sunt.

XIV. *Cùm finis bonus sit quò ulterior; eò meliorem esse necesse est. Ultimus ergò finis est optimus, ipsúmque summum bonum.*

Sect. 1. Hoc theorema extat *l. Eth. c.* 5. Finem esse bonum, suprà dictum est: aliter enim non moveret efficientem. Neque verò satis est, ut bonus sit, sed debet etiam *per se* bonus esse: cùm media non sint bona, nisi quatenus fini obtinendo inserviunt. Ex quo sequitur, finem meliorem esse mediis. Atqui finis subordinatus est medium respectu finis sequentis, sive ulterioris. Ultimus ergô finis est optimum quid; quia nullius respectu medium est, quo possit esse deterior. Nihil autem refert, sítne finis revera bonus, an bonus esse videatur, ut dicitur *l.* 4. *Metaph. c.* 2. quia finis non aliter movet efficientem, quàm quatenus judicatur esse bonus.

XV. *Quò finis posterior est in executione, eò prior est intentione, & vicissim.*

Sect. 1. Hoc axioma sic effertur ab Aristotele, *lib.* 3. *Eth. cap.* 3. Τὸ ἔσχατον ἐν τῇ ἀναλύσει, πρῶτον ἐστιν ἐν τῇ γενέσει· hoc est, *quod ultimum est in resolutione, primum est in generatione.* Generatio enim hic effectionem sive executionem, resolutio intentionem denotat. Eadem est Aristotelis sententia *lib.* 2. *Eud. cap.* 3, ubi sic inquit, Τῆς μὲν νοήσεως ἀρχὴ τὸ τέλος· τῆς δὲ πράξεως, ἡ τῆς νοήσεως τελευτή, hoc est, *Cogitationis* (sive intentionis) *principium est finis: principium actionis, est cogitationis terminus.* Ubi per *terminum* intelligit quod fuerat in cogitatione sive intentione postremum.

2. Dividitur etiam finis in internum & externum. Sed hæc divisio

non

non in omnibus rebus, sed in facultatibus tantùm, sive in artibus ϛοχαϛιϰῆς locum habet: in quibus finis internus dicitur, quem artifex assequitur quoties vult; externus, quem non semper assequitur. Sic finis internus artis oratoriæ est *dicere ornatè atque accommodatè ad persuadendum*; finis externus est *persuadere*.

3. Divisio finis in finem per se & finem per accidens, quæ vulgò recepta est, non caret vitio, nisi commodè accipiatur. Finis enim per accidens non est causa finalis: nam causa finalis non est causa, nisi quatenus intenditur: at finis per accidens non intenditur, sed evenit præter intentionem. Quare, cùm finis per accidens dicitur, eventus sive effectum per accidens intelligitur. Nam siquis agrum eo fine fodiens, ut eum reddat fertiliorem, thesaurum fortè inter fodiendum reperiat, thesauri inventio non erit finis, sed effectum sive eventus per accidens.

Cap. XIX.
De Subjecto & Adjuncto.

THEOREMA I.

Subjectum est, cui aliquid præter essentiam adjungitur.

II. *Adjunctum est, quod alicui præter essentiam adjungitur.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Vulgò distingui solet inter subjectum ἐνυπάρξεως, ϰ̀ ϰατηγορίας, i.e. *inhæsionis, & prædicationis* sive *denominationis*. Subjectum inhæsionis nihil aliud est quàm substantia respectu accidentium sibi inhærentium: sic nix est subjectum alboris qui sibi inhæret. Subjectum prædicationis sive denominationis, vel latè sumitur, vel strictè. Latè sumitur pro qualibet re (sitne substantia an accidens, nihil refert) de qua aliquid dici potest quâcunque prædicatione, sive essentiali, sive accidentali; sive internâ, sive externâ; sive absolutâ, sive limitatâ. Atque hoc sensu dici potest, omne subjectum inhæsionis esse subjectum denominationis: quia omne accidens dici potest de subjecto suo: vel voce denominativâ; veluti cùm nix dicitur *alba* ab albore sibi inhærente: vel voce aliunde sumptâ; veluti cùm quis *probus* dicitur propter virtutem. At non omne subjectum prædicationis est subjectum inhæsionis, Multa enim dicuntur de subjecto quæ non sunt in subjecto. Hoc sensu sumitur subjectum prædicationis in doctrina de prædicabilibus, & de enunciatione.

2. Cùm subjectum prædicationis sive denominationis strictè sumitur, opponitur subjecto inhæsionis; idque bifariam. Vel enim sumitur, pro eo de quo aliquid prædicatur essentialiter, puta genus, species aut differentia (sic sumitur, *cap.* 2. *&* 5. *lib. Categ.* ubi *esse in subjecto* & di-

dici de subjecto opponuntur) vel etiam sumitur pro eo de quo aliquid dicitur prædicatione externâ, aut limitatâ; ut *Miles est armatus*; *Æthiops est albus*; *Homo est immortalis*. Neque enim armatura inhæret militi, cùm sit substantia; neque albor inhæret toti Æthiopi, sed dentibus tantùm; neque immortalitas toti homini, sed animæ solùm.

3. Hoc loco non subjectum inhæsionis solùm, sed etiam omne subjectum prædicationis sive denominationis, de quo aliquid prædicatur prædicatione accidentali, sive externâ, sive internâ, sive absolutâ, sive limitatâ, considerandum est. Et quæ istoc modo de subjecto dici possunt, adjunctorum nomine intelliguntur. Quæ de aliquo prædicantur essentialiter, hùc non pertinent, ut ex subjecti & adjuncti definitione intelligitur.

4. Nec tamen confunditur hæc doctrina cum iis quæ de prædicabilibus docuimus. Nam in prædicabilibus spectantur adjuncta propria & communia, quatenus cum subjecto connexa sunt in prædicando; quæ Logica connexio est, & in rationis fictione, non in rebus ipsis posita est. Hoc loco considerantur adjuncta, quatenus cum subjecto connexa sunt in existendo; quæ est connexio Physica, & in ipsis rebus sita.

III. *Adjuncta possunt trifariàm dividi: Ac primò, in propria & communia.*

Sect. 1. De propriis accidentibus satìs dictum est in prædicabilibus. Accidentia communia nihil aliud sunt quàm accidentia absolutè dicta quæ propriis opponuntur.

IV. *Secundò, dividuntur adjuncta in absoluta & limitata.*

V. *Adjunctum absolutum est, quod subjecto simpliciter & absolutè convenit.*

VI. *Limitatum, quod subjecto convenit secundùm quid.*

Sect. 1. *Secundùm quid*, hoc est, secundùm certam aliquam partem aut naturam; aut certo aliquo tempore, loco aut respectu. Ex. gr. *mortalitas* est absolutum hominis adjunctum, *immortalitas*, limitatum: quia homo non est absolutè immortalis, sed tantùm quoad animam. Sic *albor* est adjunctum limitatum Æthiopis; quia Æthiops non absolutè, sed tantùm quoad dentes, albus est.

VII. *Tertiò, dividuntur adjuncta in interna & externa.*

VIII. *Adjuncta interna sunt, quæ subjecto inhærent.*

IX. *Externa, quæ ad subjectum extrinsecùs ordinantur.*

Sect. 1. Subjectum recipit adjuncta interna in se; ut nix, alborem; anima, scientiam: adjuncta externa, ad se; ut visus, colorem; miles, arma. Interna tribuunt subjecto denominationem internam; externa, externam. Cùm enim nix alba denominatur ab albore suo, est denominatio interna; at cùm miles dicitur armatus, aut oculus colorem videre, est denominatio externa: vulgò denominatio *intrinseca* & *extrinseca* dicitur.

2. Adjuncta interna sunt accidentia, putà quantitas, qualitas, aut aliquid tale; eorúmque subjectum semper est substantia. Adjuncta exter-

externa vel ſunt ſubſtantiæ, vel accidentia: eáq; vel ſubſtantiis vel accidentibus adjunguntur. Nam vel ſubſtantia ſubſtantiæ, vel accidens accidenti, vel accidens ſubſtantiæ, vel ſubſtantia accidenti adjungi poteſt, ut ex ſequentibus patebit.

X. *Adjunctum externum vel eſt objectum vel ſignum, vel circumſtantia.*

XI. *Objectum eſt, circa quod aliqua res operando occupatur.*

Sect. 1. Objectum ab Ariſtotele nunquam proprio ac peculiari nomine appellatur. Cùm enim de objecto loquitur, vel *ἀντικείμενον* dicit, id eſt, *oppoſitum*, ut *lib.* 1. *de anim. cap.* 1. vel γένος, γένος ὑποκείμενον, γένος περὶ ὅ· id eſt, *genus, genus ſubjectum, genus circa quod*; ut *lib.* 1. *poſt. cap.* 7. Quatuor ſunt, quibus objectum tribui ſolet, οὐσία, δύναμις, ἕξις, ἐνέργεια· id eſt, *ſubſtantia, facultas, habitus, operatio.* Sic objectum animæ, mentis, ſcientiæ, & contemplationis, dicitur eſſe *omne ens.* Operatio requirit objectum ratione ſui; ſubſtantia, facultas, & habitus, ratione ſuæ operationis. Nam *ens* non eſt objectum animæ, mentis aut ſcientiæ alicujus, niſi quatenus anima aut mens, imbuta ſcientiâ, illud contemplatur. Contemplatio enim eſt animæ, mentis & ſcientiæ operatio.

2. Objectum & ſubjectum in diſciplinis ferè ſine diſcrimine uſurpantur: & certè in ſcientiis propriè dictis una eadémque res utriuſque rationem habet. Nam quatenus mens eam contemplatur, objectum dicitur: eadem ſubjectum dici poteſt, reſpectu proprietatum, quæ de illa per cauſas demonſtrantur. Sic *corpus naturale* dici poteſt objectum ſcientiæ Phyſicæ, & ſubjectum loci, temporis, motûs: aliarúmque affectionum quæ de corpore naturali demonſtrantur. Extra hanc conſiderationem non eſt temerè objectum cum ſubjecto confundendum. Habent enim hæ notiones σχέσεις, ſive reſpectus diverſiſſimos.

3. In objectis diſciplinarum diſtingui ſolet materiale & formale. Materiale eſt res ipſa quæ conſideratur; formale eſt modus conſiderandi. Ex.gr. objectum materiale Phyſicæ eſt *corpus naturale*; formale, *quatenus naturale.* Nam cùm multæ diſciplinæ verſantur circa corpus naturale, putà, Mathematica, Medicina, artes mechanicæ: ſola Phyſica conſiderat corpus naturale *quatenus naturale.*

4. In diſciplinis theoreticis unum tantùm objectum requiritur, in cujus contemplatione ſive cognitione tota diſciplina conſiſtit: ſive objecti nomine nihil aliud intelligatur, quàm ſubjectum de quo proprietates demonſtrantur per propria principia (quo ſenſu diximus corpus naturale eſſe objectum Phyſicæ) ſive ipſæ etiam proprietates & principia objecti nomine veniant. In diſciplinis practicis requiritur duplex objectum; unum doctrinæ, alterum uſûs ſive praxis. Objectum doctrinæ dicitur, quod per definitiones & diviſiones in tota diſciplina explicatur. Objectum uſûs ſive praxis vocatur, circa quod verſatur ipſa diſciplinæ exercitatio. Sic in Ethicis objectum doctrinæ, ſunt virtutes & vitia; objectum praxis eſt anima: hanc enim imbuit Ethica virtutibus. In diſciplinis directricibus, objectum praxis ferè eſt

geminum; alterum, quod ab ipsa disciplina dirigitur; alterum, in quo operatur id quod dirigitur. Sic diximus Logicam, ratione usûs, versari circa omne thema, & circa ipsam mentem in thematum cognitione quærenda occupatam. Objectum quod dirigitur, *proximum*; id, in quo operatur id quod dirigitur, *remotum* docendi causâ appellari potest. In artibus mechanicis non apparet objectum doctrinæ, quia solâ exercitatione acquiruntur sine præceptis atque institutione.

XII. *Objectum aliud est per se, aliud per accidens.*

XIII. *Objectum per se est, quod & rei, quà tale est, objicitur, & circa quod res quatenus talis est, versatur.*

XIV. *Objectum per accidens est, quod aut rei non objicitur, quà talis est, aut circa quod res non versatur, quatenus ipsa talis est.*

Sect. 1. Objectum per se requirit duas conditiones; alteram ratione sui, alteram ratione subjecti cui objicitur. Ratione sui, ut rei objiciatur *quà tale est*: Sic *bonum* est objectum voluntatis per se; *malum*, per accidens: Voluntas enim appetit bonum naturâ suâ; malum sui naturâ non appetit, imò malum non appetit, quà malum, sed quatenus videtur esse bonum. *l.* 3. *Eth. c.* 4. Similiter objectum visûs per se est *color*; objectum per accidens, *Diaris filius*, *l.* 2. *de An. c.* 6. Diaris enim filius non videtur, quatenus est Diaris filius, sed quatenus est coloratus: accidit autem, ut id quod coloratum est, sit Diaris filius. Altera conditio, quam diximus in objecto per se requiri ratione subjecti, est, ut res circa illud versetur, *quatenus ipsa talis est*. Ex. gr. cùm Architectus ædificat domum, materia ex qua domus fit, est Architecti objectum per se; quia quatenus Architectus, circa illam versatur: at eadem materia erit objectum Musici per accidens, si Musicus dicatur ædificare: quia non ædificat, quà Musicus, sed quatenus Architectus est.

XV. *Objectum per se vel proprium est, vel commune.*

XVI. *Objectum proprium est, quod uni tantùm rei objicitur.*

XVII. *Commune, quod objicitur pluribus rebus.*

Sect. 1. Sic *color* est proprium objectum visûs; *sonus*, auditûs; *sapor*, gustûs, &c. *magnitudo*, *numerus*, *figura*, *motus*, *quies*, sunt objectum sensuum commune: quia pluribus sensibus singula eorum percipiuntur.

XVIII. *Utrumque vel mediatum est, vel immediatum.*

XIX. *Objectum mediatum est, quod alio mediante alicui objicitur.*

XX. *Immediatum, quod nullo mediante alicui objicitur.*

Sect. 1. Sic qualitates sensibiles sunt immediatum objectum sensuum; substantia hisce qualitatibus vestita, mediatum. Sic de objecto.

XXI. *Signum est, quod seipsum sensibus, & id, cujus signum est, intellectui offert.*

Sect. 1. Signum est adjunctum, res signata, subjectum. Signum hæc duo facit: primò seipsum sensibus offert; deinde mentem movet, ut de re signata cogitet.

XXII. *Signum variè dividitur: ac primò in naturale, & arbitrarium.*

XXIII. *Signum naturale est, quod significat suâ naturâ.*

Sect. I. Sic aurora est signum orituri solis; vestigium, pedis; imago in speculo, vultûs. Signum naturale ferè pertinet ad doctrinam de causis. Nam omne signum naturale, vel est causa rei signatæ, vel effectum: vel utrumque est effectum ejusdem causæ.

XXIV. *Signum arbitrarium est, quod ex institutione significat:*

Sect. I. Vel humanâ; veluti cùm suspensa hedera, est signum venalis vini: vel divinâ; veluti cùm sacramenta dicuntur signa divinæ gratiæ.

XXV. *Secundò dividitur signum in formale, & materiale.*

XXVI. *Signum formale est, quod rem repræsentat.*

Sect. I. Sic pictura est signum rei depictæ; vestigium, pedis; conceptus, rerum. Aristoteli ὁμοίωμα, id est, *simulacrum* dicitur, *cap.* 1. *de Interp.*

XXVII. *Signum materiale est, quod rem indicat quidem, sed non repræsentat.*

Sect. I. Sic iris est signum pluviæ; fumus, flammæ; pallida luna, signum ventorum; rubicunda serenitatis.

XXVIII. *Tertiò dividuntur signa in antecedentia, consequentia, & conjuncta.*

Sect. I. Signa antecedentia: ut, aurora, ortûs solis; coactio nubium, pluviæ. Consequentia: ut, fluctuatio tabularum, tempestatis; pallor, morbi. Conjuncta: ut, inæqualitas pulsûs, febris; cutis hispida, salacitatis. Huc pertinent signa meteorologica, & physiognomica.

XXIX. *Quartò deniquè dividuntur signa in necessaria, & contingentia: quorum illa certum, hæc incertum rei indicium faciunt.*

Sect. I. Ex. gr. aurora certò prænunciat ortum solis, & inæqualis arteriæ pulsus, certum facit indicium febris: at pallor est indicium amoris; & nubium coactio, pluviæ; sed fallax. Fallit autem signum, cùm non necessariò cum re cohæret, vel cùm pluribus rebus commune est. Signa necessaria Græcis dicuntur τεκμήρια, reliqua εἰκότα, hoc est, *verisimilia*. Quanquam videntur tum demum εἰκότα dici, cùm ex iis fiunt propositiones verisimiles: ut *Cùm nubes coguntur, pluet confestim: Qui pallet, amat.*

XXX. *Circumstantia est, quod circa rem est, sive adjacet, aut appositum est.*

Sect. I. Huc pertinet locus, tempus, vestitus, armatura, & id genus alia. Atque hæc de affectionibus simplicibus.

Cap. XX.

De Convenientia rerum.

THEOREMA I.

Sequuntur convenientia, diversitas, oppositio, & ordo, quas diximus esse affectiones conjunctas.

COMMENTARIUS.

Sect. 1. De convenientia & diversitate agit Aristoteles *lib.* 1. *Top. cap.*7. *& lib.*7.*cap.*1.*&* 2.*Item lib.*4 *Met.cap.*6.*&* 9. *& lib.*6. *Top.cap.* 18. Probat utriusque considerationem non parùm adjumenti conferre ad bene definiendum & ad argumentandum. De oppositione & ordine agit, *in fine lib. Categ.*

II. *Convenientia est, quâ plura, aut quasi plura, uniuntur inter se.*

III, *Estque vel realis, vel rationis.*

IV. *Convenientia realis, est convenientia unius rei cum seipsa.*

V. *Convenientia rationis, est convenientia plurium in uno conceptu.*

Sect. 1. Hanc convenientiæ distributionem innuit philosophus, cùm *lib.*3.*Metaph.cap.*7, ait, *identitatem esse quandam unitatem essentiæ, aut plurium,* (hæc est identitas rationis) *aut eorum, quæ ut plura usurpantur* ab intellectu nostro: quæ est identitas realis. Nam quæ revera plura sunt, uniuntur in communi conceptu sui generis. Sic dicuntur homo & bestia convenire in communi conceptu animalis. Et quod revera unum est, mente distrahitur, & usurpatur ut plura: veluti, cùm Petrùs senex, dicitur idem esse sibi ipsi puero; vel cùm attributa divina dicuntur eadem esse divinæ essentiæ. Illa rationis, hæc realis convenientia est. Et quamvìs Aristoteles loquatur de sola identitate, nihil tamen causæ est, cur ea distributio non possit generatim intelligi de qualibet convenientia rerum. Cæterùm locus, quem citavi, non rectè legitur in contextu: germana lectio in margine adscripta est, in editione Casauboniana. Ea sic habet, Ἡ ταυτότης ἑνότης τίς ἐστι τοῦ εἶναι, ἢ πλειόνων, ἢ ὅταν χρῆται ὡς πλείοσι hoc est, *Identitas est unitas quædam essentiæ, vel plurium, vel eorum, quæ ut plura usurpantur.*

VI. *Dividitur etiam convenientia in simplicem & analogicam.*

VII *Convenientia simplex, est convenientia unius cum alio in eodem tertio.*

VIII. *Convenientia analogica, sive analogia, est convenientia plurium cum pluribus in eadem habitudine.*

Sect. 1. Analogia, Latinè proportio, definitur ab Euclide, *lib.* 5. *prop.*4. ἡ τῶν λόγων ὁμοιότης, id est, *rationum similitudo.* Λόγος, eodem authore, ἐστι δύο μεγεθῶν ὁμογενῶν ἡ κατὰ πηλικότητα πρὸς ἄλληλα ποῖα χέσις· hoc est, *Ratio est duarum magnitudinum ejusdem generis mutua quædam secundùm quantitatem habitudo.* Itaque cùm ratio duos terminos, & analogia duas minimùm rationes habeat, sequitur analogiam in quatuor minimùm terminis consistere, quorum primus ità se habet ad secundum, ut tertius se habet ad quartum: ut in hisce numeris videre est, 4.8.6.12. Nam ut quatuor se habent ad octo, ità se habent sex ad duodecim.

2. Etsi autem Mathematici analogiam constituant in sola quantitate, & in habitudine totius ad partem, aut vicissim: nulla tamen causa est, cur analogia non possit omnibus rebus generaliter attribui, quæ

mutui

mutuâ habitudine inter se conveniunt; sive ea habitudo sit totius ad partem, sive causæ ad causatum, sive subjecti ad adjunctum, aut contrà, sive oppositi ad oppositum. Nam ut 4. & 6. sunt partes analogæ, habentes rationem dimidii ad 8. & 12: ità quoque sol & mus, sunt causæ efficientes, ut plerique judicant, analogæ eorum murium, qui ex putri materia & ex semine generantur; & os & radix, media analoga ad nutritionem animalium & plantarum destinata; symmetria humorum & mediocritas affectuum, formæ analogæ sanitatis & virtutis; corpus & anima, analoga subjecta sanitatis & virtutis, aut morborum & vitiorum; sanitas & virtus, morbi & vitia, analoga adjuncta corporis & animæ; ipsáque sanitas & virtus analogicè contraria sunt morbis & vitiis. Ad analogiam referendæ sunt parabolæ, fabulæ, apologi, & id genus alia.

IX. *Convenientia simplex vel est essentialis, vel accidentalis. Convenientia essentialis dicitur* ταυτότης, quasi dicas, *identitas.*

X. *Identitas est* ἑνότης τῆς οὐσίας, hoc est, *unitas essentiæ.*

XI. *Eadem sunt,* ὧν μία ἡ οὐσία, hoc est, *quorum una est essentia.*

Sect. 1. Prior harum definitionum legitur *lib.* 4. *Metaph. cap.* 9. posterior, *ibidem, cap.* 15.

XII. *Identitas vel subordinata est, vel coordinata.*

XIII. *Identitas subordinata est, quâ conveniunt superiora cum inferioribus sibi subjectis.*

Sect. 1. Nempe genus cum speciebus, & species cum individuis sibi subjectis, & vicissim. Sic eadem sunt. *animal* & *homo, homo* & *Socrates, albor* & *color,* & vice versâ.

2. Hæc subordinatorum identitas, est identitas realis, quia superius est de essentia inferioris: ut animal, de essentia hominis & bestiæ; color, de essentia alboris & nigroris. Itaq; mentis opus est, inter animal, & hominem aut bestiam; aut inter colorem, & alborem aut nigrorem distinguere. Et quanquam quæ in eodem tertio conveniunt, inter se quoq; conveniunt, non sequitur tamen specierum convenientiam esse realem, quamvìs ipsæ species revera eædem sint generi. Nam neq; genus, neque ullum universale reipsa unum est, sed mentis tantùm nostræ conceptione. Ac proinde, quæ in aliqua communi ratione generis conveniunt, ut *homo* & *bestia* in communi ratione animalis, ea inter se quoque uniuntur, non reipsa, sed mentis conceptu.

XIV. *Identitas coordinata, vel est numerica, vel specifica, vel generica.*

XV. *Identitas numerica, est identitas unius individui cum seipso.*

XVI. *Eadem* τῷ ἀριθμῷ, *sive numero dicuntur,* ὧν ἡ ὕλη μία, hoc est, *quorum una est materia.*

Sect. 1. Hæc definitio petita est ex *lib.* 4. *Metaph. cap.* 15. Cæterùm *materiæ* nomine intelligit Philosophus collectionem proprietatum, quæ nunquam in alio eadem esse potest. Sic Petrus dicitur idem sibi ipsi, non alii. Atque hæc quoque identitas realis est: unitas enim numerica in rebus ipsis est, citra ullam mentis operationem.

2. Cæterùm quatuor modi recensentur ab Aristotele *lib.* 1. *Top.* cap.

cap. 7. eorum, quæ eadem numero dicuntur. 1, Vocabula synonyma: ut *ensis* & *gladius*. 2, Definitio & definitum: ut *homo* & *animal rationale*. 3, Subjectum & illius proprium: ut *homo* & *risibile*. 4, Subjectum & illius accidens commune: ut *Socrates*, & *is qui disputat in Academia*, quando constat Socratem solum disputare. His additur quintus modus, *lib. 4. Met. cap. 6.* cùm eadem numero dicuntur, quæcunque continua sunt, aut continuitate naturali, aut artificiali: ut *pertica*, *domus*, &c.

XVII. *Identitas specifica, est identitas plurium individuorum sub eadem specie.*

XVIII. *Eadem specie sunt*, ὧν ὁ λόγος εἷς, id est, *quorum una est ratio essentiæ: Vel* ὅσα πλείω ὄντα ἀδιάφορα τὸ εἶδός ἐστι· hoc est, *quæ cùm plura sint, specie non differunt: ut* Socrates & Plato, Bucephalus & Hippinus, Melampus & Phylax.

Sect. 1. Prima harum definitionum traditur, *lib. 4. Metaph. cap. 6.* posterior, *lib 1. Top. cap. 7.*

XIX. *Identitas generica, est identitas plurium specierum, aut individuorum, sub eodem genere.*

XX. *Eadem genere sunt*, ὅσα ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος ἐστὶ, hoc est, *quæ sub eodem genere sunt*, *idque vel proximo; ut* homo & bestia, & *eorum individua*, sub animali: *vel remoto; ut* corpus & spiritus, & *eorum species & individua*, sub substantiâ.

XXI. *Sub eodem summo genere dicuntur omnia convenire*, ὧν αὐτὸ τὸ σχῆμα κατηγορίας, hoc est, *quorum eadem est figura prædicationis.*

XXII. *Quæcunque eadem numero sunt, etiam sunt eadem specie; & quæ specie, etiam genere: non vicissim.*

Sect. 1. Hæc omnia petita sunt ex *lib. 4. Metaph. cap. 6. jam sæpius citato.*

XXIII. *Convenientia accidentalis, vel est interna, vel externa: & interna, vel est paritas, vel similitudo.*

XXIV. *Paritas est convenientia in quantitate.*

XXV. Τὰ ἴσα λέγεται, ὧν τὸ πόσον ἕν· hoc est, *Paria dicuntur, quorum una est quantitas.*

Sect. 1. Hæc leguntur, *lib. 4. Metaph. cap.* 15. Dicit, *quorum una est quantitas*, nempe vel molis, vel virtutis sive perfectionis. Notæ paritatis sunt, *Par, æquale, æquè ac, tam quàm, tanto quanto, tot quot, non minus quàm*: ut,

Tam ficti pravique tenax, quàm nuncia veri.
Non minor est virtus, quàm quærere, parta tueri.

XXVI. *Similitudo est convenientia in qualitate, aut passione.*

XXVII. Ὅμοια λέγεται τά τε ταὐτὸ πεπονθότα, καὶ πλείω ταὐτὰ πεπονθότα ἢ ἕτερα, καὶ ὧν ἡ ποιότης μία. Hoc est, *Similia dicuntur, quæ idem passa sunt, & quæ plura eadem passa sunt quàm diversa, & quorum una est qualitas.*

Sect. 1. Ex *l. 4. Metaph. c. 9.* Dicit, *quæ eadem passa sunt.* Cur non etiam quoq; quæ eadem egerunt? An quia actio, ut est actio, non est in agente, sed in patiente? *Quorum una est qualitas*] vel gradu scilicet, vel spe-

specie. Non malè retuleris huc convenientiam in situ. Sic ovum ovo simile est ob colorem & figuram. Notæ similitudinis sunt, *Instar, more, similis, tanquam, quemadmodum, ut, sicut, non secùs, non aliter,* &c. Cùm similitudo propositione & redditione explicatur, fit analogia.

XXVIII. *Convenientia externa, est convenientia in ejusmodi causis, effectis, subjectis, aut adjunctis externis, quæ ad essentiam non pertinent.*

Sect. 1. Sic duo fratres germani conveniunt causâ efficiente: vestis & domus, conveniunt fine; utraq; enim est ad arcendas cœli injurias. Huc etiam revocari possunt, quæ materiâ conveniunt; ut nix & grando, ventus & terræ motus. Etsi enim materia sit causa interna non facit tamen ad essentiam specificam. Quæ formâ conveniunt, essentiâ conveniunt. Porrò duo artifices ὁμότεχνοι, conveniunt effectis; virtutes & vitia, subjectis; ambo enim sunt in animo. Convenientia rerum in adjunctis varia est. Convenientia in adjunctis internis, pertinet ad paritatem & similitudinem. Huc solummodo referenda est convenientia in objectis, signis, & circumstantiis. Si causa efficiens aut finalis, subjectum aut adjunctum, ponatur in essentiali definitione rerum; tum, si quæ in iis conveniunt, convenientia non externa, sed essentialis censenda est.

CAP. XXI.

De diversitate, sive distinctione rerum.

THEOREMA I.

D*Iversitas est, quâ res à se invicem distinguuntur.*

II. *Estque vel realis, vel rationis, vel modalis.*

III. *Diversitas realis est, quâ res distinguitur ab alia re, aut à sui negatione.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Distinctio realis dividitur in mutuam & non mutuam; & mutua in positivam & negativam. Positiva vocatur, quâ distinguitur res ab alia re: ut Petrus à Paulo, albor à nigrore, materia à forma, &c. Distinctio negativa dicitur, quâ ens distinguitur à non ente sibi opposito, sive à sui ipsius negatione, aut privatione: ut visus à cæcitate, lux à tenebris, &c. Non mutua distinctio est, quâ totum distinguitur à parte: ut homo à capite.

IV. *Diversitas rationis est, quâ res distinguuntur solis conceptibus.*

Sect. 1. Quod fit, cùm una eadémque res, non uno conceptu intelligitur. Diversitatem sive distinctionem rationis, dividunt Scholastici suo more, hoc est, barbarè, in distinctionem rationis ratiocinantis, &

ratiocinantis, & rationis ratiocinatæ. Etenim λόγος sive *ratio* commune nomen est, convenítq; & intellectui & essentiæ rerum, quæ definitione explicatur: quidditatem vulgò vocant. Intellectum vocant rationem ratiocinantem; quidditatem, rationem ratiocinatam. Itaq; distinctio rationis ratiocinantis est Scholasticis, quæ ab ipso intellectu constituitur: quod fit, cùm una eadémq; res duobus pluribúsve, iísque similibus conceptibus, distinguitur. Distinctio rationis ratiocinatæ dicitur, cùm in una re reperitur alia atque alia quidditas, sive definitio: quod fit, cùm una eadémq; res objicitur conceptibus dissimilibus. Similes conceptus dicuntur, qui unam eandémque rem, eodem prorsus modo, repræsentant: dissimiles, qui repræsentant eandem rem diversimodé. Ex. gr. si quis Petrum concipiat eundem esse sibi ipsi eum necesse est Petrum bis concipere, & quidem eodem prorsus modo. At si quis concipiat Petrum esse hominem, aut animal, eum etiam necesse est Petrum bis concipere, sed alio atq; alio modo. Conceptus enim, quo Petrus concipitur ut Petrus, dissimilis est illi conceptui, quo idem Petrus concipitur ut homo, vel ut animal. Nec tamen diversæ res sunt, Petrus ut Petrus, & Petrus ut homo, aut ut animal.

2. Distinctio rationis ratiocinantis & rationis ratiocinatæ, hoc signo discerni poterit. Quæ ratione ratiocinante distinguuntur, ea de se invicem prædicantur prædicatione identicâ: quæ distinguuntur ratione ratiocinatâ, eorum unum de altero prædicari nequit, aut si prædicetur, prædicatio non est identica.

V. *Diversitas modalis est, quâ res distinguuntur suis modis.*

Sect. 1. Est aliquid in rebus, quod neque res ipsa est, neque alia res, neque prorsus nihil; sed medium quid inter rem & nihil. Atque illud solet appellari modus rei. Ex. gr. gradus qualitatis, non est qualitas, neque etiam omnino nihil est; sed est modus qualitatis. Itaque cùm qualitas intenditur aut remittitur, non fit alia qualitas, sed fit qualitas alîus modi. Et cùm qualitas, aut alia aliqua res, istâ ratione mutatur, dicitur modaliter distingui à seipsa. Sic calor in primo gradu, distinguitur à seipso in secundo aut tertio gradu; & manus explicata, à seipsa contracta.

2. Aristoteles revocat omnem diversitatem ad duas species. Quæ enim diversa sunt Aristoteli, vel τῷ ὑποκειμένῳ diversa sunt, vel τῷ λόγῳ, id est, vel *subjecto*, vel *ratione*: quorum, quæ subjecto differunt, reipsa differunt; reliqua, solâ ratione. Modalis distinctionis nusquam meminit. Non videtur tamen citra necessitatem excogitata. Nam modalis distinctio major est distinctione rationis, & minor distinctione reali: ejúsque usus sæpe occurrit.

VI. *Potest etiam diversitas distribui in essentialem & accidentalem.*

VII. *Diversitas essentialis est, quâ res distinguuntur essentiâ.*

VIII. *Estque subordinata, vel coordinata.*

IX. *Diversitas subordinata est, quâ superiora differunt ab inferioribus sive subjectis.*

Sect. 1. Nempe genus à speciebus, & species ab individuis sibi subjectis, & vicissim. Sic differt animal ab homine, homo à Socrate

color,

color ab albore, & vice versâ. Hæc subordinatorum diversitas, est diversitas rationis. Quia enim subordinata reipsa idem sunt, necesse est, ut solâ ratione distinguantur.

X. *Diversitas coordinata, vel est numerica, vel specifica, vel generica.*

XI. *Diversitas numerica est, quâ distinguuntur individua ejusdem speciei: ut,* Plato *& Socrates.*

XII. *Diversitas specifica est, quâ distinguuntur species ejusdem generis, & earum individua: ut* homo *&* bestia, Alexander *&* Bucephalus.

XIII. *Diversitas generica est, quâ distinguuntur ipsa genera, tum summa, tum subalterna, eorúmq; species & individua: ut,* substantia *&* quantitas, corpus *&* spiritus, animal *&* planta, Socrates *&* hæc pyrus.

XIV. *Summa genera totâ suâ essentiâ diversa sunt; subalternata, parte tantùm essentiæ.*

Sect. 1. Summa genera non habent commune genus, neque differentias constitutivas. Ex quo sequitur, ut totâ suâ essentiâ diversa sint. Genera subalterna conveniunt in communi genere, ac proinde non totâ suâ essentiâ, sed parte tantùm essentiæ diversa sunt, nempe differentiâ constitutivâ.

XV. *Quæ genere distinguuntur, etiam distinguuntur specie; & quæ specie, etiam numero: non vicissim.*

XVI. *Diversitas accidentalis, vel interna est, vel externa: & interna, vel est imparitas, vel dissimilitudo.*

XVII. *Imparitas est diversitas in quantitate.*

XVIII. *Imparia sunt, quorum alterum altero majus est, & minus.*

Sect. 1. Nimirum, vel quantitate molis, vel virtutis ac perfectionis. Sic argentum, aurum, & virtutes imparia censentur hoc versu,

Vilius argentum est auro, virtutibus aurum.

Et *c.7. Matth.* Confertur corpus cum vestitu, ut majus cum minore; & volucres cœli, liliáq; convallium cum homine, ut minus cum majore.

XIX. *Dissimilitudo est diversitas in qualitate, aut in passione.*

Sect. 1. In qualitate, nempe vel diversæ speciei; ut album & rubrum; vel saltem diversi gradûs; ut magìs & minùs album. Quæ enim gradu, non specie differunt, partim sunt similia, partim dissimilia. Huc etiam referri potest convenientia in situ.

XX. *Diversitas externa est, quâ res distinguuntur ejusmodi causis, effectis, subjectis, adjunctis externis, quæ non pertinent ad essentiam rei.*

Sect. 1. Sic mures à sole geniti ex putri materia, ut vulgo creditur, distinguuntur causâ efficiente ab iis muribus, qui ex semine gignuntur: sic oculus & auris distinguuntur fine. Huc etiam pertinent, quæ differunt materia; ut statua marmorea, & ænea. Quæ formâ differunt, essentiâ differunt. Porrò aqua & ignis differunt effectis; virtutes Ethicæ & dianoëticæ, subjecto: illæ enim sunt in appetitu, hæ in intellectu. Diversitas rerum in adjunctis internis, pertinet ad imparitatem, aut ad dissimilitudinem. Huc solùm referuntur quæ differunt objectis, signis, aut circumstantiis. Si causa efficiens aut finalis, subjectum aut adjunctum, pertinent ad essentiam, aut definitionem rei, tum, si quæ in iis differunt, diversitas non externa, sed essentialis censeri debet.

CAP.

Cap. XXII.
De oppositione rerum.

THEOREMA I.

Oppositio est pugna rerum.

II. *Pugnare dicuntur res, quæ neq; de se invicem, neque de eodem tertio secundùm idem, ad idem, eodem modo atque tempore verè affirmari possunt.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Quæ Aristoteli ἀντικείμενα dicuntur, ea Cicero *contraria*, nos *opposita* vocamus. Oppositio alia est in rebus, alia in affirmatione & negatione: illa simplicium, hæc complexorum thematum affectio est. De oppositione rerum, quæ hujus loci est, agit Aristoteles, *cap.* 10. *Categ.* de altera *in libro de Interp.* In utraque oppositione requiruntur quatuor conditiones, quæ traduntur, *cap.* 5. *lib. de Soph. Elench.* Prima conditio est, ut oppositio fiat κατὰ τὸ αὐτὸ, *secundùm idem*, id est, secundùm eandem partem, aut naturam. Altera est, ut fiat πρὸς τὸ αὐτὸ, *ad idem*, id est, eodem respectu. Tertia ut fiat ὡσαύτως, id est, *eodem modo*. Quarta, ἐν αὐτῷ χρόνῳ, id est, *eodem tempore*. Si, hisce conditionibus positis, opposita de se invicem prædicentur, prædicatio erit falsa; ut, *Homo est equus, cæcitas est visus*: aut si ambo de aliquo tertio prædicentur, alterutra enunciatio erit falsa; ut *Socrates videt, Socrates est cæcus.* Si opposita de se invicem, aut ambo de aliquo tertio verè affirmentur, necesse est aliquam dictarum conditionum desiderari. Ex.gr. *dominum esse & filium Davidis*, convenit eidem Christo, sed non *secundùm idem.* Nam Christus est Dominus Davidis secundùm divinam, filius Davidis secundùm humanam naturam. Similiter numerus quaternarius est duplum & dimidium; sed non *ad idem.* Est enim duplum binarii, & dimidium octonarii. Præterea utrumque verum est, *mundum habere*, & *mundum non habere principium*: sed non *eodem modo*. Mundus enim habet principiũ durationis, non magnitudinis. Deniq; utrumq; verum est, *Olim erant fortes Milesii*, &, *Olim non erant fortes Milesii*: sed non *eodem tempore.*

2. Cæterùm etsi non possint opposita de eodem prædicari, servatis hisce conditionibus; nihil tamen vetat, quò minùs idem possit prædicari de oppositis; ut color, de albore & nigrore; animal, de bestia & homine.

III. *Opposita sunt simul naturâ.*

IV. *Oppositorum eadem est scientia.*

Sect. 1. Horum axiomatum prius extat *lib. 6. Top. cap.* 4. posterius, *lib.* 1. *Top. cap.* 14. *lib.* 2. *cap.* 2. *lib.* 6. *cap* 6. *& passim*, Posterioris axiomatis potest esse duplex sententia; prior, ut significetur utrumque oppositorum pertinere ad eandem scientiam: útque eadem scientia,

quæ verbi gratiâ de virtute differit, etiam differat de vitiis; & quæ de morbis, eadem de sanitate. Altera sententia est, ut significetur uno oppositorum cognito, etiam alterum cognosci.

V. *Opposita juxta se posita, magis illucescunt.*

Sect. 1. Hoc illud tritum est, quod traditur, *lib.* 3. *Rhet. cap.* 2. Ἀντικείμενα παράλληλα μάλιστα φαίνεται. Cujus usum vide lib. 2. *Rhet.* ubi affectus & mores senum ac juvenum contrarii sic conferuntur, ut ex mutua collatione valde illustrentur.

VI. *Oppositorum species sunt quinque; Disparata, contraria, relativè opposita, privativè opposita, & contradicentia.*

Sect. 1. Oppositorum unum, aut pluribus opponitur, aut uni. Ea, quorum unum pluribus opponitur, vocantur disparata. Cùm unum uni opponitur, oppositio vel inter ens & non ens versatur, vel inter ens & ens. Quæ opponuntur ut ens & ens, vel sunt absoluta, vel relata: illa dicuntur contraria; hæc, relativè opposita. Quæ opponuntur ut ens & non ens, vel habent idem subjectum, vel non habent: illa dicuntur privativè opposita; hæc, contradicentia. Aristoteles non meminit disparatorum in Logicis, ubi ex professo species oppositorum recenset: meminit tamen eorum, *lib.* 4. *Metaph. cap.* 10. ibique ea vocat ἕτερα τῷ εἴδει, *diversa specie*, nempe ὅσα ἐν τῇ οὐσίᾳ ἐναντίωσιν ἔχει, hoc est, *quæ contrario modo inter se affecta sunt ratione essentiæ.*

VII. *Disparata sunt, quorum unum pluribus opponitur, eodem modo.*

Sect. 1. Sic *homo* & *equus*, *album* & *cæruleum*, sunt disparata: quia homo non equo solùm, sed etiam cani, leoni, cæterisque bestiarum speciebus; & album, non solùm cæruleo, sed etiam rubro, viridi, cæterisq; coloribus mediis, opponitur *eodem modo*, hoc est, eodem oppositionis genere. Album & nigrum non sunt disparata, licèt album non solùm nigro, sed etiam mediis coloribus opponatur: aliter enim album nigro opponitur, aliter coloribus mediis. Similiter nec liber & servus disparata sunt, licèt servus non solùm libero, sed etiam domino opponatur, quia non est idem oppositionis genus utrobique: nam dominus & servus sunt relativè opposita; liber & servus, contraria.

VIII. *Contraria sunt duo absoluta, quæ sub eodem genere plurimùm distant.*

Sect. 1. Aristoteles, *c.* 6. *de Categ.* definit contraria, τὰ πλεῖστον ἀλλήλων διεστηκότα τῶν ἐν αὐτῷ γένει h. e. *quæ plurimùm à se invicem distant eorum, quæ posita sunt sub eodem genere.* Sed ista definitio videtur minùs plena; siquidem & disparatis competit, & iis quæ relativè sunt opposita.

2. Contraria sunt *duo*) Hâc parte distinguuntur à disparatis, quæ sunt plura duobus, aut saltem nihil impedit, quin plura sint. *Absoluta*) Hâc parte differunt ab iis quæ opponuntur relativé. Additur, *sub eodem genere:* nempe vel proximo, ut *albor* & *nigror*, sub colore: vel remoto; ut *justitia* & *injustitia*, sub habitu. Hâc parte distinguuntur contraria à contradicentibus, & ab iis quæ opponuntur privativé.

3. Nec

3. Nec obstat, quod Aristoteles, *c.* 11. *Categ.* ait, bonum & malum quæ contraria sunt, non esse sub eodem genere, sed esse ipsa genera. Nam Aristoteles videtur ista dicere ex sententia Pythagoreorum, qui constituebant duas rerum συςοιχίας, alteram bonorum, alteram malorum. ut testis est ipse Aristoteles, *l.* 1. *Metaph. c.* 5. Nam cùm bonum & malum reperiantur in omnibus categoriis, sicuti ens, ut docetur, *l.* 1. *Eth. c.* 4. non possunt esse summa genera. His addo, bono in Metaphysicis, ubi consideratur ut communis entis affectio, malum non esse contrarium, sed opponi ei privativè. In Ethicis bonum & malum contraria quidem sunt, sed continentur sub eodē genere, nempe vel sub habitu, vel sub actione morali, quam πρᾶξιν Aristoteles appellare solet. Vide *Ammonium* & *simplicium* ad *cap.* 11. *Categ.*

4. Additur porrò, *plurimùm distant*, nempe κατ' εἶδος, vel κατὰ τόπον, h. e. *quoad formam*, vel *quoad locum*. Sic enim distinguit Philosophus contrarietatem *l.* 5. *Phys. c.* 2. *&* *l.* 2. *Meteor. c.* 6. ut altera sit in *qualitate*, quam vocat contrarietatem secundùm formam; altera in *ubi*, quam appellat contrarietatem quoad locum. Qualitate contraria sunt, *album* & *nigrum*, *virtus* & *vitium*, *rectum* & *curvum*, *servus* & *liber*, &c. Loco contraria dicuntur, quæ in sphæra aut circulo è diametro sunt opposita; ut polus arcticus & antarcticus. Huc referenda est contrarietas motuum, quæ sita est in contraria terminorum habitudine, ità ut terminus ad quem unius motûs, sit terminus à quo alterius, & vice versâ. Thomas vocat contrarietatem accessûs & recessûs. Sic contraria sunt, *generatio* & *corruptio*, *accretio* & *diminutio*, *calefactio* & *frigefactio*, *adscensus* & *descensus*, *&c.* Itaque cùm libro *Categ.* Philosophus contrarietatem qualitatibus includit, & in substantia & quantitate locum habere negat, admodum strictè *contrarietatis* vocem accipere censendus.

IX. *Contraria se mutuò destruunt, alterúmque alterius contagione remittitur.*

Sect. 1. Ita statuit Aristoteles, *l.* 2. *de Cæl. c.* 3. Ex. gr. cùm aqua calefit, tantum ei frigoris decedit, quantum caloris aliunde imprimitur. Quòd si contrarium à contrario suo per antiperistasin interdum intenditur, id fit per accidens.

X. *Contraria non possunt simul esse in eodem singulari subjecto.*

XI. *Versantur tamen circa idem subjectum vel specie vel genere.*

Sect. 1. Hæc theoremata traduntur, *cap.* 11. *de Categ.* Sensus utriusque satìs est manifestus. Ex. gr. idem non potest simul esse justus & injustus, æger & sanus, par & impar, frigidus & calidus: justitia tamen & injustitia sunt in anima hominis; morbus & sanitas, in corpore animalis; par & impar, in numero; frigus & calor, in corpore elementari.

XII. *Contraria vel mediata sunt, vel immediata.*

XIII. *Contraria mediata sunt, inter quæ medium utriusque particeps interjectum est.*

XIV. *Immediata, inter quæ nihil medii interjectum est utriusque particeps.*

Sect. 1. Medium, quod in oppositione spectatur (ut cæteras acceptiones prætercam) duplex est, alterum formæ sive participationis, alterum subjecti sive negationis. Medium formæ, sive participationis, dicitur, quod particeps est utriusque extremi. Sic tepor medium est inter calorem & frigus; rubrum, inter album & nigrum. Medium subjecti, sive negationis, dicitur, de quo utrumque extremum negatur. Sic spiritus est medium inter calidum & frigidum, inter magnum & parvum. Hæc contrariorum divisio, de medio participationis accipienda est. Quædam enim contraria habent medium participationis; ut *album* & *nigrum*, *calor* & *frigus*; quædam non habent tale medium; ut *par* & *impar*, *rectum* & *obliquum*. Medium negationis reperitur in omni oppositione, præterquam in contradictione. Fit autem interdum, ut medium participationis propria voce carens, extremi sui negatione significetur.

2. Contrariorum immediatorum necesse est alterum inesse subjecto capaci. Sic necesse est, quemlibet numerum aut parem esse aut imparem. Mediatorum neutrum necesse est inesse capaci subjecto, quia medium potest subjectum occupare. Non est enim necesse, ut corpus sit aut album aut nigrum: potest enim esse rubrum, aut viride. Si tamen alterum contrariorum mediatorum sit subjecto naturale ac proprium, id necesse est subjecto inesse. Sic necesse est ignem esse calidū.

XV. *Relativè opposita sunt, quæ idipsum quod sunt, oppositorum esse dicuntur, vel alio quovis modo ad illa referuntur.*

Sect. 1. Relata possunt bifariam considerari; vel quatenus tribuuntur diversis; & sic se mutuò constituunt: vel quatenus tribuuntur eidem; & sic se mutuò tollunt, súntque revera opposita, præsertim si sint relata diversi nominis. Sic, ex. g. posito patre, poni quidem debet filius; sed qui pater est alicujus, is non potest ejusdem esse filius. In relatis ejusdem nominis oppositio non apparet propter nominis identitatem.

XVI. *Privativè opposita sunt habitus & illius privatio.*

Sect. 1. Privatio interdum significat absentiam formæ, quæ potest in subjectum introduci (sic dicitur in semine privatio animæ; in aqua frigida, privatio caloris) interdum absentiam formæ, quæ debet inesse subjecto. Illa Physica privatio vocatur, & inter principia generationis recensetur; hæc dicitur privatio logica, eáque hujus loci est. Quemadmodum autem varia rerum genera sunt quæ habitûs nomine hoc loco intelligi debent, nempe potentia naturalis, habitus strictè dictus, patibilis qualitas, forma, operatio, habitus in decima categoria, &, ut verbo dicam, quodlibet accidens, quod potest à subjecto separari: ità quoque varia est privatio Logica: privatio potentiæ naturalis; ut *cæcitas:* habitûs strictè dicti; ut *ignorantia:* qualitatis patibilis; ut *tenebræ:* formæ; ut *τὸ ἄμορφον*, quale fuit in Chao: operationis; ut *somnus*, *quies*: habitûs in decima categoria; ut *nuditas*. Sunt ergò opposita privativè, *visus* & *cæcitas*, *scientia* & *ignorantia*, *lux* & *tenebræ*, *vigilia* & *somnus*, *motus* & *quies*, *vestitum* & *nudum esse*, &c.

2. Priva-

2. Privatio & habitus versantur *περὶ ταὐτόν τι, circa idem* subjecto. Quod subjectum debet capax esse habitûs, hoc est, tale, ἐν ᾧ πέφυκεν ὑπάρχειν ἡ ἕξις, καὶ ὅτε πέφυκεν ὑπάρχειν· id est, *in quo habitus debet inesse naturâ, & quando debet inesse.* Igitur privatio non potest tribui cuilibet subjecto, sed illi solùm, quod per naturam suam, & per tempus à natura definitum, aptum est habitum oppositum recipere. Itaq; lapis non potest dici cæcus, quia naturâ suâ ineptus est ad videndum; nec infans recèns natus, potest dici edentulus, quia non potest dentes habere à nativitate.

XVII. *A privatione ad habitum non datur regressus.*

Sect. 1. In privatione & habitu (inquit Aristoteles) mutatio inter se vicissim fieri nequit. Nam etsi ab habitu ad privationem detur mutatio, à privatione tamen ad habitum mutatio fieri non potest. Sed hæc de privatione potentiæ naturalis, quæ est maxima privatio, intelligenda sunt. Cæcus enim nequit visum amissum naturaliter recuperare. A privatione cæterarum rerum, quas supra recensui, datur regressus quàm sæpissimè.

XVIII. *Contradicentia sunt ens & non ens opposita.*

Sect. 1. Ut *homo, non homo; album, non album; videre, non videre.* Contradicentia dicuntur opponi ut affirmatio & negatio, non quòd sint enunciationes, sed quòd addito subjecto, constituant enunciationes affirmatione & negatione pugnantes: ut *Socrates est homo, Socrates non est homo; est albus, non est albus.*

XIX. *Contradictio caret omni medio.*

Sect. 1. Tam negationis, quàm participationis. Nihil enim enti & non enti commune est. Huc pertinet definitio contradictionis, quæ extat *lib.* 1. *Post.* Ἀντίφασις ἐστὶν ἀντίθεσις, ἧς οὐκ ἔστι μεταξὺ καθ' αὑτήν· hoc est, *Contradictio est oppositio, quæ per se medio caret.*

XX. *Contradictio est oppositionum maxima, prima, & mensura reliquarum.*

Sect. 1. *Maxima,* quia medio caret. *Prima,* quia nullam aliam oppositionem præsupponit. *Mensura reliquarum*, quia primum in unoquoque genere est mensura reliquorum. Ex.g. *album* & *nigrum, videre,* & *cæcum esse,* ideò sunt verè opposita, quia album est non nigrum; & videre, non esse cæcum.

2. Notandum est contradictionem aliam expressam esse, aliam implicitam. Expressa contradictio est; cùm unum extremum finitum est, alterum infinitum: ut *homo, non homo.* Implicita contradictio est, cùm sine particula negationis, alterum extremum ab altero evertitur. Vulgò vocatur *contradictio in adjecto,* vel *oppositum in apposito:* veluti, si quis dicat, *sacrificium incruentum, corpus unum in pluribus locis,* aut *ubique,* & id genus alia.

CAP.

Cap. XXIII.
De Ordine, deque eo, quod Prius, Posterius, aut Simul dicitur.

THEOREMA I.

O*Rdo est, secundùm quem aliquid altero prius aut posterius, vel etiam simul cum illo dicitur.*

Sect. 1. De eo, quod prius aut posterius, eorúmque modis, agit Aristoteles *cap.* 12. *de Categ.* de iis quæ simul dicuntur, *cap.* 13.

II. *Prius & posterius dicuntur quinque modis, tempore, naturâ, dispositione, dignitate & cognitione.*

III. *Prius tempore dicitur,* καθ' ὃ πρεσβύτερον ἕτερον ἑτέρου λέγεται, καὶ παλαιότερον· h. e. *secundùm quod aliquid altero vetustius & antiquius dicitur.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Πρεσβύτερον, inquit Simplicius, propriè dicitur de rebus animatis, ac præcipuè de hominibus. Sic dicimus Pythagoram Socrate πρεσβύτερον. At παλαιότερον dicitur de rebus inanimis, & de factis. Sic dicimus bellum Trojanum παλαιότερον bello Punico.

IV. *Prius naturâ dicitur duobus modis, existendi consecutione & causalitate.*

Sect. 1. Aristoteles ait illud solum esse *priùs naturâ*, quod causalitate prius est. Sed videtur etiam illud prius naturâ vocandum, quod prius est existendi consecutione.

V. *Prius existendi consecutione dicitur*, ἀφ' οὗ μὴ ἀντιστρέφει ἡ τοῦ εἶναι ἀκολούθησις· h. e. *à quo non reciprocatur existendi consecutio.*

Sect. 1. Hoc Simplicius sic interpretatur, ὃ ἄλλου μὲν τεθέντος αὐτὸ ἔστι· αὐτοῦ δὲ τεθέντος, τὸ ἄλλο μὴ ἔστι. h. e. *quod alio posito, ponitur; & quo posito, aliud non ponitur.* Ex. gr. posito numero binario, ponitur unitas; at positâ unitate, non ponitur numerus binarius: & posito homine, ponitur animal; at posito animali, non ponitur homo. Unitas ergò est prior numero binario, & animal homine, & omnino genus suâ specie, & species individuo, quoad existendi consecutionem.

VI. *Prius causalitate est,* ὃ τῶν ἀντιστρεφόντων κατὰ τὴν τοῦ εἶναι ἀκολούθησιν, αἴτιόν ἐστιν ὁπωσοῦν θατέρῳ τοῦ εἶναι· h. e. *quod reciprocatur secundùm existendi consecutionem, & quomodocunque causa est, cur alterum existat.*

Sect. 1. Sic sol est prior luce; & res est prior orationis veritate. Nam quamvis sol & lux, res & veritas orationis, reciprocentur secundùm existendi consecutionem, seséque mutuò ponant ac tollant; tamen sol suæ lucis causa est, & res est causa veritatis in oratione. Quia enim res est aut non est, oratio vera vel falsa dicitur. Hactenus ergò sol prior est suâ luce; & res, orationis veritate.

2. Prius

2. Prius causalitate, sive naturâ causante, teste Aristotele, *lib.* 1. *de part. anim. c.* 1. dicitur bifariam; nempe vel naturâ generante, vel naturâ intendente. Ordine naturæ generantis prius dicitur, quod simplicius est; ut partes toto, principia & elementa rebus, quæ ex principiis & elementis constituuntur. Ordine naturæ intendentis prius dicitur, quod perfectius est, & cujus causâ alia fiunt: ut totum partibus; id quod ex principiis & elementis conflatur, ipsis principiis & elementis; & omnino finis mediis.

VII. *Prius dispositione dicitur, quod minùs abest ab initio.*

Sect. 1. Sic exordium in oratione prius est propositione; propositio, narratione; narratio, confirmatione; confirmatio, refutatione; refutatio, epilogo. Et in omni disciplina prius est, quod priore loco traditur.

VIII. *Prius dignitate est quod præstantius est.*

Sect. 1. Sic magistratus prior est subditis; pater, liberis; dominus, servis; aurum, argento; virtus, auro.

IX. *Prius cognitione est, quod faciliùs cognoscitur.*

Sect. 1. Hujusmodi prioritatis non meminit Aristoteles hoc loco: meminit tamen illius *lib.* 4. *Metaph. cap.* 11. *& lib.* 6. *Top. cap.* 4. ubi id, quod prius cognitione est, vocat γνωριμώτερον, hoc est, *quod notius est*, aut potiùs, quod, ut ità dicam, *noscibilius est*. Aliquid altero duobus modis dicitur γνωριμώτερον, nempe vel ἁπλῶς sive simpliciter, vel nobis sive respectu nostri. Simpliciter notius esse dicitur, quod κατὰ λόγον, καὶ τοῖς εὖ διακειμένοις τὴν διάνοιαν, hoc est, *secundùm rationem, & iis, quibus ratio rectè disposita est*, notius est. Nobis notius esse dicitur, quod quoad sensum, & vulgò notius est. Igitur simpliciter notiora sunt, quæ naturâ suâ priora sunt: ut universalia singularibus, aut minùs universalibus; partes, toto; & principia iis, quæ ex principiis fiunt: at nobis ea notiora sunt, quæ naturâ posteriora, quæque sensibus propinquiora sunt. Porrò, quæ simpliciter notiora sunt, quoad cognitionem distinctam ac perfectam notiora sunt. Distincta enim cognitio sequitur ordinem naturæ, in iisque est, qui mente bene dispositâ prædititi sunt. At quæ nobis notiora sunt, notiora sunt quoad cognitionem confusam & imperfectam, quæ à sensibus originem ducit.

X. *Simul totidem modis dicitur: quot Prius: sed duo modi cæteris usitatiores sunt, Simul tempore, & Simul naturâ.*

XI. *Simul tempore dicuntur, quæ eodem tempore existunt.*

Sect. 1. Simul tempore dicitur duobus modis; simpliciter, & secundùm quid. Simpliciter simul dicuntur, ὧν ἡ γένεσις ἐν αὐτῷ χρόνῳ, h. e. *quæ simul oriuntur*; ut æquales. Simul secundùm quid dicuntur, quorum unum incipit, antequam alterum desinit; ut σύγχρονοι, sive *contemporanei*. Aristoteles enim & Plato dicuntur σύγχρονοι, etsi Plato ante Aristotelem natus fuerit, & obierit.

XII. *Simul naturâ dicitur duobus modis: quædam enim simpliciter & absolutè, quædam secundùm quid, ac respectu alicujus tertii, dicuntur esse simul.*

XIII. *Simul naturâ simpliciter & absolutè dicuntur*, ὅσα ἀντιστρέ-

φει

φει μὲν κατὰ τὴν τοῦ εἶναι ἀκολούθησιν, μηδαμῶς δὲ ἐστι θάτερον θατέρῳ αἴτιον τοῦ εἶναι· h.e. *quæ reciprocantur quidem secundùm existendi consecutionem, sed ità, ut alterum non sit causa, cur alterum existat.*

Sect. 1. Sic relatum & correlatum sunt simul naturâ, & duo effectus ab eadem causa proxima pendentes: ut, *risibilem esse*, & *capacem esse disciplinarum*, in homine.

XIV. *Simul secundùm quid, & respectu alicujus tertii dicuntur,* τὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους ἀντιδιῃρημένα ἀλλήλοις· h. e. *quæ ex eodem genere in divisione sibi opponuntur.*

Sect. 1. Sic homo & bestia dicuntur simul naturâ, non simpliciter & per se, sed respectu animalis. Animal enim de illis simul prædicatur, & non de altero priùs, de altero posteriùs. In quo distinguitur genus synonymum ab homonymo sive æquivoco: quia hoc non simul de suis speciebus prædicatur; sed de una priùs, de altera posteriùs. Atque hæc de thematis simplicis affectionibus, tum simplicibus, tum conjunctis.

Cap. XXIV.
De Interpretatione in genere, deque Nomine & Verbo.

THEOREMA I.

Superest ut dicamus de thematum simplicium interpretatione ac vocabulis: déque affectionibus, quas intellectus noster vocabulis affingit, ex modo conceptus suos interpretandi.

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Etsi in usu sive praxi Logices, vocabula primùm expendenda sint; in doctrina tamen, atque in præceptis artis, secùs fieri debet. Nam ut intelligere prius est, quàm interpretari conceptus suos; ità priùs explicanda sunt ea quæ spectant ad intelligendi, quàm ea, quæ spectant ad modum conceptus interpretandi.

II. *Interpretatio est vox articulata, animi conceptus ex instituto significans.*

Sect. 1. Aristoteles scripsit singularem librum, περὶ ἑρμηνείας, hoc est, *de interpretatione*. In quo etsi generalis interpretationis definitio non traditur, ea tamen, quæ à nobis proposita est, ex Philosophi verbis facilè eruitur. Interpretatio definitur *vox*. Vox est sonus significativus (ut ex Aristotelis *lib.* 2. *de An. cap.* 12. colligitur) animalis respirantis, factus à plaga aëris, pulmonum expiratione ad epiglotidem allisi. Vox alia est ἔναρθρος, hoc est, *articulata*; alia ἄναρθρος, hoc est, *inarticulata*. Vox articulata dicitur, quæ ex syllabis aut literis, tanquam ex articulis, conflata est, ità ut scribi possit: ut, *homo*, *animal*. Vox inarticulata dicitur, quæ syllabis aut literis

non constat, quæque scribi non potest: ut boatus, hinnitus, fletus, risus. Voces articulatæ significant animi conceptus, primò scilicet atque immediatè: nam res etiam significant, sed mediantibus conceptibus. Voces inarticulatæ significant animi affectus *ex instituto*, sive κατὰ συνθήκην· hoc est, ex usu arbitrario hominum eâdem societate utentium. Nam utut homini naturale sit, voces edere, imò etiam voces articulatas; hoc tamen naturale non est, ut hisce potiùs, quàm aliis vocibus conceptus suos interpretetur: totum illud ab institutione est. Quæ enim naturalia sunt, semper & apud omnes eadem sunt: ut docetur *lib.2.Eth.cap.*1. Sed voces non sunt apud omnes eædem, ut neque literæ, *cap.* 1. *de Interp.* Igitur, quòd *blistri* nihil omnino significet, quòdque *canis* significet animal latrans apud Latinos, apud Gallos nihil; quòd denique *asinus* significat animal rudens potiùs quàm quidvis aliud, ab institutione est, atque ab usu,

Quem penès arbitrium est & vis & norma loquendi.

De hac re legi potest disputatio apud Platonem in Cratylo.

2. In superiori definitione *vox* est materia, eáque loco generis ponitur: forma, est *significatio*, aut vis significandi. Genus potest esse *symbolum* aut aliquid tale. Potest igitur interpretatio definiri hoc modo: Interpretatio est symbolum ex articulata voce factum, animi conceptus ex instituto significans.

III. *Interpretatio debet esse perspicua*, hoc est, *distincta, propria, & usitata.*

*Sect.*1. Perspicuitas, inquit Aristoteles *lib.* 3.*Rhet. cap.*2. est virtus sermonis. Ejúsque officium est ποιεῖν ἡμῖν τὴν μάθησιν ταχεῖαν, hoc est, *efficere ut discamus celeriter.* Perspicuitati opponitur obscuritas: quam, ut vitium interpretationis, vitandam esse idem docet, *lib.*1.*Prior.cap.*39.*lib.*2.*Top.cap* 4. *& alibi.* Ejus causæ præcipuæ sunt homonymia, metaphora, & insolentia: ut docetur, *lib.*6. *Top. cap.* 2. Homonymia parit obscuritatem: quia, quod non significat unum aliquid, nihil significare censetur, *lib.*2. *Metaph.c.*13. Metaphora, omnísq; adeò tropus, parit obscuritatem, quia tropus species homonymiæ est. Ac proinde metaphoræ & tropi non minùs vitandi sunt in disputationibus, & definitionibus, quam homonymiæ, *lib.* 1. *Post. cap.* 13.

2. Ut autem aliud alio vel κατὰ λόγον, notius esse diximus, vel κατ' αἴσθησιν· ità etiam aliter menti, aliter sensibus perspicua censetur Oratio. Oratio propria, menti perspicua est, & apta ad docendum; Namque

Ornari res ipsa negat, contenta doceri.

Oratio Metaphorica est menti obscura, & ad docendum non ità apta; quia objectis imaginibus, distrahit mentem à re proposita. At eadem est perspicua sensibus, & ad animum affectúsque movendos aptissima, Ex quibus conficitur, sermonem proprium convenire Philosophis; metaphoricum sive tropicum, Oratoribus, & Poëtis.

3. Tertia causa obscuritatis, est insolentia. Insolens & inusitata vox dicitur, quæ aut vetustate obsoleta est, aut præ novitate non-

dum recepta. Qui enim vocibus utuntur ità priscis, ut non nobiscum, sed cum Evandri matre loqui videantur; aut ità novis, quæ nondum usu receptæ sunt; quid aliud agunt, quàm ut non intelligantur, cùm tamen unicus sermonis & interpretationis finis sit, ab aliis intelligi. Aristoteles, *l. 6. Top. c. 2.* damnat Platonem novitatis, quòd oculum appellâsset ὀφρυόσκιον, quasi dicas *ciliumbrem*, & araneam σηψιδακὲς sive *putrimordacem*: quid faceret, si superiorum seculorum sophistas audiret, aut potiùs ipsam barbariem? Nec tamen iis assentior, qui in verborum delectu ità anxiè religiosi sunt, ut nè in ipsis quidē disciplinis, & disputationibus Scholasticis, ullam vocem boni consulant, nisi quæ in curia aut foro Romano ante mille & sexcentos annos nata sit. Ego sic judico, neque affectandam esse sermonis barbariem, neque admodum peccare sapientiæ doctores, si τῆς ἀκριβείας ἕνεκα ὀνοματοποιῶσι. De qua re vide epist. Pici Mirand. ad Herm. Barbarum. In novis aut antiquatis vocabulis usurpandis, aliquantò major licentia Poetarum est: quibus

--licuit, semperque licebit.

Signatum præsente notâ procudere nomen.

Plura de perspicuitate sermonis pereruditè scripta sunt à clarissimo viro Ger. Vossio, *l. 4. Inst. Orat. c. 1.*

IV. *Interpretatio vel est dictio, vel oratio.*

V. *Dictio est interpretatio simplex.*

VI. *Interpretatio simplex dicitur,* ἧς μηδὲν μέρος ἐστὶ σημαντικὸν κεχωρισμένον h. e. *cujus nulla pars significat separatim.*

VII. *Oratio est interpretatio composita.*

VIII. *Interpretatio composita dicitur,* ἧς τῶν μερῶν τι σημαντικόν ἐστι κεχωρισμένον h. e. *cujus pars aliqua significat separatim.*

Sect. 1. Partes dictionis dicuntur nihil, partes orationis aliquid significare, separatim: nimirum, quatenus partes sunt. Partes dictionis, sunt syllabæ; partes orationis, sunt dictiones. Jam syllabæ, quatenus syllabæ, nihil significant illius rei, quam significant in dictione conjunctim. At dictiones, quatenus dictiones sunt, significant aliquid illius rei separatim, quam significant in oratione conjunctim. Ex. gr. *valebis* est dictio: ejus partes sunt *vale* & *bis*, quæ quidem aliquid seorsum significant, sed quatenus sunt dictiones, non autem quatenus sunt syllabæ, aut partes hujus dictionis, *valebis*.

2, Oratio alia est perfecta, alia imperfecta. Perfecta oratio est, quæ sententiam absolvit. Estque vel indicativi modi, ut enunciatio, de qua postea; vel imperativi, vocativi, optativi, aut alterius modi. Oratio imperfecta est, quæ sententiam non absolvit: idque vel defectu verbi; ut *Animal mortale pedestre bipes*: vel quia sententia suspensa est: ut *Si cælum rueret*: *Quos ego*: *sed*, &c.

IX. *Dictio vel nomen est, vel verbum.*

X. *Nomen est dictio, quæ sine tempore significat, & conjuncta cum verbo substantivo* E S T, *verum aut falsum effert.*

XI. *Verbum est dictio, quæ tempus adsignificat, & semper signum est eorum quæ de altero dicuntur.*

Sect. 1. Nomen interdum tam latè patet, quàm dictio, ut *c.* 2. *Cat. lib.* 1. *Top. c.* 15. *& alibi.* Similiter & verbum. At hoc loco nomen & verbum sunt species dictionis. Arist. definit nomen hoc modo, Ὄνομα μὲν οὖν ἐστὶ φωνὴ σημαντικὴ κατὰ συνθήκην, ἄνευ χρόνου, ἧς μηδὲν μέρος ἐστὶ σημαντικὸν κεχωρισμένον· hoc est, *Nomen est vox significans ex instituto, sine tempore, cujus nulla pars significat separatim.* Et, ut appareat discrimen inter nomina, & casus nominum, addit, Καὶ μετὰ τοῦ Ἔστιν, ἢ Ἦν, ἢ Ἔσται, ἀεὶ ἀληθεύει ἢ ψεύδεται· hoc est, *Et cum verbo Est, Erat, aut Erit, semper verum effert aut falsum.* Verbum sic definitur, Ῥῆμα δέ ἐστι τὸ προσσημαῖνον χρόνον, οὗ μέρος οὐδὲν σημαίνει χωρίς, καὶ ἔστιν ἀεὶ τῶν καθ' ἑτέρου λεγομένων σημεῖον· hoc est, *Verbum est, quod adsignificat tempus, cujus nulla pars significat separatim, & est semper nota eorum quæ de altero dicuntur.*

2. Nos nomen & verbum definivimus per proximum genus quod utrique commune est, nempe per *dictionem*: quâ voce comprehendimus omnia quæ in Aristotelis definitionibus sunt posita, & non in nostris; putà, quòd nomen & verbum sint *vox ex instituto significans, cujus nulla pars significat separatim*; quæ nos adhibuimus, partim in definitione generali interpretationis, partim in definitione interpretationis simplicis, sive dictionis. Id verò, quod in definitione generis ponitur, malè repetitur in definitione speciei. Quòd si tamen definitio generis non præcessit, sæpe fieri debet perspicuitatis causâ, ut quædam exprimantur in definitione speciei, quæ pertinent ad definitionem generis; quod hoc loco factum est ab Aristotele.

3. Duo igitur reliqua sunt, quibus nomen & verbum, tum inter se, tum etiam à suis casibus distinguuntur, quæ in eorum definitione nos quoque expressimus. Nam primò, nomen *significat sine tempore*, verbum *adsignificat tempus.* Adsignificare tempus nihil aliud est, quàm præter rem significatam, denotare temporis differentiam, in qua res significata esse, fuisse, aut fore intelligitur. Nomina significant quidem tempus, ut annus, mensis, dies, &c. sed non adsignificant tempus. At omne verbum adsignificat tempus hoc est, significat rem, & denotat præterea differentiam temporis, in qua res significata existit, extitit, aut existet. Ex. gr. *disputatio* est nomen, disputat est verbum. Utrumque idem significat: sed *disputatio* significat actionem sine tempore; at *disputat* significat eandem actionem, & denotat præterea eam actionem in præsenti tempore celebrari.

4. Præterea, nomen cum verbo substantivo *est*, semper ἀληθεύει ἢ ψεύδεται, hoc est, *effert verum aut falsum.* Hâc parte nomen distinguitur à suis casibus. Ex. g. hæc oratio, *Socrates est*, id est, existit, necessariò vera aut falsa est: at hæc, *Socratis est*, aut *Socrati est*, neque vera est neque falsa, nisi aliquid subintelligatur. *Socrates* ergò nomen est; *Socratis*, *Socrati*, &c. sunt casus nominum. Simili modo distinguitur verbum à suis casibus, hoc est, à verbis modi non indicativi. Nam verbum semper signum est eorum, quæ de alio dicuntur, hoc est, signum prædicati: ideóque nomini adjectum efficit orationem veram aut falsam, Nam hæc oratio, *Socrates disputat*, est

est necessariò vera aut falsa. At casus verborum non efficiunt orationem veram aut falsam: hæc enim oratio, *Socrates disputaret* aut *disputâsset*, neque vera est neque falsa. Itaque verba extra indicativum modum, in Logicis non habentur pro verbis, sed pro casibus verborum. Videtur Aristoteles etiam verba indicativi modi præteriti aut futuri temporis, à verbis sejungere, cùm inquit, *Valebit, valuit*, non voco verbum, sed casus verbi. Sed rectiùs ista cum verbis junguntur, cùm iis verbi definitio perfectè congruat.

5. Hoc eodem discrimine, quo diximus nomen & verbum differre à suis casibus, etiam inter se discrepant. Nam nomen significat rem aliquam absolutè, at verbum significat rem, quatenus de alio prædicatur, & quidem cum tempore. Itaque, cùm unum tantùm munus nominis sit, significare rem aliquam, verbi tria munera sunt; rem aliquam significare, eámque cum alio, ut cum subjecto, conjungere, & tempus adsignificare.

6. Sed quid de reliquis orationis partibus dicendum, quas Grammatici recensent? Pronomen continetur sub nomine: Participium, etsi per se neque nomen sit, quia adsignificat tempus; neque verbum, quia additum nomini, non facit orationem veram aut falsam; in enunciatione tamen fungitur officio nominis, non verbi. Cæteræ partes orationis non habentur à Logicis pro partibus, sed pro additamentis & vinculis partium.

XII. *Utrumque, tum nomen, tum verbum, dividitur in finitum & infinitum.*

XIII. *Nomen aut verbum finitũ est, quod habet significationem definitã*

XIV. *Infinitum, cujus significationem negandi nota indefinitam facit.*

Sect. 1. Ex. gr. *homo* est nomen finitum, quia habet significationem definitam; *Non-homo* est nomen infinitum, quia habet significationem infinitam, &, ut loquitur Aristoteles, *c.* 2. *l. de Interp.* ὁμοίως ἐφ' ὁτουοῦν ὑπάρχει, καὶ ὄντος, καὶ μὴ ὄντος· h. e. *pariter in quovis inest, tum ente, tum non-ente.* Nam & lapis est *non-homo*, & equus, & Chimæra, & quicquid dici potest, præter hominem. Similiter, *disputat* est verbum finitum; *non-disputat*, infinitum. Quomodo verbum infinitum in enunciatione distingui debeat à verbo negante cap. 30. docebimus.

Cap. XXV.

De Etymologia & Conjugatis.

THEOREMA I.

I*N dictionibus spectanda est primùm etymologia & conjugatio; deinde synonyma, homonymia, & acceptio vocabulorum, sive, ut Scholastici loquuntur*, suppositio.

II. *Etymologia est ratio vocis in significando ex origine declarata.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Etymologia ex ἔτυμος & λόγος composita, *veriloquium*, aut

aut *veriverbium* vertitur: sed videtur potiùs *veram rationem* significare, ut docet Scaliger, *lib.* 3. *Poet. cap.* 55. Etymologia enim reddit rationem vocis, aut potiùs significationis quæ voci imposita est. Atque hactenus multùm juvat mentem nostram in quærenda rerum cognitione. *Dum enim vides* (ut verbis utar Isidori) *unde ortum est verbum, citiùs vim intelligis ejus rei quam cupis introspicere.* Ex. gr. siquis cum Scaligero *lib.* 4. *Poet. cap.* 16. putet *hominem* dictum esse ab ὁμῶς, id est, *simul*, statim amplectetur illud quod ab Aristotele dicitur *lib.* 1. *Polit. cap.* 2. hominem naturâ suâ esse animal πολιτικὸν, hoc est, *gaudens societate civili*. Similiter, siquis cum Platone derivet ἀγαθὸν ab ἄγω, i.e. *duco*, statim probabit definitionem veterum, quæ est apud Aristotelem, *lib.* 1. *Eth. cap.* 1. Ἀγαθὸν ἐστιν οὗ πάντα ἐφίεται h.e. *Bonum est, quod omnia appetunt*, & illam Senecæ, *Bonum est, quod ad se impetum animi secundùm naturam movet*, Epist. 118.

III. *Etymologiæ ducuntur ex causis, effectis, proprietatibus, objectis, aliisve adjunctis; horúmque intelligentiam efficiunt.*

Sect. 1. Sic γράμμα, id est, *litera*, dicitur à γράφω, *scribo*: quia literæ scriptione efficiuntur. Et *homo*, Hebræis *Adam*, dicitur à verbo *adam*, i.e. *rubere*, unde & *adamah*, id est, *terra rufa*, quali solet esse colore terra culta: nimirum quia homo creatus fuit ex terra. Similiter *consul* à *consulendo*, & *angelus* ab ἀγγέλλω, id est, *nuncio*, appellatus est: quia illius finis & effectum est Reipublicæ consulere; hujus, Dei mandata hominibus nunciare. Sic σωφροσύνη, inquit Aristoteles *lib.* 6. *Eth. cap.* 5. dicitur, quasi σώζουσα τὴν φρόνησιν, id est, *servans prudentiam*. Est enim proprietas temperantiæ, animum in voluptate & dolore ità moderari, nè judicium de rebus practicis depravetur. Sic *Arithmetica* dicta est à *numero*, quia circa numeros versatur. Et sic in cæteris.

2. Grammatici docent etiam ex oppositis etymologias deduci, quas vocant κατ' ἀντίφρασιν. Sed ejusmodi etymologias meritò rejicit clariss. Ger. Vossius, *Inst. Orat. cap.* 13. *lib.* 4.

IV. *Conjugata* (*Græcè* σύστοιχα) *sunt, quæ vocis & significationis affinitate juncta, terminatione differunt.*

Sect. 1. Ut, *justitia, justus, justè, justè agere.* Quæ non differunt terminatione, ut *Grammatica* ars & *Grammatica* fœmina, non sunt conjugata, sed homonyma. Atque hæc sunt conjugata perfecta. Sunt & alia conjugata, quæ voce quidem conveniunt, sed non significatione: ut *ebrius, ebriosus*; *somnus, somnolentus*. Non enim ebriosus est omnis, qui ebrius est; neq; semper ebrius, qui ebriosus est. Hæc Grammaticis conjugata sunt; Logici ea rejiciunt. Alia deniq; sunt, quæ significatione, non voce, conveniunt: ut *virtus* & *probus*; ἀρετὴ & σπουδαῖος: quæ, etsi propriè conjugata non sunt, in Logica tamen habent vim conjugatorum.

V. *Conjugatio constat voce primitivâ, paronymâ sive denominatâ, & casu.*

VI. *Vox primitiva est vox abstracta, quæ ab alia voce non est denominata.*

Sect. 1.

Sect. 1. In discernenda voce primitiva à derivata, non debet spectari syllabarum paucitas aut multitudo, (quod faciunt Grammatici) sed natura rerum. Ex. gr. *justitia* Grammaticis derivatur à *justus*: quia illud tetrasyllabum, hoc dissyllabum est. At Logicis dicitur *justus* à *justitia*, quia illud concretum, hoc abstractum, ac proinde simplicius est.

VII. *Vox paronyma est vox concreta, quæ à voce primitiva sic derivata est, ut ab ea solâ terminatione differat.*

Sect. 1. Huc pertinent omnes voces concretæ, non modò quæ ab accidentibus derivantur; ut, *quantus* à *quantitate*, *bonus* à *bonitate*, *candidus* à *candore*, *similis* á *similitudine*, &c. sed etiam quæ derivatæ sunt à substantiis; ut *vestitus* à *veste*, *armatus* ab *armis*, *capitatus* à *capite*, &c. Atque hæc, inquit Aristoteles *cap.* 5. *Categ.* prædicantur de subjecto paronymως, hoc est, κατὰ τοὔνομα μόνον, καὶ μὴ κατὰ τὸν λόγον, *quoad nomen solum, non quoad definitionem.* Quæ quoad nomen & quoad definitionem de subjecto prædicantur, ea dicuntur Aristoteli eo ipso loco synonymως prædicari.

2. Aristoteles *cap.* 1. *de Categ.* definit παρώνυμα hoc modo, Παρώνυμα λέγεται, ὅσα ἀπό τινος διαφέροντα τῇ πτώσει, τὴν κατὰ τοὔνομα προσηγορίαν ἔχει. h. e. *Paronyma, sive denominata dicuntur, quæ ab aliquo, sic ut casu differant, nominis appellationem habent.* Quæ definitio à nostra aliquantulùm differt: quia Aristoteles res ipsas, quibus voces paronymæ tribuuntur, nos ipsas voces paronymas definimus.

VIII. *Casus sunt adverbia à nomine aut verbo suæ conjugationis deducta.*

Sect. 1. Ut, *bene* à *bonus*, *sapienter* à *sapio*, *justè* à *justitia*, &c. Sic accipit Aristoteles *casûs* vocabulum, cùm de conjugatis sermo est, vide *lib.* 1. *Top. cap.* 15. *lib.* 2. *cap.* 9. *lib.* 6. *cap.* 10. Aliàs *casus* Aristoteli est, dictionum quælibet terminatio ab origine sua diversa: ut in definitione paronymorum modò allata, & *cap.* 2. & 3. *lib. de Interp.*

Cap. XXVI.

De Synonymis, Homonymis, & vocabulorum variis acceptionibus

THEOREMA I.

V*oces synonymæ sunt, quæ significant res, quibus ratio essentiæ communi nomini accommodata est eadem.*

II. *Homonymæ, quæ significant res, quibus ratio essentiæ communi nomini accommodata est diversa.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Synonyma (Latinè *univoca*) Grammaticis sunt voces ejusdem

dem significationis: ut, *ensis* & *gladius*. Eodem sensu Scientiæ *synonymæ* dicuntur *lib.1.Post.cap.13*. quæ idem nomen habent, ut Musica, Mathematica, atque ea quæ spectat ad auditum. A Logicis synonyma vel strictè sumuntur, vel laté. Synonyma strictè sumpta dicuntur *cap.6.de Categ.* quæ eâdem ratione de pluribus dicuntur essentialiter, sive, quoad nomen & quoad definitionem: veluti, cùm *animal* dicitur de homine & bestia. Latior acceptio est, cùm ea omnia synonyma dicuntur, quæ non sunt homonyma. Prior significatio ità stricta est, ut etiam excludat paronyma; utpote quæ prædicantur tantùm accidentaliter, sive quoad nomen, & non quoad definitionem: significatio posterior etiam paronyma complectitur, si careant homonymiâ. Nam *album esse* de nive & lacte dicitur eâdem ratione; ideóque album est vox synonyma, etsi sit ab albore denominata.

2. Synonyma hâc posteriori significatione, quæ hujus loci est, vel sumuntur pro ipsis vocabulis, vel pro rebus quibus synonyma vocabula tribuuntur: quorum illa vulgò vocantur *univoca univocantia*; hæc *univoca univocata*. Similiter & homonyma, quæ Latinis *æquivoca* dicuntur, in *æquivoca æquivocantia*, & *æquivoca æquivocata* dividuntur: & per æquivoca æquivocantia, vocabula homonyma sive ambigua; per æquivoca æquivocata, res ambiguis vocabulis nominatæ intelligendæ sunt.

3. Aristoteles *cap.1. lib. de Categ.* ubi ex professo de synonymis & homonymis loquitur, res ipsas definit, sive univoca, & æquivoca æquivocata; nos, vocabula, sive univoca, & æquivoca æquivocantia. Et tamen Aristotelis verba retinuimus, levi mutatione ad vocabulorum definitiones detorta. Synonyma sic definit Philosophus, *Συνώνυμα λέγεται, ὧν τό, τε ὄνομα κοινὸν, καὶ ὁ κατὰ τοὔνομα λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτός* hoc est, *Synonyma dicuntur, quorum nomen commune est, & definitio communi nomini accommodata, eadem.* Homonymia sic definiuntur, *Ὁμώνυμα λέγεται, ὧν τὸ ὄνομα μόνον κοινὸν, καὶ ὁ λόγος τῆς οὐσίας κατὰ τοὔνομα ἕτερος·* hoc est, *Homonyma dicuntur, quorum nomen solùm commune est, & ratio essentiæ communi nomini accommodata, diversa.* Nomen *solùm* commune dicitur homonymis; non ut excludantur accidentia nominum, putà, genus, declinatio, conjugatio, spiritus, quantitas, accentus, & id genus alia (nam si hæc eadem non sint, non erit idem nomen) sed tantùm ut excludatur *λόγος τῆς οὐσίας*, hoc est, id quod definitione explicatur. Neq; verò satìs est, ut ratio essentiæ diversa sit homonymis, sed hoc quoque requiritur, ut sit diversa *κατὰ τοὔνομα*, hoc est, *quoad nomen* commune, sive quatenus communi nomine conveniunt. Ex.gr. *animal* est nomen commune homini & bestiæ, nec tamen est homonymum. Etsi enim alia sit hominis, alia bestiæ definitio, quatenus nominibus discrepant: in una tamen definitione conveniunt, quæ communi nomini animalis respondet. At si *animal* referatur ad vivum & pictum, homonymum est; quia nulla definitio vivo animali & picto communis est, communi nomini *animalis* accommodata.

III. *Homonymia vel a casu est, vel à consilio.*

IV. *Homo-*

IV. *Homonymia à casu dicitur, cùm vox eadem diversis rebus sine ratione est imposita.*

V. *A consilio, cùm vox eadem adhibetur ad diversas res significandas certâ ratione.*

VI. *Ratio homonymiæ vel in rebus est, vel in nobis.*

VII. *In rebus est tropus, vel inæqualis attributio.*

VIII. *Ratione tropi dicuntur homonyma, quæ à propria significatione interdum deflectuntur ad alienam, ob mutuam rerum ad se invicem habitudinem; vel simplicem vel analogicam. Atque hæc tam latè patent quàm tropus.*

IX. *Ob inæqualem attributionem dicuntur homonyma, quæcunque significant communem naturam quæ subjectis speciebus inæqualiter communicatur.*

X. *In nobis est ratio homonymiæ, cùm nomen liberis nostris tribuimus, aut propinquæ nobis charæve personæ, ad conservandam memoriam; vel personæ illustris, ob spem similitudinis, aut ad exemplum.*

XI. *Ex his, omnium longissimè à synonymis absunt, homonyma à casu, quæque causam homonymiæ habent in nobis; propiùs ad synonymorum naturam accedunt tropica, ac imprimis analoga; at omnium proximè, quæ ambigua sunt ob inæqualem attributionem.*

Sect. 1. Causa homonymiæ in genere, est infinita rerum multitudo, & paucitas vocabulorum. Quia enim multò pauciora vocabula sunt, quàm res, necesse est unum vocabulum pluribus rebus significandis adhiberi. Causa, cur hæc aut illa vocabula homonyma sunt, vel nulla est, ut in homonymis à casu; vel siqua causa sit quæ movere possit sapientem ut idem vocabulum diversis rebus significandis adhibeat, ea est, aut deflexio vocabuli à significatione propria ad alienam, ut in tropicis; aut inæqualis attributio, ut in iis quæ inferioribus ex æquo non conveniunt; aut memoria alicujus conservanda, spésve similitudinis aut exemplum. Ex. gr. cùm *jus* appellatur, quod sorberi potest, & id, quod injuriæ opponitur, homonymia à casu est: Nulla enim ratio est, cur nomen hoc rebus impositum sit nullam affinitatem inter se habentibus.

2. Quid sit tropus, & quotuplex, ex Rhetorica petendum est. Facit autem tropus homonymiam, quia sententia tropicis vocabulis prolata, potest esse ambigua & fallax; veluti, cùm *vulpes* ponitur pro homine vafro; *pastor*, pro ecclesiæ ministro; *anima*, pro homine; *autor*, pro opere, &c. Incertum enim esse potest, num quis istis vocabulis in propria, an in translata significatione utatur. Homonymiæ ob inæqualem attributionem sunt, ex gr. *ens* respectu substantiæ & accidentis; *syllogismus* respectu syllogismi strictè nuncupati, & cæterarum argumentationum, quæ & ipsæ syllogismi solent appellari; item *sanum* tributum animali, medicinæ, & urinæ, &c.

3. Atque hæc quidem omnia causam habent ambiguitatis suæ in rebus. Sunt & alia quæ causam habent ambiguitatis in nobis, & in arbitrio nostro sitam: veluti cùm nomen parentis nostri filio damus ad illius memoriam conservandam; aut pii eruditive viri, sperantes nostrum

nostrum ejus exemplo excitatum iri, eique similem fore. Illa voca Ammonius *in comm. in lib. Categ.* τὰ κατὰ μνήμην· hæc, τὰ καθ' ἐλπίδα.

4. Aristoteles *lib. 7. Phys. cap. 7.* tradit homonymorum species hoc modo: Τῶν ὁμωνυμιῶν, inquit, αἱ μὲν εἰσι πολὺ ἀπέχουσαι, αἱ δὲ τινὰ ὁμοιότητα ἔχουσαι, αἱ δ' ἐγγύς, ἢ γένει, ἢ ἀναλογίᾳ. Id est, *Homonymiæ quædam multùm distant, quædam habent quandam similitudinem, quædam propinquæ sunt vel genere vel analogiâ.* Quæ hoc loco dicuntur multùm distare, ea *lib. 1. Eth. cap. 4.* dicuntur ἀπὸ τύχης, *à casu* esse: quæ enim casu homonyma sunt, nullam habent rerum convenientiam. Cætera sunt homonyma propinqua, sive homonyma à consilio, eorúmque tres constituuntur species: Quædam enim sunt propinquæ similitudine simplici, quædam analogiâ, quædam genere. Quæ hîc appellantur propinqua genere, ea dicuntur *lib. 6. de gen. & corr. cap. 6.* θάτερα ἀπὸ τῶν θατέρων καὶ πρότερον, id est, *quorum altera ab aliis atque prioribus sunt*; *lib. 1. Eth. cap. 4.* τὰ ἀφ' ἑνός, hoc est, *quæ ab uno sunt*; & *lib. 3. Metaph. cap. 2.* τὰ πρὸς ἕν, καὶ μίαν τινὰ φύσιν, hoc est, *quæ ad unum, sive ad unam aliquam naturam referuntur.* Quanquam nonnihil discriminis intercedere videtur inter τὰ ἀφ' ἑνός, & τὰ πρὸς ἕν, quod accuratè explicatur ab Ammonio *citato loco*. Homonyma à casu ἁπλῶς homonyma dicuntur: cætera, quia propiùs accedunt ad naturam synonymorum, sæpe ab homonymis distinguuntur, ac imprimis ea quæ homonyma sunt ratione inæqualis attributionis: quando enim cum fortuitis conferuntur, non videntur esse homonyma. Consulantur loca paulò antè citata.

5. Hâc tripartitâ divisione homonymorum à consilio non omnia vocabula tropica continentur, sed tantùm ea quæ metaphoram habent; cùm tamen in cæteris tropis non minùs sit homonymiæ locus, quàm in metaphora. Quare duas causas posui illius homonymiæ quæ à consilio est, inæqualem attributionem generis, & tropum; quo nomine comprehendo, non solùm metaphorica, quæ homonyma sunt propter similitudinem, aut simplicem, aut analogicam; sed omnia quæ à significatione propria ad alienam deflectuntur.

6. Scholastici omnia *analoga* vocant, quæ à consilio homonyma sunt, eorúmque faciunt duas species; *analoga attributionis*, (sic appellant ea, quæ homonyma sunt ratione generis, sive ob inæqualem generis attributionem) & *analoga proportionis:* sic vocant omnia, quæ ob similitudinem homonyma sunt. Verùm enimverò, præterquam quòd hâc divisione non contineatur synechdoche, metonymia, & ironia, quas diximus non minùs esse sedes homonymiæ, quàm est metaphora, etiam analogiæ vox admodum ineptè usurpatur. Nam in iis quæ inæqualiter attribuuntur, nulla est proportio: ut neque in iis quæ similitudine simplici inter se conveniunt. Ut jam τὰ κατὰ τὰ μνήμην, & τὰ καθ' ἐλπίδα omittam, de quibus Ammonius *ad Categ. Aristot.* ut antè dixi.

7. Atque hæc de homonymis. Ut autem vocabulorum homonymia inter disputandum deprehendi possit (quod imprimis necessarium est) notanda sunt aliquot κριτήρια, sive canones, quos tradit Aristoteles

teles *l.* 1. *Top.c.* 15. Ex quibus præcipuos hic recensebimus. Omnia ea vocabula homonyma sunt, 1, Quibus multa sunt contraria; ut *grave*, cui contrarium est *leve* & *acutum*. 2, Quæ interdum contrarium habent, interdum non; ut φιλεῖν, cui interdum contrarium est μισεῖν, sive *odisse*, interdum nihil contrarium est, cùm scilicet significat *consuescere*. 3, Quæ interdum medium habent, interdum medium non habent; sic *candidum* & *fuscum* sunt homonyma; quia cùm de colore sermo est, pallor, aliique colores medii, inter candidum & fuscum interjecti sunt; at, cùm vox *candida* aut *fusca* dicitur, nihil interjectum est. 4, Quibus aliquid oppositum est, quod ambiguum est: sic *acutum* est homonymum, quia *obtusum* est homonymum. Nam & securis *obtusa* dicitur, & vox, & ingenium. Similiter *grex* est ambiguum; ergò & *pastor*. Et sic in cæteris oppositorum generibus, exceptis disparatis. 5, Quorum conjugata sunt homonyma: sic quia *sanum* homonymum est, (nam & animal dicitur sanum, & medicina, & urina) etiam *sanitas* homonyma est. 6, Quæ significant res diversorum generum; sic *bonum* est homonymum, quia est in omnibus categoriis; & ὄνος, quia asinum significat, & lapidem molarem. 7, Quæ tribuuntur iis, quæ non sunt συμβλητὰ κατὰ τὸ μᾶλλον, ἢ ὁμοίως, hoc est, *talia, ut comparari queant, útque alterum altero magis tale dici posit, aut similiter tale*: Itaque *candidum* est homonymum, quia & voci & vesti tribuitur; cùm tamen vox neque candidior veste dici possit, neque æquè candida. 8, Quæ significant differentias generum non subalternatorum; ut *acutum*, quod est differentia vocis & magnitudinis. 9, Quæ diversas differentias habent; ut *jus*: Aliæ enim sunt differentiæ juris à quo Jurisconsulti dicuntur, aliæ juris sorbilis. 10, Quæ nunc speciem, nunc differentiam significant; ut *candor*, qui est species coloris, & differentia vocis.

XII. *Diversæ vocabulorum acceptiones, quas Scholastici barbarè* suppositiones *vocant, non efficiunt homonymiam.*

XIII. *Vocabula vel accipiuntur materialiter, vel formaliter.*

XIV. *Materialiter dicuntur accipi, cùm accipiuntur pro seipsis.*

XV. *Formaliter, cùm accipiuntur pro rebus significatis.*

Sect. 1. Ex.gr. cùm dico, *Animal est trissyllabum, neutrius generis, tertiæ declinationis; Homo est dissyllabum, communis generis*; vocabula *homo* & *animal* sumuntur materialiter, hoc est, per se ac pro seipsis, haud secùs, ac si nihil omnino significarent. At cùm dico, *Homo est animal*, vocabula *homo* & *animal* sumuntur formaliter, hoc est, pro rebus quas significant ex instituto.

XVI. *Acceptio formalis in vocabulis singularibus unius tantum modi est: in vocabulis universalibus, vel est simplex, vel concreta.*

XVII. *Acceptio simplex est, cùm vocabulum universale sumitur pro natura communi ab inferioribus abstracta.*

XVIII. *Acceptio concreta est, cùm vocabulum universale sumitur pro natura communi in inferioribus.*

Sect. 1. Ex. gr. cùm dico, *Animal est genus hominis*, vocabulum

animal

animal sumitur simpliciter pro natura animalis in abstracto considerata, prout animi notione præcisa est ab inferioribus. At cùm dico, *Homo est animal*, vocabulum *animal* accipitur in concreto, quatenus existit in humana specie. Concreta acceptio Scholasticis dicitur *personalis*, qui admodum prolixè disputant de vocabulorum acceptionibus, sive, ut illi loquuntur, de suppositionibus. Ex quibus hæc pauca selegimus: quæ ob præclarum usum, quem habent disputationibus, non poterant sine damno præteriri: cætera magis ad pompam faciunt, & ad ingenii ostentationem. Atque hæc de themate simplici, déque illius categoriis, affectionibus, atque interpretatione.

Cap. XXVII.

De Enunciatione in genere; deq; Enunciatione simplici & composita, in specie.

THEOREMA I.

Sequitur nunc thema complexum, ejúsque interpretatio, quæ Enunciatio dicitur.

COMMENTARIUS.

Sect. 1. In doctrina de themate simplici, distinctè rerum & vocabulorum affectiones consideravimus. Id hoc loco non est necessarium. Nihil enim in themate complexo considerandum est, quod non enunciationi quoque convenit; nihil etiam in enunciatione, quod non themati complexo congruit.

2. Enunciatio dicitur Græcè ἀπόφανσις, à verbo ἀποφαίνω, id est, *ostendo, exhibeo*. Dicitur etiam πρότασις, id est, *propositio*. Quanquam videtur propositio ab enunciatione, si non re, saltem ratione & usu discrepare. Nam πρότασις dicitur, quæ in syllogismo conclusioni prætenditur sive præmittitur, à verbo προτείνω, hoc est, *prætendo, protexo*: at enunciatio consideratur per se & sine respectu ad syllogismum. Deinde propositio videtur etiam in mente esse; at enunciatio est in verbis tantùm, & in oratione prolata. A Cicerone & Varrone vocatur *pronunciatum, pronunciatio, effectum, profatum*; à Stoicis, *axioma*, ab ἀξιόω, hoc est, *postulo*. Aristoteli axioma est enunciatio omnium judicio vera, quasi deductum sit ab ἄξιος, id est, *dignus*; quia omne axioma est ἀξιόπιστον, id est, *dignum cui fides habeatur*. Vide *lib.* 1. *Post. cap.* 2.

II. *Enunciatio est oratio, in qua aliquid de alio verè vel falsò pronunciatur.*

Sect. 1. Veritas alia est simplicis thematis, alia complexi. De veritate simplicis thematis loquitur Aristoteles, *lib.* 1. *Metaph. minor. cap.* 1. cùm ait, Ἕκαστον ὡς ἔχει τοῦ εἶναι, οὕτω καὶ τῆς ἀληθείας· hoc est, *Tantum habet*

et unaquæq; res veritatis, quantum existentiæ. Veritas thematis complexi non est in rebus, sed in judicio mentis, aut in oratione. Judicium mentis dicitur verum, cùm componit, quæ revera conjuncta sunt; aut dividit, quæ revera diversa sunt. Oratio vera dicitur, & quando cum rebus convenit, & quando convenit cum mentis judicio, etiamsi à rebus discrepet. Convenientia orationis cum rebus vocatur veritas Logica; convenientia cum mentis judicio, veritas Ethica.

III. *In enunciatione spectandæ sunt species & affectiones.*

IV. *Species enunciationis primò sunt simplex & composita; deinde pura & modalis.*

V. *Enunciatio simplex est, quæ non potest in plures enunciationes resolvi.*

VI. *Enunciatio composita est, quæ cònstat ex pluribus enunciationibus inter se copulatis.*

Sect. 1. Sítne enunciatio simplex an composita, ex copula verbali optimè deprehendi potest. Quæ enim unam tantùm habet copulam verbalem, simplex est; ut *Homo est animal*; *Socrates sedet*. Quæ duas, pluresve copulas habent, vel expressas, vel intellectas, sunt compositæ; ut *Et prodesse volunt, & delectare Poetæ: Unà Eurúsque Notúsque ruunt.* Quod tantundem est ac si dictum esset, *Eurus ruit*, & *Notus ruit*. Neque verò satis est ad constituendam enunciationem compositam, ut plures copulas verbales habeat; sed hoc quoque requiritur, ut enuciationes simplices, ex quibus composita conflata est, copulenter inter se, vel conjunctione Grammaticâ; ut *Si Deus est, non est Fortuna*: *Aut dies est, aut nox*: vel partium relatione; ut *Donec eris felix multos numerabis amicos*.

VII. *Enunciatio simplex cònstat subjectò & prædicato.*

VIII. *Subjectum est, cui aliquid tribuitur in enunciatione simplici.*

IX. *Prædicatum, quod alicui in enunciatione simplici tribuitur.*

X. *Prædicatum constat copulâ & re copulatâ.*

Sect. 1. Ex. gr. in hac enunciatione, *Homo est animal*, *homo* est subjectum; *animal*, prædicatum; *est*, copula verbalis. Copula interdum diversa est à re copulata, ut in exemplo prolato; & tum dicitur enunciatio *trinaria*: interdum cum re copulata in uno eodémque verbo includitur; ut *Socrates disputat*; & tum dicitur enunciatio *binaria*. Cùm verbum substantivum *est* constituit enunciationem binariam, ut *Homerus non est*, id est, non existit, dicitur *secundi adjecti*; at cùm constituit enunciationem trinariam. ut *Homerus est pater sapientiæ*, appellatur *tertii adjecti*. *Est* secundi adjecti fungitur omnibus verbi officiis: significat enim existentiam, adsignificat tempus, & notat vim, quâ subjectum nomen sibi devincit. *Est* tertii adjecti amittit significationem suam, & copulat alterius vocis significatum cum subjecto. Cùm enim dico, *Chimæra est figmentum*, copula *est* non denotat existentiam, sed copulat notionem figmenti cum Chimæra. Ac proinde *est* tertii adjecti non est verbum, sed verbalis copula, & vox syncategorematica.

2. Hinc non efficitur, ut *est* tertii adjecti non sit pars enunciationis;

tionis: imò hinc efficitur, ut sit pars, & forma adeò, atque anima prædicati. Etenim si verbum *est*, cùm in alio verbo includitur, sit pars prædicati, cur non erit pars prædicati, cùm seorsum ponitur? Cùm dico, *Deus miseretur peccatorum pœnitentiam agentium*, hæ voces, *miseretur peccatorum*, &c. sunt prædicatum. Quare cùm dico, *Deus est misericors erga peccatores*, τὸ *est misericors*, erit prædicatum, quod respondet verbo *miseretur*, ac proinde est prædicati pars censeri debet. Præterea, quod in conversione loco subjecti constituitur, id est prædicatum: atqui non sola res copulata, sed ipsa etiam copula in locum subjecti transferenda est in conversione: ergò copula etiam est pars prædicati. Ex. gr. hæc enunciatio, *Omnis senex fuit puer*, sic convertitur; *Aliquis, qui fuit puer, est senex.*

XI. *Subjectum & prædicatum non ex situ, sed ex sensu enunciationis discernenda sunt.*

Sect. 1. Sæpè enim non liquet, utrum duorum subjectum sit, aut prædicatum; præsertim in enunciatione trinaria. Non enim semper ponitur subjectum priore; prædicatum posteriore loco: Ut in hac enunciatione, *Nobilitas sola est atque unica virtus*, *nobilitas* est prædicatum; *virtus*, subjectum; idque non aliunde, quàm ex sensu, & natura rerum colligitur.

XII. *Enunciatio composita est quintuplex, copulativa, hypothetica, disjunctiva, adversativa, & relativa.*

XIII. *Enunciatio copulativa est, cujus partes connectuntur particulâ copulativâ.*

Sect. 1. Cujusmodi sunt, *&*, *que*, *quoque*, *ac*, *atque: etiam*, *nec*, *neque*, & similes: ut

Unà Eurúsque Notúsque ruunt crebérque procellis Africus.

Credidit Abraham Deo, & imputatum fuit illi ad justitiam.

XIX. *Enunciatio hypothetica est, cujus partes connectuntur conjunctione conditionali.*

Sect. 1. Cujusmodi est particula *si*; ut *Si non est prudentia in rege, non est quies in populo.* Enunciationis hypotheticæ pars prior vocatur *antecedens*; posterior, *consequens*. In horum nexu consistit veritas; non in veritate ipsius antecedentis aut consequentis. Ex. gr. quamvis non sit verum asinum volare, aut, asinum alas habere; tamen hoc verum est, *Si asinus volat, habet alas.*

XV. *Si conditio sit impossibilis, enunciatio hypothetica æquipollet categoricæ simpliciter & sine conditione neganti.*

Sect. 1. Cùm enim Deus Abrahamo dicit, *Si numerari potest pulvis terræ, numerabitur semen tuum*, tantundem est, ac si diceret, Tam numerosam fore posteritatem Abrahami, ut numerari non possit. Et Jurisconsulti docent hanc formulam promittendi, *Dabo tibi filiam, si cælum tetigeris*, non obligare, quia neganti similis est.

XVI. *Enunciatio disjunctiva est, cujus partes connectuntur conjunctione disjunctivâ.*

Sect. 1. Cujusmodi sunt, *aut*, *vel*, *sive*, *seu*, *ve*, & similes; ut *An fide justificamur, aut operibus: Aut dies est, aut nox.*

XVII. *Partes*

XVII. *Partes enunciationis disjunctivæ debent esse immediatè oppositæ.*

Sect. 1. Si enim oppositæ non sunt, sed subordinatæ, efficitur enunciatio nugatoria; ut, *Aut homo est, aut animal* Si non sint immediatè oppositæ, enunciatio erit falsa; ut, *Aut pax est, aut bellum?* possunt enim esse *induciæ*. Interdum enunciatio mediata suâ naturâ vim habet immediatæ ratione pacti alicujus, aut propositi præcedentis: veluti cùm Leander apud Ovidium ait,

Aut mihi continget felix audacia salvo,
Aut mors solliciti finis amoris erit.

Poterat quidem Leander neque amore frui, neque mori; sed alterutrum fieri debebat, quia jam decretum erat.

XVIII. *Enunciatio adversativa est, cujus partes connectuntur conjunctionibus adversativis.*

Sect. 1. Cujusmodi sunt, *quamvis tamen, non hoc sed illud, quidem sed,* & similes; Ut, *quamvis Deus est omnipotens, non potest tamen mentiri*

Non formosus erat, sed erat facundus Ulysses:
Difficile est, fateor, sed tendit in ardua virtus.

XIX. *Enunciatio relativa est, cujus partes connectuntur relatione.*

Sect. 1. Partium relatio nominibus, pronominibus, adverbiis, aliisque partibus orationis comparationem denotantibus, indicatur; ut *Qualis magistratus, tales subditi: Quod non est compositum, est immortale. Ubi cadavera, ibi congregantur aquilæ: Dum spiro, spero.*

Cap. XXVIII.

De Enunciatione pura & modali.

THEOREMA I.

Enunciatio pura est, in qua non exprimitur quomodo partes cohærent.

II. *Modalis, in qua exprimitur quomodo partes cohærent.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Ex. gr. hæc enunciatio, *Homo est animal, homo non est lapis,* est pura; quia solummodo enunciat prædicatum *animal* cum homine convenire, *lapidem* pugnare, non exprimens modum hujus convenientiæ aut pugnæ. Ab Aristotele *lib.* 1. *Post. cap.* 2. appellatur enunciatio τὸ ὑπάρχειν, h. e. *significans inesse*. At hæc enunciatio, *Necesse est hominem esse animal, Impossibile est hominem esse lapidem,* est modalis; quia non solùm enunciat prædicatum cum subjecto convenire, aut pugnare; sed etiam exprimit, quomodo conveniat cum subjecto, aut quomodo cum illo pugnet.

III. *Modi sunt quatuor, necesse, impossibile, possibile, contingit.*

Sect. 1.

Sect. 1. Modi alii materiales sunt, alii formales. Modi materiales afficiunt enunciationis materiam, subjectum aut prædicatum. Ex. gr. in hac enunciatione, *Pastor bonus ponit animam suam pro ovibus*, vocabulum *bonus* est modus subjecti. In hac, *Rhetor dicit ornatè & copiosè*, adverbia *ornatè & copiosè* sunt modi prædicati. Modi formales afficiunt formam, sive dispositionem enunciationis. Hos diximus esse quatuor. Græcè dicuntur ἀναγκαῖον, ἀδύνατον, δυνατὸν, & ἐνδεχόμενον. His quidam adjiciunt, *verum* & *falsum*; sed admodum imperitè. Nam verum & falsum non afficiunt affirmationem aut negationem. Nam qui dicit, *Verum est hominem esse animal: Falsum est, hominem esse lapidem*, nihilò plus dicat quàm, *Homo est animal: Homo non est lapis*.

IV. *Enunciatio modalis constat dicto & modo: Dictum est quasi subjectum, modus quasi prædicatum.*

Sect. 1. Enunciatio modalis vel adverbialiter effertur; ut, *Homo necessariò est animal:* vel nominaliter; ut, *Necesse est hominem esse animal.* Cùm effertur adverbialiter, non differt specie ab enunciatione pura. Cùm effertur nominaliter, constituit novam speciem aut formulam enunciationis, in qua dictum est pro subjecto, & modus pro prædicato. Dictum est oratio constans casu nominis, & verbo infinitivi modi: ut in hac enunciatione, *Necesse est Deum esse bonum*, dictum est, *Deum esse bonum*; modus, *necesse*. Quòd modus prædicatum sit in enunciatione modali, aut quasi prædicatum, ex copula colligitur. Copula enim pars prædicati est, ideóque illud prædicatum est, cui copula cohæret: Atqui copula cohæret cum modo: Modus ergò habet rationem prædicati. Idem liquet ex mutatione enunciationis modalis in puram. Hæc enim enunciatio, *Necesse est ignem esse calidum*, in puram enunciationem convertitur, hoc modo; *Igni calor est necessarius.*

V. *Ad enunciationes modales revocandæ sunt enunciationes exclusivæ, exceptivæ, & restrictivæ.*

Sect. 1. Enunciatio exclusiva dicitur, in qua particula exclusiva, *tantùm, solùm, duntaxat*, aut similis additur subjecto, aut prædicato; ut, *Soli electi servantur: Diaboli tantùm agunt malè.* Enunciatio exceptiva est, in qua ponitur particula exceptiva, *præter, præterquam, nisi*, aut similis; ut, *Omnes homines diluvio absumpti sunt præter Noachum cum familia.* Restrictiva est, in qua ponitur particula restringens ac limitans, *quà, quatenus, quoad*, aut similis; ut, *Homo sentit, quatenus est animal: Christus est ubique secundùm divinam naturam.* Hujusmodi enunciationes in syllogismo mutandæ sunt, & exponendæ clariore aliquâ orationis formulâ. Hinc vocantur à Scholasticis *exponibiles*. Atque hæc de speciebus enunciationum.

CAP.

Cap. XXIX.

De Enunciatione universali, particulari, indefinita ac singulari.

THEOREMA I.

Affectiones enunciatioum vel absolutæ sunt, vel relatæ.

II. *Affectiones absolutæ sunt quantitas & qualitas.*

III. *Ratione quantitatis dividitur enunciatio in universalem, particularem, indefinitam & singularem.*

IV. *Enunciatio universalis est, in qua subjectum universale accipitur universaliter: quod fit, cùm universali subjecto additur nota universalitatis,* omnis, nullus, *&c.*

V. *Enunciatio particularis est, in qua subjectum universale accipitur in parte: quod fit, cùm universali subjecto additur nota incertæ partis, sive particularitatis,* aliquis, quidam, *&c.*

VI. *Enunciatio indefinita est, cujus subjectum universale nullâ quantitatis notâ definitur.*

VII. *Enunciatio singularis est, cujus subjectum est singulare.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Aristoteles *cap.* 7. *de Interp.* probat hanc quadrimembrem divisionem, hoc modo: Enunciationis prædicatum vel enunciatur de subjecto universali, vel de subjecto singulari. Si prædicatum de subjecto universali enuncietur universaliter, hoc est, cum nota quâ definiatur prædicatum omni aut nulla ex parte subjecto convenire, enunciatio est καθόλου, sive *universalis*; ut *Omnis homo est animal: Nullus homo est lapis.* Si prædicatum de subjecto universali enuncietur particulariter, hoc est, cum nota quâ definiatur prædicatum ex parte tantùm subjecto convenire, enunciatio est ἐν μέρει, hoc est, *particularis*; ut, *Aliquis homo est justus: Non omnis homo est justus.* Si prædicatum de subjecto universali neutro modo enuncietur, nullâq; notâ quantitatis definiatur, num prædicatum subjecto toti, an ex parte conveniat, enunciatio est ἀδιόριστος, sive *indefinita*; ut, *Justitia est virtus pulcherrima.* Si prædicatum de subjecto singulari enuncietur, enunciatio dicitur καθ' ἕκαστον, *singularis*; ut, *Socrates est Philosophus.*

2. In enunciatione potest duplex quantitas considerari; una subjecti, quæ est quantitas numeri; altera prædicati, quæ est quantitas loci, temporis, aut modi. Quantitas numeri his notis indicatur, *omnis, cuncti, universi, quilibet, quivis, quicunque, quotquot, nullus, nemo*; item, *aliquis, quidam, plerique, pauci, nonnulli, non omnis*, &c. quorum illæ universalem, hæ particularem enunciationem efficiunt. Quantitas loci hisce notis cognoscitur, *ubique, ubicunque, nusquam, nullibi, alicubi*, &c. Quantitas temporis has habet notas, *quandocunque, semper, nunquam, aliquando, plerunque*, &c. Quantitas modi has,

quomodo, quomodocunque, &c. Etsi quantitas prædicati in syllogismis eodem sæpe loco sit, quo est quantitas numeri; hic tamen ea non consideratur. Nam hæc quadrimembris divisio ex quantitate subjecti sumpta est, non ex quantitate prædicati.

3. Syncategoremata *omnis, universi, cuncti*, & similia, vel collectivè sumuntur, vel distributivè. Collectivè dicuntur sumi, cùm prædicatum neque de speciebus neque de individuis subjecti sui seorsum prædicari potest; ut in hac enunciatione, *Omnes planetæ sunt septem: Omnes partes sunt idem quod totum.* Distributivè dicuntur sumi, cùm prædicatum etiam iis attribui potest quæ subjecto continentur: &, si possit illius tantùm speciebus attribui, dicuntur sumi distributivè in genera singulorum; ut, *Omnia animalia fuerunt in arca Noachi: Christus sanavit omnem morbum*; id est omnia genera, aut potiùs species, animalium & morborum. Si prædicatum posset etiam attribui singulis subjecti individuis, dicuntur sumi distributivè in singula generum; ut, *Omnis homo est animal.* Cùm syncategoremata sumuntur distributivè in singula generum, enunciatio est simpliciter universalis; cùm sumuntur distributivè in genera singulorum, est universalis secundùm quid; cùm sumuntur collectivè, videntur enunciationem indefinitam efficere. Hujus rei hæc est ratio. Cùm vox *omnis* sumitur distributivè, nihil aliud est, quàm syncategorema; at cùm sumitur collectivè, est pars subjecti.

VIII. *Nota universalitatis non est addenda prædicato.*

Sect. 1. Ità docet Aristoteles *cap.* 3. *de Interpr.* Ratio est, quia denotat quantitatem numeri, quæ est quantitas subjecti, ut diximus, non prædicati. Itaque verè dicitur, *omnem hominem esse animal*, sed non potest verè dici, *hominem esse omne animal.* Si tamen vox omnis non immediatè cohæreat ipsi prædicato, sed voci alicui prædicatum circumscribenti, ac determinanti, non erit enunciatio falsa; ut, *Deus vult omnes homines salvos fieri: Christus curavit omnem morbum.* In his enim enunciationibus prædicatum non est, *homines, morbi*; sed, *vult, curavit*.

IX. *Quantitas enunciationis modalis præcipuè æstimatur ex dicto; ex modo tantùm secundariò.*

Sect. 1. Quantitas dicti eadem est cum quantitate puræ enunciationis. Sive enim dicas, *Necesse est omnem hominem esse animal*, sive, *Omnis homo est animal*, utraque est universalis. Quantitas modi, est quantitas loci & temporis. Modus enim *necesse* includit adverbia *semper* & *ubique*; *impossibile* includit adverbia *nunquam, nusquam*: quorum illa vim habent universaliter affirmandi; hæc, universaliter negandi. *Possibile* & *contingens* includunt adverbia *aliquando, raro, plerunque*, quæ vim habent particulariter affirmandi. Atque hæc de quantitate enunciationis.

CAP.

CAP. XXX.

De enunciatione affirmata, negata, finita & infinita.

THEOREMA I.

R*Atione qualitatis dividitur enunciatio, primò in affirmantem & negantem; deinde, in veram & falsam.*

II. *Enunciatio affirmans est, quæ partes conjungit.*

III. *Negans, quæ partes dividit.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Ex. gr. enunciationes affirmatæ sunt, *Omne vivens alitur: Si Deus est, mundus regitur providentiâ: Necesse est ignem esse calidum*; quarum negationes hæ sunt, *Non omne vivens alitur: non si Deus est, mundus regitur providentiâ: Non necesse est ignem esse calidum.*

IV. *Utraque enunciatio dividitur in finitam & infinitam.*

V. *Enunciatio finita est, quæ constat subjecto & prædicato finitis.*

VI. *Infinita, quæ constat subjecto, aut prædicato, aut etiã utroq; infinito*

Sect. 1. Enunciationes finitæ sunt, *Omne corpus est in loco: Nullum corpus potest in duobus locis simul esse.* Enunciationes infinitæ; *Non ens excluditur à categoriis: Aliquis homo est non indoctus: Quidam non adeò divites, sunt minimè sordidi.*

VII. *Si in enunciatione simplici nota negandi ponatur proximè ante notam quantitatis, aut si in nota quantitatis contineatur, vel etiam, si ponatur ante copulam, aut ante verbum quod vim habet copulæ, enunciatio erit negata; nisi quòd duæ negationes censeantur affirmare.*

VIII. *At si ponatur alibi, putà immediatè ante subjectum aut illius partem, vel post copulam aut verbum, enunciatio erit infinita.*

Sect. 1. Enunciationes negatæ sunt, *Non omnis homo est doctus: Nulla planta sentit: Quidam homines non sunt electi: Lapides non vivunt.* At hæc, *Nullus homo non vivit*, censetur affirmata propter duas negationes. Enunciationes infinitæ; *Quidam non locuples potest esse dives: Omne animal non rationale est bestia: Ulysses erat non formosus: Æneas potuit non vincere Turnum.* Eodem modo cognoscitur discrimen inter enunciationem finitam & infinitam in modalibus. Ex.gr. *Hominem esse doctum non est necesse*, est enunciatio negans; *Hominem esse doctum est non necesse* est infinita: quia in illa ponitur negatio ante copulam; in hac, post copulam.

2. Etsi enunciatio infinita affirmans, & finita negans, in multis idem significent; ut *Ulysses erat non formosus, Ulysses non erat formosus: Deus est non injustus, Deus non est injustus:* (hæc enim eòdem redeunt) in multis tamen magnum discrimen est; ut *Adam potuit non peccare, Adam non potuit peccare: Æneas potuit non vincere Turnum, Æneas non potuit vincere Turnum.*

IX. *Enunciatio composita censetur negata, cùm negatio cohæret cum vinculo, quo duæ enunciationes simplices connectuntur.*

Sect. 1. Sumamus exemplum enunciationis affirmantis ex unaquaque specie; *Socrates & sapiens fuit & probus : Si spondes, debes: Aut bellum est aut pax : Qualis pater, talis filius*; Hæ enunciationes sic negantur : *Socrates non fuit & sapiens & probus. Non si spondes, debes*; hoc est, etiamsi spondeas, non tamen debes *: Non aut bellum est aut pax : Non qualis pater, talis filius*; hoc est, non est talis filius, qualis pater. Enunciatio adversativa non recipit affirmationem aut negationem ratione vinculi, sed tantùm ratione singularum partium; ut *Non est doctus, sed probus.* Hæc enim enunciatio sic negatur *Est doctus, sed non probus.*

X. *Enunciationes exclusivæ, & restrictivæ censentur negatæ, cùm nota negandi ponitur ante particulas exclusivas aut restrictivas.*

Sect. 1. Ut, *Non solus homo est animal: Cicero non solùm fuit orator: Christus non quoad humanam naturam est ubique*; hoc est, Christus est quidem ubique, sed non secundùm naturam humanam.

XI. *Affirmatio prior est negatione & notior.*

Sect. 1. Hæc assertio collecta est ex *cap.* 25. *lib.* 1. *Post.* & *cap.* 3. *lib.* 2. *de Cælo*. Cæterùm affirmatio dicitur *prior* negatione, quia prius est esse, quàm non esse; *notior*, quia negata enunciatio per affirmatam innotescit: novi enim hominem non esse lapidem, quia novi eum aliud esse à lapide.

Cap. XXXI.

De Enunciatione vera & falsa, necessaria & contingente, & earum gradibus.

THEOREMA I.

E*Nunciatio vera est, quæ conjungit ea quæ conjuncta sunt, aut dividit, quæ divisa sunt.*

II. *Falsa, quæ conjungit ea quæ divisa sunt, aut dividit, quæ conjuncta sunt.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Intelligitur hoc loco veritas & falsitas Logica, quam diximus esse convenientiam orationis cum rebus significatis, aut discrepantiam ab iis, in affirmando & negando. Enunciatio vera conjungit, quæ conjuncta sunt, hoc est, enunciat esse, quod est; ut *Homo est animal :* vel dividit, quæ divisa sunt, hoc est, enunciat non esse, quod non est ; ut *Homo non est bestia.* Enunciatio falsa conjungit, quæ divisa sunt , hoc est, enunciat esse, quod non est, ut *Homo est lapis :* vel dividit, quæ conjuncta sunt, hoc est, enunciat non esse, quod est; ut *Planta non vivit.*

III. *Enun-*

III. *Enunciatio vera, vel est necessaria, vel contingens.*

IV. *Enunciatio necessaria est, quæ non potest esse falsa.*

V. *Contingens, quæ potest esse falsa.*

Sect. 1. Necessarium in genere dicitur, quod non potest non esse, aut aliter se habere; contingens, quod potest non esse, aut aliter se habere. Necessarium dicitur duobus modis, nempe vel absolutè, vel secundùm quid. Absolutè necessarium est, quod sine contradictione non potest statui non esse, aut aliter se habere: necessarium secundùm quid, quod quidem positâ aliquâ conditione, aut aliquo respectu, necessarium est; sed eâ conditione ablatâ, aut respectu mutato, sine contradictione statui posset, non esse, aut aliter se habere. Utraque necessitas simul & contingentia, vel in existente spectatur, vel in causis, vel in enunciatione. Atque hæc sola est hujus loci. Necessitas enunciationis nihil aliud est, quàm indissolubilis partium nexus: contingentia est dissolubilis & mutabilis nexus partium. Ex. gr. hæc enunciatio, *Homo est animal*, est necessaria; quia fieri non potest, ut homo non sit animal. Atque hæc necessitas absoluta est. Item hæc enunciatio, *Corvus est niger*, est necessaria, non absolutè, sed secundùm quid; quia naturaliter quidem fieri non potest, ut corvus non sit niger: potest tamen illud fieri supernaturali virtute Dei. At hæc enunciatio, *Crassus est dives*, est contingens; quia fieri potest, ut Crassus non sit dives.

VI. *Necessitas enunciationis tribus gradibus distinguitur: Primus gradus necessitatis est* κατὰ παντὸς, de omni: *alter* καθ' αὑτὸ, per se: *tertius* καθόλου πρῶτον, universaliter primum.

VII. *Enunciatio de omni est, in qua prædicatum omni subjecto, & semper convenit.*

Sect. 1. De gradibus necessitatis in enunciatione agit Aristoteles *lib.* 1. *Post. cap.* 4. indéque petita est hæc, & sequentes definitiones. Cæterùm enunciatio κατὰ παντὸς requirit duas conditiones; ut Prædicatum insit *omni* subjecto, & *semper*. Ex. gr. hæc enunciatio, *Homo est justus*, non de omni, quia justum esse, non convenit omni homini; ut neque hæc, *Vivens crescit*, quia non semper crescit: sed hæc, *Corvus est niger*: omnis enim corvus niger est, & semper.

VIII. *Enunciatio per se est, cujus subjectum & prædicatum essentiali nexu cohærent.*

IX. *Estque vel primi, vel secundi modi.*

X. *Enunciatio per se primi modi est, cùm prædicatum continetur in definitione subjecti.*

XI. *Secundi modi, cùm subjectum continetur in definitione prædicati.*

XII. *Enunciationi per se, opponitur enunciatio* κατὰ συμβεβηκὸς, *sive* per accidens.

XIII. *Enunciatio per accidens dicitur, in qua neque prædicatum continetur in definitione subjecti, neque subjectum in definitione prædicati.*

Sect. 1. Aristoteles citato loco hos duos modos per se describit

hisce verbis; Καθ' αὑτὰ δὲ λέγω, ὅσα ὑπάρχει ἐν τῷ τί ἐστι, καὶ ὅσοις τῶν ἐνυπαρχόντων αὐτοῖς, αὐτὰ ἐν τῷ λόγῳ ἐνυπάρχουσι, τῷ τί ἐστι δηλοῦντι· hoc est, *Per se appello, quæ insunt subjectis in attributione declarante quid sint* (hæc sunt primi modi) *& quæ attributis suis insunt in oratione declarante quid sint:* (hæc sunt secundi modi.)

2. Ad primum modum pertinent quinque genera enunciationum: 1, Cùm genus proximum prædicatur de specie; ut *Homo est animal.* 2, Cùm prædicatur genus remotum; ut *Homo est substantia.* 3, Cùm prædicatur proxima differentia; ut *Homo est rationalis.* 4, Cùm prædicatur differentia remota; ut *Homo habet facultatem sentiendi.* 5, Denique, cùm definitio prædicatur de definito; ut *Homo est animal rationale.* Ad secundum modum pertinent eæ enunciationes, in quibus proprietates dicuntur de subjecto suo; idque vel singulæ seorsum; ut *Homo est risibilis:* vel duæ disjunctim; ut *Numerus vel est par vel impar.* At hæc enunciatio, *Corvus est niger*, quamvis necessaria sit, per accidens tamen dicitur, quia neque corvus nigritia, neque nigritia corvi mentione definitur.

3. His addit Aristoteles tertium & quartum modum τοῦ καθ' αὑτό, sive *ejus quod per se est*; sed qui huc non pertinent. Nam tertius modus est modus existendi, nihilque aliud docet, quam substantiam existere per se; accidens non existere per se, sed per accidens, sive per substantiam. Et quartus modus est modus causandi, explicans discrimen inter causas per se & causas per accidens, de quo egimus *cap.* 16. Quòd si ex causis aut effectis per se, formentur enunciationes, facilè revocari possunt ad duos modos jam explicatos. Si enim causa per se prædicetur de effecto; ut *Eclipsis fit ob interpositionem terræ.* enunciatio erit primi modi: si effectum prædicetur de causa per se; ut *Interpositio terræ efficit eclipsin*, erit secundi modi.

XIV. *Enunciatio universaliter prima est, in qua prædicatum subjecto convenit ᾗ αὐτό, hoc est,* quatenus ipsum *est id, quod est.*

XV. *Itaque constat terminis reciprocis.*

Sect. 1. Aristoteles sic ait, Καθόλου δὲ λέγω ὃ ἂν κατὰ παντός τε ὑπάρχῃ, καὶ καθ' αὑτό, καὶ ᾗ αὐτό· hoc est, *Universale dico, quod & omni inest, & per se, & quatenus ipsum.* Sed satis erat ᾗ αὐτό. Nam quicquid est ᾗ αὐτό, etiam est κατὰ παντὸς & καθ' αὑτό. Prædicatum dicitur convenire subjecto ᾗ αὐτό, cùm subjecto convenit secundùm eam ipsam rationem, per quem est id, quod est. Ad eam rem requiritur, ut prædicatum sit καθόλου, & subjectum πρῶτον. Quod cùm fit, prædicatum reciprocatur cum subjecto, eíque convenit ᾗ αὐτό. Ejus rei signum est, quòd subjectum sumi potest cum duplicatione, sive reduplicativé. Ex. gr. hæc enunciatio, *Homo est risibilis*, hinc cognoscitur esse universaliter prima, quia dici potest, *Homo, quà homo, est risibilis*, adeóque omnis & solus homo est risibilis.

XVI. *Horum graduum secundus primum, & tertius secundum includit, non vicissim.*

Sect. 1. Hoc est, omnis enunciatio per se, est etiã de omni; & omnis enunciatio universaliter prima, est etiam per se: sed non vice versâ.

Atque

Atque hoc intelligendum est de enunciationibus subjectum universale, ac capax signorum quantitatis, habentibus. Nam si subjectum sit singulare, potest enunciatio esse per se, quæ tamen non sit de omni. Nam hæc enunciatio, *Socrates est animal*, est per se, non est tamen de omni, quia subjectum non est universale.

2. Necessitas primi gradûs minima est,& proximè ad contingentiam accedit;quia non est necessitas absoluta. Necessitas secundi & tertii gradûs absoluta quidem est, sed inæqualis tamen. Nam quia necessitas tertii gradûs est mutua, necessitas secundi gradûs non mutua; enunciatio universaliter prima magìs necessaria est quàm enunciatio per se, quæ non est universaliter prima. Ex. gr. magìs necessaria censetur hæc enunciatio, *Homo est risibilis*, quàm hæc, *Homo est animal*; quia licèt homo non possit non esse animal, animal tamen potest non esse homo : at homo non potest non esse risibilis; & quod risibile est, non potest non esse homo.

XVII. *Enunciationum contingentium quædam plerunq; veræ sunt, quædam rarò, quædam ancipiti naturâ, nunc veræ sunt, nunc falsæ.*

Sect. 1. Hæc extant *cap. 9. de Interpr.* & *lib. 2. Top. cap. 6.* Ex. gr. plerunque verum est, ut parentes ament liberos suos: rarò verum, ut homo nascatur biceps; ancipiti naturâ est, & modò verùm, modò falsum, altâ ludentem vincere. Horum, quæ plerunque eveniunt, dicuntur τὰ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. quæ rarò, τὰ ἐπ' ἔλαττον· quæ utrolibet modo, τὰ ὁπότερ' ἔτυχε.

XVIII. *Enunciatio falsa, vel est possibilis, vel impossibilis.*

XIX. *Enunciatio possibilis est, quæ cùm falsa sit, potest esse vera.*

XX. *Impossibilis, quæ, cùm falsa sit, non potest esse vera.*

Sect. 1. Impossibile dicitur duobus modis, nempe vel absolutè, vel secundùm quid. Absolutè impossibile est, quod implicat contradictionem; ut, *hominem esse lapidem*. Impossibile secundùm quid est, quod, cùm non implicet contradictionem, à Deo quidem fieri potest, sed non à caussis naturalibus; ut, *solem stare; ignem non urere; virginem parere*. Similiter & possibile duobus modis dicitur. Aliud enim Deo soli, aliud etiam caussis naturalibus possibile est. Atque hoc revera non differt ab eo, quod contingens est, sed solâ tantùm ratione. Nam possibile dicitur, quod non est, sed potest esse: contingens, quod est, sed potest non esse. Hæc de affectionibus absolutis.

Cap. XXXII.

De Conversione, Æquipollentia, & Subalternatione enunciationum.

THEOREMA I.

Affectiones relatæ dicuntur, quæ conveniunt enunciationibus inter se comparatis.

II. *Atque hæ sunt quatuor, conversio, æquipollentia, subalternatio, & oppositio.*

III. *Conversio est transpositio prædicati in locum subjecti, & subjecti in locum prædicati, salvâ veritate.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Conversio dicitur Aristoteli ἀντιστροφή. De ea agit *lib.* 1. *Prior. cap.* 2. In conversione debet servari veritas, quia conversio debet ex convertenda sequi.

IV. *Conversio dividitur in simplicem, in eam quæ est per accidens, & in eam quæ est per contrapositionem.*

V. *Conversio simplex est, in qua servatur quantitas & qualitas enunciationis.*

VI. *Habétq; locum in universali negante, & particulari affirmante.*

Sect. 1. Ut, *Nullus homo est bestia; Ergò nulla bestia est homo: Aliquis homo est albus, Ergò aliquod album est homo.*

VII. *Conversio per accidens est, in qua servatâ qualitate, diminuitur quantitas.*

VIII. *Habétque locum in universali affirmante.*

Sect. 1. *Diminuitur quantitas,* hoc est, universalis mutatur in particularem; ut, *Omnis planta vivit: Ergò aliquod vivens est planta.*

IX. *Conversio per contrapositionem est, in qua loco subjecti & prædicati, ponitur utriusque contradictio.*

X. *Habétque locum in universali affirmante.*

Sect. 1. Ut, *Omne mortale est genitum: Ergò quod non est genitum, non est mortale.* Aristoteles omittit hanc speciem conversionis in Analyticis; ejus tamen meminit *lib.* 2. *Top. cap.* 1. ubi eam vocat τὴν ἀνάπαλιν ἀκολούθησιν ἐκ τῶν ἀντιφάσεων, id est, *consecutionem reciprocam ex contradicentibus.*

XI. *Particularis negans non convertitur.*

Sect. 1. Non enim sequitur; *Aliquod animal non est homo: Ergò aliquis homo non est animal.* Si tamen particularis negans aliquando convertitur; ut, *Aliquis homo non est albus: Ergò aliquod album non est homo,* id fortuitum est, & materiæ imputandum: ut & illud, quòd universalis affirmans interdum converti possit servatâ quantitate, nimirum cùm constat terminis reciprocis; ut *Omnis homo est animal rationale: Ergò omne animal rationale est homo.*

XII. *In conversione enunciationum debet totum prædicatum cum toto subjecto sedem commutare.*

Sect. 1. Hoc est, quicquid ad prædicatum pertinet, debet transferri in locum subjecti; & quicquid spectat ad subjectum, in locū prædicati. Ex. gr. hæc enunciatio, *Aliquod templum est in urbe,* non debet converti in hanc, *Aliqua urbs est in templo;* sed in hanc, *Aliquid, quod est in urbe, est templum:* quia prædicatum enunciationis convertendæ non est *urbs,* sed *esse in urbe.* Similiter prædicatum hujus enunciationis, *Omnis senex fuit puer,* non est *puer;* sed *fuit puer.* Itaque non est convertenda in hanc enunciationem, *Aliquis puer*

fuit senex; sed in hanc, *Aliquis, qui fuit puer, est senex.*

2. Conversio modalium fit ratione dicti, modo manente. Enunciationes necessitatis convertuntur, ut puræ: universales negantes, & particulares affirmantes, simpliciter; universales affirmantes, per accidens, aut per contrapositionem; ut, *Necesse est omnem hominem esse animal: Ergò necesse est aliquod animal esse hominem*; vel, *Necesse est, quod non est animal, non esse hominem.*

3. Unum hîc observandum est, ut enunciationes habentes modum necessitatis, sint necessariæ *καθ' αὑτό, per se.* Si enim hanc necessitatem non habent, conversio est fallax; ut, *Necesse est omnem senem fuisse puerum: Ergò necesse est aliquem, qui fuit puer, esse senem. Necesse est omnem doctum didicisse: Ergò necesse est aliquem, qui didicit, esse doctum*, &c. Ejusmodi conversiones non cohærent; quia *senem fuisse puerum*, aut *doctum didicisse*, non est necessarium καθ' αὑτό, sed tantùm κατὰ παντός. Conversio enunciationum modalium in cæteris modis, nullis certis regulis præcipi potest. Nam quæ Aristoteles tradit *l. 1. Prior. cap. 3.* plus habent difficultatis quàm utilitatis.

XIII. *Æquipollentia est enunciationum verbis discrepantium convenientia in sensu.*

Sect. 1. Æquipollentia Græcè dicitur *ἰσοδυναμία.* Quæ de æquipollentia præcipi solent, præsertim à Scholasticis, magnam partem inutilia sunt iis qui artis Grammaticæ periti sunt. Siqua difficultas est, ea sita est in cognoscenda æquipollentia enunciationum, situ particulæ negativæ discrepantium, sententiâ convenientium; aut enunciationum modalium, diversos modos habentium. Illarum æquipollentia continetur hisce quatuor versibus;

Non omnis, quidam non: omnis non, quasi *nullus.*
Non nullus, quidam: sed *nullus non,* valet *omnis.*
Non aliquis, nullus: non quidam non, valet *omnis.*
Non alter, neuter: neuter non, præstat *uterque.*

2. De modalium æquipollentia notentur hæ quatuor regulæ. 1, Contingens & possibile æquipollent, si eodem modo affirmentur aut negentur; ut, *Contingit esse, aut non esse*; &, *Possibile est esse, aut non esse.* 2, Necesse & impossibile æquipollent, si dictum in altero affirmetur, in altero negetur: ut, *Necesse est esse*, &, *Impossibile est non esse*: aut, *Impossibile est esse*, &, *Necesse est non esse.* 3, Necesse & possibile æquipollent, si in altero modus & dictum affirmentur, in altero negentur; ut *Necesse est esse*, &. *Non possibile est non esse*; aut, *Possibile est esse*, & *Non necesse est non esse.* 4, Possibile & impossibile æquipollent, si in altero negetur modus, in altero affirmetur: ut *Possibile est esse*, &, *Non impossibile est esse*: aut, *Impossibile est esse*, &, *Non possibile est esse.*

XIV. *Subalternatio est, quâ enunciationes particulares, & singulares universalibus subordinantur, ex iisque necessariò sequuntur, non vicissim.*

Sect. 1. Ex. gr. *Si omnis homo est mortalis, etiam aliquis homo, &*

hic

hic aut ille, est mortalis, &, *Si nullus homo est quadrupes, etiam aliquis homo, & hic aut ille, non est quadrupes.*

2. In modalibus subalternatio non solùm ratione dicti, sed etiam ratione modi consideratur. Subalternatio dicti eadem est in modalibus, quæ in puris. Modi *possibile* & *contingens*, subalternantur modis *necesse* & *impossibile*. Necesse enim includit adverbium *semper*; & impossibile, *nunquam*; quæ voces denotant universalitatem temporis. Contingens & possibile includunt *aliquando*; quæ est nota particularitatis in tempore.

CAP. XXXIII.
De Oppositione enunciationum.

THEOREMA I.

Oppositio enunciationum vel est κατ' ἀλήθειαν, secundùm veritatem, vel κατὰ λέξιν μόνον, quoad vocem tantùm, lib. 2. Prior. cap. 15.

II. *Oppositio vera, est pugna enunciationum in affirmando & negando.*

III. *Pugnare dicuntur enunciationes, in quibus idem de eodem, secundùm idem, ad idem, eodem modo, & eodem tempore, affirmatur & negatur.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Distinctio oppositionis traditur *lib. 2. Prior. cap.* 15. Oppositio vera vel est materialis, vel formalis. Oppositio materialis est, cùm disparata, contraria, relata, aut privantia eidem subjecto tribuuntur, secundùm idem, ad idem, eodem modo & eodem tempore. Hæc quia est oppositio enunciationum ratione prædicati, pertinet ad themata simplicia, déque ea actum est *cap.* 22. Ubi etiam explicatæ sunt conditiones legitimæ oppositionis. Oppositio formalis est pugna in affirmatione & negatione: de qua agit Aristoteles *cap. 7. de Interpr.*

IV. *Oppositio vera, vel est contrarietas, vel contradictio.*

V. *Contrarietas est oppositio inter duas universales.*

VI. *Harum utraque non potest simul esse vera, sed potest simul esse falsa.*

Sect. 1. Ex. gr. utraque hæc enunciatio, *Omnis homo est justus: Nullus homo est justus*, falsa est. Sed neque hæ, neque ullæ aliæ contrariæ, possunt simul esse veræ: Quæ enim simul veræ sunt, non sunt verè opposita.

VII. *Contradictio est oppositio inter universalem & particularem; vel inter duas singulares.*

VIII. *Harum alterutra semper vera est, & altera semper falsa.*

Sect. 1. Ut, *Omnis homo est justus, Non omnis homo est justus; Nullus homo est justus, Aliquis homo est justus; Aristides est justus, Aristides non est justus.* Harum enunciationum altera vera est, altera falsa: & in cæteris eadem ratio est. In enunciationibus singularibus de futuris contingentibus, non liquet quidem homini, utra duarum vera sit, utra falsa: sed hoc tamen liquet, non posse utramque simul veram, aut utramque falsam esse. Ex.gr. alterum verum est, ut, qui aleâ ludit, vincat, aut ut non vincat: sed utrùm vincet, nécne, non potest ab homine definiri: quod tamen coram Deo definitum est.

IX. *Oppositio κατὰ λέξιν, sive apparens, vel est subcontrarietas, vel oppositio indefinita.*

X. *Subcontrarietas est inter duas particulares; oppositio indefinita, inter duas indefinitas.*

XI. *Utræq; possunt simul esse veræ, sed non possunt simul esse falsæ.*

Sect. 1. Subcontrariæ sunt, *Aliquis homo est justus, Aliquis homo non est justus.* Harum utraque vera est: nam Aristides fuit justus, Verres non fuit justus: sed non potest utraque simul esse falsa. Si enim subcontrariæ simul essent falsæ, contrariæ simul essent veræ, quia contrariæ subcontrariis, additâ aut demptâ negatione, contradicunt. Indefinitè oppositæ sunt, *Homo est justus, Homo non est justus.* In terminis essentialibus aut repugnantibus, accensentur indefinitè oppositæ contradicentibus; ut *Homo est animal, Homo non est animal*; H*omo est lapis, Homo non est lapis.* Altera enim semper vera est, altera falsa. Sed hoc non fit ob formam oppositionis, sed ob peculiarem conditionem materiæ.

2. Subcontrariæ dicuntur κατὰ λέξιν opponi, & non κατ' ἀλήθειαν, tum quia possunt simul esse veræ, tum quia non habent idem subjectum. Cùm enim dico, *Aliquis homo est justus, Aliquis homo non est justus*, non eundem hominem utrobique intelligo, aut si eundem hominem intelligo, jam erit contradictio singularium. Eadem est ratio indefinitè oppositorum.

XII. *Contradictio modalium consistit in affirmatione & negatione modi in eodem dicto.*

Sect. 1. Ut, *Necesse est hominem esse animal, Non necesse est hominem esse animal.* Sic opponuntur, *impossibile, non impossibile; contingit, non contingit.*

XIII. *Contrarietas modalium consistit partim in dicto, partim in modo.*

XIV. *Ratione dicti contrariæ sunt duæ enunciationes habentes modum* necesse, *aut duæ habentes modum* impossibile, *si in altera dictum affirmetur, in altera negetur.*

Sect. 1. Ut, *Necesse est hominem esse animal, Necesse est hominem non esse animal; Impossibile est hominem esse lapidem, Impossibile est hominem non esse lapidem.*

XV. *Ratione modi contrariæ sunt, enunciatio habens modum* necesse,

esse, & altera habens modum impossibile, *si dictum utriusque sit e-jusdem qualitatis.*

Sect. 1. Ut, *Necesse est hominem esse animal, Impossibile est hominem esse animal.*

XVI. *Subcontrariæ sunt duæ enunciationes habentes modum* possibile, *aut modum* contingit, *si in altera dictum affirmetur, in altera negetur.*

Sect. 1. Ut, *Possibile est aut contingit aleâ ludentem vincere, Possibile est aut contingit aleâ ludentem non vincere.*

XVII. *Enunciationes exclusivæ & restrictivæ accipiunt contradictionem à negatione addita particulis exclusivis aut restrictivis.*

Sect. 1. Ut, *Sola fides justificat, Non sola fides justificat; Homo est mortalis quoad animam, Homo est mortalis, sed non quoad animam.*

XVIII. *Contradictio enunciationum compositarum posita est in negatione, quæ pertinet ad nexum consequentis cum antecedente.*

Sect. 1. Itaq; hæc enunciatio, *Si Sinon miser est, vanus est & mendax,* tali contradictione evertitur apud Virgilium, *lib.* 2. *Æneid.*

--- Nec, si miserum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacémque improba finget :

quæ sic resolvas, *Nec si Sinon miser est, vanus etiam, & mendax est;* hoc est. etsi miser sit, non ideo tamen mendax est. Huic enunciationi, *Qui uxorem ducit, aut pulchram ducit aut deformem,* tali modo contradicitur, *Non aut pulchram aut deformem ducit.* Simili modo & hæc contradictoria sunt, *Maria fuit & mater Christi & expers peccatorum, Maria non fuit & mater Christi & expers peccatorum;* hoc est, illa duo in Maria conjuncta non sunt. Item hæc, *Qualis rex, talis grex; Non qualis rex, talis grex,* &c.

Cæterùm quia difficile est in enuntiationibus modalibus, omnes hasce affectiones intelligere; ut discentibus subveniremus, diagramma subjecimus, in quo enuntiationum modalium æquipollentia, subalternatio & oppositio, uno intuitu spectandæ proponuntur.

DIA-

DIAGRAMMA.

Æquipollentes.

1.
A- Possibile est esse.
MA- Contingit esse.
BI- Non impossibile est esse.
MUS. Non necesse est non esse.

Subcontrariæ.

Æquipollentes.

2.
B- Possibile est non esse.
DEN- Contingit non esse.
TU- Non impossibile est non esse.
LI. Non necesse est esse.

Subulternæ.

Contra- dicentes

Contra- dicentes

Subalternæ.

Æquipollentes.

4.
PUR- Non possibile est non esse.
PU- Non contingit non esse.
RE- Impossibile est non esse.
A. Necesse est esse.

Contrariæ.

Æquipollentes.

3.
I- Non possibile est esse.
LI- Non contingit esse.
A- Impossibile est esse.
CE. Necesse est non esse.

Expli-

Explicatio Diagrammatis.

In hoc Diagrammate cernuntur quatuor classes enunciationum modalium, & in unaquaque classe quatuor enunciationes secundùm quatuor modos. 1. Enunciationes ejusdem classis, sunt æquipollentes. 2. Enunciationes primæ classis subordinantur enunciationibus quartæ classis; & enunciationes secundæ classis, enunciationibus tertiæ classis. 3. Enunciationes primæ & tertiæ, item secundæ & quartæ classis, sunt contradicentes. 4. Enunciationes tertiæ & quartæ classis sunt contrariæ, vel ratione dicti, vel ratione modi. 5. Enunciationes primæ & secundæ classis sunt subcontrariæ. 6. Vocales vocum, quæ singulis classibus præfixæ sunt, denotant qualitatem dicti & modi.

A	denotat	dictum & modum affirmatum.
E		dictum negatum & modum affirmatum.
I		dictum affirmatum & modum negatum.
U		dictum & modum negatum.

Atque hæc de Thematica sive prima parte Logices, quæ veluti materia est circa quam instrumenta Logica versantur, & ex qua conficiuntur. Nam etsi hujus partis præcepta mentem nonnihil juvent in rerum cognitione comparanda; præcipuè tamen faciunt ad instrumentorum effectionem, quæ secundâ parte trademus.

Finis Libri primi.

INSTITUTIONUM LOGICARUM LIB. II.

CAP. I.

De Definitione in genere, deque Definitione nominali.

THEOREMA I.

Postquam in prima parte actum est de thematibus, quæ instrumentis Logicis tractanda sunt; déque affectionibus eorum, atque notionibus secundis, ex quibus instrumenta Logica conficiuntur: superest, ut in secunda parte agamus de ipsis instrumentis, déque modo instrumenta conficiendi, quam indè Organicam initio appellavimus.

II. *Instrumenta Logica sunt quatuor, definitio, divisio, syllogismus & methodus: quorum, definitio, & divisio inserviunt tractandis thematibus simplicibus; syllogismus, complexis; methodus, utrisque.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. MEns nostra quadruplici defectu laborat, cùm occupata est in investiganda rerum cognitione: Vel enim non assequitur propositæ rei essentiam, sed circa illius accidentia solùm hæret, ac sensibiles notas; vel essentiam rei confusè tantùm concipit, & ratione minimè distinctâ; vel in dubiis non reperit quid statuat, aut etiam statuit quod falsum est; vel denique non servat ordinem in commentando, qui cum natura rerum consentit. Hisce quatuor malis opponit Logica totidem remedia, quæ sunt quatuor illa instrumenta quæ jam recensuimus. Definitio exhibet menti essentiam rerum: divisio efficit cognitionem distinctam; syllogismus tollit animi incertitudinem & errorem circa themata complexa; methodus, ἀταξίαν sive confusionem.

III. *Definitio est* λόγος τοῦ τί ἐστι· *aut pleniùs,* λόγος ὁ τὸ τί ἦν εἶναι σημαίνων, hoc est, *oratio declarans quid sit id quod quæritur.*

Sect. 1. Harum definitionum prior extat *lib.* 2. *Post. cap.* 10. ibíque definitio dicitur ὅρος, id est, *terminus*: altera traditur *lib.* 1. *Top. cap.* 5. quo loco nuncupatur ὁρισμὸς, sumptâ metaphorâ à re rustica. Ut enim termini ac limites, quos ὅρους Græci dicunt, agrum ὁρίζουσι,

ζουσι, id est, *limitant*, & à vicinis agris distinguunt; ità etiam definitio naturam rei circumscribit, & ab aliis rebus, differentiis interpositis, discernit.

2. Definitio dicitur λόγος, nempe vel internus, qui mente formatur tantùm; vel externus, qui etiam ore pronunciatur; præcipuè tamen internus. Quia definitio formari potest sine oratione, quæ est λόγος externus, sive προφορικός· sine cogitatione, quæ est λόγος internus, sive ἐνδιάθετος, formari non potest. Λόγος constat duabus minimùm vocibus. Itaque explicatio nominis per aliud nomen notius (veluti si quis machæram dicat esse gladium) non potest propriè definitio dici: debet tamen referri ad definitionem, ut postea liquebit. Causa cur definitio debeat esse oratio, hæc est. Ea est mentis nostræ imbecillitas, ut uno conceptu non possit rei essentiam distinctè apprehendere. Huic imbecillitati ut occurrat definitio, distrahit rem in partes, eámque tradit menti pluribus conceptibus intelligendam, singulásque partes suis appellat nominibus.

3. *Adhibetur autem in definitione* (inquit Aristoteles) *lib.* 1. *Top. cap.*5.) *aut oratio pro nomine, aut oratio pro oratione:* hoc est, Definitum interdum unâ voce proponitur; veluti cùm definitur *homo, eclipsis, tonitru*, aut tale quid: interdum pluribus, sive oratione; veluti cùm definitur, quid sit *minuere majestatem*, *incertus possessor*, *condictio indebiti*, *sylva cædua*, &c.

IV. *Definitio alia est nominis, alia rei.*

V. *Definitio nominis est, quæ declarat*, τί τὸ λεγόμενόν ἐστι, *quid sit illud quod dicitur:* vel τί σημαίνει τὸ ὄνομα, *quid significet nomen.*

VI. *Idque vel etymologiâ, vel voce conjugatâ, vel voce synonymâ.*

Sect. 1. Harum definitionum prior habetur *lib.* 1. *Post. cap.*2. altera, *lib.* 2. *cap.* 10. Cæterùm Aristoteles distribuit definitionem in ὀνοματώδη, *nominalem*, & οὐσιώδη, *essentialem*. Sed non videntur omnes species definitionum hisce duobus membris contineri. Sunt enim definitiones quædam, quæ neque nomen rei declarant, neque essentiam exprimunt; nempe definitiones accidentales.

2. Definitio nominalis est triplex; Prima est definitio κατ' ἐτυμολογίαν, quæ nominis significationem declarat ex sua origine; ut, *Triangulum est, quod habet tres angulos: Philosophia est* φιλία τῆς σοφίας, id est, *amor & studium sapientiæ.* Interdum accidit, ut ex genere & nominis etymologia contexatur ipsa definitio rei; ut, *Arithmetica est scientia numerorum.* Secunda est definitio μετὰ συζυγίας, quæ nomen declarat voce conjugatâ; ut, *Qualitas est, à qua quales aliqui dicuntur: Vir bonus est qui virtute præditus est.* Tertia est definitio κατὰ λέξιν, cùm vox obscura declaratur unâ aut pluribus vocibus notioribus; ut, Καλόν ἐστι τὸ πρέπον. Sic Gellius *apludam*, vocem priscam, interpretatur *frumenti furfurem:* & vocem *floces* apud Cæcilium, *vini fæcem ex vinaceis expressam*; sicuti *fraces ex oleis.* Et vox *bovinator*, quæ est apud Lucilium, exponitur *tergiversator.* Quanquam, cùm vox unâ voce synonymâ explicatur, satis impropriè

impropriè definitio dicitur; cùm ejusmodi explicatio non sit λόγος· debet tamen ad definitionem revocari, ut Autor est Aristoteles *lib.* 1. *Top. cap.* 5.

Cap. II.
De Definitione perfecta.

THEOREMA I.

D*Efinitio rei est, quæ explicat quid res ipsa sit.*

II. *Estque vel perfecta, vel imperfecta.*

III. *Definitio perfecta est, quæ rei essentiam attributis essentialibus explicat perfectè.*

IV. *Imperfecta est, quæ rem non explicat attributis essentialibus, aut saltem non explicat perfectè.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Plerique confundunt definitionem perfectam cum essentiali, & imperfectam cum accidentali; sed imperitè. Nam etsi omnis perfecta definitio essentialis sit, & omnis definitio accidentalis imperfecta; non tamen omnis imperfecta definitio accidentalis est. Nam definitio, quæ essentiam proprii accidentis explicat genere & subjecto, sine mentione causæ proximæ (veluti, cùm eclipsis definitur *defectus luminis in Luna*) ab Aristotele *lib.* 2. *Post. cap.* 10. pro imperfecta definitione habetur; nec tamen accidentalis est.

V. *Leges perfectæ definitionis præcipuæ sunt sex. Prima lex; Definitiones debent esse breves.*

Sect. 1. Hæc lex præcipitur *lib.* 2. *Post cap.* 13. & *lib.* 6. *Top. cap.* 3. Cæterùm breves dicuntur definitiones, in quibus neque minus dicitur quàm necesse est, neq; quicquam otiosum est. Ut autem aliquid in definitione otiosum sit, tribus potissimùm modis contingit. Primò, cùm tautologia committitur. Tautologia non solùm committitur, cùm idem aliâ voce synonymâ repetitur; veluti, si homo definiatur *animal rationale, & intelligendi potestate præditum:* sed etiam, cùm in speciei definitione exprimitur, quod ponendum erat in definitione generis; veluti, si cæcitas definiatur *privatio visûs qui naturaliter debebat inesse.* Nam illud, *qui naturaliter debebat inesse,* redundat, & privationis appellatione per se continetur. Secundò, otiosum est in definitione, quod definitum non distinguit ab ulla alia re; ut transcendentia: veluti, si virtus definiretur *res propter quam honestus aliquis dicatur.* Hoc tamen modo definienda sunt summa genera. Tertiò, otiosum censetur in definitione, quo ablato, definitio reliqua nihilominus propria est, reique essentiam explicat: veluti, si homo definiatur *animal rationale capax disciplinarum.* Nam etiamsi illud, *capax disciplinarum,* detrahitur, reliqua tamen definitio homini propria est, ejúsque essentiam explicat.

VI. *Secunda, Definitiones debent esse perspicuæ.*

Sect. 1. Perspicuitas definitionum, teste Aristotele *lib.6. Top.cap.*2, unde hæc lex desumpta est, debet esse tanta, ut statim appareat quid sit illud quod definitur: imò ut ex ea contrariæ rei definitio possit colligi. Omnia ergò vitanda sunt in definitione, quæ in verbis obscuritatem pariunt; ut insolentia, homonymia, metaphora. Si tamen vox propria non suppetit, aut si vox aliqua usitatior est in metaphorica, quàm in propria significatione, nihil vetat vocem metaphoricam in definitione adhiberi. Itaque cùm Logica à multis definitur *ars bene differendi*, perperam rejicitur ista definitio ob metaphoram: cùm multò rariùs *differendi* vox propriè usurpetur, quàm in hac significatione metaphorica. Sed aliud est fortè, quod in illa definitione meritò reprehendi possit.

VII. *Tertia, Definitiones debent cum definito reciprocari.*

Sect. 1. Hoc est, quicquid in definito continetur, debet contineri in definitione; & quicquid continetur in definitione, debet contineri in definito. Quare, cùm JC[ti] jus naturale definiunt, *quod natura omnia animantia docuit*; definitio nimis laxa est. Jus enim inter solos homines consistit; brutis non competit. Contrà, cùm Logica definitur *ars differendi*, sive *argumentandi*; definitio nimis angusta est. Logica enim non differendi solùm, sed definiendi etiã, dividendi, & ordinandi ars est: quæ omnia differendi notione non satis aptè continentur.

VIII. *Quarta, Definitiones debent esse affirmatæ.*

Sect. 1. Hic canon traditur *lib.6. Top. cap.6.* isque nititur hâc ratione, quòd definitiones negatæ non tam explicent quid res sit, quàm quid non sit. Quare, cùm Aristoteles duas accidentis definitiones proposuisset *lib.* 1. *Top. cap.* 5. posteriorem priori præfert, quòd illa negatione generis, speciei, proprii, & accidentis, esset concepta. Sæpe tamen cogimur, vel ob vocabulorum inopiam, vel ob mentis nostræ imbecillitatem, vel ob rerum imperfectionem, adhibere definitiones negatas: veluti cùm definimus angelum *substantiam finitam corporis expertem*; bestiam, *animal irrationale*; cæcitatem, *privationem visûs*. Et tum sunt definitiones imperfectæ.

IX. *Quinta, Definitiones debent sine copulatione aut disjunctione partium proponi.*

Sect. 1. Definitio enim est explicatio unius essentiæ; ideóque debet esse una & simplex oratio. At particulæ copulativæ & disjunctivæ plura connectunt. Ex. gr. homo non debet definiri *animal terrestre & bipes, sed animal terrestre bipes*, ut colligitur ex cap. 5. *de Interp.* & ex cap. 4. *lib.* 2. *Post.* Similiter numerus non debet definiri *multitudo par vel impar* (hæc enim numeri divisio est) sed *unitatum collectio*. Hujusmodi tamen definitiones sæpe ferendæ sunt, non quia perfectæ sunt, sed quia non dantur perfectiores: veluti cùm *lib.* 2. *Phys.* natura definitur *principium & causa motûs & quietis*: & enunciatio, *cap.* 4. *lib. de Interpr. Oratio verum aut falsum pronuncians.*

X. *Sextæ, Definitiones debent constare ex attributis prioribus & notioribus simpliciter, atque adeò ex indemonstrabilibus.*

Sect. 1.

Sect. 1. Hunc canonem pluribus explicat & confirmat Philoſophus *lib. 6. Top. cap.* 4. in hanc ferè ſententiam. Definitio cognoſcendi cauſâ traditur: at non ex quibuſvis cognoſcimus, ſed ex prioribus & notioribus. Cùm autem definitio conſtare poſſit, vel ex iis quæ nobis notiora ſunt, vel ex notioribus ſimpliciter; conandum eſt, ut ex prioribus & notioribus ſimpliciter poſteriora declarentur potiùs, quàm contrá: quia hic definiendi modus ad ſcientiam maximè accommodatus eſt. Attamen apud eos qui ejuſmodi definitiones non capiunt, neceſſe eſt fortè definitiones conficere ex iis quæ illis nota ſunt potiùs, quàm ex notioribus ſimpliciter. Sed ejuſmodi definitiones non declarant rei eſſentiam; ideóque imperfectæ ſunt, niſi idem nobis notius ſit, & notius ſimpliciter. Quæ cùm ità ſint, facilè intelligitur, neque idem definiri poſſe per ſeipſum, neque oppoſitum per oppoſitum, niſi ſola relata. Neque verò ex notioribus ſolùm, ſed etiam ex indemonſtrabilibus conſtare debet definitio perfecta. Definitio enim eſt principium demonſtrationis, ut dicitur *lib.* 1. *de Anima cap.* 1. Et *lib.* 1. *Poſt. cap.* 1. docetur principia demonſtrationis eſſe immediata; quod certè fieri non poſſet, ſi partes definitionis per prio es cauſas poſſent demonſtrari.

XI, *Definitio perfecta conſtat genere proximo, & differentiâ ſpecificâ.*

Sect. 1. Hic canon præcipitur *lib. 6. Top. cap.* 1. Si tamen proximum genus nomine caret, ejus loco adhibetur genus remotum cum differentia, quæ genus remotum limitat, & ex eo genus proximum efficit. Sic, cùm animal definitur *ſubſtantia corporea vivens ſentiens*, loco generis proximi ponitur *ſubſtantia corporea vivens*; differentia ſpecifica eſt *ſentiens*.

XII. *Differentia ſubſtantiarum ſumitur à forma; aut ſi formam non habeant, eáve ignota ſit, proprietas adhiberi ſolet loco formæ.*

Sect. 1. Sic, cùm homo definitur *animal rationale*, differentia petita eſt ab hominis forma, quæ eſt anima rationalis. Sed quia ſubſtantiæ incorporeæ non habent formas, & ſubſtantiarum corporearum formæ ſpecificæ non latent, quia per ſe non incurrunt in ſenſus noſtros, loco formarum ſumenda eſt aliqua proprietas; ut *Angelus eſt ſubſtantia incorporea: Canis eſt beſtia latrans.*

XIII. *Differentiæ accidentium non ſumuntur ab eorum forma aut eſſentia, ſed à reſpectu ad ſubjectum, objectum, cauſam efficientem aut finalem, aut aliquid tale, quod in eorum eſſentia non continetur.*

Sect. 1. Hæc eſt cauſa, cur Ariſtoteles *lib. 6. Metaph. cap.* 5. dixerit, ſubſtantias ἁπλῶς καὶ πρώτως, id eſt, *ſimpliciter ac primò*, definiri; accidentia, κατά τι, καὶ ὑστέρως, h. e. *ſecundùm quid ac ſecundariò*: & accidentium definitiones eſſe λόγους ἐκ προσθέσεως, hoc eſt, *orationes ex additione*: quia, quæ eorum generi in definitionibus adduntur, extra eſſentiam ſunt, & ferè alterius categoriæ.

XIV. *Proprietates definiuntur genere, ſubjecto, & cauſâ proximâ; eâque vel efficiente, vel finali, vel utrâque.*

Sect. 1. Cauſâ efficiente; ut *Eclipſis eſt defectus luminis in Luna*

na, ob terram inter Solem & Lunam è diametro interpositam: Tonitru est sonus fractæ nubis ob ignem oppressum. Finali; ut *Sensus est facultas naturalis in animali, ad judicandum de singularibus: Appetitus est facultas naturalis in animali, ad consequendum quod sibi bonum; vel vitandum, quod malum videtur.* Vel utrâque; ut *Respiratio est attractio & expulsio aëris reciproca, à pulmonibus facta, ad cordis refrigerium.* Subjectum in definitione propriorum interdum reticetur, quia vel in genere, vel in causa continetur; ut *Memoria est sensus internus conservans imagines rerum cognitarum.* Hîc non exprimitur memoriæ subjectum, nempe *animal*, quia in voce *sensus* continetur, in ejúsque definitione exprimebatur. Item, *Risibilitas est facultas naturalis ridendi, orta ab anima rationali.* Non dixi *in homine*; quia satis intelligitur risibilitatem esse facultatem hominis, cùm dicitur *orta ab anima rationali.*

XV. *Accidentia non propria, præter genus, in definitione loco differentiæ assumunt, vel subjectum, vel objectum, vel causam efficientem aut finalem, vel aliqua ex his combinata.*

Sect. 1. Modus definiendi accidentia non propria, vix potest certis regulis contineri. Quædam definiuntur genere & subjecto; ut *Simitas est curvitas nasi.* Quædam genere & objecto; ut *Physica est scientia corporis naturalis.* Hoc modo definiuntur scientiæ theoreticæ. Quædam genere & fine; ut *Grammatica est ars bene loquendi*: vel etiam genere, fine, & objecto; ut *Logica est ars conficiens instrumenta, iisque dirigens intellectum in cognitione rerum: Liberalitas est virtus servans mediocritatem in danda & accipienda pecunia.* Hoc modo definiuntur artes & habitus morales. Quædam denique definiuntur genere & causâ efficiente; ut *Albor est color oriundus ex prædominio perspicui: Sonus est qualitas patibilis, orta ex plaga aeris inter duo corpora collisi.* Hoc modo definiuntur qualitates patibiles, si non sint propriæ. De cæteris accidentium generibus vix dari possunt certa præcepta: singula quomodo definienda sint, usu discendum est, & exemplis probatorum autorum, quæ Logicæ studiosus in eum finem colliget.

XVI. *Partes definitionis ità collocandæ sunt, ut genus differentiam præcedat, & vox quæque sequens præcedentem limitet.*

Sect. 1. Ità docet Aristoteles, *lib.* 2. *Post. cap.* 13. Ex. gr. animal non debet definiri *sentiens animatum corpus*, sed *corpus animatum sentiens.*

Cap. III.
De Definitione imperfecta.

THEOREMA I.

Definitio imperfecta, quæ ὑπογραφὴ, hoc est, descriptio, proprio vocabulo vocatur, vel est necessaria, vel arbitraria.

II. De-

II. *Definitio imperfecta necessaria est, cùm definitum non est capax perfectæ definitionis; vel cùm ob mentis imbecillitatem, rei definiendæ essentiam non possumus assequi; vel denique cùm desunt vocabula idonea, quæ in accurata definitione requiruntur.*

III. *Perfectam definitionem respuunt;* 1, *res infinitæ:* 2, *quæ non habent veram essentiam:* 3, *quæ non habent essentiam perfectam:* 4, *quæ non habent essentiam per se unam:* 5, *denique, quæ non collocantur immediatè sub aliquo genere.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. *Res infinitæ;* ut, Deus. 2, *Quæ non habent veram essentiam;* ut, entia rationis, res fictæ, simulacra rerum, privationes. 3, *Quæ non habent essentiam perfectam;* ut, partes, principia rerum, res in fieri, sive res imperfectæ. 4, *Quæ non habent essentiam per se unam;* ut, concreta, aggregata, complexa. 5, *Quæ non sunt sub aliquo genere;* ut, transcendentia & summa genera: *aut saltem non immediatè;* ut, individua: Hæc enim continentur *immediatè* sub specie; eâque mediante, sub genere.

IV. *Ob imbecillitatem mentis nostræ perfectè definiri nequeunt substantiæ incorporeæ, & pleræque corporearum substantiarum specialissimæ species.*

Sect. 1. Nam species & genera subalterna utcunque definiri possunt; ut *Animal est corpus vivens sentiens.* In definitione corporearum substantiarum infimæ speciei, loco differentiæ essentialis adhibetur proprietas, ut paulò ante diximus. Incorporearum substantiarum proprietates nobis etiam ignotæ sunt. Homo tamen, etsi sit species infima, satìs rectè definitur *animal rationale.*

V. *Cùm idonea vox desideratur, ejus loco adhibentur duæ pluresve voces conjunctione Grammaticâ colligatæ.*

Sect. 1. Hujusmodi definitiones peccant in quintam definiendi legem, theor. 9 cap. superioris propositam, quod vide.

VI. *Definitio imperfecta arbitraria est, cùm rejectâ definitione perfectâ, rem propositam crassè delineamus, vel delectationis ergò, vel ut ad aliorum captum definitionem nostram attemperemus.*

VII. *Imperfectæ definitionis variæ sunt species, quarum aliæ aliis tantò propiùs ad perfectam definitionem accedunt, quantò magis conveniunt cum legibus definiendi paulò antè traditis.*

VIII. *Præcipuæ species hæ sunt. Prima est, cùm accidens proprium definitur causâ duntaxat externâ.*

Sect. 1. Ut, *Eclipsis est interpositio terræ inter Solem & Lunam: Mors est extinctio calidi vitalis.* Hæc vocatur definitio *αἰτιώδης* sive *causalis, lib.* 2. *Post. cap.* 10.

IX. *Secunda, cùm accidens proprium definitur genere & subjecto, sine mentione causæ.*

Sect. 1. Ut, *Eclipsis est defectus luminis in Luna: Mors est interitus viventis.* Ex hac definitione conjuncta cum definitione causali, constituitur proprii accidentis perfecta definitio; ut *Eclipsis est de-*

na, ob terram inter Solem & Lunam è diametro interpositam: Tonitru est sonus fractæ nubis ob ignem oppressum. Finali; ut *Sensus est facultas naturalis in animali, ad judicandum de singularibus: Appetitus est facultas naturalis in animali, ad consequendum quod sibi bonum; vel vitandum, quod malum videtur.* Vel utrâque; ut *Respiratio est attractio & expulsio aëris reciproca, à pulmonibus facta, ad cordis refrigerium.* Subjectum in definitione propriorum interdum reticetur, quia vel in genere, vel in causa continetur; ut *Memoria est sensus internus conservans imagines rerum cognitarum.* Hîc non exprimitur memoriæ subjectum, nempe *animal*, quia in voce *sensus* continetur, in ejúsque definitione exprimebatur. Item, *Risibilitas est facultas naturalis ridendi, orta ab anima rationali.* Non dixi *in homine*; quia satìs intelligitur risibilitatem esse facultatem hominis, cùm dicitur *orta ab anima rationali.*

XV. *Accidentia non propria, præter genus, in definitione loco differentiæ assumunt, vel subjectum, vel objectum, vel causam efficientem aut finalem, vel aliqua ex his combinata.*

Sect. 1. Modus definiendi accidentia non propria, vix potest certis regulis contineri. Quædam definiuntur genere & subjecto; ut *Simitas est curvitas nasi.* Quædam genere & objecto; ut *Physica est scientia corporis naturalis.* Hoc modo definiuntur scientiæ theoreticæ. Quædam genere & fine; ut *Grammatica est ars bene loquendi*: vel etiam genere, fine, & objecto; ut *Logica est ars conficiens instrumenta, iisque dirigens intellectum in cognitione rerum: Liberalitas est virtus servans mediocritatem in danda & accipienda pecunia.* Hoc modo definiuntur artes & habitus morales. Quædam denique definiuntur genere & causâ efficiente; ut *Albor est color oriundus ex prædominio perspicui: Sonus est qualitas patibilis, orta ex plaga aeris inter duo corpora collisi.* Hoc modo definiuntur qualitates patibiles, si non sint propriæ. De cæteris accidentium generibus vix dari possunt certa præcepta: singula quomodo definienda sint, usu discendum est, & exemplis probatorum autorum, quæ Logicæ studiosus in eum finem colliget.

XVI. *Partes definitionis ità collocandæ sunt, ut genus differentiam præcedat, & vox quæque sequens præcedentem limitet.*

Sect. 1. Ità docet Aristoteles, *lib.* 2. *Post. cap.* 13. Ex. gr. animal non debet definiri *sentiens animatum corpus*, sed *corpus animatum sentiens.*

CAP. III.
De Definitione imperfecta.

THEOREMA I.

DEfinitio imperfecta, *quæ* ὑπογραφὴ, *hoc est*, descriptio, *proprio vocabulo vocatur, vel est necessaria, vel arbitraria.*

II. *De-*

II. *Definitio imperfecta necessaria est, cùm definitum non est capax perfectæ definitionis; vel cùm ob mentis imbecillitatem, rei definiendæ essentiam non possumus assequi; vel denique cùm desunt vocabula idonea, quæ in accurata definitione requiruntur.*

III. *Perfectam definitionem respuunt; 1, res infinitæ: 2, quæ non habent veram essentiam: 3, quæ non habent essentiam perfectam: 4, quæ non habent essentiam per se unam: 5, denique, quæ non collocantur immediatè sub aliquo genere.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. *Res infinitæ*; ut, Deus. 2, *Quæ non habent veram essentiam*; ut, entia rationis, res fictæ, simulacra rerum, privationes. 3, *Quæ non habent essentiam perfectam*; ut, partes, principia rerum, res in fieri, sive res imperfectæ. 4, *Quæ non habent essentiam per se unam*; ut, concreta, aggregata, complexa. 5, *Quæ non sunt sub aliquo genere*; ut, transcendentia & summa genera: *aut saltem non immediatè*; ut, individua: Hæc enim continentur *immediatè* sub specie; eâque mediante, sub genere.

IV. *Ob imbecillitatem mentis nostræ perfectè definiri nequeunt substantiæ incorporeæ, & pleræque corporearum substantiarum specialissimæ species.*

Sect. 1. Nam species & genera subalterna utcunque definiri possunt; ut *Animal est corpus vivens sentiens*. In definitione corporearum substantiarum infimæ speciei, loco differentiæ essentialis adhibetur proprietas, ut paulò ante diximus. Incorporearum substantiarum proprietates nobis etiam ignotæ sunt. Homo tamen, etsi sit species infima, satìs rectè definitur *animal rationale*.

V. *Cùm idonea vox desideratur, ejus loco adhibentur duæ pluresve voces conjunctione Grammaticâ colligatæ.*

Sect. 1. Hujusmodi definitiones peccant in quintam definiendi legem, theor. 9 cap. superioris propositam, quod vide.

VI. *Definitio imperfecta arbitraria est, cùm rejectâ definitione perfectâ, rem propositam craßè delineamus, vel delectationis ergò, vel ut ad aliorum captum definitionem nostram attemperemus.*

VII. *Imperfectæ definitionis variæ sunt species, quarum aliæ aliis tantò propiùs ad perfectam definitionem accedunt, quantò magis conveniunt cum legibus definiendi paulò antè traditis.*

VIII. *Præcipuæ species hæ sunt. Prima est, cùm accidens proprium definitur causâ duntaxat externâ.*

Sect. 1. Ut, *Eclipsis est interpositio terræ inter Solem & Lunam: Mors est extinctio calidi vitalis.* Hæc vocatur definitio αἰτιώδης sive *causalis, lib. 2. Post. cap. 10.*

IX. *Secunda, cùm accidens proprium definitur genere & subjecto, sine mentione causæ.*

Sect. 1. Ut, *Eclipsis est defectus luminis in Luna: Mors est interitus viventis.* Ex hac definitione conjuncta cum definitione causali, constituitur proprii accidentis perfecta definitio; ut *Eclipsis est de-*

fectus luminis in Luna, ob terram inter Solem & Lunam è diametro interpositam: Mors est interitus viventis, ob extinctum calorem vitalem.

X. *Tertia, quæ constat ex genere & proprietate una, aut pluribus.*

Sect. 1. Ut, *Canis est bestia latrans: Homo est animal risibile: Magnes est lapis trahens ferrum.* Hoc modo definiuntur substantiæ quarum essentiales differentiæ nos latent, ut antè dictum est.

XI. *Quarta, quæ constat enumeratione partium aut specierum.*

Sect. 1. Ut, *Logica est ars definiendi, dividendi, argumentandi & ordinandi: Jus civile Romanum est id, quod legibus, senatusconsulto, rebus judicatis, jurisperitorum autoritate, more denique, & æqualitate constat*; ut Cicero ait in *Topicis.*

XII. *Quinta, quæ constat remotione oppositi.*

Sect. 1. Tale est illud Horatii.

Virtus est vitium fugere, & sapientia prima.
Stultitiâ caruisse.

XIII. *Sexta, cùm relatum definitur per relatum, sine mentione generis ac fundamenti.*

Sect. 1. Ut, *Dominus est, qui habet servum; pater, qui liberos; preceptor, qui discipulos.*

XIV. *Septima, quæ constat coacervatione circumstantiarum, & adjunctorum communium.*

Sect. 1. Atque hæc propriè est descriptio: licèt jam usus obtineat, ut omnis imperfecta definitio descriptio vocetur. Ex. gr. *Homo est animal bipes, implume, erecto vultu, manibúsque præditum.* Hæc definiendi formula usitata est Historicis & Poëtis, in describendis personis, factis, locis, & similibus rebus singularibus.

2. Boethius alias addit definitionis imperfectæ species: ut est, 1, definitio κατ' μεταφορὰν, veluti, cùm adolescentia definitur *flos ætatis*, senectus, *hyems vitæ*; somnus, *imago mortis.* 2, Κατ' ἔπαινον· quò spectant elogia, quæ rebus laudis aut vituperii causâ tribuuntur; veluti, cùm Historia à Cicerone *lib.* 2. *de Orat.* describitur *testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuncia vetustatis*; cùm describitur Philosophia à Platone, ὁμοίωσις τῷ Θεῷ ὅσον δυνατὸν ἀνθρώπῳ, id est, *similitudo cum Deo, quanta esse in homine potest*: aut contrà, cùm voluptas dicitur *esca malorum*; ira, *furor brevis, aut voluntaria insania*; σκιᾶς ὄναρ, ἄνθρωπος. 3, Κατὰ περίφρασιν· ut, *Homerus est Trojani belli scriptor.* 4, Κατὰ διαφορὰν· ut *odium est, quod irâ diuturnius est.* 5, Ὡς ἐν τύπῳ· ut *animal est veluti homo, equus.* 6, Κατ' ἔνδειαν πλήρους ἐκ τοῦ ὑπεναντίου, ut *deunx est, cui deest uncia ut sit as.* Sed hæc omnia talia sunt, ut vix, ac nè vix quidem, nomen definitionis mereantur.

Cap. IV.

De modo investigandæ definitionis.

THEOREMA I.

Definitiones vel divisione investigantur, vel inductione, vel demonstratione, vel etymologiâ, vel derivatione, vel denique ex contrarii definitione colliguntur.

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Divisione investigatur definitio, cùm factâ divisione summi generis & subordinatarum specierum, sub quibus definitum continetur, usque ad ipsum definitum, colliguntur omnia definiti attributa essentialia, ex quibus definitio formanda est. Quæratur hâc methodo definitio hominis. Homo est substantia: verùm quia etiam angelus substantia est; ut liqueat, quomodo homo ab angelo differat, dividi debet substantia in corpoream & incorpoream. Homo corpus est, angelus incorporeus. Sed & lapis corpus est: ut ergò homo à lapide separetur, dividenda est substantia corporea in animatam & inanimem. Homo est substantia corporea animata, lapis inanimis. Sed plantæ quoque animatæ sunt. Dividatur ergò substantia corporea animata in sentientem & sensûs expertem. Homo sentit, planta non item. Sed equus quoque sentit, aliæque bestiæ. Dividatur ergò sentiens in rationale & irrationale. Hîc jam subsistendum est, cùm constet omnem, & solum hominem rationalem esse. Ex hac divisionum serie colligitur hæc hominis definitio; *Homo est substantia corporea, vivens, sentiens, rationalis*; aut, nè in definitione speciei ponatur definitio generis, *animal rationale.* Hanc methodum tradit Aristot. *lib.* 2. *Post. cap.* 13. ibíque monet, in hac divisionum serie, nullam differentiam essentialem prætereundam; addo ego, & nullam accidentalem adhibendam esse.

2. Per inductionem investigatur definitio, cùm collatis attributis essentialibus eorum quæ continentur sub definito, & rejectis iis quæ singulis sunt propria, definitio conficitur ex reliquis quæ omnibus communia sunt. Quæratur definitio animalis. Sub animali continetur homo, equus, leo, &c. hominis, equi, leonis essentialia attributa sunt, *substantia corporea, vivens, sentiens.* Hæc omnibus communia sunt. Hominis proprium est, *esse rationalem*; *irrationalem esse*, equo & leoni commune est; proprium equo, *hinnire:* leoni *rugire.* Ut ergò invenias animalis definitionem rejicienda sunt *rationale, irrationale, hinnire, rugire,* ut angusta nimis. Ex reliquis colligitur ejusmodi definitio; *Animal est substantia corporea, vivens, sentiens.* Hanc methodum tradit Aristoteles loco jam proximè citato.

3. Demonstratio ὅτι ὅτι solùm terminorum θέσει differt à perfecta defini-

definitione accidentis demonstrandi; ut dicitur *lib.* 2. *Post. cap.* 8. Itaque quamvis demonstratio non sit τοῦ τί ἐστι, fit tamen τὸ τί ἐστι per demonstrationem manifestum, ut autor est Philosophus *lib.* 2. *Post. cap.* 8. Nihil enim facilius est, quàm demonstrationem διότι convertere in definitionem affectionis demonstrandæ. Quod quâ ratione fieri debeat, dicetur *cap.* 23. *hujus libri, theor.* 14.

4. Etymologia sæpe differentiam rei suppeditat, quæ cum genere constituat definitionem. Sic quia Arithmetica dicta est ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ, id est, *à numero*, colligitur Arithmeticam esse *scientiam numerorum*; & quia Physica dicta ἀπὸ τῆς φύσεως, id est, *â natura*, colligitur Physicam esse *scientiam rerum naturalium*.

5. Derivatione colligitur definitio, cùm ex definitione unius conjugati colligitur definitio alterius. Πολλάκις αἱ ἕξεις, inquit Aristoteles, γνωρίζονται ἀπὸ τῶν ὑποκειμένων· id est, *Sæpe innotescit habitus ex subjecta materia*: sæpe etiam vice versâ. Sic colligit *lib.* 6. *Eth. cap.* 10. definitionem prudentiæ ex definitione prudentis.

6. Ex definitione unius contrarii colligitur definitio contrarii alterius. Contrariorum enim est eadem scientia. Itaque cùm Aristoteles *l.* 3. *Eth. c.* 1. definivisset ἀκούσιον, *quod per vim aut per ignorantiam fit*; cúmque per vim fieri dixisset, *cujus principium externum est, atque ejusmodi, ut nihil ad illud conferat, qui agit, aut patitur*; indè colligit ἑκούσιον esse, *cujus principium est in eo, qui agit, factique circumstantias non ignorat.*

Cap. V.

De Divisione, ejusque speciebus ac legibus.

THEOREMA I.

D*Ivisio alia est nominis, alia rei.*

II. *Divisio nominis est enumeratio significationum homonymi vocabuli aut distinctio ambiguæ orationis.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Ut, si quis recenseat significationes *juris*, *carnis*, *mali*, &c. aut si quis distinguat hanc orationem, *Aio te Æacida Romanos vincere posse.* Divisio nominis non est propriè dicta divisio, sed enumeratio; & frequentiùs *distinctio* appellatur, quàm divisio.

III. *Divisio nominis, sive distinctio, in principio disputationis adhibenda est.*

Sect. 1. Idque, ut κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, καὶ μὴ πρὸς τοὔνομα, hoc est, *adversùs rem*, *& non adversùs nomen*, instituatur disputatio. Accidit enim, ut non eódem cogitationem dirigat, qui respondet, & qui interrogat, cùm aliquid in oratione ambiguum est, ut ait Aristoteles *lib.* 1. *Top. cap.* 8.

IV. *Divisio*

IV. *Diviſio rei, quæ eſt propriè dicta diviſio, eſt explicatio totius per partes.*

V. *Eſtque vel per ſe, vel per accidens.*

VI. *Diviſio per ſe eſt, quâ dividitur totum in partes quæ ipſi per ſe inſunt.*

VII. *Diviſio per accidens eſt, quâ dividitur totum in partes quæ ipſi per accidens inſunt.*

Sect. 1. Ex. gr. cùm animal dividitur in hominem aut beſtiam, aut in animam & corpus, eſt diviſio per ſe: quia homo & beſtia per ſe ſub animali continentur; & animal ex corpore & anima per ſe componitur. At cùm homines dividuntur in ſervos & liberos, in bonos & malos, diviſio eſt per accidens: quia non ipſi homines per ſe dividuntur, ſed ſtatus ac conditio hominum, aliáve accidentia quæ hominibus conveniunt.

VIII. *Diviſio per ſe eſt quadruplex: Alia eſt diviſio totius univerſalis, ſive generis in ſpecies: alia totius formalis, ſive definiti in partes definientes, quæ ſunt genus & differentia: alia totius eſſentialis, ſive compoſiti in partes componentes, quæ ſunt materia & forma: alia denique totius integrati in partes integrantes. Atque hæc peculiari nomine Partitio nominatur.*

Sect. 1. Ex. gr. cùm animal dividitur in hominem & beſtiam; aut elementum, in ignem, aerem, aquam & terram; aut virtus moralis, in juſtitiam, fortitudinem, temperantiam, &c. diviſio eſt totius univerſalis, ſive generis in ſpecies. Cùm definitio hominis in partes reſolvitur, ſive cùm *animal* & *rationale* dicuntur eſſe partes hominis, ſive definitionis humanæ eſſentiæ, dicitur diviſio totius definiti, ſive formalis. Cùm homo dividitur in corpus & in animam rationalem, eſt diviſio totius compoſiti, ſive eſſentialis. Huc referri debet omnis diſtinctio rerum in materiale & formale; veluti cùm vocabuli materiale dicitur eſſe vox; formale, ſignificatio. Tandem cùm homo, ſive corpus humanum, dividitur in tres ventres, & artus; annus in duodecim menſes; regnum, in ſuas provincias; numerus major, in plures minores; Logica, in thematicam & organicam, eſt diviſio totius integrati, ſive partitio.

IX. *Diviſio per accidens eſt quadruplex, nimirum vel cauſæ per effecta, vel effecti per cauſam efficientem, materialem aut finalem, vel ſubjecti per adjuncta, vel adjuncti per ſubjecta.*

Sect. 1. *Cauſæ per effecta*; ut plantæ aliæ calefaciunt, aliæ frigefaciunt, aliæ exiccant, aliæ humectant; ſyllogiſmus alius fidem efficit, alius opinionem, alius ſcientiam. *Effecti per cauſam efficientem*; ut teſtimonia alia divina ſunt, alia humana: *per cauſam materialem*; ut ſtatuæ aliæ ſunt ex ære, aliæ ex marmore, &c. viventia alia ex ſemine gignuntur, alia ex putri materia: *per cauſam finalem*; ut homines alii ſunt ἀπολαυστικοὶ, id eſt, *voluptarii*, alii χρηματιστικοὶ, id eſt, *pecuniæ ſtudioſi*; alii θεωρητικοὶ, id eſt, *ſpeculationibus dediti*; alii πρακτικοὶ, id eſt, *propenſi ad res gerendas*. Diviſio effecti per cauſam formalem, eſt diviſio per ſe: forma enim ſi di-

verſa

versa sit, diversas species constituit. Est etiam divisio per se, cùm accidens proprium dividitur per causam efficientem aut finalem proximam: Sic morbi specie differunt, qui diversam habent causam proximam sive συνεκτικήν· ut, febris & pleuritis, &c. *Subjecti per adjuncta*; ut homines alii sunt liberi, alii servi; alii docti, alii indocti: sonus alius est gravis, alius acutus: numerus alius est par, alius impar: charitas alia est erga Deum, alia erga proximum: flores alii sunt verni, alii æstivi: animalia vel sunt terrestria, vel aquatilia, vel amphibia. *Divisio subjecti per adjuncta*, non rarò est divisio per se; ut, sensus externus vel circa colorem versatur, vel circa sonum, vel circa odorem, vel circa saporem, vel circa qualitates tactiles. *Adjuncti per subjecta*; ut, vitia alia animi sunt, alia corporis: virtutes aliæ sunt in intellectu, alia in appetitu.

X. *Leges bonæ divisionis præcipuæ sunt septem. Prima lex, Partes debent in toto consentire.*

Sect. 1. Itaque vitiosa est divisio hominum in vivos & mortuos, veros & pictos; quia homines mortui aut picti, non sunt homines, nisi æquivocè. Similiter vitiosa est divisio animalium in mortalia & immortalia; quia nullum animal immortale est.

XI. *Secunda, Partes debent inter se opponi.*

Sect. 1. Τοῖς γὰρ ἀντικειμένοις (inquit Aristoteles, *lib.* 1. *de part. animal. cap* 3.) χρὴ διαιρεῖν, id est, *oppositis dividendum est*. Vitiosa ergò divisio est, cùm aut partes non differunt, veluti cùm voluptas dividitur in delectationem & gaudium; aut cùm pars altera in altera continetur; ut, si animal divideretur in mortale & rationale. Optima quidem ea divisio est, quæ constat partibus affirmatis: sæpe tamen ob mentis nostræ imbecillitatem, aut vocabulorum inopiam, στερήσει ἀνάγκη διαιρεῖν, hoc est, *privatione oportet dividere*; veluti cùm corpus dividitur in animatum & inanime.

XII. *Tertia, In divisione sumendæ sunt partes proximæ & immediatæ.*

Sect. 1. Ex. gr. non debet vivens statim dividi in plantam, hominem, & bestiam, sed priùs in animal & plantam, & animal deinde in hominem & bestiam, & sic porró: vide *lib.* 2. *Post. cap.* 13.

XIII. *Quarta, Singulæ partes debent minus continere, quàm totum.*

Sect. 1. Totum enim majus est suâ parte. Si una pars toti æqualis sit altera erit superflua, ac proinde, vel non differet ab altera, vel cum toto non consentiet.

XIV. *Quinta, Partes universæ nec plus nec minus continere debent, quàm totum.*

Sect. 1. Si plus contineant, erit aliquid in divisione superfluum, & toti dissentaneum; si minus, divisio erit mutila: ut, si ritus dividas in pios & impios. Omittuntur enim hâc divisione ritus mediæ naturæ, ut campanæ pulsu populum ad sacras conciones convocare, &c.

XV. *Sexta, Divisio debet constare partibus, quantum natura rei patitur, paucissimis; &, si fieri commodè possit, duabus.*

Sect. 1. Quantò enim partes pauciores sunt, tantò magìs & manifestiùs

nifestiùs opponuntur, meliúsque memoriæ mandantur. Non tamen semper affectanda est διχοτομία, sive *bimembris divisio.* Sæpe enim totius dividendi natura dichotomiam respuit. Divisio totius definiti & compositi semper debet esse bimembris. Divisio generis membrorum paucitate commendatur, sed non semper potest esse bimembris In divisione totius integralis, aut in divisione per accidens, dichotomiam semper quærere, accuratæ cujusdam vanitatis est.

XVI. *Septima, Modus dividendi adhibendus est, nè subdivisionum numerus nimiùm crescat.*

Sect. 1. *Idem enim vitii habet* (inquit Seneca, *Epist.* 89.) *nimia, quod nulla divisio: simile enim confuso est, quod in pulverem usque sectum est.* Atque hæc de definitione & divisione. Sequitur syllogismus.

Cap. VI.

De Syllogismi Definitione & Partibus.

THEOREMA I.

ΣΥλλογισμός ἐστι λόγος, ἐν ᾧ τιθέντων τινῶν, ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει τῷ ταῦτα εἶναι h.e. *Syllogismus est oratio, in qua quibusdam positis, diversum quid à positis, propter ea quæ posita sunt, necessariò sequitur.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Hæc definitio extat *lib.* 1. *Prior. cap.* 1. Syllogismus dicitur à συλλογίζεσθαι, quod in disciplina Arithmetica est *colligere*, sive plurium numerorum summam conficere. Hinc aptâ translatione traductum est ad declarandum argumentationis modum. Logicis enim συλλογίζεσθαι est concludere, h.e. ex propositionibus quibusdam summam probationis efficere.

2. Genus Syllogismi est λόγος, nempe vel internus, sive mentis, vel externus, sive oris; magis tamen internus: quia sine externa oratione consistere potest syllogismus in mente; sine interna non potest. Additur τιθέντων, quod interpretatur Alex. Aphrodisiensis in *comment. in cap.* 1. *lib.* 1. *Prior.* συγχωρηθέντων, Gellius, *lib.* 15. *cap.* 26. *consensis & concessis:* sed malè. Non omni enim syllogismo convenit, ex concessis concludere, sed tantùm topico. Demonstratio concessionem non requirit. Τιθέντων ergò est *positis*, hoc est, propositis, sive præpositis conclusioni. *Quibusdam*, nempe propositionibus.

3. Per *diversum quid à positis*, intelligitur conclusio. Nam quamvis nihil sit in conclusione, quod non fuit in præmissis; est tamen conclusio propositio à præmissis diversa: quia cum alterutra earum unum tantùm terminum communem habet, altero termino ab utraque differt. Hâc parte excluduntur à syllogismi definitione, conversio, æquipollentia,

pollentia, & subalternatio enunciationum, quas *consecutiones sententiarum* vulgò appellant: quia enunciatio conversa non est diversa à convertenda, neque subalternata à subalternante, neque æquipollens ab æquipollente. Constant enim omnes ex iisdem terminis.

4. Cùm conclusio dicitur *necessariò sequi* ex præmissis, non intelligitur necessitas ipsius conclusionis quæ sequitur, quæ *necessitas consequentis* appellatur, sed *necessitas* sequelæ, sive *consequentiæ*. Necessitas enim conclusionis consequentis, in sola demonstratione locum habet: necessitas consequentiæ, in omni syllogismo bene formato, hæc enim necessitas est anima syllogismi: eâ enim sublatâ, syllogismus non erit syllogismus, sed paralogismus.

5. Tandem additur, τῷ ταῦτα εἶναι, quod *lib.* 1. *Top. cap.* 1. exponitur, διὰ τῶν κειμένων, h.e. *vi & efficientiâ præmissarum*; ità ut ad sequelæ necessitatem, nihil extra syllogismum quærendum sit. Ex. gr. si verum sit, *bonum esse, quicquid secundùm naturam est*; &, *omnem voluptatem esse secundùm naturam*: necessariò efficitur, *omnem voluptatem esse bonam*; idque vi istorum terminorum qui in duabus præmissis continentur, sine ullo aliorum terminorum auxilio.

II. *Syllogismus vel absolutè consideratur, vel cum respectu ad diversa effecta, quæ producit ob conditionum materiæ suæ diversitatem.*

Sect. 1. Aristoteles agit de syllogismo absolutè ac sine relatione ad conditiones materiæ, duobus libris Analyticorum priorum, quos ob eam causam libros de syllogismo vocat *lib.* 1. *Post. cap.* 3. & 11. In lib. poster. Analyticorum, in Topicis, & in libro de Elenchis Sophisticis consideratur syllogismus cum relatione ad diversas materiæ conditiones, atque effecta; quæ sunt opinio, scientia, error, ut postea patebit.

III. *Prior tractatus constabit tribus membris: primum erit de genesi sive de ratione struendi syllogismum; alterum de εὑρεσία, sive de ratione inveniendi medium terminum; tertium de divisione syllogismi ac variis speciebus argumentationum.*

IV. *Genesis intelligitur explicatione materiæ, tum remotæ tum proximæ; & formæ.*

V. *Materia remota sunt tres termini; duo extremi, major scilicet, qui est prædicatum, & minor, qui est subjectum quæstionis: & unus medius, qui est argumentum, quod ad probandam quæstionem extrinsecùs assumitur.*

Sect. 1. Terminum (Græcè ὅρον) definit Aristoteles, εἰς ὃν διαλύεται ἡ πρότασις, hoc est, *in quem dissolvitur propositio.* Partes quæstionis dicuntur τὰ ἄκρα, id est, *extrema*, sive termini extremi: & argumentum, τὸ μέσον, h.e. *medium*, sive terminus medius; idque non propter situm (nam in sola figura prima argumentum situ medium est) sed propter officium. Ut enim ad homines dubiæ voluntatis conciliandos, arbiter adhibetur; ità etiam adhibetur argumentum, ad prædicatum cum subjecto conjungendum, aut ab eo sejungendum.

2. Prædicatum quæstionis vocatur ab Aristotele *lib.* 1. *Prior. cap.* 4. τὸ μεῖζον ἄκρον, id est, *majus extremum*, & τὸ πρῶτον ἄκρον, id est,

primum

primum extremum, & τὸ πρῶτον absolutè. *Lib.* 2. *Post. cap.* 24. etiam ἄκρον absolutè nominatur. Subjectum appellatur τὸ ἔλαττον ἄκρον, id est, *minus extremum*, & τὸ ἔσχατον ἄκρον, id est, *ultimum extremum*, & τὸ ἔσχατον absolutè; ut patet ex dicto *cap.* 1. *lib.* 4. *Prior.* Dicitur etiam τὸ τρίτον, hoc est, *tertium* absolutè. Hujus appellationis ratio est, quòd prædicatum subjecto suo, aut majus semper est, hoc est, universalius, sive communius; aut certè æquale; nunquam minus, aut angustius: quódque in syllogismo priori loco cum medio combinetur. Prædicatum enim quæstionis debet in prima propositione cum medio disponi; subjectum, in secunda.

3. Medium, sive argumentum, tantùm unum esse debet. Quod enim unit, idipsum debet esse unicum. Si duo media adhiberentur in uno syllogismo, tertio medio opus esset, ad explorandam duorum illorum mediorum convenientiam aut pugnam: sicuti, cum duarum magnitudinum æqualitas aut inæqualitas exploratur duabus diversis mensuris, tertiâ mensurâ opus est, ad explorandam æqualitatem aut inæqualitatem ipsarum mensurarum.

VI. *Materia proxima syllogismi sunt tres propositiones quæ ex tribus terminis combinatis efficiuntur.*

VII. *Ex iis duæ antecedunt, & inferunt; tertia sequitur, & infertur.*

VIII. *Prima vocatur* πρότασις, *Latinè* propositio, *vel major propositio*; *secunda*, *assumptio*, *vel minor propositio*; *tertia*, συμπέρασμα, *Latinè* collectio, *conclusio*, *complexio*.

Sect. 1. Prima propositio vocatur πρότασις ἀπὸ τοῦ προτείνειν, quod significat *prætendere*; quia cæteris propositionibus in syllogismo prætenditur, hoc est, præponitur. Eadem vocatur *major propositio*, quia ex majore extremo & medio componitur; sicuti secunda vocatur *minor*, quia componitur ex minore & medio. Tertia vocatur *conclusio*, quia partes quæstionis in præmissis separatas, colligit ac conjungit.

2. Ex hac duplici materia syllogismus efficitur, hoc modo. Primùm quæstio aliqua se offert; verbi gratiâ, *An Logica sit ars*? Hæc quæstio duas partes habet; subjectum, quod est *Logica*; & prædicatum, quod est *ars*. Ad probandum *Logicam esse artem*, sumatur argumentum sive medium, ídque sit *habitus effectivus*. Hoc argumentum conjungatur primùm cum prædicato quæstionis, & efficietur major, *Omnis habitus effectivus est ars*; deinde cum subjecto, & efficietur minor, *Logica est habitus effectivus*: Hinc jam sequetur conclusio, *Logica est ars*.

3. Conclusio revera non differt à quæstione. Nam quod ante factum syllogismum quæstio, sive problema dicebatur, id in syllogismo dicitur conclusio. Unde obiter colligitur conclusionem non esse effectum, sed partem syllogismi. Nam cùm syllogismus sit oratio *in qua* conclusio sequitur ex præmissis, omnino sequitur conclusionem effectum quidem esse præmissarum, sed partem syllogismi.

IX. *Forma syllogismi est apta trium propositionum dispositio ad conclusionem ex præmissis necessariò colligendam.*

X. *Hæc*

X. *Hæc aptitudo posita est in figura & modo.*

XI. *Figura est dispositio legitima medii cum partibus quæstionis.*

Sect. 1. Quemadmodum se habet punctum ad lineam, & linea ad figuram, in Geometria; ità se habet terminus ad propositionem, & propositio ad figuram syllogismi, in Logica. Et quemadmodum ad constituendam figuram rectilineam, putà triangulum, tribus minimùm rectis lineis opus est, & totidem punctis, in quibus rectæ lineæ coëuntes, angulos efficiunt; ità in syllogismo, tribus propositionibus opus est, & totidem terminis.

XII. *Modus est legitima propositionum secundùm quantitatem & qualitatem determinatio.*

Sect. 1. Conclusio enim non sequitur ex quibuslibet præmissis, aut saltem non sequitur necessariò; sed tantùm ex præmissis certâ quantitate affectis, certâque lege ac modo affirmatis & negatis.

XIII. *Modi syllogismorum alii directi sunt, alii inversi.*

XIV. *Modi directi sunt, in quibus concluditur majus extremum de minore:*

Ut, *Omnis homo est animal:*
Socrates est homo:
Ergò Socrates est animal.

XV. *Modi inversi sunt, in quibus concluditur minus extremum de majore:*

Ut, *Omnis homo est animal:*
Nullus lapis est homo:
Aliquod ergò animal, non est lapis.

Horum modorum nullus, aut admodum exiguus est usus.

XVI. *Modi directi vel universales sunt, vel singulares.*

XVII. *Modi universales sunt, in quibus utraque, vel altera præmissarum, universalis est:*

Ut, *Omne animal vivit:*
Omnis homo est animal:
Ergò omnis homo vivit.
Vel, *Omnis homo est animal rationale:*
Socrates est homo:
Ergò Socrates est animal rationale.

XVIII. *Modi singulares, in quibus utraque præmissarum singularis est:*

Ut, *Judas fuit improbus:*
Judas fuit Apostolus:
Aliquis igitur Apostolus fuit improbus.

Ejusmodi argumentationes non dignatus est Aristoteles appellatione *syllogismi*, sed eas vocat ἐκθέσεις, *expositiones*, sive exhibitiones; quia necessitatem sequelæ in tertiæ figuræ syllogismis exponunt, & sensibus exhibent. A Peripateticis appellantur *syllogismi expositorii*; à Ramo, *syllogismi proprii*; ab aliis, *syllogismi singulares.*

Cap. VII
De tribus syllogismorum figuris, & eorum modis.

THEOREMA I.

Figuræ syllogismorum sunt tres. Tot enim modis disponi potest argumentum cum partibus quæstionis.

II. *Prima figura est, in qua argumentum majori extremo subjicitur, & de minore prædicatur.*

COMMENTARIUS.

*Sect.*1. In prima figura tres termini, inquit Aristoteles lib, 1. *Prior. cap.*1. ità affecti sunt, ut extremus sit in toto medio, & medius sit in toto primo, vel non sit. Medium ergò in prima figura fuerit, ὃ καὶ αὐτὸ ἐν ἄλλῳ, καὶ ἄλλο ἐν τούτῳ ἐστίν· hoc est, *Quod & ipsum in alio est, cùm aliud in ipso sit*. Ac proinde medium hîc non solùm officio, sed & θέσει, hoc est, *situ*, medium est. Ex. gr. in hoc syllogismo:

Omne animal sentit:
Omnis homo est animal:
Ergò omnis homo sentit.

Terminus extremus, sive subjectum, est *homo*; primus terminus, sive prædicatum, *sentit*; medius, *animal*: atqui homo sub animali continetur, & animal sub eo quod sentit. Sit alius syllogismus:

Nullum animal est lapis:
Omnis homo est animal:
Ergò nullus homo est lapis.

Hîc minor terminus sive subjectum *homo*, continetur quidem in medio termino, qui est *animal*; at medius terminus *animal* non continetur in prædicato, quod est *lapis*.

III. *Secunda figura est, in qua argumentum de utroque extremo prædicatur.*

Sect. 1. Argumentum enim in secunda figura ponitur ἔξω τῶν ἄκρων, πρῶτον δὲ τῇ θέσει, id est, *extra extrema, & primum situ*. Nam medium ambobus extremis attribuitur, & majus extremum situm est prope medium, minus extremum longiùs abest à medio, ut docetur *lib.*1. *Prior. cap.*5. Ex. gr.

Omne animal sentit:
Nulla planta sentit:
Igitur nulla planta est animal.

Hîc medius terminus *sentit* primo summóque loco collocatur, prædicatum *animal* secundo, subjectum *planta* tertio. Nam *sentire* de animali dicitur, & *animal* de planta. Atque hoc est, quod dicitur, minus extremum longiùs abesse à medio, quàm majus extremum.

IV. *Tertia figura est, in qua argumentum utrique extremo subjicitur.*

Sect. 1. Argumentum in hac figura ponitur ἔξω μὲν τῶν ἄκρων, ἔσχατον δὲ τῇ θέσει, id est, *extra extrema, atque ultimum positione.* Nam medium utrique extremo subjicitur, & majus extremum longius abest à medio, minus extremum ad illud propiùs accedit, ut docet Arist. *cap. 6. ejusdem lib.* Ex. gr.

Omne animal sentit:
Omne animal vivit:
Quoddam ergò vivens sentit.

In hoc syllogismo medium *animal* utrique extremo subjectum, ultimum locum obtinet; minus extremum *vivit*, secundum; majus extremum *sentit*, primum ac supremum: ex quo patet majus extremum longiùs abesse à medio, quàm minus extremum.

2. Non desunt quibus videtur medium quarto modo cum partibus quæstionis disponi posse, ac proinde dari quartam figuram, in qua argumentum de majori extremo prædicetur, & minori subjiciatur. Ex. gr.

Omnis homo est animal:
Omne animal sentit:
Quoddam igitur sentiens est homo.

Sed ejusmodi syllogismi indirectè concludunt in prima figura. Nam ex duobus terminis extremis, is censeri debet major, qui de medio prædicatur, & is minor, qui medio subjicitur. Si uterque terminus prædicetur de medio, ut fit in secunda figura, aut si uterque subjiciatur medio, ut fit in tertia, tum is major terminus censeri debet, qui priùs; & minor, qui deinde cum medio conjungitur. Ex propositionibus ea major est, in qua major terminus; & minor, in qua minor terminus cum medio combinatur. Conclusio ità inferenda est ex præmissis, ut major terminus sit prædicatum, & minor subjectum conclusionis. Si aliter fit, conclusio infertur indirectè. Ex. gr. in syllogismo quartæ figuræ quem suprà posui, *animal* est terminus medius: *sentit* ergò est major terminus, quia prædicatur de animali; & *homo* est minor, quia subjicitur animali. Ex quo sequitur hanc propositionem, *Omne animal sentit*, esse propositionem majorem, quia in eo major terminus cum medio ponitur; & hanc, *Omnis homo est animal*, esse minorem, quia in ea ponitur medium cum minore termino. Ac proinde hanc esse conclusionem, *Ergò omnis homo sentit*; non hanc, *Quoddam sentiens est homo.* Cùm enim minor terminus de majore colligitur, syllogismus est indirectus.

3. Si syllogismus quartæ figuræ habeat majorem negatam, transpositis præmissis, erit syllogismus primæ figuræ, concludens indirectè in *fapesmo*, aut *frisesmo*: de quibus modis agimus sub finem hujus capitis. Ex. gr. sit syllogismus quartæ figuræ;

Nullus lapis est homo:
Omnis homo est animal:
Ergò quoddam animal non est lapis:

ex eo formatur syllogismus primæ figuræ in *fapesmo*, hoc modo;

Omnis

Omnis homo est animal:
Nullus lapis est homo:
Ergò aliquod animal non est lapis.

V. *Modi universales certò & directè concludentes, sunt quatuordecim: quatuor in prima figura,* barbara, celarent, darii, ferio; *quatuor in secunda,* cesare, camestres, festino, baroco; *sex in tertia,* darapti, felapton, disamis, datisi, bocardo, ferison.

Sect. 1. Qui omnes hisce versiculis memoriæ causâ continentur;
Barbara, celarent primæ, *darii ferióque.*
Cesare, camestres, festino, baroco secundæ.
Tertia *darapti* sibi vendicat, atque *felapton*;
Adjungens *disamis, datisi, bocardo, ferison.*

VI. *Harum vocum singulæ syllabæ singulis propositionibus præfiguntur, earúmque quantitatem & qualitatem suâ vocali indicant.*

VII. *Vocales modorum sunt quatuor;* A, E, I, O. *Quarum* A *denotat universalem affirmantem,* E *universalem negantem,* I *particularem affirmantem,* O *particularem negantem.*

Sect. 1. Atque id hoc disticho exprimitur;
Asserit A, *negat* E, *verùm generaliter ambæ:*
Asserit I, *negat* O, *sed particulariter ambæ.*

VIII. *Propositiones indefinitæ habentur hoc loco pro particularibus, ut & singulares, si propositioni universali, aut particulari in eodem syllogismo adjunguntur. Nam si singulares solæ sint, constituunt syllogismos singulares, sive expositorios.*

IX. *Modi singulares syllogismorum expositoriorum in unaquaq; figura duo sunt; quorum qui in prima & secunda figura fiunt, minùs naturales sunt, quia singulare de nullo naturaliter affirmatur.*

Sect. 1. Exempla modorum universalium certò & directè concludentium in prima figura.

Bar- *Omne animal sentit:*
ba- *Omnis homo est animal:*
ra. *Omnis ergò homo sentit.*

Ce- *Nullum animal est lapis:*
la- *Omnis homo est animal:*
rent. *Igitur nullus homo est lapis.*

Da- *Omnis color est visibilis:*
ri- *Quædam qualitas est color:*
i. *Quædam ergò qualitas est visibilis.*

Fe- *Nulla virtus est extremum:*
ri- *Quidam habitus est virtus:*
o. *Quidam igitur habitus non est extremum.*

2. Modorum singularium in prima figura alter affirmat, alter negat. Ex. gr.
Messias debuit crucifigi:
Jesus Christus est Messias:
Ergò Jesus Christus debuit crucifigi.

Aristoteles non fuit Atheniensis:
Præceptor Alexandri fuit Aristoteles:
Igitur præceptor Alexandri non fuit Atheniensis.

3. Exempla modorum universalium certò & directè concludentium in secunda figura.

Ces- *Nullus dives est egenus:*
a- *Omnis avarus est egenus:*
re. *Ergò nullus avarus est dives.*

Cam- *Omne animal est mortale:*
es- *Nullus angelus est mortalis:*
tres. *Nullus igitur angelus est animal.*

Fes- *Nullum animal est planta:*
ti- *Quoddam vivens est planta:*
no. *Quoddam ergò vivens non est animal.*

Ba- *Omnis homo est animal:*
ro- *Quædam substantia rationalis non est animal:*
co. *Quædam igitur substantia rationalis non est homo.*

4. Modi singulares in secundâ figurâ ambo concludunt negativè. Ex. gr.

Plato non fuit Stagirita:
Aristoteles fuit Stagirita:
Ergò Aristoteles non fuit Plato.

Plato non fuit Stagirita:
Aristoteles fuit Stagirita:
Ergò Plato non fuit Aristoteles.

5. Exempla modorum universalium certò & directè concludentium in tertia figura.

Da- *Omnis virtus est ardua:*
rap- *Omnis virtus est honesta:*
ti. *Quoddam ergò honestum est arduum.*

Fe- *Nullus lapis vivit:*
lap- *Omnis lapis movetur naturaliter ad suum locum:*
ton. *Aliquid igitur quod naturaliter ad suum locum movetur, non vivit.*

Dis- *Aliquis homo furit:*
am- *Omnis homo est animal rationale:*
is. *Igitur aliquod animal rationale furit.*

Da- *Omnis avarus eget:*
tis- *Quidam avarus est locuples:*
i. *Quidam ergò locuples eget.*

Bo- *Aliquod corpus non est corruptibile:*
car- *Omne corpus constat materiâ & formâ:*
do. *Aliquid ergò, quod materiâ & formâ constat, non est corruptibile.*

Fe-

Fe- *Nulla virtus adfert miseriam :*
ris- *Quædam virtus est molesta :*
on. *Quoddam igitur molestum non adfert miseriam.*

6. Modorum singularium in tertia figura, alter affirmat, alter negat. Ex.gr.

Judas fuit impius :
Judas fuit Apostolus :
Ergò quidam Apostolus fuit impius.

Socrates non fuit improbus :
Socrates fuit Ethnicus :
Quidam ergò Ethnicus non fuit improbus.

7. Atque hi sunt modi directi, quorum usus in disputationibus est multò maximus. His addidit Aristoteles *lib. 1. Prior. cap. 7.* modos quosdam inversos, qui ex majore affirmata, sive universali sive particulari, & ex minore negata, concludunt negationem particularem termini minoris de majore. Tales modi duo sunt in prima & tertia figura: in prima, *fapesmo, frisesmo*; in tertia, *fapemo, frisemo*: quorum hæc sunto exempla.

Fap- *Omnis homo est animal :*
esm- *Nullus equus est homo :*
o. *Aliquod igitur animal non est equus.*

Fris- *Aliquod animal est homo :*
esm- *Nulla planta est animal :*
o. *Aliquis igitur homo non est planta.*

Fap- *Omnis ars est habitus :*
em- *Nulla ars est scientia :*
o. *Quidam igitur habitus non est scientia.*

Fris- *Quidam improbus est dives :*
em- *Nullus improbus est beatus :*
o. *Quidam ergò dives non est beatus.*

8. Omnes hi modi concludunt inverso ordine. At si præmissæ transponantur, & debito modo convertantur, fiunt ex iis syllogismi primæ figuræ, concludentes majus extemum de minore, idque in *ferio*. Quomodo autem ad modos directos reduci debeant, ex consonantibus F, S, M, P, cognosci potest, quarum idem usus est hoc loco, qui in modis directis secundæ & tertiæ figuræ ad primam reducendis. De qua re dicemus *cap. 8.*

9. Sunt, qui alios etiam modos inversos in prima figura collocant, quos *baralipton*, *celantes*, *dabitis* vocant. Sed non oportebat hos modos distinguere à tribus modis prioribus primæ figuræ. Nam *baralipton* nihil aliud est quàm *barbara*, conclusione per accidens conversâ; & *celantes* nihil aliud est quàm *celarent*, & *dabitis* nihil aliud quàm *darii*, conclusione conversâ simpliciter. Atqui sola conclusionis mutatio non mutat modos; sed mutatio qualitatis aut quantitatis in præmissis. Ad hunc modum licet etiam modos universales secun-

dæ, & modos affirmantes tertiæ figuræ geminare. Aristoteles certè hos modos non recensuit *lib.* 1. *Prior.* ubi agit de modis syllogismorum; sed *lib.* 2. *cap.* 1. ubi agit de potestate plura concludendi ex iisdem præmissis.

10. Idem judicium esto de *faresmo*, & *firesmo*, quos indirectos syllogismos in secunda figura quidam esse volunt, eósq; formant hoc modo;

Fa- *Omne animal sentit:*
resm- *Nulla planta sentit:*
o. *Ergò quoddam animal non est planta.*

Fi- *Aliquod vivens est animal:*
resm- *Nulla planta est animal:*
o. *Ergò aliquod vivens non est planta.*

Nam in *firesmo* concludendum erat directè, *Aliqua planta non vivit:* ex quô per conversionem simplicem sequitur, *Aliquod vivens non esse plantam.* In *faresmo* concludendum erat, *Nulla planta est animal*, ex quo per simplicem conversionem colligitur, *nullum animal esse plantam*, & hinc per subsumptionem, *quoddam animal non esse plantam.* Ità ut etiam hi modi potiùs ad potestates plura concludendi (de quibus & nos agemus in fine sequentis capitis) quàm ad modos indirectos referri debeant.

CAP. ~~XII.~~ VIII

De regulis, legibus, & proprietatibus syllogismorum.

THEOREMA I.

NEcessitas consecutionis, quam animam syllogismi esse diximus, nititur quibusdam fundamentis sive regulis ità certis & notis, ut à nullo negari possunt.

II. *Syllogismi universales affirmantes nituntur dicto sive regulâ de Omni, quæ ità se habet;* Quicquid de aliquo universali dicitur universaliter, id etiam dicitur de omnibus quæ sub isto universali continentur.

COMMENTARIUS.

Ex. gr. *vivere* dicitur universaliter de animali; ut *Omne animal vivit:* *Homo* continetur sub animali; ut *Omnis homo est animal:* ergò *vivere* potest etiam de homine affirmari; ut *Omnis homo vivit.* Atque hic est syllogismus affirmans in prima figura.

III. *Syllogismi universales negantes nituntur dicto sive regulâ de Nullo, quæ ità se habet;* Quicquid de aliquo universali negatur universaliter

versaliter, id etiam negatur de omnibus iis quæ sub isto universali continentur.

Sect. 1. Ex. gr. *lapis* negatur de animali; ut *Nullum animal est lapis: Homo* continetur sub animali; ut *Omnis homo est animal*: Ergò *lapis* poterit etiam de homine negari; ut *Nullus homo est lapis*. Hic est syllogismus negans in prima figura. Quàm igitur necessariũ est Leidam in Belgio esse, cùm constet Hollandiã esse in Belgio, & Leidam esse in Hollandia; aut Leidã non esse in Anglia, cùm constet Belgiũ non esse in Anglia, Leidam esse in Belgio: tam necessariũ est, conclusionem sequi ex præmissis legitimè dispositis. Quod faciliùs intelligetur, si dictũ de Omni & de Nullo paraphrasticè proponatur, & syllogismis accõmodetur, hoc modo; *Quodcunq; prædicatum universaliter affirmatur aut negatur de aliquo medio, id etiã de subjecto affirmatur aut negatur, quod sub illo medio continetur*; ubi tres sunt distinctæ partes, quarum prima repræsentat majorem, secunda conclusionem, tertia minorem.

IV. *Syllogismi singulares nituntur hoc axiomate*, Quæcunq; uni tertio singulari conveniunt, ea quoque inter se conveniunt: &, quorum unum alicui tertio singulari convenit, alterum non convenit, ea quoque inter se non conveniunt.

Sect. 1. Quemadmodum, si duæ trabes sint æquales eidem mensuræ, rectè colligitur trabes inter se quoq; æquales esse; ità quoque, si Davidi conveniat fuisse Prophetam simul & homicidam, sequitur aliquem Prophetam fuisse homicidam; idque tali syllogismo,

David fuit homicida:
David fuit Propheta:
Ergò aliquis Propheta fuit homicida.

Contrà quemadmodum, si duarum trabium altera sit æqualis alicui mensuræ, altera non item, sequitur eas inter se inæquales esse; ità quoque, si Judæ convenit fuisse Apostolum & non fuisse Domino suo fidelem, sequitur aliquem Apostolum non fuisse Domino suo fidelem; idque tali syllogismo,

Judas non fuit Domino suo fidelis:
Judas fuit Apostolus:
Ergò quidam Apostolus non fuit Domino suo fidelis.

Si duo sint, quorum neutrum alicui tertio convenit; incertum est, an inter se conveniant, nécne.

V. *Qui cum hisce regulis conveniunt, sunt veri syllogismi: qui ab iis dissentiunt, sunt paralogismi sive syllogismi vitiosi.*

VI. *Quò faciliùs syllogismi à paralogismis discerni possint, observandæ sunt aliquot leges: quarum aliæ communes sunt omnibus figuris, aliæ singulis figuris peculiares.*

VII. *Leges communes sunt septem: Prima, In syllogismo non debent esse plures termini nec pauciores tribus.*

Sect. 1. Hæc lex præcipitur, *lib.* 1. *Prior. cap.* 25. eáq; sic probatur. Quæstio duos terminos habent, majorem & minorem, sive prædicatum & subjectum; medium, sive argumentum forinsecus assumitur, idque debet esse unicum, ut ostendimus cap. 6. hujus libri.

 2. Sæpe

3. Sæpe contingit, ut in syllogismo quatuor termini sint, cùm tres tantùm esse videantur; idque fit tribus potissimùm de causis; primò, quia vox aliqua, aut oratio in syllogismo ambigua est; ut in hoc syllogismo,

Quod caret principio & fine, est æternum:
Mundus caret principio & fine:
Ergò mundus est æternus.

Hîc sunt quatuor termini: quia principium & finis in majore de duratione intelliguntur; in minore, de magnitudine.

3. Secundò, quia abstracta cum concretis, aut concreta cum abstractis confunduntur; ut in hoc syllogismo,

Albo est qualitas:
Nix est alba:
Ergò nix est qualitas.

4. Tertiò, quia casus mutantur in nominibus, aut tempora in verbis; ut in his exemplis,

Omnes servi sunt domini sui:
Davus est servus:
Ergò Davus est dominus sui.
Nullus puer diu vixit:
Nestor fuit puer:
Ergò Nestor non diu vixit.

5. Si tamen mutatio casuum, aut temporis, in præmissis facta, etiam fiat in conclusione, non efficit quartum terminum; ut patet ex his exemplis,

Omnes servi sunt domini sui:
Davus est servus:
Ergò Davus est domini sui.
Nullus puer diu vixit:
Nestor fuit puer:
Ergò Nestor, quamdiu fuit puer, non diu vixit.

VIII. *Secunda lex, Non debet esse plus aut minus in conclusione, quàm fuit in præmißis.*

Sect. 1. Id est, extrema, quæ cum medio fuerant in præmissis disposita, ità debent poni in conclusione, ut erant posita in præmissis, sine ulla additione aut detractione. Si enim aliquid extremis addatur, aut detrahatur, fiunt quatuor termini; ut liquet ex subjectis exemplis,

Qui placent Deo sunt beati:
Omnes fideles placent Deo:
Omnes igitur fideles sunt beati, nullisque calamitatibus affliguntur.

Omnes peccatores resipiscentes recipiuntur in gratiam:
Quidam homines non recipiuntur in gratiam:
Quidam igitur homines non sunt peccatores.

Uterque enim syllogismus vitiosus est: prior, quia plus; posterior, quia minus in conclusione est, quàm fuerat in præmissis.

IX. *Tertia*

IX. *Tertia, Medium non debet ingredi conclusionem.*

Sect. 1. Medium enim non est, quod concluditur, neque id, de quo aliquid concluditur. Vitiosi ergò sunt syllogismi, cùm aut medium integrum, aut illius pars in conclusione ponitur: Ex. gr.

Omnis equus differt ab homine:
Socrates non differt ab homine:
Ergò Socrates non differt ab equo.

Hic syllogismus vitiosus est, quia *differt* est pars medii. Inferendum enim erat, *Ergò Socrates non est equus.*

X. *Quarta, Extrema ità collocanda sunt in conclusione, ut erant sita in præmissis.*

Sect. 1. Hoc est, quod de medio prædicatur in præmissis, debet in conclusione prædicari, & quod medio subjicitur, debet in conclusione subjici: aut, si utrumq; extremum medio subjiciatur, vel si utrumq; de medio prædicetur; illud debet in conclusione prædicari, quod in majore propositione cum medio conjungitur; & illud debet subjici, quod in assumptione cum medio collocatur. Erit ergò hic syllogismus vitiosus

Omne animal vivit:
Omnis homo est animal:
Ergò omne vivens est homo.

Debebat enim inferri, *Ergò omnis homo vivit.* Cùm alius est situs extremorum in præmissis, alius in conclusione, syllogismus vel nihil omnino concludit, vel concludit indirectè.

XI. *Quinta, Ex duabus negantibus nihil concluditur.*

Sect. 1. Hæc lex præscripta est *lib.* 1. *cap.* 24, *Prior.* hâcque ratione nititur; quòd dictum de Omni utramq; propositionem, dictum de Nullo, alteram requirat affirmatam. Est ergò hic syllogismus vitiosus,

Nullus lapis est animal:
Nullus homo est lapis:
Nullus igitur homo est animal.

2. Si tamen negatio sit pars medii, bonus syllogismus ex duabus negantibus conficitur: Hic enim syllogismus,

Quod non sentit, non est animal:
Planta non sentit:
Ergò planta non est animal:

rectè concludit, quia particula *non* juncta cum *sentit* in majore, non faciebat negationem, sed solummodo reddebat medium infinitum, eandémq; vim debet in assumptione exercere. ac proinde, licèt minor in speciem sit negans, habetur tamen pro affirmante prædicati infiniti. Potest etiam dici concludere syllogismū hunc vi dispositionis secundæ figuræ, majorémq; per contrapositionem conversam positam esse pro convertenda. Nam si pro, *Quod non sentit, non est animal,* dicatur, *Omne animal sentit,* erit syllogismus secúdæ figuræ in *camestres.*

XII. *Sexta, Ex duabus particularibus nihil concluditur.*

Sect. 1. Hæc lex ibidem proponitur, eadémq; ratione nititur; nempe quòd dictum de Omni & de Nullo, vel utramq; vel alteram saltem propositionē requirat universalem. Hic ergò syllogismus vitiosus est,

Quoddam animal est homo :
Quoddam animal est bestia :
Quædam igitur bestia est homo.

2. Quòd ex duabus singularibus aliquid rectè concludatur, & non ex duabus particularibus, hæc est causa: Individua vaga, quæ particulares propositiones constituunt, sunt homonyma. Ideóque in syllogismo ex puris particularibus, sunt quatuor termini. Individua determinata, quæ propositiones singulares constituunt, homonymiæ non sunt obnoxia.

XIII. *Septima, Conclusio sequitur partem debiliorem, sive deteriorem.*

Sect. 1. Quare, cùm propositio negans deterior sit affirmante, & particularis, universali; si altera præmissarum negans sit, conclusio quoque debet esse negans; &, si altera sit particularis, conclusio quoque debet esse particularis. Propositiones enim præmissæ sunt causa conclusionis: at causa non potest esse deterior effecto: quare, si qua debilitas hæret in præmissis, ea transit ad conclusionem, sicuti morbi hæreditarii ad posteros. Hæc regula se extendit etiam ad conditiones materiæ; ità ut, si altera præmissarum sit necessaria, altera contingens, conclusio debeat esse contingens; ut docetur *lib.* 1. *Prior. cap.* 24. Atque hæ leges generales sunt.

XIV. *Leges speciales sunt tres: Prima, Major primæ figuræ debet esse universalis, & minor affirmans.*

Sect. 1. Hæc lex colligitur ex cap. 4, *lib.* 1. *Prior.* Itaque hi syllogismi vitiosi sunt,

Aliquod animal est bestia :
Omnis homo est animal :
Omnis igitur vel *aliquis homo est bestia.*

Omnis homo est animal :
Nullus equus est homo :
Ergò nullus equus est animal.

Si tamen negatio sit pars medii, syllogismus non est vitiosus, ut suprà diximus.

XV. *Secunda, Major secundæ figuræ debet esse universalis, & altera præmissarum negans.*

Sect. 1. Hæc lex extat *ibid. cap.* 5 Itaque hi syllogismi vitiosi sunt,

Aliquod animal est homo :
Nullus equus est homo :
Aliquis igitur equus non est animal.

Omnis homo est animal :
Omnis equus est animal :
Omnis homo igitur equus est homo.

XVI. *Tertia, Minor tertiæ figuræ debet esse affirmans, & conclusio particularis.*

Sect. 1. Hæc lex continetur *cap.* 6. *ejusdem libri.* Itaque hi syllogismi sunt vitiosi,

Omne animal vivit :
Nullum animal est planta :
Ergo aliqua planta non vivit.

Omnis homo est animal :
Omnis homo vivit :
Omne vivens igitur est animal.

XVII. *Proprietates quæ syllogismis secundùm has regulas formatis conveniunt, duæ sunt: Prima, Quòd ex veris nihil sequatur nisi verum.*

Sect. 1. De hac proprietate agit Aristoteles *lib.* 2. *Prior. cap.* 2. Itaque, si ex veris præmissis sequatur falsa conclusio, signum est vitiosam esse syllogismi formam, & peccatum esse in aliquam ex legibus suprà dictis. Itaque hic syllogismus,

Omnis homo est animal :
Omnis equus est animal :
Omnis equus igitur est homo ;

paralogismus est, quia conclusio falsa colligitur ex veris præmissis; idque, quia utraque præmissarum affirmata est in secunda figurà. Si forma syllogismi bona sit, nihil vetat ex falsis præmissis veram conclusionem colligi. Sic in hoc syllogismo,

Omnis lapis est animal :
Omnis homo est lapis :
Omnis igitur homo est animal,

forma bona est, & utraque præmissarum apertè falsa, & tamen conclusio est vera: sed hoc casu contingit. At ex veris præmissis legitimè dispositis nunquam sequitur falsum.

XVIII. *Altera proprietas est, Quòd ex uno syllogismo rectè formato, plures conclusiones colligi possint; idque vel per conversionem conclusionis, vel per subalternationem.*

Sect. 1. Hæc proprietas traditur *cap.* 1. *ejusd. lib.* Etenim qui probavit, *omnem hominem esse animal,* aut *nullum hominem esse lapidem,* aut *aliquas plantas esse noxias*; is iisdem præmissis probavit, *aliquod animal esse hominem, nullum lapidem esse hominem,* & *aliquod noxium esse plantam,* quia conclusiones illæ in has converti possunt, vel per accidens, vel simpliciter. Hos modos appellant Scholastici *baralipton celantes, dabitis,* ut suprà diximus.

2. Subalternatio, sive subsumptio, vel sub subjecto contingit, vel sub medio, vel sub prædicato. Sub subjecto, cùm quis ex conclusione universali infert propositionem particularem, quæ in illa continetur; veluti si quis probâsset, omnem sensum fieri receptione objecti, indéq; colligeret, visum quoque fieri receptione objecti. Sub medio fit subalternatio, cùm ex majore universali primæ aut tertiæ figuræ infertur particularis, quæ sub illa continetur; ut, si quis ex hoc syllogismo;

Omne animal nutritur :
Omnis homo est animal :
Ergò omnis homo nutritur ;

inferret chamæleontem nutriri. Sub prædicato contingit subsumptio,

cùm

cùm ex majore universali secundæ figuræ, infertur particularis, quæ sub illa continetur; veluti si quis ex hoc syllogismo,

Nullum corpus inanime nutritur:
Omnis planta nutritur:
Nulla planta igitur est inanimis;

inferret, lapides non nutriri, cùm sint inanimes.

CAP. IX.

De declaratione secundæ ac tertiæ figuræ, per reductionem ad primam, & per expositionem.

THEOREMA I.

Syllogismi primæ figuræ cæteris perfectiores sunt. Idque duplici de causa: primò, quia in ea concludi possunt omnia genera problematum affirmantia, negantia, universalia, particularia: cùm in secunda figura tantùm concludi poßint problemata negantia; in tertia, tantùm particularia.

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Ob hanc causam dicit Aristoteles *lib.* 1. *Prior. cap.* 14. primam figuram esse μάλιστα ἐπιστημονικὴν, id est, *aptißimam ad gignendam scientiam.*

II. *Secunda causa, ob quam prima figura cæteris perfectior habetur, hæc est; Quòd in ea appareat neceßitas sequelæ syllogisticæ, ac dictum de Omni & de Nullo: quæ in cæteris figuris non ità liquidò conspiciuntur, quin declaratione indigeant.*

Sect. 1. Medium enim in prima figura, situ medium, & inter extrema positum est; ità ut prædicatum obtineat primum ac supremum locum, medium secundum, subjectum tertium. In reliquis figuris medium officio tantùm medium est, situ extremum. Nam in secunda figura, ponitur medium primo ac supremo loco, prædicatum secundo, & subjectum tertio ac infimo; in tertia, ponitur prædicatum primo loco, subjectum secundo, & medium tertio. Hoc voluit Aristoteles, cum *lib.* 1. *Prior. cap.* 5. & 6. dixit, majus extremum in secunda figura esse τὸ πρὸς τῷ μέσῳ κείμενον, id est, *quod situm est prope medium*; minus extremum, τὸ πορρώτερον τοῦ μέσου, h. e. *quod longiùs abest à medio:* in tertia figura contrà, majus extremum esse τὸ πορρώτερον τοῦ μέσου, h. e. *quod longiùs abest à medio*; minus extremum, τὸ ἐγγύτερον, h. e. *quod propiùs accedit* ad medium.

2. Ob hanc causam est, quòd syllogismus primæ figuræ ad amussim dicti de Omni & de Nullo constructus, conclusionem non solùm necessariò inferat, sed etiam tam evidenter, ut cuivis ea sequela pateat; secùs quàm fit in syllogismis secundæ ac tertiæ figuræ, qui ad amussim dicti de Omni & Nullo non sunt constructi. Atque hoc nomine dicuntur syllogismi primæ figuræ perfecti; & syllogismi secundæ

cundæ ac tertiæ figuræ, illorum respectu, imperfecti: appellatione multùm diversâ ab ea, quâ postea syllogismum dividemus in perfectum & imperfectum. Perfectus enim syllogismus hoc loco dicitur, definiente Aristotele *lib.* 1. *Prior. cap.* 1. ὁ μηδενὸς ἄλλου προσδεόμενος παρὰ τὰ εἰλημμένα, πρὸς τὸ φανῆναι τὸ ἀναγκαῖον. Hoc est, *qui præter ea quæ accepta sunt nullâ aliâ re indiget ut appareat necessitas consecutionis.* Imperfectus vocatur, ὁ προσδεόμενος ἢ ἑνὸς, ἢ πλειόνων, ἃ ἔστι μὲν ἀναγκαῖα διὰ τῶν ὑποκειμένων ὅρων, οὐ μὴν εἴληπται διὰ προτάσεων. Hoc est, *qui unâ re pluribúsve indiget, quæ quidem per suppositos terminos sunt necessariæ, non tamen sumptæ sunt per propositiones,* ut appareat scilicet necessitas consecutionis. Quæ res illæ sint, quibus syllogismus imperfectus indiget, jam dicemus.

III. *Necessitas consecutionis in syllogismis secundæ ac tertiæ figuræ, declaratur duobus modis, reductione ad primam figuram, & expositione.*

IV. *Syllogismi secundæ ac tertiæ figuræ vel* δεικτικῶς, h. e. ostensivè, *ad primam reducuntur, vel* διὰ τοῦ ἀδυνάτου, *sive* per impossibile.

V. *Reductio ostensiva est, quæ fit propositionibus conversis, vel etiam transpositis.*

VI. *Reductio per impossibile est, quæ fit alterâ præmissarum manente, & contradicente conclusionis loco alterius positâ.*

VII. *Utrique reductioni inserviunt consonantes, quæ in nominibus modorum continentur.*

VIII. *Consonantes initiales indicant modum quemlibet secundæ ac tertiæ figuræ, ad eum modum primæ figuræ reducendum esse, qui eandem habet consonantem initialem*; cesare, camestres, *ad* celarent; festino, felapton, ferison, *ad* ferio; darapti, disamis, datisi, *ad* darii; baroco, bocardo, *ad* barbara.

IX. *Ex consonantibus mediis notandæ sunt hæ quatuor, S, P, M, C. Quarum S denotat propositionum eam, cui præfigitur, simpliciter convertendam esse: P, convertendam per accidens; M, præmissas esse transponendas, alteram alterius loco; C, syllogismum reducendum esse per impossibile.*

Sect. 1. Atque hoc exprimitur disticho vulgato;

S *vult simpliciter verti*; P, *verò per accid.*
M *vult transponi*; C, *per impossibile duci.*

Ex gr. sit syllogismus in *cesare*;

Ces- *Nullus dives est egenus:*
a- *Omnis avarus est egenus:*
re. *Ergò nullus avarus est dives*;

litera S in prima syllaba majori præfixa, indicat eam convertendam esse simpliciter, in hanc, *Nullus egenus est dives.* Hâc conversione factâ, & minore & conclusione servatâ, erit syllogismus in *celarent*. Eodem modo reducuntur *festino* & *ferison* ad *ferio*; *datisi* ad *darii*; nisi quòd in *ferison* & *datisi* minor simpliciter convertenda sit, quia S minori præfixum est.

2. Sit

2. Sit etiam syllogismus in *darapti*,

Da- *Omnis virtus est ardua :*
rap- *Omnis virtus est honesta :*
ti. *Aliquod igitur honestum est arduum ;*

in quo si pro, *Omnis virtus est honesta*, dicatur, *Quoddam honestum est virtus*, quæ est conversio minoris per accidens, cui præfigitur P, manente majore & conclusione, erit syllogismus in *darii*. Eodem modo reducitur *felapton* ad *ferio*.

3. Sit denique syllogismus in *camestres*,

Cam- *Omne animal est mortale :*
es- *Nullus angelus est mortalis :*
tres. *Nullus igitur angelus est animal ;*

ubi litera M denotat majorem loco minoris, & minorem loco majoris collocandum esse. Deinde litera S præfixa minori, & conclusioni, denotat utramque convertendam esse simpliciter. Quibus peractis, erit talis syllogismus in *celarent* ;

Nullus mortalis est angelus :
Omne animal est mortale :
Nullum igitur animal est angelus.

Eodem modo reducitur *disamis* ad *darii*, nisi quòd hîc non minor, sed major, cui S præfixum est, convertenda sit simpliciter.

X. *Omnes modi secundæ ac tertiæ figuræ, non solùm ostensivè, sed etiam per impossibile reduci possunt ad primam, præter* baroco *&* bocardo, *qui hoc tantùm modo, & non etiam ostensivè reduci possunt, ut indicat litera* C.

XI. *In secunda figura servatur major, contradictione conclusionis in locum minoris suffectâ.*

XII. *In tertia servatur minor, contradictione conclusionis suffectâ in locum majoris.*

Sect. 1. Atque hoc indicant vulgares versiculi,

Servat majorem, variatque secunda minorem ;
Tertia majorem variat, servátque minorem.

Ex. gr, sit syllogismus in *baroco*,

Ba- *Omnis homo est animal :*
ro- *Aliquod vivens non est animal :*
co. *Ergò aliquod vivens non est homo ;*

si fortè quis, concessis præmissis, neget hujus syllogismi consecutionem, quia in eo non videt dictum de Omni aut de Nullo, demonstranda erit necessitas consecutionis, relictâque majore, & contradictione conclusionis loco minoris positâ, absurda conclusio colligenda in *barbara*, hoc modo ;

Omnis homo est animal :
Omne vivens est homo :
Ergò omne vivens est animal.

Hujus syllogismi conclusio est falsa, vel eo ipso judice, qui in priore syllogismo necessitatem consecutionis requirebat. Atqui hæc conclusio ex præmissis apertè sequitur ; quia infertur ad normam dicti de Omni.

Omni. Itaque cùm ex veris præmissis in syllogismo bene formato, non sequatur falsum, necesse est alteram præmissarum esse falsam. At major non potest judicari falsa ab eo, quicum nobis res est; quia fuit in priore syllogismo ab illo concessa. Relinquitur ergò, ut minor falsa sit, ejúsque contradictio vera; quia duæ contradicentes non possunt simul esse falsæ. Atqui conclusio prioris syllogismi contradicit minori falsæ. Ergò conclusio prioris syllogismi est vera, quod debebit demonstrari.

2. Si syllogismus in *baroco* constet minore singulari, reduci debet ad *darii*. Sit syllogismus,

Omnis homo est risibilis:
Bucephalus non est risibilis:
Ergò Bucephalus non est homo.

ponatúrque conclusionis contradictio loco minoris, manente majore, & erit ejusmodi syllogismus in *darii*;

Omnis homo est risibilis:
Bucephalus est homo:
Ergò Bucephalus est risibilis.

3. Sit etiam syllogismus in *bocardo*,

Aliquod animal non est homo:
Omne animal vivit:
Ergò aliquod vivens non est homo;

si servata minore, contradictio conclusionis ponatur loco majoris, erit ejusmodi syllogismus in *barbara*;

Omne vivens est homo:
Atqui omne animal vivit:
Ergò omne animal est homo.

Hæc conclusio est falsa; ergò alterutra quoque præmissarum. Non minor, quia in priore syllogismo concessa fuit. Si ergò major falsa est, prioris syllogismi conclusio est vera, quæ illi contradicit.

4. Hoc modo reduci possunt omnes modi secundæ & tertiæ figuræ ad primam: *felapton* cum *baroco* & *bocardo*, ad *barbara*; *festino*, *darapti*, & *disamis*, ad *celarent*; *camestres* & *ferison*, ad *darii*; *cesare*, & *datisi*, ad *ferio*. Sed reductio ostensiva est facilior. Demus tamen exemplum unum aut alterum. Sit syllogismus in *camestres*;

Omne animal est mortale:
Nullus angelus est mortalis:
Ergò nullus angelus est animal;

ex quo, majore manente, & contradictione conclusionis loco minoris positâ, fiet ejusmodi syllogismus in *darii*;

Omne animal est mortale:
Aliquis angelus est animal:
Aliquis igitur angelus est mortalis.

Sit etiam syllogismus in *darapti*;

Omnis

Omnis virtus est ardua :
Omnis virtus est honesta :
Aliquod igitur honestum est arduum :

si, minore manente, contradictio conclusionis ponatur loco majoris, erit syllogismus ejusmodi in *celarent* ;

Nullum honestum est arduum :
Omnis virtus est honesta :
Ergò nulla virtus est ardua.

XIII. *Etsi syllogismi primæ figuræ cæteris meliores sint evidentia consecutionis, conditio tamen materiæ sæpe ratiocinantem trahit ad secundam aut tertiam figuram, ità ut eadem conclusio non possit, eodem medio servato, in prima figura colligi, sine conversione; aut saltem non possit colligi ex præmissis finitis, & æquè naturalibus.*

Sect. 1. Quod propterea moneo, né quis putet secundam & tertiam figuram propterea inutiles esse, quia omnia problematum genera in prima figura concludi possunt, & quidem necessitate, si non majore, saltem manifestiore. Sæpe enim conclusio in prima figura non admittit syllogismum, nisi ex propositionibus infinitis. Nam si quis probare velit, *aliquod vivens non esse hominem* per medium *animal*, struendus est syllogismus ejusmodi in *baroco*.

Omnis homo est animal :
Aliquod vivens non est animal :
Aliquod igitur vivens non est homo ;

aut ejusmodi in *bocardo* ;

Aliquod animal non est homo :
Omne animal vivit :
Aliquod igitur vivens non est homo.

Si quis eandem conclusionem colligere velit in prima figura, servato eodem medio, eum necesse erit mutare præmissas finitas in infinitas, hoc modo ;

Quod non est animal, non est homo :
Aliquod vivens non est animal :
Aliquod igitur vivens non est homo.

Atqui propositiones finitæ simpliciores haud dubiè sunt, & naturaliores, quàm infinitæ.

2. Sit etiam syllogismus in *disamis* ;

Aliquis homo est albus :
Omnis homo est animal :
Quoddam igitur animal est album.

Hic formari quidem poterit in *darii*, hoc modo ;

Omnis homo est animal :
Aliquod album est homo :
Aliquod igitur album est animal :

sed quis non videt minorem hujus syllogismi, & conclusionem, minùs naturales esse, quàm sunt propositiones syllogismi prioris? Atque hæc de reductione.

XIV XIX. *Expositione declaratur necessitas consecutionis in tertia figura,*

gura, cum loco medii universalis sumitur medium singulare, quod sub illo universali continetur, ad colligendam eandem conclusionem.

Sect. 1. Ex. gr. sit syllogismus in *datisi*;

Omnis homo potest errare:
Aliquis homo est Philosophus:
Aliquis igitur Philosophus potest errare:

Si quis de hujus illationis necessitate dubitet, sumatur medium singulare, putà *Aristoteles* loco *hominis*, & erit ejusmodi syllogismus expositorius;

Aristoteles potuit errare:
Aristoteles fuit Philosophus:
Ergò quidam Philosophus potuit errare.

Hæc illatio evidentior est, quia habet medium sensibile, quo conformis est huic evidentissimo axiomati; *Quæcunque eidem singulari congruunt, ea inter se quoque congruunt.*

2. Syllogismi secundæ figuræ non declarantur expositione, quia medium in secunda figura debet prædicari: at singulare naturaliter non prædicatur, sed tantùm subjicitur. Atque hæc de genesi, sive de ratione struendi syllogismos.

CAP. X.

De inventione medii accommodata ad figuras & modos.

THEOREMA I.

Sequitur εὐπορία, sive ratio inveniendi medium idoneum, ad conclusionem in qualibet figura & modo colligendam.

COMMENTARIUS.

Sect 1. De εὐπορίᾳ, sive de ratione inveniendi medii termini, agitur hoc loco, non quatenus ea ad veritatem & falsitatem, aut ad necessitatem & contingentiam conclusionum pertinet (sic enim de illa agemus in speciali consideratione syllogismi) sed quatenus spectat ad formam syllogisticam, & ad figurarum ac modorum diversitatem. Hoc modo disputat Aristoteles de medii inventione, *lib.* 1. *Prior. cap.* 26. *usque ad cap.* 32.

II. *Inventio idonei medii consistit in præcognitione conclusionis, & in collatione medii cum partibus quæstionis.*

III. *In conclusione spectanda est quantitas & qualitas: idque ut appareat, in quibus figuris ac modis illa probari ac refutari possit.*

Sect. 1. Quod in pluribus figuris & modis probari potest, illud est probatu facilius, quàm id quod in paucioribus probari potest. Itaque universalis affirmans probatu difficillima est, quia potest tantùm probari

probari in *barbara*. Proxima eſt univerſalis negans, quæ probari poteſt in tribus modis, in *celarent*, *ceſare* & *cameſtres*. Tertia eſt particularis affirmans, quæ poteſt probari in quatuor modis, in *darii*, *darapti*, *diſamis*, & *datiſi*. Omnium probatu facillima eſt particularis negans, utpote quæ probari poteſt in *ferio*, *feſtino*, *baroco*, *felapton*, *bocardo*, *feriſon*. Similiter, cujus oppoſitum in pluribus figuris & modis concludi poteſt, illud eſt refutatu facilius, quàm id quod in paucioribus concluditur. Itaque univerſalis affirmans refutatu eſt facillima. Refutatur enim probatione univerſalis aut particularis negantis, quod fit in novem modis, in *celarent*, *ceſare*, *cameſtres*, *ferio*, *feſtino*, *baroco*, *felapton*, *bocardo*, *feriſon*. Proxima eſt univerſalis negans, quæ refutatur in quinque modis affirmantibus, in *barbara*, *darii*, *darapti*, *diſamis*, *datiſi*. Particularis affirmans ſequitur, quæ refutatur in tribus tantùm modis, in *celarent*, *ceſare*, *cameſtres*. Particularis negans difficillimè refutatur, ídque in uno tantùm modo, nempe *barbara*

IV. *Medium cum utroque extremorum comparari poteſt, ut antecedens, ut conſequens, & ut repugnans.*

V. *Medium dicitur antecedens, cùm in enunciatione affirmata ſubjicitur; conſequens, cùm in enunciatione affirmata prædicatur; repugnans, cùm ſubjicitur aut prædicatur in enunciatione negata.*

Sect. 1. Hinc facile eſt colligere, cujuſmodi medium figura quæque ac modus poſtulet. In *barbara* & *Darii*, medium eſt antecedens prædicati, & conſequens ſubjecti; in *celarent*, *ferio*, *ceſare*, *feſtino*, repugnans prædicati, & conſequens ſubjecti; in *cameſtres* & *baroco*, conſequens prædicati, & repugnans ſubjecti; in *darapti*, *diſamis*, & *datiſi*, antecedens utriuſque extremi; in *felapton*, *bocardo*, & *feriſon*, repugnans prædicati, & antecedens ſubjecti. Si medium ſit conſequens prædicati & antecedens ſubjecti, erit ſyllogiſmus indirectus in prima (vulgò in quarta) figura; ſi ſit repugnans utriuſque extremi, erit paralogiſmus ex duabus negantibus; ſi antecedens prædicati, & repugnans ſubjecti, erit paralogiſmus ex minore negante in prima, aut in tertia figura; ſi denique ſit conſequens utriuſque extremi, erit paralogiſmus ex duabus affirmantibus in ſecunda figura.

2. Hæc doctrina pauciſſimis vocibus docetur à Scholaſticis, ſicut figurarum modi; ſed quarum uſum difficulter intelligas. Earum vocum ratio facilior eſt, quæ hoc diſticho continentur;

Per *NAPCAS*, *NIPCIS*, vel *NIPIS*, *REPCESE CEPRES*,
Et *ROPCOS*, *COPROS*, *NOSROP* medium invenis omne.

In quibus vocibus conſiderandæ primùm ſunt vocales A, E, I, O, quæ qualitatem & quantitatem concluſionis conſueto valore denotant; deinde conſonantes N, C, R, S, P: quarum N denotat antecedens; C, conſequens; R, repugnans; S, ſubjectum; P, prædicatum. Itaque, ſi probanda ſit concluſio univerſalis affirmans,

NAP-

NAPCAS indicabit suis consonantibus N, P, C, S, medium requiri, quod sit antecedens prædicati, & consequens subjecti: si particularis affirmans, *NIPCIS* indicabit medio opus esse, quod sit antecedens prædicati, & consequens subjecti; *NIPIS*, quod sit antecedens utriusque extremi. Si universalis negans, ex voce *REPCESE* deprehenditur, medium debere esse repugnans prædicati & consequens subjecti, & sic de cæteris.

3. Pro exemplo sit vulgatum problema, *An voluptas sit bona?* Quære primùm consequentia prædicati, *eligendum*, *conducibile*; deinde antecedentia, *felicitas*, *sanitas*, &c. denique repugnantia, *fugiendum*, *turpe*, &c. Quære etiam consequentia subjecti, *tranquillum*, *secundùm naturam*; deinde antecedentia, *voluptas ex Musica*; denique repugnantia, *molestum*, *labor*, &c. Fiat nunc conclusio universalis, *Omnis voluptas est bona.* Ea reperitur in *NAPCAS* duntaxat, quæ vox indicat medium debere esse antecedens prædicati & consequens subjecti. Sumatur verbi causâ *secundùm naturam*, & erit syllogismus in *barbara*; *Quicquid est secundùm naturam, est bonum: Omnis voluptas est secundùm naturam: Ergò omnis voluptas est bona.* Si concludi debeat, *aliquam voluptatem esse bonam*, ex voce *NIPIS*, sumi debet antecedens utriusque, putà *voluptas musica*, eritque syllogismus in *darapti*, *disamis*, aut *datisi*; ut, *Omnis voluptas musica est bona: Omnis voluptas musica est voluptas: Ergò quædam voluptas est bona.*

Addamus diagramma, in quo hæc doctrina apertè conspiciatur.

DIAGRAMMA.

Subjectum. *Prædicatum.*

Problema.

Voluptas. *An voluptas sit bonum?* *Bonum.*

Consequens. *Consequens.*

Secundum naturam. *Paralogismus.* *Eligendum.*

Barbara, *figura.*

Celarent, *-roco.*

Antecedens. *-ta* *Da-* *Antecedens.*

Quar- *Ferio,* *-rii.* *Ba-*

Musica voluptas. *Darapti, Disamis, Datisi.* *Felicitas, virtus.*

Felapton, *-tres,* *Cesare,* *-gismus.*

Repugnans. *Repugnans.*

Bocardo, *Camest-* *Festino.*

Paralo- *Ferison.*

Molestum *Inhonestum.*

Paralogismus.

Atque hæc de ratione struendi syllogismum, & modo medium terminum inveniendi.

CAP.

Cap. XI.
De Inductione, Enthymemate, & Exemplo.

THEOREMA I.

Superest, ut agamus de syllogismi divisione & speciebus.

II. *Syllogismus quinque potissimùm modis dividi potest: Primò, in syllogismum strictè & propriè dictum, & in syllogismum* ἐξ ἐπαγωγῆς, i.e. ex inductione; *Secundò in syllogismum perfectum & imperfectum; Tertiò, in simplicem & compositum; Quartò, in purum & modalem; Quintò denique, in directum & indirectum.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Syllogismus est ἐκ τῶν πρὸς ἕν, sive ex eorum numero, quæ suis speciebus inæqualiter communicantur. Itaque quæ hactenus de syllogismo dicta sunt, ea de syllogismo strictè & propriè dicto, perfecto, simplici, puro, & directo præcipuè intelligenda sunt; de inductione, syllogismo imperfecto, composito, modali, atque indirecto, secundariò tantùm, ac quatenus ad primariæ speciei naturam accedunt.

III. *Syllogismus strictè & propriè dictus est, in quo extremum de extremo per medium colligitur.*

IV. Ἐπαγωγὴ καὶ ὁ ἐξ ἐπαγωγῆς συλλογισμός ἐστιν, ἐκ τῶ διὰ τοῦ ἑτέρου θάτερον ἄκρον τῷ μέσῳ συλλογίζεσθαι. Hoc est, *Inductio & syllogismus ex inductione est, in qua alterum extremum per alterum de medio concluditur. Inductio definitur etiam,* ἡ ἀπὸ τῶν καθέκαστα ἐπὶ τὰ καθόλου ἔφοδος, id est, *progressio à singularibus ad universalia.*

Sect. 1. Inductio dicta est, quia ab iis, quæ certa sunt, auditoris animum *inducit* ad credendum, quod incertum est. Inductio (inquit Aristoteles *lib.* 2. *Prior. cap.* 23.) colligit *extremum*, nempe majus, hoc est, prædicatum, *de medio per alterum extremum*, nempe minus, sive per subjectum, eáque omnia, quæ subjecto sunt similia. Itaque inductio quodammodo syllogismo opposita est. Nam in syllogismo colligitur *extremum de extremo*, hoc est, prædicatum de subjecto, *per medium*. Non tamen hinc sequitur, medium in conclusione poni, cùm inductio formatur. Medium enim dicitur in definitione inductionis, non quod conclusionem arguit, sed quod suâ naturâ medium est, quódque in syllogismo strictè dicto argumentum esse debuisset. Sumamus tres terminos ex. gr. *longævum esse*; *vacare bile*; *homo, equus, asinus*. Siquis naturæ ductum sequeretur, probaret *hominem, equum*, &c. *longævos esse, quia vacant bile*: isque esset syllogismus propriè & strictè dictus, in quo prædicatum, *longævum esse*, probatur de subjecto, *homine, equo, asino*, &c. per medium *vacare bile*. At in inductione probatur *animalia quæ bile vacant, esse longæva*; *quia homo, equus, asinus, &c. sunt longævi*. Atque hoc est Aristoteli *extremum de extremo per medium colligi*.

2. Cùm inductio *lib.* 1. *Top. cap.* 11. definitur, *progressio à singularibus ad universalia*, definitionis verba non sunt nimis strictè accipienda. Nam duæ sunt species inductionis, ut rectè observat Rud. Agricola *lib.* 2. *cap.* 18. *de Inv. Dial.* una, quâ ex speciebus colligitur genus, aut ex singularibus universale; altera, quâ ex partibus concluditur totum. Utriusque exempla passim sunt obvia apud bonos scriptores. Sic probat Aristoteles, *lib.* 8. *Eth. cap.* 1. amicitiam omnibus hominibus necessariam esse: quia divitibus eâ opus est ad exercendam beneficentiam, & ad conservandam prosperam fortunam; pauperibus, ad perfugium, & ad sublevandam egestatem; senibus, ut colantur, útque quibus rebus gerendis ipsi interesse non possunt propter infirmitatem, eæ transigantur ab amicis; adolescentibus, nè peccent; iis qui in vigore ætatis sunt, ad res præclarè gerendas. Hæc est inductio prioris generis, eáque propriè est *progressio à singularibus ad universale*, aut saltem à minùs universalibus ad universalius. Exemplum posterioris inductionis fuerit, siquis probet totam Scripturam sacram esse θεόπνευστον, quia Lex, Prophetæ, Evangelia & scripta Apostolorum sunt divinitùs inspirata. Hæc inductionis species impropriè dicitur *progressio à singularibus ad universale.*

V. *Ut Inductio firma sit, enumerari debent* omnia *singularia, ut ex iis universale; aut* omnes *partes, ut ex iis concludatur totum.*

VI. *Vel, si illud nimis sit molestum, post plurium singularium, aut partium enumerationem, subjiciendum est*, cæterorum eandem esse rationem, *aut simile quid.*

Sect. 1. Sic Horatius probare volens nullos homines suâ sorte contentos esse, postquam dixisset neque mercatores, neque milites, neque agricolas, neque jurisconsultos, suâ sorte contentos esse, inductionem claudit, hoc modo;

Cætera de genere hoc (adeò sunt multa) loquacem
Delassare valent Fabium.

VII. *Inductio evertitur, cùm dissimile cæteris exemplum exhiberi potest: idque* ἔνστασις, *hoc est*, instantia, *dicitur.*

Sect. 1. Ex. gr. siquis colligat quamlibet corporis partem amputandam esse, si ità malè affecta sit ut de illius salute nemo sperare possit, & periculum sit nè totum corpus suâ lue inficiat; quia pes, manus, auris, in ejusmodi eventu amputanda est: responderi potest, in cæteris partibus quæ prætereuntur, dissimilem esse rationem: Nam ridiculum foret, etiam caput amputare, reliqui corporis servandi causâ. Et si capitis quoque mentio fuisset facta in inductione, nemo concessisset illam partem etsi malè affectam, amputandam esse. Atq; hæc de prima syllogismi divisione.

VIII. *Secundò, dividitur syllogismus in perfectum & imperfectum. Syllogismus perfectus est, in quo nulla pars desideratur.*

IX. *Imperfectus, in quo desideratur aliqua propositio, ut enthymema; vel pars argumenti, ut exemplum.*

Sect. 1. Aristoteles passim recenset quatuor argumentorum species,

cies, syllogismum, inductionem, enthymema, & exemplum. Enthymema ait esse imperfectum syllogismum; & exemplum, imperfectam inductionem: tum Dialecticum uti syllogismo & inductione; Rhetorem, sive oratorem, enthymemate & exemplo. Etsi enim orator syllogismo etiam utatur & inductione; magis tamen gaudet enthymematibus & exemplis, tum ut celet artificium, tum nè videatur auditorum ingenio diffidere, quasi necesse sit cum iis agi, veluti cum ignaris rerum vulgatissimarum.

X. *Enthymema est syllogismus alterâ propositione truncatus.*

XI. *Itaque constat duabus propositionibus; quarum prior vocatur antecedens, posterior consequens.*

XII. *Si subjectum consequentis ponitur in antecedente, suppressa est major; si prædicatum, minor. Utrumvis accidat, enthymema poterit reduci ad syllogismum categoricum, additâ propositione quæ omissa est.*

XIII. *Si neque subjectum neque prædicatum consequentis in antecedente est, major suppressa est: eâque additâ, reducitur enthymema ad syllogismum hypotheticum.*

Sect. 1. Enthymema dicitur παρὰ τὸ ἐνθυμεῖν, id est, *cogito*, quia altera propositio voce exprimitur, altera cogitanda relinquitur. In hoc enthymemate, *Avarus eget: Ergò avarus non est dives*, ponitur subjectum consequentis in antecedente, ex quo colligitur deesse majorem: quâ additâ erit plenus syllogismus, hoc modo; *Nullus dives eget: Omnis avarus eget: Ergò nullus avarus est dives.* Aliud, *Qui non peccat, non est autor peccati: Ergò Deus non est autor peccati:* hîc prædicatum consequentis in antecedente expressum est: ergò deest minor; quâ additâ, erit talis syllogismus, *Qui non peccat, non est autor peccati: Deus non peccat: Ergò Deus non est autor peccati.* Addamus tertium; *Virtus efficit felices: Ergò vitium efficit miseros:* hîc neque subjectum, neque prædicatum consequentis exprimitur in antecedente: ex quo sequitur majorem deesse; quâ additâ, erit syllogismus hypotheticus, ad hunc modum; *Si virtus felices efficit, vitium efficit miseros: Sed virtus efficit felices; Ergò vitium miseros.*

2, Aristoteles *lib.* 2. *Prior. cap.* 27. definit enthymema hoc modo, ἐνθύμημά ἐστι συλλογισμὸς ἀτελὴς ἐξ εἰκότων καὶ σημείων· hoc est, *Enthymema est syllogismus imperfectus ex verisimilibus & signis.* Hæc definitio non convenit enthymemati per se ac ratione formæ, sed tantùm ratione materiæ: ideóque non omni enthymemati convenit, sed tantùm enthymemati Rhetorico. Quia enim Dialectici frequentiùs utuntur syllogismis quàm enthymematibus, Rhetores contrà frequentiùs utuntur enthymematibus quàm syllogismis; factum est, ut Aristoteles illa solùm enthymemata suâ definitione complexus sit, quæ Rhetoribus in usu sunt: qualia sunt ea, quæ argumentum petunt ex loco verisimilium, & signorum.

3. Quintilianus *lib.* 5. *cap.* 10. vertit enthymema *commentum, sive commentationem*; ídque dicit *triplicem* habere *intellectum: unum, quo omnia mente concepta significat; alterum, quo sententiam cum ratione;*

 tertium,

tertium, quo certam quandam argumenti conclusionem, vel ex consequentibus, vel ex repugnantibus. Ciceroni in *Top. ad Treb.* enthymema est *quælibet sententia, sed imprimis ea, quæ ex contrariis conficitur, quia videtur acutissima*; ut, *Eam quam nihil accusas, damnas: Bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri.*

XIV. Παράδειγμά ἐστιν, ὅταν τῷ μέσῳ τὸ ἄκρον ὑπάρχον δειχθῇ διὰ τοῦ ὁμοίου τῷ τρίτῳ· hoc est, *Exemplum est, quando extremum medio inesse ostenditur per simile tertio.*

Sect. 1. Hoc est, quando majus extremum, sive prædicatum, colligitur inesse medio per exemplum aliquod, quod sit simile tertio, hoc est, subjecto. Constat enim exemplum quatuor terminis, ex quibus fiunt duæ ratiocinationes; una perfecta, in qua ex majore universali colligitur aliquod particulare; altera imperfecta, in qua ex particulari, quod simile est subjecto conclusionis illatæ, colligitur universa propositio, quæ continet similitudinem utriusque rei particularis, quæque fuerat major primæ ratiocinationis. Ex. gr. sit majus extremum, *perniciosum esse*; medium, *inferre bellum finitimis*: minus extremum sive subjectum, *Athenienses inferre bellum Thebanis*; simile minori extremo, sive subjecto, *Thebanos inferre bellum Phocensibus.* Ex his fiat exemplaris argumentatio talis; *Finitimis inferre bellum, est perniciosum: Atqui si Athenienses inferunt bellum Thebanis, finitimis bellum inferunt: Ergò si Athenienses inferunt bellum Thebanis, est perniciosum.* Addatur huic ratiocinationi exemplum, eóque confirmetur propositio major; *Perniciosum fuit Thebanis inferre bellum Phocensibus: Atqui illud erat inferre bellum finitimis, Ergò bellum inferre finitimis est perniciosum.* Hic jam concluditur prædicatum de medio, per aliquid simile subjecto præcedentis syllogismi.

2. Exemplum non concludit necessariò, ideóque non efficit certam notitiam; quia progreditur à particulari ad universale: persuadet tamen & generat opinionem, idque ex hoc fundamento, *Similibus similia convenire consentaneum est.* Sed tum demum persuadet, si exploratum sit, medium convenire subjecto, nempe, *Athenienses inferre bellum Thebanis, esse bellum inferre finitimis,* & prædicatum convenire ei, quod est simile subjecto, nempe, *perniciosum fuisse Thebanis inferre bellum Phocensibus.*

3. Exemplum habet rationem partis ad partem, quia ex uno particulari notiori, alterum colligitur quod ignotius est. Neque verò hoc pugnat cum tradita definitione, in qua dicitur majus extremum de medio probari, ac proinde inferri conclusionem universalem ex particulari: quia non monstratur in exemplo universa propositio propter se, sed ut ex ea alterum particulare simile colligatur.

4. Exemplum definitur à Quintiliano, *lib.* 5. *cap.* 11. *rei gestæ aut ut gestæ, utilis ad persuadendum id quod intenderis, commemoratio.* Unde duo sunt exemplorum genera, teste Aristotele, *lib.* 2. *Rhet. cap.* 20. unum, cùm res præteritas commemoramus; alterum, cùm ipsi fingimus aliquid, ut gestum. Hoc genus iterum in fabulam

lam & parabolam dividitur. Atque hoc modo sumitur exemplum à Rhetoribus, & quidem proprié. Logicis exemplum est omne id, quo rem singularem aliâ simili re probamus.

Cap. XII.

De Syllogismo hypothetico, disjunctivo, & relativo.

THEOREMA I.

T*Ertiò, dividebatur syllogismus in simplicem & compositum. Syllogismus simplex est, qui neque constat propositionibus compositis, neque in plures syllogismos resolvi potest.*

II. *Compositus, qui ex altera vel utraque præmissarum composita, vel etiam ex pluribus syllogismis conflatus est.*

III. *Syllogismus ex altera vel utraque præmissarum composita conflatus, vel est hypotheticus, vel disjunctivus, vel relativus.*

IV. *Syllogismus hypotheticus est, cujus major, aut minor, aut utraque propositio est hypothetica.*

V. *Si sola major sit hypothetica, conclusio est categorica: at si minor hypothetica sit, necesse est conclusionem quoque hypotheticam esse.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Quemadmodum omnis enunciatio composita vulgò hypothetica nuncupatur; itâ etiam appellatur omnis syllogismus hypotheticus, qui ex altera vel utraque propositione composita conflatus est. Aristoteli syllogismus ἐξ ὑποθέσεως est syllogismus indirectus, cujus species est syllogismus δι' ἀδυνάτου, id est, *per impossibile*; ut videre est *lib.* 1. *Prior. cap.* 23. de quo nos agimus cap. 14. Adjiciamus exempla;

1. *Si Deus est, mundus regitur providentiâ:*
Atqui Deus est:
Ergò mundus regitur providentiâ.

2. *Quicquid nutritur, habet partes heterogeneas.*
Atqui si lapis vivit, nutritur:
Ergò si lapis vivit, habet partes heterogeneas.

3. *Si homo sentit, etiam vivit:*
Atqui si homo est animal, sentit:
Ergò si homo est animal, etiam vivit.

VI. *Syllogismi hypothetici habentis solam majorem hypotheticam, duo sunt modi bene concludentes: prior, à positione antecedentis ad positionem consequentis; alter, à remotione consequentis ad remotionem antecedentis.*

VII. *Totidem sunt modi fallaces: prior, à remotione antecedentis ad remotionem consequentis; alter, à positione consequentis ad positionem antecedentis.*

Sect. 1. Ponere antecedens aut consequens, est illud assumere servatâ qualitate; hoc est, affirmatum affirmare, aut negatum negare. Removere antecedens aut consequens, est illius contradictionem assumere; hoc est, affirmatum negare, aut negatum affirmare contradictorié; Ex. gr.

1. *Si homo sentit, est animal:*
Atqui homo sentit:
Ergò homo est animal.

2. *Si lapides vivunt, nutriuntur:*
Atqui lapides non nutriuntur:
Ergò lapides non vivunt.

Horum syllogismorum prior procedit à positione antecedentis ad positionem consequentis, hoc est, assumit antecedens majoris hypotheticæ, indéque infert illius consequens: posterior procedit à remotione consequentis ad remotionem antecedentis, hoc est, assumit contradictionem consequentis, indéque infert contradictionem antecedentis. In disputationibus studemus compendio, & cùm volumus ex antecedente inferre consequens, propositâ majore, dicimus; *Atqui verum est antecedens, ergò & consequens:* vel, *Atqui verum prius, ergò etiam posterius.* Si volumus ex consequente colligere antecedens, dicimus, *Atqui falsum consequens, ergò & antecedens*; vel, *Atqui falsum posterius, ergò etiam prius.*

1. Addamus exempla syllogismorum vitiosorum.

1. *Si planta est animal, vivit:*
Atqui planta non est animal:
Ergò planta non vivit.

2. *Si planta est animal, vivit:*
Atqui planta vivit:
Ergò planta est animal.

Horum syllogismorum prior vitiosus est, quia procedit à remotione antecedentis; posterior, quia procedit à positione consequentis.

3. Sed & hic vitiosus est.

Si omne animal est rationale, omnis etiam bestia est rationalis:
Atqui nulla bestia est rationalis:
Ergò nullum animal est rationale.

Causa peccati est, quòd minor contraria sit consequenti, & conclusio contraria sit antecedenti, non contradictoria. Debebat enim inferri, *Ergò aliquod animal non est rationale.* Hoc enim est removere antecedens, ut diximus.

VIII. *Si idem sit subjectum antecedentis & consequentis in majore hypothetica, syllogismus hypotheticus fieri poterit categoricus & simplex, abjecto cum conditione SI communi antecedentis & consequentis subjecto.*

IX. Et

IX. *Et syllogismus à positione antecedentis, erit in prima; à remotione consequentis, in secunda figura.*

Sect. 1. Sint exempli loco syllogismi illi duo, quos dixi suprà bene concludere: horum prior erit in prima; alter, in secunda figura, si cum particula S I subjectum conclusionis majori detrahatur hoc modo;

1. *Omne sentiens est animal:*
   Omnis homo sentit:
   Ergò omnis homo est animal.

2. *Omne vivens nutritur:*
   Nulli lapides nutriuntur:
   Ergò nulli lapides vivunt.

2. Atque hinc liquet, cæteros modos syllogismorum hypotheticorum vitiosos esse. Si enim syllogismus à remotione antecedentis fiat categoricus, erit paralogismus ex minore negante in prima figura. Si Syllogismus à positione consequentis fiat categoricus, erit paralogismus ex duabus affirmantibus in secunda figura. Sint exempli loco duo syllogismi vitiosi, quos suprà proposui; ex iis fient categorici, hoc modo;

1. *Omne animal vivit:*
   Atqui planta non est animal:
   Ergò planta non vivit.

2. *Omne animal vivit:*
   Atqui omnis planta vivit:
   Ergò omnis planta est animal.

X. *Si aliud sit subjectum antecedentis, aliud consequentis in majore, & prædicatum idem; syllogismus hypotheticus, poterit quidem fieri categoricus, sed non poterit fieri syllogismus simplex.*

XI. *Si etiam prædicatum diversum sit, nè categoricus quidem fieri poterit ex iisdem terminis.*

Sect. 1. Hic enim syllogismus,

Si Abraham justificatus est ex fide, nos quoq; ex fide justificabimur;
Atqui Abraham justificatus est ex fide:
Ergò nos quoque justificabimur ex fide:

poterit quidem fieri categoricus, sed qui habeat majorem partium relatione compositam; ut,

Quo modo justificatus est Abraham, eo modo nos quoque justificabimur:
Atqui Abraham justificatus est ex fide:
Ergò nos quoque ex fide justificabimur.

At hic syllogismus,

Si ex lege est justitia, Christus frustrà mortuus est:
Atqui Christus non frustrà mortuus est:
Ergò ex lege non est justitia:

nullo pacto potest fieri categoricus: quia medium quod assumitur ad probandam conclusionem, non est simplex, sed integra hæc enunciatio, *Christus frustrà mortuus est*; ac proinde sunt in eo quatuor termini,

termini, *justitia, esse ex lege, Christus, frustrà mortuum esse:* At in syllogismo categorico non possunt esse quatuor termini simplices. In quo differt à syllogismo hypothetico, qui potest ex quatuor terminis simplicibus componi, sed ità tamen, ut duo eorum coalescant in enunciationem, quæ est terminus complexus, & tota sumitur ut medium, eodémque munere fungitur in syllogismo hypothetico, quo terminus simplex in syllogismo simplici.

2. Ex quibus liquet syllogismos hypotheticos non esse rejiciendos, imò sæpe esse necessarios. Interim præstat inter disputandum, si fieri potest, adhiberi categoricos, quia si fortè consequentia syllogismi hypothetici à respondente negetur, ejus probatio difficilis est, & multis verborum ambagibus involuta.

XII. *Syllogismus disjunctivus est, cujus major est propositio disjunctiva.*

XIII. *Quæ si constet duobus membris immediatè oppositis, procedi potest à positione alterius membri ad eversionem alterius; aut ab eversione alterutrius ad positionem alterius.*

Sect. 1. Ex. gr. ex hac positione, *Aut dies est, aut nox*, inferri potest, *Sed est dies, ergò non est nox*; vel, *Sed est nox, ergò non est dies*: vel, *Sed non est dies, ergò est nox*; vel, *Sed non est nox, ergò est dies.*

XIV. *Si major habeat plura membra duobus, cæteris sublatis, quod reliquum est, concluditur.*

Sect. 1. Ut, *Aut hyems est, aut æstas, aut ver, aut autumnus:*
Atqui hyems non est, neque autumnus, neque æstas:
Ergò ver est.

Si membra propositionis disjunctæ non sint opposita, aut non plenè enumerata, syllogismus est vitiosus; ut in hoc syllogismo,

Aut Jurisconsultus est, aut Medicus, aut Philosophus:
Sed non est Jurisconsultus, neque Medicus:
Ergò est Philosophus.

Ubi illatio vitiosa est, quia Jurisconsultum, Medicum, Philosophum esse, non sunt opposita. Idem enim & Jurisconsultus esse potest, & Medicus, & Philosophus. Tum membra non sunt plenè enumerata. Potest enim aliquis nihil istorum omnium esse; qui aut doctus non sit, aut etiam Theologus sit, aut Philologus.

XV. *Cùm remotis ambobus vel omnibus membris, removetur totum, est syllogismus ab enumeratione partium.*

Sect. 1. Ex. gr. *Qui injuriam facit, id facit aut furto, aut adulterio, aut contumeliâ, aut tali aliquo modo:*
Sed nemo sua furatur, aut seipsum adulteratur, neq; afficit contumeliâ: Ergò nemo sibi facit injuriam.

XVI. *Syllogismus disjunctivus fit hypotheticus, cùm major disjuncta fit hypothetica.*

Sect. 1. Ex. gr. hæc propositio, *Aut dies est, aut nox*, mutari potest in hypotheticam, hoc modo; *Si dies est, non est nox*; *Si nox non est, est dies.*

XVII. *Syllogismus relativus est, cujus major partium relatione composita est.*

Ut,

Ut, *Ubi est Christus, ibi etiam erunt fideles:*
Atqui Christus est in cælo:
Ergò fideles quoque erunt in cælo.

Huc pertinent syllogismi proportionales: ex. gr.
Ut se habent duo ad quatuor, ità se habent tria ad sex:
Sed duo se habent ad quatuor, ut dimidium ad totum:
Ergò tria se habent ad sex, ut dimidium ad totum.

Hujusmodi syllogismi non multùm differunt figurâ à simplicibus. Cæterùm, quàm perperàm syllogismi hypothetici & disjunctivi confundantur cum iis, quos Aristoteles vocat syllogismos κατὰ μετάληψιν, & relativi cum iis, quos appellat κατὰ πρόσληψιν, postea dicemus. Hæc de syllogismo qui constat ex propositionibus compositis.

Cap. XIII.

De Dilemmate, Prosyllogismo, & Sorite.

THEOREMA I.

Syllogismus ex pluribus syllogismis compositus, vel est dilemma, vel prosyllogismus, vel sorites.

II. *Dilemma est argumentatio duorum membrorum, quorum utrumque adjunctum habet incommodum.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Δίλημμα dicitur quasi δὶς λαμβάνων, hoc est, syllogismus anceps, & *utrinque capiens*, sive constringens adversarium. Sic pro exemplo illud Biantis apud Gellium, *l.* 5. *c.* 11. *Si ducenda est uxor, aut pulchra ducenda est, aut deformis: si pulchram ducis, habebis communem; si deformem, feres pœnam.*

III. *Dilemma constat syllogismo disjunctivo, quo à partium remotione concluditur remotio totius; & duobus syllogismis categoricis, quibus partium remotio confirmatur.*

Sect. 1. Dilemma jam allatum sic resolvi potest.
Si ducenda est uxor, aut formosa ducenda est, aut deformis:
Atqui non est ducenda formosa, neque deformis:
Ergò uxor non est ducenda.

Uxor communis non est ducenda:
Atqui formosa communis erit:
Ergò formosa non est ducenda.

Quæ ducenti futura est pœna, non est ducenda:
Atqui deformis ducenti futura est pœna:
Ergò deformis non est ducenda.

IV. *Dilemma inefficax est: primò cùm membra non sunt immediatè opposita: secundò, cùm non satìs gravi incommodo urgentur: tertiò, cùm pari efficaciâ retorqueri potest in autorem.*

Sect. 1. Duplici ergò nomine infirmum est dilemma Biantis de re uxoria: primò, quia membra non sunt immediatè opposita: datur enim *media forma*, inquit Gellius, *quæ à nimiæ pulchritudinis periculo, & à summo deformitatis odio vacat, quæ ab Ennio perquàm eleganti vocabulo*, stata *dicitur*; à *Favorino* uxoria. Deinde non sequitur necessariò, ut aut formosa communis sit futura; aut deformis, odio. Exemplum retorsionis apud Gellium etiam extat *eod. lib. cap.* 10. nimis quàm scitum. Euathlus eloquentiæ discendæ, causarúmque orandi cupidus, sese dedit in disciplinam Protagoræ, dimidiúmq; mercedis jam tunc dedit statim, priusquam disceret, pepigítque ut reliquum dimidium daret, quo primo die causam apud judices orâsset, & vicisset. Postea, cùm longum tempus transcurreret, Protagoras litem cum Euathlo contestatur, & in hunc modum disputat; *Sive contra te pronunciatum erit, sive pro te, reddas oportet, quod peto: Nam si contra te lis data erit, merces mihi ex sententia debebitur, quia vicero; sin verò contra me judicatum erit, merces mihi ex pacto debebitur, quia tu viceris.* Euathlus primùm ait, isti captioni potuisse obviàm iri, si verba non ipse faceret, sed patrono uteretur. Deinde retorquet dilemma hunc in modum; *Sive contra me pronunciatum erit, sive pro me, non reddam, quod petis: Nam si judices pro mea causa senserint, nihil tibi ex sententia debebitur, quia ego vicero; sin contra me pronunciaverint, nihil tibi ex pacto debebo, quia non vicero.*

V. *Prosyllogismus est, cùm duo syllogismi quinque propositionibus ità continentur, ut prioris conclusio sit major vel minor sequentis.*

Sect. 1. Ex. gr. *Omne vivens nutritur: Omnis planta vivit: Ergò omnis planta nutritur: Atqui nulli lapides nutriuntur: Ergò nulli lapides sunt plantæ.* Vel sic, *Omne animal sentit: Omnis homo est animal: Ergò omnis homo sentit: Quicquid autem sentit, est mortale: Ergò omnis homo est mortalis.* Horum syllogismorum posterior utrobique est principalis; prior est auxiliaris, & accersitus ad probationem, vel majoris, ut in primo; vel minoris, ut in secundo exemplo.

VI. *Sorites est argumentatio constans multis propositionibus ità collocatis, ut prædicatum propositionis præcedentis fiat subjectum sequentis, indéque prædicatum ultimum concludatur de subjecto primo.*

Sect. 1. Σωρείτης dicitur à σωρὸς, hoc est, *acervus*, quia est quædam propositionum veluti coacervatio. Exempli loco sit illud Apostoli *ad Rom. cap.* 8. *Quos Deus præcognovit, prædestinavit: quos prædestinavit, vocavit: quos vocavit, justificavit: quos justificavit, glorificavit:* hinc collige, *Ergò quos præcognovit, glorificavit.*

VII. *Sorites continet tot syllogismos, quot termini inter primæ propositionis subjectum, & ultimæ prædicatum interpositi sunt.*

Sect. 1. Itaque Sorites Pauli continebit tres syllogismos, qui hoc modo formari possunt. 1. *Quos Deus prædestinavit, eos vocavit: Atqui quos præcognovit, prædestinavit: Ergò quos præcognovit, vocavit.* 2. *Quos Deus vocavit, justificavit: Atqui quos prædestinavit, vocavit: Ergò quos prædestinavit, justificavit.* 3. *Quos Deus justificavit, glorificavit: Atqui quos vocavit, justificavit: Ergò quos vocavit, glorificavit.*

CAP.

CAP. XIV.
De Syllogiſmo modali & indirecto.

THEOREMA I.

Quartò dividebatur ſyllogiſmus in purum & modalem. Syllogiſmus purus eſt, qui conſtat utrâque propoſitione purâ.

II. *Modalis, qui conſtat utrâque vel alterâ propoſitione modali.*

COMMENTARIUS.

Sect 1. De ſyllogiſmo modali agit Ariſtoteles capite 8. & ſequentibus uſque ad caput 23. *lib.* 1. *Prior.* Syllogiſmi modalis quinq; ſunt ordines: primus ordo eſt eorum, qui conſtant utrâque propoſitione modi *neceſſe*; ut,

Neceſſe eſt omne animal ſentire:
Atqui neceſſe eſt hominem eſſe animal:
Ergò neceſſe eſt omnem hominem ſentire.

Secundus ordo eſt eorum, qui conſtant alterâ propoſitione modi *neceſſe*, alterâ purâ; ut,

Neceſſe eſt omne animal ſentire:
Atqui omnis homo eſt animal:
Ergò neceſſe eſt omnem hominem ſentire.

Tertius ordo eſt eorum, qui conſtant ex utraque propoſitione modi *contingit*; ut,

Contingit omnem hominem ambulare:
Atqui contingit aliquem hominem eſſe album:
Ergò contingit aliquod album ambulare.

Quartus ordo conſtat ex altera propoſitione pura, & altera modi *contingit*; ut,

Contingit omne animal currere:
Atqui omnis homo eſt animal:
Ergò contingit omnem hominem currere.

Quintus ordo conſtat ex altera propoſitione modi *neceſſe*, & altera modi *contingit*; ut,

Contingit omne animal dormire:
Atqui neceſſe eſt omnem hominem eſſe animal:
Ergò contingit omnem hominem dormire.

Propoſitiones modi *impoſſibile* annumerantur propoſitionibus modi *neceſſe*; & propoſitiones modi *poſſibile*, iis, quæ ſunt modi *contingit*. In ſyllogiſmis modalibus obſervandæ ſunt multæ regulæ, & cautiones, quas Ariſtoteles citato loco diligenter tradit: verùm, quia ſyllogiſmorum modalium non eſt ita magnus uſus, & hæ regulæ admodum difficiles ſunt, non duxi operæpretium eas ſolicitè inculcare. Siquis tamen eas cognoſcere deſideret, legat doctiſſimam paraphraſin Jo. Monlorii in *lib.* 1. *Prior.*

III. *Quintò denique dividebatur ſyllogiſmus in directum & indirectum*

rectum. Syllogiſmus directus eſt, qui ex ſumptis pronunciatis ipſam quæſtionem colligit.

IV. *Syllogiſmus indirectus eſt, qui non ipſam quæſtionem colligit, ſed aliud quid: ex quo tamen probato quæſtionis quâdam conventione ſequitur.*

Sect. 1. Ariſt. *lib.* 1. *Prior. cap.* 23. appellat ſyllogiſmum directum, ſyllogiſmum δεικτικὸν· & indirectum, ſyllogiſmum ἐξ ὑποθέσεως, hoc eſt, *ex conventione aut conſtituto*, & rectè. Syllogiſmus enim indirectus non ipſam quæſtionem probat, ſed aliud quid: idque eo pacto ac conditione, ut eo probato, ipſa quoque quæſtio probata habeatur.

V. *Syllogiſmus indirectus, vel eſt ſyllogiſmus* δι' ἀδυνάτου, *hoc eſt, deducens ad incommodum, vel* δι' ὁμολογίας, *hoc eſt concludens ex* conceſſione.

VI. *Syllogiſmus ducens ad incommodum eſt, cùm ex contradictione quæſtionis quam volumus probare, & alia propoſitione manifeſtè vera, colligimus aliquid quod eſt manifeſtè falſum*

Sect. 1. Syllogiſmus, quo τὸ ἀδύνατον, ſive falſum atque incommodum concluditur, eſt ſyllogiſmus directus: at propoſita quæſtio, ex falſa concluſione indirectè, & per ambages colligitur. Ea collectio nititur duobus fundamentis, in quibus utrinque conſentitur. Prius eſt, *Ex veris præmiſſis non ſequitur falſa concluſio.* Alterum, *Duo contradicentia non poſſunt ſimul eſſe falſa.* Declaremus rem exemplo, ſitque quæſtio, *An lapides vivant*? Tu negas lapides vivere: adverſarius, ex Cardani ſententia, ait vivere. Sume ergò ſententiam Cardani, quæ tuæ contradicit, *Lapides vivunt*; eique adjunge hoc pronunciatum, vel ipſius adverſarii judicio verum; *Quicquid vivit, nutritur, habétque partes organicas*: indéque ſic argumentare;

Quicquid vivit, nutritur, habétque partes organicas:
Atqui lapides vivunt:
Ergo lapides nutriuntur, habéntque partes organicas.

Hæc certè concluſio eſt falſa, vel ipſâ experientiâ teſte. Quare, cùm ex veris non ſequatur falſum, neceſſe eſt alteram propoſitionem falſam eſſe. Jam verò, majorem concedit adverſarius. Si ergò minor falſa ſit, (quod certè neceſſe eſt) ſequitur ejus contradictionem, *Lapides non vivunt*, veram eſſe, quod erat probandum.

VII. *Syllogiſmus* δι' ὁμολογίας, *hoc eſt, concludens* ex conceſſione, *eſt, cum quæſtio propoſita in aliam transfertur, hâc conventione factâ, ut illâ probatâ, quæſtio propoſita probata ſit.*

Sect. 1. Quæſtio propoſita probatur indirectè; ſed illa, in quam propoſita quæſtio transfertur probatur directè. Sic probat Ariſtoteles, *lib.* 2. *de Cœlo, cap.* 11. *Omnia aſtra eſſe rotunda.* Quia autem difficile eſt unâ ratiocinatione id de omnibus aſtris ſimul concludere, transfert quæſtionem ad Lunam, probátque *Lunam rotundam eſſe*, indéque colligit, *Omnia aſtra eſſe rotunda*, præſupponens omnium aſtrorum eandem eſſe rationem. *Lunam eſſe rotundam* probat ex eo, quòd ejus lumen portionibus ſphæricis creſcat, atque minuatur.

2. Ariſtoteles *lib.* 1. *Prior. cap.* 44. appellat ſyllogiſmos ejuſmodi,

ſyllogiſmos

syllogismos διὰ συνθήκης ὡμολογημένους, hoc est, *ex conventione concessos*; & *cap.* 23. syllogismos πρὸς τὸ μεταλαμβανόμενον, hoc est, *qui concludunt transumptum*; item, *cap.* 29. syllogismos κατὰ μετάληψιν, *ex transumptione*, hoc est, ex commutatione quæstionis propositæ. Huc debet revocari syllogismus κατὰ ποιότητα, quem vocat Aristoteles, quo scilicet probatur, quod minùs probabile est, eâ conditione, ut probatum sit, quod magìs probabile est. Atque hæc de syllogismo absolutè, & ratione formæ, considerato.

Cap. XV.

De Syllogismo Dialectico.

THEOREMA I.

Sequitur syllogismus ratione materiæ, sive in certis materiæ conditionibus considerandus, & in ordine ad diversos effectus, qui diversas materiæ conditiones sequuntur.

II. *Atque hâc consideratione dividitur syllogismus in verum & fallacem: & verus, in dialecticum & apodicticum.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Duplex est notitia thematis complexi, sive enunciationis: una, quâ partes enunciationis seorsum apprehenduntur; altera, quâ judicatur enunciationem esse veram aut falsam. Illa vocatur vulgò notitia apprehensiva; hæc, notitia judicativa, vel etiam assensus. Notitia apprehensiva antecedit syllogismum. Non potest enim thema complexum syllogismo probari aut refelli, nisi partes cognitæ sint, & mente præconceptæ. Assensus, si opus sit, efficitur syllogismo: ità ut existimatio generale sit effectum syllogismi. Assensus vel verus est vel falsus: unde & syllogismus, alius ad errorem deducit, alius ad veritatem. Si deducit ad errorem, vocatur syllogismus ἀπατητικὸς, sive *fallax*, *lib.* 1. *Post.cap.*16. & si deceptor victoriam tantùm spectet & gloriam, dicitur [illegible], hoc est, *contentiosus*; si etiam lucrum respiciat, σοφιστικὸς, id est, *sophisticus*, *cap.* 11. *Soph. elench.* Sophista enim est, qui lucrum captat ex ea, quæ videtur esse sapientia, & non est, *Ibid. cap.*1. Si syllogismus ad veritatem ducit, vel generat scientiam, vel opinionem, aliúmve assensum, aut existimationem quæ non est scientia. Si scientiam generat, dicitur ἀπόδειξις, hoc est, *demonstratio*, ut *lib.*1.*Post.cap.*2. *Cap.*2.*Soph.elench.* vocatur syllogismus demonstrativus, & syllogismus didascalicus; & *lib.*8. *Top.cap.*11. philosophema. Si generat opinionem, aut aliam aliquam assensionem, dicitur syllogismus dialecticus: & si aliquid concludit ex iis quæ adversario videntur probabilia, πειραστικὸς, hoc est, *tentativus*, ut videre est *cap.*11. *Elench. Sophist.* ubi dicitur, πειραστικὴν esse διαλεκτικήν τινα, id est, *partem aliquam dialectices.*

III. *Syllo-*

III. *Syllogiſmus dialecticus, eſt ſyllogiſmus generans opinionem, aut alium quemlibet aſſenſum præter ſcientiam.*

Sect. 1. Ariſtoteles *lib.* 1. *Top. cap.* 1. definit ſyllogiſmum dialecticum, συλλογισμὸν ἐξ ἐνδόξων συλλογιζόμενον, hoc eſt, *ſyllogiſmum, qui ex probabilibus colligitur:* & Dialecticam, cujus inſtrumentum eſt ſyllogiſmus dialecticus, methodum ἀφ' ἧς δυνησόμεθα συλλογίζεσθαι περὶ παντὸς προτεθέντος προβλήματος ἐξ ἐνδόξων, καὶ αὐτοὶ λόγον ὑπέχοντες μηδὲν ἐροῦμεν ὑπεναντίον, hoc eſt, *quâ poterimus de quolibet propoſito problemate argumentari, & ipſi diſputationem ſuſtinentes, nihil dicemus repugnans.* Duæ igitur ſunt partes dialectici; pro utravis parte adferre quicquid facit ad probandam ſententiam ſuam; & diluere, quicquid ab aliis contrà affertur, aut verò afferri poteſt. Hiſce partibus cenſetur dialecticus bene defungi, cùm nihil prætermittit eorum, quæ ad hoſce fines conſequendos conducunt, *eod. lib. cap.* 3.

2. Methodus ſive ars dialectica ad tria potiſſimùm utilis eſt; πρὸς γυμνασίαν, hoc eſt, *ad exercitationes* ſcholaſticas, ingenii acuendi & judicii confirmandi causâ inſtituendas; πρὸς ἐντεύξεις, hoc eſt, *ad conventus* & colloquia, quæ in quotidiana converſatione cum quibuslibet hominibus inſtituenda ſunt; & πρὸς τὰς κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιστήμας, hoc eſt, *ad comparandas ſcientias Philoſophicas.* Atque hoc quidem duplici ratione: primò, quia in quæſtione perplexa, expenſis & ponderatis utrinque rationibus, facilius eſt ſtatuere, quid verum ſit; ut teſtis eſt Ariſtoteles *lib.* 2. *Met. cap.* 2. ſecundò, quia ad ſcientiarum principia confirmanda, ſi fortè in dubium vocentur, Dialectica plurimum adſert auxilii. Nam cùm principia propriis rationibus in ſua ſcientia non poſſint confirmari, unum ſupereſt, ut confirmentur rationibus communibus, ſive dialecticis.

3. Atque hoc modo tradit Ariſtoteles artis Dialecticæ, & ſyllogiſmi dialectici naturam, & definitionem: quàm rectè jam non diſputabo. Hoc tantùm dicam, in aperto errore verſari eos, qui ſyllogiſmi dialectici nomine eas ſolùm argumentationes intelligunt, quæ ex probabilibus præmiſſis generant opinionem; & tamen ſyllogiſmum verum partiuntur in dialecticum & apodicticum. Multa enim ſunt loca, quæ argumenta ſuppeditant, non apodictica quidem, ſed tamen neceſſaria: quæ, etſi non generant ſcientiam ſtrictè dictam, efficiunt tamen aſſenſum firmum & indubitatum: quem, qui opinionem vocat, nimis audacter *opinionis* vocabulo abutitur. Ut igitur omnes argumentationes non apodicticas, ſyllogiſmi dialectici appellatione concluderemus, definitionem propoſuimus laxiorem, eámque à fine petitam. Ut enim demonſtratio eſt ſyllogiſmus ſcientiam pariens, ità ſyllogiſmus dialecticus dicitur, non is ſolùm qui opinionem generat, ſed quicunque generat aſſenſum qui non eſt ſcientia.

IV. *In ſyllogiſmo dialectico conſideranda ſunt problemata, propoſitiones, & inventio argumentorum.*

V. *Quæſtio dialectica, ſive problema debet eſſe tale, ut neq; pietati aut bonis moribus, neque ſenſui communi adverſetur.*

Sect. 1.

Sect. 1. Nihil refert, sitne problema, quod syllogismo dialectico probandum est, necessarium an contingens, probabile an paradoxum, verum an falsum; modò non adversetur pietati, bonis moribus, aut sensui communi. Non enim oportet (inquit Aristoteles *lib.* 1. *Top. cap.* 11.) omne problema in quæstionem vocare, sed illud solùm, de quo dubitare possit quispiam τῶν λόγου δεομένων, καὶ μὴ κολάσεως ἢ αἰσθήσεως, h. e. *eorum, adversùs quos rationibus agendum est, non pœnâ, aut sensuum testimonio.* Siquis enim in dubium vocet, *Sitne Deus colendus, parentes honorandi, magistratui parendum,* &c. supplicio potiùs quàm rationibus dialecticis coercendus est. Similiter, siquis dubitet, *An nix sit alba* non aliâ ratione quàm sensuum testimonio confutandus est: quod qui spernit, quid tandem concedet?

VI. *De subjecto problematum dialecticorum non est laborandum. Attributa dialectica vel sunt primarum, vel secundarum notionum: quorum illa constituunt problemata realia; hæc notionalia.*

VII. *Problemata notionalia tam latè patent, quàm ipsæ affectiones sive notiones Logicæ, primo libro traditæ.*

Sect. 1. Ex. gr. cùm quæritur, *An locus sit superficies;* est problema primæ notionis, sive reale, quia attributum est vera res: at cùm quæritur, *An superficies sit loci genus;* est problema notionale, quia attributum non est vera aliqua res, sed notio tantùm Logica, sive secunda, quæ nihil aliud est quàm aliquid ratione confictum. Aristoteles *lib.* 1. *Top. cap.* 4. facit quatuor classes attributorum dialecticorum, ad quas vult omnia problemata revocari. Hæ classes sunt genus, definitio, proprium, & accidens. Differentiam generi adjungit, si sit latior specie; definitioni, si cum specie reciprocetur. Species, si fortè attribuatur in problemate, revocatur ad genus. Problemata de eodem & diverso, ait ad definitionem pertinere.

2. Problemata generis, definitionis, & proprii, sunt problemata secundarum notionum sive notionalia. Problemata realia revocantur ad problemata accidentis; & ex problematibus notionalibus ea, in quibus quæritur, an aliquid sit alicujus accidens. Non enim id solùm Aristoteli problema accidentis est, cùm quæritur, verbi gratiâ, *An nigror sit accidens corvi;* sed etiam cùm quæritur, *An corvus sit niger; an crocitet; an sit avis,* &c.

3. Hæc attributorum dialecticorum divisio fortè apta est ad scopum consequendum, quem Aristoteles sibi habet in Topicis propositum. At nostro instituto accommodatius est, notionalia attributa ad istum modum dividere & disponere, quo *libro primo* simplicium thematum affectiones divisimus, ac disposuimus. Nulla enim Logica affectio est, de qua non possit problema proponi. Sic quæritur in Theologia, *An Antichristus sit futurus unum certum individuum. An fides sit causa electionis: An fides sit causa instrumentalis justificationis: An charitas sit forma fidei,* &c. Quæ problemata difficulter possunt revocari ad illas classes attributorum, quas Aristoteles proposuit.

VIII. *Problemata realia vel sunt absoluta, vel comparata.*

IX. *Problemata absoluta sunt, cùm quæritur, an attributum subjecto conveniat, nécne.*

X. *Problema comparatum est, cùm propositis duobus pluribúsve subjectis, quæritur utri magìs, vel cui maximè conveniat attributum: vel cùm propositis duobus pluribúsve attributis, quæritur utrum subjecto magìs, vel quodnam ex omnibus maximè conveniat.*

Sect. 1. Ex.gr. cùm quæritur, *An gloria sit in bonis numeranda*, est problema absolutum: at cùm quæritur, *Sitne virtus, an gloria magìs expetenda: Fueritne Alexander fortior an temperantior*, est problema comparatum.

XI. *Problemata dialectica cujuscunque sint generis, peti possunt ex omnibus disciplinis.*

Sect. 1. Dialectica enim est ars universalis, quæ omnibus disciplinis inservit. Aristoteles *lib.* 1. *Top. cap.* 11. *&* 14. tria tantùm problematum dialecticorum genera enumerat: Ethica; ut, *An voluptas sit bonum:* Physica; ut, *An mundus sit æternus:* & Logica; ut, *An detur quarta figura syllogismorum.* Sed videtur Aristoteles spectâsse divisionem Philosophiæ in naturalem, moralem, & rationalem sive Logicam, tum temporis receptam. De qua vide Diog. Laërtium in vita Zenonis Cittiensis.

XII. *Propositiones dialecticæ debent esse certæ, aut saltem probabiles, non paradoxæ.*

XIII. *Probabile est, quod, cùm certum non sit, magis tamen videtur verum esse, quàm falsum.*

XIV. *Probabilitatis gradus sunt quinque. Probabile enim dicitur, & quod omnibus videtur, & quod plerisque, & quod sapientibus; iisq; vel omnibus, vel plerisque, vel nobilissimis ac celeberrimis.*

XV. *Paradoxum dicitur, quod verum est præter opinionem vulgi.*

XVI. *Itaque quod paucis, iisque celeberrimis sapientum videtur, tum demum probabile est, cùm idem non est paradoxum.*

Sect. 1. Propositio dialectica definitur ab Aristotele, *lib.* 1. *Top. cap.* 10. ἐρώτησις ἔνδοξος, hoc est, *interrogatio probabilis*; ἐρώτησις τῆς ἀντιφάσεως, hoc est, *interrogatio contradictionis*; item, λῆψις τοῦ φαινομένου καὶ ἐνδόξου, hoc est, *sumptio ejus quod apparet esse verum, quódque probabile est.* Etenim dialecticus olim interrogando eliciebat assensum ejus cum quo disputaret, & quod concessum esset, assumebat ad ratiocinandum, ut respondentem ex concessis redargueret. Quæ disputandi ratio apparet in dialogis Platonis, eámq; docet Aristoteles *lib.* 8. *Topicorum.* Igitur propositio dialectica dicitur *interrogatio*, quoad eum qui percontatur; & *sumptio*, quoad eum qui ratiocinatur. Cùm autem interrogatio sit multiplex (nam quæri potest, an res sit, quid sit, quanta, qualis, quotuplex, aut unde sit) ea sola interrogatio dialectica dicitur, ad quam responderi potest, *ità*, vel *non*.

2. Probabile definivi, quod, cùm certum non sit, magìs tamen videtur esse verum, quàm falsum. Nam Aristoteles non tam definivit probabile, quàm illius gradus ac modos recensuit. Propositio dialectica debet esse ἔνδοξος, non παράδοξος, hoc est, contraria opinioni vulgi, aut respondentis. Quomodo enim concedet respondens, quod judicat esse falsum? Propositiones dialecticæ vel certæ sunt, ac

necessariæ,

necessariæ, (nam & hæ probabiles sunt) vel contingentes, hoc est, tales ut interdum falsæ sint. Hæc enim propositio, *Matres diligunt liberos suos*, omnibus hominibus videtur vera: etsi repertæ sint matres, quæ liberos suos oderunt.

Cap. XVI.

De Inventione argumentorum dialecticorum; sive de locis & regulis topicis.

THEOREMA I.

Ad inventionem argumentorum dialecticorum spectat locus & regula.

II. *Locus est sedes, & nota quædam communis, cujus admonitu argumentum invenitur.*

III. *Regula sive canon, est propositio continens rationem consequentiæ syllogismi dialectici.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Nomen loci ait Cicero, *in Topicis ad Trebatium*, ab Aristotele acceptum esse pro *sede* sive *domicilio argumenti*, vel etiã pro *nota unde omnis in utramq; partem trahitur oratio*. Addit etiam in *l.* 2. *de Orat.* aptam hujus acceptionis causam: *Ut enim*, inquit, *si cui aurum, quod esset multifariàm defossum, commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi foderet, & id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret: Sic has argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint: reliqua, curâ & cogitatione eruuntur.* Boëthius *lib.* 1. *Comment. in Top. Cicer.* ait ipsos canones, quos *maximas* vocat, ab Aristotele *locos* appellari in Topicis, quia reliquas propositiones, eo modo, quo loci corpora, complectuntur. Ipse ait locum esse *sedem argumenti*: quâ definitione vult partim intelligi propositionem maximam, sive regulam, partim maximæ propositionis differentiam. *Vide lib.* 2. *de diff. Top. cap.* 2. Quicquid sit de sententia Aristotelis, aliquantò magìs videtur rationi consentaneum, propositiones universalissimas & notissimas appellare canones sive regulas. Ex iis enim, veluti ex quibusdam axiomatibus dialecticis, omnis ratiocinatio fluit. Ex. gr. cùm probatur, *Logicam esse artem, quia est habitus cum recta ratione effectivus*, argumentum sumptum est à definitione, nititúrq; hoc canone, *Cui convenit definitio, ei convenit etiam definitum.* Hujus argumenti locus, sedes, ac nota, est definitio: canon, quo hæc ratiocinatio nititur, est maxima, sive axioma dialecticum. Locus facit ad inventionem argumentorum; canon ad judicium, sive ad discernenda argumenta firma ab infirmis.

IV. *Argumenta dividuntur in* ἔντεχνα *sive* artificialia, & ἄτεχνα *sive* inartificialia.

V. *Argumenta artificialia sunt, quæ ex consideratione partium problematis, non sine arte eliciuntur.*

VI. *Inartificialia, quorum inventio artem non requirit. Suntque nihil aliud quàm testimonia.*

Sect. 1. Argumenta artificialia appellantur à Cicerone, *in Part. orat. insita* inartificialia, *assumpta*: quia illa in ipsis rebus infixa sunt; hæc verò, foris assumuntur. Et quanquam sine arte inveniuntur, non tamen sine arte tractantur.

VII. *Argumenta inartificialia eodem modo adhibentur ad confirmanda aut refellenda problemata notionalia & realia; argumenta artificialia non item.*

VIII. *Argumenta artificialia, quæ adhibentur ad confirmanda aut refellenda problemata notionalia, sumuntur ex natura aut proprietate illius affectionis, sive notionis, de qua in problemate quæritur.*

Sect. 1. Hoc est, Sumitur definitio illius affectionis, sive notionis, quæ controversa est, vel canon aliquis ad eam pertinens (quales in doctrina thematum simplicium nonnullos collegimus) ísque ponitur loco majoris, & ex eo, factâ assumptione, concluditur affectionem controversam inesse subjecto. Hoc modo concluditur, *Aerem non esse genus venti, quia est illius subjectum sive materia: Immortalitatem non esse genus vitæ æternæ, quia est illius affectio.* Eáque argumentatio hoc canone nititur; *Quod est subjectum aut proprietas rei, non potest esse illius genus*; quem nos posuimus cap. 11. lib. 1. theor. 15. Sic probant Theologi, *Bona opera non esse causam nostræ justificationis; quia omnis causa prior est effectu suo: atqui bona opera sunt posteriora justificatione.* Hæc argumentatio nititur theor. 3. cap. 15. lib. 1. Hujusmodi syllogismi vocantur ab Aristotele *lib.* 2. *Post. cap.* 8. syllogismi Logici, hoc est, notionales, eorúmque usus maximus est in omnibus disciplinis. Et Aristoteles videtur præcepta sua Topica præcipuè ad illius fabricandi rationem & usum accommodâsse, nisi quòd libro secundo & tertio quædam tradat, quæ spectant ad inventionem argumenti realis. Quare nobis fuit aliquantulùm recedendum ab Aristotelis methodo in tradenda doctrina de argumentorum dialecticorum inventione; quia non idem Aristoteli consilium fuit, quod nobis esse debuit.

IX. *Argumenta artificialia, quæ adhibentur ad probanda aut refellenda problemata realia, sumuntur ex affectionibus ad naturam subjecti aut prædicati pertinentibus, tanquam ex locis suis.*

X. *Quorum tamen ea præstantiora sunt, quæ sumuntur ex natura prædicati: quia non quæritur, an sit subjectum, sed an sit prædicatum sive an prædicatum insit subjecto.*

Sect. 1. Ex. gr. siquis probet, *Commodatum non esse mutuum, quia non fit de meo tuum,* argumentum sumptum est à notatione prædicati: at siquis probet, *Logicam esse artem quæ dirigit rationem, quia dicitur* ἀπὸ τοῦ λόγου, argumentum ductum est à notatione subjecti.

XI. *Argumenta artificialia vel sunt absoluta, vel comparata.*

XII. *Argumenta absoluta vel sunt consentanea vel dissentanea.*

XIII. *Argu-*

XIII. *Argumenta consentanea dicuntur, quæ cum aliqua parte quæstionis consentiunt.*

XIV. *Eáque vel à nomine ducuntur, vel à re ipsa.*

XV. *Argumentorum, quæ à nomine ducuntur, duo sunt loci; notatio, & conjugata.*

XVI. *Argumentorum consentaneorum quæ ducuntur à re, sunt novem loci; definitio, genus, species, totum, pars, causa, causatum, subjectum & adjunctum.*

Sect. 1. Ad definitionem referenda est differentia specifica, quæ cum specie reciprocatur: differentia generica revocatur ad genus; ut & species collata cum suis individuis. Individua se habent ad species, ut species se habent ad genera: ideóq; inductio individuorum pertinet ad locum speciei. Locus totius & partis, admodum angustus est: nam totum integrale solùm, ejúsque partes complectitur. Totum potentiale, ejúsq; partes, pertinent ad locum generis & speciei; totum formale cum suis partibus, ad locum definitionis & generis; totum essentiale cum suis partibus, ad locum causæ & causati. Proprietates, objecta, signa, sive antecedentia ea sint, sive consequentia, sive conjuncta, item circumstantiæ, pertinent ad locum adjunctorum.

XVII. *Argumenta dissentanea sumuntur ab oppositis. Horum quinque sunt loci; disparata, contraria, relata, privantia, & contradicentia.*

XVIII. *Argumentorum comparatorum loci sunt quinque; majora, minora, paria, similia, dissimilia.*

XIX. *Testimonia vel divina sunt, vel humana.*

XX. *Ex omnibus hisce locis non sunt sumenda argumenta ad quodlibet problema probandum, aut refutandum; sed in tanta copia, rejectis levioribus, graviora, & proposito problemati convenientiora, nunc ex his, nunc ex illis locis seligenda sunt.*

Cap. XVII.

De canonibus ad locos consentaneos pertinentibus.

THEOREMA I.

Singuli loci suos habent canones sive regulas; easque vel absolutas, vel comparatas: quarum illas priùs, has deinde recensebimus.

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Canones ad unumquemque locum pertinentes promiscuè proponemus, singulósque singulis exemplis illustrabimus: tum etiam, qui necessarii sint ac certi, qui verò probabiles, & quæ exceptiones in singulis observandæ sint, subjiciemus.

II. *Locus à notatione habet duos canones: Primus canon, Cui conve-*

nit etymologia nominis, ei convenit & nomen; &, Cui etymologia nominis non convenit, ei neque nomen convenit.

Sect. 1. Sic concludas, *servari fidem, quia fit quod dictum est.* Fides enim, teste Cicerone, sic appellata videtur, quia *fit* quod *dictum est*. Item, *non esse mutuum, quia non fit de meo tuum.*

III. *Secundus, Cui convenit nomen, ei etiam convenit etymologia nominis; non contrà.*

Sect. 1. Ut, *Est σώφρων, ergò σώζει τὴν φρόνησιν*, hoc est, non patitur judicium suum de rebus practicis voluptate aut dolore depravari. Ambo hi canones incerti sunt; minùs tamen fallunt in nominibus generum aut specierum, quàm in nominibus individuorum.

IV. *Locus à conjugatis habet tres canones: Primus, Cui convenit unum conjugatorum, ei convenit & alterum; &, Cui unum non convenit, ei neque alterum convenit.*

Sect. 1. Huc pertinet illud Mitionis apud Terentium, *Homo sum, humani nihil à me alienum puto.* Sic in jocis in Cæsarem dictis apud Suetonium, concluditur, *Bibulum non fuisse consulem, quia non consuluit Reip.* Verba sunt,

Non Bibulo quicquam nuper, sed Cæsare factum est:
Nam Bibulo fieri consule nil memini.

In hoc canone hæc cautio adhibenda est, Nè conjugata solâ vocis, & non etiam naturæ affinitate juncta sint. Nam in iis quorum unum significat potentiam naturalem aut habitum, alterum actionem, admodum fallax est illatio. Non enim sequitur, *Habet visum; ergò videt: Est ebrius; ergò est ebriosus: Facit justa; ergò est justus,* & sic in aliis.

V. *Secundus, Conjugatorum sunt conjugata consequentia.*

Sect. 1. Ut, si ità argumenteris, *Logicus ea facit, quæ artis regulis reguntur; ergò Logica est ars.* Hìc cavendum est, nè ex concretis, quæ per accidens prædicantur de se invicem, colligatur etiā abstracta de se invicem prædicari. Nam, etsi aliquid dulce sit, quod album est, v.g. lac; non sequitur tamen, aliquam dulcedinem esse alborem.

VI. *Tertius, Conjugata contrariorum inter se contraria sunt.*

Sect. 1. Ut *Si sanitas & ægritudo sint contraria, etiam sanum esse, & ægrum esse, erunt contraria.* Canones à conjugatis, si hoc modo limitentur, raro fallunt.

VII. *Locus à definitione habet duos canones: Primus, Cui convenit definitio, ei convenit & definitum; &, Cui definitio non convenit, ei neque definitum convenit.*

Sect. 1. Ut si probes, *Logicam esse artem, quia est habitus cum recta ratione effectivus;* aut, *non esse scientiam, quia non est certa rei necessariæ cognitio per proximam causam.*

VIII. *Secundus, Quod convenit definitioni, etiam convenit definito; &, Quod definitioni non convenit, neque definito convenit.*

Sect. 1. Ut, *Qui mediocritatem consuevit servare in omnibus rebus, is est felix: Vir bonus consuevit mediocritatem servare in omnibus rebus; improbus non item: Ergò vir bonus est felix; improbus non est felix.*

felix. Hîc cavendum est, nè quod de definitione dicitur, ut est definitio, de definito concludatur; ut fit in hoc syllogismo, *Animal rationale sunt duæ voces : Homo est animal rationale : Ergò homo est duæ voces*. In cæteris, canones à definitione sunt certissimi, modò sumantur definitiones reciprocæ.

IX. *Locus à genere habet duos canones : Primus, Quod universè de genere affirmatur, id etiam affirmatur de speciebus ; & , Quod universè negatur de genere, id negatur etiam de speciebus.*

Sect. 1. Sic probes, *Visum errare posse, quia omnis sensus errare potest*: &, *Justitiam non esse à natura, quia nulla virtus à natura est.* In hoc canone cavendum est, nè quod generi ex accidente tribuitur, & non secundùm essentiam, id aliâ acceptione de specie concludatur: veluti, siquis ità argumentetur, *Animal est genus aut trissyllabum : Homo est animal: Ergò homo est genus aut trissyllabum.*

X. *Secundus, Sublato genere, tollitur species ; sive , Cui adimitur genus, ei & species adimitur.*

Sect. 1. Ut, si probes, *Sensum non esse scientiam, quia non est habitus*. Solet hic canon sic proferri, *A genere ad speciem valet illatio negata*; non etiam affirmata: quia enim genus latiùs patet specie, non necesse est, ut posito genere etiam species ponatur. Canones à genere sunt certissimi.

XI. *Locus à specie habet tres canones : Primus, Positâ specie ponitur genus; sive, Cui tribuitur species, ei etiam tribuitur genus.*

Sect. 1. Sic concludi potest, *Logicam esse habitum, quia est ars.* Hic canon sic quoque proponitur, *A specie ad genus valet illatio affirmata* ; non etiam negata : non enim necesse est, si species alicui adimatur, ut ei etiam adimatur genus: neque enim sequitur, *Non est homo ; ergò non est animal.*

XII. *Secundus, Sublatis omnibus speciebus, tollitur genus; sive, Cui adimuntur omnes species, ei & genus adimitur.*

Sect. 1. Ut, *Amicitia non est fortitudo, non temperantia, non justitia, non prudentia ; ergò non est virtus.* Hujusmodi argumentatio est syllogismus ab enumeratione partium.

XIII. *Tertius, Quod convenit omnibus speciebus, id convenit etiam generi ; &, Quod nulli speciei convenit, id neque generi convenit.*

Sect. 1. Hic canon est fundamentum inductionis, tum affirmatæ, tum negatæ ; de qua egimus suo loco : indè exempla petantur. Cæterùm omnes canones hujus loci sunt fidelissimi.

XIV. *Locus à toto habet duos canones : Primus, Posito toto, ponuntur omnes partes principales.*

Sect. 1. Sive, Cui tribuitur totum, ei etiam tribuuntur omnes partes principales : ut, *Sempronio legata sunt alimenta; ergò & vestes & victus & habitatio.* Dixi *partes principales*. Nam posito toto, ut etiam ponatur quælibet minutissimarum partium, quæ ad integritatem quidem rei, non ad essentiam pertinent, non est necesse.

XV. *Secundus, Quod convenit toti similari, convenit etiam singulis partibus; &, Quod toti similari non convenit, nulli partium convenit.*

Sect. 1. Ut, *Aqua suâ naturâ est humida: ergò quælibet aquæ gutta est humida: Cælum non est corruptibile; ergò neque stellæ.* Hîc caveatur, nè quod toti tribuitur, quà totum est, de parte concludatur: non enim, quia aqua ubique terrarum est, etiam unaquæque gutta ubique esse debet. Canones hujus loci sunt certi.

XVI. *Locus à partibus habet quatuor canones: Primus, Positis omnibus partibus, atque unitis, ponitur totum.*

Sect. 1. Ut, *Cæsar Belgium occupavit, Aquitaniam, & Celticam; ergò totam Galliam occupavit.* Dixi *unitis:* nam positis omnibus partibus domûs, iísque non unitis, domus non est.

XVII. *Secundus, Sublatâ parte principali, tollitur totum.*

Sect. 1. Ut, *Infantes destituuntur cognitione Christi; ergò etiam destituuntur fide.* Dixi, *principali:* quia sublatâ manu non interit homo, sed tantùm efficitur, ut mutilus sit; at capite, aliâve parte necessariâ sublatâ, necesse est ut intereat.

XVIII. *Tertius, Quod convenit omnibus partibus, etiam toti convenit; &, Quod nulli parti convenit, id etiam toti non convenit.*

Sect. 1. Ut, *Lex, Prophetæ, Evangelia, scripta Apostolorum, sunt* θεόπνδυστα, id est, divinitùs inspirata; *ergò tota scriptura est divinitùs inspirata. Parietes, columnæ, tigna, trabes, tectum, præ se non ferunt antiquitatem: ergò non videtur ædificium antiquum.*

XIX. *Quartus, Quod convenit parti similari, etiam convenit toti; &, Quod parti similari non convenit, id neque toti convenit.*

Sect. 1. Ut, *Unaquæq; aquæ gutta est humida; ergò aqua est humida: Stellæ non sunt corruptibiles; ergò neq; cælum.* Hoc in canone cavendum est, nè quod parti similari convenit ob externam causam, & non ob propriæ naturæ conditionem, id de toto similari concludatur. Non enim sequitur, quia *aquæ gutta quælibet est rotunda, totum elementum aquæ esse rotundum.* Nam præterquam, quòd nullum elementum sit determinatæ figuræ, præter terram, etiam guttarum rotunditas non est à natura aquæ, sed à paucitate materiæ, quâ fit, ut aqua diffluere non possit. In cæteris, canones hujus loci sunt certi.

XX. *Locus à causis in genere habet unum canonem: Positâ causâ in actu, necesse est poni causatum; & vicissim.*

Sect. 1. Causa in actu dicitur, quæ causat, sive quæ munus atque causalitatem suam exercet. Atqui implicat contradictionem, si quis dicat, causam causare, & causatum non causari; fabros ædificare, & domum non ædificari; aut domum ædificari, & non esse qui ædificet.

XXI. *Locus à materia habet duos canones: Primus, sublatâ materiâ, tollitur compositum & forma materialis.*

Sect. 1. Ut, si probes, *Ubi non sunt ligna, illìc non esse naves;* aut, *quia lapides non habent corpus organicum, nec animam habere.* Dixi *forma materialis:* forma enim immaterialis, qualis est anima humana, sublatâ materiâ non tollitur.

XXII. *Secundus, Qualis materia, tale compositum.*

Sect. 1. Ut, *Statua est ex carioso ligno: ergò ipsa est cariosa.* Hic canon

non obtinet tantùm in rebus ab arte factis: in naturalibus est fallax.

XXIII. *Locus à formâ habet unum canonem : Positâ formâ, ponitur compositum ; eâque sublatâ, tollitur.*

Sect. 1. Ut, *Pygmæi habent animam rationalem; ergò sunt homines: Stellæ non habent animam ; ergò non vivunt.* Hic canon est firmissimus, modò prima pars intelligatur de forma materiali. Nam positâ animâ rationali, hominem poni, non est necesse. Hoc tamen necesse est, ut homo sit, quicunque animam rationalem habet.

XXIV. *Locus ab efficiente habet duos canones: Primus, Qualis causa, talis effectus.*

Sect. 1. Ut, *Deus est bonus ; ergò ejus opera sunt bona.* Hic canon fallax est, nisi causa limitetur. Primò enim fallit in causis per accidens. Neque enim sequitur, *filium esse bonum aut malum, quia pater talis fuit.* Filius enim non producitur à patre , quatenus bonus aut malus est, sed quatenus homo est. Huc pertinet argutia Martialis, *Epigr.* 33. *lib.* 7.

Quo possit fieri modo, Severe,
Ut vir pessimus omnium Charinus
Unam rem bene fecerit, requiris ?
Dicam, sed citò : Quid Nerone pejus ?
Quid thermis melius Neronianis ?

Charinus enim balneas, & Nero thermas, exstruxerant, non quatenus erant homines impuri & improbi, sed quatenus usi fuerant operâ peritissimorum artificum. Deinde fallit in causis æquivocis. Non enim sequitur, solem animatum esse, quamvìs fimum animet ; aut cotem esse acutam, quamvìs ferrum acuat. Denique fallit in causis voluntariis, cùm deditâ operâ aliquid efficiunt, quod suæ peritiæ non respondet; veluti cùm pictor minùs eleganter pingit, quàm pro arte sua.

XXV. *Secundus, Quod est causa causæ, etiam est causa causati.*

Sect. 1. Ut, *Virtus partim à natura est, partim ab institutione, partim à consuetudine : Virtus est causa felicitatis civilis : Ergò felicitas civilis partim à natura est, partim ab institutione, partim à consuetudine.* Hic canon solùm locum habet in causis per se subordinatis. Nam in causis subordinatis per accidens, ut plurimùm fallit. Non enim sequitur , *Deus est causa voluntatis nostræ : Voluntas est causa peccatorum : Ergò Deus est causa peccatorum.*

2. Ad locum causæ efficientis etiam hi canones referri solent; *Positâ, aut sublatâ causâ proximâ, ponitur aut tollitur effectum*; &, *Sublatâ causâ remotâ, tollitur effectum.* Verùm eos ad doctrinam de demonstratione referendos judicavimus, quia pariunt scientiam.

XXVI. *Locus à fine habet unum canonem: Posito fine, ponuntur media ad finem.*

Sect. 1. Sic concludit Ovidius, *Hominem condendum fuisse erecto vultu, quia debuit contemplari cœlestia* , qui est finis erectæ figuræ. Verba poëtæ sunt,

Omnia cùm spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, cœlúmque tueri
Jussit, & erectos ad sydera tollere vultus.

Media

Media sæpe exprimuntur negatione earum rerum, quæ finem impediunt; ut, *Pupilla debet admittere omnes colores; ergo debet esse sine colore: Electi debent servari; ergò non debent peccare ad mortem.* Interdum fit, ut finis sit causa simpliciter proxima; & tum scientiam efficit, & ad demonstrationem pertinet. Sublato fine media tolli, non est necesse. Non sequitur enim, ut libris & præceptoribus destitutus fuerit, quicunque non est eruditus.

XXVII. *Locus à causato, habet quatuor canones: Primus, Posito composito, ponitur materia & forma; eóque sublato, tollitur forma materialis.*

Sect. 1. Ut, *Plantæ sunt res viventes; ergò habent corpus & animam: Lapides non sunt res viventes; ergò non habent animam.* Dixi, sublato composito, tolli solummodo *formam materialem:* nam, ut sublato composito materia tollatur, aut forma immaterialis, non est necesse. Non enim sequitur, ut ferrum non sit, si non sit gladius; aut, ut non sit anima hominis, si homo interierit.

XXVIII. *Secundus, Posito effecto, ponitur causam efficientem esse, aut fuisse.*

Sect. 1. Ut, *Est ædificium; ergò est, aut fuit architectus; Hìc sunt vestigia; ergò hàc transierunt homines.* Hoc loco recenseri solet etiam hic canon, *Sublato effecto, tollitur causa proxima.* Sed præstat eum ad doctrinam de demonstratione referre. Quin & eum quem expressimus, eódem retulissemus, si de sola causa proxima intelligi potuisset. Jam verò, quoniam de qualibet causa accipi debet, quæ ad rei effectionem necessaria est, hoc loco præteriri non potuit.

XXIX. *Tertius, Qualis effectus, talis causa.*

Sect. 1. Ut, *Pictura est elegans; ergò à perito artifice depicta est.* Huic canoni eædem limitationes addendæ sunt, quas addidimus primo canoni loci à causa efficiente.

XXX. *Quartus, Sublatis mediis, tollitur finis.*

Sect. 1. Ut, *Lapides non nutriuntur; ergò non vivunt: Multis hominibus non annunciatur evangelium; ergò non omnes homines servabuntur.*

XXXI. *Locus à subjecto habet hunc canonem; Posito subjecto, ponitur proprietas; eóque sublato tollitur.*

Sect. 1. Ut, *Christus est Deus; ergò habet potestatem remittendi peccata. Scripta Patrum non sunt verbum Dei; ergò non sunt divinæ autoritatis.* Hi canones sine limitatione certi & firmi sunt.

XXXII. *Locus adjunctorum latè patet, sub eóque continentur proprietates, objecta, signa & circumstantiæ.*

XXXIII. *Locus à proprietate habet duos canones: Primus, Cui proprietas tribuitur, ei subjectum tribuitur; &, Cui non tribuitur proprietas, ei neque subjectum tribui potest.*

Sect. 1. Ut, *Christus est omniscius; ergò est Deus: Angeli non implent locum; ergò non sunt corpora.*

XXXIV. *Secundus, Quod dicitur de proprio, id dicitur etiam de subjecto; &, Quod de proprio dici nequit, id etiam de subjecto dici nequit.*

Sect. 1.

Sect. 1. Talis est illa illatio; *Percontatorem fugito, quia garrulus idem est:* hoc est, *Garrulus est fugiendus; ergò & percontator.* Tale est illud Senecæ in Hippolyto; *Res est forma fugax: quis sapiens bono Confidat fragili?* h. e. *Sapiens non debet confidere rei fragili ac fugaci; ergò nec formæ.*

XXXV. *Locus ab objecto habet hunc canonem, Cui tribuitur objectum ei tribuitur etiam subjectum; &, Cui objectum non tribuitur, ei neque subjectum tribui potest.*

Sect. 1. Ut, *Doctrina de fallaciis Sophisticis dirigit mentem in cognitione rerum; ergò est pars Logicæ: Logica non agit de rebus necessariis; ergò non est scientia.* Argumenta hujus loci admodum firma sunt, si ducta sint ab objectis propriis: in cæteris tantùm sunt probabilia; veluti, si quis ità colligat, *Loquitur de re militari, ergò est miles; de re literaria, ergò est studiosus: Non delectatur mundo muliebri, sed armis; ergò non est puella.*

XXXVI. *Locus à signis habet hunc canonem, Posito signo antecedente, consequente, aut conjuncto, ponitur res signata; eòque sublato tollitur.*

Sect. 1. Ut, *Aurora apparet; ergò sol orietur: Coguntur nubes; ergò pluet. Mulier laborat picâ; ergò concepit: Fugit; ergò conscius est detectæ conjurationis. Pulsus est inæqualis; ergò febricitat: Est hispidus; ergò salax. Non conscribitur miles; ergò non erit bellum: Non fuit Sempronii inimicus; ergò non occîdit. Non agit pœnitentiam; ergò non peccavit invitus: Non pallet; ergò brevì non ægrotabit. Non est plenilunium; ergò non est eclipsis: Non amat puerum; ergò non est illius mater.* Argumenta à signis firma sunt, cùm signa sunt necessaria & propria rebus signatis; in cæteris, probabilia, & aptiora ad generandam suspicionem, quàm certam rei cognitionem. Oratoribus argumenta ejusmodi familiarissima sunt, in quæstionibus præsertim facti: Philosophi iis utuntur parciùs.

XXXVII. *Locus à circumstantiis hunc habet canonem; Positâ circumstantiâ rei, ponitur res ipsa; & sublatâ, tollitur.*

Sect. 1. Ut, *Furatus est aliquid ex loco sacro; ergò est sacrilegus. Ver venit; ergò flores inveniuntur. Incedit cucullatus; ergò est monachus. Christus debuit nasci stante politiâ Mosaicâ, idque Bethlehemi: Atqui politia Mosaica deleta est, unà cum Bethlehemo: Ergò Christus non est nasciturus, sed jam natus. Non est pullatus; ergò non luget.* Argumenta hujus loci partim necessaria sunt, ac firma; partim probabilia tantùm, atque infirma: Ideóque non ex canone, sed ex usu discernenda sunt.

CAP.

Cap. XVIII.

De canonibus ad locos diſſentaneos, comparatos, & teſtimonia pertinentibus.

THEOREMA I.

Locus ab oppoſitis in genere habet duos canones: *Primus*, *De quo affirmatur unum oppoſitorum, de eo negatur alterum.*

COMMENTARIUS.

Sect. I. Vt, *Eſt equus; ergò non eſt homo: æger; ergò non ſanus*, &c. Hîc ſervandæ ſunt leges oppoſitionis, quas recenſuimus lib. 1, cap. 22.

II. *Secundus, Oppoſitorum prædicata ſunt oppoſita.*

Sect. I. Ut, *Juſtus eſt, qui ſervat leges; ergò injuſtus eſt, qui leges transgreditur.* Hic cavendum eſt, nè de oppoſitis prædicetur differentia, aut affectio generica. Neque enim ſequitur, *Homo eſt corpus animatum; ergò beſtia eſt corpus inanime:* Nec etiam hoc, *Albor eſt viſibilis; ergò nigror inviſibilis:* quia *animatum eſſe*, eſt differentia hominis generica; & *viſibilem eſſe*, affectio coloris, non alboris. At hoc ſequitur, *Albor diſgregat; ergò nigror congregat viſum.*

III. *Locus à contrariis habet tres canones: Primus, Quod ſuſcipit unum contrariorum, id etiam ſuſcipit alterum; &, Quod unum non ſuſcipit, id neque alterum ſuſcipit.*

Sect. I. Ut, *Amor eſt in appetitu concupiſcente; ergò & odium: Beſtiis non convenit jus; ergò non afficiuntur injuriâ.*

IV. *Secundus, Contrariorum ſunt contrariæ cauſæ, effecta & adjuncta.*

Sect. I. Ut, *Virtus eſt à bona, ergò vitium à pravâ conſuetudine: illa beatos efficit; ergò hoc miſeros: illa eſt optanda; ergò hoc fugiendum.* Hic duo vitanda ſunt: Primò, nè accipiantur cauſæ aut effecta per accidens: Neque enim ſequitur, *Vir bonus amat ac defendit ſuos; ergò improbus odit ac deſerit ſuos:* quia amare ſuos, non eſt virtutis, ſed naturæ. Secundò, nè adhibeantur cauſæ, quarum effecta pendent à diſpoſitionibus materiæ. Nam ob materiæ diſſimilitudinem fit ſæpe, ut eadem cauſa contrarios producat effectus; aut cauſæ contrariæ, effectus ſimiles: nam calor indurat lutum, & emollit ceram; & minæ non rarò idem efficiunt in quibuſdam, quod in aliis preces: nimirum, quia cauſa efficiens non agit ſecundùm modum virtutis ſuæ, ſed ſecundùm modum ſubjectæ materiæ.

V. *Tertius, Contrariorum immediatorum neceſſe eſt alterum ineſſe ſubjecto capaci, alterum non ineſſe.*

Sect. I. Ut, *Libertus non eſt ſervus; ergò eſt liber: Numerus non eſt par, ergò eſt impar.* Canones hujus loci, adhibitis limitationibus propoſitis, ſatis firmi ſunt, præſertim tertius.

VI. *Locus*

VI. *Locus à relatis hunc habet canonem ; Posito uno relatorum, ponitur alterum ; eóque sublato, tollitur.*

Sect. 1. Ut, *Cui pater dominus est, ille patris servus est.* Huc pertinet illud Martialis,

A servo scis te genitum, blandéque fateris,
Cùm dicis dominum, Sosibiane, patrem.

Socii Romanorum non sunt subditi Romanis ; ergò Romani non sunt eorum magistratus. Hic canon certissimus est.

VII. *Locus à privantibus habet unum canonem : Privantium alterum necesse est inesse subjecto capaci, alterum non inesse.*

Sect. 1. Ut, *Est cæcus , ergò non videt. Ego,* inquit Servator noster, *sum lux mundi : qui me sequitur, non ambulat in tenebris.* Subjectum capax dicitur, tum ratione naturæ , tum ratione temporis à natura præstituti. Hic canon firmus est.

VIII. *Locus à contradicentibus habet hunc canonem , Posito uno ex contradicentibus, removetur alterum; & contrà.*

Sect. 1. Hic canon est fundamentum, quo nituntur omnium scientiarum principia : quem qui negat, eum fugit ratio.

IX. *Locus à majori habet duos canones: Primus, Cui convenit majus, ei etiam minùs convenit.*

Sect. 1. Ut, *Deus dedit vitam hominibus ; ergò dabit alimentum : dedit corpus ; ergò dabit amictum.*

X. *Secundus, Quod non convenit majori id neque minori convenit.*

Ut, *Angeli non sunt puri coram Deo; multò minùs homines : Capto ab hostibus non licet condere testamentum ; multò minùs perduelli.*

XI. *Locus à minori habet duos etiam canones : Primus, Cui non convenit minus, ei neque majus convenit.*

Sect. 1. Ut, *Non licet irasci fratri suo temerè; multò minùs occidere.*

XII. *Secundus, Quod convenit minori, convenit etiam majori.*

Sect. 1. Ut, *Impudicus fœminæ alienæ intuitus peccatum est: ergò ipsum adulterium : Deus præbet victum & amictum bestiis ; quantò magìs hominibus ?*

XIII. *Locus à pari habet tres canones: Primus, Paribus paria conveniunt.*

Sect. 1. Ut, *Davidi licuit edere panes propositionis ad sedandam famem ; ergò licuit discipulis Christi spicas vellere die sabbathi ad famem similiter sedandam.*

XIV. *Secundus, Cui unum parium convenit, ei & alterum convenit; &, Cui unum non convenit, ei neque alterum convenit.*

Sect. 1. Ut, *Christus habuit potestatem miraculosè sanandi paralyticum; ergò habuit etiã potestatem remittendi peccata. Virum magnanimum non decet incessus concitatus; ergò neq; oratio concitata ac præceps.*

XV. *Tertius, Quod convenit uni parium , id etiam convenit alteri; &, Quod uni non convenit, id neque alteri convenit.*

Sect. 1. Ut, *Orpheus, Pollux, Theseus, Hercules potuerunt inferos adire : ergò hoc beneficium Æneæ non videtur denegandum, qui generis nobilitate illis non est inferior.* Sic disputat Æneas apud Virgilium, cùm ait,

Si

Si potuit manes accersere conjugis Orpheus,
Threiciâ fretus citharâ, fidibúsque canoris:
Si fratrem Pollux alternâ morte redemit,
Itque reditque viam toties: quid Thesea? magnum
Quid memorem Alciden? Et mî genus ab Jove summo.

Tyrus non sustinuit impetum Alexandri; ergò neque Hierusalem sustinuisset, si Alexander eam oppugnâsset.

2. Omnes canones à comparatis magnam habent probabilitatem, & penè certi sunt, si argumentum cum partibus quæstionis aptè comparetur; hoc est, si comparetur cum ipso subjecto aut prædicato quæstionis, non cum re aliqua, quæ subjecto aut prædicato determinando est addita: hoc enim si sit, inepta est illatio. Veluti, si quis sic argumentetur, *Luscus potest eminùs videre bovem; ergò & aviculam:* idque ex hoc canone; Cui majus convenit, ei etiam minus convenit. Causa erroris consistit in prava comparatione: nam etsi bos major sit aviculá; majoris tamen perspicaciæ est, eminùs aviculam, quàm bovem cernere.

3. Quidam hos locos sic instituunt, ut non considerent paritatem aut imparitatem rerum, (quod nos fecimus) sed probabilitatis: quod etiam fecit Aristoteles *lib.* 2. *Top. cap.* 10. Hi quatuor canones complectuntur omnes ratiocinationes à majori, à minori, & à pari. 1. Si quod magìs videtur esse, non est, non erit etiam, quod minùs videtur esse; ut, *Angeli non sunt puri coram Deo; multò minùs homines. Non licet irasci fratri suo temerè; multò minùs occidere.* Hic canon respondet duobus nostris negatis, alteri à majori, alteri à minori. 2. Si quod minùs videtur esse, est, erit & illud quod magìs videtur esse, ut, *Deus dedit vitam; ergò dabit alimentum. Impudicus fœminæ intuitus peccatum est; ergò & adulterium.* Hic canon respondet duobus nostris affirmatis, alteri à majore, alteri à minori. 3. Si unum eorum, quæ æquè videntur esse, est, erit & alterum; ut, *Davidi licuit edere panes propositionis; ergò licuit discipulis Christi vellere spicas die sabbati ad sedandam famem. Christus habuit potestatem edendi miracula suâ virtute; ergò etiam habuit potestatem remittendi peccata. Orpheus, Pollux, Theseus, & Hercules potuerunt inferos adire; ergò & Æneas.* 4. Si unum eorum, quæ æquè videntur esse, non est, neque alterum erit; ut, *Virum magnanimum non decet incessus concitatus; ergò neque concitata oratio. Tyrus non sustinuit impetum Alexandri; ergò neque Hierusalem sustinuisset.* Hi duo canones respondent tribus nostris à paribus.

4. Ex quibus liquet, idem argumentum sæpe esse à minori & à majori simul; à minori scilicet probabilitate, & à majori re; ut, *Deus dedit vitam, ergò dabit alimentum.* Minùs enim probabile est, Deum vitam dare, quàm dare alimentum, & tamen illud revera majus est. Etsi autem parùm in eo situm sit, utram rationem in hisce locis ineamus, facilior tamen, & planior erit doctrina de majori & minori, si in hisce locis instituamus comparationem quantitatis in rebus, (quod nos fecimus) quàm si instituamus comparationem probabilitatis

babilitatis in propositionibus. Hæc enim comparatio convenientior est enthymematibus, quàm integris syllogismis.

XVI. *Locus à simili habet hunc canonem, Similibus similia conveniunt.*

Sect. 1. Intelligitur hoc loco non simplex, sed composita similitudo, sive analogia; Ut, *Vascula angusti oris superfusam abundè humoris copiam respuunt, sensim instillatam admittunt: ergò tenella discentium ingenia præcepta disciplinarum paulatim proposita capiunt faciliùs, quàm confertim.* Argumenta ex loco similium petita magìs illustrant, quàm probant; &, ut ait Molinæus, afferunt magìs dissentiendi pudorem, quàm assentiendi necessitatem.

XVII. *Locus à dissimili habet unum canonem: Dissimilibus similia convenire, non est necesse.*

Sect. 1. Hic locus non valet ad probandum, aut ad refellendum, sed ad solvendas rationes à simili petitas. Si quis enim probet, omnia inter homines debere esse communia, quia omnia sunt communia inter bestias; respondendum est, dissimilem esse rationem hominum & bestiarum: ac proinde necesse non esse, ut iis eadem aut similia conveniant.

XVIII. *Locus à testimoniis habet decem canones: Primus, Testimonium divinum est firmissimum, atque adeò αὐτόπιστον.*

Sect. 1. Assensus, quem testimonium efficit, propriè vocatur fides, quæ tantò est firmior, quantò major est dicentis autoritas, sive ἀξιοπιστία. Testimonium divinum est, quod ab ipso Deo profertur; ut illud, *Hic est Filius meus dilectus: hunc audite,* & similia; vel etiam quod ab hominibus dictum aut scriptum est, quos constat fuisse θεοπνεύστους, quales fuerunt Prophetæ & Apostoli. Hodie nullum testimonium ut divinum recipiendum est, præter illud quod in sacri codicis libris canonicis continetur.

XIX. *Secundus, Ad certitudinem testimonii divini proximè accedit testimonium sensûs, tum externi, tum interni; quò etiam pertinet testimonium conscientiæ.*

Sect. 1. *Conscientiæ magna vis est,* inquit Cicero pro Milone, ídque non in judicio tantùm, *ut neque timeant, qui nihil commiserint, & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccârint*; sed in tota vita, in omnibúsque rebus. Naturæ enim nostræ insevit Deus vim quandam assentiendi universalissimis quibusdam, & notissimæ veritatis propositionibus, quibus nituntur artes, & scientiæ, tum theoreticæ, tum practicæ; quales sunt hæc enunciata, *Totum est majus suâ parte: Deo debetur religio, parentibus honor, magistratui obedientia,* &c. Qui ejusmodi propositionibus non habet fidem, is certè conscientiam suam & propriæ naturæ vim ejurare videtur.

2. Non minor est vis externorum sensuum; quorum judicium qui certum esse negant, sublatis scientiis, omníque animi assensione, ἀκαταληψίαν, atque ἐποχὴν induxerunt, ut Academici, & Sceptici.

XX. *Tertius, Nullum testimonium humanum per se αὐτόπιστον est, aut necessariæ veritatis: sunt tamen alia aliis firmiora.*

Sect. 1.

Sect. I. Nullum testimonium humanum, quatenus humanum, hoc est, quatenus ab homine prolatum, ità certum est, ut de illo non liceat dubitare: tum quia supra humanam conditionem est, non posse errare; tum quia homines facillimè abripiuntur affectibus, quorum impetu ut verum amplectuntur, quod sedato affectu non ignorant esse falsum.

XXI. *Quartus, Quod tacito omnium consensu nititur, præ cæteris verisimile est.*

Sect. Ut, *Animam hominis esse immortalem.* In hoc tamen numero non sunt habendæ vulgi quædam inveteratæ opiniones; veluti, *Cygnos moribundos suavissimè canere: Ursos parere catulos informes,* &c. quas cordati homines respuunt.

XXII. *Quintus, Dissidentibus hominum testimoniis, quod plures & sapientiores testantur, credibile est esse verum.*

XXIII. *Sextus, Artifici perito credendum est in sua arte.*

XXIV. *Septimus, Si de verbis sit quæstio, usitatissima sunt optima.*

XXV. *Octavus, in quæstionibus de jure, plurimùm valent leges, plebiscita, senatûsconsulta, placita principum, edicta, responsa prudentum, acta publica, consuetudo, sententiæ in simili causa latæ.*

XXVI. *Nonus, In quæstionibus de facto, adhibentur testes, chirographa, confessio.*

XXVII. *Decimus, Testimonium negatum non probat.*

Sect. I. Neque enim sequitur, *Aristoteles aut Plato non dixerunt; ergò ità se non habet.* Sed siqua vis probandi in testimonio sit, hoc sequitur; *Aristoteles, Plato, aliique sapientiæ consulti, hoc dixerunt ità se habere; ergò ità se habet:* aut, *dixerunt ità se non habere; ergò ità se non habet.* Nam etsi testimonium non debeat esse negatum, nihil tamen vetat, quò minùs negata conclusio testimonio probetur. Testimonia sacrarum literarum etiam negata probant in rebus ad salutem factu aut creditu necessariis; in cæteris non item: nimirum, quia omnia ad salutem necessaria, sacris literis perfectè continentur. Atque hæc de canonibus absolutis.

CAP. XIX.

De Canonibus comparatis.

THEOREMA I.

Canones comparati, vel sunt certi, vel incerti loci.

II. *Canones certi loci, vel sunt generales, vel speciales: quorum illi comparationem continent in quocunque, hi in certo tantùm genere.*

COM-

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Ex.gr. hic canon, *Cujus effectum est magìs tale, illud est magìs tale*, est certi loci, quia exprimit locum effecti, ex quo argumentum sumptum est; & est generalis, quia potest omnibus rebus aptari, quæ in aliquo genere comparationem admittunt. At hic, *Quod convenit præstantiori subjecto, illud ipsum est præstantius*, est certi quidem loci, quia indicat argumentum petitum esse ex loco subjecti; sed non est generalis, quia potest iis solùm rebus aptari, quæ comparantur in bonitate. Hic verò, *Quod est diuturnius, est melius*, incerti loci est, & specialis; quia nec locum argumenti exprimit, neque omnibus rebus, quæ inter se comparantur, aptari potest.

III. *Canones comparati certi loci, ex canonibus absolutis secundùm locorum seriem formari possunt. Pauci enim loci sunt, quorum canones affirmati non admittunt comparationem.*

Sect. 1. Aristoteles tradit canones comparatos *lib.* 3. *Top.* sed qui maximâ parte speciales sunt & incerti loci. Ex iis primùm selegimus eos, qui ad certos locos revocari possunt: & qui generaliter efferri possunt, proponemus generaliter; qui non possunt generaliter efferri, proponemus specialiter. Qua in re sequemur eandem seriem locorum, quam sumus capite superiori secuti, & canones absolutos, prout fieri poterit, in comparatos convertemus. Negati non sunt ad comparationem idonei: quia in negatione non sunt gradus. Pòst etiam adjiciemus præcipuos ex iis, qui ad locos certos non possunt revocari.

2. Notatio non admittit comparationem: quia eadem etymologia, aut pluribus non convenit, aut certè non convenit secundùm magìs & minús.

3. Canones comparati à conjugatis: 1. *Cui unum conjugatum magìs convenit, ei & alterum magìs convenit*; ut Cæsar magìs consuluit Reipub. quàm Bibulus; ergò fuit magìs consul. 2. *Si unum conjugatum uno præstantius est, & alterum altero præstantius est*; ut si pietas sit præstantior eruditione, præstat pium esse, quàm eruditum.

4. A definitione: 1. *Cui definitio magìs convenit, ei magìs quoque convenit definitum*; ut si definitio alboris sit, *color disgregans visum*, sequetur, id esse albius albo, quod visum magìs disgregat. 2. *Quod magìs convenit definitioni, id magìs convenit definito*; ut, habitus revocans affectus animi & actiones nostras ad mediocritatem, magìs confert ad felicitatem quàm divitiæ; ergò & virtus, cujus ista est definitio.

5. A genere & specie: 1. *Quod generi magìs convenit, etiam magìs convenit speciebus*; &, *Quod magìs convenit speciei, etiam magìs convenit individuis*: ut, si substantia immaterialis perspicacior est corporeâ anima hominis separata perspicacior est, quàm est in corpore. 2. *Quod continetur sub præstantiori genere aut specie, id ipsum præstantius est.* Sic, quia vivens est nobilius non vivente, musca erit nobilior cœlo.

6. A toto & parte: 1. *Si totum homogeneum est magis tale toto, etiam pars est magis talis parte; & vicissim:* ut, si aurum est gravius ære, etiam quælibet auri pars gravior erit qualibet parte æris, servatâ eâdem proportione magnitudinis. 2. *Quod absolutè tale est, aut aliquid efficit, ut tale sit. illius totum magis tale est, magisque efficit, ut aliquid tale sit, quàm pars:* ut, si rhabarbarum vim habet purgandi bilem; drachma majorem vim habebit purgandi, quàm scrupulus, qui tertia pars drachmæ est. Sub hac generali maxima multæ speciales continentur: ut, 1. *Plura bona paucioribus anteponenda sunt.* Sic virtus cum nobilitate præstantior est virtute solâ. 2. *Quod honestum, jucundum & utile est, id melius est eo, quod honestum, jucundum, aut utile tantùm est.* 3. *Quod bonum suo accessu auget aut abscessu minuit, melius est eo, quod bonum accessu suo non auget, aut abscessu non minuit.* 4. *Quò quid bonum accessu suo magis auget, aut abscessu magis minuit, eò melius est.*

7. A materia & forma: 1. *Cujus materia est magis talis, illud ipsum est magis tale.* Sic, quia aurum præstantius, & durabilius est lapide, aut saxo; sequitur auream statuam præstantiorem, & durabiliorem esse lapideâ. 2. *Quod habet nobiliorem formam, id ipsum nobilius est.* Sic, quia hominis forma est præstantior formâ bestiæ (illa enim immaterialis est & immortalis, hæc materialis & mortalis) sequitur hominem nobiliorem esse bestiis. Simili ratione suadere possis, muscam præstantiorem esse cœlo: quia illius forma est anima; hujus forma quædam non vitalis.

8. A causa efficiente: 1. *Quod per se, simpliciter, ac naturâ suâ est tale, illud est magis tale, quàm id quod per accidens, secundùm quid, aut per participationem tale est.* Sic cibus est salubrior pharmacis; quia ille per se salubris est, pharmaca per accidens: & lux est utilior tenebris; quia illa omnibus utilis est, hæ furibus tantùm, aut iis qui latere volunt. Denique sol est splendidior lunâ; quia ille suâ naturâ splendet, hæc per participationem. 2. *Quod per se, ac naturâ suâ magis tale est, illud efficit magis; & vicissim.* Sic ignis calefacit magis, quàm aqua calefacta, quia est calidior. Sic cognoscas ferrum esse gravius ligno, quia celeriùs descendit. Hic canon tantùm adhiberi potest in causis per se: in causis enim per accidens sæpe fallit. Nam ferrum candens, etsi non sit calidius flammâ, urit tamen vehementiùs, densitate materiæ ustionem adjuvante, & calorem patienti fortiùs imprimente. 3. *Cui causa magis convenit, ei magis convenit effectum; & vicissim.* Sic probes senes esse prudentiores juvenibus, quia habent majorem experientiam rerum. 4. *Propter quod unumquodque est tale, illud est magis tale.* Sic quia aqua calet ab igne, colligi potest ignem magis calere. Hic canon sæpe fallit: ac primò, in causis per accidens, & æquivocis: Non enim sequitur, *Aliquis est ebrius ob vinum; ergò vinum est magis ebrium: Culter est acutus operâ cotis; ergò cos est acutior cultro.* Secundò fallit canon in effectis, quæ non recipiunt magis & minùs: ut, si probes patrem esse magis hominem filio, quia filius est homo operâ patris. Tertiò

fallit in iis, quæ non pendent ab una causa. Nam etsi discipulus doctrinam hausit à præceptore, non tamen sequitur, præceptorem semper esse doctiorem discipulo. potest enim fieri, ut discipulus præceptorem suum ingenio & industriâ superet. 5. *Quorum operatio, opus, effectum, aut usus melior est, ea ipsa meliora sunt, & quantò melior, tantò meliora.* Sic mens præstantior est sensu, quia illius operatio præstantior est; & ars architectonica præstantior est sutoriâ, quia domus præstantior est calceo; & virtus divitiis, quia illius usus ad animum; harum, ad corpus pertinet.

9. A fine & mediis; 1. *Cui magìs convenit finis, ei magis conveniunt media; & vicißim.* Sic probes aliquem habere plus ingenii, librorum, otii, industriæ, quia est doctior; aut esse doctiorem, quia habet plus ingenii, otii, industriæ, &c. 2. *Finis præstantior est mediis*; ut sanitas, medicinâ. Huic canoni alter affinis est; *Quod propter se expetitur, melius est eo, quod expetitur propter illud, aut propter aliud, aut etiam eo, quod expetitur διὰ δόξαν*, hoc est, *opinionis, aut ostentationis causâ.* Sic probes eruditionem præstare bibliothecæ, amicos divitiis, valetudinem pulchritudini. 3. *Quod propiùs accedit ad finem, melius est.* Sic ars imperatoria præstantior est equestri, quia propiùs accedit ad victoriam. 4. *Quod ad meliorem finem refertur, id melius est.* Sic probat Aristoteles sapientiam præstare virtuti morali, quia ducit ad felicitatem speculativam: quam ait tantò præstantiorem esse felicitate practicâ, ad quam refertur virtus moralis, quantò æterna præstantiora sunt caducis, *lib.* 10. *Eth. cap.* 5.

10. A subjecto & adjuncto: 1. *Quod est in nobiliori subjecto, id, si bonum sit, melius est; si malum, deterius eo, quod est in subjecto ignobiliori.* Sic virtus melior est sanitate, & vitia morbis deteriora sunt, quia animus nobilior est corpore. 2. *A quo subjectum bonum nominatur, id melius est eo, à quo non nominatur bonum.* Sic bonum honestum melius est utili, quia ab illo boni nominamur, ab hoc non item. 3. *Eorum, quæ ambo subjectum bonum faciunt, id melius est, quod subjectum majori bonitate afficit.* Sic virtutes Theologicæ, fides, spes, charitas, præstantiores sunt virtutibus civilibus. 4. *Quod versatur circa præstantius objectum, id ipsum quoque præstantius est.* Sic philosophia præstantior est medicinâ: quia illa circa animum, hæc circa corpus versatur. 5. *Id melius est, ex quo majora bona, aut minora mala sequuntur.* Hâc ratione præfert Cicero *lib.* 1. *Off.* consilium Solonis, quo primùm constituit Areopagitas, victoriæ Themistoclis ad Salaminam; quia hæc semel tantùm profuit, illud semper proderit civitati.

11. A disparatis: *Cùm duorum alterum negamus nobis inesse, ut alterum nobis arrogemus, illud, quod videri volumus inesse nobis, judicamus esse præstantius.* Sic, quia plerique se laboriosos esse negant, ut videantur esse ingeniosi; ingenio valere, melius esse judicant, quàm laboriosum esse.

12. A contrariis: 1. *Quod à suo contrario longiùs abscedit, illud*

est magis tale. Sic albius est, quod habet minus admistum nigroris.
2. *Cujus contrarium est deterius, illud ipsum est melius; & contrà:* ut, si improbitas sit deterior morbo, probitas erit melior sanitate.
3. *Cujus absentia, interitus, aut amissio deterior est, id ipsum melius est; & contrà:* ut, si jactura bonæ existimationis sit majus malum jacturâ pecuniæ, bona existimatio erit majus bonum pecuniâ.

13. A majori, minori, & pari: 1. *Quod est magis tale majori, etiam est magis tale minori.* 2. *Si minus est magis tale, etiam majus erit magis tale.* Sic, cùm sanitas sit majus bonum divitiis, si virtus sit præstantior sanitate, erit etiam præstantior divitiis. 3. *Si unum parium est magis tale, etiam alterum erit magis tale.* 4. *Quod est magis tale uno parium, etiam est altero magis tale.* Ex. gr. si duorum ponderum æqualium alterum tertio gravius fuerit, aut levius, etiam alterum erit; aut si tertium altero gravius aut levius fuerit, erit etiam altero. Et sic in cæteris. 5. *Si unum genus sit magis tale altero, quod in excellentiori genere est maximè tale, id magis tale erit eo, quod maximè tale est in genere minùs excellenti:* ut, si scientia sit præstantior arte, nobilissima scientia erit præstantior nobilissimâ arte. 6. *Si prædicatum absolutum absoluto subjecto suâ naturâ conveniat, incrementum prædicati conveniet incremento subjecti:* ut, si quod honestum est, bonum sit; id quod honestius est, erit melius; & quod honestissimum, optimum. Dixi *suâ naturâ*: Nam si prædicatum subjecto non convenit suâ naturâ, fallit canon: neque enim sequitur, *Si exercitatio corporis est bona; major, erit melior; & maxima, optima:* quia exercitatio non est ex se, ac naturâ suâ bona, sed quatenus est moderata.

14. A simili & dissimili: *Quod similius est ei, quod tale est aut magis tale, idipsum quoque est magis tale; & contrà.* Sic Ajax censetur fortior Ulysse, quia similior est Achilli fortissimo Græcorum. Hîc observandum est, ut similitudo instituatur in propriogenere: Non enim, si quis Achilli similior est iracundiâ, ideo quoque fortior erit, sed tantùm iracundior.

15. A testimoniis confirmantur problemata comparata eodem modo, quo absoluta. Ut enim Aristotelis testimonio probari potest, avaritiam esse malam; ità etiam probari potest, eam deteriorem esse prodigalitate. Itâ ut canonibus comparatis hoc in loco non sit opus, nisi quòd fortè ad discernendam testimoniorum autoritatem hic canon notandus sit, *Quod Deus esse dicit, credibilius est, quàm quod homines; quod sapientes, quàm quod vulgus; quod plures, quàm quod pauciores; quod periti artifices, quàm quod imperiti; & quod quisque contra se, quàm quod pro se testatur.*

16. Atque hi sunt canones comparati, qui certi loci designationem, vel apertè, vel latenter continent. In quibus omnibus eædem limitationes intelligi debent, quæ absolutis canonibus, quibus respondent, sunt additæ. Ex. gr. primus canon comparatus à conjugatis, respondet primo canoni absoluto ejusdem loci. Is sic se habet; *Cui convenit unum conjugatorum, ei convenit & alterum.*
Huic

Huic canoni hæc est addita cautio, nè adhibeantur conjugata, quæ solâ vocis, & non etiam naturæ affinitate juncta sunt. Hæc eadem cautio adhiberi debet in canone comparato, qui ita prolatus fuit; *Cui unum conjugatorum magis convenit, ei & alterum magis convenit.* Itaque sicuti non sequitur, *Hic est ebrius, ergò est ebriosus*; ità quoque non sequitur, *Hic est magis ebrius, ergò est ebriosior.* Et sic in cæteris.

17. Restant ex canonibus comparatis ii, qui certi loci designationem non continent, quales quàm plurimi extant *lib.* 3. *Top.* Nos ex iis præcipuos selegimus. 1. *Bona diuturniora & constantiora magìs expetenda sunt*; ut, bona animi, bonis corporis. 2. *Vnumquodque tum magis optandum est, cùm opportunius, & magìs usui est.* Ut, fortitudo in juventute, prudentiâ in senectute. 3. *Quod semper aut sæpe usui est, id melius est eo, quod rarò*; ut, temperantia fortitudine. 4. *Quæ seipsis contenta sunt, magìs eligenda sunt, quàm ea quæ aliis egent*; ut, abundantia rerum, pecuniâ. Nam qui pecuniâ abundat, rebus indiget: qui abundat rebus, non indiget pecuniâ. 5. *Quod splendidius est, id est optabilius*; ut, gloria, divitiis. 6. *Difficilia præstant facilioribus*; 7. *Et propria, communibus.* Per communia hìc non intelliguntur publica, sed ea quæ multi habent: per propria, quæ soli habemus, aut cum paucis communia. Hæc enim maximè amamus. 8. *Quæ communicari aliis non possunt, præstant iis quæ communicari queunt*; ut scientia, divitiis. 9. *Non necessaria* (τὰ ἐκ περιουσίας) *præferenda sunt necessariis.* Sic optamus commodè vivere potiùs, quàm vivere. Hunc canonem non evertit Cicero, cùm in Topicis suis ait, *Necessaria non necessariis præstare*; nam per *non necessaria* intelligit superflua. At Aristoteli *non necessaria* sunt, quæ pertinent ad bene esse, (ut loquar cum Scholasticis) *necessaria*, quæ pertinent ad esse. 10. *Quæ ab aliis præberi nequeunt, meliora sunt iis quæ ab aliis accipiuntur*; ut, virtus & eruditio, divitiis. 11. *Quod quis sibi parare mavult, melius est eo quod mavult sibi ab aliis relinqui*; ut, amici, opibus. Amicos enim ipsi parare cupimus; opes malimus nobis ab aliis relinqui.

18. Atque hi sunt præcipui canones, quibus problemata comparata confirmanda sunt, qui vel ex canonibus absolutis, vel ex Aristotelis *Topicorum lib.*3. erui potuerunt. In quibus omnibus, ac imprimis in iis qui comparationem rerum continent in bonitate, hæc cautio adhibenda est, ut ea, quæ comparantur, in cæteris sint paria. Ex.gr. bonum diuturnius præferendum quidem est minùs diuturno; sed tum demum, cùm in cæteris sunt paria. Atque hæc de syllogismo dialectico.

CAP. XX.

De Demonſtratione.

THEOREMA I.

Sequitur demonſtratio, quæ definitur συλλογισμὸς ἐπιστημονικὸς, hoc eſt, *ſyllogiſmus ſcientiam pariens.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Demonſtratio (ἀπόδειξις Græcè) Geometris eſt delineatio diagrammatis, in quo propoſitionum ſuarum veritatem oculis ſpectandam exhibent. Ei opponitur ψευδογράφημα, hoc eſt, *deſcriptio*, ſive delineatio falſa. Hæc vocabula (ut alia pleraque quæ in doctrina ſyllogiſmorum uſurpantur) è Geometria tranſlata ſunt in Logicam: ibique demonſtratio ſumitur, interdum quidem pro quolibet probatione certa, & perſpicua; at hoc loco uſurpatur ſtrictè, pro ſyllogiſmo ſcientifico: & ψευδογράφημα, pro ſyllogiſmo errorem pariente, ſcientiæ contrarium.

2. Demonſtrationis genus eſt *ſyllogiſmus*: in quo cum dialectico ſyllogiſmo conſentit. Differentia eſt à fine petita, qui eſt *ſcientia*. Vocabulum ſcientiæ vel latè ſumitur, pro qualibet cognitione, ſive aſſenſu vero; vel ſtrictè, pro aſſenſu firmo & infallibili; vel denique ſtrictiſſimè, pro aſſenſu propoſitionum, quæ per cauſam aut effectum cognoſcuntur. Cognitio enim firma & infallibilis, vel à ſenſu eſt, veluti cùm cognoſcimus meridie lucere ſolem; vel ab intellectu, veluti cùm agitur de propoſitionibus univerſalibus, ad quarum veritatem ſenſus non pertingit, ut qui in ſingularibus ſubſiſtit. Cognitio propoſitionum univerſalium vel ſine ſyllogiſmo generatur, vel per ſyllogiſmum. Sine ſyllogiſmo generatur cognitio, cùm propoſitiones ſuâ luce conſpicuas, pleno mentis aſſenſu amplectimur, ſine ulla probatione. Sic cognoſcimus, *Totum eſſe majus ſuâ parte*, *Deum eſſe colendum*, & id genus cætera. Ejuſmodi cognitionem appellat Ariſtoteles *lib.* 2. *Poſt. cap. ult.* νοῦν, hoc eſt, *intelligentiam*, eámque diſtinguit à ſcientia, quam ait eſſe μετὰ λόγου, hoc eſt, cum ratiocinatione conjunctam. Cùm autem ratio ex variis locis peti poſſit, et ſolùm cognitio *ſcientiæ* nomine hìc venit, quæ gignitur à cauſa, aut ab effectu. Atque hæc eſt ſtrictiſſima ſcientiæ acceptio, & huic loco propria, ut ex ſequentibus liquebit.

II. *Demonſtratio alia eſt* τοῦ διότι, *ſive* cur ſit; *alia*, τοῦ ὅτι, *ſive* quòd ſit.

III. *Demonſtratio* τοῦ διότι *eſt, quæ non ſolùm probat rem eſſe, aut non eſſe; ſed etiam reddit cauſam, cur res ſit, aut non ſit.*

IV. *Demonſtratio* τοῦ ὅτι, *quæ ſolùm probat rem eſſe, aut non eſſe.*

Sect. 1.

Sect. 1. Hæc divisio petita est à fine demonstrationis. Cùm enim demonstratio sit syllogismus scientificus; omnino sequitur, ut, quotuplex est scientia, totuplex etiam sit demonstratio. Jam verò scientia alia est τοῦ διότι, sive *cur sit*; alia τοῦ ὅτι, sive *quòd sit*; ergò & demonstratio istoc modo dividenda est. *Vide cap.* 13. *lib.* 1. *Post.*

2. Scientia τοῦ διότι est cognitio dianoëtica, quâ cognoscimus causam propter quam res est, esse illius rei causam, nec posse eam rem aliter se habere. Aristot. *lib.* 1. *Post. cap.* 2. scientiam τοῦ διότι definit hisce verbis, Ἐπίστασθαι οἰόμεθα ἕκαστον ἁπλῶς, ὅταν τήν τ' αἰτίαν οἰώμεθα γινώσκειν, δι' ἣν τὸ πρᾶγμά ἐστιν, ὅτι ἐκείνου αἰτία ἐστὶ, καὶ μὴ ἐνδέχεσθαι τοῦτ' ἄλλως ἔχειν. Hoc est, *Scire putamus unamquamque rem simpliciter, cùm putamus causam, propter quam res est, cognoscere illius rei causam esse, nec posse eam rem aliter se habere.* In hac Aristotelis definitione non est expressum genus; in nostra genus scientiæ est *cognitio dianoëtica*, hoc est, syllogistica. Hâc parte non solùm cognitio sensualis à scientia distinguitur; sed etiam cognitio definitionum, & principiorum, quæ non est cognitio dianoëtica, hoc est, discursiva; sed noëtica, hoc est, intellectiva. Essentia enim rerum, quæ definitione explicatur, & primorum principiorum veritas, sine discursu apprehenditur. Differentia, quâ scientia τοῦ διότι tum ab opinione, tum à scientia τοῦ ὅτι distinguitur, petita est partim à qualitate medii quo scientia generatur, partim à conditione quæ in animo scientis esse debet. Medium quo scientia τοῦ διότι generatur, debet esse *causa*, & quidem *propter quam res est*; hoc est, talis, quâ positâ, res ponitur; & sublatâ, tollitur. Nam cognitio quæ per effectum, aut per adjunctum comparatur, non est scientia τοῦ διότι, ut nec illa quæ comparatur per causam remotam, & non reciprocam. Qui scientiam τοῦ διότι adipiscitur, ità animo affectus esse debet, non modò ut cognoscat rei causam, sed etiam, ut agnoscat *eam rem esse causam rei* quam quærit, útque credat *rem illam non posse aliter se habere* hoc est, fieri non posse, ut positâ illâ causâ, res non ponatur; aut sublatâ, non tollatur. Ex quo efficitur, ut scientis animus sit ἀμετάπτωτος, καὶ ἀμετάπειστος, hoc est talis, *qui mutari, aut ratione flecti non possit.* Scientia τοῦ ὅτι à scientia τοῦ διότι in eo differt, quòd non ex causa proxima propter quam res est, sed ex effectu proximo, aut ex causa remota tantùm generetur.

3. Porrò scientia & demonstratio sunt ἐκ τῶν πρὸς ἓν λεγομένων, id est, *ex eorum numero quæ ad unum dicuntur.* Quare fit, ut scientia & demonstratio τοῦ διότι ferè ἁπλῶς, & sine adjectione dicantur scientia & demonstratio; scientia & demonstratio τοῦ ὅτι, non item. Sunt enim scientia & demonstratio τοῦ διότι, præcipuæ species sui generis: atqui ea est generis æquivoci natura, ut præcipua species nomine generis ferè intelligatur. Ut autem accuratiùs cognoscas, quo nomine scientia & demonstratio τοῦ διότι præstant scientiæ & demonstrationi τοῦ ὅ· res tota paulò pleniùs explicanda est. Quatuor sunt quæstiones scientiales, quæ de re aliqua, institui possunt, εἰ ἔστι, τί ἐστιν, ὅτι ἐστὶ, καὶ διότι ἐστίν· hoc est, *an res sit, quid sit,*

an insit, & cur insit. Harum duæ priores, quia pertinent ad themata simplicia, dicuntur quæstiones simplices: reliquæ, quia pertinent ad themata complexa, nuncupantur quæstiones complexæ. Ex. gr. *An sint Pygmæi*, &, *quid sint Pygmæi*, sunt quæstiones simplices: *An Pygmæi sint cholerici*, & *cur sint cholerici*, sunt quæstiones complexæ. Τί τὸ λεγόμενόν ἐστιν, hoc est, *quid sit id, quod dicitur*, sive quid significat vocabulum quo res proposita nominatur, non est quæstio Logica, sed præcognitio, in Logica cujuslibet thematis tractatione necessaria. Frustrà enim quæritur, *an sint*, aut, *quid sint Pygmæi*, vel etiam, *an Pygmæi sint cholerici*, aut, *cur sint cholerici*, si vocabulorum significatio non sit præcognita.

4. Substantiis simplices tantùm quæstiones conveniunt; accidentibus, etiam complexæ. Quæri enim potest, *An sit*, & *quid sit eclipsis*; item, *An eclipsis insit lunæ*, & *cur insit*; sive, *An luna eclipsin patiatur*, &, *cur patiatur*. At de luna, aliisque substantiis, *an sit*, &, *quid sit*, quæri potest; *an insit* alicui, &, *cur insit*, minimè. Substantiæ enim non sunt in subjecto. Quæstio *an sit*, non est in accidente separata à quæstione *an insit*. Nam quærere, *An sit eclipsis*, nihil aliud est, quàm quærere, *An luna patiatur eclipsin*. Sed nec quæstio *quid sit*, in eo separata est à quæstione *cur sit*. Eadem enim causa solvit utramque. Qui enim novit *cur luna patiatur eclipsin*, is novit etiam *quid sit eclipsis*.

5. Ex quibus liquet scientiam & demonstrationem τοῦ διότι ad omnes quæstiones pertinere. Qui enim causā novit alicujus accidentis, v.g. eclipseos, is novit, *An sit*, & *quid sit eclipsis*: *An luna patiatur*, & *cur patiatur eclipsin*. Scientia & demonstratio τοῦ ὅτι pertinet tantùm ad quæstionem εἰ ἔστι, καὶ ὅτι ἐστιν, hoc est, *an sit*, & *an insit*. Hinc jam patet, quo nomine scientia & demonstratio τοῦ διότι præstent scientiæ & demonstrationi τοῦ ὅτι, nimirum, quia illæ versantur circa quæstionem τοῦ διότι, quā solutâ, nihil restat, quod quæri possit: at hæ versantur circa quæstionem, εἰ ἔστι, καὶ ὅτι ἐστιν, hoc est, *an res sit*, & *an insit*: quibus solutis, manet integra quæstio τί ἐστι, καὶ διότι ἐστιν, hoc est, *quid sit, & cur sit*. Quibus adde demonstrationem τοῦ διότι esse finem ad quem altera species referatur.

6. Ex dictis liquet demonstrationem τοῦ διότι sic non appellari, quia concludit τὸ διότι, sed quia ità solvit quæstionem τοῦ ὅτι, ut simul satisfaciat quæstioni τοῦ διότι, cùm demonstratio τοῦ ὅτι solam quæstionem τοῦ ὅτι solvat. Ex. gr. cùm sic concludo; *Omne quantum est in loco: Atqui omne corpus est quantum: Ergò omne corpus est in loco*; conclusio non est enunciatio causalis, colligens τὸ διότι, hoc est, *cur corpus sit in loco*; sed simplex, colligens tantùm τὸ ὅτι, hoc est, *corpus esse in loco*. Et tamen est demonstratio τοῦ διότι, quia causam continet, cur corpus in loco sit: ità ut ex minore & conclusione contexi possit hujusmodi enunciatio causalis, *Omne corpus est in loco, quia est quantum*.

7. Averroës, &, qui eum sequuntur, comminiscuntur tertiam quandam speciem demonstrationis, quam appellant *demonstrationem po-*

potißimam: & aiunt demonstrationem τοῦ διότι esse, quâ τὸ διότι solùm; potissimam, quâ τὸ ὅτι simul, & τὸ διότι innotescit. Hæc tertia demonstrationis species, neque Aristotelis autoritate, qui illius nusquam meminit, neq; ratione confirmari potest. Nam quòd demonstratio, quæ per causam proximam solvit quæstionem τοῦ διότι, interdum solam notitiam τοῦ διότι generet, interdum etiam notitiam τοῦ ὅτι, hoc non proficiscitur à diversitate demonstrationis, sed à nobis, quibus interdum τὸ ὅτι ante demonstrationem est perspectum, interdum non est perspectum: & tum innotescit τὸ διότι & τὸ ὅτι simul. Quin fieri potest, ut uni τὸ ὅτι sit notum, alteri ignotum: his, si demonstratio proponatur à causa proxima petita, alteri erit demonstratio τοῦ διότι, alteri potissima. Plura vide hac de re apud *Zab. cap.* 11. *de Specieb. Dem.*

CAP. XXI.
De præcognitionibus.

THEOREMA I.

Omnis demonstratio διότι, omnisque demonstrativa scientia, versatur circa tria. Hæc tria sunt, subjectum, affectio, & causa, quâ demonstratur affectionem inesse subjecto.

II. *Ex subjecto & affectione componitur quæstio demonstranda: ex causa cum affectione primùm, deinde cum subjecto combinata, fiunt præmissæ, sive principia, quibus quæstio demonstratur.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Tria sunt, inquit Aristoteles, *lib* 1. *Post. cap* 7. *&* 10. quæ in omni demonstratione spectantur, & circa quæ omnis demonstrativa scientia versatur: primum est conclusio quæ demonstratur, sive τὸ πάθος τὸ ὑπάρχον γένει τινὶ καθ' αὑτὸ, h. e. *affectio, quæ alicui generi*, i. e. *subjecto, per se inest:* alterum sunt axiomata, ex quibus conficitur demonstratio, h. e. principia, & causæ: tertium est τὸ γένος τὸ ὑποκείμενον, h. e. *subjectum*, cujus affectiones & accidentia, quæ illi per se insunt, demonstratio declarat.

III. *In hisce omnibus duo consideranda sunt: præcognitiones, quæ demonstrationem præcedunt, & conditiones, quæ in ipsa demonstratione observandæ sunt.*

IV. *Præcognitio alia est τοῦ ὅτι ἐστὶν, hoc est*, an sit; *alia, τοῦ τί τὸ λεγόμενόν ἐστιν, hoc est*, quid sit id quod dicitur, *sive, quid significet vocabulum.*

V. *De tribus terminis, ex quibus demonstratio conflata est, præcognoscendum est*, quid significet nomen; *de subjecto, causa, & præmissis sive principiis, etiam* an sint. *Id verò de affectione ac conclusione demonstrandum est.*

Sect. 1.

Sect. 1. Omnis cognitio dianoetica, inquit Aristoteles *lib.* 1. *Post. cap.* 1. ἐκ προϋπαρχούσης γίνεται γνώσεως, h. e. *ex præcedente cognitione gignitur.* Quare necesse est, ut omnia, circa quæ demonstratio & demonstrativa scientia versatur, ante demonstrationem aliquo modo præcognoscantur. De qua re vide *Arist. lib.* 1. *Post. cap.* 7. *&* 11. De tribus terminis, nominis significatio præcognoscenda est, quia aloqui de ignotis disputaretur. Quidam volunt etiam essentialem subjecti definitionem præcognoscendam esse. Verùm illud in integra aliqua scientia, putà Physica, aut Geometria, locum tantùm habet. At cùm de singulis demonstrationibus, déque ea scientia quæ ex singulis demonstrationibus gignitur, sermo est, essentialem definitionem subjecti præcognosci, non est necesse, nisi in iis demonstrationibus, in quibus medium est forma subjecti.

2. Τὸ ὅτι ἔστιν hîc latè sumitur, complectitúrque τὸ εἰ ἔστιν *an res sit* simpliciter, & τὸ ὅτι ἔστιν, *an res insit.* De subjecto Demonstrationis, déque causa per quam affectio de subjecto demonstratur, præcognoscendum est τὸ εἰ ἔστιν, *an sit* simpliciter. Cùm enim incertum est, an sit causa, argumentatio infirma est, & scientiam non efficit. Cùm non constat, an sit subjectum, frivola est atque inepta. Frustrà enim probes, *Pygmæos esse cholericos, quia sunt brevis staturæ,* si non constet, esse Pygmæos. De præmissis sive principiis demonstrationis præcognoscendum τὸ ὅτι ἔστιν, h. e. *quòd vera sint.* Superest ergò ut de affectione demonstretur, τὸ εἰ ἔστιν, *an sit*, déque integra conclusione, quæ constat subjecto & affectione, τὸ ὅτι ἔστι, *quòd vera sit*, sive quòd affectio subjecto insit.

3. Hæc eadem præcognoscenda sunt in integris scientiis. Sic in Physica præcognoscitur, quid sit, aut saltem, quid significet subjectum, putà, *corpus naturale*; quid significent affectiones, *trina dimensio, locus, tempus, motus, quies, generatio, corruptio,* &c. tum quid significent harum affectionum causæ ac principia, *materia, forma, privatio, natura, qualitates primæ, antiperistasis,* &c. Præterea præcognoscitur, *esse corpus naturale, ejúsque species; esse materiam, formam,* &c. Quòd dictæ affectiones corpori naturali ejúsque speciebus insint, id per earum causas & principia demonstratur. Cæterarum scientiarum eadem est ratio.

VI. *Harum præcognitionum quæ evidentes sunt & omnibus obviæ, solâ mente fiunt; quæ non sunt ità evidentes, quin ignorari possint, in ipso scientiarum limine exprimuntur.*

VII. *Et si prolatæ statim à discipulo credantur, propriè dicuntur* ὑποθέσεις, suppositiones; *si discipulus de iis dubitet, vel etiam in contrariam opinionem propendeat, dicuntur* αἰτήματα, postulata.

Sect. 1. Quædam adhibentur in scientiis, quæ non possunt ignorari, ut axiomata: quædam ignorari quidem possunt, sed tamen simul ac à præceptore sunt proposita, à discipulo creduntur sine ulla probatione, ut definitiones: quædam non statim creduntur, adhibentur tamen precariò, ac veluti ex pacto; quia eorum probatio (si fortè probari possint) pertinet ad Metaphysicam. Sic

præ-

præsupponitur in Physica, *esse animam*; cùm tamen Dicæarchus quidam, teste Cicerone *lib.* 1. *Tusc.* voluerit, *nihil esse animam, & hoc esse nomen totum inane.*

Cap. XXII.

De quæstione demonstrabili, deque medio demonstrationis.

THEOREMA I.

Conditiones, quæ in demonstratione τοῦ διότι servandæ sunt, partim ad quæstionem pertinent, partim ad causam sive medium demonstrationis, partim ad præmissas sive principia.

II. *Non omnis quæstio admittit demonstrationem τοῦ διότι, sed ea solùm, quæ vera est, & veritatis suæ certam atque immutabilem causam habet.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Primò debet esse vera; quia οὐκ ἔστι τὸ μὴ ὂν ἐπίστασθαι, h. e. *quod non est, sciri non potest, lib.* 1. *Post. cap.* 2. Secundò, debet habere causam veritatis suæ certam atq; immutabilem. Cùm enim scientia sit cognitio rei per suam causam, scientia non erit certa, ac proinde neque scientia, si non nitatur immutabili causâ.

III. *Itaque neque propositiones immediatæ, neque fortuita demonstrari possunt; sed tantùm accidentia propria.*

Sect. 1. Harum conditionum prior extat *lib.* 1. *Post. cap* 3. posterior, *eod. lib. cap.* 8. Cæterùm propositiones immediatæ demonstrari nequeunt, sed sine demonstratione sciuntur, quia non habent causam veritatis suæ. Hujusmodi sunt propositiones, in quibus definitio, aut partes definitionis de definito prædicantur. Hæ enim propositiones, *Homo est animal, Homo est ratione præditus*, constant prædicato, quod ità arctè cum subjecto cohæret, ut nulla media causa interjecta sit illius connexionis, cùm *esse animal* & *esse ratione præditum*, sit ipsa hominis essentia. Itaque non magis demonstrari potest, *cur homo sit animal*, aut, *ratione præditus*, quàm, *cur homo sit homo.*

2. Fortuita quoque demonstrari nequeunt, quia non pendent à certa, atque immutabili causa; unde neque certâ lege contingunt. Sola accidentia demonstrari possunt, & quidem propria. Nam substantiæ non habent causam, cur sint in illo subjecto de quo prædicantur; quia prædicantur semper ut genus, aut ut differentia. Et accidentia non propria, non habent certam atque definitam causam. Neque verò refert quicquam, utrùm accidentia propria emanent ab essentia subjecti, an à causa externa; utrùm perpetua sint, an sæpiusculè eveniant: hoc tamen requiritur, ut proprium accidens cum causa sua ità necessariò cohæreat, ut eâ positâ ponatur, & sublatâ tollatur. Ex. gr. etsi luna non semper deficiat, demonstrari tamen potest,

test, lunam deficere; quia semper deficit, cùm terra inter solem & lunam è diametro interposita est; & nunquam deficit, cùm terra inter solem & lunam non est interposita. Hæc de quæstione demonstrabili.

IV. *Medium demonstrationis debet esse causa proxima prædicati; eaque vel efficiens, vel finis; & efficiens, vel interna, vel externa.*

Sect. 1. Cùm causa proxima duobus modis dicatur, vel absolutè, vel in suo genere proxima; hoc loco intelligitur causa absolutè proxima, hoc est, talis, quâ positâ ponitur effectum, & sublatâ tollitur. Cùm enim sint quatuor causarum genera, & in unoquoque genere aliqua causa proxima, ex quatuor causis proximis una tantùm est, quæ absolutè proxima est. Porrò requiritur, ut hæc proxima causa sit causa prædicati: ut etiam sit causa subjecti, non est necesse; quia non quæritur, an sit subjectum (hoc enim præsupponitur) sed, an sit prædicatum, sive, an insit subjecto.

2. Hæc causa proxima debet esse causa efficiens aut finalis. Nam cùm prædicatum sit accidens, non habet materiam aut formam propriè dictam. Causa finalis adhibetur in iis, quæ fiunt ob aliud: qualia sunt media, & instrumenta naturalia; item actiones & habitus, siqui demonstrari possunt, In cæteris adhibetur causa efficiens. Interdum contingit, ut causa proxima efficiens sit etiam forma aut materia subjecti: & hujusmodi demonstrationes præstantissimæ quidem sunt, non tamen specie differunt ab aliis. Sed hæc faciliùs innotescent idoneis exemplis.

1. *Omne rationale est capax scientiæ:*
Omnis homo est rationalis:
Ergò omnis homo est capax scientiæ.

In hac demonstratione medium *rationale* est causa efficiens interna prædicati, & forma subjecti.

2. *Omne terrestre mergitur in aqua:*
Hebenus est terrestris:
Ergò hebenus mergitur in aqua.

Hîc medium est causa efficiens interna prædicati, & materia subjecti

3. *Quicquid constat materiâ & formâ, habet trinam dimensionem;*
Omne corpus constat materiâ & formâ:
Ergo omne corpus habet trinam dimensionem.

Hîc medium est causa efficiens interna, prædicati & forma simul atque materia subjecti.

4. *Quod trinâ dimensione præditum est, non admittit aliud corpus secum simul in eodem loco:*
Atqui omne corpus præditum est trinâ dimensione:
Ergò, &c.

Hîc mediũ est causa efficiens interna prædicati, & proprietas subjecti

5. *Quod à solis radiis, objectâ terrâ, illustrari nequit, id patitur eclipsin luminis à sole accepti:*
Atqui luna à solis radiis, objectâ terrâ, nequit illustrari:
Ergò luna, &c.

Hîc

Hìc medium est causa efficiens externa prædicati.

6. *Qui factus est ad cœlestium rerum contemplationem, debuit esse sublato vultu:*
Homo factus est ad cœlestium rerum contemplationem;
Ergò homo, &c.

Hìc medium est causa finalis prædicati.

3. Interdum fit, ut una eadémque quæstio demonstrari possit per causam efficientem simul ac finalem. Sic demonstraveris, *animal dormire*, vel, *quia sensus communis à vaporibus sopitus, sensuúmque externorum meatus obstructi sunt*; (atque hæc est demonstratio à causa efficiente) vel, *ut resocillentur spiritus, ac reparentur vires animalis*; & hæc est demonstratio à causa finali.

4. Porrò demonstrationes τοῦ διότι non solùm affirmatæ sunt, sed etiam negatæ. Nam sicuti demonstramus *hominem esse capacem scientiæ, quia est præditus ratione*: ità quoque demonstrari potest, *bestiam non esse capacem scientiæ, quia ratione non est prædita*. Nam cùm affirmatio est causa affirmationis, negatio est causa negationis; & vice versâ: ut dicitur *lib.* 1. *Post. cap.* 13.

5. Medium demonstrationis, ut hoc postremo loco adjiciam, non solùm causa, sed etiam definitio prædicati dicitur. Cùm enim causa proxima proprii accidentis præcipua pars definitionis sit; fit, ut ea synecdoche dicatur definitio. Cùm causa proxima prædicati, subjecti forma est, medium etiam dicitur definitio subjecti. Sed hoc neq; necessarium, neque perpetuum est. Quomodo intelligendum sit, quod Aristoteles *lib.* 2. *Post. cap.* 11. dicit, *omnes causas medium demonstrationis esse posse*, omnium optimè interpretatur Zarabella *l. de Med. Dem. & in Comm. ad c.* 11. *l.* 2. *Post.*

CAP. XXIII.

De conditionibus principiorum demonstrationis τοῦ διότι.

THEOREMA I.

Conditiones principiorum sive propositionum demonstrationis τοῦ διότι, aliæ sunt absolutæ, aliæ relatæ.

II. *Conditiones absolutæ dicuntur, quæ competunt propositionibus in se, atque absolutè consideratis; relatæ, quæ conveniunt illis ad conclusionem collatis.*

III. *Conditiones absolutæ sunt: primò, ut propositiones sint necessariò veræ, ac reciprocæ: secundò, ut sint immediatæ, sive primæ.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. De conditionibus principiorum demonstrationis agit Aristoteles *lib.* 1. *Prior. cap.* 2. *& cap.* 6. Propositiones demonstrativæ debent

debent eſſe *veræ* (falſum enim ſciri non poteſt) & quidem *neceſſariò:* nam ex propoſitionibus non neceſſariis non poteſt colligi neceſſaria concluſio, niſi caſu & per accidens. Quare cùm concluſio demonſtrationis debeat eſſe neceſſaria, idque propter propoſitiones præmiſſas, ipſæ quoque propoſitiones debent eſſe neceſſariæ. Neque verò hoc ſatis eſt; ſed debent eſſe neceſſariæ in ſummo gradu, hoc eſt, reciprocæ ac καθόλου πρῶτον. Continent enim cauſam proximam prædicati, quæ talis eſt, ut cum effecto ſuo reciprocetur.

2. Propoſitio dicitur duobus modis immediata: nempe vel ratione ſubjecti, vel ratione cauſæ. Propoſitio dicitur immediata ratione ſubjecti, in qua prædicatum dicitur de primo ac reciproco ſubjecto. Hoc ſenſu etiam concluſio debet eſſe immediata. Omnis enim propoſitio καθόλου πρῶτον ac reciproca, hoc modo immediata eſt. Ratione cauſæ dicitur propoſitio immediata, quæ non habet cauſam veritatis ſuæ extra ſe, per quam demonſtrari poteſt. Hoc ſenſu dicitur requiri, ut propoſitiones demonſtrationis ſint immediatæ ac primæ. Et certè, ſi propoſitiones non eſſent immediatæ, tolleretur ſcientia. Nam quicquid cauſam habet ſuæ veritatis illud non ſcitur, niſi per cauſam illam demonſtretur. Si igitur principia demonſtrationis per alia principia demonſtrari poſſent, iſta pariter per alia, & ſic porrò, daretur progreſſus in infinitum, qui pugnat cum natura ſcientiæ. Cæterùm cùm dicimus propoſitiones demonſtrationis non poſſe demonſtrari, id de demonſtratione τοῦ διότι intelligendum eſt. Sequenti enim capite docebimus, eas demonſtratione τοῦ ὅτι innoteſcere poſſe.

IV. *Hæ duæ conditiones requiruntur in majore neceſſariò: minorem, dummodo vera ſit, non neceſſe eſt neceſſariam, aut immediatam eſſe.*

Sect. 1. Major propoſitio conſtat affectione & illius causâ proximâ, quæ non ſolùm reciprocantur inter ſe, ſed etiam neceſſariò ac immediatè cohærent: ac minor conflata eſt ex affectionis cauſa & ſubjecto, quæ non neceſſe eſt tam arctè cohærere, ut propoſitionem neceſſariam, reciprocam, atque immediatam conſtituant; cùm affectionis, non ſubjecti quæratur ſcientia.

2. Minor non eſt neceſſaria, nedum ut ſit reciproca, ac καθόλου πρῶτον, cùm medium demonſtrationis eſt cauſa efficiens externa prædicati. Ex. gr. *Quod radiis ſolis, objectâ terrâ, nequit illuſtrari, id patitur defectum luminis à ſole accepti: Luna radiis ſolis, objectâ terrâ, nequit illuſtrari: Ergò, &c.* In hac demonſtratione minor nullum habet gradum neceſſitatis, cùm non ſit perpetua. In demonſtrationibus à cauſa efficiente interna, aut à cauſa finali, minor ſemper quidem neceſſaria eſt, ſed tamen non ſemper reciproca eſt: quia ſæpe ſubjectum proximum, ac reciprocum non habet nomen. Ex. gr. *Omnis planta, cujus humor in pediculis foliorum congelatur, defrondeſcit: Humor vitis congelatur: Ergò, &c.* Hujus demonſtrationis minor non eſt reciproca, quia non ſoli viti contingit iſta humoris congelatio. Sed id propterea fit, quia non eſt proprium nomen, quo ſignificentur omnes & ſolæ plantæ, quibus humoris congelatio, & fluxus foliorum accidit. Ob eandem cauſam fit, ut etiam concluſio

clusio non sit reciproca. *Vide lib.* 1. *Post. cap.* 5. *& lib.* 2 *cap.* 16.

3. Minor non est immediata, cùm causa proxima prædicati priorem causam habet, per quam demonstrari potest. In omnibus enim causis, quæ demonstrationem ingrediuntur, quædam series ac subordinatio est, ità ut posterior quæque sit effectum præcedentis. Quoties ergò effectum aliquod per ejusmodi causam demonstratur, quæ prioris causæ effectum est, minor necessariò debet esse mediata. At tum minor ista in priorem causam resolvenda est, & sic porrò, donec ad primam causam istius seriei perveniatur, quæ demonstrationem constituat ex utraque propositione immediata. Hæc demonstratio cæterarum omnium fundamentum est, quæ sunt ejusdem seriei. Itaq; in docenda scientia, à prima demonstratione progrediendum est ad sequentes, ordine synthetico: & tum minor mediata, censetur quasi immediata, quia jam antè demonstrata est. Propositio enim demonstrata non minùs apta est ad pariendam scientiam, quàm propositio immediata atque indemonstrabilis. Si quis tamen incidit in demonstrationem, cujus minor est mediata, ei ordine analytico progrediendum erit, versùs demonstrationem primam ac fundamentalem: nec priùs scientiam assecutus, quàm ad primam causam pervenerit: in hac enim acquiescit animus. Addamus exempla, ut res meliùs intelligatur: *Quod trinâ dimensione præditum est, non admittit aliud corpus secum simul in eodem loco: Omne corpus præditum est trinâ dimensione: Ergò, &c.* Hujus syllogismi minor demonstrari potest hoc modo; *Quod constat ex materiâ & forma, est præditum trinâ dimensione: Omne corpus constat materia & formâ: Ergò omne corpus, &c.* Hujus demonstrationis minor æquè ac major immediata est, quia *constare materiâ & formâ* est definitio corporis.

4. Similis series est in demonstrationibus à causa finali, in qua subordinatus finis per ulteriorem demonstratur, donec ad ultimum finem in unoquoque genere perveniatur, in quo animus acquiescit. Ex.gr. *Animal habet pulmones, ut respiret: respirat ad cordis refrigerium: cor refrigeratur, ut servetur temperies caloris: temperies caloris servanda est, ut animalis vita conservetur.* Si hæ demonstrationes in forma proponantur, omnes, exceptâ ultimâ, habebunt minorem mediatam: ultima, cæterarum fundamentum est.

5. Interdum fit, ut demonstrationes à causa efficiente resolvi nequeant in propositiones immediatas, nisi demonstrationes à causa finali commisceantur cum demonstrationibus ab efficiente causa. Ex. gr. *Homo est acutissimi tactûs, quia est cutis tenerrimæ: Est cutis tenerrimæ, quia habet copiosos & elaboratos spiritus animales: Habet copiosos & elaboratos spiritus animales, quia habet cerebrum (spirituum animalium officinam) amplissimum.* Hactenus causæ efficientes. *Hominem habere perfectissimum & amplissimum cerebrum,* demonstrandum est à fine, nimirum, *quia debuit ratiocinari: Hominem debere ratiocinari,* demonstratur iterum à causa efficiente, nempe, *quia est animal rationale.* Hîc jam quiescimus, quia minor est definitio hominis, ac proinde immediata atque indemonstrabilis.

V. *Condi-*

V. *Conditiones principiorum ad concluſionem relatæ ſunt tres: primò requiritur, ut ſint cauſæ concluſionis; ſecundò, ut ſint priora; tertiò, ut ſint notiora concluſione.*

VI. *Hæ conditiones requiruntur in utraque propoſitione.*

Sect. 1. Ut ſe habet medium demonſtrationis τοῦ διότι ad affectionem demonſtrandam, ità ſe habent principia, ſive præmiſſa, ad concluſionem. Quare, ſicuti medium eſt cauſa, cur affectio ſit; ità principia cauſæ ſunt, non ſolùm cur concluſio cognoſcatur, (hoc enim ſenſu principia in omni ſyllogiſmo cauſæ ſunt) ſed etiam cur vera ſit. Et ſicuti medium prius eſt affectione, non tempore, ſed naturâ; ità quoque obtinent principia veritatem, non tempore, ſed naturâ priorem veritate concluſionis. Denique ſicuti medium notius eſt affectione, non quoad nos & cognitione confuſâ, ſed quoad naturam & cognitione diſtinctâ; ità quoque principia notiora ſunt concluſione. Quia enim concluſionem pleno mentis aſſenſu amplectimur propter principia, ipſis principiis magìs aſſentiri neceſſe eſt: quia propter quod unumquodque eſt tale, illud magìs eſt tale; ut docet Ariſtot. *lib.* 1. *Poſt. cap.* 2.

VII. *Cùm principia demonſtrationis omnes haſce conditiones obtinent, ſunt οἰκεῖα τοῦ δεικνυμένου, hoc eſt,* propria ei rei quæ demonſtratur.

VIII. *Principia dicuntur propria rei demonſtratæ cùm neque heterogenea ſunt ſive aliena, neque communia.*

Sect. 1. Hoc corollarium de *proprietate* principiorum ex conditionibus colligitur *lib.*2.*Poſt.cap.*2. & explicatur partim *cap.*7. ubi docetur, principia non debere eſſe homogenea; partim *cap.*9. ubi oſtenditur, ea non poſſe eſſe communia. Cæterùm heterogenea dicuntur principia, quæ ex alia ſcientia ſunt petita: veluti ſi quis ad probandas quæſtiones Phyſicas, adhiberet principia Mathematica, aut ad probandas quæſtiones Geometricas, principia Arithmetica. Atqui οὐκ ἔστιν ἐξ ἄλλου γένους μεταβάντα δεῖξαι, hoc eſt, *non licet ex alio genere in aliud tranſeuntem demonſtrare,* ſive, non licet ex una ſcientia in aliam tranſire demonſtranti: nimirum, quia *medium tertio,* hoc eſt, ſubjecto, *& primum,* hoc eſt, prædicatum, *medio per ſe convenire debet,* ut dicitur *cap.* 6. *ejuſdem libri:* quod fieri non poſſet, ſi concluſio & principia non eſſent ejuſdem generis, ſive ſubjecti, hoc eſt, ſi non eſſent ejuſdem ſcientiæ. Una enim ſcientia dicitur, quæ eſt unius generis, ſive ſubjecti, ut conſtat ex *cap.*28. *ejuſdem libri.*

2. Si tamen una ſcientia alteri ſubalternata eſt, ut Muſica Arithmeticæ, aut Optica Geometriæ, quæſtiones ſcientiæ inferioris demonſtrandæ ſunt per principia ſcientiæ ſuperioris. Nec tamen hæc eſt μετάβασις εἰς ἄλλο γένος, quia ſcientia ſubalternata aliquo modo idem ſubjectum habet cum ſcientia ſuperiori: ac proinde non cenſentur ſcientiæ diverſæ. Dixi *aliquo modo:* quia ſcientia ſubalternata conſiderat ſubjectum ſcientiæ ſuperioris cum aliqua qualitate ſenſibili, quæ tamen ad formalem rationem ſubjecti non pertinet. Hinc fit, ut affectiones quidem utriuſque diverſæ ſint: at in cæteris conſentiunt. Sic Arithmetica conſiderat numerum abſolutè; Muſica,

ca, quæ Arithmeticæ subalternata est, considerat numerum in sono. Similiter Geometria considerat magnitudinem absolute; Optica, quæ illi subalternata est, considerat magnitudinem in colore, luce, aut umbra. *Vide cap. 7. libri citati.*

3. Principia communia sunt, quæ possunt pluribus scientiis accommodari. Hujusmodi principia non generant scientiam, quia continent medium, quod cum partibus quæstionis non cohæret per se, sed tantùm per accidens. Atqui unumquodque tum demum verè scimus, cùm illud scimus καθ' ἐκεῖνο, καθ' ὃ ὑπάρχει, hoc est, *eatenus quatenus inest* subjecto, idq; ἐκ τῶν ἀρχῶν τῶν ἐκείνου, ᾗ ἐκεῖνο, hoc est, *ex principiis, quæ illius, quà illud ipsum est, principia sunt*, ut loquitur Aristot. *cap. 9. libri citati*. Id autem, quod ex rationibus communibus cognoscimus, ex accidenti tantùm scimus. Non est autem putandum, principia scientiarum esse communia, quæ, cùm sint scientiæ superioris, adhibentur scientiæ subalternatæ: quia scientia subalternata (ut modò dictum est) non censetur diversa à scientia subalternante.

IX. *Principia dividuntur in axiomata & theses.*

X. *Axioma est principium, cujus veritas, cognitâ significatione vocabulorum, à nemine potest ignorari.*

XI. *Thesis est principium, cujus veritas non ex sola vocabulorum significatione cognita, sed ex sensuum judicio, aut qualicunque declaratione innotescit.*

XII. *Estque vel definitio vel hypothesis.*

XIII. *Definitio est, quâ quid res sit; hypothesis, quâ an sit, aut non sit, enunciamus.*

Sect. 1. Hæc principiorum divisio petita est ex *lib. 1. Post. cap. 2. & 10.* Unde autem dictum sit axioma, dictum est *lib. 1. cap. 27.* Thesis interdum sumitur pro omni propositione, quæ in utramq; partem proponitur disputanda, ut *lib. 8. Top. cap. 4. & 5.* Interdum pro sententia paradoxa nobilis alicujus Philosophi, *lib. 1. Top. cap. 1.* In Rhetoricis sumitur thesis pro quæstione infinita: hoc loco, pro specie propositionis immediatæ.

2. Aristoteles *cap. 10 libri citati* definit axioma, ὃ ἀνάγκη εἶναι δι' αὑτὸ καὶ δοκεῖν ἀνάγκη· hoc est, *Quod necesse est esse verum per se, & videri necesse est.* Ait, *quod necesse est esse verum*, hoc est, quod est, αὐτόπιστον, sive quod non habet causam suæ veritatis, quâ demonstrari possit. Atque hoc est axiomatibus cum thesibus commune. Addit, *& videri necesse est*, hoc est, à nemine rationis compote negari potest seriò atque ex animo. Erit fortè, qui axioma neget potiùs, quàm fateatur se victum esse: sed non invenietur quispiam, qui, modò sit rationis compos, ea neget animo suo ac mente. Exempla axiomatum hæc sunto, *Nihil potest simul esse, & non esse: Totum est majus suâ parte: Quæ eidem æqualia sunt, ea inter se quoque æqualia sunt: Si ab æqualibus auferantur æqualia, reliqua erunt æqualia.* Harum propositionum tanta est evidentia, ut cognitâ significatione vocabulorum quibus efferuntur, non possit eorum veritas ignorari. Qui enim novit quid significet *totum*, quid *pars*, quid

majus eſſe, fieri non poteſt, ut is ignoret *totum eſſe majus ſuâ parte*.

3. Atque hac in re differunt axiomata à theſibus. Ad theſes enim cognoſcendas, præter cognitam ſignificationem terminorum, requiritur etiam ſenſuum judicium, & interdum aliqua præceptoris declaratio. Definitionum exempla ex unaquaq; diſciplina peti poſſunt. Ex Phyſica; *Corpus naturale eſt, quod conſtat materiâ & formâ: Principia ſunt, quæ neque ex aliis fiunt, neq; ex ſe invicem, & ex quibus fiunt omnia; Natura eſt principium & cauſa motûs & quietis ejus in quo eſt, primò, per ſe, & non per accidens*, &c. Ex Geometria; *Punctum eſt, cujus pars nulla eſt: Linea eſt longitudo longitudinis expers: Linea recta, quæ ex æquo ſua interjacet puncta*, &c. Hypotheſes in Phyſica ſunt; *Eſſe corpus naturale, cœlum, animam*, &c. In Arithmetica; *Dari unitatem: Non dari maximũ numerum*, &c. In Geometria: *Dari lineam: A quolibet puncto ad quodlibet punctum duci poſſe rectam lineam*, &c. Hæc omnia talia ſunt, ut quamvis non indigeant demonſtratione, non tamen ex ſola terminorum ſignificatione cognita, ſi nihil aliud accedat, intelligantur eſſe vera. Etſi enim aliquis noverit, quid nomine *corporis* ſignificetur; non propterea tamen ſciet, *omne corpus ex materia & forma conſtare:* imò nè quidem, *an ſit corpus naturale*, ſi ſenſuum non juvetur judicio.

4. Hinc eſt, quòd neceſſe ſit, axiomata teneri ab eo, qui ſcientiam aliquam addiſcere vult, antequam ad præceptorem accedat; theſes teneri, non ſit neceſſe. Hæ enim in limine ſcientiarum exprimi ferè ſolent. Et definitiones quidem ſemper exprimuntur: hypotheſes, ſi ſenſuum judicio notæ ſint, exprimi non eſt neceſſe.

5. Etſi autem tanta ſit axiomatum evidentia, ut ignorari nequeant, non tamen putandum eſt, eorum notiones (*κοινὰς ἐννοίας* Græci vocant) nobis naſcentibus inſitas eſſe, (anima enim naſcentis, teſte Philoſopho *lib. 3. de An. cap. 4.* eſt tabula, *ᾧ μηδὲν ὑπάρχει ἐντελεχείᾳ γεγραμμένον*, id eſt, *cui nihil actu inſcriptum eſt*) ſed ex ſingularibus ſenſu cognitis colligi à naturali facultate: ut demonſtratur *cap. ult. lib. 2. Poſt.*

6. Præterea notandum eſt, axiomata ferè eſſe univerſaliora theſibus, & pluribus ſcientiis communia; cùm theſes propriæ ſint unicuiq; ſcientiæ: ideóq; axiomatum conſiderationem ad Metaphyſicam ſpectare, & in ſolis demonſtrationibus Metaphyſicis adhiberi poſſe, ut partes; cæterarum ſcientiarum demonſtrationibus fulciendis inſervire, ut inſtrumenta quædam externa: ac nè tum quidem accipi univerſaliter, ſed quantùm ſufficit, hoc eſt, coarctata ad ſcientiæ propoſitæ ſubjectum. Quæ accuratè explicantur ab Ariſtotele *lib. 1. Poſt. cap. 10* & *lib. 3. Metaph. cap. 3.* Ex. gr. hoc axioma, *Quæ eidem æqualia ſunt, ea inter ſe æqualia ſunt*, commune eſt Arithmeticæ & Geometriæ; utraque eo utitur, ſed in proprio ſubjecto. Geometra dicit, *Magnitudines, quæ eidem æquales ſunt, inter ſe æquales ſunt:* Arithmeticus, *Numeri, qui eidem æquales ſunt*, &c.

XIV. *Cùm ad prædictas leges conformata eſt demonſtratio, non ſolùm probat affectionem ineſſe ſubjecto ſuo, ſed etiã explicat, quid illa ſit, ejuſque perfectam definitionem continet.*

Sect. 1. Demonstratio τοῦ διότι θέσει τῶν ὅρων, hoc est, *situ terminorum*, aut casu differt à perfecta definitione affectionis demonstrandæ, ut ostendit Aristoteles *lib.* 2. *Post. cap.* 10. Affectionis enim perfecta definitio constat genere, subjecto, & causâ proximâ. Subjectum & causa semper exprimuntur in demonstratione: genus vel exprimitur (nam interdum pro nomine affectionis ponitur genus) vel saltem præcognoscitur. Nam ante demonstrationem, affectionis nomen, ejúsque significatio debet esse præcognita. Continet ergò demonstratio ea omnia quæ ad definitionem perfectam necessaria sunt, sed inverso ordine. Demonstratio enim sic proponitur, *Terra interposita est inter solem & lunam: ergò luna patitur eclipsin, aut deliquium luminis à sole accepti*. Definitio proponitur hoc modo; *Eclipsis est deliquium luminis à sole accepti in luna, propter terram inter solem & lunam interpositam*. Ex quo sequitur, demonstrationem non solùm efficere scientiam ejus rei quæ demonstratur, sed etiam intelligentiam. Scientiam efficit, quatenus probat; intelligentiam, quatenus definitionem continet rei demonstratæ.

Cap. XXIV.

De Demonstratione τοῦ ὅτι, deque Regressu.

THEOREMA I.

D*Emonstratio τοῦ ὅτι alia est ab effectu, alia à causa remota:*

II. *Quarum illa colligit causam ex effectu sensibili, hæc colligit effectum ex causa remota.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Demonstratio (ut suprà dictum est) est genus æquivocum, sive ex eorum numero quæ speciebus communicantur inæqualiter. Etenim demonstratio τοῦ διότι in suo genere perfecta est, & perfectâ generat scientiam; demonstratio τοῦ ὅτι, imperfectam: quippe oritur ex defectu quarundam conditionum, quas diximus ad demonstrationem τοῦ διότι necessariò requiri. Quinque conditiones suprà recensuimus, quæ in principiis ac propositionibus demonstrationis τοῦ διότι requiruntur: ut sint necessariò veræ, immediatæ, causæ conclusionis, priores, & notiores. Ex his, quædam penitùs inseparabiles sunt à demonstratione. Si enim propositiones non sint necessariò veræ, notiores conclusione, & causæ cognoscendi conclusionem, demonstratio erit inutilis, & nomen demonstrationis nullo merebitur modo. Reliquæ conditiones si absint, non efficitur, ut demonstratio non sit demonstratio, sed ut sit demonstratio secundaria. Si enim principia sint immediata, & non sint tamen causæ

illius rei quæ demonstratur, & priora conclusione, efficitur demonstratio ab effectu. Si sint causæ rei demonstratæ, sive conclusionis, non tamen immediatæ, efficitur demonstratio à causa remota. Ex. gr. siquis solito seriùs experrectus, videt parietes cubilis sui à sole collustrari, illicò colligit solem jamdudum supra horizontem esse: hæc est demonstratio τῦ ὅτι à signo, sive ab effectu sensibili. Talis etiam est hæc demonstratio, *Luna illuminatur per incrementa sphærica; ergò est rotunda: Plantæ crescunt, & emittunt folia; ergò vivunt: Pulsus arteriarum in ægro est inæqualis; ergò laborat febri,* &c. Exemplum demonstrationis à causa remota; *Plantæ non habent animam sensitivam; ergò non respirant.* Anima enim sensitiva est causa remota respirationis; pulmones sunt causa proxima. Tale est illud Anacharsidis, qui interrogatus, cur in Scythia non essent tibicinæ, sicut in Græcia, respondit, *Quia ibi non sunt vites.* Nempe hoc volebat, tibicinas esse ex ebrietate: apud Scythas autem neminem sese inebriare, quia illîc non est vinum; & non esse vinum, quia non sunt vites.

III. *Demonstratio ab effectu potest esse affirmata & negata: demonstratio à causa remota semper est negata, concluditúrque in secunda figura in* camestres.

Sect. 1. Hæc ab Aristotele præcipiuntur *lib.* 1. *Post. cap.* 10. Ratio præcepti est, quòd effectus reciprocetur cum causa proxima; ideóque posito effectu, ponitur causa proxima, eóque sublato, tollitur: At causâ remotâ sublatâ, tollitur quidem effectum; at eâ positâ, non est necesse effectum poni: quia non reciprocantur. Itaque sicuti colligimus, *plantas vivere, quia crescunt & nutriuntur*; ita colligi potest, *lapides non vivere, quia neque crescunt, neque nutriuntur.* Et sicuti ex inæquali & concitato pulsu arteriarum, colligitur febris; ita ex pulsu æquali & sedato, colligitur ἀπυρεξία, hoc est, *immunitas à febri.* Sed non sequitur, *omne animal respirare, quia habet animam sensitivam*; etsi sequatur, *nullam plantam respirare, quia non habet animam sensitivam.*

2. Ob hanc causam non potest demonstratio à causa remota numerari inter demonstrationes τῦ διότι, ut quidam volunt, quia non solvit quæstionem *cur res sit*, cùm non afferat eam causam in qua possit animus acquiescere. Si enim *non habere animam sensitivam*, esset proxima causa cur plantæ non respirent, *habere animam sensitivam*, esset causa proxima respirationis. Si enim negatio est causa negationis, ut suprà diximus, affirmatio erit causa affirmationis. Jam *habere animam sensitivam*, non est causa proxima respirationis, quia non omne animal respirat.

3. Ex duabus hisce speciebus demonstrationis τῦ ὅτι, ea quæ ab effectu est, non parùm nobilior est demonstratione à causa remota. Nam primò, magis necessarias habet propositiones, cùm ex iisdem terminis contexatur ex quibus constat demonstratio τῦ διότι. Secundò, generat scientiam non simpliciter, sed in suo genere perfectam. Nam causa aliâ ratione sciri non potest, quàm eâ, quâ ex effectu

effectu demonstratur. Tertiò, formatur in prima figura, potéstque esse affirmata. Demonstratio à causa remota, cùm constet propositionibus minùs necessariis & non immediatis, neque scientiam generat in suo genere perfectam, in qua possit mens acquiescere, neque formari potest in prima figura. Utraque tamen tam perfecta est, ut sufficiat ad generandam scientiam, quâ cognoscimus rem esse aut non esse.

IV. *Postquam ex sensibili effecto, esse causam deprehensum est, instituitur comparatio illius causæ cum effecto: &, simul ac mens suâ sagacitate comperit, causam illam esse causam hujus effecti, fit regressus à causa ad effectum, per demonstrationem τῦ διότι.*

Sect. 1. Interdum *effectum esse*, ignotum est; *esse causam*, notum; & tum statim adhibetur demonstratio τῦ διότι· quemadmodum videre est in multis demonstrationibus Mathematicis. Interdum effectum in sensus incurrit, & causa ignota est: & tum primùm ex effecto causa, deinde ex causa effectum demonstrandũ est. Hæc demonstrandi ratio à Latinis Philosophis *regressus* appellatus est. Regressus ergò constat tribus partibus: prima est demonstratio τῦ ὅτι, colligens *causam esse* ex sensibili effecto: secunda est mentis quædam commentatio, quâ, comparando causam cum effecto, comperit eam esse causam propositi effecti. Nam ex sensibili effecto nihil aliud colligitur, quàm *causam esse*, quæ est confusa causæ cognitio. Ut autem ex causa colligi effectum possit, demonstratione τῦ διότι; ipsa causa debet distinctè cognosci. Causa dicitur distinctè cognosci, cùm cognoscitur eam esse causam hujus aut illius effecti. Siquis enim ex inæquali & concitato pulsu colligit aliquem laborare febri, is nondum novit febrim causam esse inæqualis & concitati pulsûs. Non enim necesse est, ut, si duo perpetuò connexa sint, eorum alterum sit causa alterius; cùm duo effecta ejusdem causæ possint esse perpetuò connexa, ut inæqualitas pulsûs, & sitis, aut tale quid, in febri. Cùm jam mens comperit causam ex effecto demonstratam, esse causam illius effecti, formatur demonstratio τῦ διότι· atque hæc est tertia pars regressûs.

2. Quòd autem causa ex effecto demonstrata, sit causa illius effecti, id nullâ aliâ ratione, quàm sensu, cognoscitur in rebus similibus, aut contrariis. Similium enim effectorum, similes; contrariorum, contrarias esse causas necesse est. Ex. gr. siquis deprehendit in eclipsi lunæ terram inter solem & lunam interponi, & tamen ignoret interpositionem terræ causam esse eclipseos; is observet corpus opacum inter candelam & parietem constitutum, suo objectu umbram in pariete efficere; & facilè intelliget, terram efficere, nè luna à sole illuminetur, cùm inter utrumque interposita est.

3. Hæ tres partes naturâ semper distinctæ sunt, sed non semper tempore. Interdum enim fit, ut causa cùm primùm invenitur, absq; ullo temporis intervallo, distinctè cognoscatur, idque vel propter illius evidentiam, vel propter ingenii nostri perspicacitatem. Ex. gr. si quis ex fumo colligat esse ignem, statim etiam intelligit, cur fumus sit: non quidem ex eadem illa demonstratione τῦ ὅτι,

sed ex alia demonstratione τῦ διότι, quam mens format, aut nullo; aut tam exiguo tempore interposito, ut eodem momento fieri videatur.

4. Non est autem ut aliquis existimet, regressum esse circulum, quem Aristoteles solidè refellit *lib.* 1. *Post. cap.* 3. Magnum enim inter regressum & circulum discrimen est. Nam in circulo sunt tres partes: in prima demonstratur proposita quæstio: in secunda demonstratur major ex conclusione loco majoris posita, & minore conversa: in tertia probatur minor ex conclusione loco minoris posita, & conversa majore. In regressu major non demonstratur, sed tantùm minor, idque ex majore primæ demonstrationis conversa, & conclusione loco minoris posita. Præterea in circulo omnis progressio est à causa ad effectum: at in regressu priùs proceditur ab effectu ad causam, deinde à causa ad effectum. Denique in circulo idem est principium & finis. Quicquid enim in secundo & tertio syllogismo demonstratur, id in primo erat distinctè cognitum. At in regressu priùs proceditur ab effectu confusè cognito, ad causam confusè cognoscendam: deinde à causa distinctè cognita, ad effectum distinctè cognoscendum. In circulo ergò idem erit prius & posterius, notius & ignotius, & quidem eodem cognitionis genere: imò idem probabitur per seipsum. Si enim A probetur per B, & B per C, & C per A; certè A probatur per A. At in regressu hæc absurda non habent locum.

5. Regressus maximum habet usum in Physica, quæ magnam partem versatur circa sensibiles effectus, quorum ignotæ sunt causæ. Horum causæ primùm investigandæ sunt ex effectis. deinde ex inventarum causarum cognitione, derivanda est perfecta & distincta cognitio effectorum, quâ non solùm cognoscimus effecta esse (hoc enim sensus dijudicant) sed etiam cur sint, & quid sint, quo ulteriùs mens nostra progredi non potest. Atque hæc de syllogismo vero.

Cap. XXV.

De Sophismate.

THEOREMA I.

Sequitur syllogismus ἀπατητικὸς, sive fallax, qui speciem veri syllogismi mentiens, errorem gignit, sive ignorantiam pravæ dispositionis.

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Ignorantia, teste Aristotele *lib.* 1. *Post. cap.* 16. duplex est: altera κατ' ἀπόφασιν, hoc est, *secundùm negationem*: altera κατ' διάθεσιν

διάθεσιν, hoc est, *secundùm dispositionem.* Illa contingit animo, τῷ μὴ ἔχειν, hoc est, *quia nullam habet*; hæc τῷ φαύλως ἔχειν τὴν δόξαν, hoc est, *quia pravam habet opinionem*; ut docet Aristot. cap. 12. *lib. citati.* Illa opponitur scientiæ, omnique veræ existimationi, ut privatio habitui; hæc, ut contrarium contrario.

2. Præcepta de fallaci syllogismo in Logica sunt perquam necessaria, non ut iis instructi alios decipiamus, sed ut ab aliis non decipiamur. Quia enim οὐκ ἔστι λύειν ἀγνοοῦντα τὸν δεσμὸν, hoc est, *solvere non potest nodum, qui eum ignorat, lib. 2. Metaph. cap. 1.* non est censendus bonus Logicus, nisi is, qui fallere potest, sed non vult. Ὁ γὰρ σοφιστικὸς οὐκ ἐν τῇ δυνάμει, ἀλλ' ἐν τῇ προαιρέσει· hoc est, *Sophista non est, qui potest, sed qui vult fallere, lib. 1. Rhet. cap. 1.* Atque isthoc modo agit Medicus de veneno, Ethicus de vitiis, Jurisconsultus de injuria. Neque verò ad illud solùm conducit hæc doctrina, ut non ab aliis, sed etiam, ut non decipiamur à nobis ipsis. Ὁ γὰρ ὑφ' ἑτέρων ῥᾳδίως παραλογιζόμενος, καὶ τοῦτο μὴ αἰσθανόμενος, κἂν αὐτὸς ὑφ' αὑτοῦ πάθοι πολλάκις· hoc est, *Qui enim ab aliis facilè decipitur parologismo, nec id animadvertit, ipse quoque hoc à semetipso pati sæpe potest,* cap. 1. Soph. elench.

3. At rectum (inquiunt, qui fallacis syllogismi doctrinam ad Logicam pertinere negant) & sui, & obliqui norma est; unúmque oppositorum sufficit ἑαυτό τε κρίνειν καὶ τὸ ἀντικείμενον, hoc est, *ad semetipsum & oppositum discernendum, lib. 1. An. cap. 1.* Ex quo sequi putant, sufficere præcepta de vero syllogismo ad fucum fallacis syllogismi detegendum, & hanc doctrinam in Logica superfluam esse. Sed non ita est. Nam rectum tum demum obliqui norma est, cùm obliquum, ut obliquum est, recto opponitur: & unius oppositi cognitio tum demum sufficit ad utrumque discernendum, cùm oppositum, ut oppositum est, cum opposito componitur. At cùm obliquum induit speciem recti, aut cùm oppositum induit speciem alterius oppositi; non sufficit qualiscunque recti cognitio ad obliquum ab illo discernendum, nec cognitio unius oppositi, ad intelligendum discrimen utriusque. Jam syllogismus fallax non solùm vitiosus est, sed ementitur etiam similitudinem boni syllogismi: ac proinde, non sufficiunt præcepta hactenus de syllogismo tradita, ad technas & dolos Sophistarum intelligendos. Quid, quòd satis non sit, vitium fallacis syllogismi agnovisse; species præterea detrahenda est veri syllogismi, & apertè demonstrandum, ex qua fallaciarum theca fucus petitus est, quem Sophista vitioso syllogismo illeverat.

II. *Syllogismus fallax vel est sophisma, vel ψευδογράφημα.*

III. *Sophisma est, quod ementitur speciem syllogismi dialectici.*

IV. Ψευδογράφημα, *quod ementitur speciem syllogismi apodictici.*

Sect. 1. Quot modis dicitur unum oppositorum, tot modis dicitur & alterum. Quare, cùm verus syllogismus sit duplex, etiam fallacem syllogismum necesse est esse duplicem. De pseudographemate nihil præcipiendum est hoc loco. Nam sicuti veritas admodum evidens

dens est in propositionibus necessariis & immediatis: ità difficile est conditiones & speciem demonstrationis ità rectè mentiri, ut alicui imponi possit, qui in arte demonstrandi mediocriter versatus sit. Sophismatum fraus occultior est, & detectu difficilior. Quare de his pluribus agendum.

2. Nomen Sophistæ origine suâ honorificum fuit. Antiquitùs enim quilibet artifex, teste Suidâ, sophista dicebatur; & speciatim Medicis, Jurisconsultis, Theologis, Musicis, Poetis, & imprimis Philosophis, illa appellatio tribuebatur: quemadmodum illud prolixè probat Vir Cl. Gerardus Vossius *cap. 1. de Nat. Rhet.* Dicitur autem sophista ἀπὸ τοῦ σοφίζειν, hoc est, *sapientiam docere:* quia Philosophi plerique hoc agebant, non solùm ut ipsi saperent, sed etiam ut alios sapientes efficerent. Postquam ii, qui pro sapientiæ magistris sese venditabant, cœperunt animum & professionem suam ad quæstum convertere, nomen Sophistæ quoque versum est in contumeliam: & sophista dictus est, qui vafris quibusdam quæstiunculis sapientem imitaretur, & verborum præstigiis aliis illuderet, atque hanc artem discipulos suos lucri causâ doceret. Atque hoc patet ex Aristotele, qui sui temporis sophistas appellat χρηματιστὰς ἀπὸ φαινομένης σοφίας, ἀλλ' οὐκ οὔσης, hoc est, *qui quæstum captant ex ea, quæ videtur esse sapientia, nec est tamen*; & Sophisticam, φαινομένην σοφίαν, οὖσαν δ' μή, hoc est, *quæ videtur esse sapientia, revera non est.* Vide *cap. 1. Soph. elench.* Sicut autem sophistæ non tam hoc agebant, ut sapientes essent, quàm ut sapientes esse viderentur; ità quoque utebantur argumentationibus, quæ speciem præ se ferrent verorum syllogismorum, revera essent paralogismi.

3. Aristoteles inscribit hanc partem Logicæ περὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων, hoc est, *de sophisticis elenchis.* Elenchus definitur, συλλογισμὸς μετ' ἀντιφάσεως τοῦ συμπεράσματος, hoc est, *syllogismus cum contradictione conclusionis*, nempe ab alio assertæ & defensæ. Etenim duo munera sunt sapientiæ professoris: veritatem docere, & errorem præconceptum profligare sive redarguere. Atque hoc posterius Græcis est ἐλέγχειν· & argumentationes, quibus error redarguitur, dicuntur ἔλεγχοι. Jam verò, quia Sophistis propositum erat aliis contradicere, eorúmque opiniones convellere, idque δόξης χάριν τῆς εἰς χρηματισμόν, hoc est, *ut sapientiæ opinionem de se apud alios concitarent, quæ sibi ad quæstum prodesset*, factum est, ut sophismata Elenchi sophistici dicerentur, hoc est, qui cum elenchi non sint, sed paralogismi, videntur tamen esse elenchi.

CAP.

Cap. XXVI.

De Sophismatibus, sive fallaciis in voce.

THEOREMA I.

Sophismata vel sunt in voce, vel in rebus.

II. *Sophismatum, quæ in voce consistunt, sunt sex loci, homonymia, amphibolia, compositio, divisio, prosodia sive accentus, & figura dictionis.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Hanc partitionem proponit Philosophus *cap.* 4. *lib. cit.* ubique explicat sophismata in vocibus sita; sequenti capite, quæ pertinent ad res ipsas. Nec mirum est in vocibus esse sitas fallacias. Omnes enim disputationes de rebus quidem fiunt; sed cùm res ipsæ non possint in disputationibus adhiberi, adhibendæ sunt voces eo modo, quo calculi adhibentur in arte Logistica. Quare sicut ii, qui calculorum usum ignorant, facilè circumveniuntur à peritis; ità quoque paralogismis facillimè capiuntur, qui usum vocabulorum ac significationem non satis accuratè callent, putantes rebus continuò convenire, quod vocibus convenit, aut contrá. Vide *cap.* 1. *operis citati.*

III. *Sophisma homonymiæ est, quod oritur ex unius dictionis ambiguitate.*

IV. *Hoc sophisma solvitur distinctione vocis ambiguæ.*

Sect. 1. In syllogismo tres sunt termini: quapropter potest fallacia homonymiæ tripliciter contingere. Primò, cùm medium ambiguum est; *ut, Finis rei est illius bonum: Mors est finis vitæ: Ergò mors est bonum vitæ.* Hæc fallacia solvitur distinctione *finis.* Finis enim in majore sumitur pro causa; in minore, pro extremitate rei. Secundò committitur fallacia homonymiæ, cùm subjectum est ambiguum; ut, *Quantitas non est substantia: Corpus est quantitas: Ergò corpus non est substantia.* Hæc fallacia solvitur distinctione *corporis.* In minore enim intelligitur corpus Mathematicum; in conclusione, Physicum. Tertiò struitur sophisma homonymiæ, cùm prædicatum est ambiguum; ut, *Quod est rotundum, caret principio & fine: Mundus est rotundus: Ergò caret principio & fine.* Hoc sophisma solvitur distinguendo *principium & finem.* Nam in majore intelligitur principium & finis magnitudinis; in conclusione, principium & finis temporis. Tale erat sophisma, quo utebatur ille, qui, cùm triginta dierum pactæ essent cum hoste induciæ, noctu populabatur agros, quòd dierum, non noctium essent pactæ induciæ. Vide *lib.* 1. *Cic. de Off.*

2. Hæc

2. Huc videntur pertinere interrogationes captiosæ, *Desiistine facere adulterium, an non? Habésne, quod non perdidisti, an non habes?* Sive enim aias, sive neges, hærebis in captione, propter homonymiam. Si enim te dicas desiisse adulterium facere, confiteris te aliquando adulterium fecisse; quia fecimus aliquando, quod facere desiimus. Sin neges te desiisse facere adulterium, inferet Sophista, etiamnum te facere adulterium. Similiter, si affirmes te habere, quod non perdidisti, dicet Sophista, te habere cornua, quæ non perdidisti: sin neges, dicet te non habere oculos, quos etiam non perdidisti. Quare dicendum est, verbum *non desinere* esse ambiguum. Nam cùm *desinere* dicatur, qui fecit aliquid, & non ampliùs facit, verbum *non desiisse* sumi potest, vel pro *non fecisse*, vel pro *etiamnum facere*. Ac proinde *non desiisse facere adulterium* dici poterit, & qui nunquam adulterium fecit, & qui etiamnum facere pergit. Similiter, *non perdidisse* dici potest aliquis, & quod nunquam habuit, ut cornua; & quod etiamnum habet, ut oculos: quia *perdidisse* dicitur, qui aliquid habuit, & non ampliùs habet. Vide *A. Gell. lib.16. Noct. Att. cap. 2.*

V. *Sophisma amphiboliæ est, quod oritur ex ambiguo sensu orationis, cujus singulæ dictiones per se homonymiâ carent.*

VI. *Hoc Sophisma solvitur distinctione orationis ambiguæ.*

Sect. 1. Fallacia amphiboliæ struitur bifariam: primò, cùm ipsa orationis syntaxis est ambigua; ut, *Quod quis videt, illud ipsum videt: Aliquis videt arborem: Ergò arbor ipsa videt.* Hæc fallacia solvitur distinctione ambiguæ orationis, *illud ipsum videt*. Nam *illud ipsum* vel potest esse nominativus, & tum major erit falsa; vel accusativus, & tum vera quidem erit major, sed tamen ex illa non sequetur hæc conclusio, *Ergò arbor ipsa videt*, quia syllogismus haberet quatuor terminos. Hujus generis etiam est hæc captio; *Qui sunt domini sui, sunt sui juris: Servi sunt domini sui: Ergò servi sunt sui juris.* Ambiguitas enim est in vocibus *domini sui*, quæ in majori sunt numeri pluralis; in minori singularis. Similis ambiguitas est in hisce enunciatis, *Socrus oderunt nurus; Rumor est uxorem habere te; Aio te Æacida Romanos vincere posse.*

2. Committitur etiam fallacia amphiboliæ, quando ipsum sermonis genus, sive phrasis, parit ambiguitatem & incertitudinem sententiæ; ut, *Qui librum in lucem mittit, vult eum ab omnibus legi: Qui librum in ignem conjicit, mittit librum in lucem: Ergò, qui librum in ignem conjicit, vult eum ab omnibus legi.* Hæc fallacia solvitur distinctione phrasis *mittere in lucem*; quæ in majori significat *edere*; in minori, *cremare*. Talis est eorum captio, qui mortuorum invocationem colligunt, ex eo, quòd Jacob Patriarcha, in posteritatis suæ benedictione, cùm de Josephi liberis loquitur, inter cætera, sic ait Gen.48.16. *Et vocabitur nomen meum in istis* pueris *& nomen patrum meorum Abrahami & Isaaci.* Nam vocari nomen Jacobi in filiis Josephi, ex sanctæ linguæ idiotismo, nihil aliud est quàm eos vocari de nomine *Israelitas*.

VII. So-

VII. *Sophisma compositionis est, quod oritur ex conjunctione eorum quæ dividenda sunt.*

VIII. *Sophisma divisionis contrà est, quod oritur ex divisione eorum quæ conjungenda sunt.*

IX. *Hæc sophismata solvuntur distinctione diversorum sensuum quos habet oratio pro diversa partium compositione aut divisione.*

Sect. 1. Multa sunt divisim vera, quæ conjunctim falsa sunt; ut *sedentem stare posse*: multa contrà sunt conjunctim vera, quæ divisim falsa sunt; ut *Omnes peccatores pœnitentiam agentes, servabuntur.* Cùm à divisis ad conjuncta instituitur argumentatio, committitur fallacia compositionis; cùm à conjunctis ad divisa, fallacia divisionis. Utraque fallacia committi potest octò modis. Primò, in enunciationibus modalibus; ut *Possibile est sedentem stare.* Si enim participium *sedentem* conjungatur cum verbo *stare*, enunciatio est falsa; sin conjungatur cum modo *possibile*, enunciatio est vera. Sedenti enim, etiam cùm sedet, inest potentia sive facultas standi, sed non standi, quamdiu sedet.

2. Secundò, in enunciationibus, quarum partes conjunctione aliquâ Grammaticâ conjunguntur aut separantur; ut *Omne animal aut est rationale aut irrationale: Atqui non omne animal est rationale: Ergò omne animal est irrationale.* Hîc fallaciæ causa est majoris divisio. Major enim est vera, si conjunctim accipiatur, & ut simplex enunciatio, cujus attributum, *rationale aut irrationale*, sumitur tanquam unum quid. At si accipiatur divisim, & ut enunciatio composita, hoc modo, *Omne animal est rationale, aut omne animal est irrationale*, manifestò falsa est.

3. Tertiò, cùm in majore nota quantitatis accepta collectivè, aut distributivè in genera singulorum, sic usurpatur, ac si sumeretur distributivè in singula generum; ut *Omnes planetæ sunt septem: Sol & luna sunt planetæ: Ergò sol & luna sunt septem.* Hæc fallacia consistit in voce *omnis*, quæ si collectivè sumatur, major quidem erit vera sed minor falsa. Hæc enim debebat esse minor, *Sol & luna sunt omnes planetæ.* Si vox *omnis* sumatur distributivè, major erit falsa, Aliud exemplum; *Omne animal fuit in arca Noachi: Multa animalia diluvio perierunt: Ergò multa animalia, quæ diluvio perierunt, fuerunt in arca Noachi.* Hæc quoque fallacia sita est in voce *omnis*, quæ si de singulis generum accipiatur, major falsa est; si de generibus singulorum, minor falsa erit. Nulla enim genera animalium perierunt, ex iis, quæ *omnia* in arca Noachi fuisse dicuntur.

4. Quartò, cùm dictio aliqua vel cum antecedentibus, vel cum consequentibus conjungi potest; ut illud Menandri; Ἐγώ σε ἔθηκα δοῦλον ὄντα ἐλεύθερον. Hoc est, *Ego te feci servum existentem liberum.* Hæc enim enunciatio bifariam interpungi potest; nempe, *ego te feci servum, existentem liberum*, hoc est, te redegi in servitutem, cùm esses liber; vel, *ego te feci servum existentem, liberum*, hoc est, te liberali asserui manu.

5. Quintò,

5. Quintò, cum citatur locus alicujus autoris aliquâ parte dissimulatâ. Hâc fallaciâ usus fuit diabolus *Matth.* 4. cùm Christum solicitaret ut se præcipitem de templi pinnis dejiceret, adducto testimonio Davidis, hunc in modum; *Scriptum est*, inquit, *Angelis suis mandabit de te, & ipsi te attollent in manus, nè forte offendas ad lapidem pedem tuum.* Atqui scriptum est, *Angelis suis præcipiet de te ut te conservent*, ambulantem *in omnibus viis tuis*, hoc est, sequentem institutum vocationis tuæ : *ambabus manibus sustineant te, ne offendas ad lapidem pedem tuum*, Psal. 92.

6. Sextò, cùm vox aliqua nunc divisim, nunc conjunctim accipitur; Ut *Omnis incuria meritò vituperatur: Senatus est in curia: Ergò Senatus meritò vituperatur.* Hæc fallacia locum habet in sermone potiùs quàm in scripto.

7. Septimò, cùm de toto colligitur, quod de partibus dicitur; aut de partibus, quod dicitur de toto; ut *Duo & tria sunt par & impar: Quinque sunt duo & tria: Ergò quinque sunt par & impar.* Hæc est fallacia compositionis. *Quinque sunt unus numerus: Duo & tria sunt quinque: Ergò duo & tria sunt unus numerus.* Hæc est fallacia divisionis.

8. Octavò, cùm conjunguntur, quæ seorsum prædicantur; aut cùm dividuntur, quæ prædicantur conjunctim; ut *Hic canis est pater: Hic canis est tuus: Ergò est pater tuus.* Hæc est fallacia compositionis. Item, *Mycillus est bonus sutor; Ergò est bonus.* Hæc est fallacia divisionis. Potest etiam hæc fallacia revocari ad fallaciam à dicto simpliciter ad dictum secundùm quid, aut contrà. Nihil enim vetat in eadem captione plures fallaciarum causas concurrere.

X. *Sophisma accentûs sive prosodiæ est, quod oritur ex scribendi pronunciandive modo: sive, in quo pronunciantur eodem modo, quæ diversimodè scribuntur; aut pronunciantur diversimodè, quæ scribuntur eodem modo.*

XI. *Hoc sophisma solvitur, cùm ostenditur, aut eodem modo pronunciari, quæ scribuntur diversimodè; aut pronunciari diversimodè, quæ scribuntur eodem modo.*

Sect. 1. Vocabulum *prosodiæ*, sive *accentûs*, hoc loco generaliter usurpatur pro omni vocis varietate. Captiones hujus loci sunt duorum generum, ut ex proposita definitione perspicitur. Captiones primi generis sunt, in quibus scriptionis discrimen dissimulatur similitudine pronunciationis. Illud fit trifariam: vel enim pronunciantur eodem modo, quæ literis variant, vel quæ aspiratione differunt, vel quæ notis accentuum distinguuntur. Ex. gr. *Omnis equus est bestia: Omnis justus est æquus: Ergò omnis justus est bestia.* Vel, *Quod incipit à se, non incipit à proximo: Charitas incipit à C: Ergò charitas non incipit à proximo*, Hæ captiones sunt in literis. Porrò, *Omnis ara est in templo: Stabulum porcorum est hara: Ergò stabulum porcorum est in templo.* Hæc captio consistit in aspiratione. Denique, si quis confundat *amare* verbum, cum adverbio *amarè*, captio erit

erit in notis accentuum. Hujusmodi captiones sunt in Græca lingua frequentissimæ, postquam cœperunt aspirationam & accentuum notæ vocibus adscribi; ut siquis confundat ᾄδω *cano*, cùm ἅδω *placeo*; ἕκτος *sextus*. cum ἐκτὸς *extra*; Θεά *Dea*, cum θέα *spectaculum*, &c. Antequam notæ aspirationum aut accentuum in usu essent, pertinebant ejusmodi captiones ad secundum genus.

2. Captiones secundi generis committuntur duobus modis: Primò, cùm, quæ ironicè scripta sunt, accipiuntur quasi seria; aut contrá: veluti siquis servus ab irato hero laudari se putet, scribente, *Heus bone vir, curâsti probé!* Secundò, cùm voces penultimâ longâ, accipiuntur ac si essent penultimâ brevi; veluti siquis *leporem* confundat cum *lepôre*. Hæc fallacia se porrigebat olim ad omnes voces solâ quantitate differentes (quales sunt *malum* cùm sumitur pro fructu, & *malum* cùm opponitur bono; *populus* cùm sumitur pro arbore, & *populus* cùm sumitur pro hominum societate) quia veteres observabant discrimen quantitatis in cujuslibet syllabæ pronunciatione; cùm id hodiè solùm in penultima syllaba observetur.

XII. *Sophisma* παρὰ τὸ σχῆμα τῆς λέξεως, propter figuram dictionis *est, in quo ex dictionum similitudine colligitur eadem iis accidentia, aut etiam significationem convenire.*

XIII. *Hoc Sophisma solvitur ostensâ diversitate accidentium, aut significationis, in vocabulis similibus.*

Sect. 1. Aristoteles ait sophisma à figura dictionis contingere, ὅταν τὸ μὴ ταὐτὸν ὡσαύτως ἑρμηνεύηται, hoc est, *quando quis, quod idem non est, interpretatur eodem modo*; ejúsque duos facit modos: Prior est, cùm propter similem terminationem, judicamus genus, aliáque vocabulorum accidentia Grammatica, esse eadem. Ut si quis colligat *Poeta* esse fœminini generis, quia *nota* est fœminini generis; aut *Glycerium* esse neutrius generis, quia *delitium* est neutrius generis. Alter modus est, cùm propter similem terminationem vocabulorum, judicamus res significatas esse ejusdem significationis aut categoriæ. Ut si quis diceret, *Urere, verberare, movere*, sunt actiones; ergò & *ardere, vapulare, quiescere*: aut *ingratitudo* est qualitas, ergò & *longitudo*.

2. Huc pertinent sophismata, in quibus vocabula perperàm junguntur cum nominibus, pronominibus, aut adverbiis relationis, *qualis, quantus, qui, quæ, quod, ubi, quando, quot, quoties*, &c. ut *Quod emptum est in macello, id appositum tibi est in cœna: Carnes crudæ emptæ sunt in macello: Ergò carnes crudæ tibi appositæ sunt in cœna.* Hic fallacia in eo sita est, quòd in minore assumatur qualitas cum substantia, cùm *quod* ad solam rei substantiam referatur, non ad qualitatem. Item, *Quot digitos habet infans, totidem habet senex: Infans habet decem digitos exiguos: Ergò senex habet decem digitos exiguos.* Hîc fallacia est, quia in minore assumitur quantitas continua cum discreta, cùm *quot* referatur ad solam quantitatem discretam.

discretam. Item, *Quod ego sum, tu non es: Ego sum homo: Ergò tu non es homo.* Hîc fallacia est, quia in minore assumitur species, cùm *quod* in majori denotet individuum. Et sic de cæteris.

CAP. XXVII.

De Sophismatibus sive fallaciis in rebus.

THEOREMA I.

Sophismatum quæ in rebus consistunt, sunt septem loci: accidens, dictum simpliciter & dictum secundùm quid, ignoratio elenchi, consequens, petitio ejus quod in quæstione est, non causa pro causa, & multiplex interrogatio.

II. *Sophisma accidentis est, cùm colligitur subjecto convenire, quicquid de prædicato dicitur.*

III. *Hoc sophisma solvitur, cùm ostenditur, id quod de subjecto colligitur, per accidens de prædicato dici, aut ipsum prædicatum per accidens dici de subjecto.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Aristoteles ait sophismata sive paralogismos παρὰ τὸ συμβεβηκὸς, esse, ὅταν ὁμοίως ὁτιοῦν ἀξιωθῇ τῷ πράγματι, καὶ τῷ συμβεβηκότι ὑπάρχειν. Hoc est, *Cùm quidvis postulatum fuerit æquè rei, atque accidenti inesse;* hoc est, eùm, quod de prædicato dicitur, colligitur de subjecto. Ut hæc definitio intelligatur, notanda est regula Aristotelis, quæ extat *cap.* 3. *lib. Categ. Cùm alterum alteri attribuitur tanquam subjecto, quæcunque de attributo dicuntur, eadem dicuntur de subjecto.* Hæc regula tum fallit, cùm aliquid de attributo dicitur per accidens, aut cùm ipsum attributum per accidens dicitur de subjecto suo: indéque struitur captio accidentis. Id ergò fit duobus modis: prior modus est, cùm aliquid de attributo dicitur per accidens; ut *Homo est species: Socrates est homo: Ergò Socrates est species.* Hæc fallacia in eo est sita, quòd *esse speciem* de homine dicatur per accidens, cùm *hominem esse* dicatur de Socrate per se. Alter modus est, cùm ipsum attributum de subjecto dicitur per accidens; ut *Mus rodit caseum: Mus est syllaba: Ergò syllaba rodit caseum.* Hîc fallacia est, quia *rodere caseum* dicitur de mure per se; *esse syllabam,* per accidens ac ratione nominis. Utrobique oritur fallacia ex mutata vocabuli acceptione, sive genere suppositionis, ut Scholastici loquuntur. Nam *homo* in majore sumitur acceptione simplici; in minore, acceptione concretâ: & *mus* sumitur in majore formaliter, sive pro re significata; in minore materialiter, sive pro ipsa voce.

IV. *So-*

IV. *Sophisma à dicto simpliciter est, cùm ex eo quod simpliciter verum est, colligitur aliquid verum esse secundùm quid. Contrà, sophisma à dicto secundùm quid est, cùm ex eo quod secundùm quid verum est, colligitur aliquid simpliciter verum esse.*

V. *Hoc sophisma solvitur ostenso discrimine ejus, quod simpliciter, & quod secundùm quid dicitur.*

Sect. 1. *Dictum simpliciter* vocatur, cujus prædicatum subjecto convenit quovis respectu, parte, tempore, ac loco, sine ulla limitatione. *Dictum secundùm quid* appellatur, cujus prædicatum subjecto convenit certo respectu, parte, loco, aut tempore. Exempla sophismatis à dicto simpliciter; *Dextra non est abscindenda; ergò dextra non est abscindenda, cùm eam invasit gangræna: Homo est mortalis; ergò etiam secundùm animam mortalis est: Depositum est reddendum domino reposcenti; ergò, si gladius apud te depositus est, is etiam reddendus est domino furioso, si eum reposcat.* A dicto secundùm quid; *Hominis anima est immortalis; ergò homo est immortalis: Vinum febricitanti nocet; ergò vinum noxium est: Mycillus est bonus sutor; ergò est bonus: Homerus est Poeta; ergò est*, &c.

VI. *Sophisma ab ignoratione elenchi est, cùm conclusio videtur contradicere assertioni respondentis, sed non contradicit propter conditionem aliquam contradictionis omissam.*

VII *Hoc sophisma solvitur ostendendo, quænam conditio contradictionis desideretur.*

Sect. 1. Elenchum esse syllogismum cum contradictione, cap. 25. diximus. De conditionibus contradictionis egimus cap. 22. lib. 1. Etsi autem omne sophisma peccet ignoratione elenchi (nam omne sophisma videtur esse elenchus, cùm non sit) specialiter tamen ignoratio elenchi hoc loco dicitur, cùm conclusio alterius assertioni opponitur, omissâ aliquâ conditione ad legitimam contradictionem requisitâ. Ex. gr. si quis probaturus, *Christum non esse Dominum Davidis*, concluderet, *Christum esse Davidis filium*, peccaret ignoratione elenchi. *Dominum* enim & *filium esse*, sunt opposita, si tribuantur alicui eodem respectu: at Christo hæc attributa tribuuntur diverso respectu: *Dominum Davidis esse*, secundùm divinam naturam; *filium esse*, secundùm naturam humanam.

VIII. *Sophisma παρὰ τὸ ἑπόμενον, sive consequentis est, cùm aliqua enunciatio ex altera colligitur, ex qua non sequitur.*

IX. *Hoc sophisma solvitur citatâ regulâ in quam ista illatio peccat.*

Sect. 1. Quatuor sunt regulæ, quæ in illatione consequentis ex antecedente sunt servandæ, quarum una si violetur, nulla erit consecutio: & si quis ejusmodi illationem admittat, erit captio sive fallacia consequentis. Prima regula, *Universalis affirmans non convertitur simpliciter.* Si quis ergò, *quia omnis adulator blandus est*, putet *omnem blandum esse adulatorem*, decipitur captione consequentis. Secunda regula, *Ex universali affirmante non colligitur universalis negans, nisi per contrapositionem.* Si quis ergò sic colligat, *Quicquid genitum est, habet principium; ergò quod non est genitum, ut anima*

humana,

humana, mundus, &c. id non habet principium, committit fallaciam consequentis. Sic enim erat inferendum, *Ergò, quod non habet principium, non est genitum*, quæ est conversio per contrapositionem. Tertia regula, *Minor non debet esse negata in prima figura*; &, quod eódem redit, *Ex remotione antecedentis non potest colligi remotio consequentis*. Quarta regula, *Altera præmissarum debet esse negata in secunda figura*; &, quod eódem redit, *Non debet positio antecedentis colligi ex positione consequentis*. Ejusmodi ergò syllogismi sunt paralogismi, *Omnis homo est animal: Equus non est homo: Ergò equus non est animal.* Vel sic. *Si equus est homo, est animal; Sed non est homo: Ergò non est animal.* Item, *Omnis adulator est blandus, Crispus est blandus: Ergò Crispus est adulator.* Vel sic. *Si Crispus est adulator, debet esse blandus: Sed est blandus: Ergò est adulator.* Si quis ergò ejusmodi paralogismis decipitur aut à seipso, quod sæpe contingit, aut ab aliis, est fallacia consequentis.

2. Verùm quia vitium falsæ consequentiæ in ejusmodi syllogismis apertum est, sophistæ solent illud occultare, vel alterius præmissæ suppressione; ut, *Crispus est blandus; ergò est adulator: Noctu obambulat; ergò est fur.* Vel ambagibus verborum; ut, *Qui dicit te esse animal, dicit verum: Qui dicit te esse asinum, dicit te esse animal: Ergò qui dicit te esse asinum, dicit verum.* Hæc enim argumentatio perinde se habet, ac si sic strueretur, *Tu es animal: Asinus est animal: Ergò tu es asinus.* Quæ est argumentatio ex duabus affirmantibus in secunda figura.

X. *Sophisma* παρὰ τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν, *hoc est*, quia sumitur quod ab initio quæsitum fuit, *dicitur, cùm aliquid probatur per seipsum, aut per aliud quod æquè ignotum est.*

XI. *Hoc sophisma solvitur ostendendo medium non esse diversum à quæstione, aut saltem non esse quæstione notius.*

Sect. 1. Hoc sophisma vulgò dicitur *petitio principii*, cùm sit *petitio ejus quod in principio quæsitum fuit.* Captiones hujus loci struuntur bifariã: primùm, cùm idem probatur per semetipsum: secundò, cùm ignotum probatur per æquè ignotum. Idem per seipsum probari dicitur, cùm subjectum aut prædicatum quæstionis, mutato nomine, adhibetur tanquam medium ad quæstionem probandam. Ut, si quis probet, *Animam humanam esse ex traduce, quia generatur ex semine parentum.* Dixi, subjectum aut prædicatum quæstionis adhiberi *mutato nomine.* Nam si nè nomen quidem mutaretur, argumentatio esset nugatoria, & merus κοκκυσμός. Non tamen quælibet argumentatio, in qua medium idem est cum subjecto aut prædicato quæstionis, ut sophisma rejicienda est, sed ea tantùm, cujus medium non solùm reipsa ac naturâ suâ quæstioni idem est, sed etiam quoad nos: qualis est illa, quam paulò antè proposuimus. At si medium suâ naturâ idem sit quæstioni, & non etiam quoad nos, sive quoad nostrum concipiendi modum, argumentatio rejicienda non est: nisi quis putet, omnia argumenta quæ petuntur ex locis essentialibus, generis, speciei, definitionis, totius, partis, efficere captiosam argumentationem.

2. Alter modus est, cùm medium æquè ignotum est ac ipsa quæstio; veluti, si quis probet, *visionem fieri emissione, quia non fit receptione*. Sophisma hoc eò facit, partim ut sophista videatur argumentis abundare; partim ut mutatâ verborum formulâ, speciem probabilitatis suis conciliet enunciatis.

XII. *Sophisma non-causæ pro causa est, in quo id quod causa non est, aut causa per accidens, pro causa vera, ac per se obtruditur.*

XIII. *Hoc sophisma solvitur designatione veræ causæ, à qua effectus per se dependet.*

Sect. 1. Captio non-causæ pro causa, vel in syllogismo ducente ad incommodum hæret, vel in syllogismo directo. In syllogismo ducente ad incommodum, cùm falsitas illatæ conclusionis imputatur alicui ex præmissis, quæ illius causa non est; veluti, si quis probare volens, *animam humanam mortalem esse*, ità argumentetur, *Omne immortale est æternum: Anima humana est immortalis: Ergò etiam est æterna. Atqui hæc conclusio falsa est: Falsitatis causa est in minore; quæ erat, Anima humana est immortalis: Ergò anima humana est mortalis.* Hæc enim argumentatio est sophisma non-causæ pro causa. Ait enim hanc propositionem, *Anima est immortalis*, esse causam falsæ conclusionis; cùm sit illa, *Omne immortale est æternum.* In syllogismis directis committitur hæc fallacia, cùm causæ per accidens tribuitur, quod non convenit nisi causis per se; ut, *Religio excitat bella civilia: Ex lectione sacræ Scripturæ sunt hæreses ortæ: Vinum inebriat, &c. Ergò Religio, lectio sacræ Scripturæ, vinum, non sunt in Repub. ferenda.*

XIV. *Sophisma plurium interrogationum est, cùm duæ plurésve interrogationes ità proponuntur, ut unius speciem præ se ferant.*

XV. *Hoc sophisma solvitur distinctione quæstionum, & responsionis ad singulas seorsim applicatione.*

Sect. 1. Sophisma plurium interrogationum struitur duobus modis: primò, cùm duo subjecta, aut duo prædicata, vel etiam plura, distinctis nominibus proponuntur; ut, *Estne mundus æternus & perfectus?* Hæc captiosa interrogatio est. Si enim affirmatè respondeas, aggredietur te sophista, ac si concessisses, *mundum esse æternum:* si respondeas negatè, hoc sic excipiet, ac si negares, *mundum esse perfectum.* Secundò struitur fallacia plurium interrogationum in una voce; ut, *Desiistine facere adulterium an non? Perdidistine cornua an non?* Sed de his, quantum satìs est, diximus in loco homonymiæ. Atque hactenus de syllogismo.

Cap. XXVIII.

De methodo.

THEOREMA I.

Superest ordo sive methodus. Methodus est apta dispositio rerum eòdem pertinentium, ut quàm optimè, facillimèque intelligantur, & memoriæ quàm tenacissimè inhæreant.

II. *Quod ut fiat, præmittenda sunt, quæ faciunt ad cognitionem sequentium; aut saltem, quæ cæteris faciliùs intelliguntur.*

COMMENTARIUS.

Sect. 1. Etsi ordo latiùs patet, quàm methodus; cùm tamen de disciplinis sermo est, hæc vocabula promiscuè, ac sine discrimine usurpari possunt. Zabarella & Piccolhomineus, in iis libris, in quibus inter sese acutè de methodi natura disputant, volunt ordinem nihil aliud esse quàm rerum tractandarum nudam dispositionem; methodum esse illationem rei ignotæ ex re cognita: ac proinde methodum efficere, ut, quæ ignota sunt, innotescant; ordinem nullam cognitionem efficere per se, sed tantùm ad id conducere ut res ignotæ, methodi alicujus beneficio faciliùs meliúsque cognoscantur. Sed hoc discrimen neque à Philosophis semper servatur (non certè ab Aristotele, qui passim methodi vocabulum sumit pro dispositione doctrinæ, sive pro ipsa disciplina methodicè disposita) neque ratione niti videtur. Instrumenta enim Logica suis officiis distinguuntur: quare, cùm ignotum ex notis inferre, sit officium syllogismi, perperàm illud methodo tribuitur, ut methodus est: nisi *methodi* nomine omnia instrumenta Logica complecti velis.

2. Genus methodi *dispositionem* esse dicimus potiùs, quàm *habitum* aut *habitum instrumentalem* cum Zabarella. Non enim hìc spectamus disponendi facultatem, sive peritiam in artifice, sed ipsam dispositionem, quæ rebus ab artifice imposita est. Si enim methodus definienda sit *habitus instrumentalis*, etiam definitio, divisio, & syllogismus eodem genere debent definiri; cùm eodem modo hæc omnia debeant in Logica considerari.

3. Differentiam methodi petimus ab objecto, & fine. Objectum, sive materia in qua methodus versatur, sunt quælibet res *eòdem*, hoc est, ad idem subjectum aut ad eundem finem, *pertinentes*. Ad idem subjectum, cùm res tractandæ sunt necessariæ; ad eundem finem, cùm sunt contingentes, & in nostro arbitrio sitæ.

4. Finis methodi est, ut *intellectui & memoriæ inserviat ad res propositas meliùs faciliúsque percipiendas, fideliúsque custodiendas*. Hoc ut fiat, præmittenda sunt notiora ignotioribus. Notiora dicuntur

non

non ea solùm, quæ conducunt ad cognitionem sequentium, sed etiam, quæ faciliùs cognoscuntur. Aliquid dicitur ad alterius cognitionem conducere, vel quia medium est, ex quo inferri potest quod ignotum est (sic dicuntur principia esse notiora iis, quæ ex principiis fiunt) vel quia tale est, ut aliud sine eo cognosci neqneat (sic animal est notius equo, & omnino genus suâ specie) vel denique quia non necessarium quidem est, sed utile tantùm ad aliud cognoscendum: sic dicuntur animalia notiora stirpibus. Licèt enim stirpes cognosci possint, ánimalis naturá ignoratâ, faciliùs tamen cognoscuntur, si animalium cognitio præcessit.

III. *Methodus alia est naturalis, alia arbitraria.*

IV. *Methodus naturalis est, in qua servatur ordo naturæ, & cognitionis nostræ distinctæ.*

Sect. 1. Inter cætera, quæ in doctrina de methodo, sive ordine, controversa sunt, præcipuum est, An methodus didascalica (ea est quam nos naturalem vocamus) sumi debeat à natura rerum, an à nostra faciliori ac meliori cognitione: sive, An in methodo didascalica præmittenda sint, quæ naturâ priora, an ea quæ nobis notiora sunt. Prius tuetur Piccolhomineus, *cap.* 17. *&* 18. *Introd. & part.* 5. *Com. pol.* posterius, Zabarella, *lib.* 1. *de Meth. cap.* 5. *& seq. & lib.* 1. *Apol. cap.* 3. *& seq.* Ego utrumque verum esse existimo, & methodum sumendam esse à natura, & à nostra faciliori cognitione. Si enim nobis res est cum ejusmodi hominibus, quibus ratio rectè disposita est, methodus ità instituenda est, ut inserviat distinctæ rerum propositarum cognitioni faciliùs acquirendæ. Jam verò, quæ nobis notiora sunt quoad cognitionem distinctam, eadem priora sunt naturâ. Cognitio enim distincta est, quæ rebus ipsis respondet, & ordini naturæ. Res enim ipsæ sunt mensura cognitionis nostræ, & unaquæque res ὡς ἔχει τοῦ εἶναι, οὕτω καὶ τῆς ἀληθείας, hoc est, *ità se habet ad veritatem, ut se habet ad esse suum*; ut dicitur *lib.* 1. *Met. min. c.* 2. Ambo igitur, Piccolhomineus & Zabarella, videntur erràsse in eo, quòd putàrint, aliquid altero interdum notius esse nobis quoad cognitionem distinctam, quod non est naturâ prius, vel etiam, quod est posterius. Hæc hypothesis haud dubiè falsa est. Si tamen ea vera foret, hoc est, si aliquid altero prius esset suâ naturâ, quod nobis foret ignotius quoad cognitionem distinctam; aut aliquid notius nobis quoad cognitionem distinctam, quod foret naturâ posterius; methodus, ex Zabarellæ sententia, instituenda foret secundùm ordinem cognitionis nostræ, non, ut Piccolhomineus censet, secundùm ordinem naturæ.

V. *In methodo naturali omnes partes debent esse homogeneæ.*

Sect. 1. Hâc lege non id solum sancitur, ut disciplinæ non commisceantur, útque in Mathematicis non tradantur Ethica, aut in Ethicis Mathematica; sed hoc quoque, ut unumquodque tradatur loco suo, útque, quæ cum genere reciprocantur, generi; quæ cum specie, speciei tribuantur: atque ità omnia sint, quoad fieri potest, reciproca.

2. Hæc lex exigenda quidem est in ipsis præceptis, quæ spectant ad disciplinarum essentiam; non verò in commentariis, quibus præcepta disciplinarum explicantur ac confirmantur. Sæpe enim faciendum est præceptori, ut Physicam tractanti, aliquid ex Logicis repetat, aut tractanti Ethicam, ex Physicis. Quin Theologia, aliæque disciplinæ omnes, quàm multa necesse habent petere ex Philosophia ad suarum controversiarum explicationem, quæ tamen partem istarum disciplinarum non constituunt? Hæc si considerâsset censor ille Aristotelis, æquiùs haud dubiè de tam eximii Philosophi scriptis ac Methodo judicâsset: in quibus præcepta non distinguit à præceptorum commentariis, quod vel imprimis facere debuerat..

VI. *Methodus naturalis semper debet progredi ab universalibus ad particulariora; in eòque progressu partes omnes aptis transitionum vinculis connectendæ sunt.*

Sect. 1. *Ab universalibus*] nimirum, quia universalia non solùm notiora sunt particularioribus quoad cognitionem distinctam, sed etiam faciunt ad distinctam cognitionem particularium acquirendam; quandoquidem in eorum definitione continentur. Progressus ab universalibus ad particularia fit per divisionem. Partes ejusdem divisionis aptâ transitione connectendæ sunt. Hæc connexio consistit in hac aut simili formâ; *Atque hæc de hac re dicta sufficiant, sequitur ex ordine instituto*, &c. quæ formulæ legentis memoriam, incredibile dictu, quantum juvant.

VII. *Methodus naturalis, vel est totalis, vel partialis.*

VIII. *Methodus totalis est, quâ disponitur integra aliqua disciplina.*

IX. *Estque vel synthetica, vel analytica.*

X. *Methodus synthetica est, quæ progreditur à principiis simplicissimis ad ea, quæ ex istis principiis componuntur.*

XI. *Hâc methodo traduntur disciplinæ speculativæ.*

XII. *Methodus analytica est, quæ facto initio à fine, progreditur ad media proxima, & ab his ad alia remotiora, donec ventum est ad prima ac simplicissima.*

XIII. *Hâc methodo traduntur artes & disciplinæ practicæ.*

Sect. 1. Disciplinæ speculativæ non habent finem à se diversum, sed ipsa rerum propositarum cognitio ipsis finis est. In ea enim acquiescit animus. At artes & disciplinæ practicæ non acquiescunt in cognitione rerum propositarum, sed finem habent ulteriorem, nempe opus aliquod, aut πρᾶξιν, sive operationem cum cognitione consentientem. Unde sequitur, disciplinas theoreticas, quales sunt Physica, Metaphysica, & Mathematica, disponendas esse methodo syntheticâ, progrediente à primis rerum principiis, ad ea, quæ ex istis principiis conficiuntur. Sic in Physicis agitur primò de principiis rerum naturalium; deinde de iis, quæ ex principiis fiunt: ídque primò in genere, deinde in specie donec ad species infimas perventum est. At in artibus, quales sunt Grammatica, Rhetorica, Logica, Medicina, Architectonica; item in disciplinis practicis, ut in

Ethica,

Ethica, Politica, Oeconomica, progrediendum est à fine ad media. Nam quod nobis primum est in rerum effectione, id ultimum est in destinatione sive intentione; & vice versâ. Quare, cùm dictæ disciplinæ progrediantur à mediis ad finem in effectione (nam architectus primùm jacit fundamenta, præparat trabes, tigna, columnas, &c. atque ex iis efficit domum) sequitur, ut in destinatione, finis primum locum teneat, & ex mediis, ea finem propiùs sequantur, quæ posteriùs efficiuntur. Nam disciplinæ non effectionis, sed destinationis ordinem servare debent. Quia destinatio nihil aliud est, quàm ipsa practica rerum propositarum cognitio. Et certè finis in practicis ità se habet ad media, ut hypotheses sive principia se habent in Mathematicis ad conclusiones, quæ ex illis colliguntur; ut ait Aristoteles *lib.* 7. *Eth. cap.* 8.

2. In utraque methodo servatur ordo naturæ: in synthetica, ordo naturæ generantis sive efficientis; in analytica, ordo naturæ intendentis sive destinantis. Errat ergò Piccolomineus, *cap.* 21. *Introd. & part.* 7. *Com. Polit.* qui, etsi fateatur methodum syntheticam aptiorem esse disciplinis speculativis; analyticam, artibus & disciplinis practicis; contendit tamen omnes disciplinas utrâque methodo conscribi posse; & in decem gradibus Philosophiæ moralis, syntheticam servavit; sed instituto non admodum felici: Ut satis solidè ostensum est à Zabarella, *lib.* 2. *Apol. suæ cap.* 4. *& seq.*

3. Galenus tres species methodi enumerat; & duabus speciebus explicatis, tertiam addit, nempe methodum definitivam. Sed nihil necesse est, imò verò fieri non potest, ut alia methodus servetur in disciplinis, præter syntheticam & analyticam. Definitio enim non tam est methodus, quàm methodi instrumentum aut pars. Omnis enim methodus initium sumit à definitione totius alicujus, & factâ divisione, progreditur ad partes, aut ad species sub illo toto contentas. Plura vide adversùs Galenum de definitiva methodo disputata apud Zabarellam, *lib.* 2. *de Meth. cap.* 4.

XIV. *Methodus partialis est quâ pars aliqua disciplinæ disponitur, aut aliquod thema seorsim tractatur.*

Sect. 1. Methodi enim partialis usus aut consideratio duplex est: vel enim considerari potest, ut est pars totalis methodi, vel ut est methodus alicujus thematis seorsim ac per se considerati, sine relatione ad methodum aliquam totalem. De methodo partiali, quatenus est pars methodi totius, hoc unum præcipiendum est, (præter ea, quæ de methodo in genere diximus) sæpe evenire, ut in aliqua disciplinæ parte, quæ tota disponitur methodo syntheticâ, servetur ordo analyticus; aut contrà, ut in partibus methodi analyticæ, servetur ordo syntheticus. Ex gr. Physica disponitur ordine synthetico, si tota consideretur: attamen in ea parte, ubi agitur de corpore animato, aptè servari potest ordo resolutivus, facto initio ab operationibus, quæ sunt corporis animati finis, indéque progrediendo ad causas & principia, quæ sunt animæ facultates, temperamentum, partes corporis animalis organicæ, &c. Similiter, Medicina, Grammatica,

Logica, si totæ spectentur, traduntur methodo analyticâ; cùm tamen in partibus servetur ordo syntheticus. Nam Physiologia, quæ pars est Medicinæ, traditur ordine synthetico: & in Grammatica priùs agitur de literis, ac syllabis, deinde de dictione, ac tandem de oratione ejúsque structura. Sic in Logica agitur priùs de themate simplici, deinde de complexo: quod certè est συντίθεσθαι, hoc est, *componere*, sive progredi ordine compositivo. Quatenus tamen Medicina, Grammatica, & Logica inchoantur à notione finis, indéque progrediuntur ad media, dicuntur totæ disponi ordine analytico, ut rectè observavit *Zab. lib. 2. de Meth. cap.* 20.

2. Themata, quæ seorsum tractari possunt, vel sunt simplicia, vel complexa: utrobique opus est methodo. Themata simplicia tractantur hâc methodo; Primò expendendum est nomen propositi thematis, in eóque investiganda etymologia, discutienda homonymia, atq; explicanda vocabula synonyma, vel in eadem, vel in aliis linguis, inter doctos usitatis, præsertim in Latina, Græca & Hebræa, si aliquid scilicet conferunt ad propositi thematis explicationem. Post nominis examen, proponendum est thematis propositi genus proximum, & causæ; &, si thema sit accidens, etiam subjectum & objectum: atque ex his contexenda est definitio. Definitioni subjicienda sunt adjuncta, (præcipuè quidem propria; sed tamen interdum etiam communia) effecta, similia, dissimilia, ac tandem opposita. Postremò addenda est thematis divisio vel in species, vel in partes integrantes, si id instituti ratio requirit: & species deinde, aut partes eodem modo tractandæ sunt.

3. Sunt, qui primo loco tradunt definitionem, eámque deinde resolvunt. Et in hac resolutione primò expendunt nomen definiti thematis, eo, quo dictum est, modo: deinde explicant genus & differentiam, quibus definitio constat; & ex differentia eliciunt causas, subjectum & objectum, quantum scilicet ea necessaria sunt ad propositi thematis notitiam. His addunt adjuncta, effecta, &c. Prior methodus similis est syntheticæ; posterior, analyticæ. In utraque apprimè observandum est, nè quid temerè adhibeatur ad explicationem speciei, quod pertinet ad explicandum genus.

4. Thema complexum tractatur hâc methodo; Primò, status controversiæ rectè constituendus est, deinde propria sententia confirmanda rationibus & testimoniis; & singulis argumentis subjiciendæ sunt refutationes solutionum, & exceptionum, quibus adversarii solent argumenta nostra eludere. Denique adversarii quoque argumenta proponenda sunt, & cum omnibus munimentis refellenda. Sed de tractatione thematis simplicis & complexi plura dicenda sunt in doctrina de usu & praxi Logicæ. Atque hæc de methodo naturali sive didascalica.

XV. *Methodus arbitraria est, quæ relicto ordine naturæ, accommodata est ad cognitionem confusam, sive ad captum vulgi, vel ad persuadendum, aut delectandum.*

Sect. 1. Si nobis docendi sint homines ἐν διανοήμασι τῶν ἰδιωτῶν, hoc

hoc est, *qui mentem habent bene dispositam*, utendum est haud dubiè methodo naturali. Sed si nobis res est cum vulgo, & cum hominibus qui sensum habent exercitatiorem quàm intellectum, consulendum est illorum captui; & priori loco tradenda sunt, non quæ naturâ priora sunt, & simpliciter, sive quoad cognitionem distinctam, notiora; sed quæ illis notiora sunt.

2. Eâ methodo utuntur Oratores & Poetæ, quibus, præter docendi institutum, propositum est, ut auditorem, lectorémve moveant, atque oblectent, eíque persuadeant quod à sua opinione sæpe alienum est. Hos fines non facilè assequuntur, nisi quâdam crypsi auditorem lectorémve decipiant. Hæc crypsis consistit in omissione, additione, & inversione. Omittunt enim Oratores, quæcunque sibi nocitura sunt, aut tædium paritura auditoribus, etiamsi maximè ad causam videantur pertinere: qualia sunt inter cætera, partes argumentationum infirmæ, accuratæ definitiones, partitiones, transitiones, &c. Adhibent etiam digressiones, quæ etsi ad causæ contentionem non adeò pertineant, faciunt tamen ad auditorem reficiendum, & detinendum. Denique probationes miro artificio invertunt, nè ars ab auditore animadversa, suspecta sit, ejúsque assensum impediat.

FINIS.

Series Institutionum Logicarum per tabulas disposita.

TABULA PRIMA.

- *Logicæ partes duæ sunt*, cap. 1.
  - *Prior Thematica, quæ agit de Themate; vel*
    - *Simplici, quod vel universale, vel singulare* cap. 2. *In quo spectandæ*
      - *Categoriæ*
        - *In genere*, cap. 3.
        - *In specie*
          - *Substantia*, cap. 4.
          - *Quantitas*, cap. 5.
          - *Qualitas*, cap. 6.
          - *Relatio*, cap. 7.
          - *Actio*, *Passio*, cap. 8.
          - *Ubi*, *Quando*, *Situs*, *Habitus*, cap. 9.
      - *Affectiones*
        - *Simplices*,
          - *Prædicabilia*
            - *In genere*, cap. 10.
            - *In specie*
              - *Genus*, *Species*, c. 11.
              - *Differentia*, c. 12.
              - *Proprium*, *Accidens*, c. 13
          - *Totum & pars*, c. 14.
            - *Per se*,
              - *Constituens, sive universale.*
              - *Constitutum*
                - *Definitum, sive formale.*
                - *Compositum, sive essentiale.*
                - *Integratum.*
                  - *Homogeneum*
                  - *Heterogeneum*
            - *Per accidens.*
          - *Causa & causatum*, tab. 2.
          - *Subjectum & adjunctum*, tab. 3
        - *Conjunctæ*, tab. 4.
      - *Interpretatio*, tab. 5.
    - *Complexo*, tab. 6.
  - *Posterior Organica*, tab. 8.

TABULA SECUNDA.

Causa consideratur vel

- *In genere* cap. 15.
- *In specie; estque vel*
  - *Materia; eâque vel* — cap. 16.
    - I. *Prima, Secunda,*
    - II. *Rerū* — *Naturalium, Artificialium,*
    - III. *Generationis, Compositionis,*
  - *Forma; eâque vel* — cap. 16.
    - I. *Materialis, Immaterialis,*
    - II. *Substantialis, Accidentalis,*
    - III. *Naturalis, Artificialis,*
    - IV. *Principalis, Disponens.*
  - *Efficiens; eâque vel* — cap. 17. *Procatarctica, Proegumena, Instrumentum.*
    - I. *Activa, Emanativa.*
    - II. *Immanens, Transiens.*
    - III. *Libera, Necessaria.*
    - IV. *Per se, Per accidens.*
    - V. *Principalis, Minùs principalis.*
    - VI. *Prima, Secunda.*
    - VII. *Universalis, Particularis.*
    - VIII. *Proxima, Remota.*
  - *Finis; ísque vel* — cap. 18.
    - I. *Cui, Cujus.*
    - II. *Principalis, Secundarius.*
    - III. *Subordinatus, Ultimus.*

TA-

TABULA TERTIA.

Subjectum & Adjunctum, cap. 15. *Quorum hoc dividitur trifariam;*

- I. *In*
  - *Absolutum,*
  - *Limitatum.*
- II. *In*
  - *Proprium,*
  - *Commune.*
- III. *In*
  - *Internum,*
  - *Externum: quod est vel*
    - *Objectum*
      - *Per se,*
        - *Proprium,*
        - *Commune.*
      - *Per accidens.*
    - *Signum; idque*
      - I.
        - *Naturale,*
        - *Arbitrarium.*
      - II.
        - *Formale,*
        - *Materiale.*
      - III.
        - *Antecedens,*
        - *Consequens,*
        - *Conjunctum.*
      - IV.
        - *Necessarium,*
        - *Contingens.*
    - *Circumstantia.*
      - *Locus,*
      - *Tempus,*
      - *Vestitus,*
      - *&c.*

TABULA QUARTA.

Affectiones conjunctæ sunt

- *Conveni-entia,* cap. 20.
  - *Simplex,*
    - *Essentialis, sive Identitas,*
      - *Subordinatorum,*
      - *Coordinatorum*
        - *Numerica,*
        - *Specifica,*
        - *Generica.*
    - *Accidentalis,*
      - *Interna,*
        - *Paritas,*
        - *Similitudo.*
      - *Externa.*
  - *Analogica.*
- *Diversitas eáque* cap. 21.
  - I.
    - *Realis,*
    - *Modalis,*
    - *Rationis.*
  - II.
    - *Essentialis,*
      - *Subordinata,*
      - *Coordinata,*
        - *Numerica,*
        - *Specifica,*
        - *Generica.*
    - *Accidentalis,*
      - *Interna,*
        - *Imparitas,*
        - *Dissimilitudo.*
      - *Externa.*
- *Oppositio; eáque* (cap. 22.)
  - *Disparata,*
  - *Contraria,*
  - *Relativa,*
  - *Privativa,*
  - *Contradictoria.*
- *Ordo: in quo spectatur,* cap. 23.
  - *Prius & Posterius*
    - I. *Tempore,*
    - II. *Naturâ,*
      - *Causalitate,*
      - *Existendi consecutione.*
    - III. *Dispositione,*
    - IV. *Dignitate,*
    - V. *Cognitione.*
  - *Simul; cujus modi notissimi sunt, simul*
    - *Tempore,*
    - *Naturâ.*

TABULA QUINTA.

In Interpretatione spectandæ sunt

- *Species,* (cap. 24.)
  - *Simplex*
    - *Nomen,*
    - *Verbum,*
  - *Composita, sive oratio,*
- *Affectiones,*
  - I. (cap. 25.)
    - *Etymologia,*
    - *Conjugatio,*
  - II.
    - *Synonymia,*
    - *Homonymia,* c. 26.
      - *à casu,*
      - *à consilio,*
        - *Ob Tropum,*
        - *Ob inæqualitatem generis.*
    - *Accestio sive suppositio.*

TABULA SEXTA.

In Themate complexo, sive Enunciatione, spectandæ

- *Species, quæ sunt*
  - *Primò*
    - *Simplex,*
    - *Composita,*
      - *Copulativa,*
      - *Hypothetica,*
      - *Disjunctiva,*
      - *Adversativa*
      - *Relativa,* — cap. 27
  - *Secundò*
    - *Pura,*
    - *Modalis,*
      - *Necesse,*
      - *Impossibile,*
      - *Possibile,*
      - *Contingens,* — cap. 28
- *Affectiones,* tab. 7.

TABULA SEPTIMA.

Affectiones thematis complexi vel sunt

- *Absolutæ, eæque vel*
  - *Quantitas, cujus ratione dicitur enunciatio,*
    - *Universalis,*
    - *Particularis,*
    - *Singularis,*
    - *Indefinita,* — cap. 29.
  - *Qualitas, cujus ratione dicitur enunciatio*
    - *Primò*
      - *Affirmans,*
      - *Negans,*
        - *utraq;*
          - *Finita,*
          - *Infinita,* — cap. 30.
    - *Secundò*
      - *Vera,*
        - *Necessaria,*
          - *De omni,*
          - *Per se,*
          - *Universaliter prima,* — cap. 31.
        - *Contingens.*
      - *Falsa,* cap 31.
- *Relatæ*
  - *Conversio,*
    - *Simplex,*
    - *Per accidens,*
    - *Per contrapositionem.*
  - *Æquipollentia,*
  - *Subalternatio,* — cap. 32.
  - *Oppositio*
    - *Vera*
      - *Contrarietas,*
      - *Contradictio.*
    - *Apparens,*
      - *Subcontrarietas,*
      - *Oppositio indefinita,* — cap. 33

TABU-

TABULA OCTAVA.

Pars Organica agit de instrumentis Logicis, quæ sunt,

- I. *Definitio, cujus spectandæ sunt*
  - *Species*
    - *Definitio Nominis*, cap. 1. lib. 1.
    - *Definitio Rei*
      - *Perfecta; in qua spectandæ* (cap. 2.)
        - *Leges,*
        - *Partes*
          - *Genus,*
          - *Differētia*
      - *Imperfecta*, cap. 3.
  - *Modus eam investigandi*, cap. 4.
- II. *Divisio; cujus spectandæ sunt*
  - *Species* (cap. 5.)
    - *Divisio Nominis,*
    - *Divisio Rei*
      - *Per se; eaq. Totius*
        - *Universalis,*
        - *Formalis,*
        - *Essentialis,*
        - *Integralis.*
      - *Per accidens*
  - *Leges.*
- III. *Syllogismus; qui consideratur vel ratione*
  - *Formæ; ubi agitur*
    - *De genesi, in qua spectanda*
      1. *Definitio & partes syllogismi*, cap. 6.
      2. *Figuræ & modi*, c. 7.
      3. *Axiomata, regulæ & proprietates*, cap. 8.
      4. *Reductio*, cap. 9.
    - *De euporia, sive de ratione inveniendi medii accommodata ad figuras & modos*, cap. 10.
    - *De speciebus Syllogismorum*, tab. 9.
  - *Materiæ*, tab. 10.
- IV. *Methodus; eáque vel*
  - *Naturalis* (cap. 28.)
    - *Totalis*
      - *Synthetica,*
      - *Analytica.*
    - *Partialis eáque vel thematis*
      - *Simplicis,*
      - *Complexi.*
  - *Arbitraria.*

TABULA NONA.

Syllogismus quintupliciter dividitur in species:

- I. { *Syllogismus stricte dictus*, *Inductio*. } cap. 11.
- II. { *Perfectus*, *Imperfectus*, { *Enthymema*, *Exemplum*. } } cap. 11.
- III. { *Simplex*, *Compositus*, { *Ex compositis enunciationibus* { *Hypotheticus*, *Disjunctivus*, *Relativus*. } cap. 12. *Ex pluribus syllogismis*, { *Dilemma*, *Prosyllogismus*, *Sorites*. } cap. 13 } }
- IV. { *Purus*, *Modalis*. } cap. 14.
- V. { *Directus*, *Indirectus*. } cap. 14.

TABULA DECIMA.

- *Syllogismus ratione materiæ, vel est*
  - *Verus, isque vel*
    - *Dialecticus, in quo spectanda*
      - *Problemata*
        - *Notionalia,*
        - *Realia,*
          - *Absoluta,*
          - *Comparata.*
      - *Propositiones.* — cap. 15.
      - *Inventio argumentorum, quò spectant*
        - *Loci*, cap. 16.
        - *Canones*
          - *Absoluti, pertinentes ad locos*
            - *Consentaneos*, c. 17
            - *Dissentaneos,*
            - *Comparatos,*
            - *Testimonia,* — cap. 18.
          - *Comparati*, cap. 19.
    - *Demonstratio*
      - τὸ διότι, *in qua spectandæ*
        - *Præcognitiones*, cap. 20.
        - *Conditiones pertinentes ad*
          - *Conclusionem,*
          - *Medium,* — cap. 21
          - *Principia*
            - *Axiomata,*
            - *Theses,* — c. 22.
      - τὸ ὅτι
        - *Ab effectu, ubi*
        - *de regressu,*
        - *A causa remota,* — cap. 23.
  - *Falsus*
    - *Pseudographema*, cap. 25.
    - *Sophisma*
      - *In voce,*
        - *Homonymia,*
        - *Amphibolia,*
        - *Compositio,*
        - *Divisio,*
        - *Accentus,*
        - *Figura dictionis.* — cap. 26.
      - *In re,*
        - *Accidens,*
        - *Dictum simpliciter & secundùm quid,*
        - *Ignoratio elenchi,*
        - *Consequens,*
        - *Petitio quæstionis,*
        - *Non causa ut causa,*
        - *Multiplex interrogatio* — cap. 27.

FINIS.

This edition
not in Wing

Fr. Burgersdicii

INSTITUTIONUM *LOGICARUM* SYNOPSIS,

ſive

RUDIMENTA LOGICA.

In quibus præcipuæ definitiones, diviſiones, & regulæ, ad artem Logicam pertinentes, per quæſtiones & reſponſiones, breviter & dilucidè proponuntur.

Ut vaſcula anguſti oris ſuperfuſam humoris copiam reſpuunt, ſenſim autem influentibus, vel etiam inſtillatis, complentur: ſic, animi puerorum quantum excipere poſſint, videndum. Quint. lib. 1. Inſt. Orat.

CANTABRIGIÆ,
Apud JOANN. FIELD, Celeberrimæ Academiæ Typographum. 1668.

Fr. Burgersdicii

INSTITUTIONUM LOGICARUM SYNOPSIS,

sive

RUDIMENTA LOGICA.

In quibus præcipuæ definitiones, divisiones, & regulæ, ad artem Logicam pertinentes, per quæstiones & responsiones, breviter & dilucide proponuntur.

Ut pusilla angusti oris vasa superfusam humoris copiam respuunt, sensim autem influentibus, vel etiam instillatis complentur: sic animi puerorum quantum excipere possint, videndum. Quint. lib. 1. Inst. Orat.

CANTABRIGIÆ:
Apud Joann. Field, Celeberrimæ Academiæ Typographum. 1668.

INSTITUTIONUM LOGICARUM SYNOPSIS,

Sive

Rudimenta Logica.

Capita respondent capitibus Institutionum Logicarum.

LIB. I.

CAP. I.

Unde dicta est Logica?

Voce λόγ☉, quæ inter cætera, tum *rationem* tum *orationem*, significat. Logica enim dirigit intellectûs nostri *rationem*, sive cônceptus, eósque docet aptâ *oratione* interpretari.

Quid est Logica?

Logica est ars conficiens instrumenta, iisque dirigens intellectum in cognitione rerum.

Quot sunt partes Logicæ?

Duæ: prior agit de thematibus, eorúmque variis affectionibus; posterior disserit de ipsis instrumentis, quibus themata tractantur, sive quibus intellectus dirigitur, cùm in thematum, sive rerum cognitione quærenda versatur.

CAP. II.

Quid est thema?

Thema est, quicquid intellectui cognoscendum proponi potest.

Quomodo dividitur thema?

In simplex & complexum.

Quid est thema simplex?

Quod sine notionū complexione, sive sine affirmatione aut negatione, apprehéditur; ut, *Socrates, disputat, respublica, hircocervus*

Quid complexum?

Quod apprehenditur duabus pluribúsve notionibus affirmatione aut negatione copulatis; ut *Socrates disputat: Ningit, pluit, itur, statur.*

Quotuplex est thema simplex?

Duplex; Universale & singulare.

Quid est universale?

Universale est, quod de pluribus suâpte naturâ prædicari aptum est; ut, *homo, equus, planta.*

Quid singulare?

Quod de uno tantùm suâpte naturâ prædicari aptum est; ut *Alexander, Bucephalus, hæc pyrus,*

Quomodo vocantur singularia?

Individua.

Quare?

Quia dividi non possunt in plura ejusdem nominis ac naturæ. Alexander enim dividi non potest in plures Alexandros, nec Bucephalus in plures Bucephalos: at homo dividi potest in plures homines, putà, in Socratem & Platonem; & equus in plures equos, putà, in Bucephalum & Cyllarum, &c.

Quotuplicia sunt individua?

Duplicia; determinata & vaga.

Quot modis determinantur individua?

Quatuor modis: 1, nomine proprio; ut, *Plato, Socrates, Bucephalus, Melampus.* 2, nomine communi sive appellativo, quod per excellentiam sumitur pro proprio; ut, *Philosophus pro Aristotele, Orator pro Cicerone.* 3, pronomine demonstrativo; ut, *hic, ille homo.* 4, periphrasi; ut, *Apostolus gentium,* id est, *Paulus.*

Quid est individuum vagum?

Quod effertur pronomine incertæ partis; ut, *aliquis, quidam homo.*

CAP. III.

Quæ sunt spectanda in themate simplici.

PRimò, categoriæ, & affectiones, quæ ex varia rerum habitudine ad se invicem, & ex modo quo intellectus eas concipit, atq; inter sese comparat, oriuntur: deinde, interpretatio, & affectiones, quas intellectus vocabulis affingit ex modo conceptus suos interpretandi.

Quid est categoria?

Categoria est series rerum sub eodem summo genere gradatim dispositarum.

Quot sunt categoriæ?

Decem: substantia, quantitas, qualitas, relatio, actio, passio, ubi, quando, situs, & habitus.

CAP. IV.

Quid est substantia?

SUbstantia est res per se subsistens, & substans accidentibus; ut, *spiritus, corpus, cælum, ignis, aqua, lapis, arbor, equus,* &c.

Quid est per se subsistere?

Non esse in alio ut in subjecto. Hac enim ratione distinguitur substantia ab accidentibus, utpote quæ semper alicui subjecto inhærent: quorum adeò esse nihil aliud est quàm inesse.

Quid est esse in subjecto?

Esse in subjecto dicitur, quod cùm in alio sit, non ut pars, non potest

potest tamen existere separatum ab eo in quo est.

Quotuplex est substantia?

Duplex; prima & secunda.

Quid est substantia prima?

Substantia singularis; ut, *Alexander, Bucephalus*.

Quid secunda?

Substantia universalis; ut, *homo, equus*.

Quomodo discernis primam substantiam à secunda?

Prima substantia non dicitur de subjecto, cùm ipsa omnibus subjiciatur. *Alexander* enim de nullo dicitur, nisi de seipso. At substantia secunda, quamvìs in subjecto non sit, dicitur tamen de subjecto, nempe de primis substantiis sibi subjectis. *Homo* enim dicitur de *Alexandro*, *Socrate*, *Platone*, &c. *equus* de *Bucephalo*, *Cyllaro*, &c.

Quot sunt notæ substantiarum?

Sex. *Quæ est prima nota?*

Non esse in subjecto: nimirum quia per se subsistit.

Quæ secunda?

Dici de aliis synonymώs; hoc est, quoad nomen, & quoad definitionem. Hæc nota convenit secundis substantiis, non primis.

Quæ tertia?

Significare τὸ δέ τι, *hoc aliquid*, id est, tale quid, quod digito demonstrari potest. Hæc nota convenit potissimùm primis substantiis.

Quæ quarta?

Non habere contrarium. Substantia enim substantiæ non est contraria per se, sed per qualitates; ut, *aqua* & *ignis*.

Quæ quinta?

Non recipere magìs & minùs. Una enim eadémque substantia non fit magìs aut minùs substantia, quàm erat antea. Nam puer crescens, non fit magìs homo, aut magìs substantia, quàm erat primo nativitatis suæ momento.

Quæ est sexta nota?

Unam eandémq; numero substantiam suscipere contraria. Sic licèt aqua frigida, mutatione sui, calida fiat, manet tamen una eadémque numero aqua.

CAP. V.

Quid est quantitas?

Quantitas est accidens, quod per se partē habet extra partem.

Quotuplex est quantitas?

Duplex; continua & discreta.

Quid est quantitas continua?

Cujus partes communi termino copulantur.

Quotuplex est?

Duplex; magnitudo & tempus.

Quid est magnitudo?

Magnitudo est quantitas permanens.

Quot sunt species magnitudinis?

Tres; linea, superficies, & corpus.

Quid est linea?

Linea est magnitudo uno modo divisibilis; ut, *ulna*, *milliare*, *stadium*.

Quid est superficies?

Superficies est magnitudo duobus modis divisibilis; ut, *jugerum*.

Quid corpus?

Corpus est magnitudo tribꝰ modis divisibilis. Huc pertinet omnis quantitas substantiæ corporeæ.

Qui sunt termini magnitudinis?

Termini lineæ sunt pūcta, superficiei, lineæ; corporis, superficies.

Quid est tempus?

Tempus est quantitas fluens; ut, *hora, dies, annus, olympias.*

Qui sunt termini temporis?

Momenta, sive τὰ νῦν. His enim copulantur partes temporis, sicut partes lineæ copulantur punctis.

Quid est quantitas discreta?

Quantitas discreta est, cujus partes non copulantur communi termino; ut, *duo, tria, decem.*

Quid de loco, oratione, ac motu statuendum?

Locus definitur *superficies corporis ambientis*: atque hactenus referri debet ad superficiem. Oratio & motus non sunt species quantitatis, sed quanta per accidens.

Quot sunt notæ quantitatis?

Tres.

Quæ est prima nota?

Non habere contrarium.

Quæ secunda?

Non recipere magis & minus. Quantitas quidem *major* fit, sed non fit *magis* quantitas.

Quæ tertia?

Res ab illa dici æquales aut inæquales.

CAP. VI.

Quid est Qualitas?

Qualitas est accidens, à quo subjectum quale duntaxat denominatur.

Quot sunt species qualitatis?

Quatuor: 1, habitus & dispositio; 2, potentia & impotentia naturalis; 3, patibilis qualitas & passio; 4, forma & figura.

Quid est habitus?

Habitus est qualitas adventitia ad operandum cum facilitate.

Quid dispositio?

Dispositio est habitus imperfectus.

Illustra rem exemplo.

Si quis in arte aliqua, scientia, aut virtute, puta Logica, Physica, aut justitia, aliquantulum profecit, is dispositione affectus est: si quis artis, scientiæ, aut virtutis culmen attigit, is dicitur esse prædictus habitu.

Quid est potentia naturalis?

Potentia naturalis est qualitas sensibus non obvia, quâ subjectum naturâ suâ aptum est ad agendum vel patiendum.

Quid impotentia?

Impotentia est diminuta potentia.

Adde exemplum.

Ingenium, indoles, memoria, sensus, robur, &c. sunt potentiæ, sive facultates naturales: quum hæ dotes admodum imperfectæ sunt, veluti si quis *obtuso sit ingenio, labili memoriâ, infirmâ valetudine,* &c. dicuntur impotentiæ.

Quid est qualitas patibilis?

Patibilis qualitas, est, quæ efficit passionem in sensu.

Quid passio?

Passio est patibilis qualitas, quæ subitò fit, & citò perit.

Da exemplum.

Lux, color, sonus, sapor, odor, calor, frigus, humiditas, siccitas, gravitas, levitas, &c. sunt qualitates patibiles, si aliquandiu permaneant in subjecto: si citò evane-

evanescant, ut *pallor ex metu, rubor ex verecundia*, dicuntur passiones.

Quid est figura?

Figura est qualitas orta ex terminatione magnitudinis; ut, *triangulum, circulus, sphæra, pyramis, cylindrus*.

Quid est forma?

Forma est figura cum colore; ut, *pulchritudo, deformitas*.

Quomodo differt figura & forma à patibili qualitate.

Patibilis qualitas uno tantùm; figura & forma pluribus sensibus percipitur.

Quot sunt notæ qualitatis?

Tres.

Quæ est prima nota?

Habere contrarium. Nam calor frigori, & album nigro contrarium est.

Quæ secunda?

Recipere magis & minùs. Alius enim alio doctior, melior, aut prudentior est.

Quæ tertia?

Res ab illa dici similes aut dissimiles.

CAP. VII.

Quid sunt relata?

Relata sunt, quæ id ipsum, quod sunt, aliorum esse dicuntur, vel alio aliquo modo ad aliud referuntur.

Explica definitionem exemplis.

Pater dicitur filii pater; *dominus*, servi dominus; *majus*, minore majus; *simile*, simili simile. Hæc enim referuntur ad aliud hoc quod sunt; ideóq; sunt relata. At *tenebræ* dicuntur quidem lucis, verùm non dicuntur *lucis tenebræ*, sed *lucis privatio*: & *Alexander* dicitur quidem *Philippi*, sed non dicitur *Alexander Philippi*, sed filius. Hæc ergò dicuntur quidem aliorum, sed non dicuntur aliorum *hoc quod sunt*; ac proinde non sunt relata.

Quotuplicia sunt relata?

Duplicia; alia secundùm dici, alia secundùm esse.

Quæ vocas relata secundùm dici?

Quæ, cùm sint res absolutæ, nomine tenus referuntur ad aliud; ut, *scientia* & *scibile, sensus* & *sensibile*.

Quæ secundùm esse?

Quorum tota essentia consistit in respectu ad aliud; ut *pater* & *filius*, *maritus* & *uxor*.

Quomodo aliter etiam dividuntur relata?

Dividuntur etiam in relata realia, & relata rationis.

Quænam sunt relata?

Quæ suâ naturâ referuntur ad aliud; ut, *dominus* & *servus, magistratus* & *subditus*.

Quæ rationis?

Quæ solâ mentis operâ referuntur ad aliud; ut, *dextrum* & *sinistrum*?

An hæc omnia pertinent ad hanc categoriam?

Non. Nam relata secundùm dici, cùm habeant essentiam absolutam, sunt aliarum categoriarum.

Quænam sunt in unaquaque relatione consideranda?

Subjectum, fundamentum, terminus, relatum & correlatum.

Quid est subjectum?

Subjectũ est, cui inhæret relatio.

Quid

Quid fundamentum?

Fundamentum est, quo mediante relatio inhæret subjecto.

Quid terminus?

Terminus est, cum quo subjectum in relatione comparatur.

Quid est relatum?

Relatum est subjectum cum relatione.

Quid correlatum?

Correlatum est terminus cum relatione opposita.

Illustra hæc omnia exemplis.

In relatione patris ad filium, subjectum est aliquis homo, putà, *Philippus*; fundamentum, *generâsse*; terminus, alius homo putà, *Alexander generatus*; relatum, *pater*; correlatum, *filius*. Philippus enim propterea est pater Alexandri, quia Alexandrum generavit. Contrà, in relatione filii ad patrem, subjectum est *Alexander*; fundamentum *generatum esse*; terminus, *Philippus qui generavit*; relatum, *filius*; correlatum, *pater*.

An relatum & correlatum semper differunt appellatione?

Non semper: sæpe enim idem nomen utriusq; est; ut, *amicus*, *hospes*, *rivalis*, &c. Atq; hæc vocantur relata æquiparantiæ. Cætera, quæ appellatione differunt, ut, *dominus* & *servus*, *pater* & *filius*, dicuntur relata disquiparantiæ.

Quot sunt notæ relatorum?

Quinque.

Quæ est prima nota?

Habere contrarium. *Amicus* enim & *inimicus*, *simile* & *dissimile*, contraria sunt.

Quæ secunda?

Recipere magis & minus. Aliud enim alio *similius* est aut *dissimilius* ei cum quo comparatur.

Quæ tertia?

Reciprocari. Nam *pater est filii pater*, & *filius* vicissim *est patris filius*.

Quæ quarta?

Esse simul natura: nimirum, quatenus relata sunt. Etsi enim, qui *pater est*, *prius fuit*, *quàm filius*; non tamen *prius pater fuit*, *quàm filium haberet*.

Quæ quinta?

Esse simul cognitione. Unum enim relatum nequit sine altero cognosci.

CAP. VIII.

Quid est actio?

Actio est à qua dicimur agere.

Quid est agere?

Agere est aliquid efficere.

Quid est passio?

Passio est à qua dicimur pati.

Quid est pati;

Pati est recipere effectum agentis.

Da exempla.

Generare, *augere*, *calefacere*, *movere*, &c. sunt actiones: *generari*, *augeri*, *calefieri*, *moveri*, sunt passiones.

Quænam sunt in actionibus spectanda?

Agens, patiens, terminus à quo, & terminus ad quem.

Declara hæc omnia exemplis.

In calefactione, agens est ignis aut sol; patiens, is qui calefit; terminus à quo, frigus; terminus ad quem, calor, à quo calefactio nominata est. Similiter in generatione hominis, agens est pater; patiens, semen; terminus à quo, privatio humanæ formæ in semine,

mine, sive, non esse hominem; terminus ad quem, is qui generatur. Nam qui generatur, ex non homine fit homo.

Quot sunt notae actionis & passionis?

Duae; habere contrarium, & recipere magis & minus. Nam calefactio frigefactioni contraria est; & alia magis, alia minus calefaciunt aut frigefaciunt, calefiunt aut frigefiunt.

CAP. IX.

Quid est ubi?

UBi est modus quo res finitae alicubi esse dicuntur.

Quomodo differt ubi à loco?

Locus solis corporibus tribuitur, *ubi* etiam spiritibus. Deinde, *loci* vocabula pertinent ad quaestionem quâ quaeritur, *quanta* res sit; at vocabula hujus categoriae spectant ad quaestionem quâ quaeritur, *ubi* aut *unde* res sit, *quo* abit; ut, *domi*, *foris*, *ruri*, *in foro*, *in curia*, *&c.*

Quid est quando?

Quando est modus quo res finitae aliquando esse, fuisse, aut fore dicuntur.

Quomodo differt quando à tempore?

Eodem ferè modo, quo *ubi* à *loco*. Nam *tempus* propriè tribuitur rebus Physicis, quae in successione consistunt, & mutationibus obnoxiae sunt. *Quando* tribuitur etiam rebus permanentibus & momentaneis. Deinde, *temporis* vocabula solvunt quaestiones quae fiunt per *quamdiu*; vocabula hujus categoriae solvunt quaestiones quae fiunt per *quando*; ut, *hodie*, *cras*, *heri*, *aestate*, *vere*, *calendis*, *nonis*, *consule Manlio*, *&c.*

Quid est situs?

Situs est ordo partiû inter se; ut, *sedere*, *stare*, *pronum*, *supinum esse*.

Quid est habitus?

Habitus est modus, quo vestis, aut aliquid instar vestis, corpori circumpositum, appensum, aut alio aliquo modo adjunctum est; ut, *vestitum*, *armatum*, *togatum*, *galeatum*, *hastatum*, *barbatum*, *tapetibus instratum esse*, *&c.*

CAP. X.

Atq; haec de thematum simplicium categoriis; quid porrò sequitur?

AFfectiones, quas diximus ex varia rerum in categoriis dispositarum collatione oriri.

Quotuplices sunt affectiones thematum simplicium?

Duplices; aliae sunt simplices, aliae conjunctae.

Quas vocas simplices?

Quae singulis rebus seorsum conveniunt; ut, praedicabilia, totum & pars, causa & causatum, subjectum & adjunctum.

Cur vocas has affectiones simplices?

Quia, licet genus referatur ad speciem, totum ad partem, causa ad causatum, subjectum ad adjunctum, alterúmque sine altero non consistat; unaquaeque tamen res seorsum genus, totum, causa, aut subjectum dici potest.

Quid sunt praedicabilia?

Praedicabilia sunt, quae de pluribus verè, propriè, naturaliter, atque immediatè affirmantur.

Quot sunt praedicabilia?

Quinque; genus, species, differentia, proprium, & accidens.

CAP. XI.

Quid est genus?

Genus est, quod de pluribus specie differentibus prædicatur in quæstione, quâ quæritur quid res sit; ut, *Quid est homo, aut bestia? Animal. Quid pyrus, aut pomus? Arbor.*

Quid est species?

Species est, quæ collocatur sub genere, ità ut de eo genus prædicetur in quæstione, qua quæritur quid sit.

Quotuplex est genus?

Duplex; summum sive generalissimum, & medium sive subalternum.

Quotuplex est species?

Item duplex; infima sive specialissima, & media sive subalterna.

Quid est genus summum?

Quo non est aliud superius genus.

Quid est species infima?

Quâ non est alia inferior species.

Quid est genus subalternum?

Quod respectu inferioris est genus, & respectu superioris, species.

Quid species subalterna?

Quæ respectu superioris est species, & respectu inferioris, genus.

Illustra rem exemplo.

In categoria substantiarum, *substantia* est summum genus; *homo*, infima species; quæ inter *substantiam* & *hominem* interjecta sunt, ut *animal, vivens, corpus*, sunt genera & species subalterna. Nam *animal* est *hominis* genus, & species *viventis*; *vivens* est genus *animalis*, & species *corporis*; *corpus* est genus *viventis*, & species *substantiæ*. Eodem modo res se habet in cæteris categoriis.

Quænam species constituit secundum prædicabile?

Infima: species enim subalterna prædicatur ut genus.

Quomodo definitur species specialissima?

Hoc modo; *Species est, quæ de pluribus & numero differentibus prædicatur in quæstione, quâ quæritur quid sit res*; ut, *Quid est Socrates, Plato? Homo. Quid Bucephalus, Cyllarus? Equus. Quid Phylax, Melampus? Canis.*

CAP. XII.

Quid est differentia?

Differentia est, quâ res à re differt.

Quotuplex est differentia?

Duplex; accidentalis & essentialis.

Quid est differentia accidentalis?

Quâ res differunt accidentibus; idque vel ab aliis; sic Europæus differt ab Afro, colore; vinum ab aceto, sapore; vel etiam à se invicè; sic doctus differt à seipso indocto, senex à seipso puero.

Quid est differentia essentialis?

Quæ addita generi speciem constituit, & ab aliis speciebus essentialiter distinguit.

Quænam

Quænam sunt munera differentiæ essentialis?

Dividere genera, & speciem cum genere constituere.

Da exemplum.

Facultas ratiocinandi dividit animal, & addita animali constituit hominem.

Quænam differentia constituit tertium prædicabile?

Differentia essentialis: differentiæ enim accidentales pertinent ad quartum & quintum prædicabile.

Quomodo definitur differentia essentialis?

Hoc modo; *Differentia est, quæ de pluribus, vel numero, vel etiam specie differentibus, essentialiter prædicatur in quæstione, quâ quæritur, qualis sit res;* ut, *Quale animal est homo? Rationale. Qualis ars est Logica? Quæ instrumenta conficit, iisque dirigit intellectum in cognitione rerum.*

CAP. XIII.

Quot modis dicitur proprium?

Quatuor modis. Proprium primo modo dicitur, quod convenit soli alicui speciei, sed non omnibus illius individuis; ut, *hominem esse statuarium.* Secundo modo, quod convenit omnibus individuis alicujus speciei, sed non solis; ut, *hominem esse bipedem.* Tertio modo, quod convenit soli alicui speciei, omnibúsque illius individuis, sed non semper; ut, *hominem ridere, aut canescere.* Quarto modo, quod convenit soli alicui speciei, omnibúsq; illius individuis, & semper; ut, *hominem risibilem esse.*

Quænam propria constituunt quartum prædicabile?

Propria quarti modi: reliqua pertinent ad quintum prædicabile.

Quid est proprium quarto modo?

Proprium est, quod non declarat quid res sit, & tamen soli inest, & cum ea reciprocatur. Sic *risibilitas* reciprocatur cum *homine*, (omnis enim homo risibilis est, & quicunq; risibilis est, etiam est homo;) *facultas hinniendi*, cum *equo; latrandi*, cum *cane*, &c.

Quid est accidens?

Accidens est, quod abest & adest sine subjecti interitu; hoc est, quod sine contradictione de subjecto suo affirmari & negari potest.

Quotuplex est accidens?

Duplex; separabile, & inseparabile.

Quid est accidens separabile?

Quod naturaliter à subjecto suo separari potest; ut, *stare, sedere, sanitas, eruditio*, &c.

Quid inseparabile?

Quod naturaliter nequit à subjecto suo separari; ut, [illegible] in *corvo; albor in cygno.*

Quomodo dici potest accidens inseparabile esse accidens, si non possit separari à subjecto suo?

Accidens inseparabile [illegible] nequit à subjecto separari, & ideo dicitur inseparabile. Idem tamen separari potest à subjecto cogitatione, & hactenus dicitur accidens, in eoq; à proprio [illegible] tinguitur, quod nè cogitatione quidē potest à subjecto [illegible]

CAP. XIV.
Quid est totum?

TOtum est, quod constat plurium convenienti unione.

Quotuplex est totum?

Duplex; aliud per se, aliud per accidens.

Quid vocas totum per se?

Cui partes per se insunt.

Quid per accidens?

Cui partes insunt per accidens.

Quænam partes dicuntur toti inesse per se, & quæ per accidens?

Partes per se inesse dicuntur, cùm aut ipsum totum partibus essentiale est, aut partes toti.

Explica rem exemplo.

Animal est totum per se respectu *hominis* & *bestiæ*, & respectu *corporis* & *animæ*; at *homo* est totum per accidens respectu *servorum* & *liberorum*, *bonorum* & *malorum*. Nam *animal* pertinet ad essentiam *hominis* & *bestiæ*; illiúsque essentia ex *corpore* & *anima* constituitur. At *liberum* aut *servum*, *bonum* aut *malum esse*, non conveniunt homini ratione essentiæ, sed sunt accidentia, quæ ad essentiam extrinsecùs accedunt.

Quotuplex est totum per se?

Quadruplex; universale, formale, essentiale & integrale.

Quid est totum universale?

Totum universale nihil aliud est, quàm genus respectu specierum, aut species respectu individuorum. Et quia species in genere, & individua in specie non actu, sed potentiâ continentur, factum est, ut totum universale sit appellatum *totum potentiale*; cæteræ species totius dicuntur *totum actuale*.

Quid est totum formale?

Totum formale nihil aliud est, quàm species respectu generis & differentiæ, quibus definitur.

Quid est totum essentiale

Quod constat materiâ & formâ.

Quid totum integrale?

Quod partem habet extra partem.

Declara harum specierum discrimen exemplo aliquo putà, animalis.

Animal est totum universale respectu *hominis* & *bestiæ*; & totum formale, respectu *corporis viventis*, & *sensûs*; (definitur enim *corpus vivens sentiens*) totum essentiale, respectu *corporis* & *animæ*; deniq; totum integrale, respectu *capitis*, *ventris*, *artuum*, &c.

Quomodo dividitur totum integrale?

In homogeneum & heterogeneum, sive similare & dissimilare.

Quid est totum homogeneum?

Quod partes habet ejusdem nominis ac naturæ; ut substantiæ inanimes, *aqua*, *vinum*, *caro*, *lapis*; item *magnitudo*, *tempus*, *numerus*, *motus*, &c.

Quid est totum heterogeneum?

Quod partes habet diversi nominis ac naturæ; ut substantiæ animatæ; item, *exercitus*, *ecclesia*, *mundus*, & id genus alia.

Quotuplex est totum per accidens?

Quadruplex: vel enim causa diversorum effectorum totum dicitur, vel effectum diversarum causarum, vel subjectum diversorum adjunctorum, vel adjunctum diversorum subjectorum. Sed hac de re plura in doctrina de divisione.

CAP.

CAP. XV, & XVI.

Quid est causa?

CAusa est cujus vi res est.

Quid est causatum?

Quod à causis constituitur.

Quot sunt causæ?

Quatuor: materia, forma, efficiens, & finis.

An ut causa, ità quoq; causatum dividitur?

Non: una enim & eadem res est causatum omnium causarum: idq; *compositum* dicitur respectu materiæ & formæ; *effectum*, respectu efficientis; & *medium* sive *destinatum*, respectu finis.

Quid est materia?

Materia est causa interna, ex qua res fit, aut constat. Ex. gr. semen est materia viventis, ex qua fit; corpus est materia, ex qua constat: illa solet appellari *materia generationis*; hæc, *materia compositionis*.

An materia generationis & materia compositionis semper diversæ sunt?

Non semper. Nam scamnum fit & constat ex ligno; nubes, ex vapore; glacies, ex aqua.

Quid est forma?

Forma est causa interna, per quam res est id quod est. Sic anima est forma viventis; figura, forma statuæ, &c.

An res non est etiã per materiam?

Omnino: sed per materiam non est *id quod est*, hoc est, non est certa species. Quòd enim res fit, hæc æque materiæ debetur ac formæ: sed quòd fit hoc potiùs quàm illud, id totum debetur formæ.

CAP. XVII.

Quid est causa efficiens?

CAusa efficiens est causa externa, à qua res verâ causalitate proficiscitur.

Cur dicis causalitate verâ?

Ut causam efficientem à fine distinguerem. Nam res effecta etiam proficiscitur à fine; sed causalitate sive motione metaphoricâ.

Quot modis dividitur causa efficiens.

Octo potissimùm modis.

Quæ est prima divisio?

Causa efficiens alia est emanativa vulgò dicta, alia activa.

Quænam causa vocatur vulgò emanativa?

A qua res immediatè, ac sine ulla actione media emanat. Sic ignis est causa caloris sui, omnisque forma est causa emanativa suarum proprietatum.

Quid est causa activa?

Quæ effectum producit agendo. Sic ignis est causa caloris in eo qui calefit.

Quæ est secunda divisio?

Causa efficiens vel est immanens, vel transiens.

Quæ est causa immanens?

Quæ producit effectum in seipso. Sic dicitur intellectus causa suorum conceptuum.

Quæ transiens?

Quæ producit effectum extra se. Sic architectus est causa domûs; qui projicit, causa projecti lapidis.

Quæ est tertia divisio?

Causa efficiens alia libera est, alia necessaria.

Quænam

Quænam causæ dicuntur liberæ?

Quæ consultò causant. Sic, qui pro arbitratu suo ambulat, domum struit, bella gerit, aut aliud aliquid agit, dicitur causa libera istarum rerum, quas efficit.

Quænam dicuntur necessariæ?

Quæ causant necessitate naturæ. Sic lapis descendens, ignis ascendens, aut urens materiam idoneam, dicitur causa necessaria motûs, aut ustionis.

Quæ est quarta divisio?

Causa efficiens alia est per se, alia per accidens.

Quid est causa per se?

Quæ producit effectum naturæ suæ, aut consilio consentaneum.

Quid causa per accidens?

Quæ effectum producit præter consilium, aut naturæ suæ propensionem.

Explica rem exemplis.

Cùm piscator pisces capit, dicitur causa per se capturæ piscium; cùm extrahit aureum tripodem, dicitur causa per accidens; illud enim proposuerat; hoc evenit præter consilium. Similiter, cùm animal sibi simile generat, dicitur causa per se generati animalis; cùm generat monstrum, dicitur causa per accidens: quia hoc accidit præter propensionem naturalem animalis. Dicitur etiã alio modo causa per accidens: sed vide hac de re *Institutiones* nostras.

Quæ est quinta divisio?

Causa efficiens alia est principalis, alia minùs principalis.

Quam vocas principalem?

Quæ suâ virtute effectum producit.

Quam minùs principalem?

Quæ principali causæ inservit ad effectum producendum.

Quotuplex est causa minùs principalis?

Triplex; causa procatarctica, causa proëgumena, & instrumentum.

Quam vocas causam procatarcticam?

Quæ causam principalem extrinsecùs incitat ad agendum.

Quam proëgumenam?

Quæ causam principalem intus disponit vel etiam proritat ad agendum.

Quid est instrumentum?

Quod causæ principali in ipsâ rei effectione subservit.

Declara hanc divisionem exemplo.

Causa principalis ædificii, est architectus, sive faber; causa procatarctica, merces, aut is, qui mercedem pollicetur; causa proëgumena, lucri cupiditas; instrumenta, serra, securis, &c.

Quæ est sexta divisio?

Causa efficiens, vel est prima, vel secunda.

Quæ causa dicitur prima?

Quæ non pendet à causa priore. Estq; vel absolutè prima; ut, *Deus*; vel prima in suo genere; ut, *cælum*, *anima*. Deus enim est prima causa omnium rerum: cælum est prima causa motuum ac mutationum naturalium; anima prima causa operationum vitalium, non absolutè, sed in genere causarum naturalium.

Quænam dicuntur causæ secundæ?

Quæ pendent ab aliqua priore causa, idq; vel à causa absolutè prima (sic omnes causæ creatæ *secundæ causæ* dicuntur:) vel etiã à causa priore in suo genere; sic instrumentũ dicitur causa *secunda* respectu causæ principalis.

Quæ

Quæ est septima divisio?

Causa efficiens alia est universalis, alia particularis.

Quid est causa universalis?

Quæ eâdem efficientiâ cum aliis causis concurrit ad plura effecta; ut, *cœlum*.

Quid particularis?

Quæ suâ efficientiâ tantùm unum effectum producit: ut, natura cujusque rei naturalis.

Quæ denique est octava & ultima divisio?

Causa efficiens alia est proxima, alia remota.

Quænam dicitur proxima?

Quæ effectum producit immediatè, sive quæ ipsa cum effecto conjungitur; vel ratione existentiæ suæ, vel ratione virtutis, vel ratione utriusque. Quarum, quæ suâ existentiâ cum effecto conjungitur sine ulla virtute media, speciali appellatione *proxima* dicitur.

Quæ remota?

Quæ effectum producit mediâ causâ propinquiore; sive, quæ neq; existentiâ, neq; virtute suâ cum effecto conjuncta est.

Da exempla.

Avus est causa remota *nepotis*, *pater* est causa proxima *filii*; sed appellatione generali: causæ emanativæ sunt causæ proximæ, appellatione speciali.

CAP. XVIII.

Quid est finis?

Finis est causa, cujus gratiâ res est: hoc est, quæ sui amore incitat causam efficientem ad agendum, & ad consecutionem sui. Sic eruditio dicitur finis studiorum, quia studiosus eruditionis amore impellitur ad studendum. Hic impulsus vocatur *motio metaphorica*?

Quotuplex est finis?

Duplex: subordinatus & ultimus.

Quid est finis subordinatus?

Qui refertur ad finem ulteriorem.

Quid ultimus?

Qui non refertur ad ulteriorem.

Quot modis dicitur finis ultimus?

Duobus modis. Vel enim finis absolutè ultimus est; ut *felicitas*; vel in suo tantùm genere; sic *cognitio veritatis* est ultimus finis Logicæ.

CAP. XIX.

Quid est subjectum?

Subjectum est, cui aliquid præter essentiam adjungitur.

Quid est adjunctum?

Quod alicui præter essentiam adjungitur.

Quot modis dividitur adjunctum?

Tribus [illegible] modis.

[illegible] divisio?

Adjunctum aliud est proprium, aliud commune. Hæc divisio ex iis, quæ antè dicta sunt, satis intelligitur.

Quæ est secunda divisio?

Adjuncta alia absoluta sunt, alia limitata.

Quænam sunt adjuncta absoluta?

Quæ subjecto simpliciter ac sine

sine limitatione conveniunt; ut, *hominem mortalem esse.*

Quæ limitata?

Quæ subjecto conveniunt secundùm quid; ut *hominem immortalem esse.*

Quæ est tertia divisio?

Adjunctum aliud est internum, aliud externum.

Quid est adjunctum internum.

Quod subjecto inhæret.

Quid externum?

Quod extrinsecùs tantùm ad subjectum ordinatur.

Da exemplum.

Color, magnitudo, figura, indoles, mores, &c. sunt interna adjuncta hominis: *actiones, locus, tempus, vestes*, &c. sunt adjuncta externa.

Quotuplex est adjunctum externum.

Triplex; objectum, signum, & circumstantia.

Quid est objectum?

Objectum est, circa quod res operando versatur: sic objectum visûs est *color*; auditûs, *sonus*.

Quid est signum?

Signum est, quod sensibus seipsum, & id, cujus signum est, intellectui offert. Sic *aurora* est signum orituri solis, *vestigium*, pedis; *hedera suspensa*, venalis vini.

Quid est circumstantia?

Circumstantia est, quod circa rem est, sive adjacet, aut appositum est. Huc pertinet locus, tempus, vestitus, armatura, &c.

CAP. XX.

Atque hactenus de affectionibus simplicibus: quas vocas affectiones conjunctas?

Quæ pluribus rebus conjunctim conveniunt. Quales sunt, convenientia, diversitas, oppositio, & ordo. Una enim res dici potest alterius genus, pars, causa, subjectum, &c. at uni rei seorsum, ut est una, non potest tribui convenientia, diversitas, oppositio, aut ordo.

Quid est convenientia.

Convenientia est, quâ plura, aut quasi plura, uniuntur.

Quomodo dividitur convenientia?

In simplicem & analogicam.

Quid est convenientia simplex?

Convenientia unius cum alio in eodem tertio.

Quid analogia?

Analogia est rationum similitudo, sive convenientia plurium cum pluribus in eadem habitudine.

Da exemplum.

Homo & bestia conveniunt in communi natura *animalis*; *mel & fel* conveniunt *colore*. Hæc est convenientia simplex. At *auriga & gubernator*, *os & radix*, sunt analoga: quia, ut auriga se habet ad currum, ità se habet gubernator ad navim; & ut os se habet ad animal, ità radix se habet ad plantam: utrobique est quædam similitudo habitudinis ad aliud.

Quotuplex est convenientia simplex?

Duplex; identitas, & convenientia accidentalis.

Quid est identitas?

Identitas est unitas essentiæ.

Quotuplex est?

Duplex; subordinata, & coordinata.

Quæ

Quam vocas subordinatam identitatem?

Quâ conveniunt superiora cum inferioribus: putà, genus cum speciebus, aut species cum individuis sibi subjectis; & vicissim. Sic conveniunt *animal* & *homo*, *homo* & *Socrates*, *habitus* & *ars*, *ars* & *Logica*, &c.

Quotuplex est identitas coordinata?

Triplex; numerica, specifica, & generica.

Quid est identitas numerica?

Quâ unumquodque individuum convenit cum seipso. Sic Socrates senex est idem numero homo qui fuerat puer.

Quid specifica?

Quâ plura individua conveniunt in eadem specie; ut, *Socrates* & *Plato* in natura humana?

Quid generica?

Quâ plures species earúmque individua conveniunt sub eodem genere, vel proximo, vel remoto; ut, *homo* & *equus*, *Bucephalus* & *Alexander*, sub *animali*; *homo* & *equus*, *planta* & *lapis*, sub *corpore*.

Quotuplex est convenientia accidentalis?

Duplex; interna (quæ iterum in paritatem & similitudinem dividitur) & externa.

Quid est paritas?

Paritas est convenientia in quantitate. Paria dicuntur, quæ æquè magna sunt.

Quid est similitudo?

Similitudo est convenientia in qualitate aut in passione. Similia dicuntur, quæ eâdem qualitate affecta jam sunt, aut etiamnum afficiuntur.

Quid est convenientia externa?

Convenientia externa est convenientia in causis, effectis, subjectis, aut adjunctis externis; hoc est, quæ non pertinent ad essentiam. Sic duo fratres germani conveniunt causâ efficiente; pluvia & grando, materiâ; artifices ejusdem professionis, effectis; virtutes & vitia, subjecto; ægritudo & amor, signo, nempe pallore.

CAP. XXI.

Quid est diversitas?

Diversitas est, quâ res à se invicem distinguuntur.

Quotuplex est diversitas?

Duplex; alia essentialis, alia accidentalis.

Quomodo dividitur diversitas essentialis?

In subordinatam & coordinatam.

Quid est diversitas subordinata?

Quâ superiora differunt ab inferioribus; putà, genus à speciebus, & species ab individuis sibi subjectis; & vicissim. Sic differt animal ab homine & bestia; homo à Socrate & Platone.

Quotuplex est diversitas co-ordinata?

Triplex; numerica, specifica, & generica.

Quid est diversitas numerica?

Quâ distinguuntur individua ejusdem speciei; ut, *Socrates* & *Plato*.

Quid specifica?

Quâ distinguuntur species ejusdem generis, & earum individua; ut, *homo* & *equus*, *Alexander* & *Bucephalus*.

Quid generica?

Quâ distinguuntur genera, tum

 summa,

summa, tum subalterna, eorumq; species & individua; ut, *substantia* & *quantitas*, *corpus* & *spiritus*, *animal* & *planta*, *homo* & *pyrus*, *Socrates* & *hæc pyrus*.

Quotuplex est diversitas accidentalis?

Duplex; interna (quæ in imparitatem & dissimilitudinem subdividitur) & externa.

Quid est imparitas?

Imparitas est diversitas in quantitate. Imparia sunt, quorum alterum altero majus est aut excellentius.

Quid est dissimilitudo?

Dissimilitudo est diversitas in qualitate, aut passione. Et dissimilia dicuntur, quæ diversâ qualitate jam affecta sunt, aut etiamnum afficiuntur.

Quid est diversitas externa?

Diversitas externa est diversitas in causis, effectis, subjectis, aut adjunctis externis; hoc est, quæ non pertinent ad essentiam. Sic mures à sole geniti ex putredine differunt causâ efficiente & materiâ ab iis muribus qui ex semine generantur.

CAP. XXII.

Quid est oppositio?

Oppositio est pugna rerum.

Quænã res dicũtur pugnare?

Quæ neque de se invicem, neque de eodem tertio, secundùm idem, ad idem, eodem modo atque tempore, verè affirmari possunt.

Quot sunt species oppositorum?

Quinque: disparata, contraria, relativè opposita, privativè opposita, & contradicentia.

Quid sunt disparata?

Disparata sunt, quorum unum pluribus opponitur eodem modo; ut, *homo* & *equus*, *album* & *rubrum*. Etenim homo non equo solùm, sed & leoni, lupo, &c. & album non solùm rubro, sed & viridi, flavo, cæruleo, cæterisque mediis coloribus opponitur eodem modo, hoc est, eodem oppositionis genere.

Cur dicis eodem modo?

Quia servus & domino opponitur & libero: non tamen dominus & servus disparata sunt: quia servus opponitur domino relativè; libero, contrariè.

Quid sunt contraria?

Contraria sunt duo absoluta, quæ sub eodem genere plurimùm distant; ut *album* & *nigrum*, *calidum* & *frigidum*, *virtus* & *vitium*, *par* & *impar*.

Quomodo dividuntur contraria?

In mediata & immediata.

Quæ vocas mediata?

Quæ admittunt medium participationis; ut, *calor* & *frigus*, *album* & *nigrum*.

Quæ immediata?

Quæ non admittunt medium participationis; ut, *par* & *impar*, *rectum* & *obliquum*.

Quid sunt relativè opposita?

Quæ id ipsum, quod sunt, oppositorum esse dicuntur, vel alio quovis modo ad illa referuntur; ut, *pater* & *filius*, *dominus* & *servus*.

Quid sunt privativè opposita?

Privativè opposita sunt habitus & illius privatio.

Quid intelligitur hoc loco nomine habitus?

Quodlibet accidens, quod à subjecto

jecto suo separari potest, puta, vel potentia naturalis, vel habitus in qualitate, vel patibilis qualitas, vel operatio, vel habitus in decima categoria.

Quid est privatio?

Privatio est absentia habitûs in subjecto, quod per naturam suam, & per tempus à natura definitû, aptum est habitum recipere.

Da exempla eorum quæ opponuntur privativè.

Visus & *cæcitas*, *scientia* & *ignorantia*, *lux* & *tenebræ*, *motus* & *quies*, *nudum* & *vestitum esse*, *&c.*

Quid sunt contradicentia?

Contradicentia sunt ens & non-ens; ut, *homo*, *non-homo*; *album*, *non-album*; *videre*, *non videre*.

CAP. XXIII.

Quid est ordo?

ORdo est secundùm quem aliquid altero prius aut posterius, vel etiam simul cum illo dicitur.

Quot modis dicitur prius & posterius?

Quinque modis; tempore, naturâ, dispositione, dignitate, & cognitione.

Quid est prius tempore?

Quod altero vetustius & antiquius dicitur. Sic Pythagoras dicitur prior Socrate; & bellum Trojanum, bello Punico.

Quid prius naturâ?

Quod prius est existendi consecutione, aut causalitate.

Quid vocas prius existendi consecutione?

A quo non reciprocatur existendi consecutio. Sic *animal* prius est *homine*; & *numerus binarius*, *ternario*. Posito enim homine, ponitur animal; at posito animali, non necesse est poni hominem: similiter, posito ternario numero, binarius quoque ponitur; at posito binario, non necesse est poni ternarium.

Quid vocas prius causalitate?

Quod reciprocatur secundùm existendi consecutionem, & alterum quomodocunq; causa est, cur alterum existat. Sic sol est prior suâ luce, non tempore, sed naturâ sive causalitate.

Quid est prius di positione?

Quod minùs abest ab initio. Sic *exordium* prius est cæteris partibus in oratione.

Quid prius dignitate?

Quod præstantius est. Sic magistratus prior est subditis, dominus, servis; pater, liberis.

Quid prius cognitione?

Quod notius est.

Quot modis dicitur aliquid altero notius?

Duobus; vel quoad naturam, vel quoad nos.

Quænam dicuntur notiora secundùm naturam?

Quæ naturâ priora sunt; ut, universalia singularibus, partes toto, causæ effectis, &c.

Quæ quoad nos?

Quæ naturâ posteriora, sensibusque nostris viciniora sunt; ut, singularia universalibus, totum suis partibus, effectum causæ.

Quot modis dicitur simul?

Totidem ferè modis, quot prius & posterius dicitur; sed duo modi cæteris usitatiores sunt; simul tempore, & simul naturâ.

Quænam dicuntur simul tempore?

Quæ eodem tempore existunt; ut æquales, & σύγχρονοι, h. e. *contemporanei.*

Quæ simul naturâ?

Simul naturâ dicuntur primò, quæ reciprocantur quidem secundùm existendi consecutionem, sed ità, ut alterum non sit causa, cur alterum existat; ut, relatum & correlatum, putà, *pater* & *filius*. Deinde, quæ in ejusdem generis divisione sibi invicem opponuntur: ut, *homo* & bestia.

CAP. XXXIV.

Atque hactenus egimus de thematum simplicium categoriis, & affectionibus, quæ ex rerum in categoriis dispositarum collatione oriuntur: quid porrò sequitur?

INterpretatio thematum simplicium, & affectiones, quas intellectus noster vocabulis affingit, ex modo conceptus suos interpretandi.

Quid est interpretatio?

Interpretatio est vox articulata, animi conceptus ex instituto significans.

Quotuplex est interpretatio?

Duplex; dictio, quæ est interpretatio simplex, & oratio, quæ est interpretatio composita.

Quid est dictio sive interpretatio simplex?

Cujus nulla pars significat separatim: ut, *homo, piscis, lapis.*

Quid est oratio sive interpretatio composita?

Cujus partes significant aliquid separatim; ut, *homo est animal: piscis non respirat.*

Quomodo dividitur dictio?

In nomen & verbum.

Quid est nomen?

Nomen est dictio, quæ sine tempore significat, & conjuncta verbo substantivo *est*, effert verum aut falsum; ut, *homo, animal.*

Quid est verbum?

Verbum est dictio, quæ tempus adsignificat, & semper signum est eorum, quæ, de altero dicuntur; ut, *disputat, currit.*

Quomodo dividitur nomen, & verbum?

Utrumque dividitur in finitum & infinitum.

Quid est nomen aut verbum finitum?

Quod habet significationem definitam; ut, *homo currit.*

Quid infinitum?

Cujus significationem negandi nota *non* indefinitam facit; ut, *non-homo, non-currit.*

CAP. XXV.

Quænam sunt spectanda in dictionibus?

PRimò, etymologia & conjugatio; deinde, homonymia & synonymia.

Quid est etymologia?

Etymologia est ratio vocis in significando, ex origine declarata; veluti, cùm *mutuum* dicitur, quasi *de meo tuum.*

Quid sunt conjugata?

Conjugata sunt, quæ vocis & significationis affinitate juncta, terminatione differunt; ut, *justitia, justus, justè: sapientia, sapiens, sapienter, sapere.*

Quot partibus constat conjugatio?

Tribus; voce primitivâ, paronymâ

nymâ sive denominatâ, & casu.

Quid est vox primitiva?

Vox primitiva est vox abstracta, quæ ab alia voce non est denominata.

Quid paronyma sive denominata?

Vox paronyma est vox concreta, quæ à voce primitivâ sic derivata est, ut ab ea terminatione solâ differat.

Quid casus?

Casus hoc loco est adverbium à nomine aut verbo suæ conjugationis deductum: aliàs casus est quælibet vocis inflexio.

Adde exemplum.

Justitia, *sapientia*, sunt voces abstractæ sive primitivæ; *justus*, *sapiens*, *sapere*, voces concretæ, sive paronymæ; *justè*, *sapienter*, casus.

CAP. XXVI.

Quid est vox synonyma sive univoca?

Quæ res significat, quibus ratio essentiæ, sive definitio communi nomini accommodata, est eadem.

Quid vox homonyma?

Quæ res significat, quibus ratio essentiæ, sive definitio communi nomini accommodata, est diversa.

Da exemplum.

Vox *animal* cùm animali vivo simul & picto tribuitur, est homonyma; quia non est una communis essentia aut definitio vivi & picti animalis: at cùm homini & bestiæ tribuitur, est synonyma: quia una eadémque essentia est & definitio animalis, quæ homini & bestiæ cum ipso communi nomine *animalis* communis est.

Quotuplex est vox homonyma?

Duplex; alia à casu, alia à consilio.

Quænam voces dicuntur homonymæ à casu?

Quæ diversis rebus significandis sine causa sunt impositæ; veluti, cùm *jus* dicitur, tum quod sorberi potest, tum quod injuriæ opponitur.

Quænam à consilio?

Quæ diversis rebus significandis certâ ratione sunt impositæ.

Quotuplex est ratio homonymiæ?

Duplex; alia enim in rebus est; alia in nobis.

Quotuplex est ea, quæ in rebus esse dicitur.

Iterum duplex; tropus scilicet, & inæqualis attributio generis. Omnia enim vocabula tropica sunt ambigua; veluti cùm *anima* ponitur pro homine, *autor* pro libro, &c. Tum etiam vocabula generum, quæ suis speciebus communicantur inæqualiter; ut, *ens*, cùm dicitur de substantia & accidente; *sanum esse*, de animali, de cibo, & de urina. Inter vocabula tropica maximè elucent metaphorica: in quibus spectatur similitudo rerum, vel simplex; veluti, cùm homo vafer *vulpes* dicitur, aut homo impurus, *porcus*: vel analogica; veluti, cùm minister ecclesiæ *pastor* vocatur.

Quando voces homonymæ dicuntur propter rationem in nobis sitam?

Cùm nomen propinquæ aut charæ personæ indimus liberis nostris, ad conservandam illius memoriam; aut personæ piæ aut illustris, ob spem similitudinis, aut ad exemplum.

CAP. XXVII.

Atq; hæc de themate simplici: quid porrò sequitur?

THema complexum, ejúsque interpretatio, quæ enunciatio dicitur.

Quid est enunciatio?

Enunciatio est oratio, in qua aliquid de aliquo verè aut falsò pronunciatur; ut, *Terra est rotunda: Mare non est altius terrâ.*

Cur non discernis thema complexum ab illius interpretatione, ut factum fuit in themate simplici?

Quia eædem species, eædémq; affectiones in themate complexo, atque in illius interpretatione, sive enunciatione considerandæ sunt.

Quænam sunt spectanda in enunciatione?

Species & affectiones.

Quænam sunt species enunciationis?

Primò, simplex & composita; deinde, pura & modalis.

Quid est enunciatio simplex?

Quæ non potest in plures enunciationes resolvi; ut, *Canis latrat: Verres est fur.*

Quæ sunt partes enunciationis simplicis?

Subjectum & prædicatum.

Quid est subjectum?

Cui aliquid in enunciatione simplici tribuitur.

Quid prædicatum?

Quod alicui in enunciatione simplici tribuitur.

Quid ergò de copula verbali EST statuendum?

Copula est censetur pars prædicati: ut in hâc enunciatione, *Homo est animal*; subjectum est *homo*, prædicatum, *est animal.*

An copula EST semper in enunciatione exprimitur?

Non: sæpe in verbo continetur; ut, *Socrates sapit*: hoc enim idem est, ac *Socrates est sapiens.*

Quid est enunciatio composita?

Quæ constat ex pluribus enunciationibus inter se copulatis.

Quotuplex est?

Quintuplex; copulativa, hypothetica, disjunctiva, adversativa, & relativa.

Quid est enunciatio copulativa?

Cujus partes connectuntur conjunctione copulativâ, *&*, *que*, *quoque*, aut simili; ut, *Credidit Abraham Deo, & imputatum ei fuit ad justitiam.*

Quid est hypothetica?

Cujus partes connectuntur conjunctione conditionali *si*; ut, *Si Deus est, mundus regitur providentiâ.* In his prior pars dicitur antecedens; altera, consequens.

Quid disjunctiva?

Cujus partes connectuntur conjunctione disjunctivâ, *aut*, *vel*, *sive*, *seu*, aut simili; ut, *Aut justificamur fide, aut operibus.*

Quid adversativa?

Cujus partes connectuntur conjunctionibus adversativis, *quamvis*, *tamen*, *non*, *sed*, aut similibus; ut, *Non formosus erat, sed erat facundus Vlysses.*

Quid relativa?

Cujus partes connectuntur mutuâ relatione; ut, *Qualis rex, talis grex: Quod non est compositum, est immortale: Dum spiro, spero.*

CAP. XXVI.

Atquæ hæc de prima divisione: accedamus ad alteram. Quid est enunciatio pura?

IN qua non exprimitur, quomodo partes cohærent; ut, *Homo est animal: Homo non est lapis.*

Quid modalis?

In qua exprimitur, quomodo partes cohærent; ut, *Necesse est hominem esse animal*, aut *non esse lapidem.*

Quot sunt modi?

Quatuor; necesse, impossibile, possibile, & contingens.

Quæ sunt partes enunciationis modalis?

Dictum & modus: ut, in hac enunciatione, *Necesse est hominem esse animal*; dictum est, *hominem esse animal*; modus, *necesse.*

Quomodo disponendæ sunt hæ partes?

Ità ut dictum sit subjectum, & modus prædicatum.

CAP. XXIX.

Atque hæc de speciebus: quotuplices sunt affectiones enunciationum?

DUplices; absolutæ & relatæ.

Quænam sunt affectiones absolutæ?

Quantitas & qualitas.

Quomodo dividitur enunciatio ratione quantitatis?

In universalem, particularem, indefinitam, & singularem.

Quid est enunciatio universalis?

In qua subjectum universale accipitur universaliter, hoc est, cum nota universalitatis, *omnis*, *nullus*, aut simili; ut, *Omnis homo est animal: Nullus cometa est stella.*

Quid particularis?

In qua subjectum universale accipitur particulariter, hoc est, cum nota partis incertæ, *aliquis*, *quidam*, aut simili; ut, *Aliquis homo est dives: Non cuivis homini contingit adire Corinthum.*

Quid indefinita?

Cujus subjectum universale nullâ quantitatis notâ definitur; ut, *Matres amant liberos suos.*

Quid singularis?

Cujus subjectum est singulare; ut, *Milo occidit Clodium.*

CAP. XXX.

Quomodo dividitur enunciatio ratione qualitatis.

PRimò, in affirmantem & negantem; deinde, in veram & falsam.

Quid est enunciatio affirmans?

Quæ partes conjungit; ut, *Omnis homo est animal: Si Deus est, mundus regitur providentiâ: Necesse est Deum esse justum.*

Quid negans?

Quæ partes dividit; ut, *Terra non movetur: Non, si casus est in natura, providentia Dei tollitur: Non necesse est Socratē disputare.*

Quomodo dividitur enunciatio tum affirmans, tum negans?

In finitam & infinitam.

Quam vocas finitam?

Quæ constat subjecto & prædicato finitis; ut, *Omne corpus est in loco.*

Quam infinitam?

Quæ constat subjecto, aut prædicato, aut etiam utroque infinito; ut, *Non-ens excluditur à categoriis: Quidam homines sunt non-mali: Quidam non adeò divites sunt minimè sordidi.*

In quo differt enunciatio negans ab infinita affirmante?

In enunciatione negante ponitur negatio proximè ante copulam, aut ante verbum quod vim copulæ continet, aut ante notam quantitatis, vel etiam in nota quantitatis includitur: ut, *Quidam homines non sunt electi: Lapides non vivunt; Non omnis homo est impius: Nullæ bestiæ ratiocinantur.* Si duæ negationes concurrant, enunciatio censetur affirmata; ut, *Nullus homo non peccat.* Si negatio alio loco ponatur, efficit enunciationem infinitam affirmantem; ut, *Quidam non locuples potest esse dives: Omne animal non-rationale est bestia: Adam potuit non peccare.*

CAP. XXXI.

Hæc de affirmatione & negatione. Porrò quid est enunciatio vera?

Quæ conjungit ea, quæ revera conjuncta sunt: aut dividit quæ revera sunt divisa.

Quid falsa?

Quæ conjungit ea, quæ divisa sunt; aut dividit, quæ conjuncta sunt.

Quomodo dividitur enunciatio vera?

In necessariam & contingentem.

Quam vocas necessariam?

Quæ non potest esse falsa; ut, *Homo est animal*, aut, *non est lapis.*

Quot sunt gradus necessitatis in enunciatione?

Tres: κατὰ παντὸς, καθ' ἀυτὸ, & καθόλȣ πρῶτον. hoc est, *de omni, per se*, & *universale primum.*

Quæ dicitur enunciatio de omni.

In qua prædicatum omni subjecto convenit, & semper; ut, *Corvus est niger: homo est bipes.*

Quæ dicitur per se?

Cujus subjectum & prædicatum essentiali nexu cohærent.

Quot sunt modi enunciationis per se?

Duo: vel enim prædicatum ponitur in definitione subjecti, vel subjectum in definitione prædicati.

Quænam enunciationes pertinent ad primum modum?

In quibus vel genus prædicatur de specie; ut, *Homo est animal*? vel differentia; ut, *Homo est rationalis*: vel integra definitio; ut, *Homo est animal rationale.*

Quænam pertinent ad secundum modum?

In quibus proprietates prædicantur de subjecto suo; idque vel singulæ seorsum; ut *Homo est risibilis*: vel duæ disjunctim; ut, *Numerus est par aut impar.*

Quænam enunciatio dicitur universaliter prima?

In qua prædicatum subjecto convenit, quatenus ipsum est id

id quod est; sive, quæ constat terminis reciprocis: ut, *Homo est risibilis.*

Quomodo se habent hi gradus ad se invicem?

Posterior includit priorem, non vicissim. Enunciatio enim per se, est etiam de omni, & enunciatio universaliter prima, est etiam per se; sed non vice versâ.

Quid est enunciatio contingens?

Quæ potest esse falsa; ut, *Socrates disputat.*

Quot sunt modi enunciationum contingentium?

Tres: quædam plerunque veræ sunt; ut, *Matres diligunt liberos suos:* quædam rarò, ut, *Homines nascuntur bicipites:* quædam ancipiti conditione nunc veræ sunt, nunc falsæ; ut, *Aleator vincit.*

Quotuplex est enunciatio falsa?

Duplex; possibilis & impossibilis.

Quæ est enunciatio possibilis?

Quæ potest esse vera; ut, si falsò dicas pluere.

Quæ impossibilis?

Quæ non potest esse vera; ut, *Homo est lapis.*

CAP. XXXII.

Quot sunt affectiones enunciationum compositæ?

Duæ sunt præcipuè considerandæ; conversio, & oppositio.

Quid est conversio?

Conversio est transpositio prædicati in locum subjecti, salvâ veritate enunciationis.

Quotuplex est conversio?

Triplex; conversio simplex, conversio per accidens; & conversio per contrapositionem.

Quid est conversio simplex?

In qua servatur qualitas & quantitas enunciationis.

Ubi habet locum?

In enunciatione universali negante, & particulari affirmante; ut, *Nullus homo est lapis; ergò nullus lapis est homo: Aliquod animal est album; ergò aliquod album est animal.*

Quid est conversio per accidens?

In qua, servatâ qualitate, diminuitur quantitas.

Ubi habet locum?

In universali affirmante; ut, *Omnis homo est animal; ergò aliquod animal est homo.*

Quid est conversio per contrapositionem?

In qua, loco subjecti & prædicati, ponitur utriusque contradictio.

Ubi habet locum?

In universali affirmante; ut *Omne mortale est genitũ; ergò quod non est genitum, non est mortale.*

CAP. XXXIII.

Quid est oppositio?

Oppositio est pugna enunciationũ in affirmando & negando.

Quænam enunciationes dicuntur pugnare?

Quæ idem, de eodem, secundùm idem, ad idem, eodem modo, & eodem tempore, affirmant & negant.

Quotuplex est oppositio enunciationum?

Duplex; contrarietas & contradictio.

Quid

Quid est contrarietas?

Contrarietas est oppositio inter duas universales; ut, *Omnis homo est justus*, *Nullus homo est justus*.

Quæ est regula contrariorum?

Enunciationes contrariæ possunt simul esse falsæ, non simul veræ.

Quid est contradictio?

Contradictio est oppositio inter universalem & particularem; ut, *Omnis homo est justus*, *Non omnis homo est justus*: *Nullus homo est justus*, *Aliquis homo est justus*. Vel inter duas singulares; ut, *Aristides fuit justus*, *Aristides non fuit justus*.

Quæ est regula contradicentium?

Enunciationum contradicentium altera semper vera est, altera semper falsa.

An non aliæ species oppositionum vulgò tribuuntur enunciationibus?

Itá.

Quæ?

Subcontrarietas, & oppositio indefinita.

Quænam dicuntur enunciationes subcontrariæ?

Duæ particulares, quarum altera affirmat, altera negat; ut, *Aliquis homo est justus*, *Aliquis homo non est justus*.

Quæ dicuntur indefinitè oppositæ?

Duæ enunciationes indefinitæ, quarum altera affirmat, altera negat; ut, *Homines sunt justi*, *Homines non sunt justi*.

Quæ est regula veritatis in hisce enunciationibus.

Enunciationes subcontrariæ & indefinitè oppositæ possunt esse simul veræ, non simul falsæ.

Cur non recensuisti subcontrarietatem & oppositionem indefinitam inter species oppositionum?

Quia enunciationes subcontrariæ & indefinitæ non sunt revera oppositæ, sed videntur tantúm. Possunt enim simul esse veræ.

SYNO-

SYNOPSIS LOGICÆ LIBER SECUNDUS.

CAP. I.

Absoluta est prima pars Logicæ, quæ agit de thematibus, eorúmq; variis affectionibus: veniamus ad partem alteram, in qua dixisti agi de instrumentis, quibus themata tractanda sunt. Quot sunt ergò ejusmodi instrumenta.

QUatuor; definitio, divisio, syllogismus, & methodus. Ex quibus definitio & divisio inserviunt tractandis thematibus simplicibus; syllogismus, complexis; methodus utrisque.

Quæ est materia, ex qua hæc instrumenta conficiuntur.

Affectiones thematum simplicium. Ex his enim definitiones & divisiones formantur: hinc argumenta petuntur syllogismis: hæ denique debito ordine dispositæ, methodum constituunt.

Quid est definitio?

Definitio est oratio explicans quid sit id quod quæritur.

Quotuplex est definitio?

Duplex; alia nominis, alia rei.

Quid est definitio nominis?

Quæ nominis significationem explicat.

Quot modis explicatur nominis significatio?

Tribus modis: 1, notatione, sive etymologiâ; ut, *Triangulum est, quod habet tres angulos:* 2, voce conjugatâ; ut, *Qualitas est, à qua quales aliqui dicuntur:* 3, denique voce synonymâ notiore; ut, *Bovinator est tergiversator.* Huc pertinent lexica.

CAP. II.

Quid est definitio rei?

QUæ explicat, quid res ipsa sit.

Quomodo dividitur?

In perfectam & imperfectam.

Quam vocas definitionem perfectam?

Quæ rei essentiam attributis essentialibus explicat perfectè; ut, *Homo est animal rationale.*

Quot sunt leges perfectæ definitionis?

Sex. *Enumera.*

1. Definitio perfecta debet esse brevis.

2. Debet esse perspicua.

3. Debet cum definito reciprocari.

4. Debet

4. Debet esse affirmata.

5. Debet sine copulatione aut disjunctione partium proponi.

6. Debet constare ex attributis prioribus & notioribus naturâ; atque adeò ex indemonstrabilibus.

Quibus partibus constat definitio perfecta?

Genere & differentiâ.

Ut de genere nihil dicam, unde petitur differentia?

Differentia substantiarum petitur à forma: & cùm formæ sunt ignotæ, proprietas adhibetur loco formæ. Differentia accidentium sumitur à subjecto, objecto, causâ efficiente, aut finali.

Quomodo definiuntur accidentia propria?

Genere, subjecto, & causâ proximâ; eáq; vel efficiente; ut, *Eclipsis est defectus luminis in luna ob terram inter solem & lunã interpositam:* vel finali; ut, *Appetitus est facultas naturalis in animali, ad consequendum quod sibi bonum, & vitandum quod sibi malum videtur:* vel deniq; utrâque; ut *Respiratio est attractio & expulsio aëris reciproca, à pulmonibus facta, ad cordis refrigerium.*

Quomodo definiuntur accidentia communia?

Variis modis, ex quibus hi sunt præcipui. 1, Definiuntur genere & subjecto; ut, *Simitas est curvitas nasi.* 2, Genere & objecto; ut, *Physica est scientia corporis naturalis.* 3, Genere & fine; ut, *Grammatica est ars bene loquendi.* 4, Genere, objecto & fine, ut, *Liberalitas est virtus servans mediocritatem in eroganda & accipienda pecunia.* 5, Genere & causâ efficiente; ut, *Albor est color ortus ex prædominio perspicui.*

CAP. III, & IV.

Quid est definitio imperfecta?

Quæ rei essentiam non explicat attributis essentialibus, aut saltem non explicat perfectè: eáque proprio vocabulo *descriptio* dicitur.

Quando adhibetur imperfecta definitio?

1, Quando res ipsa non capit perfectam definitionem. 2, Quando nos rei essentiam non percipimus. 3, Quando desunt idonea vocabula, quæ in perfecta definitione requiruntur. 4. Quando aliorum captui definitio attemperanda est. 5, Denique, quando propositâ definitione alios delectare magis aut movere volumus, quàm docere.

Quæ res respuunt perfectam definitionem?

1, Res infinitæ; ut, *Deus.* 2, Quæ non habent veram essentiam; ut, *privationes.* 3, Quæ non habent unam essentiam; ut, *entia concreta & aggregata.* 4, Quæ non habent essentiam perfectam; ut, *partes, principia rerum, res in fieri* 5, Summa genera. 6, Individua.

Quarum rerum essentiam non possumus assequi?

Quæ per se non incurrunt in sensus nostros; ut substantiæ cùm corporeæ, tum incorporeæ.

Quot modis formatur definitio imperfecta?

Septem modis potissimùm.

Enumera

Enumera hos modos.

1. Cùm accidens proprium definitur solâ causâ externâ; ut, *Eclipsis est interpositio terræ.*

2. Cùm definitur genere & subjecto; ut, *Eclipsis est defectus luminis in luna.*

3. Cùm res aliqua definitur genere & proprietate unâ aut pluribus; ut, *Canis est bestia latrans.*

4. Cùm res definitur enumeratione partium aut specierum; ut, *Logica est ars definiendi, dividendi, argumentandi, & ordinandi.*

5. Cùm res definitur remotione oppositi; ut, *Virtus est vitium fugere.*

6. Cùm relatum definitur correlato; ut, *Dominus est qui habet servum.*

7. Cùm res definitur coacervatione circumstantiarum; ut, *Homo est animal bipes, implume, erecto vultu, manibúsque præditum.*

CAP. V.

Quotuplex est divisio?

Duplex; alia nominis, alia rei.

Quid est divisio nominis?

Enumeratio significationum homonymi vocabuli, aut distinctio ambiguæ sententiæ; ut, si quis recenseat significationes *juris*, aut distinguat hanc orationẽ, *Aio te Æacida Romanos vincere posse.* Hæc impropriè *divisio* appellatur; rectiùs *distinctio* dicitur.

Quid est divisio rei, sive divisio propriè dicta?

Divisio est explicatio totius per partes.

Quomodo distribuitur?

Eodem modo quo totum. Ac primò, in divisionem totius per se, & in divisionem totius per accidens.

Quotuplex est divisio per se?

Quadruplex: vel enim dividitur genus in species; ut, *animal in hominem & bestiam*: vel definitum in partes definientes; veluti, cùm *homo*, sive humana essentia dividitur, sive resolvitur in *animal & rationale*: vel compositum in materiam & formam; ut, *homo in corpus & animam rationalem*: vel deniq; integrum in sua membra; ut, *homo in caput, pectus, ventrem, artus, &c.*

Quotuplex est divisio per accidens?

Item quadruplex: vel enim dividitur causa per effecta; ut, *Plantæ aliæ calefaciunt, aliæ frigefaciunt*: vel effectum per causas; ut, *Testimonia alia sunt divina, alia humana. Statuæ aliæ sunt ex ære, aliæ ex marmore; supellex alia est ad ornatum, alia ad usum, &c.* vel subjectum per adjuncta; ut, *Homines alii sunt liberi, alii servi*: vel adjunctum per subjecta; ut, *Morbi alii corporis sunt, alii animi.*

Quot sunt leges bonæ divisionis?

Septem potissimùm.

Enumera omnes.

1. Partes debent in toto consentire.

2. Et inter se opponi.

3. Partes proximæ & immediatæ semper sumendæ sunt in divisione, non remotæ.

4. Partes singulæ minus continere debent, quàm totum.

5. Universæ, neque plus neq; minus.

6. Divisio

6. Divisio debet constare partibus paucissimis, &, si commodè fieri possit, duabus.

7. Modus dividendi adhibendus est, nè subdivisionum numerus nimiùm excrescat.

CAP. VI.

Quid est Syllogismus?

SYllogismus est oratio, in qua quibusdam positis, diversum quid a positis propter ea quæ posita sunt, necessariò sequitur.

Quot modis consideratur syllogismus?

Duobus modis: vel enim considerator absolutè ac ratione formæ, vel relatè ad conditiones materiæ ac varios effectus.

Prior consideratio quot habet partes?

Tres: vel enim agendum est de genesi sive ratione struendi syllogismum; vel de εὐπορίᾳ sive ratione inveniendi argumenti, vel de imperfectis speciebus syllogismi.

Quænam sunt in genesi spectanda?

Materia, tum remota, tum proxima; & forma.

Quæ est remota materia syllogismi?

Tres termini; minor, major, & medius.

Quis est minor terminus?

Subjectum quæstionis.

Quis major?

Prædicatum quæstionis.

Quis medius?

Argumentum, quod ad probandam quæstionem extrinsecus assumitur.

Quæ est materia proxima?

Tres propositiones: quarum prima vocatur major propositio, vel absolutè, propositio; secunda, minor propositio, vel assumptio; tertia, conclusio, complexio, quæstio.

Quibus terminis constat propositio major?

Majore & medio.

Quibus minor?

Minore & medio.

Quibus conclusio?

Minore & majore.

Quid est forma syllogismi?

Est apta trium propositionum dispositio ad conclusionem ex præmissis colligendam.

In quo consistit forma syllogismi?

In figura & modo.

Quid est figura?

Figura est legitima dispositio medii cum partibus quæstionis.

Quid est modus?

Modus est legitima propositionum secundùm quantitatem & qualitatem determinatio.

Quotuplices sunt modi?

Duplices; alii universales, alii singulares.

Quos vocas universales?

In quibus utraque vel altera propositionum præmissarum est universalis.

Quos singulares?

In quibus utraque præmissarum est singularis.

CAP.

CAP. VII.

Quot sunt figuræ?

TRes.

Quæ est prima figura?

In qua argumentum majori termino subjicitur, & de minore prædicatur.

Quæ secunda?

In qua argumentum de utroq; termino prædicatur.

Quæ tertia?

In qua argumentum utrique termino subjicitur.

Quot sunt modi universales in prima figura?

Quatuor; *barbara*, *celarent*, *darii*, *ferio*.

Quot in secunda?

Item quatuor; *cesare*, *camestres*, *festino*, *baroco*.

Quot in tertia?

Sex; *darapti*, *felapton*, *disamis*, *datisi*, *bocardo*, *ferison*.

Quid sibi volunt vocales harum vocum?

Indicant quantitatem & qualitatem propositionum, quibus præfiguntur: idque hoc modo;

Asserit A, negat E; verùm generaliter ambo:
Asserit I, negat O; sed particulariter ambo.

Da exempla in singulis modis: ac primùm primæ figuræ.

Bar-	*Omne animal sentit:*
ba-	*Omnis homo est animal:*
ra.	*Ergò omnis homo sentit.*
Ce-	*Nullum animal est lapis:*
la-	*Omnis homo est animal:*
rent.	*Ergò nullus homo est lapis.*
Da-	*Omnis color est visibilis:*
ri-	*Aliqua qualitas est color:*
i.	*Ergò aliqua qualitas est visibilis.*
Fe-	*Nullum vitium est positum in medio:*
ri-	*Aliquis habitus est vitium:*
o.	*Ergò aliquis habitus non est positus in medio.*

Da exempla secundæ figuræ.

Ces-	*Nullus dives est egenus.*
a-	*Omnis avarus est egenus:*
re.	*Ergò nullus avarus est dives.*
Cam-	*Omne animal est mortale:*
es-	*Nullus angelus est mortalis:*
tres.	*Ergò nullus angelus est animal.*
Fes-	*Nullum animal est planta:*
ti-	*Quoddam vivens est planta:*
no.	*Ergò quoddam vivens non est animal.*
Ba-	*Omnis homo est animal:*
ro-	*Quoddam vivens non est animal:*
co.	*Ergò quoddam vivens non est homo.*

Da exempla tertiæ figuræ.

Da-	*Omnis virtus est ardua:*
rap-	*Omnis virtus est honesta:*
ti.	*Ergò aliquod honestum est arduum.*

Nullus

Fe- *Nullus lapis vivit:*
lap- *Omnis lapis descendit naturaliter:*
ton. *Ergò aliquid, quod naturaliter descendit, non vivit.*

Di- *Aliquis homo furit:*
am- *Omnis homo est animal rationale:*
is. *Ergò aliquod animal rationale furit.*

Da- *Omnis avarus eget:*
tis- *Quidam avarus est locuples:*
i. *Ergò quidam locuples eget.*

Bo- *Aliquod corpus non est corruptibile:*
car- *Omne corpus est compositum:*
do. *Ergò aliquod compositum non est corruptibile.*

Fe- *Nulla virtus adfert miseriam;*
ris- *Quædam virtus est molesta:*
on. *Ergò quoddam molestum non adfert miseriam.*

Da etiam exempla modorum singularium in unaquaque figura.

In prima figura.

Meßias debuit crucifigi:
Jesus est Meßias:
Ergò Jesus debuit crucifigi.

In secunda figura.

Præceptor Alexandri fuit Stagirita:
Plato non fuit Stagirita:
Ergò Plato non fuit Præceptor Alexandri.

In tertia figura.

Judas fuit impius:
Judas fuit Apostolus:
Ergò quidam Apostolus fuit impius.

CAP. VIII.

Quibus fundamentis nititur neceßitas consecutionis in syllogismis universalibus.

SYllogismi affirmantes nituntur regulâ de omni; negantes, regulâ de nullo.

Quæ est regula de omni?

Quicquid de aliquo universali universaliter affirmatur, id affirmatur etiam de iis quæ sub illo continentur. Ex. gr. de omni homine affirmatur *animal*; sub homine continetur *Petrus, Paulus*, &c. ergò de his quoque affirmatur animal.

Quæ est regula de nullo?

Quicquid de aliquo omni negatur universaliter, id negatur etiam de omnibus iis, quæ sub illo continentur. Ex. gr. *lapis* negatur de omni animali: sub animali continetur *homo, equus, leo*, &c. ergò de his quoque negatur *lapis*.

Quo fundamento nituntur syllogismi singulares.

Regulâ proportionis.

Quæ est regula proportionis?

Quæcunque in uno tertio singulari conveniunt, ea quoque inter se conveniunt. Ex. gr. Davidi convenit fuisse Prophetam, & fuisse homicidam: hinc sequitur, aliquem Prophetam fuisse homicidam;

cidam; aut, aliquem homicidam fuisse Prophetam. Vel sic, *Quorum duorum unum alicui tertio singulari convenit, alterum non convenit, ea quoque inter se non conveniunt.* Ex. gr. Aristoteli convenit fuisse Philosophum, non convenit fuisse Atheniensem: hinc sequitur, aliquem Philosophum non fuisse Atheniensem; aut, aliquem Atheniensem non fuisse Philosophum.

An omnes syllogismi dictis fundamentis conformes sunt?

Omnino. Qui enim ab hisce fundamentis dissentiunt, non syllogismi, sed paralogismi sunt.

Unde cognoscis discrimen syllogismorum & paralogismorum?

Ex quibusdam legibus, quarum aliæ communes sunt omnibus figuris, aliæ singulis peculiares.

Quænam sunt leges communes?

I. In syllogismo non debent esse plures termini, nec pauciores tribus.

II. Non debet esse plus aut minus in conclusione, quàm fuit in præmissis.

III. Medium non debet ingredi conclusionem, neq; totum, neque ex parte.

IV. Extrema ità collocanda sunt in conclusione, ut erant sita in præmissis.

V. Ex duabus negantibus nihil concluditur.

VI. Non etiam ex duabus particularibus: sed bene ex duabus singularibus.

VII. Conclusio sequitur partem debiliorem: hoc est, si altera præmissarum negata est, conclusio quoque debet esse negans; & si altera præmissarum est particularis, conclusio quoq; est particularis.

Quæ sunt leges speciales?

I. Major primæ figuræ debet esse universalis, & minor affirmans.

II. Major secundæ figuræ debet esse universalis, & altera præmissarum negans.

III. Minor tertiæ figuræ debet esse affirmans; & conclusio particularis.

CAP. IX.

An syllogismi omnium figurarum sunt æquè perfecti?

Minimé: syllogismi primæ figuræ cæteris perfectiores sunt.

Quas ob causas.

Primò, quia in ea concludi possunt omnia genera problematum, affirmantia, negantia, universalia & particularia: cùm in secunda figura tantùm negantia concludi possint; & in tertia, tantùm particularia. Deinde; quia in prima figura apparet necessitas sequelæ syllogisticæ, & regula de omni & de nullo, quæ in cæteris figuris non ità liquidò conspiciuntur.

Cur ergò non semper adhibentur syllogismi primæ figuræ?

Quia, licèt hi syllogismi cæteris meliores sint evidentiâ sequelæ, conditio tamen materiæ sæpe ratiocinantem trahit ad secundam aut ad tertiam figuram.

CAP. X.

Satis dictum de genesi, sive de ratione struendi syllogismos: Qua in re consistit ἀπορία, sive ratio inveniendi medii?

UT medium idoneum eligatur ad conclusionem in qualibet figura & modo colligendam. Id verò quomodo fieri debeat, ex *Institutionibus* petendum est.

CAP. XI.

Pergamus ergò ad tertium membrum nostri instituti. Quot sunt species imperfecti syllogismi?

SEptem præcipuè: inductio, enthymema, exemplum, syllogismus hypotheticus, syllogismus disjunctivus, dilemma, & sorites.

Quid est inductio?

Inductio est argumentatio, in qua ex individuis colligitur species, aut ex speciebus genus, aut ex partibus totum.

Illustra singulos modos singulis exemplis.

Ex individuis species colligitur hoc modo; *Abel, Enoch, Noach, Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, Moses, Gedeon, Samson, Samuel, David; aliique multi, non aliter placuerunt Deo, quàm per fidem: ergò sine fide impossibile est Deo placere.* Ex speciebus colligitur genus hoc modo; *Milites, mercatores, agricolæ, opifices, homines eruditi, non sunt suâ sorte contenti: ergò nullum genus hominum suâ sorte contentum est.* Ex partibus colligitur totum hoc modo; *Libri Mosis, Prophetarum, Evangelistarum & Apostolorum sunt divinæ autoritatis: ergò tota S. Scriptura est divinæ autoritatis.*

An in inductione omnia individua, species, aut partes enumerandæ sunt?

Aut enumerandæ sunt, aut utendum hâc aut simili formula; *Nec potest dari dissimile exemplum.*

Quomodo evertitur inductio?

Cùm dissimile cæteris exemplum exhibetur; vulgò *instantia* dicitur.

Quid est enthymema?

Enthymema est syllogismus alterâ propositione truncatus; ut, *Avarus eget; ergò avarus non est dives: Qui non peccat, non est autor peccati; ergò Deus non est autor peccati.*

Unde dignoscitur utra duarum propositionum desit?

Ex conclusione, sive consequente. Si enim in antecedente exprimitur subjectum consequentis, deest major, ut fit in primo exemplo: si in antecedente exprimitur prædicatum consequentis, deest minor, ut fit in altero exemplo.

Quomodo perficiuntur ejusmodi enthymemata?

Additâ propositione quæ desideratur.

Quid si neque subjectum neque prædicatum consequentis sit in antecedente?

Tunc deest major: eâque additâ fit syllogismus hypotheticus. Sit enthymema, *Virtus est optanda; ergò vitium est vitandum:* adjiciatur

adjiciatur hæc major hypothetica, *Si virtus est optanda, tum vitium est vitandum*, & erit plenus syllogismus hypotheticus.

Quid est exemplum.

Exemplum est inductio imperfecta, in qua ex uno singulari colligitur universale, ut ex eo aliud singulare sequatur; ut, *Bellum Syllæ & Marii fuit Reipublicæ perniciosum; ergò bella civilia sunt Reipublicæ perniciosa; ac proinde etiam bellum Cæsaris & Pompeii.*

CAP. XII.

Quid est syllogismus hypotheticus?

Cujus major est hypothetica; ut, *Si Deus est, mundus regitur providentiâ: Atqui Deus est: Ergò mundus regitur providentiâ.*

An non etiam minor potest esse hypothetica?

Itá: sed hoc fit, cùm ipsa quæstio est hypothetica.

Unde dignoscitur, sintne syllogismi hypothetici boni, an vitiosi?

Ex hac regula: Ex syllogismis hypotheticis ii boni sunt, qui procedunt à positione antecedentis ad positionem consequentis, vel à remotione consequentis ad remotionem antecedentis; ut, *Si homo est animal, sentit: Atqui homo est animal: Ergò homo sentit.* Vel sic, *Si lapides vivunt, nutriuntur: Atqui lapides non nutriuntur: Ergò lapides non vivunt.* Qui procedunt à remotione antecedentis ad remotionem consequentis, vel à positione consequentis ad positionem antecedentis, vitiosi sunt; ut, *Si planta est animal, vivit: Atqui planta non est animal: Ergò planta non vivit.* Vel sic, *Si planta est animal, planta vivit: Atqui planta vivit: Ergò planta est animal.*

Quomodo revocantur syllogismi hypothetici ad categoricos?

Syllogismi hypothetici, in quibus idem est subjectum antecedentis & consequentis, fiunt categorici abjectâ conditione *Si*, & communi antecedentis & consequentis subjecto.

Quid si non subjectum, sed prædicatum antecedentis & consequentis idem sit?

Major hypothetica convertenda est in relativam. Ex. gr. sit syllogismus hypotheticus, *Si Abraham justificatus est ex fide, nos quoque ex fide justificabimur: Atqui Abraham*, &c. fiatque hujus syllogismi major relativa, erit syllogismus categoricus, hoc modo; *Quo modo Abraham justificatus est, eodem modo nos justificabimur: Atqui Abraham*, &c.

Quid si neque subjectum neque prædicatum antecedentis & consequentis idem sit?

Syllogismus hypotheticus non poterit fieri catagoricus. Ex. gr. hic syllogismus, *Si ex lege justitia, Christus frustrà mortuus est: Sed ex lege justitia: Ergò*, &c. nullo modo fieri potest categoricus.

Quid est syllogismus disjunctivus?

Cujus major est propositio disjunctiva.

Quotuplex est?

Duplex; bimembris, vel plurium membrorum.

Quomodo formatur bimembris?

Vel à positione alterutrius membri proceditur ad eversionem alterius; vel ab eversione alterutrius ad positionem alterius; ut, *Aut dies est, aut nox; sed dies est; ergò non est nox:* vel, *sed nox est, ergò non est dies:* vel, *sed non est dies, ergò nox:* vel, *sed non est nox, ergò dies.*

Quomodo formatur syllogismus disjunctivus plurium membrorum?

Cæteris membris sublatis, quod reliquum est, concluditur; ut, *Aut ver est, aut æstas, aut autumnus, aut hyems: Sed neque ver est, neque æstas, neque hyems: Ergò est autumnus.*

Quid si ambobus, vel omnibus membris sublatis, tollitur totum?

Est syllogismus ab enumeratione partium; ut, *Qui injuriam facit, id facit aut furto, aut adulterio, aut contumeliâ, aut alio aliquo modo: Atqui nemo sua furatur, nemo seipsum adulteratur, nemo seipsum afficit contumeliâ: Ergò nemo sibi facit injuriam.*

CAP. XIII, & XIV.

Quid est dilemma?

Dilemma est argumentatio duorum membrorum, quorum utrumque adjectum habet incommodum; ut, *Si ducenda est uxor, aut pulchra ducenda est, aut deformis: si pulchram ducis, erit solicitudini; si deformem, erit fastidio.*

Quot modis est dilemma infirmum?

Duobus modis; nempe si membra non sint immediatè opposita, aut si non satìs gravi incommodo urgeantur. Utroque modo infirmum est dilemma propositum. Nam inter pulchritudinem, & extremam deformitatem, medium aliquod interpositum est; & non necesse est, ut aut pulchritudo solicitudinem marito, aut deformitas fastidium pariat.

Quid est sorites?

Sorites est argumentatio constans multis propositionibus itâ collocatis, ut prædicatum propositionis præcedentis fiat subjectũ sequentis, indéq; prædicatum ultimum de primo subjecto concludatur; ut, *Quos Deus præcognovit, eos prædestinavit; quos prædestinavit, vocavit; quos vocavit, justificavit; quos justificavit, glorificavit:* hinc collige, *Ergò quos præcognovit, glorificavit.*

CAP. XV.

Atque hactenus de syllogismo absolutè ac ratione formæ considerato. Quomodo dividitur syllogismus ratione materiæ?

In syllogismum dialecticũ, apodicticum sive demonstrativũ, & sophisticum sive fallacem.

Quid est syllogismus dialecticus?

Syllogismus dialecticus est syllogismus generans opinionem, aut alium quemlibet assensum præter scientiam.

Quænam spectanda sunt in syllogismo dialectico?

Quæstiones sive problemata, proposi-

propositiones, & inventio argumentorum.

Quales debent esse quæstiones sive problemata dialectica?

Nihil refert sive vera sint sive falsa, sive probabilia sive paradoxa, sive necessaria sive contingentia; modò pietati, bonis moribus, aut sensui communi non adversentur. Neque enim disputandum est, *an Deus sit colendus, an parendum sit magistratui*; quia illud pietati, hoc bonis moribus contrarium est: neque, *an nix sit alba*, quia illud cum sensu pugnat.

Quotuplicia sunt problemata.

Duplicia; alia realia, alia notionalia.

Quæ vocas realia?

In quibus attributum est vera res; ut, *An Logica sit ars*; *An justificemur operibus.*

Quæ notionalia?

In quibus attributum est notio aliqua aut terminus artis; ut, *An ars sit genus Logicæ*; *An opera sint causa justificationis nostræ coram Deo.*

Quomodo dividuntur problemata realia?

In absoluta & comparata.

Quæ vocas absoluta?

In quibus quæritur, an attributum subjecto conveniat, nécne; ut, *An gloria sit in bonis numeranda.*

Quæ comparata?

In quibus, propositis duobus pluribúsve subjectis, quæritur utri magis, vel cui maximè conveniat attributum: vel in quibus, propositis duobus pluribúsve prædicatis, quæritur, utrum magis, vel quodnam maximè subjecto insit; ut, *Sitne virtus an gloria magis in bonis numeranda*; *Fueritne Alexander fortior an temperantior.*

Quales debent esse propositiones dialecticæ?

Propositiones dialecticæ debent esse certæ, aut saltem probabiles, non paradoxæ.

Quid est probabile?

Quod videtur omnibus, vel plerisque, vel sapientibus; atque iis vel omnibus, vel plerisque, vel nobilissimis ac celeberrimis.

Quid est paradoxum?

Quod verum est præter opinionem vulgi.

CAP. XVI.

Quænam requiruntur ad inventionem argumentorum dialecticorum?

Locus & regula.

Quid est locus?

Locus est sedes & nota quædam communis, cujus admonitu invenitur argumentum.

Quid est regula sive canon?

Canon est propositio continens rationem consequentiæ syllogismi dialectici.

Quomodo dividuntur argumenta dialectica?

In artificialia, & inartificialia, sive testimonia.

Unde petuntur argumenta artificialia ad confirmanda aut refellenda problemata notionalia?

Ex definitione aut proprietate notionis sive affectionis, de qua in problemate quæritur. Sic probes, *Aerem non esse genus venti: quia aer non prædicatur de vento in quæstione quâ quæritur quid sit.*

Unde petuntur argumenta artificialia ad confirmanda aut refellenda problemata realia?

Ex affectionibus subjecti aut prædicati. Eæ enim sunt horum argumentorum loci.

Quomodo dividuntur argumenta artificialia problematum realium?

In absoluta & comparata.

Quomodo dividuntur absoluta?

In consentanea & dissentanea.

Quænam dicuntur argumenta consentanea?

Quæ cum aliqua parte quæstionis consentiunt.

Quotuplicia sunt ea?

Duplicia: vel enim à nomine sumuntur, vel à re ipsa.

Quot sunt loci argumentorum, quæ sumuntur à nomine?

Duo; etymologia sive notatio, & conjugata.

Quot sunt loci argumentorum, quæ sumuntur à re ipsa?

Novem; definitio, genus, species, totum, pars, causa, causatum, subjectum, & adjunctum.

Quot sunt loci argumentorum dissentaneorum?

Quinque; disparata, contraria, relativè opposita, privativè opposita. & contradicentia.

Quot sunt loci argumentorum comparatorum?

Quinque etiam; majus, minus, par, simile, & dissimile.

Quotuplicia sunt testimonia?

Duplicia; alia divina sunt, alia humana.

CAP. XVII, & XVIII.

Ostende aliquot exemplis quomodo ex his locis argumenta peti debeant ad confirmanda aut refellenda problemata realia?

Cum sic argumentor; *Non est de meo tuum, ergo non est mutuum*, argumentum petitum est ab etymologia: *Homo sum, humani nihil à me alienum puto*, à conjugatis: *Logica est habitus cum recta ratione effectivus, ergò est ars*, à definitione: *Homo debuit contemplari cœlestia, ergò debuit creari erecto corpore*, à fine: *Fugit, ergò est in culpa*, à signo: *Justus servat leges; ergò injustus transgreditur leges*, à contrariis: *Deus dat vitam hominibus, ergò dabit victum*, à majori. Canones ad unumquemque locum pertinentes peti debent ex Institutionibus plenioribus.

CAP.

CAP. XIX.

Hæc sunt exempla problematum absolutorum: declara porrò, quomodo confirmentur aut refellantur problemata comparata.

ARgumenta ad confirmanda aut refellenda problemata comparata, petuntur ex iisdem locis, canonibus absolutis (quatenus illud fieri potest) in comparatos commutatis: Ex. gr. sicuti probari potest, *Deum esse bonum, quia ejus opera sunt bona*, ducto argumento ab effectis; ità quoq; concludi potest, *Deum infinitis modis meliorē esse creaturis, quia illius opera infinitis modis meliora sunt quàm opera creaturarum.* Quia autem canones absoluti non semper possunt mutari in comparatos, necesse est singulis locis adjungi canones peculiares, quibus comparata problemata probanda sint: sed hi etiam ex Institutionibus petendi sunt.

CAP. XX.

Cùm ergò satìs dictum sit de syllogismo dialectico, pergamus ad demonstrationem.

Quid est demonstratio?

DEmonstratio est syllogismus scientiam pariens.

Quomodo dividitur demonstratio?

In demonstrationem τῦ διότι, sive *cur res sit*, & demonstrationem τῦ ὅτι, sive *quòd res sit*.

Quid est demonstratio cur res sit?

Quæ non solùm probat rem esse aut non esse, sed etiam reddit causam, cur res sit, aut non sit.

Quid est demonstratio quòd res sit?

Quæ solùm probat rem esse aut non esse.

Unde petita est differentia harum specierum?

A fine. Finis enim demonstrationis est scientia: atqui scientia dividitur in scientiam τῦ διότι, sive *cur res sit*, & in scientiam τῦ ὅτι, sive *quòd res sit*.

Quid est scientia cur res sit?

Est cognitio dianoëtica, quâ cognoscimus causam propter quam res est, esse illius rei causam, nec posse eam rem aliter se habere.

In quo differt hæc scientia à scientia quòd res sit?

Scientia τῦ ὅτι, sive *quòd res sit*, non gignitur ex causa propter quam res est, hoc est, ex causa proxima; sed ex effectu, aut ex causa tantùm remota.

CAP. XXI.

Quot sunt partes demonstrationis cur res sit?

TRes; subjectum, affectio demonstranda, & causa quæ est medium demonstrationis. Ex subjecto & affectione constat quæstio, ex causa cum subjecto & affectione seorsum combinata fiunt præmissæ, sive principia demonstrationis.

Quænam sunt in his spectanda?

Præcognitiones & conditiones.

Quænam sunt præcognoscenda?

De tribus terminis, sive partibus demonstrationis, præcognoscendum est, quid significet nomen: de subjecto & causa, etiam an sint; de principiis, quòd vera sunt; de affectione demonstratur, quòd sit; déque conclusione, quòd vera sit.

CAP. XXII.

Quotuplices conditiones spectandæ sunt in demonstratione?

TRiplices: aliæ ad quæstionem pertinent, aliæ ad causam sive medium, aliæ denique ad præmissas sive principia.

An igitur non omnis quæstio admittit demonstrationem?

Non omnis; sed ea solum, quæ vera est & veritatis suæ certam causam habet, veluti cùm accidentia propria prædicantur de subjecto; ut, *Homo est capax scientiæ: Luna patitur eclipsin: Humor oculi crystallinus debet esse coloris expers.*

Quænam igitur respuunt demonstrationem?

Primò, propositiones, in quibus definitio aut partes definitionis prædicantur de definito; ut, *Homo est animal, aut rationalis: virtus est habitus*, &c. Ejusmodi enim propositiones immediatæ sunt, nullámque causam habent suæ veritatis. Deinde, propositiones, in quibus accidentia fortuita & mutabilia prædicantur de subjecto; ut, *Homo ambulat, ægrotat*, &c. hæc enim certam causam non habent.

Quale debet esse medium demonstrationis?

Causa proxima affectionis.

Quid vocas hoc loco causam proximam?

Quâ positâ, effectum ponitur; & quâ sublatâ, tollitur: atque adeò in qua mens acquiescit.

Ex quo genere causarum petitur hæc causa proxima?

Ex genere causæ efficientis aut finalis.

Quomodo dividitur causa efficiens proxima, quæ medium demonstrationis esse potest?

In internam & externam.

Quam vocas causam efficientem internam?

Quæ est in eodem subjecto, in quo est effectum.

Quam vocas externam?

Quæ non est in eo subjecto, in quo est effectum.

Da exempla demonstrationis; ac primò exemplum à causa efficiente interna?

Omne rationale est capax scientiæ:
Omnis homo est rationalis:
Ergò omnis homo est capax scientiæ.

Da exemplum demonstrationis à causa efficiente externa.

Quod à solis radiis, objectâ terrâ, nequit illustrari, id patitur eclipsin luminis à sole accepti.
Luna nequit à solis radiis, objectâ terrâ, illustrari:
Ergò luna patitur eclipsin, &c.

Da exemplum à causa finali.

Quod debet colores omnes admittere, id debet esse expers coloris:
Humor oculi crystallinus debet omnes colores admittere:
Ergo humor oculi crystallinus debet esse expers coloris.

An medium demonstrationis non debet esse causa proxima subjecti?

Fit quidem aliquando, ut causa efficiens proxima prædicati, sit etiam forma subjecti; verùm illud neque necessarium est, neq; perpetuum.

CAP. XXIII.

Quot sunt conditiones spectandæ in præmissis sive principiis demonstrationis?

Quinque. Requiritur enim primò, ut sint necessariò vera, & quidem necessitate summâ ac reciprocâ: deinde ut sint immediata atque prima: tertiò, ut sint causâ conclusionis: quartò, ut sint notiora; quintò, ut sint priora conclusione.

Quænam proprietas sequitur ex his conditionibus?

Ut principia sint οἰκεῖα τοῦ δεικνυμένου, id est, *propria ei rei quæ demonstratur*, hoc est, neq; heterogenea, neque communia.

Quænam dicuntur principia heterogenea?

Quæ ex alia scientia petita sunt; veluti, si quis ad probandas quæstiones Physicas adhibeat principia Mathematica.

Quænam vocas communia?

Quæ pluribus scientiis accommodari possunt.

Quomodo dividuntur principia?

In axiomata & theses.

Quid est axioma?

Axioma est principium, cujus veritas, cognitâ significatione vocabulorum, à nemine potest ignorari; ut, *Nihil potest simul esse & non esse: Totum est majus suâ parte.*

Quid est thesis?

Thesis est principium, cujus veritas non ex sola vocabulorum significatione cognita, sed ex sensuum judicio, aut qualicunque declaratione innotescit.

Quotuplex est thesis?

Duplex; definitio & hypothesis.

Quid est definitio?

Definitio est, quâ quid res sit enunciamus; ut, *Corpus naturale est, quod constat materiâ & formâ: Natura est principium & causa motûs & quietis, ejus, in quo est primò, per se, & non per accidens.*

Quid est hypothesis?

Quâ, an res sit, aut non sit, enunciamus; ut, *Esse animam, Deum* &c. *A quolibet puncto ad quodlibet punctum duci posse rectam lineam.*

CAP.

CAP. XXIV.

Quotuplex est demonstratio τῦ ὅτι, sive quòd res sit?

DUplex; alia enim est ab effectu, alia à causa remota.

Quam vocas demonstrationem ab effectu?

Quæ ex effectu sensibili causam colligit; veluti, si quis solito seriùs experrectus, videt parietes cubilis sui à sole collustrari, indéque colligit, solem jamdudum ortum esse.

Quam vocas demonstrationem à causa remota?

Quæ ex causa remota colligit effectum non esse; ut, *Plantæ non habent animam sensitivam; ergò non respirant.*

Quid est discriminis inter has duas species demonstrationis.

Demonstratio ab effectu potest esse affirmata & negata, quia effectum cum causa proxima reciprocatur; eóq; posito, causa proxima ponitur, & sublato, tollitur: at demonstratio à causa remota, debet semper esse negata. Cùm enim causa remota latior sit effecto, fit quidem, ut eâ sublatâ effectum tollatur; sed non ut eâ positâ effectum etiam ponatur. Rectè colligitur, *Plantæ non respirare, quia non habent animam sensitivam:* sed non sequitur, *Omnia animalia respirant, quia habent animam sensitivam.*

CAP. XXV.

Atque hæc de syllogismo dialectico & apodictico. Quid est syllogismus sophisticus sive fallax?

QUi fictâ specie syllogismi dialectici errorem gignit.

CAP. XXVI.

Quotuplicia sunt sophismata?

DUplicia: alia sunt in voce, alia in re.

Quot sunt loci sophismatum eorum quæ in voce consistunt?

Sex; homonymia, amphibolia, compositio, divisio, prosodia sive accentus, & figura dictionis.

Quid est sophisma homonymiæ?

Quod oritur ex unius dictionis ambiguitate; ut, *Finis rei est illius perfectio: Mors est finis vitæ: Ergò mors est vitæ perfectio.*

Quomodo solvuntur hæc sophismata?

Distinctione vocis ambiguæ. Ex. gr. in proposito sophismate vox *finis* in majore significat causam finalem; in minore, extremum.

Quid est sophisma amphiboliæ?

Quod oritur ex ambiguo sensu orationis cujus singulæ voces carent homonymiâ; ut, *Qui sunt domini sui, sunt sui juris: Servi sunt domini sui: Ergò servi sunt sui juris.*

Quomodo solvuntur hæc sophismata?

Distinctione orationis ambiguæ. Ex. gr. voces *domini sui* sunt pluralis numeri in majore propositione prolati exempli; in minore, sunt singularis numeri.

Quid est sophisma compositionis?

Quod oritur ex conjunctione eorum quæ dividenda sunt; ut, *Duo & tria sunt par & impar: Quinque sunt duo & tria: Ergò quinque sunt par & impar.*

Quid est sophisma divisionis?

Quod oritur ex divisione eorum quæ conjungenda sunt; ut, *Planetæ sunt septem: Sol & Luna sunt Planetæ: Ergò Sol & Luna sunt septem.*

Quomodo solvuntur hæc sophismata?

Distinctione diversorum sensuum, quos habet oratio pro diversa partium compositione aut divisione. Ex. gr. in priori exemplo, *duo & tria* sumuntur divisim in majore; in minore, conjunctim. In altero exemplo sumitur vox *Planetæ* collectivè in majore propositione; in minore distributivè.

Quid est sophisma prosodiæ?

In quo eodem modo pronunciantur, quæ scribuntur diversimodè; aut pronunciantur diversimodè, quæ scribuntur eodem modo; ut, *Omnis equus est bestia: Omnis justus est æquus: Ergò omnis justus est bestia.* Similiter si quis confundat *lepŏrem* cum *lepore*, *amâre* cum *amarè*, *mālum* cum *malum*.

Quomodo solvuntur hæc sophismata?

Cùm ostenditur, aut eodem modo pronunciari, quæ scribuntur diversimodè; aut pronunciari diversimodè, quæ scribuntur eodem modo.

Quid est sophisma figuræ dictionis?

In quo, ex dictionum similitudine, colligitur eadem iis accidentia, aut etiam significationem convenire. Ut, si quis ità colligat, *poeta* esse fœminini generis, quia *nota* est fœminini generis: aut *ardere*, *vapulare* esse actiones; quia *docere*, *verberare*, sunt actiones.

Quomodo solvuntur hæc sophismata?

Ostensâ diversitate accidentium aut significationis in vocibus similibus. Nam licèt *poeta* & *nota* terminatione conveniant, non tamen sequitur, ut ejusdem generis sint: non sequitur etiam *verberare* & *vapulare* esse ambo significationis activæ, quamvis sint voces terminatione simillimæ vocibus activis.

CAP. XXVII.

Quot sunt loci sophismatum eorum quæ in rebus sunt?

Septem; accidens, dictum simpliciter & dictum secundùm quid, ignoratio elenchi, consequens, petitio ejus quod in quæstione est, (vulgò, *petitio principii*) non-causa pro causa. & plures interrogationes.

Quid est sophisma accidentis?

Cùm colligitur subiecto convenire, quicquid dicitur de prædicato; ut, *Homo est species: Socrates est homo; Ergò Socrates est species.*

species. Mus rodit panem: Mus est syllaba: Ergò syllaba rodit panem.

Quomodo solvuntur hujusmodi sophismata?

Cùm ostenditur id, quod de subjecto colligitur, per accidens de prædicato dici, ut in priori exemplo fit; aut ipsum prædicatum per accidens dici de subjecto suo, ut fit in exemplo posteriori. Ex. gr. quamvìs Socrates sit homo, & homo sit species; non tamen sequitur, ut Socrates sit species: quia *speciem esse*, dicitur de homine per accidens. Similiter, quamvìs mus sit syllaba, & mus rodat panem; non tamen sequitur, ut syllaba rodat panem: quia *syllabam esse*, convenit muri per accidens, ac ratione nominis, non ratione essentiæ.

Quid est sophisma à dicto simpliciter?

Cùm ex eo, quod verum est simpliciter, colligitur aliquid verum esse secundùm quid; ut, *Dextra non est abscindenda; ergò nè tum quidem abscindenda est, cùm eam invasit gangræna: Homo est mortalis; ergò & anima hominis mortalis est.*

Quid est sophisma à dicto secundùm quid?

Cùm ex eo, quod secundùm quid verum est, colligitur aliquid simpliciter verum esse; ut, *Vinum nocet febricitanti; ergò vinum est noxium, ideòque fugiendum: Homerus est poeta; ergò Homerus est.*

Quomodo solvuntur hæc sophismata?

Ostenso discrimine ejus, quod simpliciter, & quod secundùm quid dicitur.

Quid est sophisma ab ignoratione elenchi?

Cùm conclusio videtur contradicere assertioni respondentis, sed non contradicit, propter conditionem aliquam contradictionis omissam; ut, si quis probaturus, *Christum non esse Dominum Davidis*, concluderet, *Christum esse filium Davidis*, peccaret ignoratione elenchi; quia *Dominum & filium esse*, non tribuuntur Christo *secundùm idem*. Nam Dominus Davidis est secundùm divinam; filius, secundùm humanam naturam.

Quomodo solvuntur hæc sophismata?

Ostendendo, quænam conditio contradictionis omissa sit.

Quid est fallacia consequentis?

Cùm aliqua enunciatio ex altera colligitur, ex qua non sequitur.

Quot modis contingit illud?

Quatuor modis: primò, cùm universalis affirmans convertitur simpliciter; ut, si quis, quia *omnis adulator blandus est*, putet *omnem blandum esse adulatorem.* Secundò, cùm ex universali affirmante colligitur universalis negans; ut, *Quicquid genitum est, habet principium; ergò quod non est genitum, non habet principium.* Tertiò, cùm minor est negans in prima figura, aut, quod eòdem redit, cùm ex remotione antecedentis colligitur remotio consequentis. Quartò, cùm utraque præmissarum affirmans est in secunda figura, aut quod eòdem redit, cùm ex positione consequentis colligitur positio antecedentis.

Ejusmodi

jusmodi paralogismi non videntur esse sophismata, quia apertè peccant in regulas syllogisticas.

Ità est: sed sophistæ solent vitium formæ occultare, aut alterius præmissæ suppressione; ut, *Crispus est blandus, ergò est adulator:* vel ambagibus verborum; ut, *Qui dicit te esse animal, dicit verum: Atqui qui dicit te esse asinum, dicit te esse animal: Ergò qui dicit te esse asinum, dicit verum.* Hæc enim argumentatio perinde se habet, ac si sic strueretur: *Tu es animal: Asinus est animal: Ergò tu es asinus:* quæ est argumentatio ex duabus affirmantibus in secunda figura.

Quomodo solvuntur hæc sophismata?

Citatâ regulâ, in quam peccat illatio sophistica.

Quid est sophisma petitionis ejus quod ab initio in quæstione est?

Cùm aliquid probatur per seipsum, aut per aliquid quod æquè ignotum est; ut, si quis probet, *Animam humanam esse ex traduce, quia generatur ex semine parentum:* aut, *Visionem fieri emißione, quia non fit receptione.*

Quomodo solvuntur sophismata hujus loci?

Ostendendo medium non esse diversum à quæstione, aut saltem non esse notius quæstione.

Quid est sophisma non-causæ pro causa?

In quo id, quod causa non est, aut causa per accidens, pro causa vera ac per se, obtruditur; ut, *Vinum inebriat; ergò exterminandum est ex republica.*

Quomodo solvuntur sophismata hujus loci?

Designatione veræ causæ, à qua effectus per se dependet. Ex. gr. in sophismate prolato, neganda est consequentia; quia vinum non est vera causa ebrietatis, sed hominum intemperantia vino abutentium.

Quid est sophisma plurium interrogationum?

Cùm duæ pluresve interrogationes ità proponuntur, ut unius speciem præ se ferant; veluti si quis quærat, *Estne mundus perfectus & æternus?*

Quomodo solvuntur hujusmodi sophismata.

Distinctione quæstionum, & responsione ad singulas seorsùm applicatâ. Ex. gr. ad interrogationem jam propositam, non debet responderi, *Ità,* aut *Non*; sed *mundum perfectum esse, non æternum.*

CAP. XXVIII.

Atque hæc de syllogismo. Quid est methodus?

Methodus est apta dispositio rerum eòdem pertinentium, ut quàm optimè facillimèq; intelligantur, & memoriæ quàm tenacissimè inhæreant.

Quidnam requiritur ad eam rem?

Ut præmittantur, quæ faciunt ad cognitionem sequentium, aut saltem, quæ cæteris faciliùs intelliguntur.

Quomodo dividitur methodus?

In naturalem & arbitrariam.

Quam vocas naturalem?

In qua servatur ordo naturæ, & cognitionis nostræ distinctæ.

Quot sunt in naturali methodo observanda?

Duo potissimum.

Quænam?

Primò, ut omnes partes sint homogeneæ, h. e. ut non commisceantur, quæ ad diversas disciplinas, aut ad diversas ejusdem disciplinæ partes pertinent. Secundò, ut progressus instituatur ab universalibus ad particulariora, útque partes aptis transitionum vinculis connectantur.

Quomodo dividitur methodus naturalis?

In syntheticam & analyticam.

Quid est methodus synthetica?

Quæ progreditur à principiis simplicissimis ad ea quæ ex istis principiis componuntur.

Ubi habet hæc methodus locum?

In disciplinis speculativis; Physica, Mathematica, & Metaphysica.

Quid est methodus analytica?

Quæ facto initio à fine, progreditur ad media proxima, & ab his ad remotiora, donec ventum est ad prima ac simplicissima.

Ubi habet hæc methodus locum?

In artibus & disciplinis practicis; ut in Grammatica, Rhetorica, Logica, Medicina, Architectonica; itémque in Ethica, Politica, & Oeconomica.

Quid est methodus arbitraria?

Quæ relicto ordine naturæ accommodata est ad captum nostrum.

Ubi habet hæc methodus locum?

In Oratoria & Poesi. Oratoribus enim & poetis propositum est, auditorem lectorémve movere. Ad eam rem opus est crypsi, quæ potissimùm consistit in omissione, additione, & inversione. Omitti solent, quæ nocitura videntur dicenti, aut tædium paritura auditoribus, etiamsi ad causam videantur pertinere. Tum multa addenda sunt, quæ ad causam magnopere non faciunt, ut auditorem lectorémve reficiant, ac detineant. Omnia denique miro artificio invertenda sunt, nè ars ab auditore animadversa suspecta sit, & assensum impediat.

FINIS.

'ΕΡΜΗΝΕΙΑ
LOGICA,

Seu

SYNOPSEOS LOGICÆ BURGERSDICIANÆ

Explicatio,

Tum per NOTAS tum per EXEMPLA;

Authore

ADRIANO HEEREBOORD;

Phil. Profess. Acad. Leid. Primario.

Editio nova accurata.

Accedit ejusdem Authoris

PRAXIS LOGICA.

CANTABRIGIÆ,

Ex Officina *Joan. Hayes*, celeberrimæ Academiæ Typographi, 1670.

URBIUM HOLLANDIÆ, &c.
MAGISTRATUI SUPREMO.
Nobilissimi, amplissimi, specta tissimique Viri.

TRigesimus primus labitur annus, ex quo, communi suffragio & publica authoritate *Illustriss.* ac *Præpotentiss.* D. D. *Ordinum Hollandiæ West-frisiæque*, in hujus *Provinciæ Scholas*, ne tenera Juventus nimium distraheretur, alios præter libros, introducta est *Logica* Cl. Viri, Præceptoris ac Prædecessoris mei, *Franconis Burgersdicii*, in eum finem ab ipso, eorundem jussu conscripta, eorumque nominibus inscripta, *magna minorque*. Verum enim-vero, cum *magnam* tyronibus hujus artis nimium longam ac difficilem, *parvam* nimis brevem ac sterilem esse, experientia comprobasset, rogatus fui ac postulatus non semel à diversis diversarum Scholarum Rectoribus, ut *Synopsin* ejus, breviorem ac steriliorem, *Notis* atque *Exemplis*, ad captum tyronum accommodatis, auctiorem redderem ac fertiliorem :quod, tandem me exorari passus, ante sexennium præ-

ſtiti; & res iſta conatúſque noſter (quod præfiſcine dictum eſto) feliciter ceſſit ceciditque. Has curas cogitationéſque, tertio nunc recuſas, *Nobiliſs. Amplitud. Veſtrarum Nominibus Illuſtriſſ.* inſcriptum eo, ut *Synopſin* iſtam *Burgerſdicianam* in Scholas veſtrarum Urbium introducatis, aut in eas invectam, *Notis* ità à me & *Exemplis* illuſtratam, & tertio editam, atq; emendatius auctiuſque, in iiſdem retineatis, ad juventutis veſtræ commodum, & ut me *Authorem* in clientelam veſtram recipere dignemini. Scripſi *Lugduni Batavorum, Nonis Aprilibus*, Anno 1657.

Illuſtriſſ. Amplitud. Veſtrarum Devotiſſ. cultor,

Adrianus Heereboord, *Philoſophiæ in Academia patria Profeſſor primarius.*

PRÆ-

PRÆFATIO
AD SCHOLARUM
Hollandiæ West-Frisiæq; & *aliarum* Rectores.

S*Isto vobis jam tertio, eruditissimi Viri,* Synopsin Logicæ Burgersdicianæ, Notis *à me, quantum potui, perspicuis &* Exemplis *illustratam. Quid me moverit ut hunc laborem susceperim, paucis olim exposui verbis, Quindecim sunt præter propter anni, ex quo Logicam publicè privatimq; expono; ac jam aliquoties hoc curriculum à carceribus ad metam decurri, in publicis lectionibus, nulli adstrictus textui, per locos incessi communes & generales rerum* Logicarum *titulos, filum tamen semper secutus & seriem* Logicæ majoris Burgersdicianæ, *quod eam aut in Scholis jam prælibassent Logicæ studiosi recenter ad Academiam promoti, aut privatis enarrationibus à me explicari audirent: in iis enim, ipsi* Institutionum Logicarum *textui, de verbo ad verbum, tum quoad* theoremata, *tum quoad* commentarios, *exponendo, insistere atq; immorari, consuetudo mihi fuit à longo tempore. Sed enim, ut verum fatear, ipsa multorum annorum experientia deprehendi, multa esse in* Institutionibus *istis minùs commoda, ut pro privatæ prælectionis textu inservire valeant, nedum ut idonea sint ad captum tyronum in triviali adhuc pulvere uctantium; quippe & sublimia nimis sunt ac μεταφυσικώτερα quæ de* prædicabilibus & affectionibus Logicis *ibi traduntur & multa quoq; in iis existunt, (ut est* Modalium & Enunciationũ & Syllogismorũ *doctrina,) quibus absq; detrimento Scholastica atq; Academica juventus carere potest: atq; hinc factum quoque est, ut sua prolixitate tædiũ fere pepercerint Logicæ studiosis, qui sæpe dimidia tantũ earũ parte audita, reliquam, & tamen longe utilissimam, insuper neglectui habuerunt. Sed ne illarum* Institutionum Synopsis *hîc mihi unquã satis facere potuit, quod sterilis nimium illa esset & jejuna. Quare,*

id

id consilii annos ante sex cepi, quod nunc me executum videtis ut operam meã conferrem, & horas aliquot darem isti Synopsi *per* notas *perspicuas &* exempla *illustrandæ: quod an assecutus fuero, vestri erit judicii. Quicquid sit, nihil hîc egi ad pompam vel ostentationem ingenii, vel magnæ existimationis gloriam, sed ad utilitatem tantum studiosæ juventutis: neque aliquid detractum iri Clarissimi* D. Burgersdicii τῦ μακαρίτου, *Præceptoris item & Prædecessoris mei, laboribus; nam textum ejus in* Synopsi *reliqui integrum,* notasq; *solum meas &* exempla *apposui. Neq; aliquid hîc tentatum est aut factum contra decretum* Illust. D. D. Ordin. Hollandiæ *ac* West-Frisiæ, *quo statuerunt publica authoritate, in Scholis suæ Provinciæ trivialibus recipiendam esse* Logicæ Burgersdicianæ *juxta* Institutiones Synopsin: *quia retinetur eadem, sed ad usum tantum & commodum majus Scholasticæ atq; etiam Academicæ Juventutis accommodatur magis. Vos itaque,* Viri clarissimi, doctissimi, *operam hanc meam non tantum boni consulite, sed ea utimini, ad juventutis commissæ vobis studia felicius promovenda, qui laboris mei fuit scopus.*

Cæterum & hoc monitos vos velim, Viri ornatissimi, *tertiã hanc* ἐπιλυτικῆς *nostræ Logicæ editionem, esse tertiam fere partem notis exemplisque auctiorem, atque ita institutam, ut Logicæ tyronibus tum in schola triviali, tum in Academia inservire valeat: atq; ideo, quæ provectioribus, exercitatioribus, atq; Academicis conveniunt studiosis, magis quam tyronibus scholasticis, uncis* [ ] *inclusi; atq; in illis ipsis quæ soli juventuti in Scholis etiamnum versanti proponenda atque exponenda veniunt, quædam adhuc, pro captu tyronum, omitti possunt; quod judicio & prudentiæ Præceptorum, & laboris mei fructum atque eventum Deo committo.*

Ludg. Bat. Postridie Nonas Aprilis MDCLVII.

Adrianus Heereboord, *Philosophiæ in Academia patria Professor primarius.*

In

In summi piæ memoriæ
VIRI,
D.F. BURGERSDICII,
Philosophiæ quondam in Academia Lugduno-Batava Professoris,
SYNOPSIN LOGICAM,
à dignissimo ejus discipulo ac successore,
D. ADRIANO HEEREBOORDIO,
Leidensi, *Notis & Exemplis* auctam, illustratam.

Ui Sophiæ Doctor cœpit, Francone *Magistro*,
De ratione loqui, cum ratione loqui;
Qui patriis sessò Batavûm successit Athenis
Vel novus Alcides *vel novus alter* Atlas;
Cui vel in arte sua jam lampada tradere Franco,
Discipulique velit vivere discipulus;
Exhibet hunc alium nobis Adrianus, *eundem*
Exhibet hunc nobis de ratione librum.
Hinc Burgersdicj, *simul hinc* Heereboordia *cura*,
Summáque dexteritas hujus & hujus adest.
Improbe quid dentes acuisti, Mome! *sinistro*,
Improbe, quid spectas lumine? pulsurabi,
Candidus interpres quod Burgersdicius *ipse*,
Ipse quod acturus, si superesset, erat,
Explicuit præcepta notis Heereboordius, *& quæ*
Nota minus fuerant, reddidit ille magis.
Siqua viderentur dubiæ tenebrosa juventæ,
Prætulit obscuris, prætulit ille facem.
Qua bene præcessit, salvo præeuntis honore,
Hac bene promovit lucis amator iter.
Per Præceptoris vestigia trita tenellas
Dirigat ut mentes, porrigit ille manum.
Ingenue, sub quo profecerit ante, professus,
Discipulum docte se probat ille pium.

Im-

Improbe, quid dentes acuisti, Mome? sinistro,
Improbe, quid spectas lumine? pulsus abi.
Quin potius dedisce tuos semel, improbe, mores,
Quin tandem mecum discere disce semel;

Demere nil operi, sed & addere plurima; grates
Hoc bis agentis erit, bis referentis erit.

Henricus Bruno.

PROLEGOMENA, Sive PRÆCOGNITA AD LOGICAM.

VOx *Philosophia* origine est Græca, & primum introducta à *Pythagora*; qui, cum coram *Leonte Phliasiorum* rege multa præclare & sapienter disseruisset, rogatus quamnam profiteretur artem, & in qua re esset sapiens, ex modestia respondit, se non σοφὸν, sed φιλόσοφον id est, non sapientem sed sapientiæ studiosum esse: ab illo tempore, quæ sapientia ante dicebatur simplici voce, σοφία, dicta est φιλοσοφία, mansitque illud vocabulum in hoc usque tempus; ac licet proprie ex vocis origine significet *amorem sapientiæ*, hîc tamen ipsam notat *sapientiam*, & quidem illam quæ naturæ viribus & naturali intellectus lumine acquiri potest.

Philosophia perfecte definiri nequit, quia est ens aggregatum, nam complectitur sub se plures habitus; qualicunque tamen descriptione explicari valet. Et, ut varias ac remotas Philosophiæ descriptiones omittamus, quæ videri possunt apud *Scheiblerum* in *Introductione ad Logicam*, & *Keckermannum* in *Præcognitis Philosophicis*, nobis dupliciter definitur: vel, quod sit *Notitia rerum divinarum & humanarum, quantum homo eas naturali intellectus lumine percipere potest*; vel, quod sit *Compages ordinata scientiarum, prudentiarum & artium*: ubi tamen observetur, non ab omnibus philosophis, Artes sub ambitu Philosophiæ comprehendi. Utramque definitionem explicatam dabimus.

Cum Philosophia dicitur *Notitia*, intelligenda est non actualis, sed habitualis; vox enim notitia ambigue sumitur: nam interdum significat actum ipsum cognoscendi,

interdum habitum, id est, facilitatem cognoscendi intellectui inditam. posteriori modo hic accipitur. Per *res divinas* intelliguntur, tum Deus ipse, tum illa quæ à Deo vel immediate sunt creata, vel mediante natura sic sunt producta, ut ea facere nec potestatis, nec arbitrii sit humani. Per *res humanas* intelliguntur illa, quæ à Deo quidem fiunt, sed mediãte homine, & in quæ homo potestatem accepit pro suo arbitrio ea faciendi vel non faciendi. Res divinæ vocãtur aliis necessariæ, res humanæ cõtingẽtes: de utrisque vide caput ultimum *Logicæ Synopseos Burgersdicianæ quæst. prima, in commentario.* Cum additur in definitione, *quantum homo naturali intellectus lumine percipere valet*, distinguitur Philosophia à Theologia: & ut hoc discrimen clarius pateat, notandũ est, triplex dari lumẽ, quo intellectus humanus in intelligẽdo quasi illuminetur, nẽpe, lumẽ naturæ, gratiæ, gloriæ. Lumen naturæ omnibus hominibus cõmune est, estque nihil aliud quã naturalis, & omnibus, sive Christianis sive Paganis, cõnata facultas intelligẽdi. Lumen gratiæ solis Christianis est proprium, vocaturque aliàs lumẽ fidei ac revelationis, & per illud cognoscũtur res Theologicæ ex verbo Dei. Lumen gloriæ dicitur id quo illuminãtur beatæ animæ, & angeli cõfirmati in statu glorificationis. Philosophia respicit solum lumen naturæ.

Porro, quod alteram spectat definitionem Philosophiæ, cum Philosophia dicitur *compages ordinata*, ejus significatur genus: constat autem ista ordinatio in eo quod certo ordine præcepta tradantur in Philosophia de rebus divinis & humanis. Cum additur, *scientiarum, prudentiarum & artium*, exprimuntur ista, ex quibus Philosophia aggregatur, &, ut sic loquar, compaginatur.

Genuinã Philosophiæ definitionem explicatam excipit ejus Partitio seu Distributio, quæ institui solet vel in duo, vel in tria membra. Qui *Aristotelem* sequuntur pressius Philosophiam dividunt in Theoreticam & Practicam: alii addunt membrum tertium, partem ποιητικήν. Pars Theoretica complectitur scientias, Practica prudentias, ποιητικὴ artes. Sciẽtiæ tres sunt, Metaphysica, Mathematica,

Physica:

Physica: totidem sunt Prudentiæ, Ethica, Oeconomica, Politica: totidem Artes, Grammatica, Rhetorica, Logica. Si Philosophia tantũ dividatur in duas partes, Logica non erit philosophiæ pars, sed instrumentum: si in tres, erit & pars philosophiæ, & instrumẽtũ simul cognoscẽdi reliquas duas philosophiæ partes, quin & omnes omnino disciplinas.

Philosophiæ partes distinguuntur per objectum & finẽ. Objectum philosophiæ theoreticæ sunt res divinæ: finis est contemplatio, id est, solius veritatis perceptio. Objectum philosophiæ practicæ & ποιητικῆς sunt res humanæ, id est, tales, quæ sunt sitæ in potestate hominis ut fiãt vel nõ fiant. Finis utriusque est operatio tum moralis tum artificialis. Exemplis hæc singula declarabimus. In Physica, verbi causâ, agitur de cœlo, stellis, elementis, nive, grandine, lapidibus, plantis, animalibus, &c. quæ omnia ut fiant, in nullius hominis potestate est collocatum; ideoque in illorum contemplatione mens humana acquiescit: nam quid ulterius intenderet? In Ethica agitur de virtutibus & vitiis moralibus, quæ ab homine unoquoque vel fieri possunt vel non fieri; ideoque non tantum explicantur ut cognoscantur, sed ut in actum & exercitium deducantur. In Logica agitur de definitione, divisione, syllogismo, &c. quæ cognoscendi instrumenta non sufficit scire, sed oportet ea cognita ad praxin revocare. Hinc liquet finem Philosophiæ theoreticæ esse nudam veritatis contemplationẽ; nam stultum foret, intendere productionem aut coeli, aut stellarum, aut elementorum, aut ullius corporis naturalis, cum illa producere sit solius Dei, & nullius hominis: At verò cum homini concesserit Deus esse liberalem vel non, fortem vel non, justum vel non, &c. id est, hanc vel illam virtutem exercere vel non, non tantum sufficit naturam virtutum & vitiorum cognoscere, sed oportet virtutes exercere, vitia fugere, quod est non tantum cognoscere, sed aliquid agere: Sic, cum in hominis potestate posuerit Deus, syllogismum facere vel non facere, non sufficit quoque cognoscere, quomodo syllogismus sit faciendus, sed oportet eum facere. Hoc tamen discriminis est inter opera-

tionem moralem, quæ pertinet ad Philoſophiam practicam, & artificialem, quæ pertinet ad Philoſophiam ποιητικὴν, quod operatio moralis denominet operantem bonū vel malum, probum vel improbum; ſed operatio artificialis tantum denominat operantem peritum vel imperitum, ſcientem vel ignorantem. Sic, verbi cauſa, qui liberalitatem, juſtitiam, aut alias exercet virtutes, dicitur vir bonus aut probus, & qui contraria exercet vitia, dicitur vir malus & improbus; at qui bonum facit ſyllogiſmum, non ideo eſt vir bonus, nec, qui malum, ideo eſt vir malus. Operationem moralem Græci vocant πρᾶξιν, Latini actionem; artificialem vocant Græci ποίησιν, Latini effectionem: hinc ars Ariſtoteli definitur *habitus effectivus*. Hoc diſcrimen inter illa duo vocabula extra philoſophiam *Ariſtotelis* non obſervatur, in ea tamen accurate obſervari ſolet. De ſingulis ſcientiis Philoſophiæ theoreticæ, Metaphyſica, Mathematica, Phyſica, ut & de ſingulis prudentiis, Ethica, Oeconomica, Politica, nihil dicemus ſpecialius; videri poſſunt *Scheiblerus* in *Logica & Metaphyſica*, *Keckermannus* in *præcognitis Philoſophicis*, *Alſtedius* in ſua *Encyclopædia*, *Pererius* in *Phyſica*, &c.

Ad noſtrū inſtitutum pertinet tertia philoſophiæ pars, cujus membrum eſt Logica: cum enim ars ſit habitus aliquid efficiendi, Logica autem bene percepta, in nobis efficiat ſyllogiſmos, definitiones, diviſiones, &c. merito ad artes reducitur, quæ ſub tertia Philoſophiæ parte cōprehenduntur. Hoc inſuper eſt notandum, & ſcientias, & prudentias, & artes, eſſe conceſſas generi humano, ut ejus ignorantia circa res quaslibet ſuccurreretur: ſpeciatim, donum eſt divinum Logica, quippe quæ non quidem explicat res, ſed modum tamen docet res quaſcunque cognoſcendi, cujuſcunque fuerint diſciplinæ, & ſic quaſi univerſalis eſt animi medicina, quæ omnis ignorantiæ tenebras depellit. Dicitur enim Logica à voce λόγος, quæ vox ſignificat rationem, aut mentem, aut intellectum, quia ejus nebulas removet & fugat, ut clarius ex ipſo hujus *Synopſeos Logicæ* & *Commentariorum* corpore patebit.

INSTI-

INSTITUTIONUM LOGICARUM SYNOPSIS,

Sive

RUDIMENTA LOGICA.

Capita respondent capitibus Institutionum LOGICARUM *majorum.*

LIBER PRIMUS.

CAPUT. I.

Quæstio I. *Unde dicta est Logica?*

A Voce λόγ☉, quæ, inter cætera, tum *rationem* tum *orationem* significat. Logica enim dirigit intellectus nostri *rationem*, sive conceptus, eosque docet apta *oratione* interpretari.

1. *Logica)* Vox *Logica* est adjectiva, & subintelligitur disciplina, ars, scientia, aut simile substantivum, est autem hæc vox origine Græca, derivata à voce λόγ☉, quæ significat, inter alia, *rationem* & *orationem*, utraq; significatio hujus est loci. Rationem alii vocant sermonem internum; orationem sermonem exter-

externum: quia ratio in mente latet, oratio in lingua patet. Logica aliis vocatur *Dialectica*; quamvis Peripateticis, id est, iis qui Aristotelem presse sequuntur, hæc vox tantum illam partem Logicæ notet, quæ agit de Syllogismo topico, sive contingenti.

2. *Rationem) Ratio* significat vel ipsam facultatem ratiocinandi, que dicitur quoque *mens* & *intellectus*, vel ipsam ratiocinationem: illa vocatur ratio in actu primo, hæc, ratio in actu secundo. Posteriori modo hic sumitur, significátque ipsam intellectionem mentis humanæ, seu conceptum ejus; sic ut *Intellectus nostri ratio*, seu *conceptus*, idem sit quod cognitio, intellectio, notio, apprehensio, cogitatio, conceptus.

3. Actus primus in Philosophia significat principium operandi, actus secundus ipsam operationem: sic, verbi causa, principium videndi, seu *visus*, est actus primus, ipsum *videre*, actus secundus; ita hoc loco, ratio in actu primo vocatur principium ratiocinandi, ratio in actu secundo dicitur ipsa ratiocinatio. Logica dirigit propriè, non rationem in actu primo, hoc est, ipsum intelligendi principium; sed dirigit rationem in actu secundo, id est, ipsas nostras intellectiones.

[4. *Conceptus*] sive notio, definitur, *repræsentamen rei in intellectu*: illa repræsentatio fit per imagines rerum in intellectu receptas: nam ab omnibus rebus quædam profluunt effluvia, sive imagines, quæ res repræsentant, quando illæ per aerem devehuntur ad oculum aut cerebrum, ipsæ tamen nec videntur, nec intelliguntur, sed per illas omnia & videntur & intelliguntur. Repræsentationes rerum in oculo vocantur species visibiles, & in genere, sensibiles repræsentationes rerum in cerebro vocantur species intelligibiles: ipsum vero cerebrum idoneum est hisce imaginibus recipiendis quia est substantiæ flaccidæ, humidæ, & medullosæ.]

[5. *Species* dicitur ab inusitato verbo *specio*, quod olim significabat *video*; ut proprie *species* sit imago rei delata ad oculum, qua res videtur, sed per synecdochen hæc vox translata est ad imagines receptas in intellectu, quibus res intelliguntur. Est autem hoc plane admirandum, quod, cum nulla res quæ videtur aut intelligitur, vel oculum vel intellectum subeat, ab omni re effluant tales species, id est, imagines, quibus omnia videntur & intelliguntur, quæ vel oculo vel intellectui res repræsentant, atque ibi quasi pingunt: quemadmodum enim pictura repræsentat rem pictam, ita istæ species sive imagines repræsentant rem visam aut intellectam.]

[6. Quando anima ad repræsentationem rerum factam in cerebro attendit, dicitur *intelligere*, & vocatur tum *intellectus*; & ipsa *intellectio* nihil aliud est quam repræsentatio rei ab intellectu perceptæ.]

7. Est vero cognitio mentis nostræ triplex, quæ à Logica dirigitur: una, quæ dicitur *apprehensio simplex*, & *prima mentis operatio*;

peratio; altera, quæ dicitur *compositio & divisio*, & *secunda mentis operatio*; tertia, quæ dicitur *discursus*, & *tertia mentis operatio*. I. *Apprehensio simplex* est unius rei unica impressio, aut repræsentatio, facta in intellectu aut cerebro per speciem intelligibilem unam; ut, cum simpliciter intelligitur *lapis*. Quemadmodum cum in speculum aut in ceram aliquam imprimitur unum sigillum, est repræsentatio simplex sive una: & si speculum vel cera foret animata, esset apprehensio simplex: ita quoque cũ in intellectu aut cerebro, quæ sunt instar speculi aut ceræ, una imprimitur res, *apprehensio* dicitur *simplex*, & ipsa res apprehensa, *thema simplex*. II. Duarum rerum impressiones duæ, in intellectu aut cerebro factæ per duas species intelligibiles, vocantur *conjunctio & divisio*, si scil. affirmentur vel negentur res simpliciter apprehensæ; & res ipsæ vocantur *thema complexum*, *Conjunctio & divisio* idem significant, quod affirmatio & negatio: utraq; fundatur in ipsarum rerum consensu & dissensu. omnes enim res ita sunt conditæ à Deo, naturæ autore, ut, aliquo modo inter se conveniant, (hæ in intelligendo inter se debent conjungi, & in enunciando de se invicem affirmari) atque aliquo modo inter se discrepent, (quæ in intelligendo debent à se invicem dividi, & in enunciando de se invicem negari:) hæc rerum conjunctio & divisio in intellectu facta nuncupatur *Judicium*. III. Quando plures impressiones rerum plurium inter sese disponuntur, tribusque enunciationibus comprehenduntur, & se mutuò notificant, vocantur *discursus*: ut, si mens apprehendat quid sit *lapis*, quid sit *figura quadrata*; & tum probet, aliquod corpus esse figuratum figura quadrata, per tertium & medium terminum *lapis*, (qui hoc notificat) erit *discursus*: ut, *Lapis habet figuram quadratam. Lapis est corpus. Ergo aliquod corpus habet figuram quadratam*. Vel si probet lapidem esse quadratum, quia constat 4 lateribus: ut, *Quod constat 4. lateribus, est quadratum. Lapis constat 4. lateribus. Ergo est quadratum*.

8. In hisce tribus cognoscendi vel concipiendi modis, intellectum aut rationẽ dirigit Logica.

[9. Omnis intellectio humana ad tres hasce mentis operationes referri potest: quicquid enim intelligas, vel apprehendis simpliciter, vel affirmas aut negas, vel ratiocinando ex præmissis conclusionem infers, quod est *discurrere*.]

10. *Apta)* id est, perspicua ac distincta, & quæ clare exprimat ac significet res intellectas. Orationis ornatum Rhetorica, emendationem Grammatica spectat, claritatem Logica.

Quæst. II. *Quid est Logica?*

Logica est Ars conficiens instrumenta, iisque dirigens intellectum in cognitione rerum.

1. Trium sunt generum præcepta, quibus artes omnes, scientiæ, ac disciplinæ, docentur & discuntur. 1. *Definitio*, quæ explicat quid res sit: 2. *Divisio* quæ docet quotuplex sit: 3. *Canon*, qui exponit proprietatem, quæ nec definitione nec divisione percipi potuit: dicitur, etiam *maxima* aut *regula*.

2. Ab hisce trium generum præceptis, definitione, divisione, canone, accurate debent discerni *commentarii* quibus explicantur; quia plus libertatis est in commentariis quam in præceptis. Nam præcepta debent esse singulis disciplinis propria, & nullum præceptum, quod ad unam pertinet disciplinam, inserendum est aut inferendum disciplinæ alteri: sic, verbi causa, in hac ipsa Logica nullum debet inseri præceptum quod pertinet ad Physicam aut Metaphysicam, aut ullam aliam disciplinam: ideo singulis disciplinis suæ sunt definitiones, divisiones, & regulæ propriæ. At vero in commentariis, ibi licet ex quacunque disciplina proferre quæ faciunt ad explicationem præcepti præsentis: ita, verbi causa, in commentario alicujus vel definitionis, vel divisionis Logicæ, licet proferre exempla & alia, ex Physica, ex Metaphysica, Theologia, & quacunque disciplina.]

3. *Logica est ars*) In omni definitione duo sunt, *Genus* & *Differentia*. *Genus* significat naturam communem rei definitæ cum rebus aliis: *Differentia*, naturam rei definitæ propriam. Exempli gratia, *Animal* est genus, quia significat naturam, homini, tanquam rei definitæ, cum rebus aliis, scilicet brutis, communem; *Rationale* differentia est, quia significat naturam soli homini propriam. Sic in definitione Logicæ, *Ars genus* est, quia significat naturam Logicæ cum Grammatica, Rhetorica, Medicina, aliisque artibus communem: reliqua verba *differentiam* designant, quia describunt naturam Logicæ propriam. Desumpta vero est *differentia* à fine, qui est *cognitio rerum*, ab officio quod est *conficere instrumenta*, à subjecto circa quod versatur, quod est *Intellectus*, seu potius intellectus operatio.

4. *Ars*) Duûm sunt generum potentiæ in homine cum nascitur, quædam statim à nativitate operantur, uti facultas nutrix, accretrix, videndi, &c. quædam non item, ut facultas loquendi, ambulandi, intelligendi, &c. & hæ, ut in actum prorumpant, egent frequenti actuum exercitio, quod inducit habitum, id est, aliquam producit qualitatem, quæ potentias, ante ineptas ad operandum, reddat faciles, promptas, atque expeditas in operando: talis habitus, intellectum facilitans in intelligendo, dicitur Logica, & vulgo *Logica habitualis*.]

[5. Atque hæc distinguitur à Logica extra mentem, libro contenta, quæ, quia nihil est aliud quam congeries præceptorum, id est, definitionum, divisionum, & canonum, recta methodo dispositorum, *systematica* dicitur. Logica ha-

habitualis sic vocatur, quia habetur, hoc est, possidetur ab intellectu hominis in quo est, & quia eum reddit habilem, hoc est promptum & expeditum ad intelligendum; ideoque hæc in mente hominis, non extra eam, est: at systematica dicitur à systemate, id est, congerie præceptorum, quæ in unum librum ac codicem sunt compacta; ut cum aliquem rogamus, an Logicam discat *Aristotelis*, An Rami. Definitur vero hoc loco Logica habitualis, non systematica, ob hanc causam: Quia Logica illa debet definire, quæ finis est docenti ac discenti propositus; traditur enim Logica methodo analytica, quæ initium facit à fine, atque ab eo transit ad media, quibus finis acquiritur. Sed finis docenti ac discenti propositus, est Logica habitualis, quæ intellectum reddat habilem ad intelligendum; non systematica, quæ solo codice comprehenditur. Hujus Logicæ habitualis genus ponitur *ars* non *scientia*, non *habitus instrumentalis*. Tres sunt opiniones de genere Logicæ. Nonnulli illud faciunt Scientiam, ut Conimbricenses & Scholastici: nonnulli habitum instrumentalem, ut Zabarella & alii: nonnulli Artem, ut Keckermannus & Author noster. Sententia postrema est vera, quod per membra probatur.]

[6. *Ars* est genus Logicæ, quia est habitus, quo intellectus aliquid efficit, puta, definitiones, divisiones, syllogismos, & methodum, secundum præscriptum rectæ rationis, id est, secundum præcepta quæ à recta ratione profluxere. Per rectam vero rationem intelligitur judicium intellectus, nullis præjudiciis aut affectibus abreptum. Male nonnulli intelligunt per rectam rationem, incorruptam, & peccato originali carentem: talis quippe nulla datur; omnis enim intellectus humanus nascitur corruptus, sed illa dicitur recta ratio, quæ libera est ab affectibus pravis & præjudiciis. Quid affectus pravi sunt, experientia constat, & unusquisque in se nimis quam sæpe deprehendit; ut est ira, metus, &c. cum excedunt modum. Quid præjudicia sint, multi ignorant, aut ignorare volunt, qui tamen iis laborant: nempe, præjudicia voco, judicia mentis lata de rerum veritate, antequam illa debite sint examinata, aut sæpe ad examen ne quidem vocata; ut, cum quis aliquid accepit tanquam verum ob authoritatem solam alicujus, verbi causa, *Aristotelis*, vel quia hoc judicium ab infantia sua circumgessit, & per solos sensus accepit, atque in eo acquievit, nullo unquam facto per intellectum, aut instituto per rationem examine.]

[7. Non est vero genus Logicæ *Scientia:* quia hæc in sola contemplatione subsistit & acquiescit; Logica vero non est contenta nuda cognitione præceptorum, de definiendo, dividendo, argumentando, &c. sed istam cognitionem transfert ad operationem, actum scil. definiendi, dividendi, &c. Non est

genus

genus Logicæ, *habitus instrumentalis* aut *instrumentum*: quia nullum relatum, est genus entis absoluti; sed instrumentum seu habitus instrumentalis est relatum, Logica vero ens absolutum: ergo Logicæ genus esse non potest instrumentum, vel habitus instrumentalis. Probatur minor: Nam instrumentum refertur tum ad causam principalem cui inservit, tum ad effectum quod eo producitur: Logica autem est ens absolutum, quia ponitur in prædicamento qualitatis, & quidem in prima specie, puta habitu; at qualitas tantum entia continet absoluta.]

[8. Habitus instrumentalis dicitur *Ars*, quâ instrumenta suppeditat alteri arti; quemadmodum ars frænaria & ephippiaria, fræna & ephippia suppeditat, tanquam instrumenta, arti equestri: talis quidem habitus est Logica; nam suppeditat omnibus aliis artibus modum conficiendi instrumenta cognitionis, definitionem, divisionem, syllogismum &c. attamen habitus instrumentalis non est ejus genus, ob rationem allatam.]

9. *Instrumenta)* scil. interna, quibus aliquid cognoscitur, ut sunt Definitio, Divisio, Syllogismus & Methodus: non externa, quibus aliquod opus extra nos & mentem nostram producitur, *vid. l. 2. cap. 1. quæst. in commentario.*

10. *Dirigens)* proprie id dirigitur, quod à recta via aberrat. Intellectus noster ante lapsum primi parentis nostri, in cognoscendo erat perfectus; post lapsum vero multum corruptus perfectionem istam amisit, & à via perfectè cognoscendi procul aberravit: utque jam rem bene cognoscamus, opus nobis est Logica, quæ nos in rectam quasi viam reducat, & in ea retineat.

Quæst. III. *Quot sunt partes Logicæ?*

Duæ: prior agit de *Thematibus*, eorumque variis affectionibus; posterior disserit de ipsis *Instrumentis*, quibus themata tractantur, sive quibus intellectus dirigitur, cum in thematum sive rerum cognitione quærenda versatur.

1. *Duæ)* Divisio Logicæ est non generis in species distributio, sed integri in membra. Prior pars Logicæ vocatur *Thematica*, quia circa themata versatur: posterior *Organica*, quia explicat organa, seu instrumenta cognoscendi. Prior libro primo, posterior secundo traditur.

[2. Dividitur hic Logica systematica, cum tamen fuerit definita habitualis. Et ratio est, quia illa Logica definienda erat quæ erat finis, talis est habitualis; & illa dividenda quæ comprehendebat media, & talis erat systematica.]

3. *Thematibus)* Materia instrumentorum alia est ex qua, alia circa quam: materia circa quam sunt ipsa themata; & de his agitur in Prædicamentis: materia

eria ex qua sunt affectiones thematum; de his agitur à Prædicabilibus usque ad finem libri primi.

CAPUT. II.

Quæst. I. *Quid est thema?*

Thema est, quicquid intellectui cognoscendum proponi potest.

1. *Thema)* proprie significat quodcunque *ponitur*; per synecdochen generis, id quod ponitur ad cognoscendum. Cognitio nihil aliud est, quàm imago & similitudo rei quæ est extra mentem, in mentem impressa; quemadmodum in speculum aut ceram imprimitur imago rei quæ est extra speculum aut ceram.

[2. Thema differt à conceptu: quod conceptus sit rei in intellectu repræsentatio; thema sit res repræsentata, & per repræsentationem cognita; sive res cognita sit vera, ut lapis, sive ficta, ut regia solis: ideoque Thema est omne ens & non ens quod cognosci potest.]

Quæst. II. *Quomodo dividitur thema?*

In simplex & complexum.

Quæst. III. *Quid est thema simplex?*

Quod sine notionum complexione, sive, sine affirmatione aut negatione, apprehenditur: ut, *Socrates, disputat*, id est, (men disputeert) *respublica, hircocervus.*

1. *Quod sine)* Thema *simplex* definitur clariùs, cum unius rei imago imprimitur in intellectum; *complexum*, cum plurium rerum imagines, eæque inter se conjunctæ seu affirmatæ, vel disjunctæ seu negatæ, imprimuntur in intellectum: omnium clarissime definitur Thema *simplex*, de quo nihil affirmatur vel negatur; & *complexum*, in quo aliquid de alio affirmatur vel negatur.

2. Thema simplex unico mentis actu & ictu cognoscitur, quia res est una; ut, *lapis*.

3. *Disputat)* debet sumi indefinite pro *disputare*, vel *actu disputandi*: si enim subintelligatur definita persona, scilicet hic vel ille, esset aut significaret thema complexum. Melius dixisset Author *Disputatur*: quia sumitur & indefinite & impersonaliter; at nunquam sic sumitur vox *disputat*.

Quæst. IV. *Quid complexum?*

Quod apprehenditur, duabus pluribusve notionibus affirmatione

firmatione aut negatione copulatis: ut, *Socrates disputat; Ningit, pluit; itur, statur.*

1. Non sufficit, ut thema complexum pluribus mentis nostræ actionibus cognoscatur; sed requiritur, ut per intellectiones alias aliquid de alio vel affirmetur vel negetur. Exempli gratia, *Amor Parentum erga liberos* non est thema complexum, licet apprehendantur & *parentes* & *liberi* & *amor*, quia nihil affirmatur aut negatur: sed cum dico, *Amor Parentum erga liberos est laudabilis*, est thema complexum.

2. Ergo, nec vocum, nec notionum multitudo aut coacervatio facit thema complexum; sed affirmatio aut negatio de aliqua re. Hic quidem multæ sunt voces ac notiones; est vox ac notio *amoris, parentum, liberorum:* sed de istis nihil affirmatur aut negatur, nihil dicitur, & una vox interdum thema complexum significat, quia affirmationem aut negationem involvit, ut, *ningit:* nam verba impersonalia activa significant thema complexum, quia subintelligitur aut involvitur nominativus tertiæ personæ, ut, *ningit*, scilicet cœlum, aer, vel nubes; non item sic impersonalia passiva. Ideoque *itur, statur,* non sunt exempla thematis complexi, sed simplicis.

Quæst. V. *Quotuplex est thema simplex?*

Duplex; universale, & singulare.

Quæst. VI. *Quid est universale?*

Universale est, quod de pluribus suapte natura prædicari aptum est; [sic ut nomen & natura rei universalis multiplicetur in illis pluribus, de quibus dicitur.] ut, *homo, equus, planta.*

1. *Prædicari)* est idem id Logicis quod de alio dici, seu posteriori loco in enunciatione poni; quemadmodum id quod ponitur loco priori, dicitur *subjici:* unde exorta sunt nomina *subjecti & prædicati,* quæ significant partes enunciationis. [Dicitur vero aut prædicatur universale de pluribus, & quoad nomen & quoad definitionem, quatenus & nomen & definitio thematis universalis de pluribus enunciari potest: sicuti de Petro, Paulo, Joanne, singulisque hominibus, enunciatur & nomen & natura hominis. Hæc universalium de pluribus prædicatio fundatur in eo, quod eorum natura pluribus insit; natura enim hominis inest Petro, Paulo, Joanni, reliquisque hominibus.]

2. Notanda hic sunt verba *suapte natura:* quia ad thema universale non sufficit, ut de pluribus prædicetur; sed & debet natura illa, quæ prædicatur, inesse

esse illis pluribus, de quibus prædicatur, sic *canis* non est universale thema respectu canis domestici, marini, & cœlestis, quia non inest illis natura communis canis.

[3. Vulgo quidem dicunt, prædicari sequitur inesse, & modus prædicandi sequitur modum essendi, aut inessendi; ideoque quod prædicatur de pluribus, etiam pluribus inest, & thema universale de pluribus prædicari non posset, si non inesset pluribus, saltem inesse per naturam posset: sic autem inest pluribus, ut & natura & nomen thematis universalis in singulis multiplicetur quibus inest, & de quibus prædicatur; sic ut ista plura, singula sibi naturam universalem possideant, distinctam in singulis. Ita, verbi causa, homo prædicatur de Petro, Paulo, Joanne, quia natura humana singulis inest, sunt enim singuli, homines: ac sic inest, ut in singulis multiplicetur. sunt enim multi homines, scilicet tres; & singuli habent naturam humanam sibi propriam, distinctam à natura humana alterius; quæ enim natura humana, id est, quod corpus, & quæ anima rationalis est Petri, ea natura humana, illud corpus, illa anima, non est Pauli, non est Joannis. Hinc liquet, cur Deus non possit dici thema universale, quamvis de pluribus personis, scil. tribus, Patre, Filio, & Spiritu Sancto, prædicetur, & natura divina illis pluribus insit: quia scilicet illa non multiplicatur in illis, sic ut singulæ personæ habeant distinctam naturam divinam, singulis propriam, & sunt tres dii; sicuti Petrus, Paulus, Joannes habent distinctam naturam, singulis propriam, & sunt tres homines: ideoque, Deus non est universale thema respectu trium personarum Patris, Filii, & Spiritus Sancti, sicuti homo quidem est respectu Petri, Pauli, Joannis.]

[4. *Est aptum)* Universale non exigit actu plura, de quibus reipsa & de facto prædicetur; sed sufficit, ut natura universalis sit talis, quæ de pluribus prædicari potest, si ista plura existant. Ita animal erat universale, solo existente bruto, nondum condito homine; quia licet tum de solo bruto prædicaretur actu, attamen, quia poterat prædicari etiam de aliis, scil. hominibus, universale fuit, sic homo, solo existente Adamo, non poterat nisi de illo uno prædicari actu, nam reliqui homines non erant, de quibus prædicaretur; fuit tamen universale, quia non repugnabat naturæ hominis, ut de pluribus aliis prædicaretur, si, & quando crearentur.]

[5. *Universale* vulgo dici solet Logicis, *totum potentiale*, & non *actuale*; quia nec genus, ut *animal*, exigit ut actu plures sint species, *hominis*; nec species, *homo*, exigit ut actu plura sint individua, ut *Petrus, Paulus*, &c. hinc natum est illud axioma philosophorum. *Genus conservari potest in una specie, & species in uno individuo.*]

6. Sol, etsi unus est, est tamen thema

thema universale, quia per naturam aptus est prædicari de pluribus, si plures soles condantur; haberent enim & isti eandem naturam calefaciendi, iluminandi, &c. cum nostro sole.

Quæst VII. *Quid est singulare?*

Quod de uno tantum suapte natura prædicari aptum est [quia uni tantum inest, sc. enti reali] ut, *Alexander, Bucephalus, hæc pyrus.*

1. *Singulare* thema proprie & per se non prædicatur, sed subjicitur: verum cum prædicatur, prædicatur tantum de uno.

[2. Cum natura Dei non uni tantum insit, sed pluribus, nempe tribus personis, nec de uno tantum, sed de tribus, Patre, Filio, Spiritu Sancto, prædicetur, non videtur esse thema singulare.

3. Resp. primo hic intelligitur tantum & definitur thema singulare finitum, non autem infinitum, quale est Deus. Secundo cum thema singulare dicitur de uno prædicari tantum, & uni inesse tantum, intelligitur illud unum tanquam inferius & subordinatum, non tanquam collaterale, & coordinatum. At Deus non dicitur de tribus personis, nec natura divina illis inest, ut inferioribus aut subordinaris, sed ut collateralibus ac coordinatis.]

Quæst. VIII. *Quomodo vocantur singularia?*

Individua. ἄτομα.

Quæst. IX. *Quare?*

Quia dividi non possunt in plura ejusdem nominis ac naturæ, [sc. singularis.] *Alexander* enim dividi non potest in plures *Alexandros* tales, qualis fuit rex Macedonum, nec *Bucephalus* in plures *Bucephalos*: at *homo* dividi potest in plures *homines*, puta in *Socratem* & *Platonem*; & *equus* in plures *equos*, puta in *Bucephalum* & *Cyllarum*, &c.

[1. Etsi plures obtinuerint nomen *Alexandri*, non tamen ideo ejusdem numero fuerunt nominis, quia non omnibus nomen *Alexandri* impositum est ab iisdem scilicet parentibus, easdem ob causas, eodem tempore ac loco, & sub iisdem singularibus circumstantiis: nec eadem natura fuit *Alexandri* hujus, quæ fuit *Alexandri* alterius, intelligendo naturam singularem; quia hic *Alexander* non fuit iste: hic Rex fuit, doctus, fortis: at ille, subditus, indoctus, ignarus, &c.

Quæst. X. *Quotuplicia sunt individua?*

Duplicia; determinata, & vaga.

Individua dicuntur *determinati*, quando certo loco & tempore circumscribantur: *vaga* contra.

Quæst.

Quæst. XI. *Quot modis determinantur individua?*

Quatuor modis. 1. nomine proprio; ut, *Plato, Socrates, Bucephalus, Melampus.* 2. nomine communi sive appellativo, quod per excellentiam sumitur pro proprio; ut, *Philosophus* pro *Aristotele*, *Orator* pro *Cicerone.* 3. pronomine demonstrativo; ut, *hic, ille homo.* 4. periphrasi; ut, *Apostolus gentium*, id est *Paulus.*

Cum nomen appellativum sumitur pro proprio, est Synecdoche generis.

Quæst. XII. *Quid est individuum vagum?*

Quod effertur pronomine incertæ partis; scil. in numero singulari; ut, *aliquis*, *quidam homo.*

1. *Aliquis, Quidam*) dicuntur pronomina incertæ partis, quia non designant certam aliquam personam, scilicet, Petrum vel Paulum. Græci eleganter hoc exprimunt per ὁ δεῖνα.

2. *Individuum vagum* non habetur pro individuo, quia additum subjecto non facit enunciationem singularem, sed particularem; ut, *aliquis homo est doctus*, vid. quæst. 9. cap. 29. lib. 1.

CAPUT III.

Quæst. I. *Quæ sunt spectanda in themate simplici?*

PRimo, *Categoriæ* & *Affectiones*, scil. rationis, quæ ex varia rerum habitudine ad se invicem, & ex modo quo intellectus eas concipit, atque inter sese comparat, oriuntur: deinde *Interpretatio* & *Affectiones*, sc. orationis, quas intellectus vocabulis affingit ex modo conceptus suos interpretandi.

[1. *Categoriæ* sunt inventæ in hunc finem, ut tanto facilius intellectus humanus versaretur circa res cognoscendas, qui admodum juvatur, si res cognoscendæ ipsi distinctè, & certo ordine ac serie proponantur, quod fit in Categoriis: sunt enim eæ sicuti mappæ geographicæ, in quibus varia mundi regna, regiones, provinciæ, urbes, pagi, maria, flumina, aliaque mundi loca repræsentantur, ut tanto facilius cognoscantur; ita etiam in categoriis, res cognoscendæ, quæ in hoc universo sunt innumerabiles seu ordine ac serie digeruntur, & per suas classes disponuntur, ut uno quasi intuitu conspiciantur, & sic facilius cognoscantur: in quem finem tabulæ categoricæ adornatæ sunt à Keckermanno aliisque, quas sæpius contemplari utilissimum fuerit Logicæ studiosis: nam præter hunc generalem

ralem usum quem Categoriæ præstant, quod res omnes cognoscendas redigant in certum ordinem, ut tanto facilius cognoscantur, specialem habent usum in doctrina definiendi; ex his enim, tabulis prædicamentalibus inspectis, facile est invenire & genus & differentiam, uti hoc postea docebitur; inserviunt quoque divisionibus instituendis, ex iisdem enim facile est reperire cujusvis generis partes, in quas divisio institui solet: sed ante omnia inserviunt conficiendis syllogismis; ex iis enim accipere est ingentem copiam ac segetem terminorum mediorum, quibus in omni syllogismo ad probandum est opus.]

2. Spectantur in themate simplici *Categoriæ*, quando consideratur ad quam categoriam thema simplex pertineat.

3. *Categoriæ.* Quia res cognoscendæ sunt quamplurimæ, & numero fere infinitæ, non potest commode intellectus versari circa illas cognoscendas, nisi ad certas classes & capita certa reducantur, quæ solent vocari *Categoriæ.*

[4. *Categoria* vox est forensis, notatque idem quod *accusatio*; quæ quia non potest fieri, nisi actor aliquod crimen de reo prædicet, per synecdochen speciei translata est in Logicis, ad significationem generalem, significatque idem quod *prædicatio*: hic tamen non ipsum actum prædicandi notat, sed rem quæ prædicatur. Latini philosophi barbare dixerunt *Prædicamentum.*]

5. *Affectiones rei* vocantur quæ conveniunt rebus in se, & per se, ex natura sua, etsi nec a ratione intelligantur, nec oratione proferantur: sic *risibilitas* & *eruditio* conveniunt homini.]

[6. *Affectiones rationis* dicuntur, quæ conveniunt rebus, quatenus menti nostræ objiciuntur cognoscendæ, & quæ extra cogitationem mentis rebus non competunt, nec sunt, nisi quando & quamdiu mens intelligit: sic esse speciem convenit homini.]

7. *Affectiones vocis* sunt, quæ conveniunt rebus quatenus oratione proferuntur; ut, esse *subjectum* aut *prædicatum.*

[8. Hic intelliguntur affectiones secundi & tertii ordinis, quæ & rationem & orationem dirigit Logica.]

[9. Logica nullas tradit aut explicat *affectiones rei*, unde neque est disciplina realis; sed illæ exponuntur in aliis Philosophiæ partibus. Ita affectiones rei quæ Deo competunt per naturam suam, explicat Metaphysica, ut sunt Dei simplicitas, unitas, immensitas, æternitas, &c. eadem explicat affectiones rei, quæ Angelis conveniunt ex natura sua, ut sunt spiritualitas, incorruptibilitas, &c. eadem explicat affectiones rei, quæ animæ rationali competunt per naturam suam, ut sunt immortalitas, indivisibilitas: affectiones rei quæ competunt quantitati, sive numero, sive magnitudini, ut varias figuras, & cæteras, explicat Mathematica: affectiones rei quæ competunt corporibus ut sunt locus, motus, tempus, calor, frigus, gravitas,

gravitas, levitas, color, sonus, &c. explicat Physica. Logica vero explicat tantum *affectiones* tum *rationis*, tum *orationis*, id est, docet tantum modum per rationem cognoscendi, & per orationem proferendi affectiones rei in aliis disciplinis explicari solitas; unde hæc dicitur disciplina Rationalis, aut etiam Notionalis.]

10. Per *habitudinem rerum* intelligitur, partim rerum convenientia, partim discrepantia.

[11. Deus ita res omnes sapienter condidit, ut aliquo modo inter se conveniant, & aliquo modo discrepent: sic videmus hominem cum bruto convenire in animali, discrepare in rationali; terram cum aqua convenire in frigore, differre in siccitate; plantas & animalia convenire in eo, quod nutriantur & crescant, discrepare in eo, quod hæc sentiant, illæ non item. Hæc convenientia rerum & discrepantia, vocatur *habitudo*, quia per eam utraque res diverso modo ad se invicem habent: & hanc mutuam rerum habitudinem contemplari, non tantum jucundum est philosophanti, sed & utile ad affectiones rationis & orationis inveniendas; quod, quomodo fiat, in commentario statim subjuncto docetur.]

12. *Concipit*) id est apprehendit, intelligit.

[13 *Affectiones rationis* in themate simplici dicuntur *oriri* ex eo, quod mens hominis, contemplando res in prædicamentis dispositas, in iis deprehendat quandam vel convenientiam, vel discrepantiam: verbi causa, cum mens contemplatur prædicamentum substantiæ, cognoscit in eo collocatũ hominem & brutum, & deprehendit ea convenire in communi natura & ratione animalis; hinc hominem & brutum, *species* facit, ut animal, *genus*. Deinde, cum mens genus de specie (animal de homine aut bruto) enunciat, & sic conceptus suos exprimit, vocat animal, *prædicatum*, & hominem vel brutum, *subjectum*. Illæ sunt affectiones *rationis*, hæ *vocis*.]

[13. Intellectus hominis formaturus affectiones rationis, quæ vulgo dicuntur entia rationis, aut etiam notiones secundæ, ut sunt genus, species, &c. primo simpliciter apprehendit res in categoriis dispositas: secundo, eas inter se comparat; comparando quandam earum inter se deprehendit & convenientiam & discrepantiam: tertio, aut convenientiam rejicit, cognoscendo solam discrepantiam, aut discrepantiam rejicit, cognoscendo solam convenientiam: & sic aut unum aut alterum abstrahit, ac cognoscendo præscindit à rebus simpliciter apprehensis, & inter se comparatis; & sic format affectionem rationis. Verbi causa, intellectus, contemplando categoriam substantiæ, apprehendit simpliciter hominem, brutum, ibi collocata; apprehensa inter se comparat; comparando deprehendit hominem & brutum convenire in eo; quod ambo sint animalia, id est, quod sint substantiæ corporeæ, viventes, sentientes; discrepare in

eo, quod homo sit rationalis, brutum irrationale: quando nunc tantum intelligit id in quo homo & brutum conveniunt, scilicet τὸ animal, abstracta & præcisa, id est, non intellectâ rationalitate aut irrationalitate, format de animal, affectionem rationis, quæ vocatur genus, de homine, quæ vocatur species: si abstracto & præciso, id est, non intellecto, animali aut homine intelligat tantum id in quo homo & brutum discrepant, scilicet rationalitatem, aut irrationalitatem, format affectionem rationis, quæ dicitur differentia; & sic se res habet in aliis affectionibus rationis, quæ sequuntur categorias, uti affectiones orationis sequuntur interpretationem.]

Quæst. II. *Quid est categoria?*

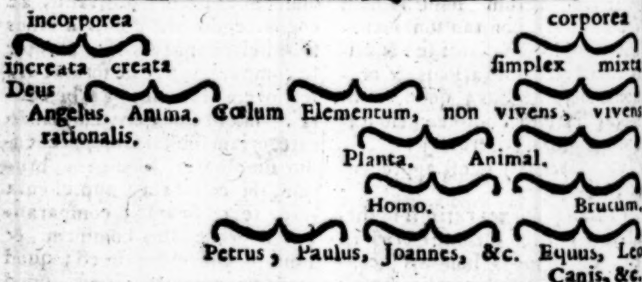
Categoria est series seu ordo rerum sub eodem summo genere gradatim dispositarum.

1. *Res* in prædicamentis *disponuntur*, vel secundum gradus superiores & inferiores, vel secundum gradus collaterales. Genera & species priori modo; ut, animal & homo: differentiæ posteriori modo disponuntur; ut, rationale & irrationale.

2. *Rerum)* Ergo non vocum, non affectionum rationis, quas vulgo entia rationis vocant.

3. Errant autores illi, qui putant in categoriis disponi tantum genera, species, differentias, & individua hoc est, ipsas illas notiones secundas sive affectiones rationis; nihil minus: sed hic disponuntur ipsæ res & affectiones, quæ sub istis vocabulis affectionum rationis latent ac significantur.]

4. *Dispositarum*) Dispositio rerum in prædicamentis secundum gradus inferiores & superiores dicitur subordinata; sed in eodem gradu collateralis aut coordinata: utramque videre est in hac tabula.

Dispositio rerum in prædicamentis, tum subordinata, tum coordinata, fundamentum est quo nititur doctrina convenientiæ

tiæ & diversitatis coordinatæ ac subordinatæ: habet quoque usum in syllogismo qui vocatur Sorites, & alibi.

Quæst. III. *Quot sunt categoriæ?*

Decem: substantia, quantitas, qualitas, relatio, actio, passio, ubi, quando, situs, & habitus.

[1. Quare sint *decem* Categoriæ non plures, non pauciores, solida ac sufficiens ratio dari nequit. Quot vero sunt categoriæ, tot sunt summa genera prædicamentorum, τῶν καταγορυμένων, id est, eorum quæ diverso modo prædicantur; non vero entium, τῶν ὄντων, quasi quæcunque in diversis sunt prædicamentis, diversa sint entia reipsa inter se distincta. Nihil minus.]

[2. Res in prædicamentis dispositæ dupliciter possunt spectari: vel ratione prædicationis de se invicem, quo modo spectantur in Logica; vel ratione entitatis quæ singulis competit; quo modo considerantur in Metaphysica. Priori modo falsum est, illa omnia esse diversa entia, quæ in diversis collocantur prædicamentis; posteriori modo verum est; sed tum non fuerint decem prædicamenta ut fortasse priori modo constitui possent; sed vel duo tantum, substantia & qualitas; vel ad summum tria, si addatur quantitas, & hæc distinguatur à materia; nam certe relatio non potest dici ens, est enim tantum habitudo & respectus unius entis ad aliud; nec actio nec passio sint entia, quia significant tantum modum, quo aliquid agit aut patitur, aut quo aliquid fit; multo minus ubi, quando, situs & habitus, sunt entia; nam significant tantum modos, qui non sunt entia, & semper distinguuntur à rebus modificatis, quæ sunt entia.]

3. Notandum, vero est bene, id quod in uno est prædicamento, non reperiri in alio; quemadmodum miles qui sub uno vexillo militat, non potest militari sub alio.

CAPUT IV.

Quæst. I. *Quid est substantia?*

Substantia est res per se subsistens, & substans accidentibus; ut, *spiritus, corpus, cœlum, ignis, aqua, lapis, arbor, equus,* &c.

1. *Res*) idem est quod *ens* vel *ens reale*, habetque hîc locum generis communis substantiæ & accidenti [significat vero id quod non est nihil, sive id quod existit in hoc universo, aut saltem existere potest. Vulgo dicunt philosophi, quod habet essentiam vel existentiam. Per essentiam intelligunt rei uniuscujusque naturam, qua est aliquid, non vero nihil, & qua ab aliis

rebus distinguitur, & qua cognoscitur ac definitur, sive illa res inveniatur in mundo, sive non: per existentiam intelligunt id, quo unaquæque res stat, & reperitur extra causas producentes. Hæc duo vocabula multum distinguuntur: nam tempore hyberno rosa non habet existentiam, quia non invenitur tunc in mundo posita extra causam sui producentem; habet tamen essentiam, qua non est nihil, sed qua definitur, atque ab aliis plantis, rebusque omnibus distinguitur: nam etiam cum rosa non existit, verum est, *rosa est flos rubri coloris, grati odoris, &c.* quæ est ejus qualiscunq; definitio. Jam vero utrumque hoc, & essentiam habere, & existentiam, convenit enti, sive rei, prout est genus tum substantiæ tum accidentis.]

[2. Ens sumitur, vel ut participium, vel ut nomen; quemadmodum multa participia, amissa significatione temporis, degenerant in nomina; ut cum dico *amans vini*, amans est nomen, *amans vinum*, est participium. Ens, ut participium præsentis temporis, significat id quod jam nunc est in rerum natura, & ei respondet in abstracto existentia: ens ut nomen, amittit significationem temporis, nec significat id quod nunc est, sed saltem quod esse potest, & ei respondet in abstracto essentia; ipsum enim ens est concretum, quia est adjectivum. Substantia utroque modo dicitur ens, sed potissimum cum sumitur ens ut nomen: ac tum iterum accipitur vel late, vel stricte. Late, ens significat omne id quod non est nihil; quo sensu etiam relationes, actiones, passiones, & omnes modi rerum possunt dici entia. Tam late hic non sumitur, cum substantia dicitur ens; sed stricte, prout ens vulgo dicitur reale, atque comprehendit sub se hæc quatuor, substantiam, accidens, Deum, creaturam; quod ens reale, quidnam sit, vix aliter definiri potest, quam enumeratione istorum quatuor.]

[3. Quærunt philosophi quale genus sit ens, an univocum, an analogum, respectu substantiæ & accidentis: univocum vocatur, quod æqualiter convenit suis speciebus; analogum, quod inæqualiter. Scotistæ tenent prius; Thomistæ posterius: & hoc quidem videtur probabilius, nam accidens debet substantiæ quod sit ens, est enim à substantia, tanquam à causa, & in ea existit, & extra eam ne esse quidem potest; at substantia non debet accidenti quod sit ens: ergo majori jure ens dicitur de substantia quam de accidente: consequenter, ens inæqualiter dicitur de utroque, ideoque est genus analogum; nam absolute dicitur de substantia, sed de accidente secundum quid, id est, per & propter substantiam; inde Aristoteles fere semper accidentia vocat ὄντος ὄντα, id est, entis entia, substantias vocat simpliciter ὄντα, id est, entia.]

4. Cum substantia dicitur *per se subsistere*; non significatur omnimoda

nimoda ejus independentia, hæc enim convenit soli Deo; sed tantum indicatur, eam non dependere ab alio, scil. ente creato, tanquam à subjecto, scil. inhæsionis; licet ab alio, scil. Deo, dependeat tanquam à causa efficiente: sic enim omnis substantia creata dependet à Deo.

[5. Aliquid dependet ab alio, vel tanquam à subjecto, scil. inhæsionis, vel tanquam à causa efficiente. Quod dependet à subjecto, sc. inhæsionis, dependet à re creata, in qua est & non subsistit per se, sed per rem creatam: hoc modo omnis substantia est independens, & subsistit per se; nulla enim dependet ab alia re creata, tanquam à subjecto inhæsionis. Quod dependet à causa efficiente, dependet ab ente increato, à quo est: sic nulla creatura est independens, aut subsistit per se; omnis enim subsistit per Deum, creantem & sustentantem omnia. Nam res omnes, præter Deum, vel dependent à Deo, tanquam à causa, & efficiente & conservante: (ut enim nihil seipsum potest producere, ita nec seipsum potest conservare, & sic nulla substantia creata per se subsistit) vel res creatæ dependent, quædam ab aliis rebus creatis, non tanquam à causa efficiente & conservante sed tanquam à subjecto, in quo sunt, ut extra illud inveniri atq; existere nequeant; tales res creatæ vocantur *accidentia*, ac dicuntur inhærere substantiæ. Sic ut hæc duo opponantur, *per se subsistere*, quod convenit substantiæ, dicitque eam non esse in alia re, tanquam in subjecto, scil. inhæsionis; & *inhærere substantiæ*, ut subjecto scil. inhæsionis, quod convenit accidenti, dicitque, id non per se subsistere.]

6. *Substare accidentibus*) significat, esse subjectum accidentium, scil. inhæsionis.

7. Illa verba, *substans accidentibus*, proprie non pertinent ad definitionem substantiæ in genere, sed tantum spectant definitionem substantiæ creatæ. [Deus enim substantia est, non accidens; & substantia est, quatenus est ens sumptum, & ut participium, & ut nomen, tum late, tum stricte: præterea, per se subsistit, quia nulli subjecto inhæret: sed non potest dici substare accidentibus, nam in Deo nulla sunt accidentia, quippe quæ inperfectionem aliquam important, Deus autem est perfectissimus.]

8. Clarius potest definiri *Substantia*, res, seu ens reale, quod nullius creaturæ eget operâ, ut existat, atque in illa sit; *Accidens*, res, seu ens reale, quod alterius creaturæ eget operâ, ut existat, & in illa sit. Vel sic: Substantia est res seu ens reale, quod nulli rei creatæ inhæret, ut subjecto inhæsionis; Accidens est res, seu ens reale, quod alteri rei creatæ inhæret, ut subjecto inhæsionis.

[9. Subjectum inhæsionis denominatur ab accidente quod inhæret, denominatione intrinseca; subjectum adhæsionis denominatur sive ab accidente, sive à substantia, quod vel quæ adhæret, denominatione extrinseca, sic cum dicitur *paries*

est albus, est denominatio intrinseca; cum dicitur, *Petrus est togatus*, est donominatio extrinseca, aut, *paries est visus*, quia nec toga Petro, nec visio parieti inest.]

[Quæst. II. *Quid est per se subsistere?*

Non esse in alio, ut in subjecto. Hâc enim ratione distinguitur substantia ab accidentibus, utpote quæ semper alicui subjecto inhærent; quorum adeo *esse* nihil aliud est quam *inesse.*]

[Quæst. III. *Quid est, esse in subjecto?*

Esse in subjecto dicitur, quod cum in alio sit non ut pars, non potest tamen existere separatum ab eo, in quo est.]

[1. *Subjectum* in philosophia aliud est inhæsionis, aliud denominationis. Prius vocatur illud, cui illud ens inest, & quidem accidens. De hoc hic est sermo, cum quæritur, quid sit *esse in subjecto:* sic paries est subjectum inhæsionis respectu alboris. Posterius est, quod denominatur ab alio tale vel tale, licet ei non insit: sic quis denominatur togatus à toga, quæ tamen non inest ipsi, sed adest. De hoc subjecto hic non agitur. Ut vero aliquid sit in subjecto inhæsionis, requiritur.]

[2. Primo, ut id quod inhæret sit ens reale, aliud & distinctum ab illo in quo inhæret; quod significatur, cum accidens dicitur *esse in alio.*]

[3. Secundo, debet illud quod inhæret in alio, non esse pars subjecti in quo inest, nec debet esse pars compositi, ut compositum ex illo & subjecto ipso constituatur: hoc est quod dicitur, accidens nec partem esse essentialem, quia nec subjecti, nec compositi essentiam constituit; nec integralem, quia & subjectum & compositum sine illo integrum esse potest.

[4. Tertio, debet accidens, sive illud quod est in subjecto, ita arcte conjungi cum subjecto, ut non possit in hoc mundo existere alio loco & tempore, quam quo loco & tempore existit subjectum. Potest quidem accidens, verbi causa, albor, tolli, auferri, separari à subjecto in quo est, verbi causa, pariete, si scilicet hic denigretur: sed hoc fieri non potest, ut ille arbor qui est in pariete hoc, inveniatur extra parietem in quo est, alibi existere in rerum natura: hinc est quod dicant Logici, accidentis *esse* est *inesse.*]

[5. Substantia ergo, aut in nullo est subjecto, ut *Petrus*; aut, si sit in subjecto, est in eo ut pars, ut *homo* in *Petro*, aut *animal* in *homine*; aut potest extra subjectum, in quo est, existere, ut *anima rationalis* in *homine:* sic substantia secunda, *homo*, est in prima scilicet *Petro*, ut pars primæ, scil. Petri; & *anima rationalis* est

in

in corpore, sic ut possit extra corpus existere.]

[6. Si una ex tribus hisce conditionibus in accidente requisitis abest, res substantia est: ita *anima canis* substantia est, quia deest conditio secunda; est enim pars essentialis totius compositi, *canis*, quia est ejus forma. Non vero deficit prima conditio; anima enim canis revera est in subjecto suo, scil. corpore, tanquam in alio: neque etiam tertia; cum enim mortuus est canis, mortua etiam anima est, quia non potest existere, mortuo cane. *Anima hominis* est substantia, quia deficit & secunda & tertia conditio: est enim pars essentialis hominis ejus forma; & extra corpus, subjectum suum, existere separatim potest.]

Quæst. IV. *Quotuplex est substantia?*

Duplex, prima, & secunda.

Quæst. V. *Quid est substantia prima?*

Substantia singularis: ut, *Alexander*, *Bucephalus*.

Quæst. VI. *Quid secunda?*

Substantia universalis: ut, *homo*, *equus*.

[Quæst. VII. *Quomodo discernis primam substantiam à secunda?*

Prima substantia non *dicitur de subjecto*, nec inhæsionis nec denominationis, cum ipsa omnibus subjiciatur. *Alexander* enim de nullo dicitur, nisi de seipso. At substantia secũda, quamvis in subjecto non sit, scil. inhæsionis, *dicitur* tamen *de subjecto*, scil. denominationis, nempe de primis substantiis sibi subjectis: *Homo* enim dicitur de *Alexandro*, *Socrate*, *Platone*, &c, *Equus* de *Bucephalo*, *Cyllaro*, &c.]

[1. *Dici de subjecto*] idem est, atque quoad nomen & definitionem subjecto tribui: sic & nomen & definitio substantiæ secundæ (verbi causa, *hominis*) tribuitur substantiæ primæ (verbi causa, *Petro*.) Nomen hominis, ut cum dico, *Petrus est homo*; Definitio autem, ut cum dico, *Petrus est animal rationale*.]

[2. Cum substantia secunda sive universalis dicatur de prima sive singulari, ut *Petrus est homo*, & accidens quoque dicatur de eadem. ut, *Petrus est doctus*, quæritur, an eodem modo prædicentur & accidens & substantia universalis de singulari. Resp. quod non: Nam accidens dicitur de substantia singulari, ut *Petrus est doctus*, tanquam de subjecto inhæsionis; nam doctrina est ens aliud & distinctam à Petro, cui inhæret, nec est pars Petri, nec potest existere separatim à Petro; præterea prædicatur

tur de Petro in concreto & adjective, nam non licet mihi dicere in abstracto & substantive, *Petrus est doctrina*: Sed substantia secunda sive universalis dicitur de prima sive singulari, ut *Petrus est homo*, sed sic, ut non sit ens distinctum ab ea, & sit pars ejus; neque enim homo est ens distinctum à Petro, & est pars Petri, unde etiam Petro non inhæret, sed tantum eum denominat, estque Petrus subjectum non inhæsionis, sed denominationis tantum præterea homo dicitur de Petro substantive & in abstracto, non adjective aut in concreto neque enim dico, *Petrus est humanus*, adjective, sed *Petrus est homo*, substantive.]

Quæst. VIII. *Quot sunt notæ substantiarum?*

Sex.

Quæst. IX. *Quæ est prima nota?*

Non esse in subjecto: nimirum, quia per se subsistit.

1. Hæc non tam est nota, quam quidē essentia ipsius substantiæ, quia per se subsistere, quod idem est cum τῷ non esse in subjecto, definitionem substantiæ ingreditur; at vero, quod alicujus rei definitionem ingreditur, ejus essentiam constituit: omnis vero nota aliquid significat, quod nec ex definitione, nec ex divisione rei potuit cognosci, & notat aliquid, essentiam rei consequens, exprimiturque *canone*, *maxima*, aut *regula*. Cum vero dicitur, substantiam non esse in subjecto, intellige subjectum inhæsionis; nam secunda substantia est in prima, ut in subjecto denominationis, ut *homo* in *Petro*.

2. Subjectum inhæsionis est id, in quo aliquid est tanquam accidens: sic *homo*, seu natura humana, non est in *Petro*, ut in subjecto inhæsionis: quia accidens non est pars subjecti aut compositi, at natura humana est pars Petri. Subjectum denominationis est, de quo res simpliciter prædicatur: sic *homo* est in *Petro*, ut subjecto denominationis, quia de Petro prædicatur.

Quæst. X. *Quæ secunda?*

Dici de aliis synonymῶs; hoc est, quoad nomen & quoad definitionem. Hæc nota convenit secundis substantiis, non primis, quia primæ de nullis dicuntur.

1. *Sic homo* dicitur de *Petro*, & *Paulo*, & cæteris individuis, quoad nomen & quoad definitionem: nam dico, & *Petrus est homo*, &, *Petrus est animal rationale*.

2. *Dici de aliis quoad nomen & definitionem*) est, quando & nomen & definitio unius, tribuitur alteri: sic & nomen & definitio hominis tribuitur Petro.

[3. Quæri hic solet à Logicis, cum definitio hominis tribuitur Petro, ut, cum dico, Petrus est

animal rationale, an illa definitio tribuatur Petro, ut definitio hominis, an, ut definitio Petri. Resp. utroque modo; nam eadem est definitio individui, quæ est speciei. si quis enim rogetur ut definiat hominem, speciem, dicet, est animal rationale, si rogetur, ut definiat Petrum, iterum dicet, est animal rationale, quæ est definitio hominis, quoque: itaque animal rationale Petro attribuitur, & de eo prædicatur, tum ut definitio hominis, tum ut definitio Petri. Et causa hujus rei hæc est, quia individua non habent differentiam essentialem proprium, imo non habent essentiam aliam, quam quæ est specierum, & ei tantum addunt varia accidentia, quibus individua à se invicem distinguuntur: ut ergo eadem est essentia speciei quæ est individui hominis, scilicet quæ Petri, eadem etiam utriusque est definitio, scilicet animal rationale. Sed cum definitio generis tribuitur speciei, animalis homini, tribuitur ei, ut definitio generis tantum, non item, ut definitio speciei; hæc enim propriam ac peculiarem habet definitionem, distinctam à definitione generis. Verbi causa, animal, genus, definitur substantia corporea, mixta, vivens, sentiens: at hæc non est definitio hominis, speciei: est quidem pars ejus definitionis, sed non tota ejus definitio; ut enim homo definiatur, præter ista quæ definiunt animal, requiritur τὸ rationale, quod in definitione animalis non reperitur, & in definitione hominis poni debet, quippe quod significat ejus differentiam specificam, facitque alteram partem definitionis, qua definitur homo.]

4. Dici de aliis quoad solum nomen est, cum nomen alicui tribuitur, non vero definitio: ut, *albor* tribuitur parieti quoad nomen in concreto, id est, per adjectivum, cum dicitur, *Paries est albus*; at definitio alboris, parieti tribui nequit per substantivum in abstracto.

5 Accidens dicitur in concreto, tribui substantiæ, quando per adjectivum de subjecto suo enunciatur: nam si propria voce ac substantive enuncietur, ne quidem quoad nomen substantiæ tribui potest: sic non licet mihi dicere, *paries est albor*, substantive, sed *paries est albus*, adjective; sed substantiæ secundæ dicuntur de primis quoad nomen, etiam substantive: sic, Petrus est homo, & Petrus est animal rationale.

Quæst. XI. *Quæ tertia.*

Significare τόδε τι, hoc aliquid, id est, tale quid quod digito demonstrari potest. **Hæc nota convenit tantum primis substantiis.**

1. Sic Petrus Paulus, hæc arbor, hic lapis, &c. possunt monstrari digito.

[2. Vulgo dicitur, & vere, Universalia non incurrunt in sensus ideoq; substantiæ secundæ non possunt digito monstrari, quia sunt entia aut themata universalia.]

Quæst. XIII. *Quæ quarta?*

Non habere contrarium. Substantia enim substantiæ non est contraria per se, sed per qualitates: ut, *aqua & ignis.*

[1. Vox illa, *contrarium*, sumitur vel late, vel stricte, Late dicuntur contraria quælibet opposita: sic Aristoteles in Physicis, principia corporum naturalium, formam & privationem, vocat contraria, quæ non sunt contraria stricte dicta; nam hæc sunt duo entia, at privatio est non ens, & opponitur formæ non contrarie, sed privative: & tam late in hac nota sumitur quoque vox, *contrarium*, nam si stricte sumas, prout contrarietas significat certam oppositionis speciem, qua duo entia sub eodem genere plurimum distant; certe substantia una alteri est contraria. nam homo & brutum sunt substantiæ, & sunt contraria; sunt enim duo entia, habent commune genus, animal, sub quo, tanquam duæ species, plurimum distant, nempe per differentias suas specificas, rationale & irrationale: sunt vero contraria, non per qualitates, sed per se, seu per suas formas substantiales, quæ sunt substantiæ, & non qualitates; & ipsæ, scilicet anima rationalis & irrationalis, æque sunt contraria, atque homo ac brutum: præterea, aqua & ignis non tantum per qualitates, calorem & frigus, siccitatem & humiditatem, sunt contraria, sed per ipsas suas formas substantiales: consequenter, sunt contraria quatenus sunt substantiæ; quomodo enim fieret, ut à formis non contrariis emanarent qualitates contrariæ, quales sunt aqua & ignis?]

2. Contraria hîc dicuntur, quæ se mutuo expellunt ex eodem numero subjecto, inhæsionis scilicet: sic substantia substantiæ non est contraria, quia nullo est in subjecto ergo non possunt ex eo se expellere; ut homo & brutum.

3. Si vero contraria definiantur, ut *cap.* 22. hujus *lib.* 1. omnino una substantia alteri est contraria: verbi causa, homo & brutum sunt duo entia absoluta, & quidem substantiæ, quæ sub eodem genere, sc. animali, plurimum distant; nam differunt formis contrariis; homo enim est animal rationale; brutum, irrationale.

Quæst. XIII. *Quæ quinta?*

Non recipere magis & minus. Una enim eademque substantia non fit magis aut minus substantia, quam erat antea. Nam puer crescens non fit magis homo, aut magis substantia, quam erat primo nativitatis suæ momento.

1. *Recipere magis & minus* (significat hoc loco) definitionem substantiæ uni magis tribui quam alteri, vel prædicari

per adverbia magis & minus.

[2. Dicimus vulgo, substantiæ sunt positæ in indivisibili, quia quoad essentiam non possunt augeri: aut minui, ut quidem quoad quantitatem: ideoque vir est quidem major homo quam puer, sed non est magis homo; nam definitio hominis, & essentia ejus, quod sit animal rationale, non magis competit viro quam puero, & non minus puero quam viro.]

3. In hac nota, substantia universalis cum altera universali, ut *homo* cum *bruto*, vel singularis cum altera singulari ejusdem ordinis, ut, *Petrus* cum *Paulo*; vel substantia una eademque cum seipsa confertur, ut, *Petrus juvenis* cum seipso *sene*, nam si substantiam primam cum secunda contuleris, nota hæc fallit: ut, *Petrus* collatus cum *homine*, est magis substantia, & *homo* est minus substantia.

[4. Quod autem *homo* dicatur minus substantia, *Petrus* magis substantia, ejus rei ratio hæc est, quia *homo* existit per *Petrum*, & reliquos singulares homines, at non contra.]

[5. Non dicitur *Petrus* magis substantia, aut *homo* minus substantia, respectu definitionis substantiæ, quæ essentiam ejus exprimit, quod non sit ens per se subsistens & substans accidentibus; hoc enim & homini & Petro convenit ex æquo: sed cum dicitur *Petrus* magis substantia, *homo* minus substantia, respicitur modus existendi aut subsistendi; quia enim universalia existunt in singularibus, genera in speciebus, species in individuis, etiam homo, ens ac thema universale, existit in Petro, Paulo, Joanne, reliquisque hominibus singularibus, istæ vero substantiæ singulares in nulla alia existunt. Hinc est quod Logici dicunt, substantiis primis tolli secundas: nam si tollantur Petrus, Paulus, Joannes, reliquique homines singulares, tollitur omnis homo universaliter.]

Quæst. XII. *Quæ est sexta nota?*

Unam eademque numero substantiam suscipere contraria, [scilicet, quando potest subire mutationem.] sic licet *aqua frigida*, mutatione sui *calida* fiat, manet tamen una eademque numero *aqua*.

1. Exceptio est, nisi qualitas à substantia sit inseparabilis: sic *ignis calidus* nunquam potest sic mutari, ut recipiat *frigus*.

CAPUT V.

Quæst. I. *Quid est quantitas?*

Quantitas est accidens, quod per se partem habet extra partem.

1. *Per se*) id est, non per aliud: nam substantia & qualitas habent partem extra partem, non per se, quatenus sunt tales, sed per quantitatem.

[2. Dis-

[2. Disputari solet inter philosophos, an quantitas sit ens distinctum à materia. Si fuerit accidens, haud dubie erit ens distinctum à materia, quæ est substantia; nam accidens & substantia sunt entia distincta. Multi existimant quantitatem esse aut ipsam essentiam materiæ, aut modum quendam materiæ proprium, & ab illo inseparabilem, ergo sic judico, quantitatem non esse ens, multo minus accidens, distinctum à materia; non tamen eam facio eandem cum materia; sed habet se quantitas ad materiam, ut proprium quarto modo ad subjectum, & uti se habet unitas, veritas, bonitas, ad ens: sunt quidem multæ proprietates, entia distincta à subjectis, sed ut sunt quædam, tantum modi subjectorum, atque inter has est quantitas.]

3. *Quantitas*) primum tenet locum inter accidentia, quia illa sequitur materiam, reliqua accidentia, formam: sicut autem materia est prior forma, ita accidens quod sequitur materiam, est prius accidente quod sequitur formam.

4. *Habere partem extra partem*) significat, habere partes situ, loco, & spatio dissitas & disjunctas. [vocantur hæ partes integrales & quantitativæ, oppositæ essentialibus vel entitativis, quæ loco, situ, & spatio non sunt diversæ, sed quæ se mutuo penetrant, permeant, pervadunt; ut sunt, *anima* & *corpus*] *Brachium, manus, digitus, pes, caput*, sunt partes quantitativæ, situ & spatio differentes; distat enim brachium à manu, manus à digito, capite, pede, &c. *Anima rationalis* & *corpus* sunt partes quidem hominis, sed non sunt loco, situ, aut spatio diverso contenta; ubi enim anima est, ibi & corpus, & vice versa; quamdiu scilicet constituunt hominem.

[5. Et hoc disputari solet, an essentia quantitatis, seu ratio formalis ejus, consistat in extensione entitativa, an quantitativa. Pontificii eam collocant in extensione entitativa, nos in quantitativa. Extensionem entitativam vocant extensionem partium in ordine ad se; quantitativam appellant extensionem partium in ordine ad locum. Sed extensio entitativa nulla est; nam *extendi* & *extensio* nihil aliud significant, quam loco & situ & spatio disjungi: est quidem alia entitas capitis, pedis, brachii, & singulorum membrorum, sed etiam loco disjunguntur ac situ; nam quo loco situm est caput, non eodem situs pes, aut brachium: ideoque impossibile est; ut membra corporis Christi sint quoad entitatem distincta, & non sint distincta quoad locum, aut dabitur dimensionum penetratio. Ergo extensio entitativa nulla est, nisi eadem sit quantitativa; & nihil est extensum extensione partium in ordine ad se, nisi idem sit extensum extensione partium in ordine ad locum.]

Quæst. II. *Quotuplex est quantitas?*

Duplex: continua, & discreta.

Quæst. III. *Quid est quantitas continua?*

Cujus partes, communi termino copulantur.

[1. Sedulo cavendum est, ne partes quantitatis continuæ confundantur cum terminis; nam multum differunt: ex partibus enim quantitas componitur, ex terminis non item. sic linea non componitur ex punctis, quia puncta sunt termini, & inchoantes & claudentes lineam; sed componitur ex lineis minoribus, tanquam partibus sui: sic tempus non componitur ex momentis, quia sunt termini inchoantes, copulantes, & claudentes tempus; sed componitur ex præterito & futuro, partibus temporis.]

[2. Distinguendum est accurate inter terminos & partes quantitatis continuæ. Partes sunt id, quod copulatur alteri: Termini sunt id, quo fit copulatio, & quia quantitas continua dividi potest in infinitum, ideo non dividitur in terminos, sed in partes minores, & usque minores. Et hinc est quod linea non componatur ex punctis, sed ex lineis minoribus; quia, in quæ aliquid dividitur, ex iisdem componitur: sed linea major dividitur in minores, non in puncta: ergo ex minoribus componitur lineis, non ex punctis.]

3. *Terminus* quantitatis vel quantitatem inchoat, vel claudit, vel partes in medio conjungit: sic punctum & inchoat lineam, claudit, & ejus partes medias conjungit.

C D
A———I———I———B

In hac magnitudine, terminus *A* lineam inchoat, *B* claudit, terminus *C* & *D* partem parti conjungit.

[4. *Partes* quantitatis continuæ sunt divisibiles, suntque semper minor quantitas continua ejusdem generis: ita partes lineæ sunt lineæ minores. Terminus est, aliquid in quantitate indivisibile, scilicet eo modo, quo dividi potest ipsa magnitudo quam terminat: sic punctum est terminus lineæ, quia non potest dividi in longitudinem, imo nullo modo; & linea est terminus superficiei, quia non potest dividi in latitudinem, ut quidem dividi potest superficies; & superficies est terminus corporis, quia non potest dividi in crassitiem, ut quidem potest corpus; alioquin linea & superficies suo modo sunt divisiblles sed tum non ut termini, verum ut species quantitatis spectantur. Vide commentarium quæst. 10. hujus cap.]

Quæst. IV. *Quotuplex est?*

Duplex: magnitudo, & tempus.

Quæst. V. *Quid est magnitudo?*

Magnitudo est quantitas permanens.

1 Quæ-

1. *Quantitas permanens*) dicitur, cujus omnes partes simul sunt, & coëxistunt, & simul possunt conspici. Sic omnes partes (nimirum longitudo, latitudo, crassities) alicujus corporis simul coëxistunt, & conspici possunt.

Quæst. VI. *Quot sunt species magnitudinis?*

Tres; linea, superficies, & corpus.

Quæst. VII. *Quid est linea?*

Linea est magnitudo uno modo divisibilis; ut, *ulna, milliare, stadium.*

1. *Uno modo*) id est, in longitudinem. Per *ulnam* intellige, non ulnam corpoream, quæ mensurat active, sed longitudinem, quæ ulna mensuratur passive: sic per *milliare* & *stadium* intelligitur longitudo, quæ utraque mensuratur.

Quæst. VIII. *Quid est superficies?*

Superficies est magnitudo duobus modis divisibilis; ut, *jugerum.*

1. *Duobus modis*) id est, in longitudinem & latitudinem.

2. Per *jugerum* non intelligitur ipse campus, sed planities campi, quæ & longa est & lata.

[3. Dicitur linea vulgo. longitudo sine latitudine, & superficies, latitudo sine crassitie, non quod in rerum natura detur corpus vel tantum longum, vel tantum latum, nam omne corpus est præditum trina dimensione, scil. longitudine, latitudine, & crassitie; sed linea & superficies sic dicuntur, quia potest longitudo concipi & cogitari, non concepta & non cogitata latitudine; & latitudo, non concepta aut cogitata crassitie, quemadmodum in atramento simul reperiuntur quidem fluiditas & nigror, potest tamen nigror concipi sine fluiditate, & fluiditas, non concepto nigrore: sic aliquis mensuraturus jugerum, mensurat tantum latitudinem & longitudinem, neque ullo modo cogitat de crassitie ipsius jugeri.]

[4. Certe nulla datur magnitudo ullius corporis, quin sit longa, lata, & crassa: sed potest tamen intellectus hominis concipere longitudinem alicujus rei, non concepta ejusdem latitudine, & utramque, non concepta crassitie. Longitudo sola concepta, vocatur linea; longitudo & latitudo simul concepta, dicuntur superficies; longitudo latitudo & crassities simul conceptæ dicuntur corpus seu corpulentia: nihil enim impedit, ut mens humana rem unam cogitet, non cogitata re alia, licet inter se sint conjunctissimæ. Atque hoc etiam hîc notandum venit, quod vocula, *sine*, interdum neget, interdum præscindat; ut, cum dico, *brutum est sine anima*

anima rationali, hîc negat; sed cum dico de homine erudito, *quod sit homo sine eruditione*, non nego eruditionem de ipso, nam est eruditus, sed dico, hominem concipi posse, non concepta eruditione. Hinc oritur distinctio inter abstractionem negationis, qualis est prior, & præcisionis, qualis est posterior, de qua utraque in doctrina de *Proprio*. cap. 13. hujus lib. 1.]

5. Accurate hæc duo debent distingui, ex rebus conjunctis unam rem intelligere, non intellecta re alia, & res duas intelligere, sed intelligendo unam rem de alia negare: nunquam potest corpus intelligi, negata aut longitudine, aut latitudine, aut crassitie; sed potest intelligi longitudo, non intellecta latitudine, & latitudo, non intellecta crassitie.]

Quæst. IX. *Quid est corpus?*

Corpus est magnitudo tribus modis divisibilis. Huc pertinet omnis quantitas substantiæ corporeæ, quia omne corpus trina dimensione præditum est.]

1. *Dimensio* vocatur, qua res aliqua potest mensurari; diciturque illa, trina in corpore, quia corpus mensurari potest & secundum longitudinem, & secundum latitudinem, & secundum crassitiem. [Quæritur, an non detur quarta dimensio, aut quinta, nempe profunditas, aut altitudo, nam secundum utramque corpus mensurari potest. Resp. profunditatem & altitudinem non esse distinctam dimensionem à crassitie: nam omne quod est crassum, respectu termini superioris est altum; respectu inferioris est profundum; quod liquet in monte, qui est longus, latus, & crassus, & respectu apicis aut fastigii dicitur altus, respectu pedis aut *βάσεως* dicitur profundus.]

2. *Tribus modis*) id est, in longitudinem, latitudinem, & crassitiem, ut cubus.

3. *Corpus*) hîc significat, non substantiam materialem, oppositam spiritui, (ut in prædicamento substantiæ) sed corpulentiam, id est, crassitiem.

Quæst X. *Qui sunt termini magnitudinis?*

Termini lineæ, sunt puncta; superficiei, lineæ; corporis, superficies.

[1. *Terminus*] omnis, qui magnitudinem vel inchoat, vel claudit, vel continuat, semper est indivisibilis, id est, nunquam potest dividi in istam magnitudinem quam terminat: & sic dicitur *linea* terminus *superficiei*, quia non potest dividi in latitudinem, nam in longitudinem divisibilis est; sic & *superficies*, quamvis possit dividi in longitudinem & latitudinem, quia tamen non potest dividi in crassitiem, dicitur terminus *corporis*. Ideoque distinguendum est inter lineam ac superficiem spectatas

ctatas ut species quantitatis, & sic sunt divisibiles; & ut terminos, sic sint indivisibiles, scilicet ista divisione, qua dividi potest ipsa magnitudo quam terminant.]

[2. Omnis terminus cujuscunque quantitatis est indivisibilis, vel simpliciter, ut *punctum* quod est terminus *lineæ*, hoc enim nullo modo dividi potest; vel secundum quid, hoc est, non potest dividi eo modo quo dividitur ipsa magnitudo quam terminat, licet dividi possit alio modo: sic *linea*, quæ est terminus *superficiei*, non potest dividi in latitudinem; in quam dividitur superficies, & sic est indivisibilis; licet dividi possit in longitudinem, ac sic non est terminus superficiei, sed species magnitudinis distincta à superficie.]

Quæst. XI. *Quid est tempus?*

Tempus est quantitas continua fluens; ut, *hora, dies, annus, olympias.*

[1. Ut natura *temporis* recte intelligatur, sciendum est, quod tempus partim sit ens reale, partim ens rationis: ens reale est, in quantum significat durationem corporum: ens rationis est, in quantum istam durationem mensuramus; hoc enim à nobis est, durationem rerum per dies, menses, annos numerare.]

[2. *Tempus*) Aristoteli definitur, *numerus motus secundum prius & posterius*, in qua definitione, *numerus* sumitur, non pro numero numerante, sed pro numero numerato; ut hic sit sensus, tempus est numerus, id est, tempus est duratio corporis numerata. *Motus* intelligitur potissimum cœlestis, & post cœlestem artificialis, qualis est in gnomonibus. *Secundum prius & posterius*, significant partes temporis priores & posteriores: pars temporis prior est, quæ præteriit, pars posterior temporis est quæ futura est. momenta non sunt partes temporis, sed termini tantum, & inchoantes, & continuantes, & claudentes tempus.]

3. Omnis quantitas habet partes extra se invicem, sed interdum simul existunt, uti sunt partes magnitudinis; interdum non simul existunt sed una post aliam, uti sunt partes temporis, quæ nunquam sunt simul: quemadmodum unus quadrans horæ existit post alterum; sic hora decima existit post nonam, undecima post decimam; sic dies Martis existit post diem Lunæ, Mercurii post Martis, dies Jovis post Mercurii, &c.

Quæst, XII. *Qui sunt termini temporis?*

Momenta, sive τὰ νῦν. His enim copulantur partes temporis, sicut partes lineæ copulantur punctis.

1. *Partes temporis*) sunt præteritum & futurum. præsens non est pars temporis, sed terminus, partem temporis præteritam

ritam conjungens futuræ parti: nam omne tempus divisibile est; at præsens est indivisibile.

[2. Recepta est opinio, Omne continuum est divisibile in infinitum: at tempus est continuum: ergo & divisibile in infinitum: omne autem divisibile, in partes dividitur, aut saltem dividi potest, quæ ipsæ partes ulterius dividi possunt: sed momenta omnimodo sunt indivisibilia; ergo non possunt dici partes temporis; nam nihil tam velox est ac momentum, si enim concipias, jam aufugerit.

Quæst. XIII. *Quid est quantitas discreta?*

Quantitas discreta est, cujus partes non copulantur communi termino; ut, *duo, tria, decem.*

1. Decem unitates nullo communi vinculo colligantur.

2. *Quantitas discreta* vocatur una voce, *numerus*; estque is vel numerans, vel numeratus: numerans, aliis abstractus, formalis, ut, unum, duo, tria, atque hic pertinet ad hoc prædicamentum; numeratus, aliis concretus, materialis, dicitur ipsa res quæ numeratur, ut, decem libri, mille pedites, estque aliorum prædicamentorum.

[3. Disputari solet, an unitas sit numerus, quia unitas est indivisibilis, quantitas autem, ut omnis numerus, est divisibilis. Resp. si rem ex vero iudicemus non est unitas numerus: nam numerus est unitatum collectio; at unitas non est collectio; ergo non est numerus: præterea, unitas est principium numeri; at principium non est idem cum principiato; ergo nec unitas est eadem cum numero.

Quæst. XIV. *Quid de loco, oratione, ac motu statuendum?*

Locus definitur, superficies corporis ambientis: atque hactenus referri debet ad superficiem. Oratio & Motus non sunt species quantitatis, sed quanta per accidens.]

[1. *Superficies)* idem est quod latitudo seu planities; estque vel convexa, vel concava, *locus* est *superficies* utriusque generis. Dicitur vero *superficies corporis ambientis*, quia non quælibet latitudo, sed ea tantum est locus, quæ proxime aliud corpus cingit, & rem locatam intra se continet.]

[2. Cum locus definitur, *superficies corporis ambientis*, non est existimandum illam definitionem esse perfectam: nam omnis locus est trinæ dimensionis; at superficies est tantum duarum dimensionum, est enim tantum longitudo & latitudo: insuper extimum cœlum non esset in loco, si locus esset superficies corporis ambientis, quia nullam superficiem ullius corporis extra se habet, alioquin non foret extimum. Melius definitur, *spatium rei locatæ.*]

[3. *Oratio & motus)* dicuntur quanta per accidens, quatenus partes habent diversas, & sibi invicem

invicem succedentes: orationis partes sunt voces; & partes motus, sunt partes termini ad quem, id est, ejus quod motu producitur, ut partes calefactionis sunt partes caloris.]

[4. *Oratio*) spectari potest, ut vox; & sic est qualitas tertiæ speciei, est enim sonus: vel spectari potest, ut constat dictionibus, & ut dictiones constant syllabis, syllabæ literis: hoc posteriori sensu dicitur *oratio*, quantitas, quatenus dividi potest in voces, & voces in syllabas, & syllabæ in literas.]

[5. *Motus*) dicitur quantitas respectu termini ad quem: quia enim is semper est divisibilis, & *motus* non distinguitur à termino ad quem, ipse motus dicitur quoque divisibilis, & consequenter quantus; nam nihil est divisibile, nisi quantum: quodcunque enim dividitur, in partes dividitur; sed solum quantum aut quantitas habet partes; ergo solum dividi potest.]

Quæst. XV. *Quot sunt notæ quantitatis?*

Tres.

Quæst. XVI. *Quæ est prima nota?*

Non habere contrarium.

1. Illa non sunt confundenda, habere contrarium, & suscipere contrarium: hoc certum est, quantitatem unam non esse contrariam alteri, sic, verbi causa, unus dies non est contrarius alteri, quatenus est temporis: sed potest dici contrarius alteri, ratione frigoris aut caloris, & sic potest suscipere qualitates contrarias.

[2. Contraria se mutuo expellunt ex eodem subjecto: expellere est agere: at quantitas cum ejus nulla sit efficacia, non agit, quia sequitur materiam quæ est principium passivum, non activum.]

3. Quantitas una, alteri non est contraria per se ac ratione sui, quamvis possit esse contraria ratione qualitatis advenientis: sic tempus hybernum est contrarium æstivo, non per se, sed per frigus & calorem, qualitates utrinque advenientes.

4. Quantitas potest recipere contrarium; ut, linea recta potest fieri curva, scilicet mutatione sui.

5. Debet distingui accurate inter hæc duo, habere contrarium, & suscipere contrarium: quantitas nulla alteri contraria est, nec linea superficiei, nec superficies corpori; sed tamen potest eadem linea suscipere contrarium, ut, ex recta fieri obliqua.

Quæst. XVII. *Quæ secunda?*

Non recipere magis & minus. Quantitas quidem major fit, sed non fit *magis* quantitas.

1. *Recipere magis & minus*) significat, definitionem uni magis com-

competere quam alteri: atqui definitio quantitatis, quæ definitur accidens, quod per se partem habet extra partem, non magis competit quantitati magnæ quam parvæ, non magis giganti quam nano.

2. Quantitas *major*, non est *magis* quantitas quam minor, quia definitio & essentia quantitatis, qua definitur accidens habens partem extra partem, non magis convenit majori quantitati quam minori. Sic trabs centumpedalis, est quidem major trabe decem-pedali; sed non est magis quantitas trabs centumpedalis quam decempedalis, quia non minus convenit definitio quantitati huic quam isti.

Quæst. XVIII. *Quæ tertia?*

Res ab illa dici æquales, aut inæquales.

1. In prædicamento substantiæ, quantitatis, & qualitatis, fundatur ratio triplex, tum convenientiæ, tum discrepantiæ: quæ conveniunt in substantia dicuntur eadem, quæ discrepant, diversa; quæ conveniunt in quantitate, dicuntur aut æqualia, aut paria, quæ discrepant, aut inæqualia, aut imparia, prout fuerit quantitas continua, aut discreta; quæ conveniunt in qualitate, dicuntur similia, quæ discrepant, dissimilia.

2. A quantitate continua *res dicuntur æquales aut inæquales*: sic trabs decempedalis, est æqualis trabi decempedali.

3. A discreta quantitate res dicuntur pares aut impares: sic duo equi, sunt pares duobus hominibus.

CAPUT VI.

Quæst. I. *Quid est qualitas?*

Qualitas est accidens, à quo subjectum *quale* duntaxat denominatur.

1. Definitio qualitatis hæc est imperfecta, quia ipsa est summum genus, quod perfecte definiri nequit; ideoque hæc definitio non est exigenda ad leges perfectæ definitionis. Porro cum qualitas definitur *accidens*, intelligi potest vel physicum, quod inhæret, vel Logicum, quod denominat; est enim qualitas accidens utriusque generis: ita color, & inhæret parieti albo, & eum denominat, unde qualitatis subjectum est tum inhæsionis, tum denominationis.]

2. Res in aliis accidentium prædicamentis dispositæ, ab iis quoque *quales* dicuntur, sed non *quales* tantum, verum etiam alio nomine denominantur: quod ut intelligatur, notandum est, quod variæ sint formulæ, quibus aliquid de alio quæritur; scilicet, quid est res? qualis est res? quomodo res se habet? quanta est res? quid agit? ubi est res? quando est res? &c.

3. Ad primam quæstionem; quid

quid est res? respondetur ex primo prædicamento substantiæ: ad secundam quæstionem, qualis est res? responderi potest ex omnibus reliquis novem prædicamentis; sed ex iisdem responderi potest ad alias & reliquas interrogandi formulas, excepta qualitate, ex qua tantum respondetur ad solam hanc, quæstionem, qualis est res? non item ad alias; & hoc est quod significat Author, cum inquit, à qualitate subjectum *quale duntaxat* denominari.

Quæst. II. *Quot sunt species qualitatis?*

Quatuor: 1. habitus & dispositio, 2. potentia & impotentia naturalis. 3. patibilis qualitas & passio. 4. forma & figura.

1. Quod singulis qualitatibus duo dentur nomina, id non est factum, quasi sub nominibus duobus distinctæ dicentur qualitates; sed significatur tantum una qualitas, gradu, tempore, perfectione, aut alia circumstantia accidentali distincta à seipsa, vel alia suæ speciei.

2. Levis aliqua hujus aut illius artis perceptio, verbi causa, Musicæ, vocatur *dispositio*; ejusdem peritia plena perfectaque, vocatur *habitus*: quibus duobus vocabulis non significatur duplex qualitas, sed est una eademque qualitas, quæ nunc venit nomine *dispositionis*, quando scilicet adhuc est imperfecta, nunc venit nomine *habitus*, quando est perfecta; ut hîc tantum fit discrimen graduum perfectionis aut imperfectionis: & sic se res habet in aliis speciebus qualitatis.

Quæst. III. *Quid est habitus?*

Habitus est qualitas adventitia ad operandum cum facilitate.

[*Adventitium* hîc opponitur naturali, prout illud dicitur tale, quod vel naturam rei constituit, vel constitutam immediate sequitur: priori modo, dicitur naturalis homini rationalitas, posteriori, risibilitas; & hoc sensu secunda species qualitatis, scil. potentia, dicitur naturalis. *Adventitium* ergo est, quod nec constituit naturam subjecti, nec eam constitutam immediate consequitur: sic nullus habitus essentiam hominis constituit, neque enim est ejus anima, neque ejus corpus; nullus quoque essentiam hominis immediate consequitur, neque enim ullus, est proprietas hominis, aut cum illo reciprocatur: nam non licet mihi dicere, omnis homo est eruditus, aut, omne eruditum est homo, ut quidem dico, omnis homo est risibilis, &, omne risibile est homo. Habitus ergo dicitur adventitius

ventitius, quando præter naturam & proprietates subjecto superaccedit, sive infundatur à Deo, sive frequenti actuum exercitio comparetur ab homine: prioris exemplum est donum linguarum, quod Deus infudit Apostolis tempore Pentecostes; posterioris exemplum est eruditio, quæ frequenter studendo acquiritur: priores habitus dicuntur infusi, posteriores acquisiti. Finis autem omnium habituum est promptitudo & facilitas in operando: sic per donum linguarum, Apostoli prompte & facile linguas quasvis sunt locuti; per eruditionem acquisitam, homo prompte & facile res quasvis cognoscit.]

[1. Non debent hæc duo vocabula confundi, *acquisitum* & *adventitium*. omnis habitus est qualitas adventitia, sed non omnis est qualitas acquisita: habitus enim infusus est qualitas adventitia, sed non acquisita; nam repugnat eundem habitum esse infusum, & acquisitum: sic & habitus innatus & concreatus sunt qualitates adventitiæ, sed non acquisitæ. Nempe quatuor generum sunt habitus: innati, ut peccatum originis; concreati, ut justitia originalis; infusi, ut donum linguarum in Apostolis; acquisiti, ut Musica, sive ars canendi. Hi omnes sunt qualitates adventitiæ, quia nullus istorum habituum, aut essentiam hominis constituit, aut constitutam immediate sequitur, quod in singulis patet. Nam peccatum originis nec essentiam hominis constituit, nec eam immediate sequitur, quia ab ea abesse potest, abfuit enim ab essentia humana Christi; at quod essentiam rei constituit, aut eam immediate sequitur ab ea abesse nullo modo potest: sic justitia originalis adventitia est qualitas, quia ab essentia humana abesse potest, uti nunc ab omni homine abest; ideoque nec essentiam hominis constituit, nec eam immediate sequitur: non tamen est qualitas acquisita, nec hæc prior; nam primus homo justitiam originalem suis viribus non acquisivit, sed fuit ei concreata; nec nos peccatum originis acquirimus, sed illud nobis est connatum. Sic & habitus infusi sunt quidem qualitates adventitiæ, quia neque essentiam constituunt, neque eam immediate sequuntur, nam donum linguarum in Apostolis nec fuit essentia illorum, nec proprietas: non tamen hic habitus loquendi diversis linguis, fuit qualitas ab Apostolis acquisita studio & labore, neque enim studuerant, sed cœlitus à Deo infusa. At quarti generis habitus, ut artes omnes & scientiæ, verbi causa, Musica, sunt qualitates simul & adventitiæ & acquisitæ, Musica enim nec essentiam hominis musici constituit, neq; eam, ut proprium, immediate sequitur, ergo est adventitia: præterea, quia neque connascitur musico, neque concreatur, neque infunditur, sed frequenter canendo acquiritur, est insuper qualitas acquisita.]

3. Habitus alii sunt corporis, alii sunt animi. Priores sunt

qui opere & beneficio organorum corporis exercentur, ut ars natandi. Posteriores sunt, vel intellectus vel voluntatis. Habitus intellectûs vulgo dicuntur intellectuales; suntque, intelligentia, scientia, sapientia, prudentia, & ars: Voluntatis habitus sunt vel boni, vel mali; boni sunt virtutes morales, mali sunt vitia. Hi omnes sunt adventitii & acquisiti crebris actionibus. Fides est qualitas quidem adventitia, sed non acquisita, verum infusa.

Quæst. IV. *Quid dispositio?*

Dispositio, est habitus imperfectus.

Dispositio, differt ab habitu, gradu tantum, seu imperfectione.

Quæst. V. *Illustra rem exemplo.*

Si quis in arte aliqua, scientia, aut virtute, puta Logica, Physica, aut Justitia, aliquantulum profecit, is dispositione affectus est: si quis, artis, scientiæ, aut virtutis culmen attigit; is dicitur esse præditus habitu.

Quæst. VI. *Quid potentia naturalis?*

Potentia naturalis, est qualitas sensibus non obvia, qua subjectum natura sua aptum est ad agendum vel patiendum.

[1. Omne operandi principium, est vel potentia naturalis, vel habitus, inter accidentia; vocaturque utrumque in Philosophia actus primus, quemadmodum ipsa operatio dicitur actus secundus.]

[2. Notanter dico, *inter accidentia*. Ipsa forma substantialis, à qua potentiæ naturales fluunt, & in qua habitus recipiuntur, est principium operandi, sed inter substantias; & est actus primus, sed substantialis: at vero potentiæ naturales, habitus sunt actus primi, sed accidentales: hinc, cum anima, quæ est forma, definitur actus primus, additur substantialis, quia est substantia: at visus est actus primus, quia principium est videndi; sed accidentalis, quia est accidens.]

3. Nullus actus primus, sensu externo percipitur; bene tamen actus secundus: sic nec potentia canendi, nec habitus canendi ipsa Musica, auditur; sed vero utriusque operatio, τὸ canere, & sic in aliis.

[4. Actus primus, cum est naturalis potentia, vel spectatur ut proprietas animam consequens; vel, ut certæ parti corporis alligatus: priori modo nunquam tolli potest à subjecto; posteriori modo potest tolli & sæpe tollitur una cum actu secundo. Verbi causa, potest tolli & tollitur a surdo τὸ audire, actus secundus; item potentia audiendi, actus primus, prout alligatur

auribus,

auribus, ex quarum indispositione aufertur: sed non potest tolli potentia audiendi, in quantum immediate sequitur animam hominis sentientem, sic enim unà ab homine tolleretur ipsa anima sentiens, atque homo surdus, non amplius foret animal, quod est absurdum.]

[5. Omnis potentia naturalis, in rebus animatis & organicis, dicitur vel prima, vel secunda: prima, quæ cum ipsa anima per totum corpus est diffusa; secunda, quæ certæ parti corporis & organo alligatur, illa tolli non potest, hæc potest. Verbi causa, visus, prout est proprietas animæ sentientis, cum ipsa anima sentiente diffunditur per totum corpus; & sic tam parum tolli potest ab homine, quam parum tolli potest ipsa anima sentiens: sed cum spectatur visus, prout potentia videndi alligatur oculo, quatenus eâ parte corporis, & isto tantum organo videmus, tolli potest. Priori modo, visus, ut est potentia prima, nullo modo aufertur à cœco, quia sic cæcus exueretur anima sentiente, consequenter & natura animalis, ac non esset animal, quod est falsum: sed posteriori modo, visus, ut est potentia secunda, est actus primus & principium operandi, æq; ac potentia prima, sed actus secundus est ipsa operatio; verbi causa, *videre* est actus secundus, *visus* est potentia secunda, & actus primus. Potentia videndi, ut extra oculum, immediate sequitur animam sentientem, & cum ea diffunditur per totum corpus, est & potentia prima, & actus primus.]

[6. Nec *potentia naturalis*, nec *habitus*, *incurrunt in sensus*, ut quidem tertia & quarta species qualitatis: possumus videre aliquem ambulantem, sed non potest videri potentia ambulandi, neque habitus. Differt tamen potentia naturalis ab habitu, quod potentia naturalis fluat à natura, habitus non item: nascimur enim præditi potentiá sentiendi, vivendi, tangendi, audiendi; sed non nascimur præditi habitu; ille vero crebris actionibus acquiritur, aut inditur aliunde: illa facit subjectum agere vel pati; hic facilitatem confert agendi vel patiendi. Unusquisque quidem canere potest, sed non cum facilitate, servans modulos, & iis sese accommodans: qui vero servant istos modulos, illi canunt cum facilitate. Posse canere est à potentia naturali; facile & bene canere est ab habitu.]

Quæst. VII. *Quid impotentia?*

Impotentia, est diminuta potentia.

Quamvis particula *in* plerumque neget, ut, *indoctus*, *injustus*; hic tamen non negat potentiam naturalem, sed eam ponit, verum imperfectam & imminutam. Notandum hic venit discrimen inter potentiam naturalem primam & secundam, quod in rebus animatis & organicis locum habet tantum. Prima

ma fluit immediate ab anima, estque proprietas ejus, à subjecto suo inseparabilis. Potentia secunda est eadem quæ prima, sed prout certæ portioni corporis aut organo adstringitur, cujus beneficio functiones suas exercet. Hæc tolli potest atque imminui; & de hac intelligitur definitio impotentiæ.

Quæst. VIII. *Adde exemplum.*

Ingenium, indoles, memoria, sensus, robur, &c. sunt potentiæ, sive facultates naturales: quum hæ dotes admodum imperfectæ sunt, veluti si quis *obtuso* sit *ingenio, labili memoria, infirma valetudine,* &c. dicuntur impotentiæ.

Quæst. IX *Quid est qualitas patibilis?*

Patibilis qualitas est, quæ efficit passionem in sensu, [hoc est, quæ facit sensum pati.]

1. Clarius, Patibilis qualitas est, quæ percipitur uno sensu externo.

2. Dicitur hujus tertiæ speciei qualitas, *patibilis*, active, non passive; non quia ipsa aliquid patiatur, sed quia ipsa facit aliud pati: sic *frigus* nihil patitur, sed facit manum vel tactum pati.

3. Quodcunque aliud recipit, id dicitur *pati* ab eo, quod recipit; *pati* enim, est recipere affectum agentis in se; quia igitur patibilis qualitas recipitur in *sensu*, facit *sensum* pati.

4. *Pati* non significat, primo, tolerare injuriam, nec secundo, commoveri, quo sensu affectus dicitur *passio*; sed tertio, recipere in se qualitatem: vel realem, ut cum manus recipit calorem; vel intentionalem, ut, cum oculus recipit colorem, id est, coloris imaginem, quam vocant speciem visibilem.

[5. Omnis *passio* à patibili qualitate in sensum introducta, duplici fit modo: vel sic, ut ipsa qualitas organon sentiendi subeat, illudque penetret; tali modo calor ipsum subit tactum: vel sic, ut non ipsa qualitas, sed ejus imago atque simulachrum organon sentiendi attingat; sic color ipse visum aut oculum non intrat, cum videtur; nam manet in re colorata, sed ejus tantum imago aut simulachrum visum in oculo, subit atque attingit: hanc vulgo vocant speciem visibilem, & intentionalem, quia à visu quasi intenditur, tanquam medium ad videndum.]

6. Sic visus videndo patitur, quia recipit effectum coloris & lucis in se scil. species visibiles, quibus in oculo impressis, videt. Species visibiles & omnes sensibiles, vulgo intentionales, sunt imagines rerum visibilium ac sensibilium, quæ ab iis fluunt, per aërem vagantur, & in oculo atque cæteris organis sentiendi recipiuntur.; & sic efficiunt visionem, cæterasque sensiones.

7. Per *sensum* intellige externum, non internum.

8. Sensus dicitur externus, qui in exteriori parte corporis functiones suas exercet; ut visus in oculo, auditus in aure, &c. internus, qui in interiori parte corporis, puta cerebro, operatur; ut phantasia, memoria &c.

[9. Quia patibiles qualitates sunt objecta sensuum externorum, & objecta agunt in sensus, eósque movent, ipsi sensus patiuntur, ideóque dicuntur potentiæ passivæ: itaque licet *videre, audire*, &c. Grammatice sint verba activa; Logice tamen passionem significant.]

Quæst. X. *Quid passio?*

Passio est patibilis qualitas, quæ subito fit & cito perit.

Quæst. XI. *Da exemplum.*

Lux, color, sonus, odor, sapor, calor, frigus, humiditas, siccitas, gravitas, levitas, &c. sunt qualitates patibiles, si aliquandiu permaneant in subjecto: at si cito evanescant, ut *pallor ex metu, rubor ex verecundia*, dicuntur passiones.

Quæst. XII. *Quid est figura?*

Figura, est qualitas orta ex terminatione magnitudinis: ut, *triangulum, circulus, sphæra, pyramis, cylindrus.*

1. Tria hîc sunt distinguenda accurate.

I. Quantitas sive *magnitudo* ut linea.

II. *Termini* magnitudinis, ut lineæ sunt puncta.

III. Id, quod *oritur ex magnitudinis* (puta, lineæ aut linearum) *terminatione*, punctis facta.

b ab } quantitas, scil.
△ } 3. linearum, aut
a c ac } 3. lineæ

a b c sunt termini linearum.

2. Quod ex lineis cum suis terminis oritur, est *figura*. Hoc tertium, vocatur *figura*: quæ in rebus quantis est quidem cum & sub colore, consideratur tamen sine colore; quando enim spectatur cum colore, vocatur forma, & definitur quæstione sequente.

Quæst. XIII. *Quid est forma?*

Forma est figura cum colore; ut, *pulchritudo, deformitas.*

1 *Forma)* hîc non significat alteram partẽ corporeæ substantiæ, sed formositatem, quo sensu dicimus, aliquem esse *formâ venustâ*

Quæst. XIV. *Quomodo differt figura & forma à patibili qualitate?*

Patibilis qualitas uno tantum; figura & forma pluribus sensibus percipitur.

Quæst. XV. *Quot sunt notæ qualitatis?*

Tres.

Quæst. XVI. *Quæ est prima nota?*

Habere contrarium. Nam calor frigori, & albor nigrori contrarius est.

[1. Hæc nota, non convenit secundæ aut quartæ speciei qualitatibus, sed tantum primæ aut tertiæ: quia qualitates secundæ & quartæ speciei sibi invicem quidem opponuntur, ut cæcitas visui, surditas auditui, sed privative, non contrarie; quia alterum eorum, quæ hic opponuntur, non est vera res, sed veræ rei negatio; at contrarietas est inter duo vera entia: cœcitas autem & surditas sunt veri entis, scilicet visus & auditus, negationes; sic & deformitas, est pulchritudinis negatio. Non tamen omnibus qualitatibus primæ & tertiæ speciei convenit hæc nota: quædam enim earum opponuntur privative, non contrarie; ut *lux* & *tenebræ*, *scientia* & *ignorantia*, scil. *puræ negationis*, non *pravæ dispositionis*.]

2. *Ignorantia puræ negationis* dicitur, quando ipsi termini atq; voces ignorantur, quibus aliquid effertur, qualis est in rustico, respectu rerum mathematicarum. *Ignorantia pravæ dispositionis* dicitur, quando termini & voces quidem sciuntur, sed sub illis cognitis, errore tenetur opinio, atque totius enunciationis veritas ignoratur: ut, si quis sciat quid significet vox cœlum, quid igneum, atque existimet cœlum esse igneum, quod falsum est; is dicitur laborare ignorantiâ pravæ dispositionis, quia ipsius intellectus, dum errat circa hujus enunciationis veritatem, prave disponitur. Prior ignorantia privatio est; posterior, habitus contrarius scientiæ.

Quæst. XVII. *Quæ secunda?*

Recipere magis & minus. Alius enim alio doctior, melior, aut prudentior est.

[1. *Recipere magis & minus*, idem est quod *intendi & remitti*.

[2. Res duobus modis augetur & minuitur; vel per partes, vel per gradus. Cum res augetur per partes, dicitur extendi, cum minuitur per partes, dicitur contrahi; & habet utrumque locum in quantitate, cum res fit vel major, vel minor. Res augetur per gradus, cum manens sub eadem quantitate, atque sub iisdem partibus, in iis recipit plures essentiæ suæ gradus; ac tum dicitur intendi; minuitur per gradus, cum manens iterum sub eadem quantitate, atque iisdem partibus, aliquot gradus essentiæ amittit, & tum dicitur remitti: hoc utrumque, habet locum [illegible] qualitate. Hæc nota non co[illegible]it omni qualitati,

tati, non saltem figuræ; unum enim triangulum non est magis triangulum quam alterum; sed iis tantum competit qualitatibus quæ contrarium habent, ut in prima & tertia specie; vel etiam iis, quarum subjectum inæqualiter disponi potest, ut in secunda specie: ita verbi causa, visus acutior est in juvene, minus acutus in sene quia oculus, subjectum ejus, melius est dispositus tempore juventutis, quam senectutis. Qualitas dicitur remitti, cum admiscetur ei qualitas contraria; intendi dicitur, cum liberatur à contraria qualitate: sic tantum intenditur calor aquæ, quantum liberatur à frigore; & tantum remittitur calor, quantum ei admiscetur frigoris.]

3. Si aqua, certa quantitate, in omnibus sui partibus incalescat, primum tepescet, tum incalescet, tandem effervescet: illa caloris accessio successive facta, dicitur fieri per gradus, & ipse calor intendi; si aqua calefacta sibi relinquatur, sensim redibit ad pristinum frigus: cum sic frigescit in iisdem sui partibus, dicitur calor remitti. Sed quando aquæ jam calefactæ ad aliquot gradus affunditur nova aqua frigida, calor prioris aquæ, quia ad affusam quoque aquam sese extendit, eam calefaciendo, dicitur non intendi, sed extendi, & quia per frigus affusæ aquæ aliquot gradus sui perdit, dicitur remitti.

[4. *Recipere magis & minus*) significat, vel adverbia *magis & minus* prædicari de qualitatibus, vel definitionem qualitatis in genere aut in specie magis uni qualitati quam alteri, buic quam illi, vel minus convenire. Si priori modo sumantur adverbia, conveniunt qualitatibus in concreto spectatis; dico enim recte, Petrus est magis doctus, Joannes est minus doctus: si secundo sensu accipiantur ista vocabula & applicentur qualitatibus in abstracto consideratis, nota ista fallit; quia non est verum, nec recte dictum, doctrina Petri, est magis doctrina, & Joannis. est minus doctrina, quasi definitio doctrinæ, ejusque essentia magis competat doctrinæ Petri, quam doctrinæ Joannis; nam essentia & definitio cujuscunque rei in indivisibili sunt positæ]

5. Dicitur qualitas spectari in concreto, quando spectatur cum subjecto in quo est; sic doctus significat doctrinam in docto: in abstracto consideratur, quando consideratur absque subjecto in quo est; sic doctrina significat doctrinam animi, non significato homine docto, in quo est.

Quæst XVIII *Quæ tertia?*
Res ab illa dici similes, aut dissimiles.

Duo entia, quæ conveniunt in substantia, dicuntur eadem; quæ non conveniunt in substantia, dicuntur diversa: quæ conveniunt in quantitate, dicuntur æqualia; quæ non, inæqualia; vel paria, aut imparia: quæ conveniunt in qualitate, similia dicuntur; quæ non, dissimilia.

CAP.

CAPUT VII.

Quæst. I. *Quid sunt relata?*

RElata sunt, quæ, id ipsum quod sunt, aliorum esse dicuntur, vel alio aliquo modo ad aliud referuntur.

1. *Relata*) dicuntur à *referendo*; Græce Aristoteli τὰ πρός τι quasi dicas, quæ *ad aliud* scilicet sunt: nam relatio non inest proprie subjecto, uti quidem quantitas & qualitas; sed significat tantum respectum unius ad aliud.

2. *Aliorum vel alio modo*) id est, quæ de alio prædicantur in casu genitivo, vel in casu alio, dativo, ablativo, &c.

3. Distinguendum est relatum à relatione; hæc significat habitudinem ejus quod refertur, ad aliud ad quod refertur; at relata significant ea, quæ ad se invicem referuntur.

[4. Quantum differunt abstractum & concretum, tantum distinguuntur relatio & relatum: relatio enim est abstractum, ut paternitas, dominium; relatum est concretum, ut pater, dominus] Relatio nihil aliud est quam σχέσις sive habitudo unius ad aliud; relatum est id quod se habet ad aliud quocunque modo: itaque hæc duo non debent confundi, non magis, quam albor & album.

[5. Accidentia sunt duorum generum: alia sunt in subjecto, & vulgo vocatur physica, quæ sunt entia vera distincta a substantiis quibus insunt, ut quantitas & qualitas & exigunt subjectum inhæsionis; alia non sunt proprie in subjecto, sed ordinantur ac referuntur ad subjectum in quo non sunt, quod tamen denominant, & de quo prædicantur, unde exigunt subjectum denominationis aut prædicationis, & vocantur accidentia Logica: suntque relatio, & sex postrema reliqua prædicamenta. hæc, accidentium eorum quæ sunt, vera entia, nomen non merentur, quia non sunt talia: sed sunt tantum modi fiendi, existendi, operandi, & denominationes extrinsecæ, quæ omnia impune possunt tribui Deo; unde non absurdum est, relationes Deo tribuere.]

6. Deo nulla accidentia tribui debent quæ insunt subjecto, ut quantitas & qualitas, hæc enim imperfectionem involvunt, & compositionem inferunt ex pluribus entibus realibus ac distinctis, nimirum ex substantia & accidente; sed in Deum non cadit imperfectio, nec talis compositio: at vero accidentia quæ non insunt subjecto, sed quæ illud tantum denominant, logica, non physica, Deo tribui possunt, quia nullam includunt imperfectionem, & nullam inferunt compositionem, utpote quæ non sunt entia realia, ac distincta à substantiis, sed tantum habitudines, vel modi, vel denominationes

nes

nes externæ, quæ omnia non sunt entia realia, sed media negationis, inter ens reale & nihil interjecta. de quibus vide Metaphysic. Burgersdicii lib. 1. cap. 3.

Quæst. II. *Explica definitionem exemplis.*

Pater dicitur, *filii* pater; *dominus*, *servi* dominus; *majus minore* majus; *simile*, *simili* simile. Hæc enim referuntur ad aliud, *hoc quod sunt*, ideoque sunt relata. At *tenebræ* dicuntur quidem *lucis*, verum non dicuntur *lucis tenebræ*, sed *lucis privatio*; & *Alexander* dicitur quidem *Philippi*, sed non dicitur *Alexander Philippi*, sed *filius*. Hæc ergo dicuntur quidem aliorum, sed non dicuntur aliorum, *hoc quod sunt*; ac proinde non sunt relata.

Quæst. III. *Quotuplicia sunt relata?*

Duplicia; alia secundum dici, alia secundum esse.

Quæst. IV. *Quæ vocas relata secundum dici?*

Quæ cum sint res absolutæ, nomine tenus referuntur ad aliud: ut, *scientia* & *scibile*, seu id quod scitur; *sensus*, & *sensibile* seu id quod sentitur.

Quæst. V. *Quæ secundum esse?*

Quorum tota essentia, consistit in respectu ad aliud: ut, *pater* & *filius*, *maritus* & *uxor*.

[1. *Relata secundum dici*, primo, & per se ponuntur in prædicamentis aliis; sic *scientia* & *sensus* ponuntur in prædicamento qualitatis: relata tamen vocantur, quia scientia non est, nisi sit aliquid quod sciatur; nec sensus est, nisi sit aliquid quod sentiatur. Vocantur ergo *relata* respectu objecti sui, ad quod referuntur.]

[2. *Scientia* & *sensus*, si spectentur in ordine ad subjectum, verbi causa, hominem, qui scit & sentit, sunt in prædicamento qualitatis; scientia enim est habitus, qui intellectum hominis reddit facilem ad sciendum, & sensus est potentia qua homo à natura aptus est ad sentiendum; & sic ambo sunt entia absoluta: sed quia nulla datur scientia, nisi detur res quæ scitur, nec sensus, nisi detur res quæ sentitur; propter illam habitudinem & respectum scientiæ & sensus ad objecta sua, ambo collocantur in hoc prædicamento relationis.]

3. *Relata secundum esse* sunt, quæ in nullo alio prædicamento quam relationis reponuntur, ille homo quidem qui est pater, est in prædicamento substantiæ; sed τὸ pater non item.

4. *Relata secundum dici* sunt, cum voces ex primaria significandi vi significant res absolutas,

tas, in nullo respectu positas, ut *scientia*; hæc vox audita atque intellecta, infert animo notionem habitus, rei absolutæ: sed relata secundum esse sunt, cum voces ex prima significandi vi significant res sitas in resp ad aliud; ut vox *pater* au & intellecta, menti importat tionem ejus qui genuit, cum re spectu ad eum quem genuit.

Quæst. VI. *An non aliter etiam dividuntur relata?*

Dividuntur etiam in relata realia, & rationis.

Quæst. VII. *Quænam sunt realia?*

Quæ sua natura referuntur ad aliud: ut, *dominus*, *servus*, *magistratus* & *subditus*.

1. *Relata* dicuntur *realia*, quæ ex parte sui, nulla cogitatione hominis intercedente, inveniuntur ad se invicem referri: quemadmodum Philippus est pater & Alexander filius, nemine cogitante.

Quæst. VIII. *Quæ rationis?*

Quæ sola mentis opera referuntur ad aliud: ut, *dextrum* & *sinistrum*?

1. *Relata rationis* dicuntur, quæ ad aliud referuntur eatenus tantum, quatenus à mente humana cognoscuntur, extra quam cognitionem ad aliud non referuntur; ut genus & species: quod hoc sit sinistrum, illud dextrum, ab homine est, q istam relationem & χ mu re potest.

Quæst. IX. *An hæc omnia pertinent ad hanc categoriam?*

Non. Nam relata secundum dici, cum habeant essentiam absolutam, sunt aliarum categoriarum: [relata rationis, cum sint à mente, huc quoque non pertinent.]

[1. Est & alia divisio relatorum utilissima, in prædicamentalia & transcendentalia: priora dicuntur, quæ in hoc prædicamento tantum inveniuntur, ut, *pater* & *filius*; posteriora, quæ transcendunt omnium prædicamentorum limites; ut causa & causatum, subjectum & adjunctum, &c. Huc proprie faciunt relata priora.

Quæst. X. *Quænam sunt in unaquaque relatione consideranda?*

Subjectũ, fundamentũ, terminus, relatum & correlatum.

[1. Non est existimandum, quod hæc quatuor vocabula, subjectum

ctum, terminus, relatum, correlatum, significant quatuor res; sed subjectum & relatum significant unam eandemque rem, uti & terminus & correlatum: nempe Philippus absolute spectatus ut homo generans, dicitur subjectum, & Alexander, ut homo generatus, dicitur terminus; idem Philippus spectatus ut pater, cum respectu ad eum quem genuit, dicitur relatum: & idem Alexander spectatus ut filius, cum respectu ad eum à quo genitus est, dicitur correlatum. Fundamentum quoque interdum significat rem distinctam à subjecto & termino, interdum non, ut in commentat. quæst. 12. dicetur.]

2. Relatio, nihil est aliud, quam mutua rerum habitudo & respectus, Græce σχέσις ἀπὸ τοῦ ἔχειν, ut habitudo ab habere: itaque duo semper exigit, unum quod refertur; alterum ad quod refertur prius. [Atque hic interim omnium ad se invicem rerum respectus, extendit se latissime comprehenditque præterea rerum inter se convenientiam, atque à se invicem discrepantiam. Id quod refertur ad aliud vocatur subjectum, id ad quod aliud refertur dicitur terminus. Hæc duo sunt in omni relatione: sed interdum aliqua causa datur, cur unum referatur ad aliud, eaque distincta ab utroque, & subjecto & termino, vocaturque fundamentum; interdum nulla datur causa, distincta à subjecto & termino, cur unum referatur ad aliud. Quando illud quod refertur, sc. subjectum, spectatur cum ista habitudine qua refertur ad aliud, vocatur *Relatum*. quando illud aliud, puta terminus, spectatur cum habitudine opposita vocatur *Correlatum*.]

Quæst. XI. *Quid est subjectum?*

Subjectum est, cui inhæret relatio. [Sic melius; Subjectum est, quod refertur ad aliud.

1. *Relatio* proprie non *inhæret*, sed significat habitudinem, & respectum, quo unum refertur ad aliud. Hoc quod refertur, subjectum dicitur: sic Philippus, qui refertur ad Alexandrum, ut pater, est subjectum paternitatis.

Quæst. XII. *Quid fundamentum?*

Fundamentum est, quo mediante, relatio inhæret subjecto [Melius; Fundamentum est, quo mediante, subjectum ad aliud refertur.

1. Non omnia relata exigunt fundamentum distinctum à subjecto & termino, sed illa tantum, in quibus relatio non existit, subjecto & termino positis. Ita relatio dominii non existit, etiamsi existat Petrus & Paulus, subjectum & terminus; sed opus est, ut accedant conductio & locatio, dominii fundamentum: sed, ut existat relatio similitudinis inter duo ova, non requiritur

ritur fundamentum distinctum ab ipsis rebus similibus, aut earum existentia; nam unum ovum coëxistens alteri ovo, eo ipso, alteri est simile.

[4. Omnis rerum convenientia & diversitas, nihil est aliud, quam unius rei ad aliam relatio: neque enim potest una res convenire cum alia, neque ab alia distingui, nisi una ad aliam referatur. Sic convenientia inter Petrum & Paulum, qua conveniunt in substantia, relatio est quædam, qua referuntur ad se invicem in quantum ambo sunt homines, ac conveniunt in communi natura humana, prout ambo constant ex anima & corpore; hæc convenientia duorum in substantia vocatur identitas: sic inter duo ligna, quæ ambo sunt decem pedum, & conveniunt quantitate, est relatio quædam, quæ hîc dicitur æqualitas: sic convenientia ovi unius cum altero in oblonga figura, & colore albo est relatio unius ovi tanquam subjecti ad alterum tanquam terminum, & hæc dicitur similitudo. In hisce tribus relationum generibus, fundamentum non est distinctum à subjecto & termino, sed illis tantum existentibus, ipsæ existunt relationes.]

[3. Totidem sunt oppositæ relationes diversitatis, inæqualitatis & dissimilitudinis: nempe cum duæ substantiæ à se invicem discrepant, ut homo & brutum, in eo quod homo sit substantia rationalis, brutum sit substantia irrationalis; hæc substantiarum discrepantia, seu diversitas, seu distinctio, est relatio quædam: sic inæqualitas duarum magnitudinum, quarum altera sit centum, altera sit decem pedum, est relatio quædam: sic dissimilitudo duarum qualitatum, ut alboris & nigroris, est relatio quædam.]

Quæst. XIII. *Quid terminus?*

Terminus est, cum quo subjectum in relatione comparatur.

Terminus) id est, ad quod subjectum refertur: sic Alexander est terminus paternitatis, quia ad eum Philippus refertur, ut pater,

Quæst. XIV. *Quid est relatum?*

Relatum, est subjectum cum relatione.

Relatum) non differt reipsa à subjecto, sed tantum ratione ac respectu: sic Philippus spectatus cum paternitate, ut pater, est relatum; sine ea consideratus, est subjectum.

Quæst. XV. *Quid correlatum?*

Correlatum, est terminus cum relatione opposita.

Correlatum) idem quoque est cum termino; & differunt quoque solo respectu ac ratione: sic Alexander spectatus cum filiatione, ut filius, est correlatum; sine ea consideratus, est terminus.

Quæst.

Quæst. XVI. *Illustra hæc omnia exemplis.*

In relatione patris ad filium, subjectum est aliquis homo, puta, *Philippus*; fundamentum, *generâsse*; terminus, alius homo *Alexander generatus*; relatum *pater*; correlatum, *filius*, Philippus enim propterea est pater Alexandri, quia Alexandrum generavit. Contra, in relatione filii ad patrem, subjectum est *Alexander*; fundamentum, *generatum esse*; terminus, *Philippus qui generavit*; relatum *filius*; correlatum, *pater*.

1. Ex exemplo hoc patet, relationes esse mutuas, hoc est, inter subjectum & terminum intercedere relationes duas; in quarum una quod fuerat subjectum fit terminus in altera, & vice versa. Relatio patris ad filium vocatur paternitas, incipitque à patre, & definit in filium: relatio filii ad patrem vocatur filiatio incipitq; à filio, & definit in patrem: hinc, quod in una relatione est relatum, in altera est correlatum, & vicissim.

[2. Quod videantur relationes duæ non mutuæ, id proficiscitur ex defectu & inopia vocabulorum; sæpe enim fit, ut, vel relato vel correlato, non sit positum idoneum vocabulum: sic relatio quædam est inter partem & totum, & sæpe alterutri significando non est posita idonea vox, ac tum, ut appareat relationem esse mutuam, vocabulum aliquod est fingenudm, v. c. ala ut pars refertur ad totum, tanquam subjectum ad terminum, relatum ad correlatum; & hîc est relatio mutua, sed quæ non apparet, quia termino sive correlato non est positum idoneum vocabulum; quodnam enim illud est? an avis? ut dicas, ala est avis ala; sed non licet reciproce dicere, omnis avis habet alas, dantur enim aves quæ carent alis: hîc itaq; fingendum est vocabulum, & dicendum, omnis ala est alati ala, &, omne alatum habet alas. Sic in alio exemplo, caput ut pars refertur ad totum, tanquam subjectum, & relatum ad terminum & correlatum: hîc iterum termino & correlato nullum positum est nomen; nam non illud est vocabulum corpus; quamvis omne caput sit corporis caput, non tamen, vice versa, omne corpus est capitis corpus, quia dantur corpora quædam interdum ἀκέφαλα, id est, sine capite: ergo & hîc fingendum est vocabulum, dicendumque, omne caput est capitati caput, & omne capitatum est capitis capitatum.]

Quæst. XVII. *An relatum & correlatum semper differunt appellatione?*

Non semper: sæpe enim idem nomen utriusque est:

ut, *amicus, hospes, rivalis, &c.* Atque hæc vocantur relata æquiparantiæ. Cætera, quæ appellatione differunt, ut *dominus* & *servus, pater* & *filius*, dicuntur relata disquiparantiæ.

Et Petrus, qui refertur ad Paulum in relatione amicitiæ, vocatur amicus, & Paulus, ad quem refertur Petrus, vocatur amicus; uterque eodem nomine *amicus*.

Quæst. XVIII. *Quot sunt notæ relatorum?*

Quinque.

Quæst. XIX. *Quæ est prima nota?*

Habere contrarium. Amicus enim & *inimicus, simile* & *dissimile*, contraria sunt.

Sensus hujus notæ non est, quod relatum sit contrarium correlato, nam se mutuo ponunt; nam pater est filii pater, & contra; at contraria se mutuo tollunt: sed sensus est, quod subjectum unius relationis, sit contrarium subjecto alterius relationis; aut, quod fundamentum unius relationis, sit contrarium fundamento alterius relationis; non quidem semper, & in omni relatione, sed interdum in quibusdam. sic *amicus & inimicus* sunt contraria, quia fundamentum unius, scil. amicitiæ, est contrarium fundamento alterius, scil. inimicitiæ, concordia animorum discordiæ: sic *simile* & *dissimile* sunt contraria, quia subjecta, v. c. albor & nigror, sunt contraria.

Quæst. XX. *Quæ secunda?*

Recipere magis & minus. Aliud enim alio *similius* est aut *dissimilius* ei cum quo comparatur.

1. Hæc nota non convenit omnibus relatis, ut nec precedens prima; sed iis tantum, quorum vel subjecta vel fundamenta contrarium habent, aut recipiunt magis & minus.

[2. Nota hæc, *recipere magis & minus*, convenit relatis in concreto spectatis, non in abstracto consideratis; ut & nota præcedens, *habere contrarium.*]

Quæst. XXI. *Quæ tertia?*

Reciprocari: nam *pater* est *filii pater*, & *filius* vicissim est *patris filius*.

1. *Reciprocari)* dicuntur, duo quæ in enunciatione convertuntur, hoc est, quorum subjectum ponitur loco prædicati, & vice versa: hoc aut fit vel in casu recto, vel in casu obliquo. In casu recto reciprocantur subjectum & proprium; in obliquo, relatum

tum & correlatum. Exemplum prioris est, homo & risibile; nam omnis homo est risibilis & omne risibile est homo: exemplum posterioris est in textu quæst. 21.

2. Reciprocatio relatorum, & conversio mutua subjecti ac prædicati, sæpe non apparet, quia desunt vocabula idonea ad exprimendum vel subjectum, relatum, vel prædicatum, correlatum: & hinc fit, quod nonnullis videantur ac dicantur esse relationes non mutuæ.

Quæst. XXII. *Quæ quarta?*

Esse simul natura: nimirum, quatenus relata sunt. Etsi enim qui *pater* est, *prius* fuit quam *filius*; non tamen *prius pater* fuit quam *filium* haberet.

Subjectum prius quidem natura sæpe & tempore est termino, v. c. Philippus Alexandro: sed relatum non est prius correlato; non enim prius est in Philippo ut sit pater, quam in Alexandro ut sit filius: simul enim & Philippus est pater Alexandri, & Alexander est filius Philippi.

Quæst. XXIII. *Quæ quinta?*

Esse simul cognitione; Unum enim relatum nequit sine altero cognosci.

1. Prius quidem potest cognosci subjectum, sc. ille homo qui est pater, quam terminus, sc. ille homo qui est filius; sed non cognoscitur prius aliquem esse patrem, nisi simul cognoscatur illum habere filium: sic cum cognosco Philippum esse patrem Alexandri, simul cognosco etiam Alexandrum esse filium Philippi.

[2. Illa res quæ refertur ad aliam, ut est res absoluta, prior natura est, sæpe etiam cognitione ac tempore, illa re ad quam refertur, prout & illa est res absoluta, & sic subjectum est prius natura, & sæpe etiam cognitione ac tempore, termino; sed tamen relatum nunquam aut natura, aut cognitione est prius correlato. Hoc est, quod scholastici efferunt suis terminis; Relata sunt simul natura & cognitione formaliter, non vero materialiter aut subjective: clarius; esse absolutum relati, prius natura aut cognitione est, vel saltem esse potest, esse absoluto correlati; sed esse respectivum unius, nunquam prius est ullo modo τῷ esse respectivo alterius.]

CAPUT VIII.

Actio est [modus] à quo dicimur agere.

[1. *Actio* & *passio* constituunt duo prædicamenta, propter diversum modum prædicandi; alioquin, si respiciatur diversa entitas, non sunt diversa prædicamenta, quia non sunt diversa entia: vocantur autem una voce communi *motus*, qui, ut est à movente, dicitur actio, ut est in mobili, dicitur passio; ut calefactio est actio in quantum est ab igne, & est passio in quantum est in aqua, quæ calefit.]

2. *Actio* & *passio* non sunt duæ diversæ res, sed sunt unius ejusdemque rei habitudines diversæ, quibus refertur dum fit, nunc ad agens, & dicitur actio, nunc ad patiens & dicitur passio.

[3. Quando categoria dicitur *series rerum*, vox ista *rerum* sumenda est latissime, prout comprehendit & vera entia, & verorum entium modos.]

[4. Vocula ens sumitur vel latissime, pro eo quod est aliquid, & non est nihil; sic comprehendit non tantum substantiam & accidens, sed & illa quæ neutrum sunt, ut privationes, relationes, modos rerum: vel strictius, pro ente reali, quod est vel substantia vel accidens, vel Deus, vel creatura, & sic excludit relationes, privationes, ac modos entium. Totidem modis sumitur vocabulum res: ac latissime quidem accipitur in definitione categoriæ, quando definitur series rerum: & sic actio & passio, quamvis sint modi, sub hac latissima significatione voculæ res constituunt prædicamenta.]

[5. Per *modus* intelligo aliquid in rebus, quod non est res ipsa, quod non est nihil: suntque modi, vel fiendi, vel essendi, ut unitas, vel existendi, vel operandi; id est, res diverso modo vel existunt, (Deus existit independenter, creatura dependenter à causa efficiente; substantia per se, accidens in alio ut subjecto) vel operantur & fiunt, vel sunt. Actio & passio sunt modi quibus res operantur & fiunt: sic calefactio non est ipse ignis qui calefacit, non aqua quæ calefit, non calor qui fit; non est tamen nihil, sed est ipsum fieri caloris, & modus quo ignis operatur, & calorem efficit in aqua.]

[6. *Modus*) nullus, est vel substantia, vel accidens, quia nullus est ens reale, quod in substantiam & accidens dividitur: sic nullus modus est Deus, vel creatura, quia nullus est ens reale, quod in Deum & creaturam dividitur: sed omnis modus est vel in substantia, vel in accidente, vel in Deo, vel in creatura; estque medium negationis inter omnia ista, quia de omnibus istis, quatenus sunt talia, modus negatur.]

[7. Deus dicitur existere independenter, quia à nullo existentiam

stentiam suam accepit; creatura dependenter, quia eam accepit à Deo: substantia dicitur existere per se, quia nulli creaturæ existentiam suam debet; accidens existere dicitur in alio ut in subjecto, quia existentiam suam debet substantiæ creatæ, cui inest, tanquam subjecto inhæsionis.]

[8. *Modus* in genere potest describi, quod sit aliquid veri entis ac realis, quo illud vel fit, vel est, vel existit, vel operatur; atque tam late sese extendit, ut non tantum in rebus creatis, sed & in Deo inveniatur, in quo sunt tres modi subsistendi, constituentes tres personas, Patrem, Filium & Spiritum S. sunt & modi operandi, creatio, conservatio, cooperatio. In creaturis, tum substantiis tum accidentibus, varii occurrunt modi; & quibus fiunt, & quibus sunt; & quibus existunt, & quibus operantur.]

Actio est *modus*, quo res *operatur*. *Passio* est *modus*, quo res *fit*.

[9. Notandum autem bene est, nunquam debere confundi modum cum illa re, cujus est modus; sic calefactio est modus quo ignis calefacit, & qua calefit, neque debet illa confundi cum igne, neque cum aqua, nam distinguitur ab utroque: sic in alio exemplo gradus luminis, quibus illud in meridie est lucidius, circa auroram & crepusculum est minus lucidum, sunt modi luminis, & distincti ab ipso lumine; sic & gradus caloris, quibus nunc magis nunc minus incalescit, sunt modi caloris. Ubi & Quando sunt modi existendi: Actio est modus operandi respectu agentis, est modus fiendi respectu termini ad quem, est modus existendi respectu patientis.]

10. Actio & passio diversas cõstituunt categorias, propter modum prædicandi diversum; alia enim est quæstio, quid agit res, & alia, quid patitur, sunt quoque inter se distinctæ aliquo modo; nam aliud est verberare, aliud vapulare; aliud calefacere, aliud calefieri: attamen non sunt aut modi aut motus diversi, multo minus res diversæ; nam unus idẽque est modus, & motus & operatio, qua ignis calefacit ut agens & aqua calefit ut patiens; qua Petrus verberat, & Paulus vapulat. Quemadmodũ eadẽ est via, qua Haga Leidam, & Leida Hagam tenditur, & idem est spatium in monte, quod respectu fastigii est acclive, respectu basis est declive; ita quoque eadem est operatio & actio respectu agentis, ut calefactio respectu ignis, & passio respectu patientis, ut eadẽ calefactio respectu aquæ: sic quoque est eadem calefactio qua frigus expellitur, tanquam terminus à quo, & calor acquiritur, ut terminus ad quem, in aqua.

Quæst. II. *Quid est agere?*

Agere est aliquid efficere.

Quæst. III. *Quid est passio?*

Passio, est [modus] à quo dicimur pati.

Quæst. IV. *Quid est pati?*

Pati, est recipere effectum agentis.

1. *Pati)* hic non significat tolerare aut perferre; nam sic paries, tanquam res inanimata, dici non posset pati: attamen patitur, quando denigratur, & sic sumitur vox passio, in definitione patibilis qualitatis.

[2. *Effectum)* vel realem ut cum manus recipit calorem ignis; vel intentionalem (qui sic dicitur, quia intenditur ut medium sentiendi aut intelligendi) ut cum oculus recipit species seu imagines rei visæ.]

Quæst. V. *Da exempla.*

Generare, augere, calefacere, movere, &c. sunt actiones: *generari, augeri, calefieri, moveri,* sunt passiones.

Quæst. VI. *Quænam sunt in actionibus spectanda?*

Agens, patiens, terminus à quo, & terminus ad quem.

[1. In omni actione tria semper inveniuntur, *agens, terminus à quo, terminus ad quem*; sed non semper invenitur *patiens*, verum tunc tantum, quando terminus ad quem actio terminatur, est accidens, quod requirit substantiam tanquam subjectum inhæsionis: ita calor, terminus ad quem calefactionis, quia est accidens, requirit substantiam in qua sit, atque hæc est subjectum, sive patiens, in quo est calefactio: sed cum terminus ad quem actionis est substantia aliqua completa, actio non requirit subjectum sive patiens: ut in creatione est tantum agens Deus; terminus à quo, non esse creaturæ; terminus ad quem, esse completum creaturæ; sed nullum est patiens aut subjectum, in quo sit creatio, Deus enim omnia creavit ex nihilo.]

[2. Substantia completa dicitur, quæ utramque sui partem obtinet essentialem: substantia incompleta dicitur altera pars essentialis, vel materia tantum, vel forma tantum.]

[3. Quando Deus dicitur omnia creasse ex nihilo, id dupliciter intelligi potest: vel ex nihilo materiæ sive subjecti, cum nulla creationem præcedit materia aut subjectum, quæ dicitur creatio immediata, quo modo Deus creavit cœlum & terram; vel ex nihilo sui, sive termini ad quem, quando quidem præcedit creationem aliqua materia, sive subjectum, sed tamen in illa, aut in illo, nihil præcedit ipsius rei creandæ, quæ dicitur creatio mediata, quo modo Deus creavit Adamum ex gleba terræ, & Evam ex costa Adami; nam nihil Adami creandi

di erat in ista gleba terræ, nec Evæ erat creandæ in costa Adami, ante utriusque creationem.]

4. *Agens* est principium à quo est actio. *Patiens* est subjectum in quo est actio. *Terminus à quo* est id, quod in actione deponitur atque amittitur. *Terminus ad quem* est id quod per actionem acquiritur & possidetur.

5. Oppositio inter terminum à quo & ad quem, est vel privativa, quando terminus à quo est privatio termini ad quem, ut in illuminatione, tenebræ sunt privatio lucis; vel est contraria cum terminus à quo est res positiva, vere opposita termino ad quem, ut in calefactione, frigus est calori contrarium. Cum terminus à quo & terminus ad quem opponuntur privative, actio est perficiens; cum contrarie, corrumpens.]

Quæst. VII. *Declara hæc omnia exemplis.*

In calefactione, agens est ignis aut sol; patiens, is qui calefit; terminus à quo, frigus; terminus ad quem, calor, à quo calefactio nominata est. Similiter in generatione hominis, agens est pater; patiens, semen; terminus à quo, privatio humanæ formæ in semine, sive, non esse hominem; terminus ad quem, is qui generatur: nam qui generatur, ex non homine fit homo.

Quæst. VIII. *Quot sunt notæ actionis & passionis?*

Duæ; *habere contrarium, & recipere magis & minus:* nam calefactio frigefactioni cõtraria est; & alia magis, alia minus calefaciunt aut frigefaciunt, calefiunt ac frigefiunt.

1. Hæ notæ non conveniunt omni actioni aut passioni; sed tantum iis quæ habent terminos ad quem contrarios, aut recipientes magis & minus,

[2. Dicitur actio *habere contrarium*, id est, una actio alteri contraria est, propter terminos ad quem contrarios, id est, quando terminus ad quem unius actionis, est contrarius termino ad quem alterius actionis: ut v. c. exsiccatio est contraria humectationi, quia exsiccationis terminus ad quem, *siccitas*, est contrarius humectationis termino ad quem, *humiditati*. Quando terminus ad quem unius actionis, non est contrarius termino ad quem actionis alterius, actio non habet contrarium; sic *figurare* non habet actionem contrariam, quia terminus ad quem figurationis est quantitas aut figura; at quantitas aut figura non habet contrarium; figura enim sexangularis, non est contraria octangulari. Interdum una actio alteri contraria est non

quia termini ad quem utriusque sunt contraria, sed quia uni eidemq; utriusque termino ad quẽ accidunt contraria: sic generatio & corruptio, auctio & diminutio, sunt contraria, quia substantiæ & quantitati, quæ contrarium non habent, accidit, isti esse & non esse, huic, magnum & parvum. Hæc eadem applicanda sunt notæ secundæ de *receptione magis & minus*.

CAPUT IX.

Quæst. I. *Quid est ubi?*

UBi est modus, [sc. existendi] quo res finitæ alicubi esse [i. e. existere] dicuntur.

[1. Cum modus sit triplex, fiendi, essendi, id est, existendi, & operandi, *Ubi est modus* secundi generis. Existere autem dicitur id quod stat, id est, constitutum est in hoc universo, sive rerum natura, extra causas suas producentes.]

[2. Modus, quo res finitæ alicubi sunt, duplex est: unus, qui convenit corporibus; alter, qui spiritibus. Corpora alicubi sunt *circumscriptione*, id est, ita ut ab aliis corporibus circumscribantur, & alia excludant ex eodem loco. Causa est quantitas; quia si duo corpora possent esse in eodem loco, daretur corporum ac dimensionum penetratio: idemque, quo loco est corpus Pauli, eo non est corpus Petri. At spiritus sunt alicubi *definitive*, id est, definiuntur quidem certo spatio, ut hîc sint, & non alibi, multo minus ubique (hoc enim soli Deo convenit;) ita tamen sunt in spatio, ut non circumscribantur à partibus spatii, neque ex eodem spatio alia corpora excludant, quia quantitate carent, ideoque nulla hîc est dimensionum penetratio: ita potest angelus esse in eodem spatio in quo est Petrus, & anima est in eo spatio, in quo est corpus.]

[3. Circumscribi ab alio corpore dicitur id, quod sic est in loco, ut partes ejus respondeant partibus loci: ita ut quæ pars corporis, verbi causa, pes, est in una parte loci, in eadem non sit pars alia corporis, ut caput; quo enim loco pes est, eodem non est caput.]

[4. Dimensio vocatur in philosophia, magnitudo qua unumquodque corpus potest mensurari: estque triplex, longitudo, latitudo, & crassities; unde omne corpus dicitur præditum trinâ dimensione. Penetratio dimensionum vocatur, quando unius corporis longitudo, aut latitudo, aut crassities, est in eodem loco in quo est alterius corporis qualiscunque dimensio; quod si possibile esset, jam unum corpus fieret ac foret alterum, & non amplius essent duo corpora, sed unum corpus: nam, quemadmodum physicæ dimensiones si invicem penetrent, fieret una dimensio; sic & materia unius corporis, quæ penetrat materiam alterius corporis,

poris, fit eadem cum illa, consequenter unum corpus fit aliud, atque sic non erit amplius unum: ergo duo corpora non possunt esse in eodem loco simul, quia hinc sequeretur dimensionum & materiæ penetratio, quæ est impossibilis; qua admissa, duo corpora non amplius essent duo, sed facta essent unum, quod est contra hypothesin ipsam adversariorum.]

[5. Notandum est, omne quod existit, esse in loco. Deus est in omni loco; omnia enim replet, quia immensus est; & ideo *ubi*, in quo est Deus, vocant *repletivum* philosophi: Creaturæ sunt in certo loco, non omni; verum modo diverso, qui expositus est nunc.

6. Nota, in hoc prædicamento collocari, non rem quæ est in loco, illa enim ad substantiam pertinet; non ipsum locum, qui pertinet ad quantitatem; sed modum, quo creatura est in loco. Nota insuper, vocem *ubi* non hic sumi interrogative, ut cum dico, ubi est Petrus? sed definitive, pro ubicunque: idemque dicendum est de *quando*. Et, si liceret per Latinæ linguæ genium, melius hoc prædicamentum vocaretur *ubietas*, quam *ubi*; quia significatur tantum ratio & modus existendi in loco.

Quæst. II. *Quomodo differt ubi à loco?*

Locus, solis corporibus tribuitur; *ubi*, etiam spiritibus. Deinde, *loci* vocabula pertinent ad quæstionem, qua quæritur, *quanta* res sit; at vocabula hujus categoriæ spectant ad quæstionem, qua quæritur, *ubi* aut *unde* res sit, vel *qua* & *quo* abierit; ut, *domi*, *foris*, *ruri*, *in foro*, *in curia*, &c.

[Quia *locus* ab Aristotele definitur per superficiem, & superficies est species quantitatis, & quantitas soli corpori convenit; ideo locus pertinet ad quantitatem, & tantum convenit corporibus: at si locus definiatur per spatium rei locatæ, etiam angeli & spiritus dici possunt esse in loco. Locus stricte dictus competit corporibus solis; sed late sumptus, etiam spiritibus.]

Quæst. III. *Quid est quando?*

Quando est modus, [sc. existendi,] quo res finitæ aliquando [existere, seu] esse, fuisse, aut fore dicuntur.

1. *Finitæ*) id est, creatæ: nam Deus non *aliquando*, sed semper esse dicitur, quia est æternus.

[2. Quodcunque existit, existit in tempore. Deus est in omni tempore, quia ab æterno fuit, in æternum est, & erit. Creaturæ existunt in certa temporis parte, nam aliquando non fuerunt, quædam nunc sunt, quædam adhuc erunt. Sed modus quoque hic diversus est, quo res creatæ sunt in tempore; nam spiritus alio modo, quam corpora dicuntur

euntur esse in tempore: nempe, cum tempus dicat successionem partium (nam unus dies alium sequitur, & hora una aliam) corpora quoque habent in se suarum partium successionem, spiritus vero, non item: unde, ut nullæ spiritus partes respondent partibus loci, ita nec respondent partibus temporis.]

3. Nota hic quoque, *quando* non sumi interrogative, ut, cum dico, quando veniet Petrus? sed definitivè, pro *aliquando*.

Quæst. IV. *Quomodo differt quando à tempore?*

Eodem fere modo, quo *ubi* à *loco*. Nam *tempus* propriè tribuitur rebus physicis, quæ in successione consistunt, & mutationibus obnoxiæ sunt: *quando* tribuitur etiam rebus permanentibus. Deinde, *temporis* vocabula solvunt quæstiones quæ sunt per *quamdiu*; vocabula hujus categoriæ solvunt quæstiones, quæ fiunt per *quando*; ut, *hodie*, *cras*, *heri*, *æstate*, *vere*, *calendis*, *nonis*, *consule Manlio*, &c.

[1. Tempus ideo tribuitur corporibus tantum, quia consistit in partium, id est, præteriti & futuri, successione, quæ in solis corporibus locum tenet, in quibus una pars alteri succedit, quod patet ex eorum incremento: cum enim manus crescit, aut digiti, aut totus homo, una particula in accretione ad alterum accedit. Sed quia angeli non crescunt, nec habent partes sibi invicem succedentes, (nam essentiam possident totam simul:) hinc est quod eorum duratio non dicatur tempus, sed ævum. Præterea, tempus est species quantitatis continuæ, ideoque iis convenit tantum quæ quantitatem habent continuam: at eam habent sola corpora, non spiritus: ergo tempus est tantum corporum.]

3. Nota ex textu, res rectè dispesci in *successivas*, ut corpora; & *permanentes* ut spiritus.

4. Res successivæ sunt, in quibus dantur partes essentiæ, quæ diversis temporis partibus sibi invicē succedunt: ut fit in omnibus corporibus. Res permanētes sunt, in quibus nullæ sunt partes, quæ diverso tempore sibi invicem succedant; at non sunt tales in angelis & animabus rationalibus.

Quæst. V. *Quid est situs?*

Situs, est modus seu ordo partium [scil. integrantium] inter se: ut *sedere*, *stare*, *pronum*, *supinum esse*.

[1. *Partes integrantes* sunt quæ loco & situ à se invicem distant; ut, pes, caput, &c.]

2. *Ordo partium*) qui à natura est, ut, quod caput loco supremo sit, pedes infimo, vocatur situs naturalis: qui est à voluntate, dicitur voluntarius, ut, *sedere*, *stare*, &c.

3. *Situs*) tantum invenitur in corporibus, quia sola corpora partes habent, spiritus, non item.

Quæst.

Quæst. VI. *Quid est habitus?*

Habitus est modus, quo vestis, aut aliquid instar vestis, corpori circumpositum, appensum, aut alio aliquo modo adjunctum est: ut, *vestitum, armatum, togatum, galeatum, hastatum, barbatum, tapetibus instratum esse*, &c.

[1. *Habitus*) hoc loco distingui debet ab habitu in prima specie qualitatis, & ab habitu qui opponitur privationi, de quo cap. 22. quæst. 12.]

2. *Habitus* hic nec significat vestem, nec substantiam quæ vestitur, sed modum quo vestitur.

CAPUT X.

Quæst. I. *Atque hæc de thematum simplicium categoriis; quid porro sequitur?*

Affectiones, quas diximus ex varia rerum in categoriis dispositarum collatione oriri.

[1. *Affectiones*) thematum simplicium, vel sunt philosophicæ, vel logicæ: illæ reales, hæ notionales dicuntur, ac rationis. Hic intelliguntur *affectiones* logicæ, seu notionales, seu rationis, quæ conveniunt rebus, in quantum menti proponuntur cognoscendæ: nam affectiones reales, seu philosophicæ, quæ conveniunt rebus in se & natura sua, absque respectu ad mentem cognoscentem, in aliis disciplinis ac philosophiæ partibus traduntur. Exempla affectionis philosophicæ, sunt risibilitas, eruditio, probitas, magnitudo, &c. in homine; figura, color, &c. in lapide. Exempla affectionum logicarum, sunt genus, species, &c.]

[2. *Affectiones logicæ* sic dicuntur, quia in Logica explicantur: vocantur & *notionales*, quia earum adminiculo res noscuntur: vocantur & *rationis* quia ratio intelligensto iis utitur tanquam instrumentis. Contra, affectiones *philosophicæ* dicuntur, quæ in aliis præter Logicam, philosophiæ partibus doceri solent: vocantur & *reales*, quia rebus conveniunt per naturam suam, sive cognoscantur ab intellectu, sive non.]

Quæst. II. *Quotuplices sunt affectiones [sc. rationis] thematum simplicium?*

Duplices; aliæ sunt simplices, aliæ conjunctæ.

Quæst. III. *Quas vocas simplices?*

Quæ singulæ singulis rebus seorsim conveniunt: ut, prædicabilia, totum & pars, causa & causatum, subjectum & adjunctum.

Affe-

Affectio simplex dicitur, quæ in una aliqua re invenitur; ita una aliqua res est causatum, ut mundus; res una alia est subjectum, ut paries; alia adjunctum, ut labor: vid. c. 20. quæst. 1. in com.

Quæst. IV. *Cur vocas has affectiones simplices?*

Quia, licet genus, *animal*, referatur ad speciem, *hominem*; totum, *corpus*; ad partem, *caput*; causa, *Deus*, ad causatum, *mundum*; subjectum, *homo*, ad adjunctum, *risibilitatem*; alterumque sine altero non consistat; unaquæque tamen res seorsim, genus, totum, causa, aut subjectum dici potest.

Exempli gratia, corpus non sit totum, nisi in respectu, ad membra tanquam partes: tamen esse *totum*, convenit uni rei, puta, corpori, sicut esse *partem*, convenit uni quoque rei, puta, vel manui, vel pedi, &c.

Quæst. V. *Quid sunt prædicabilia?*

Prædicabilia sunt, quæ de pluribus vere, proprie, naturaliter atque immediate affirmantur.

[1. *Prædicabilia)* debent distingui à prædicamentis. Licet utraque vox derivetur à prædicando; hoc discrimen est: quod prædicamenta significant ipsas res quæ prædicantur, prædicabilia modum quo prædicantur, sic homo & animal, ambæ istæ res, sunt in prædicamento substantiæ; sed cum animal dicitur de homine, modus ille quo prædicatur, ut genus de specie, est inter prædicabilia inveniendus, genus enim & species sunt prædicabilia: modus autem quo animal prædicatur de homine hic est, quod prædicetur de eo in quid, & de pluribus specie differentibus prædicetur; nam prædicatur non tantum de homine, sed & de bruto, quæ sunt duæ species distinctæ: atque hic modus prædicādi facit animal genus, hominē speciem, utrumque prædicabile.]

[2. Exstat in Aristotelis organo tractatus cujusdam Porphyrii, sub nomine εἰσαγωγῆς, in quo agit de prædicabilibus, qui ab interpretibus Aristotelis præmitti solet doctrinæ categoriarum, quia in eo explicantur hæc nomina, genus, species, differentia, proprium, accidens, quia horum vocabulorum maximus est usus in categoriis intelligendis; nam in illis, sub uno summo genere disponuntur species cum suis differentiis, & proprietatibus sæpe, atque accidentibus. Eum tamen ordinem non secutus est author, quia hæc prædicabilia oriuntur & eruuntur ex rebus per categoriarum classes dispositis, inter se collatis, & à se iuvicem abstractis, eo, quo capite tertio explicatum est, modo: itaque primum dispositionem oportet

portet cognoscere, ipsam in categoriis rerum dispositionem, ex quarum comparatione & aliæ affectiones rationis oriuntur, antequam & ipsa & hæ tradantur.]

[3. *Prædicabile* in genere quidem dicitur de omni eo, quod de altero enunciatur, sive affirmetur sive negetur: sed specia-tim hoc loco dicitur de iis quæ affirmantur de alio, sic, ut quæ de alio negantur, huc non pertineant. Prædicabilia dicuntur aliis Logicis universalia, non tamen bene: quia non omnia prædicabilia prædicantur de pluribus, ut quidem universalia; solum enim genus & species prædicantur de pluribus, nempe genus de pluribus speciebus, quia natura generis pluribus speciebus inest; & species de pluribus individuis, quia natura speciei pluribus individuis inest: sed differentia, proprium, & accidens, sunt quidem prædicabilia, non tamen universalia, quia, si referantur ad subjecta sua quibus insunt, prædicantur tantum de uno, quia uni tantum insunt. Si dicas, rationalitatem, quæ est differentia, & risibilitatem, quæ est proprietas, inesse pluribus hominibus, scilicet Petro, Paulo, Joanni, &c. respondeo, id quidem verum esse, sed non sunt tamen aut differentia, aut proprietas Petri, Pauli, Joannis, &c. sed ipsius atq; unius hominis, de quo immediate prædicantur solum: non sic de Petro, Paulo, Joanne; quod enim de iis dicantur, id fit, quia sunt homines: & cum rationalitas ac risibilitas prædicantur de rationalitate Petri, Pauli, Joannis, amittunt & deponunt notionem & rationem differentiæ ac proprii, atque induunt notionem ac rationem generis vel speciei: atque idem dicendum est de accidente, quod omne & unumquodque, quia uni inest subjecto (neque enim unius albor potest inesse pluribus subjectis,) de uno quoque tantum dicitur subjecto; sed cum albor prædicatur de albore parietis, chartæ, nivis, lactis, &c. non habet rationem accidentis, sed, vel generis, vel speciei. Itaque prædicabilia non tantum de pluribus, sed & de uno prædicantur, ut differentia, proprium, & accidens, quatenus sunt talia, id est prædicabilia. Ita rationalitas, ut differentia est, dicitur de uno & solo homine: risibilitas, ut est proprium, de eodem tantùm: color, ut est accidens, de corpore tantum. Quando ista tria prædicantur de pluribus, verbi causa, rationalitas & risibilitas de rationalitate & risibilitate Petri, Pauli, Joannis, &c. color de albore, nigrore, rubedine, &c. non sunt amplius differentia, proprium, & accidens, sed prædicantur ut genera & species, respectu eorum de quibus dicuntur; & quia prædicantur de pluribus, dicuntur universalia, sicut quoque ipsa genera & species: sed cum prædicantur de uno tantum, non sunt universalia, sed prædicabilia solum.]

4. *Vere)* id est, non falso: quæcunque igitur prædicantur falso, non sunt prædicabilia: ut cum dico, *Lapis est homo, homo,* quia

quia prædicatur falso de lapide, non est lapidis genus, nec species nec differentia, nec proprium, nec accidens.]

5. Prædicatio *propria* dicitur, quæ fit verbis usitatis in nativa significatione; ut, *homo est animal*.

6. *Impropria*, quæ fit verbis tropicis; ut, *mors est somnus*.

7. Prædicatio *naturalis* est, cum prædicatur superius de inferiori; ut, *homo est animal*: concretum de abstracto; ut, *lac est dulce*: accidens de substantia; ut, *homo est doctus*: si contra fiat, prædicatio est non naturalis.

[8. Prædicatio *immediata* est, quando inter prædicatum & subjectum nullum est subjectum medium; ut, *animal sentit*: mediata contra; ut, *Petrus sentit*; nam inter *Petrum* & *sentit*, medium subjectum est animal; Petrus enim sentit, quia est animal, vid. lib. 2, cap. 22, quæst. com. pag. 214. Talis prædicatio dicitur *immediata ex parte subjecti*, ac distinguitur à prædicatione *immediata ex parte causæ*, quando non datur causa media, cur prædicatum subjecto insit.]

9. Notandum est, has conditiones in definitione generali prædicabilium positas, esse repetendas ad speciales singulorum prædicabilium definitiones.

Quæst. VI. *Quot sunt prædicabilia?*

Quinq: genus, species, differentia, proprium, accidens.

CAPUT XI.

Quæst. I. *Quid est genus?*

GEnus est, quod de pluribus specie differentibus prædicatur, in quæstione qua quæritur, quid res sit; ut, *Quid est homo, aut bestia? animal. Quid pyrus, aut prunus? arbor.*

1. Genus *generis* est *Prædicabile*; quod hîc, & in reliquorum prædicabilium definitione subintelligitur.

2. Variæ sunt formulæ, quibus aliquid de re aliqua quæri potest: sed duæ potissimum eminent, scilicet, *quid res sit, qualis sit*, atque hæc tantum spectantur in prædicabilibus. Dicitur vero hoc vel illud prædicabile prædicari in hâc vel illa quæstione, qua respondetur ad quæstionem hanc vel illam de re instituta. Genus & species tantum prædicantur ad quæstionem factam hac formula, *quid est hæc aut illa res*? Differentia, proprium, & accidens, ad quæstionem factam hac formula, *qualis est hæc aut illa res*?

3. *Genus* prædicatur in *quid*, sed imperfecte ac confuse: ut, si quis roget, *quid est Petrus*? resque

que ipsi respondeatur, *est animal*, eo ipso, tantum imperfecte & confuse cognoscitur natura Petri. Species prædicatur in quid perfecte, attamen confuse: ut, si quis roget, *quid est Petrus*? atque ipsi respondeatur, *est homo*; cognoscitur quidem perfecte natura Petri, non tamen distincte; utraque enim pars essentialis Petri, materia ejus & forma, puta, corpus & anima ejus rationalis, involvuntur ambo in una voce, *homo*. Sed definitio prædicatur in quid & perfecte & distincte: ut, si quis roget, *quid est Petrus*? & ei respondeatur, *est animal rationale*, eo ipso, perfecta cognitio Petri gignitur, & distincta partium ejus.

[3. *Specie* dicuntur *differre*, quæ differunt essentialiter, id est, quæ ita sese habent, ut aliqua pars essentialis inveniatur in uno, quæ non inveniatur in alio: sic in homine invenitur anima rationalis (pars ejus essentialis) quæ non invenitur in bruto; & in bruto invenitur anima irrationalis, (pars ejus essentialis) quæ non invenitur in homine.]

4. Solent in philosophia hæ duæ phrases distingui; differre essentialiter, & differre essentia. Individua, ut Petrus & Paulus, differunt essentia, sed non essentialiter: species, ut homo & brutum, differunt essentialiter. Differre essentia dicuntur illa, quæ sic se habent, ut essentia unius non sit essentia alterius, licet nulla pars essentiæ inveniatur in uno, quæ non item reperiatur in altero: sic essentia Petri non est essentia Pauli, nec enim materia & forma ejus, corpus & anima rationalis illius, sunt materia & forma, corpus & anima rationalis alterius, scilicet Pauli, nulla tamen pars essentiæ est in uno, quin eadem sit in altero: uti enim materia Petri est corpus organicum, forma est anima rationalis: ita materia quoque Pauli est corpus organicum, & forma est anima rationalis, At vero, quæ differunt essentialiter, sic se habent, ut in uno sit vel alia materia, vel alia forma, quàm est in altero: sic in bruto quidem est eadem materia, quæ in homine, corpus scilicet utrobique organicum, sed in homine forma est alia, anima scilicet rationalis, quæ non est in bruto; & ideo non tantum essentia, sed essentialiter differunt. Quæ essentia, tantum differunt numero; quæ essentialiter, differunt specie.]

5. Partes essentiales compositi, sunt materia & forma: quando earum altera invenitur in uno composito, non item in alio, ea dicuntur differre specie: sicuti contra, quando matera & forma eadem reperiuntur in compositis duobus, ea dicuntur differre numero, quia materia & forma unius compositi non est materia & forma alterius compositi.]

6. Verba significantia actum in definitionibus; plerumque per potentiam explicari debent: sic, *prædicatur* hîc significat, quod prædicari potest; & in definitione accidentis, *quod adest & abest*, id est, adesse & abesse potest.

Quæst.

Quæst. II. *Quid est species?*

Species est, quæ collocatur sub genere, ita ut de ea genus prædicetur in quæstione, qua quæritur quid sit.

(*Species collocatur sub genere*) directe, secundum gradus superiores & inferiores; differentia indirecte, secundum gradus collaterales; species enim (ut homo) collocatur directe descendendo ab animali, sub animali; sed differentia (rationale) non collocatur directe sub animali, sed à latere, quod liquere potest inspicienti tabulas prædicamentales à Keckermanno, Eustachio, aliisque confectas.

Quæst. III. *Quotuplex est genus?*

Duplex: summum sive generalissimum, & medium sive subalternum.

[Quomodo dividitur genus? Alium est remotum, aliud proximum. Remotum est, inter quod & speciem, aliud intercedit genus: proximum, inter quod & speciem, nullum intercedit genus, atque hoc semper est unum, illud scil. quod in categoria proxime adjacet speciei; remota vero genera sunt numero plura: sic hominis genus proximum est solum animal; remota sunt, vivens, mixtum, corpus, substantia.]

Quæst. IV. *Quotuplex species?*

Item duplex: infima sive specialissima, & media sive subalterna.

Quæst. V. *Quid est genus summum?*

Quo non est aliud superius genus.

[1. *Genus summum* & species infima opponuntur; nam genus summum nunquam est species, & species infima nunquam est genus: sed genus subalternum & species subalterna non opponuntur; nam eadem res simul est, & genus subalternum, & species subalterna, sed respectu tamen diverso, sic, verbi causa, substantia nunquam est species, homo nunquam est genus; corpus, mixtum, vivens, animal, sunt vel genera vel species: genera, quotiescunque referuntur ad illa, quæ in tabulis prædicamentalibus sunt infra se; species, quando referuntur ad illa quæ sunt supra se.]

[2. An species, dicta infima, tantum debeat dici species, ut homo, & nunquam genus; atque, an individuum, ut Petrus, tantum debeat dici individuum, & nunquam species: gravissima est inter Peripateticos & Ramæos quæstio: illi affirmant, & sic quoque author noster; hi negant; nam Ramus diserte in sua Logica hominem vocat genus,

& Petrum ac Paulum aliaq; individua vocat species. Quod si illa tantum sunt species, quæ constant genere & differentia specifica seu essentiali, non videntur individua esse species, quia hæc talem differentiam non habent: differentia enim essentialis desumitur à forma: ut rationalitas, ab anima rationali; sed in individuis non sunt diversæ formæ; ergo quoque non habent differentiam essentialem, quæ speciem novam constituat; ideoq; specifica non est, nisi hîc cum Ramo dicas & Ramæis, differentiam essentialem inter Petrum & Paulum quidem dari, sed utramque esse ignotam.]

3. Genera summa sunt decem, totidem puta, quot sunt categoriæ. Si daretur genere summo aliquid *superius*, non esset genus *summum*: summo enim nihil est superius.

Quæst. VI. *Quid est species infima?*

Quâ non est alia inferior species.

1. *Species infima*, dicitur aliis ima vel specialissima, quæ proxima est individuis; ut, homo, qui proximus est Petro, Paulo, &c.

2. Si daretur species *inferior* infima, tum illa non esset *infima*. Datur quidem aliquid inferius specie infima: sed vero illud non est species, sed individuum, quia non est universale, sed singulare; at species est universale. sic homine inferiores sunt Petrus, Paulus, Joannes; sed hi non sunt species: verum individua, quod patet ex c. 2. quæst. 9.

Quæst. VII. *Quid est genus subalternum?*

Quod respectu inferioris est genus, & respectu superioris species.

Genus subalternum, respectu inferioris prædicatur, respectu superioris subjicitur; quod liquet ex quæst. 9. hujus capitis, & ex tabulis prædicamentalibus.

Quæst. VIII. *Quid est species subalterna?*

Quæ respectu superioris est species, & respectu inferioris genus.

Species subalterna & genus subalternum non sunt duo entia distincta, sed significant unum idemque ens, quod geminum habet nomen: & vocatur genus, si referatur ad aliquid infra se; & species, si referatur ad aliquid suprà se: sic animal est genus hominis, & species viventis.

Quæst. IX. *Illustra rem exemplo.*

In categoria substantiarum, *substantia* est summum ge-

nus; *homo*, infima species; quæ inter substantiam & hominem interjecta sunt, ut, *animal*, *vivens*, *mixtum*, *corpus*, sunt genera, & species subalternæ. Nam *animal* est hominis genus, & species viventis; *vivens* est genus animalis, & species mixti; *mixtum*, genus viventis, & species corporis; *corpus* est genus mixti, & species substantiæ. Eodem modo res se habet in cæteris categoriis.

Quæst. X. *Quænam species constituit secundum prædicabile?*

Infima. Species enim subalterna prædicatur, ut genus, sed subjicitur, ut species.

1. *Infima)* Discrimen inter speciem infimam & subalternam, hoc est, quod species infima, sive subjiciatur sive prædicetur, semper teneat rationem speciei, at subalterna, non item: sed hæc, cum subjicitur, rationem habet speciei, at cum prædicatur, rationem tenet generis.

[2. Cum dico animal est vivens, animal est species, idem est genus: at cum dico homo est animal, homo est species; & cum dico, Petrus est homo, iterum est species.]

Quæst. XI. *Quomodo definitur species specialissima?*

Hoc modo: Species est, quæ de pluribus & numero differentibus prædicatur in quæstione, qua quæritur, quid sit res: ut, *Quid est Socrates, Plato? homo. Quid Bucephalus, Cyllarus? equus. Quid Phylax, Melampus? canis.*

[1. *Numero)* dicuntur differre, quæ ita sese habent, ut in uno nulla inveniatur pars essentialis, quin eadem reperiatur in alio: quemadmodum in Petro invenitur anima rationalis, & corpus organicum, seu debitis organis instructum; at hæc utraque pars essentialis reperitur quoque in Paulo, Joanne, aliisque hominibus individuis: sed differunt tantum in eo, quod hæc essentia unius, exempli causa, Petri, non sit essentia alterius, exempli causa, Pauli, & quod corpus & anima Petri non sit corpus & anima Pauli. Et quia numerari possunt essentia & partes essentiales Petri, quæ faciunt hominem unum, puta Petrum, atque insuper numerari possunt essentia & partes essentiales Pauli, quæ faciunt hominem secundum, puto, Paulum; ideo dicuntur Petrus & Paulus differre *numero.*]

2. Res dicuntur differre, vel genere, vel specie, vel numero. Quæ differunt genere, differunt tota essentia: quæ differunt specie, differunt parte essentiæ: quæ differunt numero, nec tota essentia

sentia, nec parte essentiæ differunt, sed utrinque conveniunt; tantum differunt, quod hæc essentia, & hæ partes essentiales unius, scilicet Petri, non sint essentia aut partes essentiales alterius, scilicet Pauli.]

CAPUT XII.

Quæst. I. *Quid est differentia?*

Differentia est, qua res à re differt.

Hæc generalissima est differentiæ definitio.

Quæst. II. *Quotuplex est differentia?*

Duplex; accidentalis & essentialis.

Quæst. III. *Quid est differentia accidentalis?*

Qua res differunt accidentibus: idque vel ab aliis; sic Europæus differt ab Afro, colore; vinum ab aceto, sapore: vel etiam à se invicem; sic doctus differt à seipso indocto, senex à seipso puero.

1. *Accidens* hîc vocatur id, quod nec materia nec forma est compositi, nec pars essentiæ ejus; sed quod vel materiæ, vel formæ, vel essentiæ supervenit.

[2. Accidens hîc Paulo latius sumitur, quam cum opponitur substantiæ, dicitúrque hoc loco, omne id quod est extra essentiam alterius, sive ipsum sit substantia, sive accidens prædicamentale, sive medium aliquod inter substantiam & accidens interjectum, ut privatio: exempli gratia, differentia accidentali differt togatus à palliato, per togam & pallium, quæ sunt substantiæ; Æthiops ab alio homine, per nigrorem & alborem, quæ sunt accidentia prædicamentalia; cæcus à surdo, per surditatem & cæcitatem, quæ nec substantiæ nec accidentia sunt, sed privationes.]

3. Res differunt accidentibus vel separabilibus, vel inseparabilibus. Posteriori modo differunt corvus & cygnus; nam nigror à corvo, & albor à cygno naturaliter non possunt separari: priori modo differunt Petrus doctus & Paulus indoctus; doctrina enim & ignorantia naturaliter separari possunt ab homine.

Quæst. IV. *Quid est differentia essentialis?*

Quæ [ut rationalitas] addita generi [ut animali] speciem [ut hominem] constituit, & ab oppositis speciebus essentialiter distinguit.

[1. *Differentia essentialis* dicitur, quæ petitur à parte aliqua essentiæ, quæ est pars definitionis qua species definitur: ut *rationalitas* petitur ab anima rationali (forma, & parte essentiali hominis;) rationalitas addita animali, generi, constituit hominem, speciem, unde vocatur differentia constitutiva; atque insuper hominem à bruto, specie opposita, essentialiter distinguit, unde vocatur differentia divisiva: & hominem ex parte definit; partes enim definitionis hominis sunt, *animal* & *rationale*. Itaque differentia constitutiva & divisiva non sunt duæ diversa differentiæ, utcunque sint diversa nomina, sed ejusdem differentiæ munera diversa, orta ex respectu diverso quem differentia dicit nunc ad genus, quod dividit, nunc ad speciem, quam constituit: sic rationalitas, differentia vocatur divisiva, respectu animalis, quod dividitur per rationale, & oppositam differentiam irrationale; & dicitur constitutiva, respectu hominis quem constituit.]

[2. Respectus diversi non inferunt aut ponunt diversas res, nec essentias rerum multiplicant, sed reperiuntur sæpe in una eademque re: ita unus idemque homo respectum dicit diversum, qua pater, ad filium, qua maritus, ad uxorem, qua magistratus, ad subditos. Unde videre est, quod diversitas definitionum non necessario inferat diversitatem rerum, cum fundari illa possit in sola diversitate respectuum: idem enim homo aliter definitur qua pater, aliter qua magistratus, & diversa sunt officia ejusdem hominis, pro triplici isto respectu diverso; ita etiam hic eadem differentia, verbi causa, rationalitas, aliter definitur ut dicit respectum ad genus animal, quod dividit, & aliter definitur quatenus dicit respectum ad speciem, hominem quem constituit; unde respectu prioris muneris vocatur divisiva, respectu posterioris, constitutiva.]

[3. Accurate distingui debet differentia specifica à differentia numerica. Prior vocatur, quando res duæ aut plures ita se habent, ut aliqua pars essentiæ sit in uno, quæ non sit in alio; atque hæc proprie est differentia essentialis: posterior dicitur, qua res ejusdem omnimodo essentiæ, differunt tantum eo, quod hæc non sit illa, quæ vulgò accidentalis differentia appellatur; an recte nunc non dixero. Illa dicuntur differre specie, hæc numero.

Quæst. V. *Quænam sunt munera differentiæ essentialis?*

Dividere genus, & speciem cum genere constituere.

Quæst. VI. *Da exemplum.*

Facultas ratiocinandi dividit animal, & addita animali constituit hominem.

Quæst.

Quæst. VII. *Quanam differentia constituit tertium prædicabile?*

Differentia essentialis: differentiæ enim accidentales pertinent ad quartum & quintum prædicabile.

[1. Differentia essentialis dicitur, quando tertium illud, quo differunt duo, est pars essentiæ; accidentalis, quando tertium illud, quo differunt duo, est accidens, sive proprium, sive commune.]

Quæst. VIII. *Quomodo definitur differentia essentialis?*

Hoc modo: Differentia essentialis est, quæ de pluribus vel numero, vel etiam specie differentibus, essentialiter prædicatur in quæstione, qua quæritur, qualis sit res: ut, *Quale animal est homo? rationale. Qualis ars Logica? quæ instrumenta conficit, iisque dirigit intellectum in cognitione rerum.*

[1. *Prædicari essentialiter*) est prædicari, ut pars essentiæ, & quidem ut forma: sic rationalitas est pars essentiæ hominis, de quo prædicatur. Per vocem *essentialiter* distinguitur differentia à proprio & accidente, quæ prædicantur accidentaliter, quia non sunt partes essentiales subjecti, de quo dicuntur; unde nec ejus definitionem ingrediuntur: sic nec risibilitas, nec eruditio, hominem vel constituunt, vel definiunt, ut quidem facit utrumque rationalitas. Exemplum differentiæ, quæ prædicatur de pluribus differentibus *numero*, est rationalitas respectu Petri & Pauli. Exemplum differentiæ, quæ prædicatur de pluribus differentibus *specie*, est potentia sentiendi seu sensibilitas, differentia animalis respectu hominis & bruti, de quibus prædicatur.

[2. Hæc tria æquipollent; esse partem essentialem alicujus rei, sive essentiam rei constituere, sive definitionem rei ingredi: nullum istorum competit proprio aut accidenti, sed, præter genus & speciem, differentiæ tantum essentiali.]

[3. Nemo hîc erret, nec existimet differentiam, quæ dicitur de pluribus numero, ideo esse differentiam numericam; quia non est differentia individuorum, sed speciei, quæ prædicatur de individuis numero differentibus: sicut rationalitas differentia est hominis, speciei, & prædicatur de Petro, Paulo, reliquisque individuis numero differentibus. Sic nemo putet differentiam, quæ de pluribus specie differentibus prædicatur, ideo esse specificam; nam est generica, quia est differentia generis quæ de speciebus dicitur; sic potentia sentiendi, diffe-

rentia animalis, generis, prædicatur de homine & bruto, differentibus specie.]

[4. *Differentia* quæ prædicatur de pluribus differentibus *numero*, vocatur *specifica*, quia est differentia speciei; quæ prædicatur de pluribus differentibus specie, est *generica*, quia est differentia generis. Exemplum differentiæ specificæ est rationalitas quæ prædicatur de individuis distinctis numero, Petro, Paulo, Joanne. Exemplum differentiæ genericæ est sensibilitas, quæ prædicatur de homine & bruto, differentibus specie, quia sunt diversæ species.]

5. Per id quod differentia *prædicatur in quale*, distinguitur à genere & specie, quæ prædicantur in *quid*.

CAPUT XIII.

Quæst. I. *Quot modis dicitur proprium?*

Quatuor modis. Proprium primo modo dicitur, quod convenit soli alicui speciei, sed non omnibus illius individuis; ut, *hominem esse statuarium*. Secundo modo, quod cōvenit omnibus individuis alicujus speciei, sed non solis; ut, *hominem esse bipedem*. Tertio modo, quod convenit soli alicui speciei, omnibúsq; illius individuis, sed non semper, ut, *hominem ridere*, aut *canescere*. Quarto modo, quod convenit soli alicui speciei, omnibúsque illius individuis, & semper; ut, *hominem risibilem esse*.

1. Quantum discriminis est inter actum primum & secundum, seu principium operandi & ipsam operationem; tantum discriminis est inter proprium quarto modo & tertio modo, *Risibilem esse* significat actum primum, & principium operandi, quod est proprium quarto modo: *ridere* significat actum secundum, & ipsam operationem, estque proprium tertio modo.

Hic proponitur tantum distinctio vocis.

Quæst. II. *Quænam propria constituunt quartum prædicabile?*

Propria quarti modi: reliqua pertinent ad quintum prædicabile.

Quæst. II. *Quid est proprium quarto modo?*

Proprium est, quod non declarat, quid res sit, & tamen soli inest, & cum ea reciprocatur. Sic *risibilitas* reciprocatur cum *homine*, (omnis enim homo risibilis est; &, quicunque risibilis est, etiam est homo) *facultas hinniendi* cum *equo*, *latrandi* cum *cane*, &c.

1. *Propriū* dicitur *non declarare quid res*, id est subjectum, *sit*; quia nec ex toto nec ex parte continetur in essentia subjecti, neque

ejus

ejus definitionem ingreditur: sicut quidem genus & differentia continentur ex parte, in essentia ejus de quo dicuntur, & ambo definitionem ingrediuntur; species vero continetur ex toto, in essentia ejus de quo dicitur, totamque ejus definitionem absolvit. Sed proprium neutro modo in essentia subjecti includitur, verum essentiam ejus constitutam immediate sequitur; ideoque proprium dicitur essentiale subjecto, non constitutive, (nam non constituit essentiam subjecti, sicut faciunt genus, species, differentia) sed consecutive, quia essentiam subjecti jam constitutam consequitur proxime. Verbi causa, risibilitas nec ex toto, nec ex parte essentiam hominis constituit; nam tum deberet ingredi definitionem hominis quod non facit, nam *homo* definitur *animal rationale*, absque mentione *risibilis*: at genus, *animal*, & differentia, *rationale*, utrumque, ex parte essentiam hominis constituit, atque etiam definit; *homo* vero (species) ex toto *Petri* (individui) essentiam & constituit & definit.

[2. Illud dicitur *declarare quid res sit*, quo respondetur ad quæstionem institutam hâc formulâ, *quid est res*? quemadmodum sic prædicantur in quid genus & species; & quamvis differentia non simpliciter prædicetur in *quid*, Logicis tamen dicitur prædicari in *quale quid*, quia est qualitas essentialis: at proprium, uti accidens, nec prædicatur in *quid*, nec in *quale quid*; id est, nec prædicatur in quale essentialiter, ut differentia, sed tantum in quale accidentaliter; & ideo non declarat quid res sit, id est, quænam sit rei quidditas sive essentia, sed rei constitutæ in sua quidditate sive essentia accidit.]

[3. Hîc observandum hoc est quoque, quod esse de essentia alicujus, dupliciter etiam intelligatur, vel constitutive, vel consecutive: priori modo de essentia hominis est rationalitas, posteriori modo risibilitas.]

[4. Contineri in essentia alicujus rei, sive ejus definitionem ingredi, idem significant; utrumque fit duobus modis, vel ex toto, vel ex parte; convenitque generi, speciei, differentiæ. Genus & differentia ambo ex parte tantum ingrediuntur definitionem, & constituunt essentiam ejus, de qua dicuntur; ita & animal, & rationale & irrationale, ex parte hominem vel brutum definiunt ac constituunt: sed species, homo, ex toto essentiam Petri, Pauli, aliorumque de quibus dicitur, & definit & constituit. At proprium, neutro modo vel constituit vel definit essentiam subjecti sui de quo dicitur; sic risibilitas, quæ dicitur de homine, nec ex toto, nec ex parte hominis essentiam vel definit, vel constituit; nihilo minus dicitur essentialis homini & naturalis, quia tam arcta est colligatio inter illam & hominem, ut essentia hominis nunquam inveniri possit, nisi inveniatur quoque risibilitas, & vice versa: atque pariter dicendum est, de omni proprio & subjecto.]

5. Vox *soli* excludit à proprio alia subjecta; non subordinata, genera, species & individua; sed opposita, scilicet species ejusdem generis contrarias: sic risibilitas inest soli homini, sic, ut non excludat Petrum vel Paulum, & cætera individua quæ homini subordinantur, sed, ut excludat oppositum, brutum.

[6. Cum proprium dicitur inesse *soli* subjecto, significatur illud non posse communicari subjecto alteri alterius speciei oppositæ; at non repugnat, ut proprium unius subjecti cui inest soli, nihilominus communicetur subjectis inferioribus ac subordinatis: quia subordinata non sunt opposita: verbi causa, risibilitas inest soli homini, ideoque non potest inesse speciei oppositæ, scil. bruto; sed non repugnat quo minus insit Petro, Paulo, & inferioribus ac subordinatis, individua enim subordinantur speciei: & ratio est, quia ipsa natura hominis inest Petro, & Paulo, non item bruto; unde & proprietas hominis inesse potest Petro, & Paulo, non item bruto.]

[7. Gravissima est quæstio, an proprium possit communicari subjecto alteri, quam ei cui inest; si enim uni soli inest, non potest inesse alteri: attamen calor, proprium ignis, videtur communicari ferro. Resp. communicatio tripliciter accipi potest. Vel ut superius aliquid communicet inferiori, Genus speciebus, species individuis; & hæc Aristoteli dicitur μέθεξις: sic dicitur species μετέχειν generis, quatenus particeps fit naturæ & proprietatum quæ sunt generis; & sic animal, genus, naturam suam, qua est substantia, corporea, vivens, sentiens, & omnes suas proprietates communicat homini & bruto, speciebus; & homo, species, naturam humanam & proprietates suas, ut risibilitatem, communicat Petro, Paulo, reliquisque individuis: hanc communicationem admittimus. Alia est communicatio quæ dicitur σύνδοσις, qua duæ naturæ unitæ sibi invicem una alteri communicant suas proprietates; ut qua ignis ferro ignito communicat calorem. Tertia communicatio Græce dicitur κοινωνία, quæ ex duabus naturis ac rebus separatis, una alteri sibi oppositæ, proprietates suas communicat; ut, qua ignis communicat calorem aquæ. Hæc utraque posterior communicatio à nobis hîc negatur: nam ignis non communicat ferro calorem suum, aut aquæ calefactæ; sed sui similem, & specie eundem, non numero, in ferro & aqua efficit. Id enim proprie dicitur communicari, quod subjectum, in quo est, deserit, & in aliud in quo non erat transit: at calor non deserit ignem, cum vel ferrum reddit ignitum, vel aquam calefactam; nam ille calor qui in ferro est ignito, aut aqua calefacta, nunquam fuit in igne, sed est ab igne productus, mansitque igni suus calor internus qui est proprietas ejus. Et impossibilis est talis communicatio

nicatio proprii, & transitus de uno subjecto in aliud, quia accidens non potest migrare de subjecto in subjectum; sed omne proprium est accidens. Itaque distinguatur inter communicationem & effectionem, in utroque exemplo allato est effectio caloris, non communicatio, aut, si eam placet sic vocare, distinguatur inter communicationem effectivam & subjectivam: ignis quidem calorem alteri rei communicat, eum producendo, ut effectum, sed non eum amittendo, & transfundendo in aliud subjectum. Hinc sequitur, quod nulla detur realis communicatio idiomatum sive proprietatum naturæ divinæ in humanam. Est & alia quæstio nominis gravis, An propria possint separari à subjecto suo separatione reali, ut inveniatur subjectum, non existente proprio, aut detur proprium, non existente subjecto. Resp. quod non; quia sic subjectum & proprium non reciprocarentur; quæ enim reciprocarentur, se mutuo ponunt & tollunt: at vero si aut proprium à subjecto, aut subjectum à proprio posset separari, ut uno existente, non existeret alterum, non se mutuo ponerent & se mutuo tollerent, & sic non reciprocarentur, quod est cōtra naturam & definitionem.]

8. Reciprocatio hîc fit in casu recto; in relatis fiebat in casu obliquo: dicimus enim, omnis homo est risibilis, &, omne risibile est homo; sed non dicimus, omnis pater est filius, aut, omnis filius est pater; sed omnis pater est filii pater, & omnis filius est patris filius.

Quæst. IV. *Quid est accidens?*

Accidens est, quod abest & adest sine subjecti interitu: hoc est, quod sine contradictione de subjecto suo affirmari & negari potest.

[1. *Accidens* hujus loci, opponitur proprio, estque prædicabile, & distinguitur ab accidente, ut vocant, prædicamentali, quod opponitur substantiæ: sc. hoc accidens latius patet accidente prædicamentali; nam accidens prædicamentale quod est ens substantiæ inhærens, nunquam potest esse substantia, quia ei opponitur; sed vero accidens prædicabile, ut vestis, potest esse substantia, & opponitur essentiæ.]

[2. Totum discrimen inter accidens prædicamentale & prædicabile in eo est situm, quod accidens prædicabile aliquando possit esse substantia, prædicamentale nunquam.]

Acci… prædic… mental… v. accid… ens … dic…

[3. Accidens prædicamentale vocatur illud, quo omne ens in prædicamentis dispositum, dividitur in substantiam & accidens; sunt autem novem prædicamenta accidentium, unum substantiæ: hæc inter se sic pugnant, ut nunquam unum possit esse

esse aliud; nam sunt species oppositæ, quæ in æternum confundi nequeunt, & quodcunque est in prædicamento substantiæ, id nullo modo esse potest in ullo prædicamento accidentis; potest tamen id, quod est substantia, contineri sub accidente hujus loci, quinto scilicet prædicabili, ut toga, quia potest abesse & adesse sine hominis interitu.]

4. *Adest & abest.)* Alterum horum verborum intelligendum est de actu, alterum de potentia: ideoque hæc verba sumi debent, non in sensu composito, quasi eodem tempore unum idémque accidens adsit & absit subjecto; sed in sensu diviso, ut accidens, quod nunc adest, possit abesse, & vice versa; ita, qui albor nunc est in pariete, potest abesse à pariete, sine destructione parietis.

5. Sensus compositus est, cum duo prædicata opposita enunciantur de eodem subjecto, intellecta de eodem tempore, qui sensus est falsus.

6. Sensus divisus est, quando duo prædicata opposita enunciantur de eodem subjecto, sed intellecta de tempore diverso, qui sensus est verus. Hac de re vide in doctrina de sophismate compositionis & divisionis.

[7. *Interitus* est vel physicus, vel logicus. Physicus est rei destructio atque corruptio: Logicus est enunciationis contradictio. Interitus logicus dicitur, quia per contradictionem interit & destruitur veritas prioris enunciationis; ut, cum huic enunciationi, *ignis est elementum*, contradicitur per hanc, *ignis non est elementum*, prioris enunciationis veritas quasi annihilatur & interit. Uterque intelligi potest. Nam 1. sanitas tollitur ab homine, non destructo homine, & si à corvo tolleretur nigror, non tamen interiret corvus: at si ab homine tolleretur risibilitas, ejus proprium, destrueretur ipsa hominis essentia, quia propria emanant ab essentia subjecti, id est, ea posita ponuntur, sublata tolluntur, & vice versa; ita posita anima rationali ponitur risibilitas, & posita risibilitate ponitur anima rationalis, & sublata alterutra, tollitur altera, unde 2. contradictio est, dicere, *homo non est risibilis*; nam tantundem est, ac si dicas, *homo non est rationalis*, id est, *homo non est homo*: at nulla est contradictio, si dicas, *homo non est sanus*, aut, *corvus non est niger*; neque enim hoc idem est, ac si dicas, homo non est homo, aut, corvus non est corvus; quia nec sanitas ab hominis essentia, nec nigror ab essentia corvi emanat, nec enim se mutuo ponunt & tollunt.]

[8. Omnis quidem contradictio est falsitas, sed non omnis falsitas contradictio: si dixeris homo non est rationalis, & falsum dicis & contradictorium; tantundem enim est, ac si dicas, homo non est homo. Illud autem dicitur contradictorium in enunciatione, quando prædicatum tollit essentiam subjecti, aut id dicit, quo essentia subjecti destruitur; sed falsum dicitur, quando simpliciter prædicatum

dicatum affirmatur de ſubjecto, quod erat negandum, & vice verſa. Accidens inſeparabile, ut eſt nigror in Æthiope, ſi negetur de ſubjecto, dicendo, Æthiops non eſt niger, eſt enunciatio quidem falſa, ſed non contradictoria, quia prædicatum, non eſſe nigrum, non tollit nec deſtruit eſſentiam ſubjecti, ſcilicet Æthiopis; neque enim hæ enunciationes æquipollent, Æthiops non eſt niger, &, Æthiops non eſt homo, aut non eſt animal, aut non eſt rationalis: at ſi proprium negaveris de ſubjecto, dicendo, homo non eſt riſibilis, non tantum enunciatio hæc eſt falſa, ſed inſuper contradictoria; quia non eſſe riſibilem, deſtruit eſſentiam hominis, & tantundem eſt, ac ſi dicas, homo non eſt rationalis, aut, homo non eſt homo, & ratio eſt, quia riſibilitas ab eſſentia hominis emanat, id eſt, illa poſita ponitur: ſed nigror non emanat ab eſſentia Æthiopis; nam neque ab ejus materia, neque ab ejus forma fluit: at riſibilitas fluit à forma hominis, anima ſcilicet rationali.]

9. Quæ ſe mutuo ponunt & tollunt, non poſſunt à ſe invicem ſeparari, nec de ſe invicem ſimul affirmari & negari, ſine contradictione: tali modo ſe habent proprium & ſubjectum: ſed quia accidens & ſubjectum poſſunt à ſe invicem ſeparari, nec ſe mutuo ponunt & tollunt, etiam poſſunt de ſe invicem affirmari & negari, non quidem abſque falſitate, ſed tamen abſque contradictione. Scilicet accidens non poteſt affirmari & negari de eodem ſubjecto ſine falſitate; ſi enim enunciavero eruditionem, negando de homine, qui eſt eruditus, falſa erit enunciatio: at poteſt accidens affirmari & negari de eodem ſubjecto ſine contradictione; quia negando eruditionem de homine erudito, non deſtruitur eſſentia hominis, nec prædicatum tollit eſſentiam ſubjecti. ſed vero, cum proprium negatur & affirmatur de eodem ſubjecto, ut cum dico, homo eſt riſibilis, & homo non eſt riſibilis, poſterior enunciatio non tantum falſa eſt, ſed & prædicatum tollit eſſentiam ſubjecti; tantundem enim eſt, ac ſi dicas, homo non eſt homo.

Quæſt. V. *Quotuplex eſt accidens?*

Duplex; ſeparabile, & inſeparabile.

Quæſt. VI. *Quid eſt accidens ſeparabile?*

Quod naturaliter à ſubjecto ſuo ſeparari poteſt; ut *ſtare, ſedere, ſanitas, eruditio,* &c.

[1. *Separari*) vel ſignificat ſimpliciter tolli aut auferri, uti hic; vel ſignificat diverſo loco exiſtere, quo ſenſu dicitur, Quæcunque ſeparantur, aut ſeparari poſſunt, diſtinguuntur realiter.]

2. *Naturaliter*) id eſt, naturalibus mediis, ſeu naturæ viribus.

Quæſt. VII. *Quid inſeparabile?*

Quod naturaliter nequit à ſubjecto ſeparari; ut, *nigror in corvo, albor in cygno, nigror in Æthiope.*

Quæſt. VIII. *Quomodo dici poteſt, accidens inſeparabile eſſe accidens, ſi non poſſit ſeparari à ſubjecto ſuo?*

Accidens inſeparabile revera nequit à ſubjecto ſeparari, & ideo dicitur inſeparabile: idem tamen ſeparari poteſt à ſubjecto, cogitatione, & hactenus dicitur accidens, in eoque à proprio diſtinguitur, quod ne cogitatione quidem poteſt à ſubjecto ſeparari.

1. *Separatio*, ſeu abſtractio unius rei ab alia, vel fit reipſa, quemadmodum albor ſeparatur à pariete eum denigrando; vel fit per mentem, rationem aut intellectum, idque dupliciter: vel ut mens ex duabus rebus conjunctis alteram de altera neget, quæ vulgo dicitur abſtractio negationis, vel remotionis; vel, ut mens ex duabus rebus alteram cogitet atque intelligat, altera non cogitata, non intellecta, quæ dicitur abſtractio præciſionis. Separatio præciſionis vocatur abſtractio ſimplex; ſeparatio negationis, abſtractio complexa ſive compoſita. Ratio utriuſque eſt, quia prior fit per apprehenſionem mentis ſimplicem; poſterior per operationem mentis complexam, ſcil. per compoſitionem & diviſionem. *Accidens ſeparabile* poteſt ſeparari ſeparatione reali à ſubjecto, ut ſanitas ab homine, cum ſit æger, ut detur homo non ſanus: *inſeparabile* non poteſt; nam nunquam invenitur corvus qui non ſit niger: hoc tamen poteſt ſeparari ſeparationi mentali, tum negationis, tum præciſionis, nam poteſt corvus concipi, & negato & præciſo per rationem nigrore: at proprium à ſubjecto ſeparari nequit, nec ſeparatione reali, quia non invenitur homo qui non ſit riſibilis; nec mentali ulla, quia riſibilitas non poteſt concipi, vel negato vel præciſo homine: ſed poteſt ſubjectum ſeparari à proprio ſeparatione mentis ſimplici, ſeu abſtractione præciſionis; non poteſt ſeparari à proprio ſeparatione reali, aut abſtractione mentis complexa, ſive negationis: nam homo poteſt concipi, non quidem negata, ſed præciſa, ſeu non concepta riſibilitate. Differentia à ſubjecto, & ſubjectum à differentia, nullo plane modo poſſunt à ſe invicem ſeparari, nec reali ſeparatione, nec mentali, ſive negationis ſive præciſionis: nam nec reperitur homo qui non ſit rationalis; nec poteſt homo concipi, negata rationalitate, nec præciſa rationalitate; & vice verſa.]

[2. Quod ſubjectum concipi poſſit, non concepto proprio, ſeu quod abſtrahi poſſit à proprio, abſtractione mentis ſimplici, v. c. *homo*, conceptu eſſentiali, quod ſit animal rationale, intelligi poſſit non intellecta riſibili-

bili-

litate, ejus rei causa est, quod sibilitas hominis, & proprietas bjecti sui essentiam & definiti- nem non ingrediatur : contra, od proprium non possit abstra- i à subjecto, abstractione men- s simplici, v. c. *risibilitas* non ssit concipi, quin in illo con- ptu risibilitatis, involvatur nceptus *hominis*; ejus rei cau- est, quod subjectum ingredia- ur definitionem & essentiam roprii; risibilitas enim defi- itur facta mentione hominis, cundum quæst. 8. cap. 2. lib. .]

3. Discrimen inter abstracti- onem simplicem & complexam est, quod in priorem non cadat falsitas, unde vulgo dicitur, Ab- strahentium non est mendacium; in posteriorem falsitas cadat. V. c. si quis ignem apprehendat, non apprehenso calore, is nec fallit, nec fallitur, nec mentitur, utcunque ignis & calor à parte rei nunquam separentur; sed qui & ignem & calorem appre- hendit, utrumque alterum de al- tero negando, ut concipiat ignem non esse calidum, is & fallit, & fallitur, & mentitur.

4. Quando accidens insepara- bile abstrahitur à subjecto, ab- stractione complexa, sive nega- tionis, ut cum quis concipit & Æthiopem & nigrorem, alte- rum de altero negando, is qui- dem falsum concipit; sed non tamen id quod implicat contra- dictionem, id est, quod essentiam subjecti destruit: sed qui abstra- hit proprium à subjecto, aut dif- ferentiam, is implicat contra- dictionem, id est, concipit id, quod essentiam subjecti destruit. V. c. qui concipit hominem non esse risibilem, aut non esse rati- onalem, is non tantum falsum concipit, sed tantundem ac si conciperet hominem non esse hominem: nam rationalitas est pars essentialis hominis, ideoque homo concipi nequit ut totum, nisi conceptis omnibus partibus; risibilitas, etsi non sit pars essen- tialis hominis, quia tamen ita arcta necessitudine homini con- nectitur, ut se mutuo ponant & tollant, hinc fit, ut non pos- sit mens concipere hominem non esse risibilem, quin simul con- cipiat hominem non esse homi- nem.]

CAPUT XIIII

Quæst. I. *Quid est totum?*

TOtum est, quod constat plurium convenienti unione.

[1. Caput hoc inscribitur de toto & partibus, quia & hæc est affectio logica, sive rationis, conveniens themati simplici in quantum ab intellectu confer- tur cum alio themate simplici: tum enim deprehenditur omne thema simplex vel esse totum vel pars, sumpta utraque voce quam latissime. Difficile autem satis est intellectu, quomodo res spirituales & indivisibiles dicen-

dicantur esse totæ in loco divisibilis; quemadmodum vulgo dicitur anima esse tota in toto corpore, & tota in qualibet parte corporis, sc. hoc sensu, quod nulla pars corporis sit expers animæ rationalis, hæc tamen non sit in partibus corporis per partes sui, sed modo indivisibili, quia ipsa est indivisibilis; qui tamen modus præsentiæ, difficulter est comprehensibilis: & hoc quoque sensu dicitur Deus totus in hoc mundo, & omnibus mundi partibus.]

2. Vox hæc, *totus, a, um*, vel effertur de substantiis immaterialibus, vel de materialibus: priori modo sumitur negative, posteriori positive; & sic hic definitur. Totum negative partes negat: sic Deus, cum dicitur esse totus ubique, significatur esse ubique non per partes sui. At totum positive ponit partes, & p[...] ter eas, *partium unionem* [...] totius quasi materia sint p[...] quæ significantur voce *plur*[...] & quasi forma sit *unio*. Debe[...] tem vox hæc, *partes*, lati[...] extendi.

3. Quemadmodum divers[...] natura spiritus & corporis (n[...] spiritus caret materia, ideo[...] & quantitate, consequenter [...] partibus; corpus præditum [...] materia, ideoque & quantit[...] consequenter & partibus) ita [...] lio modo de spiritu, alio de c[...] pore dicitur vox hæc, *totus,* [...] *um*: nempe, spiritus est totus [...] spatio aut loco divisibili, mod[...] indivisibili, id est, ut non habe[...] partes in se, quibus responde[...] partibus spatii aut loci; sed co[...] pora sunt in loco divisibili mod[...] divisibili, quia habent partes in se respondentes partibus loci.

Quæst. II. *Quotuplex est totum?*

Duplex; aliud per se, aliud per accidens.

Quæst. III. *Quid vocas totum per se?*

Cui partes insunt per se.

Melius: Quod partibus suis est essentiale, vel cui partes sunt essentiales.

Quæst. IV. *Quid per accidens?*

Cui partes insunt accidens.

1. Melius: Quod partibus suis non est essentiale, vel cui partes non sunt essentiales.

2. *Partes* dicuntur *per se inesse, quando aut totum suam essentiam largitur partibus, aut partes largiuntur essentiam suam toti:* si neutrum fiat, *partes insunt per accidens, & est totum per accidens.* Animal, respectu hominis & bestiæ, est totum per se, quia essentiam, qua est substantia, corporea, vivens, sentiens, suam largitur homini & bestiæ; quia, quod homo aut bestia vivat aut sentiat, ideo est, quia est animal:

idem animal est totum per se respectu corporis & animæ, quia corpus & anima, partes, essentiam suam largiuntur animali, toti; quod enim animal sit extensum in longum, latum, & profundum, debet corpori, quod nutriatur, crescat, loco se movere, &c. debet animæ. Sed quando homo dividitur in doctum & indoctum, tanquam totum in partes, nec partes hic largiuntur essentiam toti, nec totum, partibus.

[3. Ut dijudicari possit, num aliquid sit totum per se, an per accidens, hoc signum infallibile docebit: quotiescunque aliquod totum disponitur in enunciatione cum una ex partibus, sic, ut appareat relatio totius ad partem, toties est totum per se: contra, quando disponitur in enunciatione totum & una partium, & non apparet relatio totius ad partem, est totum per accidens. ut, si dixero, herba calefacit, nemo mortalium hic dijudicare valeat, herbam se habere ut totum, calefacere ut partem, quatenus dividitur in calefacientem & frigefacientem: sed unusquisque facile dijudicabit, esse dispositionem causæ & effecti, uti revera est: at cum dico, homo est animal, hic apparet nulla alia relatio quam totius ad partem, non vero causæ ad causatum, vel subjecti ad adjunctum, aut contra. Exempla vid. quæst. 12, & 14, hujus cap.]

Quæst. V. *Quænam partes dicuntur toti inesse per se, & quæ per accidens?*

Partes per se inesse dicuntur, cum aut ipsum totum partibus essentiale est, aut partes toti: per accidens, contra.

Quæst. XI. *Explica rem exemplo.*

Animal est totum per se respectu *hominis* & *bestiæ*, [scil. priori modo, id est, ut totum partibus essentiale] & respectu *corporis* ac *animæ*, [scil. posteriori modo, ut partes respectu *servorum* & *liberorum*, *bonorum* & *malorum*. Nam *animal* pertinet ad essentiam *hominis* & *bestiæ*; illiusque essentia ex *corpore* & *anima* constituitur: at *liberum* aut *servum*, *bonum* aut *malum* esse, non convenit *homini* ratione essentiæ, sed sunt accidentia, quæ ad essentiam extrinsecus accedunt.

1. Priori modo, id est, cum totum suam essentiam largitur partibus quemadmodum *animal* facit *homini* & *bestiæ*; posteriori modo, cum partes largiuntur essentiam suam partialem toti, ut *corpus* & *anima* faciunt *animali* aut *homini*, Cum neutrum

fit,

fit, est totum per accidens; sic *libertas* & *servitus* non largiuntur essentiam *homini*, nec *homo* largitur essentiam *libertati* aut *servituti*; ideoque, cum *homo* dividitur in *servum* & *liberum*, ut partes, est divisio totius per accidens.

2. Qui dicunt, totum per se esse, cujus partes sunt ejusdem prædicamenti, illi intelligunt hoc non tantum de partibus inter se, sed & cum toto collatis: nam fieri potest, ut aliquod totum per accidens habeat partes inter se ejusdem prædicamenti, ut liquet in exemplis notatis; attamen partes non sunt ejusdem prædicamenti cum toto. Omnia ista tota quæst. 16. notata, sunt tota per acciden*, &c.

3. Sic, v. c. libertas & servitus sunt in eodem prædicamento relationis: at homo, qui ut totum, dividitur in liberum & servum tanquam partes, est substantia.

Quæst. VII. *Quotuplex est totum per se?*

Quadruplex; universale, formale, essentiale, & integrale.

1. Totum *universale* dat essentiam partibus, genus speciei, species individuis: contra, totum *formale*, *essentiale*, *integrale*, accipit essentiam à partibus, & partes dant essentiam toti; quod in exemplis videre est, quæst. 12.

Quæst. VIII. *Quid est totum universale?*

Totum universale nihil aliud est quam genus respectu specierum, aut species respectu individuorum: & quia species in genere, & individua in specie, non actu, sed potentia continentur, factum est, ut totum universale sit appellatum *totum potentiale*; cæteræ species totius dicuntur *totum actuale*.

1. *Species)* hîc vocantur partes generis, in quantum genus, ut totum, in species distribuitur, ut in partes; ut animal in hominem & bestiam: si vero genus spectetur, ut pars definiens speciem, species est totum formale, & genus est tum pars speciei; ut cum homo definitur per animal. Sic & individua sunt partes specierum, prout species est totum universale, quod in individua dividitur; ut, cum homo dividitur in Petrum & Paulum: contra, species est pars individui, in quantum individuum definit, ut, cum Petrus definitur animal rationale.

[1. Vel genus confertur cum una specie, ut animal cum homine, & sic genus est speciei pars, & quidem formalis, ut animal, hominis, qui, ut totum formale, per animal tanquam partem formalem unam, & per rationale tanquam alteram, definitur: vel genus confertur cum omnibus speciebus suis simul-

mul sumptis, ut animal cum homine & bruto simul; & tum genus est totum universale, ut animal; species sunt partes universales, ut homo & brutum.]

[2. Ex hoc præcedenti commentario solvi potest hæc objectio, Quod est pars speciei, non potest dividi ut totum in species ut partes; sed genus est pars speciei; ergo non potest dividi in species. Resp. Utrumque verum est, & genus est pars specei, & item, ut totum dividitur in species, ac unaquæque species est pars generis, si distinguatur totum & pars: cum genus dicitur pars speciei, & species totum, quod ex genere & differentia constat, intelligitur totum formale, item & partes formales: at contra, quando genus dicitur totum, & species pars generis, intelligitur totum universale, item & talis pars.]

[4. Totum universale nihil est aliud quam thema universale, quod, puta, non requirit ut actu prædicetur de pluribus, sed quia sufficit, ut per naturam de pluribus prædicari possit si illa existant, ideo *totum universale* recte dicitur *totum potentiale*.]

[5. *Totum universale* dicitur *potentiale*, quia *universale* definitur, quod de pluribus natura sua prædicari *potest*: itaque, genus non requirit ut omnes suæ species actu sint, nec species requirit ut omnia sua individua actu sint. Sic animal erat genus, cum solum existeret brutum, & homo erat species, cum solus existeret Adam. (hinc videre est, quod genus possit conservari in una specie, & species in uno individuo) Reliqua omnia tota requirunt, ut omnes suæ partes actu sint, ideoq; dicuntur *totum actuale*. Vide exempla Quæst. 12.]

[6. Sic, verbi causa, totum formale seu definitum respectu partium definientium, homo respectu animalis & rationalis, generis & differentiæ, quibus definitur, requirit ut ambo actu sint; & idem homo ut totum essentiale respectu partium essentialium, requirit ut ambæ sint actu, scilicet & corpus & anima rationalis; & dein homo ut totum integrale respectu membrorum, capitis, pectoris, ventris, &c. requirit ut omnia actu sint, si enim harum partium aliqua absit, non est totum.]

Quæst. IX. *Quid est totum formale?*

Totum formale nihil aliud est, quam species respectu generis & differentiæ, quibus definitur.

1. *Species*) sive sit subalterna, sive infima; utraque enim est totum formale, quia utraque definiri potest per genus & differentiam.

2. *Totum formale*) est omnis res definita, respectu partium definientium; ut homo respectu animalis & rationalis, quæ duo hominem definiunt.

Quæst. X. *Quid est totum essentiale?*

Quod constat materia, [sc. ex qua, non in qua, non circa quam, vid. comm. quæst. 5. cap. seq.] & forma.

1. Hinc *materia* & *forma* vulgo dicuntur *partes essentiales*, & totum dicitur *compositum*.

Quæst. XI. *Quid est totum integrale?*

Quod partem habet extra partem.

1. *Totum integrale*) differt à toto essentiali; quod partes totius essentialis se mutuo pervadant, & loco ac situ non differant: ut anima permeat totum corpus, nec est in alio loco aut spatio quam ipsum corpus: partes totius integralis se mutuo non penetrant, sed loco ac situ differunt ac discernuntur; ut, caput est alio loco, & alibi situm quam pes, manus, venter, &c. nec se mutuo penetrant.

Quæst. XII. *Declara harum specierum discrimen exemplo aliquo, puta, animalis.*

Animal **est totum universale respectu *hominis* & *bestiæ*, [quia essentiam suam dat *homini* & *bestiæ*; & *homo* est totum universale respectu *Petri Pauli*, &c. quia essentiam suam humanam, animam sc. rationalem & corpus, dat illis:] & *animal* est totum formale respectu *corporis viventis* & *sensus* (definitur enim, *corpus vivens sentiens*.) totum essentiale respectu *corporis*, *ventris*, *artuum*, &c. [hæc tria posteriora tota accipiunt essentiam suam à partibus.]**

1. *Totum universale* vocatur *logicum*, quia universale ad Logicam pertinet.

2. *Totum formale* dicitur *metaphysicum*, quia partes totius formalis, genus & differentia, vulgo dicuntur materia & forma metaphysica, quia conveniunt tam spiritibus quam corporibus: at materia & forma physica, conveniunt solis corporibus.

3. *Totum essentiale* nuncupatur *physicum*, quia partes ejus, materia & forma, ad physicam pertinent.

4. *Totum integrale* appellatur *mathematicum*, quia illud considerat mathematica.

5. Partes totius universalis differunt reipsa; ut, homo & brutum.

6. Partes totius formalis differunt ratione; ut, animal & rationale.

7. Partes totius essentialis differunt reipsa, sed non loco; ut, anima & corpus.

8. Partes

Handwritten margin note: ut anima deinde Totum Integrale respectu capitis,

8. Partes totius integralis differunt reipsa, & simul loco; ut pes, manus, caput, &c.

9. Dicuntur partes differre reipsa, quæ diversa constituunt entia, diversasque habent essentias, ac inter sese distinguuntur, nemine cogitante: ita differunt Petrus & Paulus, homo & brutum, partes universales; anima & corpus, partes totius essentialis; caput, pectus, crura, &c. partes integrales. Ratione vero differunt partes, quæ non constituunt diversa entia, sed cum unum faciant ens, per rationem tamen ut duo apprehenduntur entia, & quidem duobus actibus: sic differunt animal & rationale, partes formales, quæ constituunt unum ens, unam substantiam, unum hominem, qui cum non possit à nobis uno conceptu intelligi, discerpitur quasi in duas partes, scil. animal, & rationale, quibus & concipitur, & definitur.

Quæst. XIII. *Quomodo dividitur integrale?*

In homogeneum & heterogeneum, sive similare & dissimilare

Quæst. XIV. *Quid est totum homogeneum?*

Quod partes habet ejusdem nominis ac naturæ; ut, substantia inanimis, *aqua, vinum, caro, lapis*; item *magnitudo, tempus, motus*, &c.

1. Non requiritur ut in toto homogeneo partes sint ejusdem naturæ ac nominis cum toto; sufficit, si eandem habeant naturam ac idem nomen inter se: sic qualibet pars carnis vocatur caro, & habet hanc naturam ut nutriat; & quælibet gutta maris vocatur gutta, & humectat; non tamen habet idem nomen cum toto mari, quia non potest quælibet gutta maris dici mare.

Quæst. XV. *Quid est totum heterogeneum?*

Quod partes habet diversi nominis ac naturæ; ut, substantiæ animatæ; item *exercitus, ecclesia, mundus*, & id genus alia.

1. In toto heterogeneo requiritur, ut partes sint diversi nominis ac naturæ & inter se, & à toto: sic partes humani corporis & nomine & natura differunt à corpore toto, & inter se.

Quæst. XVI. *Quotuplex est totum per accidens?*

Quadruplex: 1. vel enim causa diversorum effectorum totum dicitur; 2. vel effectum diversarum causarum; 3. vel subjectum diversorum adjunctorum; 4. vel adjunctum diversorum subjectorum. Sed hac de re plura in doctrina de divisione.

1. Exempla totius per accidens sunt; 1. cum herbæ dividuntur in calefacientes & frigefacientes; 2. cum calor dividitur in eum qui à sole, & in eum qui ab igne producitur; 3. cum homo in doctum & indoctum; 4 cum morbi dividuntur in morbos animi, & in morbos corporis.

CAPUT XV, & XVI.

Quæst. I. *Quid est causa?*

CAusa est, cujus vi res est.

[Multa sunt metaphysicæ & Logicæ communia, ut doctrina de toto & parte, causa & causato, subjecto & adjuncto, &c. sed modus considerandi utrobique est diversus: spectantur enim illa in metaphysicis ut dividunt ens reale, suntq; notiones primæ, id est, affectiones entis realis, primo omnium de eo cognitæ; in logicis spectantur ut sunt principia definiendi, & res quaslibet cognoscendi, atque ut sunt notiones secundæ, id est, quæ secundo loco de ente cognoscuntur.]

[2. *Causa*) spectatur vel metaphysice, ut est affectio rei, ac philosophica; & sic ejus genus est principium: vel logice, ut est affectio rationis, & logica, Vulgo ens rationis; & tum genus ejus non est principium, sed notio secunda, aut affectio logica seu rationis; hoc enim ei cum genere, specie, & differentia, est commune.]

[3. Genus causæ spectatæ metaphysice est principium; omnis enim causa principium est, sed non omne principium causa est; ideoque principium latius patet causa. Principium est primum unde aliquid fit, est, operatur, aut cognoscitur; atqui multa sunt principium rei quæ fit, non tamen causæ: sic privatio in physicis est principium, & primum à quo corpus naturale fit, non tamen ejus est causa; rursum locus & tempus possunt dici principia conservationis corporum naturalium, quatenus hæc sine iis existere nequeunt; non sunt tamen locus & tempus, causæ conservantes corpora naturalia: porro adjunctum potest esse principium cognoscendi subjecti. Principium cognoscendi est vel complexum, vel incomplexum: complexum est axioma sua luce clarum: ut *Totum est majus sua parte, Idem non potest esse & non esse, Nihil est causa sui ipsius,* &c. incomplexum est terminus simplex deducens in cognitionem alterius termini simplicis; ut subjectum deducit in adjuncti, genus in speciei notitiam, & vice versa.]

[4. Quod principium latius pateat causa, vel ex eo patet, quod in divinis Pater dicitur principium Filii, at non potest dici ejus causa: præterea, adjunctum est principium cognoscendi saltem ipsius subjecti, sed non

non est causa; privatio est principium corporis naturalis, sed non causa.]

[5. Cum principium dicitur esse unde aliquid fit, est, aut cognoscitur, addi debet, aut operatur; nisi principium operandi sub principio fiendi quis comprehendat.]

[6. De principiis complexis intelligendum est illud vulgatum philosophorum. *Contra negantem principia non est disputandum.*]

[7. Verum ut ratio causæ constet, ratio principii explicanda venit. Duo requiruntur ad rationem principii; primo, ut sit prius alio; secundo, ut illud aliquo modo à priori dependeat, aut dum fit, aut dum existit, aut dum operatur, aut dum cognoscitur, aut omnibus modis simul, aut aliquibus horum. Causa est principium sui causati omnibus modis simul.]

[8. Principium cognoscendi insuper, non fiendi, non essendi, non operandi, est vel complexum vel incomplexum. Principia cognoscendi complexa habent locum in demonstrationibus & scientiis, suntque potissimum axiomata, id est, enunciationes tam manifestæ veritatis, ut absque omni probatione, sola vocabulorum significatione accepta, ab audientibus vel legentibus assensum impetrent: tale principium cognoscendi non est causa; sed incomplexum est, aut terminus, aut thema, aut principium simplex, quo mens nostra provehatur in cognitionem effecti, tanquam alterius thematis aut termini simplicis.]

9. *Vi*) id est *efficacia*, seu *virtute*; ut cum dicimus, vi ignis calefieri aquam: non violentia, quo sensu invitum per vim dicitur in Ethicis.

Res) id est, *causatum*.

Est) id est, *fit* vel *constat*.

Quæst. II. *Quid est causatum?*

Quod à causis [producitur aut] constituitur.

Quæst. III. *Quot sunt causæ?*

Quatuor; materia, forma, efficiens, & finis.

1. *Causæ* istæ *quatuor* dividuntur in *internas* & *externas*. Discrimen inter causas internas & externas, est hoc; quod causæ internæ nunquam possint causare sine externis, externæ vero possint sine internis: ut, cum Deus creavit angelos ad gloriam suam, causa efficiens fuit Deus, finis gloria ejus: sed hîc nulla fuit materia, nulla forma, utraque enim carebant angeli. Deinde causæ internæ aliquam imperfectionem involvunt in causando, quia sunt partes causati, omnis autem pars imperfecta est; sed causæ externæ nullam imperfectionem involvunt in causando, quia non causant largiendo suam entitatem; sed tantum conferendo suam virtutem: nam architectus, vel ubi causa

non confert domui suum esse quod habet, sed tantum suam vim ædificandi; ideoque causæ internæ de Deo dici nequeunt, externæ ipsi tribui possunt: Deus enim, nullius rei aut materia est aut forma, idem tamen omnium rerum est efficiens ac finis; hæ enim causæ nullam imperfectionem involvunt in causando. *Internæ* dicuntur, quæ ipsam causati essentiam ingrediuntur ut partes constituentes; suntque materia & forma: *externæ*, quæ causatum quidem producunt, non tamen illud constituunt ut partes; suntque efficiens & finis, exempli gratia, Anima, *forma*, & corpus, *materia*, partes sunt constituentes hominem, vel essentiam hominis; sed vero faber lignarius & inhabitatio, *efficiens* & *finis*, non sunt partes domus constituentes, sed eam tantum producentes.

[2. Non est absurdum, ut eadem res, & causa sit & pars, licet diversæ sint affectiones logicæ, pars & causa, quia respectus hic est diversus: nam materia & forma, corpus & anima rationalis, dicuntur partes, in quantum constituunt compositum, scilicet hominem; sunt causæ, in quantum causant, seu producunt suo modo hominem ut causatum: ut eadem res ac substantia, idemque homo, esse potest & pater respectu filii, & maritus respectu uxoris; respectus enim diversi non faciunt diversas res.]

Quæst IV. *An ut causa, ita quoque causatum dividitur?*

Non; una enim & eadem res est causatum omnium causarum: idque, *compositum* dicitur respectu materiæ & formæ, *effectum* respectu efficientis, & *medium* sive *destinatum* respectu finis.

1. *Causatum respectu materiæ & formæ*) idem habet nomen & vocatur *compositum*, quia materia & forma semper simul causalitatem suam exercent: sic nunquam corpus sine anima, nunquam anima sine corpore, hominem constituit.

2. Quia materia & forma sunt concausæ, id est, simul causant, etiam utriusque causalitas philosophis uno venit nomine, verbi causa, unio; nam ad compositum producendum & constituendum, debet materia uniri formæ, & forma materiæ.

Quæst. V. *Quid est materia?*

Materia est causa interna, ex qua res fit, aut constat. Exempli gratia, semen est materia viventis, ex qua fit; corpus est materia, ex qua constat: illa solet appellari *materia generationis*; hæc *materia compositionis*.

1. *Ma-*

1. *Materia*) vulgo dividitur divisione vocis, non rei, in *materiam in qua*, quæ subjectum, ut mensa respectu coloris; *circa quam*, quæ objectum, ut tabula respectu pictoris; & *ex qua*, quæ causa est, atque hujus loci, ut lignum respectu mensæ.

2. Materia ex qua, solis convenit corporibus; materia in qua & circa quam, etiam spiritibus: sic rationalis anima est materia in qua suarum potentiarum & habituum, eadem est materia circa quam creationis.

3. *Materia generationis* vocatur etiam *transmutationis*; & *materia compositionis* dicitur quoque *constitutionis*.

Quæst. VI. *An materia generationis & materia compositionis semper diversæ sunt?*

Non semper. Nam scamnum fit & constat ex ligno; nubes, ex vapore; glacies, ex aqua.

[1. *Materia* vulgo dividitur in *primam* & *secundam*. Materia *prima* est materia universalis, *secunda*, particularis seu singularis, quia operatio est simplex in materia singulari. Materia prima est capax omnium formarum, non quoad existentiam, sed quoad essentiam: id est, non potest existere sub omnibus formis simul; sed ejus essentiæ non repugnat, ut successive existat sub omnibus; existit enim in materiis secundis, quæ varias, imo omnes formas sui variatione suscipere valent temporibus diversis.]

[2. De materia prima multa otiose disputantur à philosophis. Erant qui eam faciunt ens, coæternum Deo, ut Aristoteles; & illi qui eam, licet creatam, faciunt ens distinctum à materia qualibet singulari, quippe nil est aliud quam universale, at universalia non existunt nisi in singularibus. Nempe sic se res habet: quia & cœlum habet aliquam materiam, ex qua constat, præter suam formam, & aliquam quoque habent elementa, item & mineralia, & plantæ, & bruta, & homines, & omnia corpora naturalia; illud commune, ex quo omnia constant præter formam, nihil est aliud quam materia prima, ideoq; magis est ens rationis quam ens reale, quia universalia sunt entia rationis; & cum ei tribuitur essentia & existentia distincta, id intelligendum est respectu formæ, non respectu materiæ secundæ seu singularis in qua est: nam essentia & existentia materiæ primæ, ut rei universalis, est ipsa essentia atque existentia omnium materiarum singularium; at vero essentia & existentia materiæ, distincta est ab essentia & existentia formæ, quia duo sunt distincta principia corporum naturalium. Notandum autem est hic, non dici materiam primam aut secundam eo sensu, quo divisa fuit substantia in primam & secundam: nam substantia prima fuit

fuit substantia singularis, & secunda, universalis; at materia prima est universalis, & secunda, singularis. Porro & hoc sciendum est, divisionem materiæ in primam & secundam, non esse divisionem generis in species, imò ne quidem divisionem rei, sed tantum distinctionem vocis.]

Quæst. VII. *Quid est forma?*

Forma est causa interna, per quam res est id quod est. Sic *anima* est forma *viventis*, *figura* forma *statuæ*, &c.

[1. *Forma*) spectatur vel logice, vel physice; quæ duplex consideratio non debet confundi. Logice spectata, nihil est aliud quam ratio essentiæ cujuscunque rei, sive sit naturalis, sive artificialis; unde etiam forma dividitur in naturalem & artificialem: sic in exemplis authoris, forma naturalis *viventis* est *anima*; *figura* autem *statuæ* est forma artificialis; illa substantialis, hæc accidentalis. Forma vero physice spectata, est principium corporis naturalis internum activum: estque substantialis, non accidentalis; naturalis, non artificialis. Ex confusione autem formæ logicæ & physicæ error ille ortus est in communi philosophia, quod in substantiis omnis forma logica, id est, ratio essentiæ, putetur esse forma physica, id est, substantia; at eo nihil potest cogitari falsius: quid enim? in uno eodemque Petro sunt multæ formæ logicæ, seu rationes essentiæ, una qua est homo, altera qua est animal, tertia qua est vivens, quarta qua est mixtum, quinta qua est corpus, sexta qua est substantia: quid ergo? an totidem erunt Petro formæ physicæ, id est, totidem substantiæ, aut formæ substantiales? nihil minus, & error hic inde ortus est, quod vox græca οὐσία, quæ proprie significat *essentiam* derivatur enim ab ὢν οὖσα ὄν, interdum sit versa per *substantiam*, quæ tamen græce dicitur ὕπαρξις· unde putarunt, omnem diversam rationem essentiæ, esse diversam rationem substantiæ, & omnem formam logicam, esse diversam formam physicam. Sed refutatur hic error; primo, quod forma logica, seu ratio essentiæ, inveniatur etiam in accidentibus, atque ipsa sæpe sit accidens, ut *figura* in *statua*, & tunc saltem illa non potest dici substantia, ut tum ratio essentiæ non sit idem, quod ratio substantiæ, nec essentia, quod est substantia: nam *figura* est essentia *statuæ*, qua est *statua*, non tamen est substantia; aut est ratio essentiæ in *statua*, non tamen ratio substantiæ. Secundo, si totuplex esset substantia, aut forma substantialis, quotuplex est essentia aut ratio essentiæ in substantia, ergo totidem dabuntur formæ substantiales in uno eodemque composito, quot sunt rationes essentiales in eodem composito: posterius est falsum; ergo & prius. Minor probatur: Rationes essentiales, sive essentiæ aliis dicuntur attributa

tributa quidditativa, aut prædicata essentialia; quibus vocibus significatur id, quo responderi potest ad quæstionem, quid est res? ut, si quis rogetur, quid est Petrus? potest, respondere, est homo, est animal, est vivens, est mixtum, est corpus, est substantia: tot sunt, in Petro rationes essentiæ tot attributa quidditativa, tot prædicata essentialia; sed non sunt tot formæ substantiales physicæ, id est, tot substantiæ distinctæ: attamen tot sunt in eo rationes essentiæ, seu formæ logicæ; ergo aliud est forma logica, aliud forma physica, quod erat probandum.]

[2. Esse rerum, est vel commune, vel proprium: prius est à materia, posterius à forma, sic corpus homini commune est cum brutis, materia utrisque; anima rationalis homini propria, & forma ejus, hinc specifica rerum differentia à formis desumi solet.

[3. *Forma* græcis sæpe dicitur εἶδος, id est, *species*, quia speciem constituit, & ab alia specie essentialiter distinguit; ac tum solet vocari differentia specifica, aut essentialis, aut hæc, unde desumitur.]

4. Quod *res sit* seu existat, hoc debet & materiæ & formæ, ut quod sit seu existat homo, debet & animæ & corpori: sed quod res sit talis, aut talis, hujus vel illius speciei, puta, quod sit homo, & non brutum, debet soli formæ & non materiæ; ideoq; *forma est causa per quam res est id quod est*, id est, per quam res est talis vel talis speciei, scilicet rationalis potius quam irrationalis, &c.

Quæst. VIII. *An res non est etiam per materiam?*

Omnino: sed per materiam, non est *id quod est*, hoc est, non est certa species. Quod enim res sit, hoc æque materiæ debetur ac formæ; sed quod sit hoc potius quam illud, id totum debetur formæ.

1. Utilissima & usitatissima est divisio formæ in materialem & immaterialem: cujus divisionis membra longe aliter sunt intelligenda, quam cum dividitur substantia in materialem & immaterialem; nempe substantia materialis dicitur, quæ materia constat, ut parte componente; immaterialis, quæ non constat illa: sed forma dicitur materialis, non quasi materia constet, tanquam parte componente, hoc enim sensu nulla forma datur materialis, nam tum forma non foret causa, sed causatum ac compositum: sed dicitur forma materialis, quæ cum fit & existit, & cum operatur, à materia dependet; immaterialis contra dicitur, non quod careat materia, licet hoc sit verissimum, sed quod nec in fieri, nec in esse, nec in operari, dependeat à materia: talis est unica & sola anima rationalis, reliquæ omnes formæ, præter hanc sunt materiales.

[2. Cum anima rationalis dicitur forma immaterialis, duplici

plici nomine sit vocatur: primo, quia nulla constat materia tanquam parte componente, uti quidem constat corpus; secundo, quia non dependet à materia in fieri, esse, & operari, ut anima vegetans, sentiens, & omnes aliæ formæ, sunt quidem materiales, non quatenus constat materia tanquam parte componente, neque enim sunt corpora; sed sunt materiales, quatenus à materia dependent in fieri, esse, & operari.]

CAPUT XVII.

Quæst. I. *Quid est causa efficiens?*

Causa efficiens est causa externa, à qua res, vera causalitate proficiscitur.

1. De ordine causarum, quænam sit prima disputari solet à philosophis. Multi putant finem esse causarum primam, quia ante efficientem, materiam & formam causat; nam inhabitatio primum movet efficientem, antequam ædificet, & formam domus in materiam introducat: alii primam causarum faciunt materiam, quia illa omni actioni, excepta creatione, præsupponitur. Author noster incipit à materia. Ob illam causam Ramus & alii incipiunt ab efficiente, quia ante ullam aliam causam existit efficiens, puta, Deus. Sed in causarum ordine quænam tractetur primo loco, non multum est situm.]

2. Ut commentarii hujus quæstionis, & etiam quæst. 1. c. 18. bene intelligantur, sciendum est, quod *efficientis causalitas* dicitur *vera*, quia revera effecti productionem attingit, & ab efficiente quædam virtus derivatur, terminata in ipsum effectum: causalitas vero finis dicitur metaphorica, quia non attingit immediate ipsum effectum, nec in eum terminatur, & non est alio modo causa effecti, quam impellendo efficientem ad agendum. Itaque accurate debet discerni duplex causæ finalis respectus: unus, quo refertur ad efficientem; alter, quo refertur ad causatum. Causalitas finis respectu efficientis est vera & propria, non metaphorica aut impropria; nam vere impellit efficientem, estque ille impulsus realis: sed respectu causati, finis causalitas non est vera nec realis, quia reapse finis non attingit ullo modo causati productionem, utpote quæ nondum est; & ideo dicitur finis causa causati per causalitatem metaphoricam, id est, impropriam.]

3. Vocatur *efficiens*, uti finis, causa *externa*, quia neutra essentiam causati ingreditur ut pars constituens; sicut quidem faciunt *materia* & *forma*, quæ ideo dicuntur causæ internæ, uti notatum est ad quæst. 3. cap. præced.

[4. Efficiens & finis attingunt tantum causatum sua virtute, non largiendo essentiam suam: sed differunt in eo, quod effi-

efficientis virtus in ipsum terminatur causatum; virtus vero finis, non nisi per & propter efficientem, quem agendum movet, & sic per ac propter eum, causatum attingit quæ ipsius motio metaphorica dicitur, non quia efficientem revera non moveat; sed quod efficientem vere movendo, improprie & secundum similitudinem effecti productionem attingat. Ita inhabitatio non aliter producit domũ, quam inhabitantem movendo ad ædificandum: at ipse architectus, sua ædificandi virtute ipsam domum attingit immediate.]

5. Vera causalitas efficientis opponitur motioni metaphoricæ finis, quæ idem significat, ac si diceres motionem sive causalitatem impropriam, ac per similitudinem: quemadmodum enim homo pictus, qui est similis homini vivo, non est verus homo, & sicuti significatio vocis metaphoricæ non est propria, sed impropria; ita causalitas aut motio metaphorica, est causalitas ac motio impropria, & non vera. Notandum vero est, duplicem esse habitudinem & respectum finis: vel enim respicit efficientem, quem movet & impellit ad agendum; vel respicit ipsum causatum, quod ab efficiente producitur; sicuti inhabitatio respicit vel ædificantem, vel domum. Respectu efficientis, finis non agit causalitate metaphorica, sed vere ac propria; nam inhabitatio vere ac proprie movet ædificantem sed respectu causati, ipsius domus quæ propter inhabitationem, ut finem exstruitur, agit metaphorice, & causalitate impropria, ac non vera; quia cum finis, verbi causa, inhabitatio, ante causati, scilicet, domus, productionem non existat, vere & proprie agere non potest; non entis enim nullæ sunt affectiones aut operationes sive affectiones physicæ, licet ei tribui possint operationes morales qualis est impulsus & motio efficientis ad operandum, facta à fine nondum existente: quemadmodum eruditio nondum acquisita, movet & impellit studiosum ad studia. Et hæc faciunt ad intelligendum quoque quæst. 1. cap. 18. & commentarium subjectum.

Quæst. II. *Cur dicis causalitate vera?*

Ut causam efficientem à fine distinguerem. Nam res effecta etiam proficiscitur à fine, sed causalitate sive motione metaphorica.

1. Improprie dicitur causatum esse à fine: nam à sive *ab* proprie est nota solius causæ efficientis; quemadmodum *ex* materiæ, *per* formæ, *propter* finis est symbolum ac character.

Quæst. III. *Quot modis dividitur causa efficiens?*

Octo potissimum modis.

1. Di-

[1. Divisio causæ efficientis petitur vel ab effecto, vel à modo causandi. Quæ divisiones sunt authoris, petitæ sunt à modo causandi, qui ut est diversus, ita facit causæ efficientis species diversas : sola divisio causæ efficientis in procreantem & conservantem, desumpta est à diversitate effecti ; nam aliud est effectum causæ procreantis, aliud conservantis, procreans efficit causæ existentiam, conservans effecti existentis durationem.]

Quæst. IV. *Quæ est prima divisio?*

Causa efficiens alia est emanativa vulgo dicta, alia activa.

1. Omisit author divisionem causæ efficientis in procreantem & conservantem, quæ tamen maximi est usus. *Procreans* vocatur, quæ producit ipsum rei esse seu existere, facitque ut res, quæ ante non erat seu existebat, nunc fit seu existat. *Conservans* dicitur, quæ rei nunc existenti largitur in existendo continuationem, facitque, ut in existentia quam accepit à causa procreante perseveret. Hæ causæ, interdum sunt distinctæ; ut, cum parentes procreant sobolem, nutrix eam conservat : interdum utraque est eadem ; ut, cum Deus dicitur & procreans, & conservans causa mundi. Notandum vero est, causam conservantem æque esse veram speciem causæ efficientis, atque procreans, quia vera causalitate & vero influxu influit in causatum quod conservat.

[2. Nonnulli Logici causam conservantem exterminârunt ex numero causarum efficientium, quasi causa conservans nihil sit aliud quam non corrumpens, aut non destruens : sed plus dicit causa conservans, quam rei non-corruptionem, aut non destructionem : certe ad eam nulla requiritur causalitas : sed causa conservans aliquid dicit amplius, nempe realem influxum in rem ipsam, quæ conservatur. Atque hoc manifestissime patet exemplo solis, qui est causa conservans luminis à se procreati ; non tantum quia illud non destruit aut corrumpit, sed quia continuo influxu, eoque vero ac reali, radios suos diffundendo, usque & usque continuat.]

Quæst. V. *Quænam causa vocatur vulgo emanativa?*

A qua res immediate, ac sine ulla actione media, emanat. Sic ignis est causa caloris sui interni, qui in se manet; omnisque forma est causa emanativa suarum proprietatum.

1. In *causa emanativa* non est causalitas distincta ab ejus existentia ; sed ejus essentia posita, statim ponitur & causatum existere ; unde, hæc causa & causatum suum se mutuo ponunt & tollunt:

sunt : sic, posita anima rationali ponitur ejus potentia intelligendi, & vice versa ; & posita anima vegetante, ponitur potentia nutriendi, & vice versa.

2. *Immediate*) id est sine omni medio, quodcunque tandem illud fuerit. At activa causa admittit non tantum medium, patiens, aut conditionem ad agendum requisitam, sed & actionem mediam, quæ distincta est ab existentia tum causæ tum causati: ita ignis, præter materiam combustibilem, & præter approximationem sui ad eam, elicit combustionem, qua materiam combustibilem consumit.

[3. Causa emanativa dividi solet in internam & externam : interna dicitur, quæ est in eodem subjecto, in quo est effectum emanans ; ut anima rationalis est in eodem homine, in quo est potentia intelligendi: externa dicitur, quæ est in alio subjecto quam in quo est effectum emanans ; sic interpositio terræ inter solem & lunam, causa emanativa eclipseos, non est in luna, in qua ut subjecto est eclipsis tanquam effectum emanans.]

Quæst. VI. *Quid est causa activa ?*

Quæ effectum producit agendo. Sic ignis est causa caloris externi [quem in alio producit] in eo qui calefit.

[1. Cum & actio ipsa, & effectum actione productum, sit ab efficiente, verbi causa , & calefactio, & calor in aqua productus, ab igne, difficilima est quæstio, qualis causa sit efficiens respectu actionis, ignis verbi causa respectu calefactionis, an activa, an inactiva. Quin sit causa activa caloris in aqua producti, nullum est dubium ; sed qualis sit causa efficiens respectu calefactionis, non facile est dictu. Nam si calefactionis est causa activa , oportet dari aliquam aliam actionem, qua mediante ista calefactio sit producta ab igne, & sic ibitur in infinitum, quod est absurdum : si sit causa ejus emanativa , ergo calefactio nunquam poterit tolli ab igne, quia causa emanativa & effectum se mutuo ponunt ; sed poni potest ignis, non posita calefactione, quod exemplo ignis in fornace Babylonica nec calefacientis, nedum comburentis injectos juvenes, probari solet: aut danda sic erit tertia species causæ efficientis, quæ nec sit activa nec emanativa , Resp. non necesse est, ut detur tertium genus causæ efficientis, nec ignem calefactionis esse causam activam, nec ullam causam efficientem esse causam activam suæ actionis, sed emanativam : si dicas, effectum non posse tolli à causa emanativa , & actionem posse tolli, non sublata causa efficiente , concedo prius, nego posterius : nam neque calefactio , neque combustio ablata fuit ab igne in fornace Babylonica , licet injectos juvenes illos nec calefecerit , nec combusserit ; nam quomodo non tantum calefacere, sed adurere

adurere potuisset circumstantes iste ignis, quod refertur Danielis capite tertio, si sublata fuisset vel calefactio, vel combustio? Quid igitur, quæ causa est, quod non sint calefacti vel combusti isti juvenes? Respond. causam esse, non actionem sublatam vel calefaciendi vel comburendi, sed impeditum à Deo positum in ipsis corporibus juvenum injectorum, quo minus & calefactio & combustio potuerint illa consumere.]

2. *Causa activa* præter existentiam, habet virtutem qua effecti productionem juvet & promoveat, quæ est distincta ab ejus essentia & existentia; quemadmodum calefactio est distincta ab essentia & existentia ignis calefacientis.

3. Ex generali definitione causæ, constat, tria esse consideranda: ipsam causam quæ causat; vim, sive virtutem, sive causalitatem qua causat; & rem, sive causatum quod à causa per causalitatem producitur. Hæc tria plerumq; sunt distincta inter se, non tamen semper. Causa quidem & causatum semper distinguuntur: sed causalitas, seu vis ac virtus causandi, non semper distinguitur ab ipsa causa, sive ejus existentia: sicuti hoc patet in causa emanativa, ubi tantum duo reperiuntur, ipsa causa & causatum; causalitas vero nullo modo distinguitur ab ipsa causæ existentia, sed simul atque hæc causa existit, eodem momento existit causatum. Sed longe secus res se habet in causa activa, ubi tria sunt distinctissima, causa, causalitas, causatum: neque ista causa potest existendo, statim sequitur existere causatum; sed causa potest fuisse in rerum natura, ut tamen non extiterit causatum. Exemplum utriusque est in igne, à quo proficiscitur calor duplex; unus igni internus, atque in eo manens, qui est ignis proprietas, & ab eo nunquam separatur; alius igni externus, qui ab igne extra se producitur in corpore alio, & non proprietas est ejus, sed effectus caloris interni, qui proprietas ignis est. Caloris interni, ignis est causa emanativa; externi, activa; ratio est, quia simulatque ignis existit, ipso illo instanti existit calor, qui internus est igni, & ejus proprietas; nam subjectum & proprium ne ad momentum quidem à se invicem separari possunt, ideoque hîc nulla est causalitas distincta ab existentia ignis, qua calorem sibi internum producat: verum calorem externum producit ignis in aqua per causalitatem, scil. calefactionem, tanquam actionem mediam, distinctam à sui ipsius existentia; neque enim statim atque ignis existit, eo ipso temporis articulo calorem producit in aqua; potest enim diu in rerum natura existere ignis, ut non calefaciat aquam. Itaque totum discrimen inter utramque causam hanc, emanativam & activam, consistit in voce *immediate*, quæ in causa emanativa excludit omnia media, quæcunque cogitari possunt:

sed

quid causa activa admittit inter se & causatum mediam actionem, distinctam à se & causato; quemadmodum generatio est distincta à patre generante, & filio genito. Atque hinc oritur, quod dicamus vulgo, causa emanativa & causatum se mutuo ponunt & tollunt, &, posita causa emanativa ponitur causatum: quod neutrum verum est de activa; neque enim hic causa & effectum reciprocantur.

Quæst. VII. *Quæ est secunda divisio?*

Causa efficiens vel est immanens, vel transiens.

Quæst. VIII *Quæ est causa immanens?*

Quæ producit effectum in seipsa. Sic dicitur intellectus causa suorum conceptuum.

1. Vocatur *causa immanens* darius, quando effectum & causa sunt in eodem subjecto, scil. inhæsionis; quemadmodum intellectus & conceptus, id est, species intelligibilis qua intellectus intellexit, sunt in eadem anima rationali.

[2. Non est confundenda causa immanens cum emanativa; nam omnis quidem causa emanativa interna est immanens, sed non omnis immanens est emanativa; datur enim causa activa immanens, nempe intellectus est causa & activa & immanens: sunt enim hic tria; intellectus, causa; intellectio, actio; species intelligibilis in intellectu manens, causatum.]

[3. A multis hæc duo solent confundi, causa immanens & emanativa, sed pessime; nam datur causa immanens quæ non sit emanativa, sed activa; sic ut hæc duo debeant distingui, Omnis causa emanativa est immanens, sed non omnis causa immanens est emanativa: nam in causa emanativa tantum duo sunt, causa, & causatum; in activa, tria sunt, causa, causalitas, & causatum: at hæc tria inveniuntur sæpe in causa, immanente; sic intellectus est causa, intellectio, causalitas, species intelligibilis, aliis idea, aliis verbum mentis, est causatum, & tamen intellectus est causa immanens.]

Quæst. IX. *Quæ transiens?*

Quæ producit effectum extra se. Sic architectus est causa domus; qui projicit, causa projecti lapidis.

1. *Causa transiens* dicitur quando effectum extra efficientem abit, sic domus est extra architectum.

[2. Circa causam transeuntem duo sunt observanda. Primum est, ut causa transiens causatum attingat, vel sua existentia

tia sive supposito, sicuti aqua abluens manum tali modo attingit manum; vel virtute sive causalitate, quemadmodum ignis tali modo attingit manum, eam calefaciendo, sol aërem, eum illuminando; neque enim ipsum corpus ignis manum, aut corpus solis aërem attingit, sed utriusque tantum virtus, in igne calefaciendi, in sole illuminandi, pertingit vel ad manum, vel aërem: hinc natum est illud axioma, *Nihil agit in distans*, id est, in illud quod tam longe à se est remotum, ut neque sua existentia neque virtute attingere valeat. Alterum requisitum in causa transeunte est, ut illa sit dissimilis patienti, vel quoad speciem, vel quoad gradum: sic frigus agit in calorem, ubi est distinctio speciei; vel major calor in minorem, ubi est distinctio graduum.]

[3. Acris est disputatio inter philosophos, utrum aliquid agere possit in distans, id est, utrum possit agens agendo attingere terminum à se remotum & distantem, sic, ut neque existentia agentis, neque virtus ad illum pertingat. Resp. quod non: nam si objectum eo usque removeatur ac distet ab agente, ut neque existentia, neque virtus agentis eo pertingat nulla dabitur actio: quia in omni actione requiritur ut patiens sive objectum approximetur agenti; atqui nulla erit approximatio, si agens, neque existentia, neque virtute objectum sive patiens attingat.]

Quæst. X. *Quæ est tertia divisio?*

Causa efficiens alia libera est, alia necessaria.

Quæst. XI. *Quænam causæ dicuntur liberæ?*

Quæ consulto [id est, ex judicio rationis] causant. Sic, qui pro arbitratu suo ambulat, domum struit, bella gerit, aut aliud aliquid agit, dicitur causa libera istarum rerum quas efficit.

[1. *Consulto causare*) est agere ex prævio consilio ac rationis judicio; quo modo agunt tantum causæ rationales, ut Deus, angeli & animæ rationales. Deus agit ex prævia ratione, non ex consilio proprie, quia non consultat: homines agunt interdum ex prævio judicio simpliciter, ut dum appetunt finem ultimum; interdum ex præcedenti consilio, cum versantur circa media indifferentia, quæ non necessario cum fine ultimo cohærent. Aliæ omnes causæ agunt necessitate naturæ, à qua instigantur, quia ante actionem non ineunt rationem, an velint agere aut non agere, sed naturæ instinctu ad actionem proruunt: neque enim deliberat ignis, an velit urere, neque etiam judicat sibi esse urendum, quia ratione caret. Necessitas naturæ

naturæ dicitur, quæ oritur ab alio principio quam voluntas. Libertas, quæ causam denominat liberam, est potestas faciendi quod libet; hoc vero libet quod rationi placet; illud rationi placet, quod post consultationem vel rationem initam, ab illa judicatur esse faciendum: itaque esse causam liberam, tantum cadit in agentia ex ratione, aut prævia consultatione. Deus quidem non consultat; nam hoc aliquam imperfectionem, puta, vel ignorantiam, vel dubitationem, in ipso poneret; attamen agit ex ratione, atque omnia facit ex consilio voluntatis suæ, *ad Eph.* 1. nam sapienter omnia fecit, facitque. Præter Deum, non tantum ex ratione, sed & ex consultatione prævia agunt homines. An & consultent angeli, multum disputari solet: videtur tamen, cum non omnia sciant, in illos cadere consultatio; agunt saltem ex præcedaneo rationis judicio. In homine vero sunt duorum generum actiones; quædam sunt ipsi communes cum rebus aliis, quædam homini propriæ. Quæ sunt prioris generis, circa eas interdum est causa libera, interdum necessaria: verbi causa, quod crescat, quod nutriatur, quod bene vel male valeat, quod vitam suam ad certum tempus perducat & non ultra, &c. horum omnium causa est necessaria; sed quod videat, audiat, appetat, amet, oderit, irascatur, loco se moveat, vigilet &c. harum actionum est causa libera: exercet autem eas, quia vult, & vult, quia judicat per rationem: non quod ad singulas hujus generis actiones singula explicite ferantur judicia, neque enim ad singulos motus digitorum in clavicymbalo, aut ad singulos motus pedum versus hunc aut illum locum, singula fert judicia homo; sed unum tantum generale elicit, in quo implicite involvuntur judicia specialia ad singulares actiones requisita. Circa actiones vero homini proprias, quales sunt intellectus & voluntatis, homo semper & tantum est causa libera; uti & circa omnes actiones quæ ab intellectus judicio & voluntatis imperio proficiscuntur, uti sunt omnes actiones morales, civiles, domesticæ, familiam regere, rempublicam administrare, unicuique suum tribuere, &c.]

2. Illa duo sunt accurate discernenda, consilium & judicium rationis. Consilium significat deliberationem; sed multa fiunt absque deliberatione, & tamen libere: appetimus finem ultimum indeliberate, neque enim quisquam deliberat, an velit esse beatus; attamen expetit beatitudinem ex prævio rationis judicio; nam non expetit illam, nisi ut judicaverit illam esse expetendam: ad causam tamen liberam plus requiritur quam judicium rationis, nam requiritur insuper consilium, id est, consultatio seu deliberatio, quæ non cadit nisi circa illa quæ indifferenter se habent, qualia sunt media omnia quæ non necessario cum fine ultimo cohærent,

Hinc manifestum est, Deum esse causam liberam, non isto sensu, quasi agat ex consilio, neque enim consultat; sed quia agit ex prævia ratione: nihil enim agit nisi sapienter; at sapientia est aut habitus, aut actus rationis.]

[3. Natura & naturale interdum opponitur violento, interdum voluntati aut voluntario in Ethicis. Dicitur motus hominis delapsi in fossam, quando ex illa extrahitur, motus violentus, quia est contra naturam, principium internum, rei gravis, ut moveatur sursum, & sic ille motus est violentus; sed si spectetur ratione voluntatis ejus qui ex fossa extrahitur, est motus liber, quia vult extrahi: itaque quamvis oriatur à principio externo, scilicet ab extrahente, quia tamen is, qui extrahitur vult extrahi, est motus non necessarius, sed liber.]

[4. Verissimum est, quod omnem actionem voluntatis præcedat aliquod rationis judicium, sed illud est vel explicitum, vel implicitum: explicitum vocatur illud quod fertur in actionibus deliberatis; implicitum dicitur illud quod non quidem ad singulas actiones instituitur, sed quod in genere fertur, & in quo involvuntur atque implicantur judicia singularia, de actione hac aut illa instituenda.]

Quæst. XII. *Quænam dicuntur necessaria?*

Quæ causant necessitate naturæ. Sic lapis descendens, ignis ascendens, aut urens materiam idoneam, dicitur causa necessaria motus; aut ustionis.

[1. *Necessitas naturæ*) vocatur, qua corpus aliquod naturale ex instinctu naturæ agit, sine prævia deliberatione aut consultatione, aut rationis judicio, quo modo lapis necessario tendit deorsum: & distinguitur à necessitate coactionis, quæ est à principio externo cogente, ut cum fur necessario ascendit ad patibulum; & à necessitate determinationis, quæ vel à Deo omnia agentia determinante, quo sensu omnia fiunt necessario quæ fiunt, quia Deus decrevit ea fore, & causas secundas in tempore applicat atque determinat ad ea facienda; vel ab intellectus judicio determinante voluntatem hominis, quo sensu homo appetit necessario summum bonum, quia intellectus judicat illud esse appetendum, & ad illud voluntatem determinat. Prima sola necessitas, puta *naturæ*, libertatem tollit, non item reliquæ. Necessitas actionis libertatem non tollit, quia voluntas cogi non potest, & omnis coactio est in actibus imperatis. Necessitas determinationis libertatem non tollit, quia non tollit voluntatem agentis; nam voluntas consentit in agendo; igitur nec Deus, nec intellectus, determinando voluntatem hominis, hoc efficit, ut homo agat

id

id ad quod determinatur ; agat illud contra voluntatem.]

[2. Vox *necessitas* multis modis sumitur : interdum oritur à principio interno, interdum ab externo. Necessitas quæ hîc intelligitur est à principio interno, quod est ipsa natura, vel materia, vel forma rei. Necessitas quæ oritur à principio externo, libertatem non tollit. Dicitur autem principium externum, quæcunque conditio posita extra ipsam causam, quæ agit necessario : illa vero conditio vel antecedit, vel concomitatur, vel sequitur causam, quæ agit necessario. Quæ conditio antecedit, est vel decretum Dei, vel præscientia ejus, vel concursus prævius : quæ conditio concomitatur causam necessariam, est concursus Dei simultaneus ; nam eo præsente, non potest non fieri, quin causa agat, unde etiam vocatur necessitas temporis præsentis : quæ conditio sequitur causam necessariam, ea facit necessitatem finis ; sic necesse est aliquem studere, si velit eruditionem. Omnes autem hæ conditiones, sive præcedant, sive concomitentur, sive sequantur causam necessariam, optime conspirant cum causa libera : nam nulla earum libertatem tollit, uti quidem facit necessitas interna, quæ ideo vocatur necessitas naturæ ; quia natura est principium internum. Quod necessitas actionis dicatur libertatem tollere, id intelligendum est de actibus imperatis, sed non elicitis : vocantur autem actus imperati, qui à facultatibus inferioribus ex imperio intellectus instituuntur ; sic videre, & omnes actiones sensuum externorum sunt imperatæ, quia videmus & sentimus quando volumus, & volumus quando judicamus : actus vero eliciti, sunt ipsum judicium & imperium voluntatis, in quæ non cadit coactio ; neque enim cogi potest, ut aliter judicet quam judicat, neque voluntas, ut aliud velit quam vult.]

[3. Præter hominem, angelos, & Deum, reliquæ omnes causæ sunt necessariæ. Necessitas autem alia est interna, in ipsis causis, quæ agunt necessario ; alia est externa, & aliunde in causas, quæ agunt necessario, derivata. Intelligitur hîc prior, quæ vocatur naturæ necessitas (natura enim est principium agendi internum) non vero posterior, qualis est necessitas coactionis & determinationis divinæ : nam cum quis agit quippiam necessario coactus, id quod ipsum cogit, extra illum est ; ita carnifex extra furem est, qui ab eo cogitur ascendere, & coactus ascendit necessario scalas ad patibulum ; sic & cum homo agit necessario necessitate determinationis divinæ, uti quando agit illa quæ & Deus decrevit & præscivit, ut ageret, & qui ad agendum ipsum determinat, illa quoque necessitas est à principio extra hominem ; neque enim provenit à natura hominis, quæ ipsum ad hoc agendum tantum determinet, quod agit ex necessitate decreti, præ-

scientiæ, ac determinationis divinæ, quia sic auferretur ab ipso potestas non agendi, vel aliud agendi, quod non fit: ideoque, nec necessitas hæc neque prior impedit, quo minus homo sit & maneat causa libera istarum actionum quas agit, coactus ac determinatus à Deo. Sed, neque hîc intelligitur necessitas determinationis factæ à judicio intellectus humani ultimo, licet sit interna homini, quia externa adhuc est ipsi actioni, quam homo ex illo prævio judicio instituit: ut cum quis proficiscitur Hagam aut Amstelodamum, quia judicat pro ratione rerum suarum, omnibus expensis circumstantiis, illud esse faciendum, is, postquam judicium illud latum est, necessario iter suscipit; non tamen naturæ necessitate, neque enim naturali instinctu determinatur ad hanc actionem; tantam habet enim & servat, etiam cum nunc iter facit, potestatem non faciendi iter, seu illud alio instituendi quam Hagam versus aut Amstelodamum. Sed causæ necessariæ non habent potestatem ullam aut non agendi, aut agendi aliud, quam hoc ipsum quod agunt: ut ignis non habet potestatem frigefaciendi, aut non calefaciendi, cum omnia ad calefaciendum sunt requisita, neque unquam deliberat an calefacere velit; sed talem accipit naturam, ut non possit non calefacere, atque ideo dicitur calefacere necessitate naturæ.]

[4. Causæ liberæ libertas consistit in simultate potentiæ, sed non in potentia simultatis: hoc est, causa libera agit libere, etiamsi non possit non agere hoc quod agit, quia habet potestatem & non agendi, & agendi aliud, quam quod agit, in sensu scilicet & tempore diviso; sed non habet causa libera talem potestatem, qua simul agat & non agat, nam hæc potentia simultatis contradictionem implicat; fieri enim nequit, ut aliquod agens simul & agat & non agat, ideoque illa potentia simultatis nullo modo cadit in causam liberam.]

[5. Intellectus, ejusque judicium, est quidem internum homini, quia est intra hominem: est tamen externum actioni imperatæ, quæ ab homine exercetur: verbi causa, quando aliquis judicat, esse huc aut illuc eundum, illud judicium est quidem intra hominem judicantem, & sic ei est internum; attamen externum est respectu ejus abitionis.]

Quæst. XIII. *Quæ est quarta divisio?*

Causa efficiens alia est per se, alia per accidens.

Quæst. XIV. *Quid est causa per se?*

Quæ producit effectum naturæ suæ, aut consilio consentaneum.

1, *Causa*

1. *Causa per se* producit effectum *consilio* suo *consentaneum*, cũ est causa libera; & *naturæ suæ* conveniens, cum est necessaria.

Quæst. XV. *Quid causa per accidens?*

Quæ effectum producit præter consilium, aut naturæ suæ propensionem.

1. *Causa per accidens præter consilium producit effectum)* quando est libera; & præter *naturæ suæ propensionem*, quando est necessaria.

Quæst. XVI. *Explica rem exemplis.*

Cum piscator pisces capit, dicitur causa per se capturæ piscium; cum extrahit aureum tripodem, dicitur causa per accidens: illud enim proposuerat, hoc evenit præter consilium. Similiter, cum animal sibi simile generat, dicitur causa per se generati animalis; cum generat monstrum, dicitur causa per accidens: quia hoc accidit præter propensionem naturalem animalis. Dicitur etiam alio modo causa per accidens: sed vide hac de re Institutiones nostras.

1. Hæc divisio, intelligenda est de causis creatis & secundis, non de prima & increata, scilicet, Deo; nihil enim fit præter Dei intentionem aut consilium: hoc enim si esset, aliquid fieret præter Dei vel scientiam vel voluntatem. quod utrumq; in Deo arguit imperfectionem; quicquid enim fit, id Deus & decrevit ut fieret, & scivit fore, antequam fiat: bonum quidem decrevit & scivit fore, sic, ut ipse illud cum creatura faceret; malum vero sic decrevit & scivit fore, ut non faceret, sed ut permitteret tantum fieri à creaturis; & sic Deus nullius, seu rei, seu actionis, est causa per accidens. Mala quidem fiunt contra voluntatem Dei revelatam: hoc est, contra ipsius legem; sed non præter voluntatem Dei decernentem: sic enim mala eximerentur providentiæ divinæ, quod impium est.

[2. Vulgaris est distinctio, apud metaphysicos & theologos, voluntatis divinæ, in voluntatem signi & beneplaciti: priorem vocant revelatam, posteriorem occultam. Voluntas signi aut revelata, dicitur illa, qua Deus significat quid fieri velit ab homine; ac melius diceretur signum voluntatis divinæ: ad hanc pertinent omnes leges verbo Dei expressæ; & contra hanc voluntatem Dei multa fiunt, quando, scilicet, homo illa facit quæ Deus vetat, aut illa non facit quæ Deus jubet. Sed voluntas Dei arcana illa dicitur, qua Deus omnia de-

decrevit aut ipse facere, aut permittere ut fiant ab homine. Decrevit, facit, & ipse facit, ea quæ sunt bona: at mala decrevit quidem ut fierent; non tamen se efficiente, sed permittente tantum: & contra hanc voluntatem arcanam, occultam, decernentem, aut beneplaciti, nihil fit, nec præter eam aliquid fit. Si enim aliquid fieret, sive bonum sive malum, aut præter, aut contra eam, tum aliquid fieret præter Dei intentionem: atqui illud diceret aliquam imperfectionem in Deo. Si roges, an hac voluntate Deus voluerit aut ordinaverit mala culpæ, seu peccata; Resp. omnino, quia novit ex malis bonum elicere: sunt enim peccata ipsi medium illustrandæ, tum misericordiæ in condonando, tum justitiæ in puniendo: si enim peccata permittere non decrevisset, non potuisset aut misericordiam suam aut justitiam patefacere.

Quæst. XVII. *Quæ est quinta divisio?*

Causa efficiens alia est principalis; alia minus principalis.

1. *Causa principalis)* dividitur in univocam & æquivocam. Causa univoca est, quando causa & effectus sunt ejusdem speciei; ut, cum calor efficit calorem, aut mus generat murem, &c. Causa æquivoca est, quando causa & effectus sunt diversæ speciei; veluti cum sol producit mures ex putri materia.

[2. Causa univoca vulgo dicitur effectum suum continere formaliter, quia eadem forma est causæ, quæ est effecti; sic eadem forma est anima sentiens muris gignentis quæ est muris geniti. Causa vero æquivoca dicitur effectum suum continere eminenter; quia licet non habeat formam eandem quæ est effecti, habet tamen in se virtutem aliquam eminentem, qua formæ effecti productionem attingat: sic licet sol non sit animatus, animæ tamen tum vegetantis tum sentientis productionem, tum in plantis tum in brutis, attingit sua virtute, qua influit in productionem omnium effectorum subcœlestium.]

Quæst. XVIII. *Quam vocas principalem?*

Quæ sua virtute effectum producit.

1. *Principalis causa*, dicitur sua virtute effectum producere, id est, non tantum virtute quæ in se existit, sed & quæ, nulla causæ secundæ alterius virtute eget ad causati productionem: sicut, ex opposito, causa dicitur minus principalis, quæ eget præsentia & virtute alterius causæ secundæ. Dico notanter *alterius causæ secundæ*; quia causa secunda, sive principalis sive minus principalis, eget virtute causæ primæ ad operandum: i.

De

Deo enim non tantum sumus & vivimus, sed & movemur.

2. Vocula ista *sua* significat non tantum aliquem agendi virtutem inesse causæ principali, nam & illa inest instrumentis singulis, sua, cultro scindendi, penicillo pingendi, calamo scribendi, &c. nec tantum notat, causas principales habere virtutem sibi propriam, licet dependentem à Deo; sed significat, virtutem causæ principalis non dependere à virtute alterius causæ secundæ: cujus contrarium videre est in causis instrumentalibus, quæ licet habeant in sese virtutem existentem, atque etiam dependentem à Deo; insuper dependent à virtute causæ alterius secundæ, sine cujus præsentia & auxilio operari non possunt: quemadmodum nec culter scindere, nec calamus scribere potest, etsi habeant virtutes in se & scindendi & scribendi, nisi insuper, præter Dei concursum, applicentur atque adjuventur à manu scindentis, scribentis, causæ secundæ.

[3. Errant, qui causam principalem definiunt, quæ virtute independenti effectum producit: sic enim solus Deus foret causa principalis, utpote cujus virtus à nullo dependet; & creaturæ omnes forent causæ instrumentales, aut minus principales, quia virtutem habent dependentem à Deo: atqui hoc absurdum est, ut nulla creatura sit causa principalis actionis suæ, & effecti: ideoque ad rationem principalis sufficit, ut habeat virtutem non dependentem ab alia causa secunda, licet omnis creaturæ virtus dependeat à causa prima, nempe Deo.]

Quæst. XIX. *Quam minus principalem?*

Quæ principali causæ inservit ad effectum producendum.

Quæst. XX. *Quotuplex est causa minus principalis?*

Triplex; causa procatarctica, causa proegumena, & instrumentum.

Quæst. XXI. *Quam vocas causam procatarcticam?*

Quæ causam principalem efficientem extrinsecus incitat ad agendum.

1. Ad *causam procatarcticam* referri quoque debet objectum, quando movet potentias cognoscentes, intellectum aut sensum; ut cum color movet visum ad videndum: nam quando movet potentiam appetentem, referri debet ad finem; ut cum bonum, scilicet, esca, movet voluntatem ad sui appetitionem.

2. Objectum est vel terminativum, vel motivum. Priori modo dicitur, quatenus est terminus actionis cujuscunque, & sic

sic pertinet ad adjunctum ; sic tabula est objectum pictoris, in quantum pingendo terminatur in tabulam. Motivum dicitur, quatenus non tantum terminat actionem agentis, sed movet insuper agentem ad operandum : atque tum refertur vel ad causam efficientem, cum illud movet potentias cognoscentes, sic dicimus vulgo, *objecta movent sensus* ; vel ad finem, ut cum dicimus, eruditio movet studiosum ad studendum. Primo sensu ut motivum, huc ad causam pertinet procatarcticam.

[3. Objectum motivum nunquam tribui debet Deo; nam ille à nullo objecto extra vel impellitur, vel incitatur, vel movetur ad agendum : at objectum terminativum impune ei tribui potest, sic objectum divinæ creationis est hic mundus ; quia creando in ipsum terminatur.]

4. *Causæ procatarcticæ* quoque species est causa moralis, quæ agit suadendo vel dissuadendo : sic causa moralis lapsus primorum parentum fuit serpens, aut diabolus.

5. Recepta est divisio causæ efficientis in physicam & moralem. Physica dicitur, quæ reali & naturali virtute effectum producit, ut ignis calorem : moralis dicitur, quæ vel activa applicat passivis ; ut si quis ignem sumat, & admoveat tecto stramineo, est causa combustionis non physica, quasi ipse sua virtute naturali ædes comburat, sed moralis, quia ignem, principium activum combustionis, applicat tecto stramineo, principio combustionis passivo ; vel quæ agit hortando & dehortando, & per rationes motivas, ut David fuit causa moralis occisi Uriæ ; non quod physice sua naturali virtute ipsum occiderit, sed quia hortatus est Joabum, ut ipsum collocaret in prima acie : & sic dicunt jurisconsulti, quod quis per alium facit, per se ipsum facere censetur : posteriori modo huc pertinet.]

[6. Utilissima est divisio causæ efficientis in physicam & moralem, circa arduam quæstionem de conversione hominis ad Deum : nam quæri hic solet, sitne Deus causa moralis, an physica conversionis nostræ, hoc est, an Deus tantum proponat media, ut hortationes, monita, consilia, de nobis convertendis, an vero ipsam conversionem in nobis operetur, posterior sententia vera est : neque enim Deus tantum nos hortatur, ut nos convertamus ; sed ipse nos convertit, intellectum illuminando, voluntatem renovando ; nam operatur in nobis, & velle, & perficere.]

Quæst XXII. *Quam proegumenam ?*

Quæ causam principalem intus disponit, vel etiam proritat ad agendum.

1. *Causa* proegumena bonarum & malarum actionum, sunt affectus boni vel mali : quemadmodum bonæ vel malæ valetudinis causa proegumena, est bona vel mala corporis temperatura.

Quæst.

Quæst. XXIII. *Quid est instrumentum?*

Quod causæ principali in ipsa rei effectione subservit.

1. Melius definitur, quod à causa principali secunda adjuvatur, elevatur, applicatur ad effectum, quod sola attingere non valet: neque enim calamus ex se solus scribere potest, nisi à manu ad scribendum adhibeatur ac promoveatur.

2. Notandum est, omne instrumentum producere effectum se nobilius, & quod se solo attingere nequit: causa vero principalis effectum producit, vel se ignobilius, vel sibi par atque æquale.

3. Causæ instrumentali sua quoque inest virtus qua operatur, quæ in diversis instrumentis est diversa; in cultro ad scindendum, in securi ad findendum: nulla tamen ex se sola est sufficiens ad effecti productionem, sed, præter influxum causæ primæ, indiget adjumento alterius causæ secundæ, à quo ad operandum applicetur. At principalis solius causæ primæ influxu eget.

Quæst. XXIV. *Declara hanc divisionem exemplo.*

Causa principalis ædificii, est architectus sive faber; causa procatarctica, merces, aut is qui mercedem pollicetur; causa proegumena, lucri cupiditas; instrumenta, serra, securis, &c.

Quæst. XXV. *Quæ est sexta divisio?*

Causa efficiens, vel est prima, vel secunda.

Quæst. XXVI. *Quæ causa dicitur prima?*

Quæ non pendet à causa priore. Estque vel absolute prima, [qua non datur prior in universum] ut, *Deus*; vel prima in suo genere [creaturarum, qua datur prior in alio genere entis increati] ut, *cœlum*, *anima*. Deus enim est prima causa omnium rerum: cœlum est prima causa motuum ac mutationum naturalium & animalium; anima prima causa operationum vitalium; non absolute, sed in genere causarum naturalium.

1. Causa secunda seu inferior, *pendet à prima* seu superiori tribus modis; vel quoad entitatem, id est, essentiam & existentiam, vel quoad causalitatem, vel quoad utrumque. Primus modus est, cum causa prima largitur secundæ quod sit; secundus modus, cum ei largitur quod operetur; tertius modus, cum illi largitur utrumque: filius dependet à patre primo modo;

do; calamus in scribendo à manu, secundo modo; creatura à Deo, tertio modo.

2. Quia nulla creatura potest seipsam producere, in tantum dependet à causa prima, quæ facit illam omnem esse: sed nulla quoque creatura potest seipsam traducere in actum, & potentiam agendi, sic, ut postea operetur, cum ante non operaretur; in Deo enim & ab eo omnia moventur, quia facit ut omnis creatura se moveat, eam præmovendo: sed nec creatura potest seipsam in suo esse, quod accepit à Deo, vel ad momentum conservare: ideoque non tantum quod sit, & quod operetur, Deo debet; sed etiam quod duret ac perseveret. Et hæc est triplex creaturæ indigentia, quæ indicatur commentario ultimo hujus quæstionis.

3. Causa *absolute prima* definitur, *qua in universum aut totum, nulla datur prior: in suo genere prima* dicitur, *qua datur alia prior in alio genere* operationum. Sic in genere operationum supernaturalium, aut fidei aut resipiscentiæ, & immaterialium, ut intellectionis aut volitionis, datur prior causa cœlo, scilicet ipse Deus.

4. *Mutationes naturales*) vocantur, quæ non pendent à voluntate hominis, sed à natura, prout opponitur voluntati rei cujusque per certas causas operantis: ut, quod planta crescat vel exarescat, est operatio plantæ naturalis; item quod sol ab oriente moveatur in occidentem, est actio naturalis solis.

5. Natura interdum opponitur arti, interdum vi, interdum voluntati. Primo modo corpus naturale distinguitur ab artificiali: estque illud, quod producitur ab agente naturali, quo modo producitur planta; hoc, quod ab artificiali, quo modo domus producitur ab architecto. Secundo modo motus dividitur in naturalem & violentum: priori sensu dicitur, qui oritur à principio interno, scilicet forma, ut cum lapis naturaliter, sponte sua, movetur deorsum; posteriori sensu dicitur, qui oritur à principio externo, ut cum lapis movetur sursum, à manu projicientis. Tertio modo dicitur causa agens necessitate naturæ, naturalis; & causa libera, voluntaria: uti hoc explicatum est quæstione hujus capitis duodecima: atque hoc tertio sensu hîc sumitur, ut *mutatio naturalis* dicatur omnis motus qui producitur ab ulla causa, quacunque demum, præter voluntatem hominis.]

6. *Mutationes* sive actiones *materiales*) sunt, quæ proficiscuntur à corporibus, scilicet ab anima vegetante & sentiente, formis corporum materialibus; ut sunt, ambulare; videre, crescere, &c. immateriales sunt, quæ proficiscuntur ab anima immateriali, scilicet rationali, ut intelligere, velle: harum actionum causa non est cœlum, quod non influit in voluntatem aut intellectum hominis.

7. *Operationes vitales*) dicuntur, quæ proficiscuntur à principio vitæ, id est, anima: ut nutriri,

viri, sentire, ratiocinari: contra, descendere deorsum in lapide est actio non vitalis, quia lapis non habet animam qua vivat.

8. Actio *Dei*, ut causæ primæ, est vel creatio, qua omnia dependent à Deo, dum sunt; vel conservatio, qua creaturæ dependent à Deo, dum fiunt; vel concursus sive cooperatio, qua causæ secundæ dependent à Deo, dum operantur.

9. Triplex est creaturæ omnis indigentia ob quam triplici modo dependet à Deo: primum, nulla creatura potest seipsam producere, nihil enim est causa sui ipsius; ideoque indiget alio à quo producatur, qui est Deus; deinde, nulla creatura potest seipsam vel ad momentum temporis conservare, si enim posset ad unum momentum, cur non ad plura? si ad plura, cur non ad aliquod tempus? si ad aliquod tempus, cur non in æternum hoc præstare valeat? ideoque indiget alio à quo conservetur, qui iterum est Deus; sed & nulla creatura est primum sui movens, ideoque indiget alio à quo ad agendum, cum ante non ageret, applicetur, &, ut loquuntur, à potentia ad actum traducatur, qui iterum non est alius quam Deus. Primus modus dependentiæ creaturarum à Deo dicitur creatio, secundus conservatio, tertius cooperatio sive concursus. [Creatio immediata est, cum aliqua res producitur & ex nihilo subjecti, & ex nihilo termini: creatio mediata est, cum aliquid producitur ex nihilo termini, non subjecti.]

[10. Creatio immediata fit ex nihilo subjecti, quando ipsum subjectum creatione producitur (dicitur aliis fieri ex nihilo materiæ;) sic Deus creavit cœlum & terram immediata, quia nullum subjectum sive materia, utriusque creationem præcessit: at creatio fit mediata, cum eam præcedit aliquod subjectum sive materia, attamen nihil præcedit ipsius termini ad quem creandi, in materia aut subjecto: unde dicitur ista creatio fieri ex nihilo termini, vel sui, vel rei creandæ; quo modo creatus est Adam, cujus creationem præcessit gleba terræ, tanquam materia & subjectum creationis ejus, attamen nihil Adami creandi inerat in ista gleba terræ.]

Quæst. XXVII. *Quænam dicuntur causæ secundæ?*

Quæ pendent ab aliqua priore causa: idque vel à causa absolute prima (sic omnes *causæ creatæ* secundæ causæ dicuntur;) vel etiam à causa priore in suo genere; sic *instrumentum* dicitur causa secunda respectu causæ principalis.

Quæst. XXVIII. *Quæ est septima divisio?*

Causa efficiens alia est universalis, alia particularis.

Quæst.

Quæst. XXIX. *Quid est causa universalis?*

Quæ, eadem efficientia cum aliis causis concurrit ad plura specie effecta; ut, *cælum.*

1. *Causa universalis* dicitur concurrere ad plura effecta, quia concurrit ad plures species effectorum; sicut *cælum* concurrit ad productionem viventium & non-viventium. Per *efficientiam* intelligitur virtus aut causalitas efficientis.

Quæst. XXX. *Quid particularis?*

Quæ sua efficientia tantum unum [non numero, sed specie] effectum producit; ut, *natura cujusque rei naturalis.*

1. *Particularis causa effectum producit tantum unum, non numero, sed specie:* ita *pater* est causa particularis, licet pater producat plures numero *filios*, quia tantum producit homines, & non alias species corporum naturalium; sic ignis tantum producit calorem & non frigus, &c.

[2. Quando causa universalis & particularis concurrunt ad eundem numero effectum, denominatur effectus tamen à causa particulari tantum, non ab universali; quia particularis ad istum effectum solum, universalis ad plura aliarum specierum effecta concurrit: ideoque licet Deus, ut causa universalis, & homo, ut particularis, concurrant ad ambulandum, item Deus & ignis ad comburendum; non tamen Deus dicitur ambulare aut comburere, sed homo ambulare, & ignis comburere, quia homo tantum ambulat, ignis tantum urit, nec homo ad urendum, nec ignis ad ambulandum concurrit: sed Deus & ad ambulationem hominis, & ad ustionem ignis,& ad omnes causarum actiones, eadem efficientia concurrit.]

[3. Hoc commentario vera ratio indicatur, cur, cum causa universalis, ut Deus, concurrat ad omnes omnino actiones omnium causarum, non tamen ab iis denominetur, neque enim dicitur, aut ambulare cum homine, aut urere cum igne. Alii hanc causam dant, quia Deus, causa universalis, non potest informari ab ambulatione & ustione, ut quidem homo ambulans & ignis urens ab illis informantur, sed hæc ratio non tam est solida, quia valde improprie homo ambulans, & ignis urens, dicuntur à suis actionibus informari.]

Quæst. XXXI. *Quæ denique est octava & ultima divisio?*

Causa efficiens alia est proxima, alia remota.

Quæst.

Quæst. XXXII. *Quænam dicitur proxima?*

Quæ effectum producit immediate, sive, quæ ipsa cum effecto conjungitur; vel ratione existentiæ suæ, vel ratione virtutis, vel ratione utriusque. Quarum, quæ sua existentia cum effecto conjungitur sine ulla virtute media, speciali appellatione *proxima* dicitur, [estque sola emanativa.

Causa dicitur duobus modis *proxima.*

[1. Vel absolute, inter quam & effectum nihil intercedit medium, nec causa alia alterius, nec causa ejusdem ordinis aut speciei, nec causalitas virtus agendi, nec conditio ad causandum requisita, uti est approximatio patientis ad agens: & talis est sola causa emanativa, uti anima rationalis respectu potentiæ intelligendi & omnis forma respectu proprietatis.]

[2. Vel dicitur causa proxima in suo genere, inter quam & effectum non intercedit alia causa ejusdem ordinis aut speciei, licet intercedat causa alterius ordinis, causalitas, & conditio ad causandum requisita: sic pater est causa proxima filii, licet ad filii productionem quoque, concurrat mater, sed ut principium passivum, non activum, sicuti pater; licet concurrat semen utriusque, ut instrumentum; licet & ipsa generatio, ut actio; & conditio ad productionem filii requisita. Sensu secundo & posteriori hîc in quæst. 32. sumitur *causa proxima.*]

[3. Tres sunt modi, quibus causa aliqua proxima conjungitur effecto: 1. existentia, qualis est sola emanativa, quia inter hanc causam & effectum nulla intercedit alia causa media, nec alia causalitas, nec aliquid quod cogitari potest; sed ipsa existentia causæ, sine ullo medio est ratio producens effectum, ideoque existentia causæ emanativæ & effecti immediate conjunguntur. 2. Causa proxima conjungitur effecto quoad virtutem tantum; sic, ut existentia causæ non conjungatur existentiæ effecti, sed intercedat inter causam & effectum media causalitas atque actio, imo interdum alia causa diversi ordinis, hoc est, vel diversi generis vel diversæ speciei: diversi generis, ut, cum præter efficientem, concurrit materia; diversæ speciei, ut, cum præter causam principalem. concurrit instrumentalis ad effecti productionem. 3. Conjungitur causa proxima effecto & existentia & virtute, quando causa sua existentia attingit existentiam effecti, & simul sua virtute. Primi modi exemplum est anima rationalis, causa proxima & emanativa, & risibilitas, effectum; atque hujusmodi causa proxima dicitur causa proxima absolute. Secundi modi exemplum est pater, causa proxima filii, licet intercedat causa proxima alterius ordinis, id

est generis; nimirum in genere causæ materialis, semen utriusque parentis; in genere causæ formalis, anima rationalis: & architectus est causa proxima exstructarum ædium, licet intercedat inter ipsum, ut causam efficientem principalem, & inter ipsas ædes, tanquam effectum, causa alterius ordinis & alterius speciei, scil. instrumentalis, nempe alii fabri, ejus ministri, & serra, securis, malleus, & cætera instrumenta; atque hæc dicitur causa proxima in suo genere. Tertii modi exemplum est Deus, causa proxima omnium operationum & effectuum, & existentia & virtute sua: nam Deus intime conjungitur omnibus causis secundis operantibus, & quoad existentiam, nam quia immensus est, nullibi includitur, nullibi excluditur; & quoad virtutem suam, quia ejus virtus & potentia ad omnia se extendit, est enim omnipotens, juxta versiculum,

Enter, præsenter Deus est, & ubique potenter.]

Quæst. XXXIII. *Quæ remota?*

Quæ effectum producit media causa propinquiore; sive, quæ neque existentia, neque virtute sua cum effecto conjuncta est.

Quæst. XXXIV. *Da exempla.*

Avus est causa remota *nepotis*, *pater est* causa proxima *filii*; sed appellatione generali, causæ emanativæ sunt causæ proximæ; appellatione speciali, causæ proximæ absolute.

1. Sic anima rationalis est causa proxima absolute risibilitatis, & ignis, caloris, qui est in se; quia inter causam hanc utramque & & effectum utriusque, nihil intercedit medium, sed utraque causa conjungitur effecto suo, existentia. *Avus* neque existentia, neque virtute attingit productionem *nepotis*, & inter eum & nepotem intercedit *pater*, causa propinquior; ideoque avus est causa remota nepotis: at *pater*, non quidem existentia, sed virtute generandi attingit productionem *filii*, & non intercedit causa propinquior, qualis est *pater*; ideoque est causa proxima *filii*; sed in suo genere.

CAPUT XVIII.

Quæst. I. *Quid est finis?*

Finis est causa, *cujus gratia* res est; hoc est, quæ sui amore incitat causam efficientem ad agendum, & ad consecutionem

[.]ctionem sui. Sic eruditio dicitur finis studiorum, quia [st]udiosus eruditionis amore impellitur ad studendum. Hic [im]pulsus vocatur *motio metaphorica.*

1. *Finis)* est causa externa, [s]icut & efficiens. Ejus nota & [sig]num est præpositio *propter :* [pro]pter finem enim quodvis cau[sa]tum producitur. Finis tamen [ip]se, causatum non attingit immediate, sed media causa efficiente: est enim finis, causati causa, quatenus efficientem movet ad agendum: unde finis causalitas dicitur *motio metaphorica,* quia, sicut metaphora denotat significationem vocis impropriam; sic hæc motio metaphorica finis, respectu causati est motio impropria, quamvis respectu efficientis sit motio propriissima. E. causa, inhabitatio refertur ad efficientem, quem movet & impellit ad ædificandum: hic motus & impulsus est verus ac proprie dictus; nam inhabitatio vere ac proprie movet & impellit efficientem ad ædificandum: sed si inhabitatio refertur ad domum, dicitur causalitas ejus (qua domus productionem attingit tanquam finis ejus) motio metaphorica; quia domus productio est ab inhabitatione per efficientem, quem movet, quem impellit.

2. *Finis* dupliciter spectari potest: velut intentus, vulgo in intentione; vel ut obtentus, vulgo in executione. Finis intentus dicitur, qui nondum possidetur; sed propter quem possidendum media adhibentur: atque hic solus est causa. Finis obtentus dicitur, qui jam per media est acquisitus, sic ut media non amplius adhibeantur: & ille est effectum, non causa. Sic, verbi causa, sanitas nondum accepta, & intenta ab ægro & medico, est causa propter quam adhibeantur medicamenta: sed cum nunc medicamentorum & medicorum usu est comparata: non amplius est causa propter quam medicamenta adhibentur, nam illa tunc cessant; sed potius est effectum ipsius medici, ab ægro ante, sed nunc sano, obtentum & possessum.

[3. Quia omne bonum spectari potest, vel ut intentum ac nondum acquisitum, vel ut obtentum & acquisitum, atque omnis finis bonus est; etiam finis spectatur vel in intentione, vel in executione. Quando autem dicitur omnis finis bonus, id intelligendum est cum gemina distinctione, & finis, & boni, hoc sensu scilicet: omnis finis, vel ultimus vel subordinatus, est bonus vel vere, vel apparenter. Quis sit finis ultimus vel subordinatus, explicatur quæstione tertia ac quarta hujus capitis. Bonum autem verum dicitur, quod tale est quale esse apparet; bonum autem apparens tale non est quale apparet: furtum apparet furi bonum, non tamen est tale; virtus & est, & apparet bona.]

[4. Nullus finis movet efficientem, nisi cognoscatur; non tamen semper cognoscitur ab

illa

illa efficiente causa quam movet. Nempe duum generum sunt causæ efficientes: quædam cognoscunt, quædam non item, quæ cognoscunt, vel sensu utuntur vel ratione: sensu, ut bruta; ratione, ut homines, angeli, Deus. Non cognoscunt plantæ & res inanimes, seu simplices, ut cœlum & elementa; seu mixtæ, ut meteora & mineralia: omnes tamen istæ res agunt propter finem cognitum, non à se, sed à Deo, à quo ad finem singulis præfixum per divini numinis providentiam diriguntur. Bruta cognoscunt finem, propter quem agunt, materialiter, non formaliter, hoc est, cognoscunt rem quæ est finis, sed non qua est finis, id est, non cognoscunt rationem & relationem mediorum ad finem, finis ad media; hoc enim altioris est ordinis, quam ut à sensu percipi valeat, atque soli intellectui patet: ideoque homines, angeli, Deus, cognoscunt finem formaliter, hoc est, non tantum rem quæ est finis, sed & qua est finis, id est, cognoscunt rationem & relationem mediorum & finem, & finis ad media.]

[5. Cum finis dicitur movere efficientem, sensus est, quod moveat appetitum efficientis, qui duplex est: unus innatus seu naturalis, qualis est in rebus inanimatis & plantis; alius elicitus, qui iterum est duplex: vel sensitivus, sic dictus, quia eo nihil appetitur, nisi quod sensibus primo fuerit perceptum, & reperitur in brutis; vel rationalis, sic dictus, quia eo nihil appetitur, nisi quod ratione prius fuerit cognitum ac dijudicatum, & reperitur in homine, angelis, Deo, diciturque una voce, *voluntas*. Finis movet appetitum & rationalem in homine, & sensitivum in brutis, & naturalem in rebus omnibus aliis.]

Quæst. II. *Quotuplex est finis?*

Duplex; subordinatus, & ultimus.

1. Est & alia divisio finis, in finem cujus, & cui.

2. *Finis cujus*, est id ipsum quod expetitur; ut, *sanitas* à medico.

3. *Finis cui*, est id in cujus gratiam aliquid expetitur; ut, *æger* respectu medici.

4. *Finis cujus*, est res expetita & intenta: *finis cui*, est persona propter quam & expetitur & intenditur. Finis *cujus*, proprie est causa, & magis quam finis *cui*.

5. In rebus creatis finis *cujus* est ignobilior fine *cui*, & finis *cui* nobilior fine *cujus*; ita *æger* est nobilior *sanitate*: sed cum finis *cujus* est ipse *Deus*, finis *cui homo*, à quo tanquam summum bonum expetitur, finis *cujus* est nobilior fine *cui*; nam *Deus* est nobilior *homine*.

Quæst. III. *Quid est finis subordinatus?*

Qui refertur ad finem ulteriorem, [& vulgo vocatur medium.]

1. *Medium* omne, quia quoq; finis est, licet *subordinatus*, bonum est; verum non bonitate sua sed bonitate finis ultimi ad quem ordinatur: sic potio amara, quæ est medium recuperandæ sanitatis, per se non est bona, id est jucunda; attamen fit bona, quia bona seu jucunda est valetudo quæ per eam recuperatur.

Quæst. IV. *Quid ultimus?*

Qui non refertur ad ulteriorem.

1. Hoc utrumque intelligendum est de fine spectato in executione, qui vocatur, quando jam post media executioni mandata, est acquisitus, vel per ea etiamnum acquiritur; opponiturq; fini in intentione, qui ante actionem efficientis intenditur: sic sanitas in ægro, ante usum medicamentorum, est finis in intentione, quia simplicitur expetitur; sed cum medicamenta usurpantur ab ægro, est finis in executione; quia sanitas jam executioni mandatur.

2. Finis in intentione: vulgo dicitur, qui nondum est obtentus, sed tantum intentus ab efficiente; estque proprie causa, quia propter eum obtinendum agit efficiens. Finis in executione est is qui nunc obtinetur ab efficiente, estque effectum ejus. Priori modo eruditio est finis studiosi, quamdiu eam non possidet: posteriori modo, cum eam jam possidet

Quæst. V. *Quot modis dicitur finis ultimus?*

Duobus modis. Vel enim finis absolute ultimus est, ut *felicitas*: vel in suo genere; sic *cognitio veritatis* est ultimus finis Logicæ.

1. Cum *felicitas* dicitur *finis ultimus*, intelligi potest vel ultimus in hac vita, vel ultimus post hanc vitam: utroque modo hic intelligi potest.

CAPUT XIX.

Quæst. I. *Quid est subjectum?*

Subjectum est, cui aliquid præter essentiam [id est extra essentiam, non supra, non contra] adjungitur; [ut essentiam subjecti nec producat, nec constituat, nec ex toto, nec ex parte.]

[1. *Essentia)* hîc idem est quod natura: diciturque aliquid vel secundum essentiam aut naturam, vel supra eam, vel contra eam, vel præter eam: quæ quatuor loquendi rationes accurate debent discerni. Illud dicitur *secundum* essentiam aut naturam, quod eam vel producit naturaliter, vel eam constituit: illud dicitur *supra* essentiam aut naturam, quod supernaturali potentia Dei producitur: illud dicitur *contra* essentiam aut naturam, quod illam destruit ac tollit: illud dicitur *præter* essentiam aut naturam, quod ei & productæ & constitutæ supervenit, sive naturaliter sive supernaturaliter, & eam non destruit, sed perficit; in ipsa tamen non includitur, nec ex toto, nec ex parte, & hoc quarto modo dicitur subjecto *præter essentiam* adjungi adjunctum: nam nullum adjunctum essentiam aut naturam sui subjecti producit aut constituit, & nullum in illa includitur, nec ex toto, nec ex parte, quod patet incedenti per omnes subjecti & adjuncti divisiones (unum exemplum adferam pro omnibus: risibilitas adjunctum est hominis, & quidem proprium, quod quidem essentiam ejus immediate sequitur; ei tamen præter essentiam adjungitur, quia nec essentiam hominis producit, nec productam constituit, nec in illa includitur, nec ex toto, ut species in individuo, nec ex parte, ut genus aut differentia in specie) nec est contra naturam hominis, quia eam non destruit, sed perficit: nec supra naturam, quia nulla actione Dei supernaturali homini advenit, sed simul cum homine producitur.

2. *Subjectum)* de quo hîc sermo est, distinguendum est à subjecto quod est pars prior in enunciatione: hîc opponitur adjuncto, ibi prædicato.

[3. Multa sunt subjecta prædicati, quæ non sunt subjecta adjuncti. De quibus enim aliquid prædicatur *falso*, ut, homo est lapis; *negate*, ut homo non est equus; *essentialiter*, id est, ut prædicatum sit vel tota essentia, vel pars essentiæ subjecti, vel aliquid ad eam producendam conferat, ut, *homo est animal, est rationalis, est vivens, est substantia*, &c. ea sunt subjecta quidem prædicati, sed non item subjecta adjuncti: hoc enim est, de quo aliquid vere affirmatur præter essentiam, id est, ut in ejus essentia contineatur, nec eam producat: quod tali modo prædicatur, adjunctum dicitur. Exempli gratia, *hominem esse brevem, procerum, doctum, indoctum*, non continentur in essentia hominis, nec ex toto, nec ex parte essentiam subjecti constituunt, nec eam producunt, ideoque hæc sunt adjuncta hominis, &, quando de eo enunciantur, simul prædicata: at in prioribus enunciationibus in veniuntur, prædicata non adjuncta; & subjecta in enunciationibus illis sunt subjecta *prædicati prædicationis, denominationis*, aut *axiomatica*, non item *adjuncti, inhæsionis, adhæsionis*, aut *topica*.]

[4. Quan-

[4. Quantum discriminis est inter thema simplex & complexum, tantum quoq; est inter subjectum quod refertur ad adjunctum, & est affectio thematis simplicis, & inter subjectum quod refertur ad prædicatum, & est pars thematis complexi; uti videre est cap. 27. Ac discrimen in eo situm est; quod non omne subjectum prædicati, sit etiam subjectum adjuncti, licet omne subjectum adjuncti quoq; sit subjectum prædicati: Nempe tres sunt casus, in quibus aliquid est subjectum prædicati, non item adjuncti; scilicet cum aliquid prædicatur de subjecto vel *falso*, vel *negate*, vel *essentialiter*, hoc est, ut prædicatum sit vel tota essentia, vel pars essentiæ subjecti: tum quidē id de quo fit prædicatio, est subjectum prædicati, sed non potest dici subjectum adjuncti.]

Quæst. II. *Quid est adjunctum?*

Quod alicui præter essentiam adjungitur.

Quæst. III. *Quot modis dividitur adjunctum?*

Tribus potissimum modis.

Quæst. IV. *Quæ est prima divisio?*

Adjunctum, aliud est proprium, aliud commune. Hæc divisio ex iis quæ ante dicta sunt satis intelligitur.

1. *Adjunctum proprium*) est proprium quarto modo: *adjunctum commune* est accidens prædicabile.

Quæst. V. *Quæ est secunda divisio?*

Adjuncta, alia absoluta sunt, alia limitata.

Quæst. VI. *Quænam sunt adjuncta absoluta?*

Quæ subjecto simpliciter ac sine limitatione conveniunt; ut, *hominem mortalem esse.*

[1. In hoc exemplo, *mortalem esse* significat solutionem corporis ab anima possibilem: si enim mortalitas hîc significaret nudam tantum corruptibilitatem, seu resolutionem in partes materiæ, non foret adjunctum absolutum; quia hæc homini tantum convenit secundum corpus, uti immortalitas ei competit secundum animam.]

2. *Limitatione*, seu restrictione, seu distinctione.

Quæst. VII. *Quæ limitata?*

Quæ subjecto conveniunt secundum quid; ut, *hominem immortalem esse.*

1. *Secundum quid*) id eſt, ſecundum aliquam partem, naturam, circumſtantiā loci vel temporis; una voce, *quadantenus*.

[2. Nunquam licet adjunctum abſolutum enunciare de ſubjecto limitatè, nec adjunctum limitatum de ſubjecto abſolute, niſi per tropum, ac ſynecdochen partis, & figuratum loquendi genus; quales ſunt enunciationes quædam in ſacris, in quibus, mori, pati, crucifigi, quæ ſunt adjuncta limitata, Chriſto competentia ſecundum naturam humanam, enunciantur tamen de ipſo toto Chriſto, non tantum ſimpliciter, ſed & ab altera quoque natura, ſcilicet divina, denominato: ut cum dicitur, Dominus gloriæ crucifixus, & Deus redimere eccleſiam ſuo ſanguine; ubi, nè falſitatis arguatur verbum Dei, confugiendum eſt neceſſario ad tropicum, & ſynecdochicum, & figuratum loquendi genus. Cavendum tamen eſt, ne hæc attributa de altera Chriſti natura enuncientur in abſtracto; neque enim licet dicere, natura divina aut Deitas in Chriſto eſt paſſa, mortua, aut crucifixa; aut natura humana, aut humanitas Chriſti eſt ubique.]

[3. Sed ut hoc negotium dextre intelligatur, notandum eſt, quod liceat adjunctum limitatum enunciare de ſubjecto abſolute, modo id intelligatur & explicetur de ſubjecto ſecundum certam partem ſpectato, quatenus eſt pars ſubjecti totius: ſic totus homo dicitur intelligere, videre, eſſe magnus, quamvis non intelligat niſi ſecundum animam rationalem, nec videat niſi ſecundum ſentientem, nec ſit magnus niſi ſecundum corpus, quia hæc omnia attribuuntur homini ſecundum partes illas, quatenus ſunt partes ejus. Non tamen licet adjunctum unius partis enunciare de parte altera; neque enim licet dicere, anima eſt magna, aut corpus intelligit: ſic non licet dicere de Chriſti natura divina, quod illa ſit paſſa aut mortua, aut de humana, quod ſit ubique; licet bene dicatur de toto Chriſto ſimpliciter, Chriſtus eſt paſſus, mortuus: imo amplius, licet dicere, Chriſtus homo eſt ubique, non tamen qua homo; & Chriſtus Deus eſt paſſus, non tamen qua Deus; quia attributum unius naturæ poteſt enunciari de Chriſto denominato ab altera natura in concreto, nunquam tamen de ipſa natura altera in abſtracto, unde ſequitur, non eſſe idiomatum, id eſt, proprietatum communicationem realem, qua attributum unius naturæ transfundatur & tranſeat in naturam alteram; ſed communicatio tantum eſt verbalis, quæ fundamentum habet in arctiſſima unione iſtarum duarum naturarum; quemadmodum τὸ urere, attributum ignis, tribuitur toti ferro ignito, ob intimam ignis & ferri unionem.]

[4. Doctrina de *adjuncto limitato* & abſoluto inſignem habet uſum in loco communi de perſona & naturis Chriſti, divina & humana. Dicimus in Symbolo

bolo Apostolico, *Credo in Jesum Christum, natum ex Maria Virgine, natum, passum, sepultum,* &c. hæc omnia credimus & enunciamus de Christo absolute, & tamen sunt adjuncta limitata, quæ Christo non competunt nisi secundum naturam humanam; nam secundum naturam divinam nec nasci potuit, quia ab æterno est, multo minus mori, aut sepeliri: imo amplius, non tantum Christus, qui est subjectum limitatum passionis, absolute dicitur passus, sed dicitur Christus Deus passus, quia sanguine suo ecclesiam redemit; at, ut Deus, nullum habet sanguinem. Quid igitur? an passio & effusio sanguinis, proprietas naturæ humanæ (hæc enim sola & pati potest & sanguinem habet) transfusa est in naturam divinam, & ei revera communicata, quæ vulgo dicitur communicatio realis? minime gentium; quamvis hoc multi velint, ut sic ab altera parte defendant ubiquitatem proprietatem naturæ divinæ, quæ ipsa transfunditur in naturam humanam Christi, eique communicatur communicatione reali: sed & hoc quoque falsum est, & utrumque refutari potest ex c. 13. hujus libri, quæst. 3. commentario penultimo, & ex iis quæ super eo dictavimus. Roget quis, cur igitur pati, & sanguinem fundere, enunciatur de Christo Deo, & sic quoad verba saltem communicatur naturæ divinæ? Resp. ista verbalis communicatio sic propter arctissimam utriusque naturæ in eadem Christi persona unionem; & quod notandum est bene, nunquam pati aut sanguinem fundere enunciatur, nec enunciari potest, nec debet, de natura divina Christi, sed quidem de Christo Deo: at hæc longe differunt; Christus Deus est concretum, natura Christi divina est abstractum; at non licet statim enunciare de abstracto quæ enunciantur de concreto.]

Quæst. VIII. *Quæ est tertia divisio?*

Adjunctum aliud est internum, aliud externum.

Quæst. IX. *Quid est adjunctum internum?*

Quod subjecto inhæret.

1. Subjectum *adjuncti interni* vocatur subjectum inhæsionis: & quando denominatur à suo adjuncto, est illa denominatio intrinseca. Nota, quod omne adjunctum denominet suum subjectum, non in abstracto, sed in concreto, nec substantive, sed adjective; ut, homo est doctus, non doctrina.

Quæst. X. *Quid externum?*

Quod extrinsecus tantùm ad subjectum ordinatur.

 1. Sub-

1. Subjectum *adjuncti externi* est subjectum adhæsionis, & quando illud denominatur à suo adjuncto, est denominatio externa sive extrinseca.

Quæst. XI. *Da exemplum.*

Color, magnitudo, figura, indoles, mores, &c. sunt interna adjuncta hominis: *actiones, locus, tempus, vestes,* &c. sunt adjuncta externa.

1. *Adjunctum internum* est accidens, sed *externum* est vel substantia vel accidens: substantia, ut pallium respectu palliati; accidens, ut visibilitas alicujus rei respectu oculi.

2. Errant qui omne subjectum putant esse substantiam, & omne adjunctum esse accidens: nam quantitas parietis est subjectum, in quo est albor tanquam adjunctum, non tamen illa vel quantitas vel latitudo est substantia; & toga est adjunctum hominis tanquam subjecti, non tamen toga est accidens.

Quæst. XII. *Quotuplex est adjunctum externum?*

Triplex; objectum, signum, aut circumstantia.

Quæst. XIII. *Quid est objectum?*

Objectum est [adjunctum externum] circa quod res [id est subjectum] operando versatur: sic objectum visus est color; auditus, *sonus.*

[1. *Objecti)* vox latissime patet, & est omne id circa quod aliquod agens occupatur, sive agat actione reali; sive intentionali, & in quo terminatur actio ejus. Si contingat ut præter terminationem actionis, agens moveatur ab objecto, tum objectum non est tantum termnativum, sed insuper motivum. Notanda hîc vero sunt duo: primum, quod objectum proprie tantum respiciat actionem, & quando illud tribuitur substantiis, vel potentiis vel habitibus, seu intellectualibus seu moralibus, iis non tribui nisi quatenus agunt; & principia sunt actionum: ita aer est objectum solis, tanquam substantiæ, sed non nisi respectu illuminationis; *color* est objectum *visus*, tanquam potentiæ, sed non nisi respectu visionis; timor & audacia sunt objectum fortitudinis, tanquam habitus moralis seu virtutis, sed non nisi respectu moderationis, quatenus hos affectus fortitudo coercet; objectum Physicæ tanquam habitus intellectualis, scilicet scientiæ, est corpus naturale, sed non nisi respectu demonstrationis aut explicationis, vel quatenus affectiones corporis naturalis explicat de corpore naturali, ac demon-

demonstrat. Secundum est, quod objectum interdum ipsa actione quam terminat producatur; sic virtutes sunt objectum Ethicæ, quia ab Ethica, seu disciplina morum, jam percepta, ipsæ producantur: interdum non objectum ipsum producitur, sed aliquid in eo, vel circa illud; sic charta est objectum scriptoris, non quod scriptor chartam producat, sed quia aliquid puta literas, efficit in charta; sic Deus est objectum Theologiæ, non quod doctrina de Deo percepta ab homine, Deum producat, aut aliquid in Deo, sed quia efficit aliquid circa Deum, nempe producit in homine, cui inest, & cognitionem & cultum Dei, ideoque versatur circa Deum agendo.]

2. *Objectum* proprie est id quod alicujus actionem terminat, unde & terminativum dici solet. Vocatur *objectum*, quia objicitur actioni, ut agens vel id producat, vel aliquid in eo, vel circa illud: ita tabula est objectum pictoris, discipuli sunt objectum præceptoris, quia præceptor versatur & occupatus est circa illos docendo, pictor circa tabulam pingendo.

[3. Habitus practicus, late sumpta hac voce, dicitur tripliciter: vel quia ipse docet objectum suum facere; sic Ethica est habitus practicus, quia docet ipsas virtutes producere; vel quia docet aliquid facere in & ex objecto suo; sic ars sutoria aut sartoria in & ex corio, seu panno docet facere vel calceos, vel vestes: vel quia docet aliquid operari circa suum objectum: ita Theologia docet exercere cultum circa Deum. Omnes hi habitus sunt practici, & Ethica, & ars sutoria, aut alia similis, & Theologia.]

4. Eadem res interdum est subjectum & objectum, sed respectu diverso: est enim objectum respectu operationis & operantis, subjectum respectu accidentium quæ inhærent; sic tabula est objectum pictoris & pictionis, subjectum vero colorum & figurarum; sic corpus naturale est objectum Physicæ, quatenus circa illud versatur explicando, idemque est subjectum suarum affectionum.

[5. Ramus omne objectum retulit ad subjectum, vocatque subjectum occupans vel occupationis, & contradistinguit subjecto inhæsionis & adhæsionis? author noster objectum refert ad adjunctum externum; utrumque sano & suo sensu admittitur.]

6. Cum eadem res & subjectum est & objectum, dicitur objectum respectu operationis circa se occupatæ; subjectum vero respectu existentiæ, hoc est, rerum aut accidentium in sese existentium: sic corpus naturale est objectum respectu explicationis quam circa id instituit Physica aut Physicus; subjectum vero respectu quantitatis, loci, motus, temporis, aliarumque affectionum sibi inhærentium: sic aer est objectum illuminationis, sed subjectum suæ levitatis.

7. Quia utilissima divisio est objecti in materiale & formale,

atque sine ea, objecta habituum intellectualium & disciplinarum ac facultatum intelligi nequeunt, operæ pretium est eam hîc explicare. *Objectum materiale* dicitur, quod pluribus disciplinis est commune, aut circa quod occupantur disciplinæ plures; *formale* est, quod uni disciplinæ est proprium, aut circa quod una tantum disciplina occupatur; hoc vulgo vocatur ratio formalis, & modus considerandi. Sic homo est objectum materiale Physicæ, Ethicæ, Medicinæ, & Theologiæ; omnes enim hæ disciplinæ circa hominem occupantur, sed non eodem modo considerandi; ideoque ratio formalis seu objectum formale hîc est diversum: nam Physica hominem considerat, quatenus est corpus naturale, constans materia & forma, anima & corpore; Medicina, quatenus corpus sanabile; Ethica, quatenus homo virtutibus ornari potest, & à vitiis purgari; Theologia, quatenus particeps vel salutis vel exitii æterni.

[8. Cum disciplinæ sive artes fuerint, sive scientiæ, sive prudentiæ, dicuntur distingui penes objecta, intelligite, formalia, non materialia: ab unitate & distinctione objecti formalis, non materialis, dependet unitas & distinctio omnium disciplinarum, sic & in illo axiomate philosophico, *Potentiæ naturales, seu facultates animæ, distinguuntur per actus & objecta*, intelliguntur objecta formalia, seu modi quibus operantur.]

Quæst. XIV. *Quid est signum?*

Signum est [adjunctum externum] quod sensibus externis seipsum, & id cujus signum est, intellectui [vel phantasiæ] offert. Sic *aurora* est signum orituri solis; *vestigium*, pedis; *hedera suspensa*, venalis vini.

[1. Notandum est, quod omne *signum* sit relatum, & omne signatum, correlatum: ideoque non possunt nec debent confundi: imo relati & correlati naturam evertunt, qui hæc duo invertunt, & ex signo faciunt signatum, ex relato, correlatum; uti faciunt qui in sacra cœna ipsum panem & vinum, signa, volunt esse corpus & sanguinem Christi, res signatas: non aliter atque *vestigium* foret ipse pes, aut *hedera suspensa* venale vinum. Relatum hîc semper est res sensibilis, correlatum, res intelligibilis: quantum autem distant sensus & intellectus, tantum differunt signum & signatum.]

2. Prædicatio rei signatæ de signo, aut est falsa; ut cum dico, fumus est ignis: aut impropria ac tropica, & quidem metonymica per metonymiam adjuncti; ut cum de imagine Principis dicimus, iste est Princeps; aut annulum fidei matrimonialis signum, vocamus fidem ipsam. Tales sunt locutiones

scripturæ

Scripturæ sacræ; Septem boves sunt septem anni, Petra erat Christus, Baptismus est ablutio peccatorum, Panis est corpus Christi.

3. In signo aliquid est sensibile, & aliquid intelligibile. *Hedera suspensa* sentitur, nam videtur; & per illam suspensam intelligimus ibi vinum esse venale.

4. In signo omni duo sunt: aliquid quod sensu scilicet externo percipitur, quod est ipsum signum; & aliquid quod percipitur vel intellectu in homine, vel phantasia in bruto, & est res significata.

5. Signum, vel rem signatam nude significat, ut *hedera suspensa venale vinum*, estque signum materiale dictum; vel rem significatam etiam repræsentat, & vocatur signum formale, quale signum est *pedis vestigium*.

6. Species sensibiles & intelligibiles sunt signa formalia; quia non tantum signant, sed repræsentant etiam rem sensu & intellectu perceptam.

7. Species sensibiles & intelligibiles sunt imagines rerum delatæ ad sensum & intellectum, quibus omnia & sentiuntur & intelliguntur.

8. Notanda hîc etiam est divisio signi in significans tantum, vel confirmans insuper, vel ulterius etiam rememorans. Signum significans simpliciter, est fumus respectu ignis: confirmans insuper, vocatur sigillum; sic principis sigillum appensum mandatis publicis, etiam signat & confirmat voluntatem principis: signum ulterius rememorans, est, quod nos ducit in memoriam rei absentis ac præteritæ; ut Sacramentum, quod est signum triplici isto modo; sic Baptismus & signat ablutionem à peccatis per sanguinem Christi, & confirmat eam partam, & rememorat eandem; sic Sacramentum Cœnæ, est signum & significans, & confirmans: & rememorans corpus Christi crucifixum, & sanguinem fusum.

Quæst. XV. *Quid est circumstantia?*

Circumstantia est [adjunctum externum] quod circa rem est, sive adjacet, aut appositum est.

Circumstantia) se valde late extendit, diciturque id, quod præter objectum & signum, aliquo modo ad aliud ordinatur aut aliquo modo ad illud refertur.

CAPUT XX.

Quæst. I. *Atque hactenus de affectionibus simplicibus. Quas vocas affectiones conjunctas?*

Quæ pluribus rebus conjunctim conveniunt: quales sunt, convenientia, diversitas, oppositio, & ordo.

Una

Una enim res dici poteſt alterius genus, pars, cauſa, ſu[b]jectum, &c. at uni rei ſeorſim, ut eſt una, non pote[ſt] tribui convenientia, diverſitas, oppoſitio, aut ordo.

1. *Affectiones* rerum, capite 10 hujus libri enarratæ, quas intellectus hominis deprehendit ineſſe rebus ex rerum diſpoſitione in categoriis facta, propter mutuam rerum inter ſe habitudinem, fuerunt diviſæ in ſimplices & conjunctas: ſimplices fuerunt, quæ ſingulis rebus conveniunt, id eſt, quarum unaquæque in una invenitur re; ita, eſſe *cauſam* convenit patri, rei uni, eſſe effectum, filio, rei item uni; licet hic aliqua ſit habitudo gignentis ad genitum; ſed affectio conjuncta eſt, quæ, ut ſit, duo exigit; neque unquam invenitur in re una, ut eſt una: ideoque Deus, ante creationem mundi, nec convenit cum alio, nec diverſus fuit ab alio, nec oppoſitus alii, nec ordinem habuit ad aliud, quia nihil erat præter ipſum ſolum & unum, in quem ut talem, non potuit cadere *convenientia, diverſitas, oppoſitio aut ordo.* Itaque affectio conjuncta ut detur, ſemper requiruntur duo: unum enim non convenit, nec unum ut unum diverſum eſt, aut oppoſitum, aut ordinatum.

[2. Affectiones conjunctæ ſunt affectiones thematis ſimplicis, quia conveniunt duobus pluribuſve thematibus ſimplicibus inter ſe collatis, non tamen enunciatis.]

Quæſt. II. *Quid eſt convenientia?*

Convenientia eſt, qua plura, aut quaſi plura, uniuntur.

1. *Uniuntur*) ſcilicet inter ſe, ſed in tertio.

[2. *Plura, aut quaſi plura*) opponuntur. *Plura* dicuntur, quæ revera, & ipſo actu ac de facto ſunt multa, à parte ipſius rei, & non per mentis intellectionem: *quaſi plura* dicuntur, cum quod unum eſt, ſeſe offert intellectui ut multa aut plura, quia multis ac pluribus intellectionibus ab intellectu apprehenditur, at revera non eſt multiplex, aut multa, ſeu plura entia, ſed unum quid. Quod autem unum ens ab intellectu humano apprehenditur multis ac pluribus conceptibus, ejus ratio eſt ac cauſa, ſola intellectûs noſtri finitas atque imperfectio, qua fit ut rem unam non poſſit uno ſæpe conceptu intelligere.]

[3. Illa rerum inter ſe *unitio* vel fit à parte entis, vel à parte mentis: prior habet locum cum illa quæ uniuntur ſunt *quaſi plura*; poſterior fit, cum extrema quæ uniuntur ſunt actu *plura:* atque hinc ortum ducit convenientia rei & rationis.]

[4. *Convenientia* quæ habet actu extrema plura, dicitur convenientia rationis; convenientia rationis eſt convenientia plurium in uno conceptu; quæ habet extrema quaſi plura, id eſt

, non nisi per mentem plura, itur convenientia realis; convenientia realis est convenitia unius rei cum seipsa, vel rium rerum, sed subordinarum, in superiori. Prioris explum est, convenientia Petri m Paulo, quod sunt homines: sterioris exemplum est, convenientia Petri juvenis cum seso sene, vel Pauli & hominis, od sint animal. Utraque species convenientiæ ad res prædimentales tantum, non item l Deum aut Trinitatem, applicari debet.]

[5. Quotiescunque duo exema conveniunt convenienia rationis, distinguuntur distinctione reali, & quotiescunque duo extrema conveniunt convenientia reali, distinguuntur distinctione rationis: sic Petrus & Paulus, quia conveniunt in o, quod ambo constent natura humana, seu anima rationali & corpore, quatenus à mente apprehenduntur, ideo quoque inter se distinguuntur distinctione reali; & Petrus senex, quia convenit cum seipso juvene convenientia reali, quatenus nullo intellectu eum apprehendente, idem est realiter cum seipso, distinctione rationis. Hoc utrumque verum est in solis rebus creatis, earumque inter se & convenientia & distinctione; neque applicari debet SS. Trinitati, in qua personæ tres à se invicem distinguuntur distinctione reali, & non rationis: alius enim est Pater, alius Filius, alius Spiritus S. nullius hominis intellectu Deum apprehendente, imo antequam ullus homo aut intellectus existeret; & tamen Pater, Filius, & Spiritus S. conveniunt in una eademque essentia divina (sunt enim unus Deus) convenientia non rationis, sed reali; neque enim sunt unus Deus per rationem, aut quia intellectu hominis sic apprehenduntur, nam fuerunt ab æterno unus Deus, antequam ullus ullius hominis intellectus existeret.]

Quæst. III. *Quomodo dividitur convenientia?*

In simplicem, & analogicam.

1. *Convenientia simplex* est, quando extrema quæ conveniunt sunt duo & tertium in quo conveniunt est unum. *Analogica* est, cum extrema quæ conveniunt sunt plura quam duo, scil. quatuor aut bis bina, & sunt duo tertia in quibus conveniunt.

Quæst. IV. *Quid est convenientia simplex?*

Convenientia unius cum alio in eodem tertio, [vel universali, vel singulari.

1. Ita angelus & homo conveniunt convenientia simplici, nempe in creatione, quia ambo sunt creaturæ.

Quæst.

Quæst. V. *Quid Analogia?*

Analogia est rationum similitudo, sive convenientia plurium cum pluribus in eadem habitudine.

1. *Analogia*) Latinis dicitur *proportio*, quæ vulgo definitur, similitudo rationum. sicut convenientia simplex potest dici ratio: de qua in Arithmetica. Analogia est convenientia binorum in duobus tertiis.

Quæst. VI. *Da exemplum.*

Homo & *bestia* conveniunt in communi natura *animalis*; *mel* & *fel* conveniunt *colore*. Hæc est convenientia simplex. At *auriga* & *gubernator*, *os* & *radix*, sunt analoga; quia ut auriga se habet ad currum, ita se habet nauclerus ad navem; & ut os se habet ad animal, ita radix se habet ad plantam: utrobique est quædam similitudo habitudinis ad aliud.

Quæst. VII. *Quotuplex est convenientia simplex.*

Duplex; Identitas, & convenientia accidentalis?

1. Nota, convenientiam dividi in essentialem, & accidentalem, ac sic dici ratione tertii; non ratione extremorum quæ conveniunt, sed ob tertium in quo conveniunt.

[2. Quotiescunq; hi duo termini, essentialis & accidentalis, dicuntur vel de convenientia, vel de diversitate, duplici sensu possunt accipi; vel ratione extremorum, quæ conveniunt vel diversa sunt, vel ratione tertii in quo conveniunt, vel per quod diversa sunt extrema: hîc sumitur convenientia essentialis & accidentalis sensu postremo.]

3. Tertium illud in quo duo conveniunt, vel est essentia, vel pars essentiæ utriusque extremi, & tum vocatur convenientia essentialis, uno nomine, *identitas*; vel tertium illud, in quo duo conveniunt, est accidens, & vocatur *convenientia accidentalis*.

Quæst. VIII. *Quid est identitas?*

Identitas est unitas essentiæ [vel totalis, vel partialis.]

1. Vocula *unitas* non hîc sumitur arithmetice, pro principio numeri; sed metaphysice, pro indivisione entis in se; hoc est, quod essentiam habet non multam aut multiplicem, sed certam, determinatam, unam: sic homo dicitur unus, quia ad essentiam ejus non requiruntur multa corpora, nec multæ animæ rationales; sed unum corpus & una anima rationalis faciunt

[...]unt hominem; ideoque etiam [...] divisione, & uno conceptu [es]sentiali concipi potest. Estque [h]æc unitas hominis, unitas uni[v]ersalis; præter quam est quo[q]ue unitas singularis, qua, verbi [c]ausa, Petrus est unus; ad consti[t]uendum enim Petrum, non re[q]uiruntur quoque plures naturæ Petrinæ. *Identitas est unitas essentiæ* utriusque generis.]

2. *Identitas* clarius definitur, quod intercedat inter extrema ea quæ conveniunt in essentia aliqua aut parte essentiæ communi, ut in ea quasi unum fiant. Exempla statim sequuntur.

Quæst. IX. *Quotuplex est?*

Duplex; subordinata, & coordinata.

1. Hæc subordinatio & coordi[n]atio respicit ordinem prædica[m]entalem rerum; ubi dicuntur *[su]bordinata* quæ sub se invicem, [&] *coordinata* quæ juxta se invi[ce]m, in aliquo prædicamento collocantur.

2. Cum identitas dividitur in [s]ubordinatam & coordinatam, [s]ic dividitur ratione extremo[ru]m, quatenus extrema quæ conveniunt, disponuntur in cate[g]oriis secundum gradus superio[r]es & inferiores. Cum extrema quæ conveniunt sub se invicem ponuntur, & tertium in quo conveniunt ponitur supra utrumque, uti conveniunt homo & animal in eo quod sint viventia, mixta, corpora, substantiæ, est illa convenientia *subordinata*: quatenus vero extrema quæ conveniunt disponuntur in categoriis collateraliter, & in eodem gradu componuntur juxta se invicem, ut cum homo & brutum conveniunt in eo quod sint animal, aut vivens, &c. est illa convenientia *coordinata*: utraque, essentialis.

Quæst. X. *Quam vocas subordinatam identitatem?*

Qua conveniunt superiora & inferiora cum inferioribus in superiori: puta, genus & species, aut species & individua sibi subjecta, in superiori, & vicissim. Sic conveniunt *animal* & *homo*, *homo* & *Socrates*, [in substantia, corpore, mixto, & vivente; [*habitus* & *ars*, *ars* & *Logica* [in qualitate,] &c.

1. *Identitas subordinata* est, ubi extrema quæ conveniunt sunt subordinata. Coordinata est, cum extrema quæ conveniunt sunt coordinata.

2. Per convenientiam subordinatam conveniunt superiora cum inferioribus in superiori, ut *animal* & *homo* in *vivente*, aut in *corpore*, aut in *substantia*.

[5. Convenientia subordinata est convenientia realis, & extrema sunt quasi plura, ac ratione distincta: nam cum Petrus & homo conveniunt in eo quod sint animalia, quod sint viventia

tia; &c. non est alia substantia Petrus, alia homo, nec sunt res diversæ; sed hîc eadem est substantia & Petrus & homo, ideoque & ratione tantum distinguuntur, quatenus diversis conceptibus eandem substantiam, quæ est Petrus & homo, nunc concipio ut Petrum, nunc ut hominem: convenientia tamen ejusdem substantiæ Petri & hominis in eo est sita, quod ambo sint animal, & vivens. &c. Hæc non est rationis, sed realis; quia non conveniunt in animali & vivente, quod à mente convenire concipiantur; sed citra omnem mentis intellectionem, & Petrus est animal ac vivens, & homo item; utrumque parte sui, nullo intellectu cogitante.

Quæst XI. *Quotuplex est identitas coordinata?*
Triplex: numerica, specifica, & generica.

1. Coordinata vulgo dicuntur disponi collateraliter, quia à latere sibi invicem junguntur; sic conveniunt homo & brutum in animali; Petrus & Paulus in homine, in categorico ordine.

Quæst. XII. *Quid est identitas numerica?*
Qua unumquodque individuum convenit cum seipso. Sic *Socrates* est idem numero homo qui fuerat *puer*.

1. *Identitas numerica* individui dicitur, quando eadem numero manent partes essentiales: sic idem numero homo est, cum eandem numero animam & idem numero corpus retinet aut recipit; & sic idem numero homo resurget, quia ejusdem numero constabit animæ & corporis.

2. Dicitur *Socrates senex idem numero* esse cum Socrate juvene, quia essentia Socratis senis & sui ipsius juvenis una eademque essentia est.

[3. Nonnulli Philosophorum existimant ad numericam identitatem sufficere, si eadem numero maneat forma, licet materia aut mutetur aut annihiletur, quia non per materiam, sed per formam, res est id quod est, & individuum est individuum; hinc dicunt, eundem numero Petrum resurrecturum, quia ipsius forma, anima ejus rationalis, eadem numero post mortem manet, licet ejus materia, corpus, multis immutetur modis, imo licet annihiletur. Ego tamen existimem, ad individui identitatem numericam requiri quoque materiam eandem numero, quia hæc tam est essentialis individui pars quam forma; &, ut idem numero resurgat Petrus, præter animam ejus eandem superstitem requiri ut suum idem numero addatur corpus: quia diserte inquit Apostolus 1. Corinth. 15. *hoc corruptibile induet incorruptibilitatem, & hoc mortale immortalitatem*; quod non de anima, sed de solo corpore intelligi potest.]

4. Idem-

[4. Identitas numerica est convenientia realis, & extrema sunt quasi plura, ac ratione tantum distincta : nam *Socrates senex* non est alius homo quam Socrates *puer*, & convenit cum seipso, quod idem sit homo, & juvenis & senex, idque nullo intellectu cogitante, à parte sui; adeoque est convenientia realis : attamen ideo Socrates bis apprehenditur, semel ut juvenis, semel ut senex; & ideo quasi geminum extremum est : verum quia à parte rei non est geminus Socrates, sed à ratione bis tantum apprehensus, ideo distinctio inter Socratem senem eundemque juvenem, est distinctio rationis.]

Quæst. XIII. *Quid specifica ?*

Qua plura individua [ejusdem speciei] conveniunt in eadem specie, [scil. infima :] ut, *Socrates* & *Plato* in natura humana.

1. *In eadem specie*) id est, in communi natura specifica: ut Bucephalus & Hirpinus in natura equina, Melampus & Phylax in natura canina.

[2. *Identitas specifica* est convenientia rationis; & extrema quæ conveniunt, scil. individua ejusdem speciei, sunt actu plura, & realiter inter se distincta. Ut autem hæc convenientia rationis semel intelligatur, notandum est, intellectui primum occurrere singularia; quia illa primum deferuntur ad sensus, quorum subsidio in intelligendo utitur intellectus : hic, contemplando singularia, deprehendit primum ea inter sese distingui à parte rei, & unum non esse aliud, Petrum non esse Paulum; deinde deprehendit quoque ea in multis convenire, quæ verbi causa, Petro & Paulo sunt communia, ut, quod intelligant & ratiocinentur, velint & nolint, animam habeant rationalem & corpus; licet forte in uno anima rationalis sit prædita virtute, in altero sit infecta vitiis & corpus unius sit forte sanum aut procerum, alterius sit morbidum aut brevis staturæ. Cum nunc intellectus, singularibus apprehensis atque inter sese comparatis, naturam illis communem intelligit, abstractis abstractione simplici, id est, præcisis, & non intellectis differentiis singularium propriis, (verbi causa, apprehensa natura humana, anima rationali & corpore, communibus Petro & Paulo, abstractis sanitate & longitudine, morbo & brevitate) oritur inter Petrum & Paulum, respectu naturæ humanæ, in qua tanquam in tertio conveniunt, convenientia, sed rationis, quia exurgit post triplicem intellectus actionem; 1. Post apprehensionem simplicem Petri & Pauli, tanquam singularium. 2. Post eorundem comparationem, quoad illa quæ sunt singulis propria, & quæ utrique communia. 3. Post naturæ communis utrique abstractionem simplicem, ac præcisionem

cisionem ab illis quæ sunt singulis propria: tali modo, per hasce tres intellectus humani operationes, fiunt omnia entia rationis & universalia.]

Quæst. XIV. *Quid generica?*

Qua plures species [sive infimæ, sive subalternæ] eorumque individua conveniunt sub eodem genere, vel proximo, vel remoto: ut, *homo* & *equus*, *Bucephalus* & *Alexander*, sub *animali*; *homo* & *equus*, *planta* & *lapis*, sub *corpore*.

1. *Individua*) hîc intelliguntur diversæ speciei, ut apparet in exemplis subjectis in textu.

[2. Hîc iterum est convenientia rationis, quia per triplicem jam statim explicatam intellectûs operationem exoritur; extrema sunt actu plura, & non per rationem sed à parte rei sunt realiter inter se distincta; homo enim est alia substantia, & aliud animal, quam *equus*.

Quæst. VX. *Quotuplex est convenientia accidentalis?*

Duplex; interna (quæ iterum in paritatem & similitudinem dividitur) & externa.

3. Intelliguntur hîc accidentia, tum quæ opponuntur substantiæ, quæ dicuntur & sunt prædicamentalia, quo modo in accidentibus conveniunt *paritas* & *similitudo*; tum quæ opponuntur essentiæ, quæ dicuntur & sunt accidentia prædicabilia: quo modo conveniunt accidentibus quæ conveniunt convenientia externa.

2. Omnis *convenientia accidentalis*, tum interna, tum externa, est convenientia rationis, quia extrema, quæ conveniunt, sunt revera & actu plura.

3. Convenientia accidentalis interna est, quando tertium illud, in quo duo conveniunt, est adjunctum utriusque internum, uti est quantitas & qualitas.

Quæst. XVI. *Quid est paritas?*

Paritas est convenientia in quantitate. Paria dicuntur quæ æque magna sunt.

1. *Paritas*) est proprie convenientia in quantitate discreta, & *æqualitas* in quantitate continua; sic duo domini & duo servi sunt pares, & conveniunt numero binario; duo homines ejusdem staturæ sunt æquales, & conveniunt magnitudine.

Quæst. XVII. *Quid similitudo?*

Similitudo est convenientia in qualitate aut in passione.

Simi-

Similia dicuntur, quæ eadem qualitate affecta jam sunt, aut etiamnum afficiuntur.

1. Sic ovum ovo simile est, quia colore conveniunt.

2. *Passio*) hîc opponitur actioni, non vero est tertia species qualitatis.

Quæst. XVIII. *Quid est convenientia externa?*

Convenientia externa est convenientia in causis, effectis, subjectis, aut adjunctis externis; hoc est, quæ non pertinent ad essentiam. Sic *duo fratres germani* conveniunt *causa efficiente*; *pluviæ & grando, materia*, [*remota*] *artifices ejusdem professionis, effectis*; *virtutes & vitia, subjecto*; *ægritudo & amor*, *signo*, nempe pallore.

1. Adjectivum illud *externis*, non tantum debet intelligi de *adjunctis*, cui voci apponitur, sed & de causis, &c. quæ antecedunt. *Duo fratres efficiente*, quia eosdem habent parentes; *pluvia & grando materia*, quia ambæ constant ex vaporibus humidis: *effectis*, ut *duo fabri*, quæ eandem exstruunt domum; *subjecto*, scil. animo aut voluntate; *pallore*, quia & *æger* pallet, & qui amat.

CAPUT XXI.

Quæst. I. *Quid est diversitas?*

Diversitas est, qua res à se invicem distinguuntur.

1. Sicut Deus, res una, cum aliis voluit convenire in multis, ita idem ab aliis voluit distingui in multis, & ipsas res distingui inter se. Hæc rerum à se invicem distinctio dicitur *diversitas*.

Quæst. II. *Quotuplex est diversitas?*

Duplex; alia essentialis, alia accidentalis.

[1. *Diversitas essentialis* est, qua res distinguuntur essentia tota, aut parte essentiæ: *accidentalis*, qua distinguuntur accidentibus. Diversitas *essentialis* dicitur, quando illud tertium, quo extrema duo inter se distinguuntur, est vel essentia, vel pars essentiæ; *accidentalis*, quando est accidens. Prioris exemplum est, animal & color, item homo & brutum; illa differunt tota essentia, hæc parte essentiæ. Posterioris exemplum est, Petrus doctus & Paulus indoctus, qui differunt accidentibus, doctrina & ignorantia.]

[2. Quæ differunt essentia, vel sic differunt, ut nulla sui parte essentiali conveniant, uti animal & color; vel ut aliqua parte essentiali conveniant, alia distin-

guantur, uti homo & brutum; vel tota essentia conveniant, & tamen differant essentia, quatenus hæc essentia unius non est essentia alterius, uti differunt Petrus & Paulus.]

[3. Distingui solet in philosophia Aristotelica inter hæc duo, *differre essentialiter*, & *differre essentia.* Essentialiter differunt, quæ partem essentiæ habent communem, & partem essentiæ diversam, ut aliqua pars essentiæ sit in uno quæ non est in alio: sic differunt duæ species, homo & brutum; nam corpus habent commune, quod est una pars essentiæ scilicet materia utriusque; sed formam, alteram essentiæ partem, habent diversam, homo animam rationalem, brutum irrationalem. Differunt essentia quæ nullam partem habent essentiæ diversam, nec materiam nec formam; ut duo individua Petrus & Paulus, ambo enim habent corpus, & animam rationalem. In quo igitur differunt? Resp. quod essentia Petri non sit essentia Pauli, quia nec corpus nec anima Petri, sunt aut corpus aut anima Pauli.]

Quæst. III. *Quomodo dividitur diversitas essentialis?*

In subordinatam, & coordinatam.

1. *Diversitas subordinata* dicitur, quando illa quæ distinguuntur, in ordine prædicamentali collocantur sub se invicem; & *coordinata*, quando illa quæ distinguuntur, ponuntur juxta se invicem in scala categorica: itaque hæc divisio intelligitur ratione extremorum, quæ, cùm sub se invicem sunt posita, dicuntur differre diversitate *subordinata:* quando juxta se invicem, *coordinata.*

2. Diversitas subordinata est diversitas rationis, quia extrema, quæ differunt, ratione differunt; diversitas coordinata est diversitas realis, quia ejus extrema distinguuntur distinctione reali.

[3. Antequam species diversitatis essentialis explicentur, tenenda est usitatissima divisio distinctionis, in distinctionem rei & rationis: distinctio rei dicitur, qua duo à se invicem sunt diversa, & differunt à parte rei, etiamsi ab intellectu non intelligantur; distinctio rationis est, quando unum ens concipitur distinctis ac dissimilibus conceptibus, ut unus ejusdem rei conceptus sit distinctus ab altero, & dissimilis alteri; sic ut à parte sui non sint duæ res distinctæ, sed ut una eademque res bis apprehensa à ratione, sic per eam distinguuntur. In priori distinctione extrema sunt actu plura: in posteriori, sunt quasi plura. Prioris exemplum est, Petrus & Paulus, qui, nullo intellectu eos apprehendente, sunt diversi homines, diversaq; entia, & differunt à se invicem diversitate reali sive rei: posterioris exemplum est, Petrus & homo, quæ duo extrema distinguuntur non distinctione rei, quasi sint diversæ res, diversæ substantiæ, sed eadem

eadem substantia est Petrus & homo; sed distinguuntur ratione, quatenus idem Petrus bis concipitur, semel ut homo, in quantum constat natura humana, anima rationali & corpore, quæ ipsi c m Paulo aliisque hominibus est communis, semel ut est Petrus, quatenus naturam habet sibi propriam, qua anima rationalis & corpus Petri sunt ejus, & non Pauli: conceptus autem quo Petrus concipitur ut Petrus, non tantum distinctus est, sed & dissimilis conceptui quo idem concipitur ut homo; quemadmodum & dissimilis conceptus est, cum idem Petrus concipitur ut animal, ut vivens, ut mixtum, ut corpus, ut substantia, quæ tamen omnia distinguuntur à Petro, non rei, sed rationis distinctione.]

4. Duplex est rerum esse: unum, quod in se habent, etiamsi nec intelligantur nec proferantur, & hoc vocant esse reale; alterum, quod habent, non nisi intelligantur, & hoc vocant esse intelligibile. Huic fundamento innititur hæc divisio distinctionis, in rei & rationis; nam distinctio rei dicitur, qua res distinguuntur in se, secundum suum esse reale, quod habent nemine cogitante, extra omnem mentem intelligentem; quo modo distinguuntur Petrus & Paulus: distinctio rationis rebus competit in quantum intelliguntur, seu concipiuntur, & secundum esse suum intelligibile; ita distinguuntur in Petro homo & animal, quatenus Petrum intelligendo ut hominem, aliud concipio quam eundem intelligendo ut animal; nam concipiendo eum ut hominem, intelligo eundem esse rationalem, quod non intelligo, concipiendo eundem ut animal; & tamen homo & animal in Petro non faciunt distincta entia realia, ideoque nec realiter distinguuntur, sed ratione tantum.]

Quæst. IV. *Quid est diversitas subordinata?*

Qua superiora differunt & inferiora à se invicem; puta, genus ac species, & species atque individua sibi subjecta, à se mutuo; & vicissim. Sic differunt *animal* atque *homo* aut *bestia*; *homo* atque *Socrates* aut *Plato*.

1. *Diversitas subordinata* est diversitas essentialis, quia superiora & inferiora parte saltem essentiæ differunt, ita aliquid est in essentia hominis aut bruti, puta τὸ rationale aut irrationale, quod non est in essentia animalis; hæc enim absolvitur eo, quod sit substantia corporea, mixta, vivens, sentiens; at hominis essentia, τὸ rationale etiam in se includit.

2. Illud dicitur esse in essentia rei, quod ponitur in ejus definitione: sed in definitione animalis non ponitur rationale, ut quidem in definitione hominis; ergo & rationale non ponitur in essentia animalis, ut quidem in essentia hominis; ideoque animal & homo parte essentiæ differunt.

Quæst. V. *Quotuplex est diversitas coordinata?*

Triplex; numerica, specifica, & generica.

Diversitas coordinata est, qua differunt res ejusdem ordinis, id est, in eodem gradu prædicamentali: ut, Petrus & Paulus, homo & brutum, animal & planta.

Quæst. VI. *Quid est diversitas numerica?*

Qua distinguuntur individua ejusdem speciei [infimæ:] ut, *Socrates & Plato.*

Diversitas numerica est diversitas essentialis: quia essentia Socratis non est essentia Platonis; neque enim corpus & anima Platonis sunt corpus & anima Socratis, sic enim Plato foret Socrates; & quædam conditiones particulares sunt in essentia Socratis, quæ non sunt in essentia Platonis.

Quæst. VII. *Quid specifica?*

Qua distinguuntur species infimæ ejusdem generis, & earum individua; ut, *homo & brutum, Alexander & Bucephalus.*

Diversitas *specifica* est essentialis: quia aliqua pars essentiæ est in homine, scil. anima rationalis, quæ non est in bruto; & vice versa, scilicet anima irrationalis, quæ non est in homine.

Quæst. VIII. *Quid generica?*

Qua distinguuntur genera, tum summa, tum subalterna, eorumque species & individua; ut, *substantia & quantitas, corpus & spiritus, animal & planta, homo & pyrus, Socrates & hæc pyrus.*

(*Genera summa*) differunt tota essentia, subalterna, parte tantum essentiæ; quod patet exemplis subjectis. *Substantia* enim & *quantitas* nec genus habent commune, nec differentiam; nam ens genus non est: at *corpus* & *spiritus* genus habent commune scilicet substantiam, non item differentiam; quia *corpus* est substantia materialis, & *spiritus* immaterialis.

[2. Quando ens dicitur hic non esse genus, intelligitur univocum ac proprie dictum; nam quod sit ens analogum, atque improprie dictum, admitti potest, & communis est sententia.]

Quæst. IX. *Quotuplex est diversitas accidentalis?*

Duplex; interna, (quæ in imparitatem & dissimilitudinem subdividitur,) & externa.

1. *Diversitas accidentalis* est qua res distinguuntur accidentibus; ut Petrus & Paulus, quod alter doctus, alter sit indoctus.

2. Accidens hîc aut opponitur substantiæ, estque hoc vel quantitas vel qualitas, quo sensu diversitas interna dicitur diversitas accidentalis; vel opponitur essentiæ, estque illud quod essentiam alterius nec producit, nec constituit.

Quæst. X. *Quid est imparitas?*

Imparitas est diversitas in quantitate. Imparia sunt, quorum alterum altero majus est aut excellentius.

1. *Imparitas)* est diversitas in quantitate discreta; *inæqualitas* in continua: sic tres equi & quatuor homines sunt impares numero Petrus procerus & Paulus brevis sunt inæquales magnitudine.

Quæst. XI. *Quid est dissimilitudo?*

Dissimilitudo est diversitas in qualitate, aut passione, [prout opponitur actioni.] Et dissimilia dicuntur quæ diversa qualitate jam affecta sunt, aut etiamnũ afficiuntur.

1. Sic paries albus est dissimilis nigro, & homo indoctus docto, sapiens stulto; & aqua quæ calefit, aquæ quæ frigefit.

Quæst. XII. *Quid est diversitas externa?*

Diversitas externa est diversitas in causis, effectis, subjectis, aut adjunctis externis, hoc est, quæ non pertinent ad essentiam. Sic mures à sole geniti ex putredine, different causa efficiente & materia ab iis muribus qui ex semine generantur.

1. Vox illa *externis* referri debet non tantum ad vocem *adjunctis*, sed ad voces etiam præcedentes, *causis*, *effectis*, &c.

2. Faber lignarius differt à sutore & sartore, effectis; morbi corporis à morbis animi, subjectis; visus ab auditu exterisque sensibus, objectis, seu adjunctis externis.

CAPUT XXII.

Quæst. I. *Quid est oppositio?*

Oppositio est pugna rerum.

1. *Oppositio)* differt à diversitate, quod multa sint diversa quæ non pugnent, nec sint opposita; qualia sunt, quæ diversa sunt ac distinguuntur ratione: ut Petrus & homo homo & animal, & quæcunque differunt diversitate subordinata.

[2. Omnia opposita distinguuntur re; ideoque quæcunque distinguuntur diversitate subordinata, ut Petrus & homo, homo & animal, &c. cum distinguantur tantum ratione, non sunt opposita: at illa in quibus est diversitas coordinata, ut inter

ter Petrum & Paulum, hominem & brutum, animal & plantam, substantiam, & qualitatem, cum distinguantur re, omnia sunt opposita.]

Quæst. II. *Quænam res dicuntur pugnare?*

Quæ, neque de se invicem, neque de eodem tertio, secundum idem, ad idem, eodem modo atque tempore, vere affirmari possunt.

1. *De eodem tertio)* scil. singulari; nam de eodem tertio universali, ut de homine, possunt opposita affirmari, ut, doctum esse, & indoctum, etiam *secundum idem*, nempe secundum animam, & sub reliquis conditionibus oppositorum.

2. *Secundum idem)* id est secundum eandem partem, vel naturam.

3. *Ad idem)* id est, ejusdem respectu.

4. *Eodem modo)* id est, eadem vocis significatione.

5. Si contingat opposita de se invicem affirmari, vel de eodem tertio singulari, una ex hisce conditionibus desideratur.

6. *Opposita* sunt, primo, quæ non possunt de se invicem affirmari: sic homo & brutum sunt opposita, quia non potest dici vere, Homo est brutum, aut, Brutum est homo. Secundo, quæ non possunt vere dici seu affirmari de eodem tertio, subjecto singulari scilicet: sic non potest de eodem Petro dici, Petrus est homo, Petrus est brutum. Tertio, quæ licet dicantur vere de eodem tertio singulari, non affirmentur tamen de eo secundum eandem partem vel naturam: sic album & nigrum sunt opposita, quia licet de eodem tertio singulari, Æthiope, affirmentur, non tamen vere affirmari possunt secundum eandem Æthiopis partem; nam Petrus Æthiops (singulare tertium) est albus secundum dentes, Petrus Æthiops niger est secundum manus, pedes, brachia, pectus, & cætera ejus membra nigra. Quarto quæ licet vere affirmentur de eodem tertio singulari, non tamen dicuntur de eodem *ad idem*, seu respectu ejusdem: sic, licet esse patrem & esse filium dicantur de eodem Isaaco, quia tamen non dicuntur de eo respectu ejusdem sunt opposita; nam respectu Abrahami dicitur filius, at ejusdem respectu Abrahami non dicitur pater; contra, respectu Jacobi dicitur pater, sed respectu ejusdem non dicitur filius. Quinto quæ licet juxta omnes priores conditiones de eodē tertio affirmentur, non tamen affirmātur *eodem modo*. id est eâdem significatione: ut, cum esse leonem dicitur de animali effero, & de signo Zodiaci, aut canis dicitur de sidere cœlesti, animali marino & terrestri,

Quæst. III. *Quot sunt species oppositorum?*

Quinque: disparata, contraria, relative opposita, privative opposita, & contradicentia.

1. Nota

[1. Nota, has oppositorum species intelligendas esse de oppositione directa, qualis cadit tantum inter res in prædicamentis dispositas, & in quinque dividitur species. Potest quoque esse oppositio quædam indirecta & obliqua, quæ ad hasce species referri nequit; qualis est inter ens reale & nihil, inter substantiam & nihil, inter hominem & nihil, inter privationem physicam & formam physicam, &c.

[2. Nihil certius est, quam non posse omnia quæ opponuntur, commode referri ad hasce quinque oppositionum species: nam hæc duo, Petrus & nihil, opponuntur, quia non possunt de se invicem affirmari; neque enim licet dicere, Petrus est nihil, aut, nihil est Petrus; nec de eodem tertio singulari, hoc aut illud est nihil, &, est Petrus: & tamen Petrus & nihil non opponuntur disparative, quia in disparatis unum pluribus opponitur, hîc unum uni; nec relative, quia Petrus & nihil non se habent ut relatum & correlatum; nec contrarie, quia non sunt duæ species sub eodem genere plurimum distantes; nec privative, quia se non habent ut habitus & privatio; nec contradictorie, quia sic opponitur Petrus & non Petrus. Quomodo igitur Petrus & nihil opponuntur? Resp. oblique & indirecte, ut addenda foret sexta species oppositionis quinque ejus speciebus ex Aristotele recenseri solitis.]

[3. Distantia essentiæ dicitur, qua res ab aliis discrepant per essentias, naturas, ac definitiones diversas, quamvis eodem contineantur loco, nec eo discrepent: sic corpus & anima Petri in Petro superstite, essentia distant, non loco; in eodem mortuo, & essentia & loco distant: sic in lacte albedo & dulcedo, essentia distant, non loco: & contra fieri potest, ut quæ loco distant non distent essentia; veluti dulcedo lactis & dulcedo mellis, quæ non opponuntur contrarie, quia loco tantũ distant, non item essentia.]

[Nota, hunc comm. esse referendum ad quæst. 6.]

Quæst. IV. *Quid sunt disparata?*

Disparata sunt, quorum unum pluribus opponitur eodem modo; ut, *homo* & *equus*, *album* & *rubrum*. Etenim homo, non equo solum, sed & leoni, lupo, &c. & album non solum rubro, sed & viridi, flavo, cæruleo, cæterisque mediis coloribus opponitur *eodem modo*, hoc est, eodem oppositionis genere, [ob eandem causam.]

[1. Opponuntur *disparate* primo individua plura ejusdem speciei, ut, Petrus, Paulus, Joannes, &c. & plures species ejusdem generis quam duæ, ut animal aquatile, volatile, terrestre; secundo, una species pluribus individuis alterius speciei, ut homo leoni, equo, tauro, &c. individuis brutorum; tertio, quæ sub diversis generibus collocantur, ut homo sub animali

opponitur disparate quercui, cerato, pyro, &c. quarto, genera summa inter se, ut substantia quantitati, qualitati, &c.]

2. *Album* & *nigrum* non sunt disparata, licet album non tantum nigro, sed & rubro & viridi, cæterisque coloribus mediis opponatur, quia non *eodem modo* illi & his opponitur: nam opponitur nigro sic, ut nihil sit in nigro; opponitur cæteris coloribus, ut aliquid albi in iis: itaque non est eadem causa oppositionis utrobique.

Quæst. V. *Cur dicis eodem modo?*

Quia servus opponitur & domino & libero: non tamen dominus & servus disparata sunt: quia servus opponitur domino, relative [& substantive;] libero, contrarie & adjective.]

Quæst. VI. *Quid sunt contraria?*

Contraria sunt duo absoluta, quæ sub eodem genere plurimum distant; ut, *albor* & *nigror, calor* & *frigus, virtus* & *vitium, par* & *impar.*

1. Per vocem *duo,* scilicet entia realia ac positiva, &c. *contraria* distinguuntur à disparatis: per vocem *absoluta*, à relative oppositis: per voces *sub eodem genere* à privative oppositis & contradicentibus, quæ non habent commune genus; intelligitur vero vel genus proximum, vel remotum: per verba *plurimum distant*, non tam intelligitur distantia loci, qua unum, verbi causa, est loco superiori, alterum inferiori, quàm quidem distantia essentiæ, qua essentia unius contrarii discrepat ab essentia alterius, non quidem ex toto, sed ex parte, quatenus aliquid in essentia unius, quod non est in essentia alterius; sic essentia caloris distat ab essentia frigoris, licet quoad locum in eadem aqua tepida conjungantur.

[2. *Alboris* & *nigroris* commune genus est color; *caloris* & *frigoris* commune genus est qualitas prima tactilis; *virtutis* & *vitii* commune genus est habitus moralis; *paris* & *imparis* commune genus est numerus. At contradictoria & privative opposita nullum habent commune genus sub quo sunt: sic ens & non ens, visus & cæcitas, nullum habent commune genus, quodnam enim illud erit?]

Quæst. VII. *Quomodo dividuntur contraria?*

In mediata & immediata.

Quæst. VIII. *Quæ vocas mediata?*

Quæ admittunt medium participationis; ut, *calor* & *frigus, albor* & *nigror.*

1. *Medium*

[1. *Medium participationis*] ...catur, quod particeps est utriusque extremi: quo modo tepor medium caloris & frigoris, ...ia aliquid habet caloris, & aliquid frigoris; sic rubor habet coloris albi aliquid, & nigri aliquid, ideoque est medium participationis inter utrumque.

[2. Distinctio inter medium negationis & participationis peculiarem usum habet in doctrina Ethica de virtute morali, quæ est posita in medio inter duo vitia, non participationis, sed negationis: neque enim liberalis est partim prodigus, partim avarus: sed nec prodigus, nec avarus.]

3. Medium negationis vocatur, de quo utrumque extremum negatur; ut, angelus est medium negationis inter calidum & frigidum, album & nigrum, rectum & obliquum, quia hæc omnia de angelo negantur.

[4. Medium negationis reperitur in omni specie oppositorum, exceptis contradicentibus: in contrariis, non omnibus, sed quibusdam, insuper reperitur medium participationis: at hoc in nulla alia specie oppositorum reperiri potest.]

Quæst. IX. *Quæ immediata?*

Quæ non admittunt medium participationis; ut *par & impar, rectum & obliquum.*

1. Nullus numerus est, qui partim sit *par*, partim *impar*; nulla linea, quæ partim sit *recta*, partim *obliqua*.

Quæst. X. *Quid sunt relative opposita?*

Quæ id ipsum quod sunt oppositorum esse dicuntur, vel alio quovis modo ad illa referuntur; ut, *pater & filius, dominus & servus.*

1. *Pater & filius, dominus & servus*, sunt opposita, quatenus tribuuntur eidem respectu ejusdem (sic enim pugnant) sed si tribuantur diversis, tantum abest ut pugnent, ut potius sese mutuo constituant; sic enim *pater* est qui habet *filium*, & contra: sic, esse *dominum* & esse *servum*, si tribuantur eidem Petro respectu ejusdem Pauli, pugnant; at si esse dominum tribuatur Petro, esse servum Paulo, se mutuo constituunt. Priori modo spectantur hîc relata; posteriori in prædicamentis.

2. Relata hîc considerantur, quatenus suis opponuntur terminis; in prædicamentis vero, quatenus ad suos terminos referuntur sive correlata.

Quæst. XI. *Quid sunt privative opposita?*

Privative opposita sunt habitus & illius privatio.

1. *Pri-*

1. *Privative opposita)* versantur circa idem, non numero, sed genere aut specie, subjectum: sic, quia animali competit visus, illi quoque competit cæcitas.

2. Cum subjectum dicatur idem, vel generica identitate, vel specifica, vel numerica, hîc intelligitur subjectũ idem, vel genere, vel specie, non numero; nam fieri nequit, ut idẽ numero homo, puta Petrus, simul & videat & sit cæcus: sed licet mihi dicere de homine, (aut specie) aut de animali, (aut genere) homo vel animal & videt, & cæcum est, quia non statim, quod verum est de genere uno aut specie eadem, id quoque verum est de uno atque eodem individuo.

Quæst. XII *Quid intelligitur hoc loco, nomine habitus?*

Quodlibet accidens, quod à subjecto suo separari potest; puta, vel potentia naturalis, [secunda scilicet, non prima,] vel habitus in qualitate [primæ speciei,] vel patibilis qualitas, vel operatio [seu actio,] vel habitus in decima categoria.

1. *Habitus* tria significat. 1. *Primam qualitatis speciem.* 2. *Categoriam decimam.* 3. Ut hîc, *quodlibet accidens à subjecto suo separabile*, scilicet, reipsa & naturaliter.

2. Sub tertia significatione comprehenditur habitus primæ & secundæ significationis.

Quæst. XIII. *Quid est privatio?*

Privatio est absentia habitus in subjecto, quod per naturam suam, & per tempus [ac locum] à natura definitum, aptum est habitum recipere.

1. *Privatio)* in genere est absentia formæ, scilicet, accidentalis vel substantialis; quæ si inesse tantum potest, dicitur privatio physica; si vero inesse debet, dicitur privatio logica: quamvis privatio logica proprie sit absentia formæ accidentalis, quia habitus quo subjectum privat est accidens. Intelligitur hîc vero privatio quæ habitum sequitur: ideoque tenebræ quæ lucem nondum conditam præcesserunt, in superficie abyssi, non possunt dici privatio lucis. Præterea, debet subjectum quod habitu privatur, esse tale, ut ejus natura habitum recipere valeat: ideoque lapis non est subjectum idoneum cæcitatis, quia non est lapidis hæc natura, ut videat. Præterea, debet esse tempus certum à natura constitutum, quo subjectum, habitum recipere debet: ideoque ante nonum diem catulus non potest dici cæcus, quia nonum demum diem natura constituit in catulis ad videndum. Denique, debet esse & locus certus quem naturæ

...ra definivit, ut in eo loco ...itus privationi succedere queat; ideoque urinatores sub aqua, ...m non audiunt, non possunt di... ...surdi aut privati auditu, quia ...ura, aquam non destinavit pro ...dio aut loco idoneo audiendi.

2. Forma accidentalis dicitur accidens, quod per omnes materiæ partes se insinuat, ut lux, color, &c. substantialis dicitur substantia, quæ omnes materiæ partes informat, penetrat, pervadit, ut anima respectu corporis.]

Quæst. XIV. *Da exempla eorum, quæ opponuntur privative.*

***Visus* & *cæcitas*, *scientia* & *ignorantia*, *lux* & *tenebræ*, *mo...* & *quies*, *nudum* & *vestitum esse*, &c.**

[1. *Visus* & *cæcitas*) sunt exem...um potentiæ naturalis, tanquam ...bitus, & oppositæ privationis. ...*ientia* & *ignorantia*, scilicet, ...ræ negationis, non pravæ dis...sitionis, sunt exempl m habi...s in prima specie qualitatis, & ...rivationis. Tertium exemplum ...t patibilis qualitatis; quartum, ...perationis; quintum, habitus ...n decima categoria; & oppo...itarum privationum.]

[2. *Quies*) vel antecedit *motum*, vel eum sequitur, tanquam terminus ejus ad quem. Quies quæ motum antecedit in corpore quod motum aliq ando fuit, & moveri solet, est privatio motus, qui inesse debet per naturam corporis mobilis: sed quies quæ antecedit motum in corpore quod solet quiescere, & contra naturam movetur, non est privatio logica, quia non est absentia habitus qui inesse debet, neque enim corpus quiescere solitum, ex natura sua moveri debet; sed est privatio physica motus qui inesse potest. Quies, quæ motum sequitur in corporibus quæ contra naturam moventur, non est privatio; sed tantum in corporibus quæ moveri solent, privatio est, & quidem logica.]

Quæst. XV. *Quid sunt contradicentia?*

Contradicentia sunt ens & non-ens; ut, *homo, non-homo*; *album, non-album*; *videre, non-videre*.

[1. *Contradictio* est omnium oppositionum maxima, quia negat ubique & semper: est insuper mensura reliquarum oppositionum, in iisque includitur, nam quod cæcitas opponatur visui privative, ideo est, quia cæcitas est non-visus; quod albor nigrori contrarie, ideo est, quia albor est non-nigror; quod pater filio relative, ideo est, quia pater est non-filius, respectu scilicet ejusdem; quod homo tauro, leoni, disparate, ideo est, quia homo est non-taurus, &c.]

2. *Contradictio* effertur in terminis vel transcendentibus, ut, *ens* & *non-ens*; vel prædicamentalibus,

talibus, ut, *homo*, *non-homo*.

3. Termini transcendentes sunt, qui transcendunt & transiliunt omnes categoriarum omnium limites ac fines, aut, qui in nullo certo vel uno prædicamento inveniuntur, sed in omnibus; ut, ens, unum, verum bonum: termini prædicamentales sunt, qui in certo & uno reperiuntur prædicamento; ut, homo, longitudo, albor.

4. Contradictio est vel explicita, vel implicita: prior, cum inter terminos contradictionis interponitur particula *non*; ut, homo, non-homo, albor, non-albor: posterior, cum in altero terminorum, ac præsertim prædicato, implicatur & occulte involvitur negatio alterius seu oris termini, puta subjecti; cum dico homo irrationalis, est ac si dixero, homo non-homo; si enim non sit rationalis, non homo; aut, sacrificium incruentum, quod idem est ac sacrificium non-sacrificium, cum nullum sacrificium fiat sine sanguinis missio, sacrificium in quo non funditur sanguis, nec sacrificium; atque hoc vocant philosophi *implicare contradictionem*, vel *contradictionem in adjecto*, vel *oppositum in apposito*: nam ista nale adjectum aut appositum termini, aut incruentum sacrificium utrumque tollit; cum nullus homo sit irrationalis, nullum sacrificium incruentum.

CAPUT XXIII.

Quæst. I. *Quid est ordo?*

ORdo est, secundum quem aliquid altero prius aut posterius, vel etiam simul cum illo, dicitur.

In omni *ordine* est aliquid primum, aliquid medium, aliquid postremum.

Quæst. II. *Quot modis dicitur prius & posterius?*

Quinque modis; tempore, natura, dispositione, dignitate, & cognitione.

Quæst. III. *Quid est prius tempore?*

Quod altero vetustius & antiquius dicitur. Sic *Pythagoras* dicitur prior *Socrate*; & *bellum Trojanum, bello Punico*.

1. *Prius tempore* dicitur vel absolute, quod tota sua duratione prius est; sic Adam prior tempore est Abrahamo, quia ille esse desiit antequam hic cœperit esse: vel secundum quid, quod parte durationis prius est; ut Plato Aristotele est prior, quia ille quidem prius esse cœpit, sed tamen esse non desiit, antequam hic esset.

Quæst.

Quæst. IV. *Quid prius natura?*

Quod prius est, aut existendi consecutione, aut causalitate.

Quæst. V. *Quid vocas prius existendi consecutione?*

A quo non reciprocatur existendi consecutio. Sic *animal* prius est *homine*, & *numerus binarius*, *ternario*: posito enim homine, ponitur animal, at posito animali, non necesse est poni hominem; similiter posito ternario numero, binarius quoque ponitur, posito binario, non necesse est poni ternarium.

1. Dicitur *reciprocari existendi consecutio*, quando duorum terminorum unus alterum infert, & vice versa, idque in legitima consequentia, ratione existentiæ utriusque: qualis reciprocatio locum habet inter causam emanativam & effectum, subjectum & proprium, relatum & correlatum; nam, licet mihi inferre, & quidem recte, existit sol, ergo & lux; existit ignis, ergo & calor; existit aliquis pater, ergo aliquis existit filius.

2. *Reciprocari* proprie dicitur serra, quæ à fabris lignariis findendo lignum sursum ac deorsum trahitur, ut modo pars serræ infra, modo supra lignum appareat, & sic locum suum mutet: hinc translata vox est ad philosophiam, significatq; transmutationem & transpositionem subjecti in locum prædicati, & vice versa, in enunciatione; ut omne animal sentit & omne sentiens est animal, quæ vulgo dicitur conversio: significat quoque unius enunciationis cum alia illationem mutuam; existit sol, ergo & lux; existit lux, ergo & sol. Quando non licet sic inferre mutuo, dicitur ab uno termino ad alium non reciprocari existendi consecutio; à quo autem termino ad alterum talem illationem facere non licet, ille est prior altero quoad existendi consecutionem: sic quamvis licet dicere, existit homo, ergo & animal; quia omnis homo est animal: non tamen licet dicere, existit animal, ergo & homo, quia non omne animal est homo; ideo animal prius est homine quoad existendi consecutionem.

3. *Prius existendi consecutione* est, quod ponitur alio posito, & quo posito aliud non ponitur: sic, ponitur animal posito homine, sed non ponitur homo posito animali. Ideoque, quamvis liceat dicere, est homo, ergo est animal; non valet tamen reciprocatio consequentiæ: existit animal, ergo existit homo: quia potest existere aliud animal quam homo, scilicet brutum. Hoc modo prius est omne genus sua specie, & omnis species suo individuo, & omne universale singulari.

Quæst.

Quæst. VI. *Quid vocas prius causalitate?*

Quod reciprocatur secundum existendi consecutionem, & alterum quomodocunque causa est cur alterum existat. Sic *sol* est prior sua *luce*; non tempore, sed natura sive causalitate.

[1. Illa *reciprocantur secundum existendi consecutionem*, quæ sese mutuo inferunt, & ex se invicem inferuntur: sic dico, est *sol*, ergo est *lux*; est *lux*, ergo est *sol*. Sol tamen prior est natura luce, quia est causa lucis.]

2. Cavendum est serio, ne illa quæ sunt simul tempore, putentur esse simul natura; nam multa eodem tempore, imo & momento, existunt, quorum tamen alterum altero prius est natura, & quidem causalitate: sic materia prior est quantitate natura, & tamen simul tempore cum ea; sic simul tempore sunt ignis & calor suus qui in se est, sol & lux, omne subjectum & proprium; & tamen ignis calore, sol luce, & subjectum proprio sunt priora natura ac causalitate, quia sunt causæ emanativæ reliquorum, tanquam effectuum. Huc referri debet prioritas ordinis in Deo, quando Pater dicitur prima persona, Filius secunda, Spiritus Sanctus tertia, & in transcendentibus, quando dicitur ens prius unitate, veritate, bonitate: non tamen Pater est causa Filii, nec uterque causa Spiritus Sancti, nec ens causa unitatis, veritatis, bonitatis; sed cum aliquis sit tamen utrobique ordo, ad nullam speciem ordinis vel prioritatis commodius referri possunt, quam ad hanc. Hinc ortum [...]que duxit hæc loquendi f[...] la, inter disputandum phi[...]phis usitata, qua illa qu[...] simul tempore, se dicunt di[...]guere secundum momenta [...] instantia naturæ, ac signa ra[...]nis, quatenus ratio human[...] illis, quorum neutrum al[...] prius est tempore, unum ta[...] prius & in momento pri[...] concipit, quam alterum: ita[...]cunt, priorem esse essentia[...] Dei, potentia, sapientia, &c. [...] unitate, veritate. &c. quia [...]tio hominis prius essentia[...] Dei, quam ejus potentiam, [...] ens prius quam unitatem, co[...]cipit.]

[3. Cum ratio hominis, il[...] quæ sunt simul tempore, vel [...] æterno, concipit distinctis [...] tantum conceptibus, sed tem[...]ribus, dicuntur illa philoso[...] distingui juxta vel secund[...] diversa signa, momenta, aut [...]stantia rationis, quæ alii voca[...] naturæ; quia licet, verbi ca[...] simul sint tempore *sol* & *lux*, [...] tura tamen utriusque ex[...] solis, ut causæ & principii, [...]cis, ut causati & principiati, [...] prius concipiatur sol quam lu[...] sic, quamvis omnia Dei attri[...]buta simul sint ab æterno [...] Deo, natura tamen Dei ex[...] ut prius concipiamus attrib[...]tum simplicitatis aut perfectio[...]

...tis, quam immutabilitatis, quia ...c per illa demonstratur & di-...nci hi rationis humanæ con-...ptus, formati distincto tempo-...de rebus, quæ vel tempore vel ab æterno sunt, simul nobis pepererunt illa vel naturæ vel rationis instantia, momenta, & signa philosophis dicta.]

Quæst. VII. *Quid est prius dispositione?*

Quod minus abest ab initio: Sic *exordium* prius est cæteris partibus in oratione.

Illud *minus abest ab initio* quod est propius initio.

Quæst. VIII. *Quid prius dignitate?*

Quod præstantius est. Sic *magistratus* prior est *subditis*, *...minus servis*, *pater liberis*.

Quæst. IX. *Quid prius cognitione?*

Quod notius est.

Quæst. X. *Quot modis dicitur aliquid altero notius?*

Duobus; vel quoad naturam, vel quoad nos.

1. *Notius quoad naturam,*) est notius cognitione distincta & intellectuali; notius vero quoad nos, est notius cognitione confusa & sensuali. Quia à teneris assuescimus sensuum uti ministerio in cognoscendo: & prius utimur sensibus quam ratione, ideo, quod sensibus est vicinius dicitur prius cognitione quoad nos; quod vero prius intelligitur ratione quam sensu, dicitur notius quoad naturam, quia intellectus in intelligendo sequitur non ordinem sensuum, sed naturæ, & illum quem Deus, author naturæ, posuit in rebus. Quod autem notius est natura, ignotius est quoad nos; & contra. Cognitio sensualis confusa est, quia sensus tantum cognoscunt accidentia, essentias rerum non penetrant; & visus tantum cognoscit colorem & lucem, vel lapidis vel hominis, &c. neutrius essentiam percipit: sed intellectus dicitur distincte cognoscere res, quia ipsas rerum essentias suo lumine pervadit; nam intelligit & materiam & formam, tum lapidis tum hominis, quibus, utriusque essentia absolvitur.

[2. Duo sunt principia res quaslibet cognoscendi, sensus & intellectus; sed modus cognoscendi alter ab altero differt. Quæ enim sensibus cognoscuntur, ea cognoscuntur confuse, quia nullius substantiæ, nec corporeæ nec incorporeæ essentiam, sensus percipit; nam objectum sensuum est vel commune, vel proprium, utrumque accidens; nullum vero accidens nos in substantiæ cognitionem dedu-

deducere valet, quæ à solo intellectu cognoscitur distincte: hic enim cognoscit 1. substantias incorporeas, item universalia, quæ neutra in sensus incurrunt; 2. cognoscit quoque substantias corporeas, non tantum quoad accidentia, sed & quoad essentiam. Atque hinc liquet, quam sit imperfecta cognitio hominis, si ultra sensus non abeat, quemadmodum non abit vulgus hominum, etiam literatorum; pauci enim, judicia quæ de rebus per sensus ab infantia cognitis tulere, ad examen rationis vocant; sed plerique res esse tales judicant, quales dictavit sensus, quod conjunctum est cum maximo errandi periculo: sic enim quis judicaverit solem esse bipedalem, remum sub aqua esse fractum, turrim eminus visam esse rotundam, quia visus sic dictat. Cum itaque maximus errandi magister sit sensus sæpissimeque nobis imponat, aut quia organum sentiendi non est bene affectum, aut quia medium non est bene dispositum, aut quia objectum non debite approximatum, atque super substantiæ nullius ... am, sed tantum accidentia ... cognoscat; quis non videt, ... me facere veritatis studiosum ... naturas rerum cognoscendi ... dum, si nihil pro vero ac... accipiat, quod ante rationem ... sum solo sensuum adminiculo cognovit, priusquam illud ... tione expenderit, atque ex... naverit intellectu? & quis ... videt, cognoscendi certitudinem quærendam esse ab intellectu, non a sensu? sic ut, quicunque desideret certam sibi claram ac distinctam rerum compa... notitiam, debeat necessario incipere ab intellectu, & non sensu; quia sensus multa ... cognoscit, & quæ cognoscit, cognoscit, confuse, obscure, & incerto: at intellectus non quidem omnia, sed quædam saltem, ... prima principia, cognoscit firmiter, certo, clare & distincte, & longe plura alia ad quæ sensus non pertingit.]

Quæst. XI. *Quænam dicuntur notiora secundum naturam?*

Quæ natura priora sunt; ut, *universalia singularibus, partes toto, causa effectu*, &c.

Sic genus est notius sua specie, & species individuo, scilicet *natura*: contra, individuum est notius specie, & species genere, *quoad nos*. Sic totum *nobis* notius est partibus, & effecta causis: quam multa enim effecta cognoscimus, quorum causas ignoramus? at partes *natura* notiores sunt toto, & causæ effectis.

Quæst. XII. *Quæ quoad nos?*

Quæ natura posteriora, sensibusque nostris viciniora sunt; ut, *singularia universalibus, totum suis partibus, effectum causis*.

Quæst.

Quæst. XIII. *Quot modis dicitur simul?*

Totidem fere modis, quot prius & posterius dicitur: sed duo modi cæteris usitatiores sunt; simul tempore, & simul natura.

Quæst. XIV. *Quænam dicuntur simul tempore?*

Quæ eodem tempore existunt; ut, *æquales*, & σύγχρονοι, hoc est, *contemporanei*, [ut Aristoteles & Alexander.]

Simul tempore dicitur duobus modis: vel cum duo eodem tempore cœperunt, eodemque desierunt; vel cum alterum altero prius quidem vel cœpit, vel desiit; attamen simul aliquandiu exstiterunt.

Quæst. XV. *Quæ simul natura?*

Simul natura dicuntur primo, quæ reciprocantur quidem secundum existendi consecutionem, sed ita, ut alterum non sit causa, cur alterum existat; ut, relatum & correlatum, puta, *pater & filius*: deinde, quæ in ejusdem generis divisione sibi invicem opponuntur æqualiter; ut, homo & *bestia*.

1. *Pater & filius*] sunt simul natura, quatenus sunt relatum & correlatum; non vero, quatenus sunt homines: nam homo qui est pater, est prior & causa ejus qui est filius; sed non est prius pater, quam alter est filius, neque esse *patrem* in uno (puta Philippo) magis est causa cur esse *filium*, sit in Alexandro, quam esse *filium* in Alexandro, est causa, cur esse *patrem* sit in Philippo.

2. *Homo & bestia*] dicuntur simul natura, respectu nimirum animalis, quia animal de illis simul, id est, æqualiter, prædicatur, nec de uno prius quam de altero: continentur enim æqualiter sub animali, & sub eo simul comprehenduntur secundum quid, scilicet, secundum genus τὸ animal; utrumque, respectu sui invicem, brutum fuerit prius homine. *Pater & filius* dicuntur simul simpliciter.

3. Species dicuntur esse natura simul respectu generis, quando genus uni non magis tribuitur quam alteri, nec una species alteri debet quod naturam ac nomen generis participet; quemadmodum homo non debet bruto, nec brutum homini, quod utrumque sit animal: at, cum ens dividitur in substantiam & accidens, Deum & creaturam, istæ species, respectu entis tanquam generis, non sunt simul natura quia nomen & natura entis magis & prius convenit Deo quam creaturis, substantiæ quam accidenti; & creatura debet Deo, accidens

substantiæ, quod nomen & naturam entis participent. Vel sic; Species alicujus generis, vel ita se habent, ut neutra ab altera dependeat, quemadmodum homo & brutum, & tum genus dicitur æqualiter prædicari de illis: vel ita se habent, ut una depend ab altera, quemadmodum su stantia & accidens; & tum g dicitur prædicari inæqual nam quod ens prædicetur de cidente, hoc accidens debet su stantiæ, quia hæc illius est

CAPUT XXIV.

Quæst. I. *Atque hactenus egimus de thematum simplici categoriis, & affectionibus, quæ ex rerum in categ dispositarum collatione oriuntur: quid porro sequitur?*

INterpretatio thematum simplicium, & affectiones qu intellectus noster vocabulis affingit, ex modo conc ptus suos interpretandi.

1. Logica dirigit & sermonem internum & externum: hactenus ea sumus persecuti, quæ faciunt ad cognitiones nostras dirigendas; sequuntur nunc quæ faciunt ad dirigendum orationem nostram: ut sic discamus non tantum res quaslibet bene intelligere, sed & intellectas aliis bene explicare atque interpretari.

2. Per sermonem externum ab omnibus intelligitur oratio, quæ lingua profertur, auribusq; percipitur: per sermonem internum nonnulli intelligunt ipsas animi nostri cogitationes, alii potius vocabula ipsa sub qui res cogitantur, concipiun intelliguntur: quæ duo hic s distinguenda; nam cogitatio de re aliqua in diversis homi bus possunt esse eædem, & voc bula sub quibus cogitantur diversa; verbi causa, Gal Belga, Hispanus, omnes co piunt homines esse animal ra nale, conceptus de re eade runt iidem, sed vocabula quibus concipiuntur in sing sunt diversa.

3. *Affectiones*] intellige tionis seu vocis, *vid.c.*3.præce

Quæst. II. *Quid est interpretatio?*

Interpretatio est vox articulata, animi conceptus instituto significans.

1. *Vox*] est sonus significativus: significatque vel animi affectus, ut fletus, risus, & vocatur vox inarticulata, quia syllabis & literis, tanquam articulis, non constat; vel signifi animi conceptus seu cogita nes, & vocant *articulata*, q literis & syllabis, tanquam culis constat, ut, homo, ani

2. Qu

2. Quæritur hic, an voces significent non potius res significatas, quam conceptus mentis humanæ. Respondeo: voces, quia primum inventæ sunt ad cogitationes hominum aliis explicandas, primum & proxime significant conceptus animi; sed quia conceptus nulli aut cogitationes instituuntur nisi de rebus, ut voces secundario ac remote significent res conceptas ac cogitatas.

3. Non agitur hic de voce, prout literis constat ac syllabis, quod est Grammaticæ; nec de ea, prout est vel propria vel figurata, quod est Rhetoricæ: sed, prout est index animi, & significat aliquid à mente intellectum ac perceptum, & aliis explicandum, quod est Logicæ.

4. *Ex instituto*) significat vox quælibet; quia pro variorum hominum ac nationum arbitrio, voces vim significandi acceperunt.

5. Instituti & arbitrii humani, quo acceperunt vim significandi voces, interdum ratio quædam dari potest, interdum non potest. Nullum est dubium, quin certa ratione vocibus in lingua Hebræa significationes fuerint impositæ, quæ tamen vel peritissimos ejus in plerisque latent, in reliquis linguis paucissimæ rationes vocum in significando assignari possint, quia ex confusione Babylonica sunt ortæ.

Quæst. III. *Quotuplex est interpretatio?*

Duplex; dictio, quæ est interpretatio simplex; & oratio, quæ est interpretatio composita.

Quæst. IV. *Quid est dictio sive interpretatio simplex?*

Cujus nulla pars significat separatim [scilicet in eadem lingua] ut, *homo, piscis, lapis*.

1. *Nulla pars*) id est, syllaba.
2. *Significat separatim*) scilicet quatenus est pars istius dictionis: ita, quamvis partes hujus vocis, *valebis*, scilicet, *vale* & *bis*, aliquid significent separatim; non tamen id faciunt quatenus sunt partes istius vocis.

Quæst. V. *Quid est oratio, sive interpretatio composita?*

Cujus partes significant aliquid separatim; ut, *homo est animal: piscis non respirat.*

1. *Partes*] id est, dictiones: nam hæ sunt partes orationis.]

Quæst. VI. *Quomodo dividitur dictio?*

In nomen & verbum.

1. Cum Logicis *nomen* & *verbum* dicuntur *dictiones* aut partes orationis, intelligunt nomen casus nominativi, & verbum modi indicativi tantum: quia illud tantum intelligunt

nomen, quod potest habere rationem subjecti, & verbum, quod potest habere rationem prædicati; sed nomina casus obliqui non possunt habere rationem subjecti, nec verba aliorum modorum quam indicativi possunt habere rationem prædicati, quia hæc hujusmodi verba ac nomina nunquam sensum efficiunt perfectum sed imperfectum tantum: at Logici illa nomina & verba tantum habent pro partibus orationis quæ faciunt sensum perfectum.

Quæst. VII. *Quid est nomen?*

Nomen est dictio quæ sine tempore significat, & conjuncta verbo substantivo *est*, effert verum aut falsum; ut, *homo, animal.*

1. Aliud est, tempus non significare, & aliud, *sine tempore significare*: multa nomina significant tempus, ut, *annus, mensis*; multa non significant tempus, ut, *homo, animal*: omnia tamen significant sine tempore quia nunquam significant rem in ali differentia temporis, vel præsentis, vel præteriti, vel futuri.

2. *Nomen*] hîc intelligitur Logicis substantivum tantum, non adjectivum, & nominativi casu non aliorum casuum.

Quæst. VIII *Quid est verbum?*

Verbum est dictio quæ tempus adsignificat, & semper signum est eorum quæ de altero dicuntur; ut, *disputat, currit.*

1. Quando voces, hæ, *disputat, currit*, ponuntur ut exempla verbi, quod est dictio seu interpretatio simplex, sumuntur indefinite, non subintellecto nominativo, sed tantum consignificato tempore præsenti: Belgice melius exponitur, *men disputeret nu, men loopt nu*: nam si subintelligatur nominativus, hic aut ille, sunt exempla interpretationis compositæ, & thematis complexi.

1. *Adsignificare tempus*) est, præter rem significatam denotare temporis differentiam, sub qua res significata esse, fuisse, vel fore dicitur. Exempli gratia *disputatio* est nomen, *disputat* verbum: discrimen est, quod prius vocabulum significet actionem sine tempore, posterius cum tempore.

2. *Signum est eorum, &c.*] i. est, *verbum* est signum prædicati ejus quod prædicatur; nam nomen est semper subjectum, verbum est prædicatum.

3. Præter nomen & verbum nullas partes orationis habent Logici: nam pronomen & participium referunt ad nomen reliquæ partes orationis, Grammaticis dictæ, illis

sunt tales, sed tantum addita-menta orationis, &, ut vulgo loquuntur, συγκατηγορήματα: talia quoque sunt adjectiva.

4. Dictiones Logicis dividuntur in categorematicas, & syncategorematicas. Categorematicæ dicuntur, nomen substantivum nominativi casus & verbum indicativi modi, quia illa tantum de se invicem κατηγορεῖσθαι seu prædicari possunt. Syncategorematicæ dictiones sunt, omnia nomina aliorum casuum, & verba aliorum modorum, item aliæ omnes orationis partes, item adjectiva; atque inter ea specia-tim sic vocatur, *omnis*, *nullus*, *aliquis*, *quidam*, & id genus particulæ, quæ enunciationis quantitatem denotant, de quibus cap. 28.

Quæst. IX. *Quomodo dividitur nomen & verbum?*

Utrumque dividitur in finitum, & infinitum.

Quæst. X. *Quid est nomen aut verbum finitum?*

Quod habet significationem definitam; ut, *homo*, *currit*.

Quæst. XI *Quid infinitum?*

Cujus significationem negandi nota *non* indefinitam facit; ut, *non-homo*, *non-currit*.

1. *Nomen aut verbum finitum* est, quod rem aliquam certam & certo significat, id est, habet certam significandi amplitudinem aut latitudinem, intra quam consistit; ut, *homo*: *infinitum* est, quod non significat rem aliquam certam aut certo, quod non consistit intra certam aliquam significandi latitudinem aut amplitudinem; ut, *non-homo*: hoc enim omnia significat præter hominem, cui apponitur particula *non*.

2. Ex hac nominis ac verbi, tum finiti tum infiniti, definitione, ortum ducit contradictio, quæ est, quando idem nomen aut verbum nunc habet significationem definitam, nunc indefinitam: ut, *homo*, *non homo*; *currit*, *non-currit*.

3. Infinitum nomen & verbum semper cognoscitur per præpositam particulam *non*, ut *homo* significat rem aliquam certam nimirum animal rationale, non brutum, non scamnum, non lapidem, &c.

4. *Currit*] significat aliquid certo, nimirum, non stare, non sedere, non ambulare, non jacere, sed talem formam motus quem *cursum* vocamus.

5. *Non homo*] non significet rem certam: nam scamnum, lapis, planta, & quidquid præter hominem rerum est, est *non-homo*.

6. *Non currit*] non significat aliquid certo: nam significat jacere, stare, ambulare, & omnem, præter τὸ currere, motum & actionem.

CAPUT XXV.

Quæst. I. Quænam sunt spectanda in dictionibus ?

PRimo, etymologia & conjugatio ; deinde, homonymia & synonymia.

1. *Synonymia*] hic non sumitur, ut à grammaticis, pro æquipollentia vocum, quo sensu illis dicuntur ensis & gladius, vocabula synonyma ; sed alio sensu, de quo cap. seq.

Quæst. II. Quid est etymologia ?

Etymologia est ratio vocis in significando ex origine declarata; veluti, cum mutuum dicitur, quasi *de meo-tuum*.

1. Dupliciter vocis significatio, *ex origine declaratur :* vel ut vox composita resolvatur in simplices, vel ut vox derivativa resolvatur in primitivam : exempla utriusque passim sunt obvia.

2. *Etymologia*] logica distinguitur ab etymologia grammatica, quia logica habet rationem significationis, grammatica non item. Ducuntur vero etymologiæ logicæ ab omnibus affectionibus logicis, & notionibus secundis: ex. gratia, à causa efficiente, ut scriptura à scribo ; à materia, ut homo ab humo; ab effecto, ut, consul à consulendo ; ab objecto, ut, logica à λόγ☉, &c.

3. Quæri potest, ac solet, num etymologiæ quoque logicæ ducantur ab oppositis: in quidem vulgo sentiunt, ut, bellum, quasi minime bellum ; parcæ, quia minime parcant vitæ mortalium ; lucus, quia minime luceat, ob arborum densitatem : alii tamen negant, & significandi originem aliunde deducunt ; & in exemplis allatis, bellum volunt dici quasi duellum, uti antiquis bonum dictum fuit quasi donum ; parcæ, quod maxime parcant vitæ humanæ, dum non statim ejus stamina resecant ; lucus, quia maxime luceat per ignem quo in sylvis densissimis sacra comburebantur. Sed nescio, an in omnibus etymologiis quæ ab oppositis duci solent, ex aliqua origine vocum significatio peti possit.

Quæst. III. Quid sunt conjugata ?

Conjugata sunt, quæ vocis [cognatione] & significationis affinitate juncta, terminationis diversitate differunt : ut, *justitia, justus, juste* ; *sapientia, sapiens, sapienter, sapere.*

1. *Conjugatio* hîc non significat flexionem verbi per modos & tempora, sed locum habet in nominibus etiam & adverbiis, quæ à se invicem derivantur; ut in exemplis authoris patet.

2. In *conjugatis* tria sunt observanda; *vocum cognatio*, *affinitas significationis*, & *terminationis diversitas*.

Quæst. IV. *Quot partibus constat conjugatio?*

Tribus; voce primitiva, paronyma sive denominata, & casu.

Quæst. V. *Quid est vox primitiva?*

Vox primitiva est vox abstracta, quæ ab alia voce non est denominata; [ut, *justitia.*]

1 *Vox abstracta*] dicitur, quæ significationem habet simplicissimam ut *justitia*, quæ logicè à nulla alia voce derivatur: nam non justitia à justus, ut Grammatici volunt, sed justus à justitia derivatur; quia justus habet significationem concretam sive complexam, significat enim virtutem istam, & hominem in quo est. Grammatici rationem habent syllabarum, derivant justitiam à justus, quia justitia quadrisyllabum est, & justus dissyllabum: at Logica syllabarum rationem non habet. *Abstractæ vocis* significatio est simplicior, quia plerumque significat nudum accidens, non significato subjecto, ut *justitia*.

2. *Vox abstracta*] dicitur ab abstractione simplici seu præcisionis (quæ quid sit, vide cap. 13. quæst. 8. com. 1.) quia significat aliquid quod quidem est in alio, non tamen connotato, sed præciso eo, in quo est; ut *justitia* significat virtutem nudam, non connotato homine in quo est, & *humanitas* significat naturam humanam, non connotato Petro aut Paulo in quo est. Vel sic, *vox abstracta* dicitur ab abstrahendo, quia significat aliquid quod cum aliis rebus conjunctum est, sive iis insit, sive adsit, ut tamen non significet illas ipsas res: sic *justitia* significat aliquid quod inest justo, non tamen significando ipsum hominem in quo est.

Quæst. VI. *Quid paronyma sive denominata,* [*sive derivativa?*]

Vox paronyma est vox concreta, quæ à voce primitiva sic derivata est, ut ab ea, terminatione sola differat; ut, *justus*.

1. *Vox concreta*] dicitur à concernendo, quia significat aliquid quod concernit aliud in significando, ideoq; illud consignificat

gnificat seu connotat; ut *justus* significat justitiam, sed quæ concernit & connotat hominem in quo est.

2. *Vox concreta* est, quæ habet significationem compositam: ut, *justus*.

3. *Concreta vox*, vel significat substantiam & accidens, ut *justus*, significat enim hominem & *justitiam*; vel significat subjectum & relationem, ut pater, significat enim & hominem & paternitatem; vel significat naturam substantialem & substantiam quæ eam habet, ut homo significat humanitatem, & eum qui eam possidet. Voces *paronymæ* sive *concretæ* sunt omnes voces adjectivæ, ut, doctus, albus, &c. omnes item substantivæ quæ significant relata, ut pater, dominus; omnis enim relatio est abstractum relati, ut, paternitas, dominium. An etiam alia substantiva vocabula, & quæ, sint voces paronymæ, usu addiscendum est, & ex definitione vocis paronymæ dijudicandum.

4. *Vox concreta* dicitur vel à concernendo, quod significatio ejus adhuc aliam rem concernat ac connotet; vel à concrescendo, quod ejus significatio ex duabus figuificationibus concreverit ac coaluerit; ut *justus* significat justitiam, sed quæ est in homine aliquo; ideoque subjectum suum in quo est concernit ac connotat, ejusque significatio conflata est & concrevit ex significatione hominis, tanquam subjecti, & justitiæ, tanquam virtutis: sic & *homo* est vox concreta, quia significat naturam humanam, & simul Petrum aut Paulum, in quo est: itaque significat humanitatem, sed quæ concernit ac connotat subjectum de quo dicitur.

[5. Duobus modis dicitur vox abstracta, vel à connotatione subjecti, vel à connotatione inferiorum. Prioris generis voces abstractæ significant accidens, non connotato subjecto in quo est; ut, *justitia*: posterioris generis voces significant naturam substantialem, non connotatis inferioribus de quibus dicitur; ut, *humanitas*. Totidem modis dicitur vox concreta: vel quæ connotat subjectum; ut, *justus*; vel quæ connotat inferiora, ut, *homo*.

6. Quia *humanitas* non est accidens, non est in subjecto, ideoque non potest abstrahi à connotatione subjecti; neque vox concreta *homo*, potest connotare subjectum verum. Quia *humanitas* est in Petro, Paulo, Joanne, aliisque individuis, homine inferioribus, dicitur abstrahi à connotatione inferiorum; & vox concreta *homo*, dicitur connotare inferiora, Petrum, Paulum, Joannem, de quibus dicitur. At *justitia*, quæ est accidens, abstrahitur à connotatione subjecti; & concretum *justus* subjectum connotat.]

7. *Concreta* sunt, 1. Omnia adjectiva vocabula. 2. Omnia substantiva quæ significant relatum aut correlatum.

8. *Abstracta* sunt, 1. Nomina substantiva in *ia*, ut, *justitia*;

io, ut, *precatio*; in *as*, ut, *veracitas*; in *do*, ut, *fortitudo*; & in alias terminationes desinentia, quæ regulis certis comprehendi nequeunt. 2. Omnia nomina substantiva significantia virtutes & vitia; item relationes.

Quæst. VII. *Quid casus?*

Casus, hoc loco, est adverbium à nomine aut verbo suæ conjugationis deductum: aliàs, casus est quælibet vocis inflexio.

1. *Casus*) apud logicos non uno modo sumitur; interdum significat omnes casus præter nominativum, interdum omnes modos extra indicativum: hîc neutrum notat, sed adverbium aliunde derivatum.

2. *Quælibet vocis inflexio*) seu per casus, genitivum, dativum, &c. ut in nomine; seu per modos, imperativum, subjunctivum, &c. ut in verbo fit.

Quæst. VIII. *Adde exemplum.*

Justitia, *sapientia*, sunt voces abstractæ sive primitivæ; *justus*, *sapiens*, *sapere*, voces concretæ sive paronymæ; *juste*, *sapienter*, casus.

CAPUT XXVI.

Quæst. I. *Quid est vox synonyma sive univoca?*

Quæ res [duas aut plures] significat, quibus ratio essentiæ, sive definitio, communi nomini acommodata, [id est, communi voce significata] est eadem.

1. In *voce synonyma* duo sunt: vox communis pluribus rebus significandis accommodata, eadem; ac *definitio* pluribus rebus significatis accommodata, *eadem*: ut animal respectu hominis & bestiæ; nam & homini nomen animalis, & bestiæ idem competit, & utrique convenit communis definitio animalis, quod sit substantia corporea, vivens, sentiens.

2. *Definitio* dicitur *ratio essentiæ*, quia cum quis interrogatur, quænam est essentia hujus vel illius rei, is recte respondet per definitionem: ut, si quis rogetur, quænam est essentia hominis, apte respondebit, & rationem reddet per definitionem, dicendo, quod sit animal rationale.

3. Vox unaquæque significat *res* in numero plurali, quando significat thema universale; sed significat *rem*, cum significat

ficat thema singulare: ideoque omnis vox synonyma, est universalis in significando, sed non vice versa, ut liquet comm. ult. quæst. seq.

[4. Dicitur aliquid universale multis modis: 1. essendo; sic natura sive essentia hominis est universalis, quia pluribus competit individuis, Petro, Paulo, &c. 2. in causando; quo sensu causa aliqua dicitur universalis, quæ producit effectus plures specie, ut sol & cœlum producunt & viventia & non viventia: 3. in præsentando; hoc modo conceptus, seu species intelligibilis hominis in intellectu, est quid universale, quia repræsentat naturam universalem, & pluribus communem: 4. in significando; & sic dicitur vox quæ plura significat; & hoc modo, hîc vox synonyma dicitur universalis.]

Quæst. II. *Quid vox homonyma, sive æquivoca?*

Quæ, res significat, quibus ratio essentiæ sive definitio communi nomini accommodata, est diversa.

1. In *voce homonyma* duo sunt: 1. Vox communis, pluribus rebus significandis accommodata, eadem; 2. *Definitio*, secundum vocem istam communem pluribus rebus accommodata, *diversa*: ut cum *cancer* sumitur pro morbo, animali, & sidere, nulla hîc definitio communis illis tribus dari potest, cum tamen omnia ista tria communi nomine *cancri* conveniant.

2. Conveniunt vox synonyma & homonyma in eo, quod utrobique una vox significet res plures: differunt in eo, quod sub voce una synonyma detur quoque una definitio communis pluribus rebus significatis; at in voce homonyma non idem, sed ibi totuplex datur definitio quotuplex est unius vocis homonymæ significatio: ita alia est definitio cancri prout hæc vox significat morbum, alia prout sidus; sed non est alia definitio animalis prout significat hominem, nec alia prout notat brutum, sed una eademque animalis definitio convenit utrique.

Quæst. III. *Da exemplum.*

Vox *animal*, cum animali vivo simul & picto tribuitur, est homonyma; quia non est una communis essentia aut definitio vivi & picti animalis: at, cum homini & bestiæ tribuitur, est synonyma; quia una eademque essentia est & definitio animalis, quæ homini & bestiæ cum ipso communi nomine *animalis* communis est.

1. Voces homonymæ sive æquivocæ Latinis dicuntur *ambiguæ*. De voce paronyma actum est quæst. 6. cap. 25.

Quæst. IV. *Quotuplex est vox homonyma?*

Duplex; alia à casu, alia à consilio.

Quæst. V. *Quænam voces dicuntur homonyma à casu?*

Quæ diversis rebus significandis sine causa sunt impositæ: veluti cum *jus* dicitur tum quod sorberi potest, tum quod injuriæ opponitur.

1. *Homonyma à casu* sunt, cum nulla potest dari ratio cur rebus, natura & definitione diversissimis, idem nomen sit impositum; ut, cur *gallus* dicatur de homine & animali.

Quæst. VI. *Quænam à consilio?*

Quæ diversis rebus significandis certa ratione sunt impositæ.

1. *Homonyma à consilio* sunt, cum potest dari causa, cur unum nomen pluribus rebus significandis sit impositum, quia hoc factum est certo consilio; ut, cum *ridere* significat lætitiam hominis, & statum pascuorum vernantium.

Quæst. VII. *Quotuplex est ratio homonymiæ?*

Duplex; alia enim in rebus est, alia in nobis.

Quæst. VIII. *Quotuplex est ea quæ in rebus esse dicitur?*

Iterum duplex; tropus scilicet, & inæqualis attributio generis. Omnia enim vocabula tropica sunt ambigua; veluti, cum *anima* ponitur pro homine, *author* pro libro, &c. Tum etiam vocabula generum, quæ suis speciebus communicantur inæqualiter; ut, *ens*, cum dicitur de substantia & accidente; *sanum esse*, de animali, de cibo, & de urina. Inter vocabula tropica maxime elucent metaphorica: in quibus spectatur similitudo rerum vel simplex, veluti cum homo vafer *vulpes* dicitur, aut homo impurus *porcus*; vel analogica, veluti cum minister ecclesiæ *pastor* vocatur.

1. Cum *tropus* omnis sit mutatio significationis propriæ in alienam, facta ob certam causam, omnis vox tropica significat res plures, ideoque homonyma est, & quidem à consilio,

quia plurium significationum certa subest causa, quæ in Rhetoricis explicari solet; quod etiam ex nominibus troporum sciri potest, ut, metonymia causæ, effecti, &c. synecdoche partis, totius, &c. unde ratio homonymiæ in illis est, quod una vox, causa & effectum, partem & totum, &c. significet: in metaphoricis ratio homonymiæ est similitudo: in ironia ratio homonymiæ est contrarietas.

[2. Vocabula homonyma, *ob inæqualem attributionem generis*, Scholasticis dicuntur analoga analogia attributionis, sed pessime: nam omnis analogia significat similitudinem; at quæ similitudo est inter Deum & creaturam, ratione quorum *ens* est homonymum genus, aut analogum analogia attributionis? certe inter ens infinitum, Deum, & ens finitum, creaturam, inter substantiam, quæ per se subsistit, & accidens, quod non perse subsistit, quænam est similitudo, proportio, aut analogia? Rectius tale genus Aristoteli dicitur ἀφ' ἑνὸς ab uno, πρὸς ἓν ad unum, πρὸς μίαν τινὰ φύσιν ad unam naturam; quia *ens*, ejusque natura, id est, essentia ac definitio magis refertur ad Deum quam ad creaturam, ad substantiam quam ad accidens, imo quod creatura & accidens nomen ac naturam entis participent, hoc est & provenit à Deo & substantia, quæ sunt causæ creaturæ & accidentis.]

[3. Quæ vocabula sunt *homonyma* ob *inæqualem attributionem generis*, ea hanc habent causam homonymiæ, quod genus dicitur prius de una specie quam de altera, idque, quia una species ab altera dependet tanquam à causa: sic *ens* est genus homonymum respectu *substantiæ* & *accidentis*, quia prius dicitur de substantia quam de accidente, & id fit, quia accidens dependet à substantia, tanquam à causa; ut ratio homonymiæ in voce *ens*, sit dependentia accidentis à substantia tanquam à causa: idem dicendum est de ente respectu Dei & creaturæ; hæc enim dicitur & est ens, quia creatura à Deo dependet tanquam à causa. Scholastici vocant tale homonymum seu æquivocum, analogum analogia attributionis.]

[4. Hoc exemplum (*sanum esse de animali, cibo, & urina*) non quadrat; quia *sanum* non est genus animalis, cibi & urinæ, nam nec æqualiter nec inæqualiter ab illis participatur; at vero, vocabulum homonymum ratione generis est, cum species inæqualiter generis nomen & naturam participant, & cum hoc utrumque una species alteri debet: sic accidens debet substantiæ, quod nomen ac naturam entis participet, & creatura Deo; ideoque ens prius & potius dicitur de substantia quam de accidente, & de Deo quam de creatura. Si roges, ad quam homonymiæ speciem referri debeat *sanum*, cum dicitur *de animali, cibo, & urina*, respondeo, ad homonymiam ratione tropi:

...opi: nam *urina* dicitur *sana*, quatenus est signum aut adjunctum sanitatis; *cibus*, quatenus est efficiens sanitatis; *animal*, quatenus est subjectum sanitatis, ubi nullus est tropus.]

5. Quæ sit *similitudo simplex*, quæ *analogica*, explicatum est c. 20. quæst. 4, 5, 6. hujus libri.

6. *Similitudo simplex* rerum est convenientia duorum in eodem tertio, ut vulpis & hominis in astutia: *similitudo analogica* est convenientia terminorum quatuor; verbi gratia ut pastor pascit oves, ita minister ecclesiam.

Quæst. IX. *Quando voces homonymæ dicuntur propter rationem in nobis sitam?*

Cum nomen propinquæ aut charæ personæ indimus liberis nostris, ad conservandam illius memoriam; aut personæ piæ aut illustris, ob spem similitudinis, aut ad exemplum.

Ut cum filio quis indit nomen patris, aut avi, aut patriarchæ, aut regis, aut principis, &c.

CAPUT XXVII.

Quæst. I. *Atque hæc de themate simplici. Quid porrò sequitur?*

Thema complexum, ejusque interpretatio, quæ enunciatio dicitur.

1. Doctrina de *themate simplici*, ejusque interpretatione seorsim fuit tradita sed vero doctrina de *themate complexo*, & ejus interpretatione, scilicet composita, simul traditur, ob rationem quæ datur quæstione tertia.

2. *Thema complexum*) distinguitur ab interpretatione composita, quemadmodum thema simplex ab interpretatione simplici: uti thema simplex fuit, quod simplici & una mentis actione fuit intellectum, interpretatio simplex, qua thema simplex cognitum una dictione à lingua fuit prolatum; ita thema complexum dicitur, quod pluribus mentis actionibus inter sese vel conjunctis, vel divisis (quæ est operatio mentis complexa,) fuit intellectum, & interpretatio composita est, qua pluribus dictionibus in ratione de se invicem vel affirmatis, vel negatis, thema complexum à lingua fuit prolatum. Interim, licet doctrina thematis simplicis & interpretationis simplicis diversis capitibus fuerit explicata, quia diversæ utriusque sunt affectiones; doctrina tamen thematis complexi & interpretationis compositæ iisdem nunc traditur capitibus,

bus, quia eædem sunt utriusque affectiones.

3. Discrimen inter thema complexum & interpretationem compositam est, quod thema complexum dicat respectu rationem cognoscentem, interpretatio composita ad orationem proferentem.

Quæst. II. *Quid est enunciatio?*

Enunciatio est oratio, in qua aliquid [scilicet prædicatum] de aliquo [scilicet subjecto] vere aut falso pronunciatur; ut, *terra est rotunda: mare non est altius terra.*

1. *Enunciatio*) aliis dicitur *propositio*, aliis *axioma*. Est *oratio*, scilicet linguæ, externa, sicut ipsum thema complexum est oratio mentis interna. Porro est *interpretatio composita*, quia ejus partes aliquid significant separatim.

2. *Enunciatio* non recte dicitur *propositio*, quia conclusio in syllogismo etiam est enunciatio, nec tamen propositio; talis enim est tantum major ac minor syllogismi, quæ utraque proponitur, sive præponitur sive præmittitur conclusioni, unde & præmissa vocatur utraque, quia ante conclusionem ambæ collocantur. Nec melius enunciatio dicitur *axioma*, quia hæc vox proprie dicitur de enunciatione quæ propter sui claritatem digna est omni fide & assensu, absque ulla explicatione, quia sola vocabulorum, quibus effertur, significatione hausta, veritas ejus cognoscitur; ut, *totum est majus sua parte*; *bis bina sunt quatuor*, &c. sed non omnis enunciatio tam claræ veritatis est, ut ita facile fidem & assensum impetret, ideoque non omnis enunciatio est axioma.

3. Thema complexum sic dicitur respectu mentis concipientis; respectu vero sermonis externi, sive conceptuum interpretationis, dicitur *Oratio* seu *Enunciatio*, quum res sive conceptus per *orationem* significentur seu enunciationem.

[4. Veritas est vel metaphysica, vel physica, vel ethica, vel logica. Veritas metaphysica est convenientia entis cujuslibet cum principiis suis vel definientibus vel constituentibus: hoc sensu Deus est verus Deus, & Petrus verus homo, & canis verus canis, quia singuli ista possident quibus vel definiuntur, vel constituuntur. Veritas physica est convenientia judicii, seu intellectus judicantis, cum rebus intellectis ac judicatis: sic cum intellectus judicat nivem esse albam, hominem non esse lapidem, judicium ejus est verum. Veritas ethica item & logica, est veritas orationis, non vero entis, ut prima; nec mentis, ut secunda; sed sermonis.]

[5. Principia definientia sunt genus & differentia, quæ cadunt etiam in entia simplicia, ut spiritus, atque adeo in ipsum Deum, qui definiri potest, si non

n perfecte, saltem imperfecte; non per genus proprium & differentiam proprie dictam, per saltem improprie dicta describi potest, qualicunque modo. Principia constituentia sunt materia & forma, quæ cadunt in sola corpora, respondentque generi & differentiæ, in corporibus definiendis. Ergo Deus est verus Deus; quia essentiam habet spiritualem, perfectissimam, immensam, æternam, cæterisque attributis præditam, quibus definitur; sed idolum non est verus Deus, quia non habet essentiam spiritualem, perfectissimam, æternam, nec illis attributis præditam, quibus definitur Deus: sic homo pictus non est verus homo, quia principia constituentia verum hominem non habet, nec materiam, corpus organicum, nec formam, animam rationalem; at Petrus est verus homo, quia utrumque habet,

[6. Vocantur hæ quatuor veritatis species, prima metaphysica, secunda physica, tertia ethica, quarta logica; quia de prima agitur in metaphysicis, de secunda in Physicis, de tertia in ethicis, de quarta in logicis. Præterea & hoc notandum venit, quod veritas metaphysica dicatur simplex, quia est thematis simplicis; at reliquæ tres veritates vocantur veritates complexæ, quia sunt thematis complexi, vel ratione concepti, ut veritas physica, vel ratione prolati, qualis est veritas ethica & logica. Tertio, observandum est, quod omnis hæc quadruplex veritas sit sita in quadam convenientia, seu congruentia, seu conformitate, vel entis cum suis principiis, aut cognoscendi, aut essendi, qualis est veritas metaphysica; vel mentis aut rationis cum rebus conceptis, & de se invicem aut affirmatis aut negatis, qualis est veritas physica; vel sermonis aut orationis, cum aut animo proferentis, qualis est veritas ethica, aut rebus prolatis, qualis est veritas logica; postrema hîc tantum in definitione enunciationis intelligitur, & ei opposita falsitas.]

[7. Oratio dicitur duobus modis vera vel falsa, prout convenerit vel cum mente dicentis, vel cum rebus ipsis, aut prout dissenserit ab alterutro. Quando oratio est conformis menti dicentis, dicitur vera ethice; quando non est conformis menti dicentis, dicitur falsa ethice: quando autem est conformis rebus, scilicet sermone prolatis, est vera logice; quando non est conformis rebus, est falsa logice, exempli gratia, cum quis dicit, *Princeps venit Leidam*, neq; melius sciat, est oratio vera ethice; si quis eandem orationem proferat, & melius sciat, est falsa ethice: si quis dicat, *Petrus est homo*, est oratio vera logice; si quis dicat, *Petrus non est homo*, est oratio falsa logice. Hinc liquet, posse orationem verã ethice, falsam esse logice, & vice versa. Exempli gratia, si quis nesciens Principem venisse Leidam dicat, ut alterum fallat, *Princeps venit Leidam*, ejus oratio est vera logice,

gice, & falsa ethice. contra, si quis ex viro fide digno acceperit, Principem venisse Leidam; qui tamen non venerit, & tum dicat, *Princeps venit Leidam*, ejus oratio est vera ethice,& falsa logice. Hoc loco, in definitione enunciationis, per voces *vere* vel *falso* intelligitur veritas vel falsitas logica: veritas vel falsitas ethica ad ethicam pertinet.]

Quæst. III. *Cur non discernis thema complexum ab illius interpretatione, ut factum fuit in themate simplici?*

Quia eadem species, eædemque affectiones in themate complexo, atque in illius interpretatione sive enunciatione, considerandæ sunt.

Quæst. IV. *Quænam sunt spectanda in enunciatione?*

Species & affectiones.

Quæst. V. *Quænam sunt species enunciationis?*

Primo, simplex & composita: deinde, pura & modalis.

Quæst. VI. *Quid est enunciatio simplex?*

Quæ non potest in plures enunciationes resolvi; ut *Canis latrat: Verres est fur.*

1. Clarius dici potest *enunciatio simplex*, quæ unam tantum habet copulam verbalem *est*; aut uno tantum constat verbo quod vim habet copulæ, ut, *latrat*, id est, *est latrans*: si enim duo occurrant verba aut duæ copulæ verbales, aut unum idemque verbum vel copula verbalis, denuo repetatur vel subintelligatur, est enunciatio composita: sic in illo Virgilii,

Una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis
Africus,---

verbum *ruit*, bis subintelligitur, ac si dixisset, *Eurus ruit, & Notus ruit, & Africus ruit.*

Quæst. VII. *Quæ sunt partes enunciationis simplicis?*

Subjectum & prædicatum.

Quæst. VIII. *Quid est subjectum?*

Cui aliquid in enunciatione simplici tribuitur.

1. *Subjectum* quod opponitur prædicato latius patet quam subjectum quod opponitur adjuncto; dicitur hoc loco subjectum, prior pars in enunciatione, de qua aliquid dicitur; prædicatum vero pars posterior, quæ de altera dicitur. Hoc vero

notan-

notandum est, subjectum & prædicatum non tam ex situ, quam ex sensu, dijudicanda esse, & ex constructione grammatica: ut in illo *Juvenalis* versu,

——*Nobilitas sola est atque unica virtus*, *nobilitas* est prædicatum, & tamen loco ponitur priori, *virtus* est subjectum, & ponitur posteriori: sed constructio & sensus docent nobilitatem dici de virtute, non contra, virtutem de nobilitate.

2. *Petrus est doctus*: ibi *Petro* tribuitur *doctum esse*, sed non tribuitur τῷ *docto*, quod sit *Petrus*; ideo Petrus est subjectum, & doctus prædicatum.

Quæst. IX. *Quid prædicatum?*

Quod alicui in enunciatione simplici tribuitur.

Quæst. X. *Quid ergo de copula verbali est statuendum?*

Copula *est* censetur pars prædicati: ut in hac enunciatione, *homo est animal*, subjectum est *homo*, prædicatum *est animal*.

1. *Copula est*) est quasi forma & anima enunciationis, subjectum & prædicatum sunt quasi materia aut corpus, seu partes integrantes enunciationis.

[2. Forma & materia corporibus, corpus & anima viventibus tribuuntur; sed enunciatio, nec corpus, nec vivens est, unde & quasi materia & quasi forma, vulgo materiale & formale, & quasi corpus ac quasi anima illis tribuuntur. Quemadmodum voci ante tribuimus quasi materiam seu materiale, literas scilicet & syllabas, ex quibus constat, & quasi formam seu formale, vim significandi: sic hic enunciationi tribuimus pro quasi materia seu materiali, subjectum & prædicatum, pro quasi forma seu formali, copulam *est*, ante expressam, aut in verbo quod vim habet copulæ latentem; sic postea syllogismo tribuemus pro quasi materia seu materiali, tres terminos simplices, & tres enunciationes, pro quasi forma, syllogismo formali, figuras & modos.]

Quæst. XI. *An copula est semper enunciatione exprimitur?*

Non: sæpe in verbo continetur; ut, *Socrates sapit*: hoc enim idem est ac, *Socrates est sapiens*.

1. Cum *copula est* in verbo continetur, dicitur enunciatio binaria, quia duabus constat vocibus; ut, *Petrus disputat*: cum à verbo distinguitur, dicitur enunciatio trinaria, quia tribus constat vocibus; ut, *Petrus est disputans*. Si vocula *est* simul

sit copula & prædicatum, ut, *Socrates est*, vocatur *est secundi adjecti*, quia secundo loco ad subjectum adjicitur: nam *est* in hac enunciatione [*Socrates est*) & copula est, & simul prædicatum; nam Socrates est, significat, Socrates est existens. *Est* secundi adjecti est pars enunciationis simplicis, ut hic, Socrates est primum adjectum, *est* secundum adjectum: at cum dico, Socrates est disputans, *est* copula est, & præter Socrates & disputans, tertio loco adjicitur. Si tantum sit copula, & non item prædicatum, ut, Socrates est philosophus, vocatur *est tertii adjecti*, quia *est* tertio loco apponitur, cum primo loco sit subjectum, secundo prædicatum.

[2. *Est* secundi adjecti significat existentiam subjecti: ut, cum dico, Rosa est, significo nunc temporis rosam existere. *Est* vero tertii adjecti significat essentiam, vel substantialem, vel accidentalem, aut potius connexionem attributi essentialis vel accidentalis cum subjecto, licet nec attributum nec subjectum existat in rerum natura: ut, cum dico, Rosa est flos, est rubra; significo, rosæ, licet non existentis, essentiam esse florem, accidens rubedinem.]

[3. Fundamentum hujus commentarii in eo situm est, quod essentia & attributa essentialia, imo & accidentalia, abstrahi possint abstractione simplici, per intellectum hominis, ut metaphysici dicunt, ab omni hic & nunc, id est, loco ac tempore, aut clarius, ab omni existentia quæ non datur in certo loco ac tempore: ita quamvis nunc non existat Homerus, nec existat in Homero nunc esse rationalem, quod est attributum essentiale, nec esse poetam, quod est attributum accidentale, vere tamen dico per *est* tertii adjecti, Homerus est rationalis, & Homerus est poeta, quia significatur connexio tantum utriusque prædicati cum subjecto, quæ vera est, etiam nec subjecto nec prædicato existentibus: at si per *est* secundi adjecti, Homerus est, quia hic vocula significat existentiam, falsum dixero, neque enim nunc temporis in ullo mundi loco Homerus existit.]

Quæst. XII. *Quid est enunciatio composita?*

Quæ constat ex pluribus enunciationibus simplicibus quam una.

[1. Clarius dicitur *enunciatio composita*, quæ plures habet copulas verbales, vel plura verba, sive expressa, sive subintellecta: ut in illo Poetæ, *Et prodesse volunt & delectare poetæ*, verbum (*volunt*) semel subintelligitur; tantundem enim est ac si dixisset, *Poetæ volunt prodesse, & poetæ volunt delectare.*

Quæst.

Quæst. XIII. *Quotuplex est?*

Quintuplex; copulativa, hypothetica, disjunctiva, adversativa, & relativa.

Quæst. XIV. *Quid est enunciatio copulativa?*

Cujus partes connectuntur conjunctione copulativa, *&, que, quoque,* aut simili; ut, *Credidit Abraham Deo, & imputatum ei fuit ad justitiam.*

Partes *enunciationis copulativæ,* imo cujusvis compositæ, sunt integræ enunciationes simplices, quæ singulæ suas habent partes alias, subjectum & prædicatum: ita in exemplo enunciationis copulativæ, prior pars est, *Credidit Abraham Deo,* quæ suum habet subjectum, *Abraham,* & suum prædicatum, *credidit Deo;* posterior pars est altera enunciatio, quæ iterum habet suum subjectum quod subintelligitur (scilicet *hac*) & suum prædicatum, scilicet *imputatum,* &c.

Quæst. XV. *Quid est hypothetica seu conditionalis?*

Cujus partes [vel duæ enunciationes simplices] connectuntur conjunctione conditionali *si*; ut, *Si Deus est, mundus regitur providentia.* Hic prior pars dicitur *antecedens,* altera *consequens.*

1. Accurate notandum est, veritatem *enunciationis hypotheticæ* non consistere in veritate vel antecedentis vel consequentis, sed tantum in utriusque nexu sive connexione, *si*. Ideoque potest enunciatio hypothetica esse vera, ut utraque ejus pars sit falsa, quia connexio vera est; qualis hæc, Si asinus volat, habet alas: nam nec antecedens verum est, scilicet, asinum volare, nec consequens verum est, asinum habere alas, & tamen tota enunciatio hypothetica vera est, quia connexio vera est; quod enim volat, alas habet. Sic contra, potest antecedens esse verum, item & consequens, ut tamen tota enunciatio hypothetica sit falsa: ut, Si Abraham fuit dives, etiam fuit sanctus; hic singulæ partes veræ sunt, Abraham fuisse divitem, Abraham fuisse sanctum, tota tamen enunciatio falsa est, quia connexio falsa est; nemo enim propterea sanctus est, quia dives est. Ergo veritas vel falsitas enunciationis hypotheticæ consistit in veritate vel falsitate vinculi. Vinculum est, quo partes enunciationis connectuntur, colligantur, vinciuntur; estque vel copula *est*, vel verbum in enunciatione simplici; vel aliqua conjunctio in enunciatione composita; ut hic est *si*.

2. Enunciatio conditionalis seu hypothetica nihil ponit in esse, hoc est, non infert esse verum antecedens aut consequens, seorsim sumpta; extra conditionem & conjunctionem conditionalem *si:* ut, cum dico, Si Deus potest mentiri, potest seipsum abnegare, hinc non sequitur verum esse antecedens, quod Deus possit mentiri, aut consequens, quod possit seipsum abnegare; utrumque enim falsum est & blasphemum; attamen enunciatio hypothetica vera est.

Quæst. XVI. *Quid disjunctiva?*

Cujus partes connectuntur conjunctione disjunctiva, *aut*, vel, *sive*, *seu*, aut simili; ut, *Aut justificamur fide, aut operibus.*

1. Ut *disjunctiva* sit vera, partes ejus debent esse oppositæ, & quidem immediate: adeoque hæc falsa est, Aut homo est, aut animal, quia partes non sunt oppositæ; & hæc falsa est, Aut pax est, aut bellum, quia partes hîc quidem sunt oppositæ, sed non immediate, nam induciæ sunt medium quid inter bellum & pacem.

Quæst. XVII. *Quid adversativa?*

Cujus partes connectuntur conjunctionibus adversativis, *quamvis tamen*, *non sed*, & similibus; ut, *Non formosus erat, sed erat facundus Ulysses.*

1. Ut enunciatio *adversativa* sit vera, requiritur utriusque partis veritas; ut, Etsi Abraham fuit dives, tamen etiam fuit pius; ut sit falsa, exigitur tantum alterutrius partis falsitas; ut, Quamvis pius fuit Moses, non tamen doctus, falsa est enunciatio, quia altera pars falsa est; nam Moses erat doctus.

2. Sola enunciatio adversativa non potest ingredi syllogismum, ut pars: reliquæ omnes enunciationum species syllogismi partes esse possunt.

Quæst. XVIII. *Quid relativa?*

Cujus partes connectuntur mutua relatione; ut, *Qualis rex, talis grex: Quod non est compositum, est immortale: Dum spiro, spero.*

Ut enunciatio *relativa* sit vera, requiritur utriusque partis veritas; quod liquet ex exemplis in textu allatis: ut sit falsa, sufficit unius partis falsitas; ut, Quanto fuit doctior Seneca, tanto fuit pauperior, falsa est, quia hæc pars falsa est, Senecam fuisse pauperem; nam fuit ditissimus.

CAPUT

CAPUT XXVIII.

Quæst. I. *Atque hæc de prima divisione: accedamus ad alteram. Quid est enunciatio pura?*

IN qua non exprimitur quomodo partes cohærent; ut, *Homo est animal: Homo non est lapis.*

Exempla subjecta enunciant simpliciter prædicatum convenire subjecto vel repugnare: ita *animal* tantum dicitur convenire cum *homine*, *homo* pugnare cum *lapide*, sic ut modus hujus vel convenientiæ, vel pugnæ, non exprimatur.

Quæst. II. *Quid modalis?*

In qua exprimitur quomodo partes cohærent; ut, *Necesse est hominem esse animal, aut, non esse lapidem.*

1. Quod enunciatio *modalis* sit distincta ab enunciatione *pura*, vel inde liquet, quod cum de Aristotele enuncio eruditionem in enunciatione pura, Aristoteles fuit aut est doctus, verum dico; at si addidero modum necesse, dicendo, necesse est Aristotelem esse aut fuisse doctum, falsum dixero: neque enim eruditio necessariò fuit in Aristotele, sed contingenter tantum; potuit enim non fuisse eruditus.

2. Hic in exemplis, præter subjectum & prædicatum, exprimitur modus quomodo vel conveniant vel repugnent: scilicet *necessario*, non contingenter.

Quæst. III. *Quot sunt modi?*

Quatuor; necesse, impossibile, possibile, & contingens.

[1. Hi quatuor modi deducuntur ex illo primo principio, De qualibet re vera est affirmatio vel negatio; seu aliquid vel est vel non est: quod est, vel ita est ut non possit non esse, & dicitur necessarium; vel ita est ut possit non esse, & dicitur contingens: quod non est, vel ita non est ut non possit esse, & dicitur impossibile; vel ita non est ut possit esse, & dicitur possibile. Deus ita est, ut non possit non esse, ideoque est ens necessarium; creatura sic est, ut possit non esse, ideoque est ens contingens: rosa, quæ nunc non est, potest tamen esse, ideoque est ens possibile: corpus actu infinitum, quod non est, etiam non potest esse, ideoque est ens impossibile. Hi quatuor modi si applicentur enunciationibus, necessaria dicitur, cujus prædicatum ita vere enunciatur de subjecto, ut non possit non enunciari, quæ necessitas significatur per vocem *necesse*; ut, necesse est hominem esse rationalem: enunciatio quæ adjun-

ctum habet modum *contingens*, ita vera est, ut possit esse falsa; ut, contingens est Aristotelem esse doctum: enunciatio quæ habet modum *impossibilem*, ita vera est, ut ejus contrarium implicet contradictionem; ut, impossibile est hominem esse lapidem: enunciatio habens modum *possibilem*, ita vera est, ut ejus contrarium quoque verum esse possit; ut, possibile est hominem esse doctum.]

2. Notandum est, enunciationem modalem constitui per hosce modos, cum enunciantur adjective, non vero, cum adverbialiter. Verbi causa, homo necessario est animal, aut, Petrus contingenter est doctus, neutra enunciatio est modalis: at vero, cum dico, necesse est hominem esse animal, contingens est Petrum esse doctum, utraque est modalis.

3. Isti *quatuor modi* dicuntur modi formales, quia afficiunt formam enunciationis, hoc est, copulam verbalem, aut verbum quod vim habet copulæ. *Modi* qui afficiunt materiam, subjectum & prædicatum enunciationis, ut omnia adjectiva & adverbia, huc non pertinent: ut, pastor bonus ponit animam pro ovibus suis, &, Petrus studet diligenter; hic vocabula *bonus* & *diligenter* sunt modi materiales, quia alter subjectum afficit, alter prædicatum. Notandum autem est semel, subjectum & prædicatum dici enunciationis materiam, & copulam verbalem dici ejus formam.

Quæst. IV. *Quæ sunt partes enunciationis modalis?*

Dictum & modus: ut, in hac enunciatione, *necesse est hominem esse animal*, dictum est *hominem esse animal*, modus, *necesse*.

Dictum) in enunciatione modali semper est enunciatio simplex posita in infinitivo modo, ut in exemplo patet.

Quæst. V. *Quomodo disponendæ sunt hæ partes?*

Ita, ut dictum sit subjectum, & modus prædicatum.

Modus est quasi *prædicatum*, quia cohæret cum copula, quæ in enunciatione pura est pars prædicati; ut, necesse est hominem esse animal. Subjectum hujus modalis enunciationis est, hominem esse animal, prædicatum est, necesse est. Enunciatio pura est, homo est animal, ubi *homo* est subjectum, *est animal* prædicatum: quia vero τὸ *necesse* cohæret cum copula enunciationis puræ *est*, quæ est pars ejus prædicati, etiam τὸ *necesse* in modali enunciatione censetur prædicatum.

2. Hic judicandum est de subjecto & prædicato, non ex situ, sed ex sensu; ideoque quamvis modus ponatur loco priori, quod fit sæpissime, & dictum posteriori, nihilominus modus est prædicatum, & dictum subjectum.

CAPUT

CAPUT XXIX.

Quæst. I. *Atque hac de speciebus, quotuplices sunt affectiones enunciationum?*

Duplices; absolutæ, & relatæ.

Affectiones absolutæ dicuntur quæ enunciationibus singulis in se conveniunt, id est, uni tantum: *Relatæ*, quæ iis conveniunt inter se collatis, id est, pluribus.

Quæst. II. *Quænam sunt affectiones absolutæ?*

Quantitas & qualitas.

1. Hæ voces, *quantitas & qualitas*, non significant hic idem quod significarunt in prædicamentis, ubi fuerunt ipsa themata simplicia; hic autem sunt thematum complexorum affectiones.

2. Cum quærimus, *quanta* sit enunciatio, & *qualis*, ad has quæstiones respondendum est ex divisionibus sequentibus. Itaque cum rogo, *quæ*, *qualis*, *quanta* est enunciatio, vox *quæ* petit cujus sit speciei, simplex an composita, pura an modalis; vox *qualis* an sit affirmans an negans, vera an falsa, necessaria an contingens; vox *quanta*, an sit universalis an particularis, an indefinita an singularis.

Quæst. III. *Quomodo dividitur enunciatio ratione quantitatis?*

In universalem, particularem, indefinitam, & singularem.

Quæst. IV. *Quid est enunciatio universalis?*

In qua subjectum universale accipitur universaliter, hoc est, cum nota universalitatis, *omnis*, *nullus*, aut simili; ut, *Omnis homo est animal*; *Nullus cometa est stella.*

1. In enunciatione universali duo requiruntur: 1. ut subjectum sit universale; 2. ut prædicatum de eo enuncietur universaliter; quod fit, *cum nota universalitatis est addita subjecto*: ut, Omnis (nota universalitatis) homo est animal; hic, quandoquidem verissime animal dicitur de omni homine, dicitur de eo universaliter.

2. Causa cur nota universalitatis debeat addi subjecto, & non prædicato, hæc est; quia subjectum plerumque est angustius prædicato, ideoque, ut prædicato adæquetur, per notam universalitatis extenditur, ampliatur, ac dilatatur.

Quæst. V. *Quid particularis?*

In qua subjectum universale accipitur particulariter, hoc est, cum nota partis incertæ, *aliquis, quidam* aut simili; ut, *Aliquis homo est dives: quidam homo non est doctus.*

1. Enunciatio *particularis* habet quidem subjectum etiam universale, sed id quod de subjecto enunciat, enunciat particulariter; quod fit, cum subjecto universali additur nota particularitatis. Exempli gratia, *Aliquis homo est dives.*

2. Ista enunciatio habet quidem subjectum universale (quod est *homo*) sed id (puta *divitem esse*) quod de subjecto dicit, id dicit particulariter; quod facit per additam particularitatis (*aliquis*) notam, subjecto *hominis.*

Quæst. VI. *Quid indefinita?*

Cujus subjectum universale nulla quantitatis nota definitur; ut, *Matres amant liberos suos.*

1. Enunciatio *indefinita* sub jectum quidem habet universale, sed neque universaliter, neque particulariter aliquid de eo enunciat, verum indeterminate, absque ulla nota vel universalitatis vel particularitatis.

2. *Matres amant liberos suos*) est enunciatio indefinita, quia subjecto universali (*matres*) nulla præposita est vel universalitatis (ut, *omnes, nullæ*) vel particularitatis (ut, *aliquæ, quædam*) nota, qua absente, enunciatio est indeterminata sive indefinita: hæ autem notæ locum non habent nisi in subjecto universali, non in singulari.

Quæst. VII. *Quid singularis?*

Cujus subjectum est singulare; ut, *Milo occidit Clodium.*

In enunciatione *singulari* subjectum est individuum determinatum, non vagum; hoc enim facit enunciationem particularem, ut, Aliquis homo est doctus; quæ non debet confundi cum enunciatione singulari. In exemplo authoris, *Milo* est subjectum singulare determinatum.

CAPUT XXX.

Quæst. I. *Quomodo dividitur enunciatio ratione qualitatis?*

PRimo, in affirmantem & negantem; deinde, in veram & falsam.

Quæst. II. *Quid est enunciatio affirmans?*

Quæ partes conjungit; ut, *Omnis homo est animal: Si Deus est, mundus regitur providentia: Necesse est, Deum esse justum.*

1. *Enunciatio affirmans* est, quando vinculum ejus affirmatur.

2. Per *partes* hic, & in sequenti quæstione, intelliguntur subjectum & prædicatum in enunciatione simplici, antecedens & consequens in hypothetica, dictum & modus in modali: singulorum exempla sunt subjecta in authore. Dicuntur hæ *partes conjungi*, quando enunciatio unam partem alteri attribuit, seu inesse dicit.

Quæst. III. *Quid negans?*

Quæ partes dividit; ut, *Terra non movetur: Non, si casus est in natura, providentia Dei tollitur: Non necesse est Socratem disputare.*

1. Enunciatio *negans* est, quando vinculum ejus negatur.

2. *Partes* dicuntur *dividi*, cum enunciatio unam partem ab altera removet, seu cum significat unam alteri non inesse. Notandum vero est, ut enunciatio sit negans, particulam negandi *non* esse addendam 1. copulæ, seu 2. verbo quod vim habet copulæ, vel 3. notæ quantitatis, ut, *non omnis homo est doctus*; vel 4. ei includendum (ut, *nullus homo est lapis*) in enunciatione simplici, conjunctione in composita, modo in modali: exempla sunt in textu.

Quæst. IV. *Quomodo dividitur enunciatio tum affirmans, tum negans?*

In finitam, & infinitam.

Quæst. V. *Quam vocas finitam?*

Quæ constat subjecto & prædicato finitis; ut, *omne corpus est in loco.*

Enunciatio *finita* exigit utrumque, & subjectum & prædicatum, finitum: infinita exigit alterutrum tantum infinitum. Quid sit prædicatum ac subjectum finitum, dictum est cap. xxiv. penultima & ultima quæstione.

Quæst. VI. *Quam infinitam?*

Quæ constat subjecto, aut prædicato, aut etiam utroque, infinito; ut, *Non-ens excluditur à categoriis: Quidam homines*

nes sunt non-mali: Quidam non adeo divites, sunt minime sordidi.

Quæst. II. *In quo differt enunciatio negans ab infinita affirmante?*

In enunciatione negante ponitur negatio proxime 1. ante copulam, aut 2. ante verbum quod vim copulæ continet, aut 3. ante notam quantitatis, vel 4. etiam in nota quantitatis includitur; ut, *Quidam homines non sunt electi: Lapides non vivunt: Non omnis est impius: Nullæ bestiæ ratiocinantur.* Si duæ negationes occurrant, enunciatio censetur affirmata; [Id verum est in lingua latina, non græca, in qua duæ negationes fortius negant,] ut, *Nullus homo non peccat.* Si negatio alio loco ponatur, efficit enunciationem infinitam affirmantem; ut, *Quidam non-locuples potest esse dives: Omne animal non-rationale est bestia: Adam potuit non peccare.*

[1. Discrimen hoc inter enunciationem simpliciter negantem & infinitam affirmantem diligenter est tenendum; nam diversum, imo oppositum habent hæ enunciationes nonnunquam sensum, quemadmodum ultimum exemplum demonstrat: si enim dixero, *Adam potuit non peccare*, ut illud *non* ponatur post copulam immediate ad prædicatum, & illud reddat infinitum, enunciatio est vera & affirmans; sed si ponatur nota negandi ante ipsam copulam, hoc modo, *Adam non potuit peccare*, est enunciatio falsa & negans, sic enim nunquam peccasset: nam à negatione potentiæ ad negationem actus valet consequentia. Sic in alio exemplo, *Æneas potuit non vincere Turnum*, est enunciatio affirmans infinita vera; *Æneas non potuit vincere Turnum*, est enunciatio negans finita falsa, sic enim nunquam Turnum vicisset: si enim negandi nota ponitur ante verbum *potuit*, negatur utrobique potentia; cum ponitur ante prædicatum, negatur actus tantum peccandi vel vincendi, qui in Adamo & Ænea sequi non potuit, quamvis in utroque sit secutus.

2. Ut enunciatio sit negans, aut ex affirmante in negantem mutetur, oportet ut negatio 1. vel includatur in nota quantitatis, qualis est *nullus*, *nemo*, ut, nullus homo est animal, ubi includitur in voce *nullus*; 2. vel ut ponatur proxime ante copulam, ut, Petrus non est lapis, ubi ponitur *non* ante copulam *est*; 3. vel ut ponatur ante verbum quod habet vim copulæ, ut, Petrus non studet, *studet* enim in se continet copulam, tantundem enim est ac si diceres, non est studens; 4. vel

vel ut ponatur ante notam quantitatis, ut, non omnis homo est doctus; *omnis* enim nota quantitatis est, cui negatio *non* præponitur.

CAPUT XXXI.

Quæst. I. *Hac de affirmatione & negatione. Porro quæ est enunciatio vera?*

Quæ [affirmat] conjungit ea quæ revera [affirmata] conjuncta sunt, aut [negat] dividit quæ revera sunt [negata] divisa.

Enunciatio vera enunciat esse quod est, ut, homo est animal; & non esse quod non est, ut, homo non est bestia: itaque complectitur & affirmantem & negantem enunciationem.

Quæst. II. *Quæ falsa?*

Quæ [affirmat] conjungit ea quæ [negata] divisa sunt, aut [negat] dividit quæ [affirmata] conjuncta sunt.

Falsa enunciatio vel enunciat esse quod non est, ut, homo est lapis; vel enunciat non esse quod est, ut, planta non vivit: prior affirmans est, posterior negans, utraque falsa.

Quæst. III. *Quomodo dividitur enunciatio vera?*

In necessariam, & contingentem.

Quæst. IV. *Quam vocas necessariam?*

Quæ non potest esse falsa; ut, *Homo est animal*, aut, *homo non est lapis.*

1. Necesse seu necessarium dicitur in genere, quod non potest aliter se habere; & respicit vel rei existentiam, vel operationem, vel prædicationem. Priori modo ens dividitur in necessarium & contingens: necessarium est, quod ita existit ut nunquam possit non existere, estque solus Deus; contingens est, quod ita existit, ut possit non existere, atque aliquando non existit, talis est omnis creatura. Secundo sensu divisa fuit causa efficiens in liberam & necessariam: ubi necessaria dicitur, quæ quando agit, non potest non agere; talis est omnis causa præter Deum, angelos, & hominem. Neutra necessitas huc spectat: ergo sensu tertio, *enunciatio* dicitur *necessaria*, quæ ita vera est, ut non possit non esse vera; ut, *homo est animal*; id ita verum est, ut nunquam fuerit aut nunquam possit esse falsum. Hujus vero necessitatis causam si quis quærat,

rat, ea non est alia quam arctissima connexio prædicati cum subjecto, quæ tanta est, ut à se invicem separari nunquam valeat; separatione scilicet reali, quin interdum ne separatione quidem mentali, seu simplici seu complexa; at vero in enunciatione contingenti, non tantùm mente, sed & reipsa separari potest prædicatum à subjecto.

2. *Necessitas* enunciationis hoc in loco dicitur vulgo *necessitas in prædicando*, & distinguitur à necessitate *in causando*, & *in existendo*: quarum illa est, qua causa quæ agit, quando agit, non potest non agere; hæc est, qua ens quod existit, quando existit, non potest non existere: priori modo ignis, necessarium est ens in causando, quia non potest non urere; posteriori modo Deus est ens necessarium in existendo, quia non potest non existere. Necessitas in prædicando consistit in indissolubili partium, subjecti & prædicati, nexu; ita *homo* & *animal* indissolubiliter connectuntur, nam fieri non potest ut homo non sit animal.

[3. Necessitas in prædicando fundatur in necessitate in essendo, secundùm vulgarem canonem, *modus prædicandi sequitur modum essendi*: ideoque, quæ in ipsa re non possunt à se invicem divelli, ne quidem in enunciatione à se invicem separari possunt; contra, quæ re ipsa à se invicem possunt sejungi, ea quoque in enunciatione a se mutuo separari possunt: sic, quia non possunt in re, verbi causa, in Petro, sejungi homo & animal, etiam in enunciatione non possunt separari hæc duo; neque enim licet dicere, homo non est animal, ideoque hæc enunciatio, *homo est animal*, est necessaria: contra quia in eadem re, verbi causa, Petro separari possunt hæc duo, esse hominem & esse doctum, etiam in enunciatione licet dicere, homo non est doctus, ideoque hæc enunciatio est contingens, nam contingit Petrum, qui est homo, esse doctum.]

Quæst. V. *Quot sunt gradus necessitatis in enunciatione?*

Tres*; κατὰ παντὸς, καθ' αὐτὸ, & καθόλυ πρῶτον, hoc est, *de omni, per se, & universale primum.

1. Hi tres gradus necessitatis in enunciatione necessaria bene sunt intelligendi, quia peculiarem usum habent in demonstratione τοῦ διότι cujus major semper debet esse necessaria, his tribus necessitatis gradibus: quamvis autem de iis actum sit ab Aristotele in libris posteriorum analyticorum, ubi agit de syllogismo demonstrativo, τοῦ διότι, tamen proprie huc spectant, quia affectiones sunt non syllogismi, sed enunciationis veræ ac necessariæ. Ramus hos gradus enunciationis necessariæ extendit ad omnia artium, scientiarum, ac quarumvis disciplinarum præcepta, quæ voluit non tantum esse vera, sed

necessaria, hisce tribus necessitatis gradibus: ejus sequaces Ramæi, leges vocant scientificas.]

Quæst. VI. *Quæ dicitur enunciatio de omni?*

In qua prædicatum omni subjecto convenit, & semper, [idque naturaliter;] ut, *Corvus est niger: homo est bipes.*

1. In enunciatione *de omni*, requiritur universalitas subjecti, & universalitas temporis; si alterutra desit, non est enunciatio necessaria *de omni*, sed est contingens: sic, *homo est justus*, non est enunciatio *de omni*, quia non omnes homines sunt justi; nec *vivens crescit*, est enunciatio *de omni*, quia licet omne vivens crescat, non tamen *semper* crescit.

2. *Esse nigrum* convenit omni corvo, & *esse bipedem*, omni homini, scilicet naturaliter.

Quæst. VII. *Quæ dicitur per se?*

Cujus subjectum & prædicatum essentiali nexu cohærent.

[1. *Essentiali nexu* dicuntur *cohærere prædicatum & subjectum*) quando vel prædicatum essentiam subjecti constituit, sive ex toto, sive ex parte; vel essentiam subjecti constitutam immediate sequitur, ut subjectum ita se habeat ad essentiam prædicati, ut, sine respectu ejus ad subjectum, prædicatum essentiam suam obtinere nequeat. Ut species, cum prædicatur de individuo, sic cohæret essentiali nexu cum eo, ut ejus essentiam ex toto constituat. Genus & differentia prædicantur de specie, atque ei essentiali nexu cohærent, sed sic, ut ejus essentiam constituant ex parte: proprium prædicatur de subjecto suo, eique essentiali nexu cohæret, sed sic, ut subjecti essentiam non quidem constituat, attamen constitutam immediate sequatur. Accidentia inseparabilia dicuntur quidem de subjecto necessario, quia & insunt subjecto, & semper, non tamen essentiali nexu cohærent cum illo, quia subjecti essentiam nec constituunt, nec immediate consequuntur.]

2. *Subjectum & prædicatum* dicuntur *essentiali nexu cohærere*, quando vel prædicatum est de essentia subjecti, vel subjectum est de essentia prædicati.

3. Prædicatum esse de essentia subjecti, & in definitione subjecti poni, idem sunt. Exemplum est, *Homo est animal.* Hic *animal* ponitur in essentia & definitione *hominis*, tanquam ejus pars, sed non vice versa: nam, cum definis *animal* per substantiam corpoream, viventem, sentientem, in ista definitione non ponitur *homo*, nec poni debet, nec potest.

[4. Sic ab altera parte, subjectum esse de essentia prædicati, & contineri in definitione prædicati, idem sunt. Exemplum est, *Homo est risibilis.* Hic *homo* ponitur in definitione & essentia præ-

prædicati, *risibilitatis*. Quod *homo* ponatur in definitione *risibilitatis*, ejus rei causa est, quia risibilitas est hominis proprium, at propria definiri nequeunt nisi facta mentione subjecti juxta c. 2. lib. 2. quæst. 8. at subjectum definiri potest fine mentione proprii: ideoque non vice versa, *risibilitas* ponitur in definitione subjecti, *hominis*; nam cum definitur, *homo est animal rationale*, in ista definitione non ponitur *risibilitas*, quod est manifestissimum, & per se patet.]

[5. Ratio ob quam subjectum definiri possit absque proprio, proprium definiri nequeat absque mentione subjecti, est, quia subjectum abstrahi potest à proprio abstractione simplici, id est, concipi non concepto proprio, sicuti homo concipi potest non concepta risibilitate, ideoque & sine illa definitur: at proprium non potest à subjecto abstrahi abstractione simplici, id est, non potest concipi non concepto subjecto, ideoque nec sine eo definitur; ita risibilitas nec concipi potest, nec definiri, sine homine.]

Quæst. VIII. *Quot sunt modi enunciationis per se?*

Duo, vel enim prædicatum ponitur in definitione subjecti, vel subjectum in definitione prædicati.

Cum *prædicatum ponitur in definitione subjecti*, dicitur enunciatio per se primi modi: cum *subjectum ponitur in definitione prædicati*, dicitur enunciatio per se secundi modi.

Quæst. IX. *Quænam enunciationes pertinent ad primum modum?*

In quibus vel genus prædicatur de specie; ut, *Homo est animal*: vel differentia; ut, *Homo est rationalis*: vel integra definitio; ut, *Homo est animal rationale*.

1. *Genus*) intellige vel proximum, vel remotum.

[2. *Differentia*) vel proxima, vel remota. Genus & differentia ambo remota ponuntur in definitione subjecti implicite, quia implicantur & includuntur in genere proximo; genus vero & differentia ambo proxima ponuntur in definitione subjecti explicite & verbis expressis: sic, *homo est substantia*, *homo est sensitivus*, est enunciatio per se, quia & *substantiam esse*, & *sensitivum esse*, ponuntur in definitione hominis, sed implicite, quatenus in genere ejus proximo, *animale*, includuntur, tanquam genus remotum & differentia remota; ipsum *animal* & *rationale* explicite in definitione hominis ponuntur, tanquam genus proximum & differentia proxima.]

[3. Explicite illa dicuntur poni in definitione, quæ in definiendo

[def]iniendo exprimuntur: ut cum [de]finitur *homo* per *animal* & *ra[tio]nale*; genus & differentia, [pr]oxima, in ipsa oratione [de]finiente exprimuntur. Inclu[du]ntur in genere proximo, *ani[ma]li*, genera remota hominis, *vivens, mixtum, corpus, substantia*, quæ non exprimuntur oratione qua fit definitio; item implicantur differentiæ remotæ, nimirum hominem esse *sensitivum*, &c. quæ in voce *animal*, genere proximo, latent.

Quæst X. *Quænam pertinent ad secundum modum?*

In quibus proprietates prædicantur de subjecto suo: [i]dque vel singulæ seorsim, ut, *Homo est risibilis*; vel duæ [d]isjunctim, ut, *Numerus est par aut impar.*

1. Subjectum proprietatum semper ingreditur definitionem [ea]rum perfectam: ita definitur *risibilitas*, potentia ridendi in *homine*, &c. vid. c. 2. lib. 2. quæst. 8.

2. *Singulæ seorsim.*) Sic risibilitas dicitur de omni homine, & de unoquoque seorsim; nam *Petrus* est risibilis, *Paulus* est risibilis, *Joannes* est risibilis, &c.

3. *Disjunctim*) id est, non copulative; nullus enim *numerus* potest esse & *par* & *impar*; nam numerus est aut par tantum, aut impar: binarius par est, ternarius impar.

Quæst. XI. *Quænam enunciatio dicitur universaliter prima?*

In qua prædicatum subjecto convenit, quatenus ipsum est id quod est, sive, quæ constat terminis reciprocis; ut, *Homo est risibilis.*

1. Dicitur *prædicatum subjecto convenire, quatenus* subjectum *est id quod est*, cum nihil est in subjecto, cui prius tribui possit: [ut], ex hisce duabus enunciationibus, *Homo est sensibilis*, *Homo est risibilis*, prior non est universaliter prima, quia *sensibile esse*, homini non convenit in quantum est homo, sed in quantum est animal, cui prius quam homini tribuitur: at *risibile esse*, ei convenit quatenus est homo, quia nulli prius tribuitur quam homini.

2. *Termini* dicuntur *reciproci*, quando prædicatum & subjectum possunt converti, alterumque poni loco alterius: sic licet dicere, *omnis homo est risibilis*, & *omne risibile est homo*, sed non licet dicere *omnis homo est sensibilis*, & *omne sensibile est homo*.

3. Ut noscatur, quænam enunciatio sit *universaliter prima*, talis est, si liceat prædicatum dicere de subjecto cum particula reduplicativa *qua* vel *quatenus*, vel causali *quia*: verbi causa, cum dico, *omnis homo risibilis est*, licet quoque mihi dicere, *homo qua* vel *quatenus est homo, est risibilis*, &, *homo quia est homo est risibilis*; sed cum dico, *omnis*

omnis homo est sensibilis, non licet mihi dicere, *homo qua* aut *quatenus homo est sensibilis*, aut, *homo quia est homo est sensibilis*, nam utrumq; falsum est: *homo, qua, quatenus* & *quia est animal, est sensibilis*; hoc utrumque verum est.

[4. Vulgatum est axioma apud philosophos, & verissimum, *quatenus* & *de omni reciprocatur*, id est, enunciatio universaliter prima, quæ per voculas *qua* & *quatenus* proponitur, eadem proponi potest per voculam *omnis* additam subjecto: sic dico, homo qua homo est risibilis, & omnis homo est risibilis.]

Quæst. XII. *Quomodo se habent hi gradus ad se invicem?*

Posterior includit priorem, non vicissim: enunciatio enim per se est etiam de omni, & enunciatio universaliter prima est etiam per se; sed non vice versa.

Exempli gratia, *omnis homo est risibilis*, est enunciatio universaliter prima, quia constat terminis reciprocis: eadem est enunciatio per se, & quidem secundi modi, quia subjectum & prædicatum essentiali nexu cohærent, & subjectum ingreditur definitionem prædicati; nam subjectum *homo* hîc est de essentia & definitione prædicati *risibilis*: eadem est enunciatio de omni; quia prædicatum *risibilis* convenit omni homini & semper. At cum dico, *omnis homo est bipes*, est enunciatio de omni, sed non per se, quia nec homo de bipedis, nec bipes de hominis essentia est, aut definitione; multo minus est enunciatio universaliter prima, quia non reciprocatur; neque enim, ut dico, *omnis homo est bipes*, ita licet mihi dicere, *omne bipes est homo*, nam multæ aves sunt bipedes.

Quæst. XIII. *Quæ est enunciatio contingens?*

Quæ potest esse falsa; ut, *Socrates disputat.*

Enunciatio contingens est, cujus partes connectuntur connexione dissolubili: sic *Socrates* & *disputat* à se invicem possunt dissolvi, ut, *Socrates* sit, & tamen non *disputet*.

Quæst. XIV. *Quot sunt modi enunciationum contingentium?*

Tres: quædam plerumque veræ sunt, ut, *Matres diligunt liberos suos*: quædam raro; ut, *Homines nascuntur bicipites*: quædam ancipiti conditione, nunc veræ sunt, nunc falsæ; ut, *Aleator vincit*.

Quæst. XV. *Quotuplex est enunciatio falsa?*

Duplex; possibilis, & impossibilis.

Quæst. XVI. *Quæ est enunciatio possibilis?*

Quæ potest esse vera; ut, si falso dicas, *pluere*.

Quæst. XVII. *Quæ impossibilis?*

Quæ non potest esse vera; ut, *Homo est lapis*.

CAPUT XXXII.

Quæst. I. *Quot sunt affectiones enunciationum relatæ?*

Duæ sunt præcipue considerandæ; conversio, & oppositio.

Conversio & oppositio) conveniunt enunciationibus inter sese comparatis.

Quæst. II. *Quid est conversio?*

Conversio est transpositio prædicati in locum subjecti, salva veritate enunciationis [utriusque, & convertendæ, & conversæ.]

1. Doctrina de *conversione* usum suum peculiarem habet in reductione syllogismorum secundæ ac tertiæ figuræ ad primam, extra quem usum non adeo magnæ est utilitatis.

2. Non est existimandum, conversionem esse idem quod enthymema, aut eam speciem imperfecti syllogismi; nam hîc subjectum transit simpliciter in locum prædicati, quod non fit in enthymemate, aut syllogismo imperfecto.

[3. *Salva veritate:*] itaque nulla est conversio, quando ex convertenda vera, enunciatio sequitur conversa falsa; ut, *omnis homo est animal*, ergo, *omne animal est homo:* at vero hæc est conversio bona, *omnis homo est animal*, ergo *quoddam animal est homo.*]

Quæst. III. *Quotuplex est conversio?*

Triplex; conversio simplex, conversio per accidens, & conversio per contrapositionem.

Quæst. IV. *Quid est conversio simplex?*

In qua servatur qualitas & quantitas enunciationis.

Servatur qualitas enunciationis] quando affirmans manet affirmans, & negans munet negans: servatur *quantitas* enunciationis, quando universalis manet universalis, & particularis manet particularis. Exempla sunt in textu.

Quæst. V. *Ubi habet locum?*

In enunciatione universali negante, & particulari affirmante; ut, *Nullus homo est lapis; ergo, nullus lapis est homo: Aliquid animal est album: ergo, aliquod album est animal.*

1. Habet quoque locum in enunciatione universali affirmante reciproca; ut, *omnis homo est animal rationale*; &, *omne animal rationale est homo.*

2. Habet quoque locum in enunciatione particulari negante; ut, *Aliquid animal non est album; ergo, aliquid album non est animal.*

Quæst. VI. *Quid est conversio per accidens?*

In qua servata qualitate, diminuitur quantitas.

Diminuitur quantitas,] quando universalis mutatur in particularem, aut vice versa: uti videre est in exemplis qu. seq. allatis.

Quæst. VII. *Ubi habet locum?*

In universali affirmante; ut, *Omnis homo est animal; ergo, aliquod animal est homo.*

1. Multi existimant, conversionem per accidens etiam habere locum in particulari affirmante; ut, *quidam homo est poeta; ergo, omnis poeta est homo:* &, *quoddam vivens est animal; ergo, omne animal est vivens.* nescio tamen an hoc sit perpetuum.

2. *In universali affirmante,*] adde non reciproca; nam universalis convertitur simpliciter. Quod si universali affirmante non reciproca quantitas non mutaretur, conversa esset falsa, nec salva esset veritas enunciationis conversæ, contra definitionem conversionis: verbi causa, *omnis homo est animal; ergo, omne animal est homo*; hæc conversa est falsa.

Quæ. VIII. *Quid est conversio per contrapositionem?*

In qua, loco subjecti & prædicati ponitur utriusque contradictio.

Ponitur utriusque contradictio) quando & subjecto & prædicato additur particula *non.*

Quæst IX. *Ubi habet locum?*

In universali affirmante, [sive sit reciproca, sive non;] ut, *Omne mortale est genitum; ergo, quod non est genitum, non est mortale.*

1. Hoc

1. Hoc exemplum ab authore male est conversum: particula enim *non*, non debeat poni ante copulam *est*, sed ante ipsum prædicatum *mortale*, & ante subjectum *genitum*, hoc modo; ergo, *Quod est non genitum, est non mortale*: sic enim subjectum & prædicatum enunciationis prioris redduntur infinita, sic in hac enunciatione, *omnis homo est animal*, conversio per contrapositionem fit, ergo, *omne non animal est non homo*.

CAPUT XXXIII.

Quæst. I. *Quid est oppositio enunciationum?*

Oppositio est pugna enunciationum in affirmando & negando.

1. Hæc oppositio enunciationum differt ab oppositione thematum simplicium: hic spectatur pugna in eo sita, quod vinculum vel copula *est*, vel verbum quod vim habet copulæ, vel conjunctio, vel modus, in una enunciatione affirmetur, in altera negetur; at oppositio thematum simplicium est oppositio prædicatorum, non vero vinculorum. Sic, *Petrus est videns, Petrus est cæcus*, est oppositio thematis simplicis, quia hic prædicatum unius enunciationis opponitur prædicato alterius enunciationis; sed non est oppositio thematis complexi, quia utraque enunciatio est affirmans, propter vinculum utrobiq; affirmatum: at si dixero, *Petrus est videns*, &, *Petrus non est videns*, aut, *Petrus est cæcus*, &, *Petrus non est cæcus*, est oppositio thematis complexi: quia utrobique enunciationum altera affirmat, altera negat, propter vinculum in una affirmatum, in altera negatum *est*.

Quæst. II. *Quænam enunciationes dicuntur pugnare?*

Quæ, idem [scilicet prædicatum] de eodem, [scilicet subjecto singulari] secundum idem, ad idem, eodem modo, & eodem tempore, affirmant & negant.

1. Idem dicitur affirmari & negari, quando prædicato & subjecto manentibus iisdem, vinculum in una enunciatione affirmatur. Conditiones hæ, *secundum idem*, &c. fuerunt expositæ cap. 22. hujus libri. Hoc addendum est, nullam debere esse vel subjecti vel prædicati ambiguitatem.

Quæst. III. *Quotuplex est est oppositio enunciationum?*

Duplex; contrarietas, & contradictio.

1. Hæc utraque oppositio, est pugna vera enunciationum.

2. Non debet confundi oppositio enunciationum cum earundem

dem conversione: nam in oppositione utriusque enunciationis, idem manet subjectum & prædicatum; at in conversione, subjectum mutatur in prædicatum, & vice versa.

Quæst. IV. *Quid est contrarietas?*

Contrarietas est oppositio inter duas universales; ut, *Omnis homo est justus, Nullus homo est justus.*

Universales] scilicet, quarum altera affirmat, altera negat; ut in exemplo patet.

Quæst. V. *Quæ est regula contrariarum?*

Enunciationes contrariæ possunt simul esse falsæ, non simul veræ: [interdum altera vera est, altera falsa.]

1. Enunciationum universalium duarum; quarum altera affirmat, altera negat, una vera est, altera falsa, quando & quoties ambæ sunt necessariæ; ut. *omnis homo est rationalis, nullus homo est rationalis*: sed cum ambæ sunt contingentes, etiam ambæ sunt falsæ; ut, *omnis homo est doctus, nullus homo est doctus*. Nunquam vero fieri potest, ut duæ universales simul sint veræ, quæ idem de eodem affirment & negent.

2. Quæ enunciationes opponuntur contrarie, sunt simul falsæ, cum subjectum & prædicatum contingenter cohærent; quod fit cum prædicatum à subjecto abesse potest, ut in exemplo posito quæstione. 4. Earum altera vera est, altera falsa, cum prædicatum & subjectum cohærent necessario, quod fit cum prædicatum à subjecto abesse nequit: ut, *omnis homo est animal* verum est, *nullus homo est animal* falsum est, quia animal ab homine abesse nequit.

Quæst. VI. *Quid est contradictio?*

Contradictio est oppositio inter universalem & particularem; ut, *Omnis homo est justus, Quidam homo non est justus. Nullus homo est justus, Aliquis homo est justus*: vel inter duas singulares; ut, *Aristides fuit justus, Aristides non fuit justus.*

1. *Inter universalem & particularem*] scilicet, ut vel universalis neget & particularis affirmet, vel particularis neget & universalis affirmet.

2. *Inter duas singulares*] scilicet, quarum altera affirmat, altera negat de eodem subjecto prædicatum idem.

Quæst. VII. *Quæ est regula contradicentium?*

Enunciationum contradicentium altera semper vera est, altera semper falsa: [nunquam simul veræ, nunquam simul falsæ]

1. Sive enunciationes contradicentes versentur in materia necessaria, sive in contingenti, semper earum altera est vera, altera

tera falsa: Imo etiam quando æ singulares contradicentes stituuntur de prædicato futu- contingenti, licet nobis sæ- ssime non constet, utra duarum unciationum, affirmans an gans, sit vera, utra falsa, mpe respectu divinæ provi- ntiæ omnia decernentis ac de- rminantis; altera enunciatio- m singularium de prædicato ntingenter futuro est vera, al- ra falsa; sed respectu causa- m secundarum non est manife- m nobis, utra sit vera, utra lsa, an affirmans, an negans.

2. Nunquam possunt duæ e- nciationes contradicentes si- ul esse veræ, nunquam simul lsæ; unde vulgatum est di- um, contradictio dividit verum falso: sed nobis non semper nstat, utra enunciationum con- dicentium determinate sit ve- , utra determinate falsa, præ- rtim cum instituuntur enunci- tiones singulares de futuro con- ngenti; ut harum, *Petrus eva- t vir doctus, Petrus non evadet vir doctus*, altera vera est, altera falsa, sed nobis non constat, utra vera, utra falsa futura.

[3. Gravissima est quæstio, utrum enunciationes singulares de futuro contingenti sint veræ, vel falsæ, quam Aristoteles movet libro de interpretatione; sed quomodo deciderit, disputent interpretes. Nos hæc duo distinguimus: aliud est simpliciter dicere alteram talium enunciationum esse veram, alteram falsam; aliud est determinari ab homine & pronunciari quænam sit vera, & quænam falsa, & quidem determinate, respectu Dei, qui ut omnis entitatis, ita omnis veritatis est causa nullum est dubium; sed utrum, verbi causa, hæc affirmans sit vera, *Petrus salvabitur*, & an negans sit falsa, *Petrus non salvabitur*, à nullo homine determinari aut pronunciari potest, cum tamen alterutrum apud Deum decernentem sit verum, Petrum salvandum vel non salvandum.]

Quæst. VIII. *An non aliæ species oppositionum vulgo tribuuntur enunciationibus?*

Ita.

Quæst. IV. *Quæ?*

Subcontrarietas, & oppositio indefinita.

Hæ oppositiones magìs apparent pugnare, quam ut revera pugnent.

Quæst. X. *Quænam dicuntur enunciationes subcontrariæ?*

Duæ particulares, quarum altera affirmat, altera negat; ut, *Aliquis homo est justus, Aliquis homo non est justus.*

1. *Duæ particulares*) videntur pugnare propter vinculum in una affirmatum, in altera negatum; revera tamen non pugnant, quia possunt simul esse veræ, si subjecta intelligantur de diversis: ut in exemplo posito, si *aliquis homo est justus*, intelligatur de *Aristide*. *aliquis homo non est justus*, de *Verre*; utraque enunciatio est vera. Idem statuendum est de indefinite oppositis: *homines* enim *sunt justi*, verum est de quibusdam; *homines non sunt justi*, verum est de aliis.

Quæst. XI. *Quæ dicuntur indefinite oppositæ?*

Duæ enunciationes indefinitæ, quarum altera affirmat, altera negat; ut, *Homines sunt justi, Homines non sunt justi*.

Quæst. XII. *Quæ est regula veritatis in hisce enunciationibus?*

Enunciationes subcontrariæ & indefinite oppositæ possunt esse simul veræ, non simul falsæ, [& earum altera potest esse vera, altera falsa.]

1. Quod duæ particulares, aut duæ indefinitæ enunciationes, possint simul esse veræ, ejus rei ratio est, quia intelliguntur de diversis subjectis: ut, cum dico, *aliquis homo est doctus*, &, *homo est doctus*, hoc intelligitur utrumque de Aristotele: at cum dico, *aliquis homo non est doctus*, &, *homo non est doctus*, hoc intelligitur utrumq; de Chorœbo: atque id verum est, quotiescunque prædicatum utriq; subjecto inest contingenter, sed cum duæ particulares vel indefinitæ, enunciationes sunt necessariæ, altera semper est vera, altera falsa: ita verum est, cum dico, *aliquis homo est rationalis*, &, *homo est rationalis*: falsum est utrumq cum dico, *aliquis homo non est rationalis*, &, *homo non est rationalis*. At nunquam fieri potest, ut simul sint falsæ.

2. *Enunciationes subcontrariæ, & oppositæ indefinite*] sunt simul *veræ*, si intelligantur & instituantur de subjecto & prædicato contingenter connexis, ut in exemplis positis; earum *altera est vera, altera falsa*, cum versantur in subjecto & prædicato connexis necessario: ut, *Aliquis homo est animal*, verum est, *aliquis homo non est animal*, falsum est, & *homo est animal*, verum est, *homo non est animal*, falsum est.

Quæst. XIII. *Cur non recensuisti subcontrarietatem & oppositionem indefinitam inter species oppositionum?*

Quia enunciationes subcontrariæ & indefinitæ non sunt revera oppositæ, sed videntur tantum: possunt enim simul esse veræ.

1. *Possunt simul esse veræ*] quia non habent idem subjectum, ut id statim est ostensum, scilicet intelliguntur de diversis subjectis.

INSTITUTIONUM LOGICARUM SYNOPSIS,

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Absoluta est prima pars Logicæ, quæ agit de thematibus, eorumq; variis affectionibus: veniamus ad partem alteram, in qua dixisti agi de instrumentis, quibus themata tractanda sunt.

Quæst. I. *Quot sunt ergo ejusmodi instrumenta?*

QUatuor; definitio, divisio, syllogismus, & methodus. Ex quibus definitio & divisio inserviunt tractandis thematibus simplicibus; syllogismus, complexis; methodus, utrisque.

1. Cum hîc mentio sit *instrumentorum*, intelliguntur instrumenta non externa, sed interna, mentis, rationis, aut intellectus: & iis instrumentis eget intellectus humanus, quia corruptus est, & nascitur omnium rerum inscius; est enim intellectus hominis nescientis instar tabulæ rasæ, cui nihil inscriptum aut insculptum, omnia tamen inscribi aut insculpi possunt.

2. Tanta caligo inducta est in mentem humanam ex primorum parentem lapsu, ut non tantum caecutiat circa res supernaturales quæ spectant fidem & salutem nostram, sed & circa naturales, quæ naturæ lumine intelligi possunt, quin & circa modum cognoscendi res quaslibet. Communi hominum ignorantiæ circa res supernaturales mederi Deus voluit per Verbum suum quod est revelatum; circa res naturales per Philosophiam; circa modum cognoscendi per Logicam, quæ mentem docet humanam; quomodo circa rem cognoscendam versari debeat, atq; in eum finem docet fabricare *quatuor* ista *instrumenta* cognoscendi, de quibus in posterum. Hæc quatuor cognoscendi instrumenta inserviunt tollendis qua-

quatuor defectibus mentis nostræ in cognoscendo, quibus laboramus in rerum cognitione acquirenda, scilicet, est in nobis multarum rerum crassa quædam & profunda ignorantia, quam tollit *definitio*: deinde multa sæpe scimus, sed confuse, atq; imperfecte, quam confusionem & imperfectionem tollit *divisio*, quæ distinctam in nobis & perfectam parit cognitionem: tertio, obnoxia est mens humana multis hæsitationibus & dubitationibus, nescit enim, an certo cognoverit, quæ etiam, an certo cognocognovisse existimat; hanc incertitudinem & dubitationem tollit *syllogismus*: quarto, hoc etiam est vitium humanæ mentis in cognoscendo, ut non servet ordinem debitum; hanc inordinationem tollit *methodus*.

3. Ab hisce quatuor cognoscendi instrumentis, vocatur hæc secunda Logicæ pars, *organica*.

4. Instrumenta hæc sunt immaterialia, quia inserviunt facultati immateriali, intellectui; ideoque materia carent proprie dicta, quæ per notas sensibiles in sensus incurrit, quali constant instrumenta materialia, malleus, serra, securis, &c. attamen analogice & per similitudinem hisce cognoscendi instrumentis adscribitur materia, ex qua quasi constant & componuntur; ita definitionis materia sunt genus & differentia, divisionis sunt totum & partes, syllogismi materia sunt partim tres termini, partim tres enunciationes, methodi materia sunt variæ enunciationes quæ suo ordine disponuntur: sic & illis (scilicet instrumentis cognoscendi) tribuitur materia circa quam occupantur nempe ipsa themata, circa quæ definienda, dividenda, probanda, ordinanda, occupantur hæc cognoscendi instrumenta; quin & materia in qua illis (scilicet cognoscendi instrumentis) assignatur, ipse scilicet intellectus hominis in quo sunt.

[5. Materia & forma proprie conveniunt corporibus: quando tribuuntur rebus immaterialibus, quales sunt hæc intelligendi instrumenta, debent vocari quasi materia & quasi forma, vulgo materiale & formale. Sic genus & differentia vocantur definitionis materia aut materiale: & in syllogismo materia aliqua & forma veniet, id est, materiale & formale; materia in tribus terminis & tribus enunciationibus, forma in figura & modo. Intelligitur utrobiq; forma & materia intelligibilis, non sensibilis.]

Quæst. II. *Quæ est materia ex qua hæc instrumenta conficiuntur?*

Affectiones thematum simplicium. Ex his enim definitiones & divisiones formantur: hinc argumenta petuntur syllogismis: hæ denique debito ordine dispositæ, methodum constituunt.

Quia

Quia instrumenta hæc intellectui inserviunt, & sunt entia rationis, eorum quoque materia est intelligibilis, & non sensibilis. Ista materia explicatur lib. 1. cap. 10. usque ad 24. Nemo enim definitionem conficere valet, nisi sciat quid sit genus, quid differentia, quid proprium, quid accidens, quid causa, &c. ex quibus definitiones constant: nemo divisionem, nisi noverit quid totum & quotuplex, quid pars & quotuplex fuerit; nam omnis divisio est totius in partes distributio: sic nemo syllogismum confecerit, nisi sciverit quid sit causa, effectum, subjectum, opposita, &c. à quibus termini medii solent peti: denique nemo ordinate rem aliquam per notiones secundas digesserit aut tractaverit, nisi earum naturas præcognoverit.

Quæst. III. *Quid est definitio?*

Definitio est oratio explicans quid sit, quod quæritur.

Definitio est oratio] vel interna, vel externa; magis tamen interna, quia Logica tota sermonem internum magis regit ac dirigit, quam externum; quia definitio concipi potest ab homine muto & elingui, ut nunquam sermone externo proferatur: tum sane definitio est oratio tantum interna.

Quæst. IV. *Quotuplex est definitio?*

Duplex; alia nominis, alia rei.

Quæst. V. *Quid est definitio nominis?*

Quæ nominis significationem explicat.

Quæst. VI. *Quot modis explicatur nominis significatio?*

Tribus modis: 1. notatione sive etymologia; ut, *Triangulum est quod habet tres angulos:* 2. voce conjugata; ut, *Qualitas est à qua quales aliqui dicuntur:* 3 denique voce synonyma notiore: ut, *Bovinator est tergiversator*: Huc pertinent lexica.

1. Quid sit *notatio sive etymologia* quid item *conjugatio* logica, vid cap. 25. lib. 1.

2. *Synonyma.*] Sumitur hæc vox grammatice, pro voce æquipollenti aut ejusdem significationis; non vero Logice prout vox synonyma est definita cap. 26. lib. 1.

CA-

CAPUT II.

Quæst. I. *Quid est definitio rei?*

Quæ explicat quid res ipsa sit.

Ut nomen differt à re, ita differt definitio nominis à definitione rei.

Quæst. II. *Quomodo dividitur?*

In perfectam, & imperfectam.

Quæst. III. *Quam vocas definitionem perfectam?*

Quæ rei essentiam attributis essentialibus explicat perfecte; ut, *Homo est animal rationale.*

1. *Essentia rei*) vocatur unius cujusque rei natura, qua unaquæque res constituitur, & ab alia re distinguitur: dicitur quoq; *quidditas*, quia per eam respondetur ad quæstionem, qua quæritur *quid est res.*

2. Essentia, natura, quidditas, idem significant, sed respectus dicunt diversos: nam essentia dicitur de re in quantum eam constituit; natura, in quantum operatur; quidditas, in quantum definitur.

3. Præter ista tria, essentiam, naturam, quidditatem; idem quoque significat definitio: nam definitio est ratio essentiæ, seu λόγος τοῦ εἶναι), & explicat quæ sit natura rei definiendæ, & per eam solùm respondetur ad quæstionem *quid est res*; ita definitio hominis, qua definitur animal rationale, explicat essentiam, naturam & quidditatem hominis.]

[4. *Attributa essentialia*] vulgo prædicata quidditativa, sunt genus proximum & differentia specifica, quæ in definitionibus corporum respondent materiæ & formæ: ut enim materia communis est, ita & genus; & ut forma unicuique est propria, ita & differentia.]

[5. Attributa essentialia dupliciter dicuntur; vel quæ essentiam rei constituunt, vel quæ constitutam immediate sequuntur: priori sensu, genus & differentia, posteriori, proprietates intelliguntur: hîc autem sermo est de attributis essentialibus in significatione prima. Quia vero genus in definiendis corporibus desumitur à materia, & differentia à forma, factum est ut genus vulgo dicatur materia metaphysica, & differentia forma metaphysica.]

[6. Cum Deo tribuitur genus & differentia, genus significat materiam metaphysicam, uti quoque hæc trabuitur angelis & animæ rationali; nam materia & forma, utraque physica, non competunt nisi corporibus, quibus destituuntur Deus, angeli & animæ rationales.

7. *Perfecte*] id est, nullo ex attri-

tributis essentialibus omisso.

8. Perfectum dicitur, cui nihil deest eorum, quæ ad ejus vel integritatem, vel essentiam requiruntur: prior perfectio dicitur integralis, posterior essentialis, sic corpus perfectum est, cujus nullum membrum seu pars integrans abest; & homo perfectus, cum utramque possidet partem essentialem, animam rationalem & corpus. Utroque modo perfecta dicitur definitio.

Quæst. IV. *Quot sunt leges seu regulæ perfectæ definitionis?*

Sex.

Quæst V. *Enumera.*

I. Definitio perfecta debet esse brevis.

1. *Brevitas* definitionis hoc exigit, ne quid in definitione deficiat, ne quid etiam redundet; ut, *homo est animal rationale.*

2. In primam legem maxime impingitur, cum ponuntur in definitione speciei quæ pertinent ad definitionem generis; ut, si quis definiat *fortitudinem, virtutem quæ servat mediocritatem in audacia & metu:* hîc enim aliquid redundat, scilicet servare mediocritatem; quod non pertinet ad definitionem fortitudinis, sed virtutis moralis in genere.

II. Debet esse perspicua.

1. Quid sit *perspicuitas*, ex simili cognosci potest: quemadmodum enim per id quod perspicuum est, verbi causa per vitrum, res alias videmus; ita per definitionem intelligimus rem definitam; quod ut fiat, debent verba definitionis esse distincta, non ambigua; propria, non tropica; (nisi cum tropica significatio est usitatior propria, ut, cum *Logica* definitur, quod sit *ars bene differendi*) usitata, non insolentia.

2. Quia verba valent usu, & vox *differe e* usitatior est in significatione ratiocinandi quam disseminandi, certe non est culpanda definitio logicæ Ramæa, uti factum à Keckermanno, quod definiatur *ars bene differendi.*

III. Debet cum definito reciprocari.

1. Quia definitio & definitum eandem notant rem, definitio clarius, definitum obscurius; hinc est quod inter sese reciprocantur seu convertantur: *Omnis* enim *homo est animal rationale,* &, *omne animal rationale est homo.*

IV. Debet esse affirmata.

1. Quia negatio non tam explicat quid res sit, quam quid non sit, & definitio explicat quid res sit, ideo definitio

debet

debet esse affirmata, non negata: interim hæc affirmatio magis intelligitur de re quam de voce; inopia enim vocabulorum interdum cogit uti vocibus negatis, sub quibus aliquid tamen affirmatum debet intelligi: sic, cum *brutum* definitur *animal irrationale*, non significatur nuda animæ rationalis negatio, sed contrariæ positio, rationali animæ oppositæ.

2. Hæc admonitio præsertim observanda est in definiendo Deo: nam cum Deus definitur à sua infinitate, immortalitate, immaterialitate, &c. quamvis vocabula sint negativa, nostri tamen conceptus sub istis vocibus formati, debent esse positivi; id est, de re positiva: neque enim immaterialitas Dei significat simpliciter negationem materiæ, sed notat essentiam positivam & affirmatam, contrariam essentiæ materiali; sic & immensitas non significat, simpliciter, Deum nullo loco excludi, sed etiam & positive, omnem locum implere.

V. Debet sine copulatione aut disjunctione partium proponi.

1. Quia unaquæque res unam tantum habet essentiam, & definitio est istius essentiæ explicatio, non potest nec debet per *partes* proponi, quia essentia una, ut una, partes negat, scilicet, ut partes.

2. Non negat definitio *partes* sui; omnis enim definitio habet partes duas, genus & differentiam, quemadmodum homo definitur per animal & rationale: sed hæc lex vetat ne partes istæ, aut aliæ, per conjunctionem *copulativam* & *disjunctivam* proponantur. quia in unam naturam rei definitæ coeunt media sui unione.

VI. Debet constare & attributis prioribus & notioribus natura, atque adeo ex indemonstrabilibus.

1. Quod definitio sit principium demonstrans, & non attributum demonstratum, liquet ex cap. 22. lib. 2. Quia definitio est causa cognoscendi definitum, debent *attributa*, genus & differentia, esse *propria & notiora natura* ipso definito: causa enim est prior & notior effecto, scilicet, natura & cognitione distincta. Porro, quia definitio est principium demonstrationis, debet quoque *constare ex attributis indemonstrabilibus*; alioquin daretur progressus in infinitum. Omnis causa prior & notior est effecto: genus & differentia sunt causæ definitionis, definitio est effectum: ergo genus & differentia sunt notiora & priora, scilicet, natura & cognitione distincta, definitione.

2. Genus, scilicet proximum, & differentia, scilicet specifica.

3. Cum

3. Cum hîc lege sexta dicitur, quod attributa essentialia in definitione debeant esse priora natura ipso definito, intelligitur utraque prioritas, & quoad existendi consecutionem, & quoad causalitatem. Genus est prius definito, ut animal homine, quoad existendi consecutionem; differentia est prior definito, ut rationalitas homine, quoad causalitatem: vel sic; Genus est prius specie quæ definitur, existendi consecutione, differentia est prior causalitate: & sic utrumq; est prius natura, definitione.

Quæst. VI. *Quibus partibus constat definitio perfecta?*

Genere [proximo] & differentia [specifica.]

Genus in definiendo invenitur ex reductione rei definiendæ ad suam categoriam: ibi enim, quod loco superiori ex proxime adjacet, est ejus genus proximum; reliqua omnia sunt genera remota, quæ superius collocantur. Intelligitur autem hîc genus proximum, quia superiora in illo continentur.

Quæst. VII. *Ut de genere nihil dicam, unde petitur differentia?*

Differentia substantiarum petitur à forma [substantiali ultima vel principali, non ab accidentali, vel subordinata seu disponente substantiali:] & cum formæ sunt ignotæ, proprietas adhibetur loco formæ. Differentia accidentium sumitur à subjecto, objecto, causa efficiente, aut simili.

[1. Quin dentur formæ *accidentales*, ut calor, color, &c. nullum est dubium: sed an dentur *substantiales*, id est, quæ sunt substantiæ distinctæ à materia, ut olim ante Aristotelem, & nunc post ejus ætatem disputari solet. Si sint præter animam rationalem ullæ formæ substantiales, recte tum dividitur ab authore forma substantialis in *ultimam* & *subordinatam*, aut in *principalem* & *disponentem*.]

[2. *Differentia* intelligitur essentialis & specifica, qualis raro est nota in substantiis, quia illarum formæ in sensus non incurrunt, à quibus tamen omnis nostræ cognitionis origo ducitur: sic ignis definitur, elementum calidum & siccum, per proprietates, loco formæ, quæ ignota est. Quia accidentia omnia sunt in subjecto & versantur fere circa aliquod objectum, & habent causam sui efficientem simul & finalem hinc à respectu ad ista accidens definitur, & ejus differentia petitur à respectu ad ea.]

[3. *Subjectum*] quidem est externum accidenti, sed respectus accidentis ad subjectum, non est ei externus.]

[4. Omne accidens est quidem in subjecto; subjectum tamen est extra accidens, id est esse

esse potest & existere sine accidente, & accidens nunquam aut esse aut existere potest sine subjecto; ideoque respectus accidentis ad subjectum inhæsionis accidenti est internus.]

Quæst. VIII. *Quomodo definiuntur accidentia propria?*

Genere, subjecto, & causa proxima; [intellige, causam proximam absolute, quæ dicta fuit emanativa] eaque vel efficiente; ut, *Eclipsis est defectus luminis in luna, ob terram inter solem & lunam interpositam*: vel finali; ut, *Appetitus est facultas naturalis in animali, ad consequendum quod sibi bonum, & vitandum quod sibi malum videtur*: vel denique utraque; ut, *Respiratio est attractio & expulsio aeris reciproca in animali, à pulmonibus facta, ad cordis refrigerium*.

1. Quænam accidentia sint propria, quænam communia, vid. cap. 23. & 19. lib. 1. Accidens proprium est proprium quarto modo, & quartum prædicabile commune est accidens prædicabile, sive quintum prædicabile.

2. In definitione eclipseos, *defectus luminis* est genus; *Luna* est subjectum; *interpositio terræ inter solem & lunam* est causa efficiens proxima absolute.

Quæst. IX. *Quomodo definiuntur accidentia communia?*

Variis modis, ex quibus hi sunt præcipui. 1. Definiuntur genere & subjecto; ut, *scientia est habitus mentis*: 2. Genere & objecto; ut, *Physica est scientia corporis naturalis*: 3. Genere & fine; ut, *Grammatica est ars bene loquendi*: 4. Genere, objecto, aut fine; ut, *Liberalitas est virtus in eroganda & accipienda pecunia*: 5. Genere & causa efficiente; ut, *Albor est color ortus ex prædominio perspicui*.

Modus definiendi accidentia communia certis regulis comprehendi nequit, quia ipsa accidentia communia tam sunt varia.

CAPUT III, & IV.

Quæst. I. *Quid est definitio imperfecta?*

Quæ, rei essentiam non explicat attributis essentialibus, aut saltem non explicat perfecte: eaque proprio vocabulo *descriptio* dicitur.

1. De-

1. *Definitio imperfecta* in duobus recedit à definitione perfecta: vel quod adhibeat *attributa non essentialia*, sed accidentalia; vel si adhibeat essentialia, quod non sumat omnia; ideoque vere dicitur imperfecta.

[2. Vocantur hîc *attributa essentialia* quæ essentiam rei definitæ constituunt, non quæ eam consequuntur immediate; suntq; tantum genus & differentia. Proprietas quidem dicitur attributum essentiale non tamen illo sensu, ac si essentiam constituat, sed quia essentiam rei constitutæ immediate sequitur, ideoq; nunquam ingreditur definitionem perfectam.]

3. Definitio imperfecta vel est necessaria, vel arbitraria. *Necessaria*, cum perfecta definitio adhiberi nequit: atque hæc impossibilitas oritur vel ex parte entis, vel ex parte mentis, vel ex parte orationis. Primo modo non possunt definiri perfecte res illæ quæ ex imperfectione sua non admittunt definitionem perfectam; ut privationes, verbi causa, tenebræ: secundo modo non possunt perfecte definiri quæ, licet habeant essentiam perfectam, à nobis tamen perfecte non capiuntur; ut, Deus: tertio modo ex parte orationis, quando res definienda essentiam quidem habet perfectam, & perfecte capitur, sed non dantur vocabula ad illam definitionem explicandam. Arbitraria est definitio imperfecta, quando adhiberi quidem potest definitio perfecta, sed tamen non adhibetur, quia ita nobis placet, & res est arbitrii nostri.

[4. Cum definitio perfecta sit explicatio essentiæ, & essentia non possit tribui nisi enti reali, quale non est privatio, ultro sequitur, nullam privationem posse perfecte definiri, quia nulli privationi essentia competit; atqui definitio perfecta est essentiæ explicatio.

5. Deus perfecte definiri nequit, quia à nullo intellectu humano perfecte cognoscitur aut concipitur; & ratio est, quia illud dictum Apostoli, *Deum videbimus sicuti est*, locum demum habebit in altera vita, ideoq; in hac vita Deus perfecte definiri nequit.

Quæst. II. *Quando adhibetur imperfecta definitio?*

1. Quando res ipsa non capit perfectam definitionem. 2. Quando nos rei essentiam non percipimus. 3. Quando desunt idonea vocabula, quæ in perfecta definitione requiruntur. 4. Quando aliorum captui definitio attemperanda est. 5. Deniq; quando proposita definitione alios delectare magìs aut movere volumus, quàm docere.

Primo & secundo & tertio casu, definitio imperfecta est necessaria: quarto & quinto casu, est arbitraria.

Quæst. III, *Quæ res respuunt perfectam definitionem?*

I. Res infinitæ; ut, *Deus*.

1. *Deus*] non potest perfecte definiri, non ex parte sui, quasi non ad-

admitteret definitionem perfectam, sed ex parte nostri, quia nos ipsius essentiam non capimus.

II. Quæ non habent veram essentiam; ut, *privationes.*

1. Quia definitio perfecta est explicatio essentiæ, & essentia non competit nisi enti vero, *privatio* autem est negatio entis veri, consequenter ei non competit *essentia vera*, imo ne quidem essentia simpliciter; ideo, neque definitione perfecta definiri *privatio* potest.

2. *Privationes*] non possunt perfecte definiri ratione sui, quia ipsæ non admittunt definitionem perfectam: cum enim hæc (scilicet definitio perfecta) sit explicatio essentiæ, ac privationes essentiam nullam habeant, sunt enim non entia, seu negationes entium realium; non est mirum, quòd perfecte non definiantur. *Privationes*, tantum abest, ut *essentiam veram* obtineant, ut ejus negationem dicant: quemadmodum cæcitas negat visum.

3. Privationes nullam habent essentiam, quia non sunt entia realia; at essentia convenit solis entibus realibus.

[4. Cum privationes dicuntur negationes entium, intellige realium: neque enim (verbi causa) cæcitas est aut substantia, aut accidens, aut Deus, aut creatura, quæ quatuor sunt entia realia; sed cæcitas, & omnis privatio est negatio entis realis; non tamen nihil, sed medium negationis interjectum inter ens reale & nihil.]

III. Quæ non habent unam essentiam; ut, *entia concreta & aggregata.*

1. *Entia aggregata*] sunt, quæ ex pluribus substantiis totalibus coalescunt, vel cum aliquo ordine inter se, uti est mundus, exercitus; vel sine ordine inter se, ut est acervus lapidum vel granorum. Neutrum est unum per se, sed utrumque est unum per accidens; quia in uno per se, quando ex pluribus coalescit, debet substantia una habere rationem potentiæ ad alteram: cui unitur, tanquam ad actum: sic in homine, duæ quidem substantiæ, sed imperfectæ, anima & corpus, uniuntur; verum ita, ut corpus sit instar potentiæ, anima instar actus.

2. Quid sit unum per se, quid unum per accidens, operæ pretium est bene cognoscere. Unum per se est, aut ens immateriale, ut Deus, angeli, & animæ rationales; aut materiale, sed tale, cujus partes se habent essentiales materia & forma ut potentia & actus, & quæ in unam naturam compositi coalescunt.]

3. *Essentiam* per se *unam* habent aut res simplices ut angeli; aut, si compositæ sunt, in quibus partes coponentes, atque ejusdem naturæ communi-

munis ac genericæ, & categoriæ, in unum compositum media unione coaluerunt; ut, *homo, lapis*, &c.

4. *Entia concreta*] vocantur, quæ concreverunt ac composita sunt ex subjecto & accidente; ut, *justus*, *albus*.

5. *Entia aggregata*] sunt, quæ ex diversis substantiis coaluerunt; vel cum unione, ut, *exercitus*, vel sine ulla media unione, ut, *acervus lapidum*.

IV. Quæ non habent essentiam perfectam; ut, *partes*, [*sive essentiales, sive integrales*] *principia rerum*, *res in fieri*.

1. *Essentiam perfectam* dicuntur habere, quibus ad essentiam aut integritatem nihil deest: sic in parte una ad essentiam totius pars alia atque alia, quia totum omnes partes requirit.

[2. Perfectum metaphysicis dicitur duobus modis: vel cui nihil deest aut deficit requisitum ad essentiam, vel cui nihil deest aut deficit requisitum ad integritatem. sic homo monoculus est perfectus homo perfectione essentiali, quia animam & corpus habet, partes, essentiales; sed non est perfectus perfectione integrali, quia aliqua pars integralis, puta oculus, ipsi deest ac deficit.

3. *Principia rerum*] hîc significant ea, ex quibus fiunt composita: neque hæc, ut principia, habent essentiam perfectam; ideoque materia & forma, rerum naturalium principia, non possunt perfecte definiri.

4 *Res in fieri*] dicuntur, quæ adhuc fiunt, ac quamdiu fiunt perfectam essentiam non sunt adeptæ; ut, *motus*.

5. Quæ numero 2. 3. & 4. recensentur, ea non admittunt definitionem perfectam ratione sui: Deus numero readmittit quidem definitionem perfectam ratione sui, sed non ratione nostri.

V. Summa genera.

1. *Summa genera*] non possunt perfecte definiri, quia non habent genus supra se, scilicet univocum, alioquin summa non forent; ideoque substantia, quantitas, qualitas, &c. perfecte definiri nequeunt, idque ratione sui.

VI. Individua.

1. *Individua*] non possunt perfecte definiri, quia non habent differentiam, scilicet essentialem, aut si habent, ea nobis ignota est; ideoque Petrus non potest perfecte definiri, quia nullam differentiam essentialem habet infra se. Ex omnibus ergo rebus solæ species, tum infimæ tum subalternæ, perfecte definiri possunt.

2. Disputatio gravis est, an *individua*, Petrus, Paulus, &c. habeant differentiam essentialem. Ramæi

& multi alii, putant quod sic; quia si substantiæ singulares & primæ sunt maxime substantiæ, uti sunt, etiam debent distingui à se invicem per differentias essentiales: hoc tamen fatendum est, illam differentiam essentialem ac substantialem individuorum plerumque nobis esse ignotam, & hæc causa est quod individua non possint perfecte definiri.

Quæst. IV. *Quarum rerum essentiam non possumus [intellectu] assequi?*

Quæ per se non incurrunt in sensus nostros; [scilicet externos] ut, substantiæ, cum corporeæ, tum incorporeæ.

[1. Hæc ex Peripateticorum sensu dicuntur. Neque tamen ab omnibus nostri seculi philosophis hoc recipitur, nimirum, substantias corporeas, qua substantiæ sunt, in sensus non incurrere: quod si non sensibus, utique nec intellectu percipi poterunt, juxta sententiam Aristotelis, qui judicat nihil esse in intellectu nisi quod prius fuerit in sensu; quod falsum est, quoniam sic, missis substantiis, circa mera accidentia intellectus noster versaretur.]

[2. *Substantiæ corporeæ non incurrunt in sensus*] in quantum sunt corpora aut substantiæ, sed eorum tamen accidentia in sensus incurrunt: cum vero accidentia ad essentiam substantiarum non pertineant, nihil est mirum si substantiarum essentias non assequamur, quum omnis nostra cognitio sit à sensu, & sola accidentia in sensus incurrant.]

[3. Si verum est, quod vulgo fertur, nullas substantias incurrere in sensus externos, & nos tamen ab infantiæ incunabulis assuevimus uti sensuum ministerio in rebus cognoscendis; profecto nulla substantia sub cognitionem nostram cadet: & cum sensus sint fallibiles cognoscendi magistri, quis poterit tuto iis fidere? nam à quibus vel semel sumus decepti, iis non est fidendum; sed sensus externi nos sæpe deceperunt: & cum nullæ substantiæ nec materiales, incurrant in sensus, à quibus est cognoscendi principium, nullas unquam intelligemus substantias, sed cognoscuntur sola accidentia; quæ si non sunt, uti multis non esse judicantur, nihil cognoscemus.]

4. *Substantiæ incorporeæ*, nec per se nec per accidentia in sensus incurrunt.

Quæst. V. *Quot modis formatur definitio imperfecta?*

Septem modis potissimum.

Quæst.

Quæst. VI. *Enumera hos modos.*

I. Cum accidens proprium definitur sola causa externa; [hæc definitio imperfecta vocatur causalis] ut, *Eclipsis est interpositio terræ.*

Hic omittitur genus & subjectum.

II. Cum definitur genere & subjecto; ut, *Eclipsis est defectus luminis in luna.*

Hîc omittitur causa efficiens proxima.

III. Cum res aliqua definitur genere & proprietate una aut pluribus; ut, *Canis est bestia latrans.*

Hîc omittitur differentia specifica & essentialis.

IV. Cum res definitur enumeratione partium aut specierum; ut, *Logica est ars definiendi, dividendi, argumentandi, & ordinandi.*

Hæc est definitio facta per inductionem, seu per divisionem.

V. Cum res definitur remotione oppositi; ut, *Virtus est vitium fugere.*

Virtus enim opponitur *vitio*. Intelligitur hîc *oppositum* immediate, quod non admittit medium participationis; nam si oppositum definiatur per oppositum mediatum medio participationis, est vitiosissima.

VI. Cum relatum definitur correlato; ut, *Dominus est qui habet servum.*

Dominus enim respectu servi est relatum, & servus correlatum.

VII. Cum res definitur coacervatione circumstantiarum; ut, *Homo est animal bipes, implume, erecto vultu manibusque præditum.*

Circumstantias intellige præsertim sensibiles, hoc est, quæ in sensus incurrunt: hæc speciatim *descriptio* dicitur, & à poetis & oratoribus plerumque adhibetur. Tales quoque sunt descriptiones plantarum, & animalium in physicis, item fluminum, montium, &c. in geographicis & historicis.

CAPUT V.

Quæst. I. *Quotuplex est divisio?*

Duplex: alia nominis, alia rei.

[1. Quæri potest, cur author hoc caput incipiat non à definitione, quæ est primum docendi præceptum, sed ab ipsius divisionis divisione. Resp. quia ipsa vox *divisio* ambigua est: atqui quotiescunque aliqua vox ambigua est, non est tractatio incipienda à definitione, nisi primum ipsa vox fuerit distincta: ideoque hîc non à definitione divisionis, sed à distinctione incipiendum fuit.

Quæst. II. *Quid est divisio nominis?*

Enunciatio significationum homonymi vocabuli, aut distinctio ambiguæ sententiæ; ut, si quis recenseat significationes *juris*, aut distinguat hanc orationem, *Aio te Æacida Romanos vincere posse.* Hæc improprie *divisio* appellatur; rectius *distinctio* dicitur.

Divisio nominis, seu potius distinctio vocabulorum in omni disputatione, ac rei cujuscunque tractatione, in principio statim adhibenda est, ut constet, de qua re & quo sensu de ea agatur.

Quæst. III. *Quid est divisio rei, sive divisio proprie dicta?*

Divisio est explicatio totius per partes.

Divisio rei tota dependet ab explicatione capitis 14. *lib.* 1. *de toto & parte.*

Quæst. IV. *Quomodo distribuitur?*

Eodem modo quo totum. Ac primo in divisionem totius per se, & in divisionem totius per accidens.

Quid sit totum per se & totum per accidens, vid. *Quæst.* 3. & 4. *cap.* 14. *lib.* 1.

Quæst. V. *Quotuplex est divisio per se?*

Quadruplex: vel enim dividitur [totum universale,] genus in species [& species in individua,] ut, *animal in hominem & bestiam,* [*homo in Petrum & Paulum,* estque illa divisio totius logici;] vel definitum in partes definientes [scilicet totum formale,] veluti cum *homo*, sive humana,

essentia. dividitur sive resolvitur in *animal* & *rationale* [estque illa divisio totius metaphysici; [totum essentiale,] compositum in materiam & formam, ut, *homo in corpus & animam rationalem,* [estque illa divisio totius physici;] vel denique totum integrale in sua membra, ut, *homo in caput, pectus, ventrem, artus,* &c. [estque illa divisio totius mathematici.

1. Ex quatuor divisionibus per se, prima & ultima sunt maxime usitatæ, nempe distributio generis in species, aut speciei in individua, & integri in membra: atque hæc peculiari nomine *partitio* dicitur.

2. Notandum vero est accuratissime discrimen inter utramque hanc divisionem, quod hoc signo dignoscitur infallibiliter: quotiescunque totum divisum de singulis partibus dividentibus enunciari potest in casu recto, toties est distributio generis in species, aut speciei in individua; quotiescunque vero totum divisum non potest enunciari de singulis partibus dividentibus nisi in casu obliquo, est distributio integri in membra: & causa hujus diversitatis est, quòd tota natura generis in unaquaque contineatur specie, & tota natura speciei in unoquoque individuo; at vero, non continetur tota natura integri in unoquoque membro. Exempli gratia, cum *animal* dividitur in *hominem* & *bestiam,* τὸ *animal* dicitur de *homine* & *bestia* in casu recto; cum *homo* dividitur in *Petrum*, *Paulum*, *Joannem*, *&c. homo* prædicatur de *Petro*, *Paulo*, *Joanne*, &c. in casu recto: sed vero, cum corpus dividitur in *caput*, *pectus*, *ventrem*, *artus*, &c. partes dividentes, non potest dici corpus de singulis partibus in casu recto, licet possit in casu obliquo: neque enim licet dicere, *Caput est corpus*, *Pectus est corpus*; sed bene licet dicere, caput, pectus, est corporis, scilicet pars.

Quæst. VI. *Quotuplex est divisio per accidens?*

Item quadruplex: vel enim dividitur causa per effecta, ut, *Plantæ aliæ calefaciunt, aliæ frigefaciunt*: vel effectum per causas, ut, *Testimonia alia sunt divina, alia humana; statuæ aliæ sunt ex ære, aliæ ex marmore*; *supellex alia est ad ornatum, alia ad usum,* &c. vel subjectum per adjuncta, ut. *Homines alii sunt liberi, alii servi:* vel adjunctum per subjecta, ut, *Morbi alii corporis sunt, alii animi.*

Divisio per accidens facilè intelligitur ex exemplis subjectis, & *quæstione* 5. *cap.* 14. *lib.* 1.

Quæst. VII. *Quot sunt leges bonæ divisionis?*

Septem potissimum.

Quæst. VIII. *Enumera omnes.*

I. Partes debent in toto consentire.

1. [*Partes*] Intellige vel membra respectu integri, quæ vulgo dicuntur partes integrantes; vel individua respectu speciei, vel species respectu generis, quæ utræque partes vocantur universales, melius, totius universalis: nam individua, partes universales dici nequeunt.]

[2. Ratio est, quia partes toti insunt, & ad totum ordinantur, illudque mensurant: at vero mensura & mensuratum consentire debent; ideoque, cum totum quod dividitur est substantia, & partes debent esse substantiæ; si totum fuerit accidens, & partes debent esse accidentia: quod intelligendum est de divisione totius per se; nam in divisione per accidens, totum potest esse substantia, & partes accidentia, ut, cum homo dividitur in servum & liberum.]

[3. Cum partes dicuntur toti inesse, id sic intelligi non debet, uti accidentia insunt subjecto: sunt enim hæ partes, de quibus hic sermo est, vel substantiæ, ut membra integri, individua specierum, species generum; vel si sint accidentia in ordine ad substantiam, tamen non dicuntur partes, sed in ordine ad accidentia.]

4. Imo vero, omnes hæ leges intelligi debent de toto per se: nam divisio totius per accidens vix habetur pro divisione, uti nec totum per accidens pro toto.

II. Et inter se opponi.

1. Ratio est, quia alioquin partes coinciderent, & sic totum dividere nequirent.

III. Partes proximæ & immediatæ semper sumendæ sunt in divisione, non remotæ.

1. *Partes proximæ & immediatæ*] dicuntur quæ sunt maximæ vicinæ toti, in quas totum primo dividi debet: ideoque vitiosa est divisio, quando multa membra transiliuntur; ut, si divisero corpus in plantam & animal, cum debeat primum dividi in simplex & mixtum.

2. Tabulæ prædicamentales docent, quænam partes toti viciniores, quænam à toto remotiores, quænam toti vicinissimæ.]

3. Quænam sint partes proximæ rei divisæ, quænam remotæ, optime perspici potest ex tabulis prædicamentalibus: in quibus quæ proxime infra rem

divi-

dividendam collocantur, in sequenti gradu inferiori, sunt partes proximæ; quæ vero habent gradus intermedios inter se & rem dividendam, sunt partes remotæ.

IV. Partes singulæ minus continere debent, quam totum.

1. Ratio est, quia totum est majus sua parte unaquaque; alioqui totum & pars adæquarentur, quod est absurdum.

V. Universæ, neque plus neque minus.

1. Ratio est, quia partes *universæ*, idem sunt ac totum, scilicet quando partes sunt unitæ; quod potissimum est intelligendum de toto essentiali.

[2. Gravis quæstio est, quomodo totum differat à partibus. Nos distincte respondemus: partes totius, verbi causa anima & corpus, considerantur, vel ut separatæ, vel ut conjunctæ sed non unitæ, vel ut conjunctæ & unitæ. Quando partes spectantur (verbi causa anima & corpus) ut sunt separatæ loco, ut anima sit in cœlo, corpus in terra, non sunt idem quod totum scilicet corpus, sed ab eo distinguuntur realiter. Si spectentur, ut loco quidem conjunctæ partes, sed non unitæ, adhuc non sunt idem quod totum, sed distinguuntur à toto realiter: ita si eodem loco ponas & animam rationalem & corpus, sed non unita, non sunt idem quod homo. Verum si partes spectentur, ut conjunctæ loco & unitæ, jam idem sunt quod totum: sic anima rationalis & corpus, loco conjuncta & inter se unita, idem sunt quod homo, nec ab eo distinguuntur realiter.

VI. Divisio debet constare partibus paucissimis, &, si commode fieri possit, duabus.

1. Ratio est, quia divisio distinctam parit cognitionem, quo autem partes sunt pauciores, eo distinctius cognoscuntur: non tamen semper divisio in partes duas, sive διχοτομία, utcunque sit optima, haberi potest.

[2. Cum genus dividitur in species, plerumque divisio potest esse bimembris, &, si potest, debet: cum species dividitur in individua, rarius potest esse bimembris, neque anxie affectari debet, quia individua plerumque sunt plura duobus: cum integrum dividitur in membra, divisio bimembris esse debet, si potest; sed non semper potest; divisio definiti in partes definientes, & compositi in partes constituentes, & potest, & debet semper esse bimembris: divisio totius per accidens interdum potest, interdum non potest esse bimembris; neque scrupulose admodum hîc quærenda est, si commode haberi nequeat.

VII. Modus dividendi adhibendus est, ne subdivisionum numerus nimium excrescat.

1. Ratio est quia cum divisio memoriæ quam maxime prosit, si subdivisiones instituantur multæ, memoria magis obruitur quam juvatur.

CAPUT VI.

Quæst. I. *Quid est syllogismus?*

SYllogismus est oratio, in qua, quibusdam positis, diversum quid à positis, propter ea quæ posita sunt, necessario sequitur.

1. *Oratio*] sumitur hîc indefinite, non pro una, sed pro orationum complexu, per synecdochen numeri singularis pro plurali.

2. *Oratio* intelligitur potissimum interna, secundario externa: quia syllogismus sine oratione externa esse potest, ut in muto; sine interna non potest; &, quia tota Logica maxime dicitur à λόγῳ ἐνδιαθέτῳ, sermone interno, minus à sermone externo.

3. *Quibusdam positis*] id est, duabus enunciationibus præpositis seu præmissis, unde sic vocantur.

4. Quando hoc loco præmissæ dicuntur causa conclusionis, intelligitur causa cognoscendi, non essendi; hæc enim locum tantum habet in syllogismo demonstrativo, non in topico, nec in sophistico, nec in ullo alio: at, quod præmissæ sint causæ conclusionis, id commune est omnibus syllogismis.

5. *Diversum quid*] id est, nova enunciatio, quæ vulgo dicitur *conclusio*. Hæc dicitur diversa formaliter, non materialiter, à propositionibus sive præmissis; non quod alii termini sint in conclusione quam fuerunt in præmissis, sed quod iidem termini aliter disponantur in conclusione quam in præmissis; nam qui termini in conclusione simul disponuntur, in præmissis à se invicem separantur: ut in hoc syllogismo, *Omne animal sentit. Omnis homo est animal. Ergo omnis homo sentit.* Hîc simul disponuntur in conclusione *homo* & *sentit*; qui iidem termini in præmissis à se invicem separantur: nam *sentit*, terminus major, ponitur in majore propositione, quæ diversa est & separatur à minore propositione, in qua alter terminus est, *homo*.

6. *Propter ea quæ posita sunt*] id est, vi & efficientia præmissarum, quia præmissa sunt causa, scilicet cognoscendi, interdum essendi, conclusionis, hæc vero effectum præmissarum: hinc est quod vocula *propter* recte dicatur

tur significare vim, nam causa est cujus vi res est.

[7. *Necessaria*] Intelligitur hic necessitas consequentiæ seu conclusionis; non consequentis, seu prædicati in conclusione, quæ extra syllogismum invenitur in omni enunciatione necessaria; ut, *homo est animal*: hîc est necessitas consequentis, id est prædicati, τὸ *animal* enim necessario cohæret necessitate καθ' αὑτὸ cum antecedente seu subjecto, *homo*; at hîc non est necessitas consequentiæ seu conclusionis, quia hæc enunciatio necessaria est extra omnem syllogismum, & ideo non est conclusio, quæ veritatem suam & necessitatem tantùm habet in syllogismo, non extra illum.]

[8. Necessitas consequentiæ est necessitas thematis complexi seu enunciationis, deducta ex enunciationibus aliis prioribus. Necessitas consequentis est necessitas thematis simplicis & termini unius, & quæ non derivatur aliunde: estque vel necessitas qua prædicatum necessario dicitur de subjecto, de qua actum fuit in enunciatione necessaria; vel qua accidens necessario inest subjecto, de qua actum fuit cap. de proprio.]

[9. Quantum discriminis est inter thema simplex & complexum, tantum differt necessitas thematis simplicis, à necessitate thematis complexi: sed necessitas consequentis est necessitas thematis simplicis, necessitas consequentiæ est necessitas thematis complexi, & quidem illa quæ non existit in themate complexo, nisi beneficio syllogismi; nam quæ necessitas invenitur in aliqua enunciatione extra syllogismum, uti in hac, *homo est risibilis*, quamvis eadem hæc syllogismo inferri possit, quamdiu tamen non infertur, necessitas consequentiæ in illa esse dici nequit: sed & sunt enunciationes necessariæ, quarum necessitas nullo syllogismo inferri potest, ut est hæc, *homo est animal*; atque in hisce nunquam invenitur necessitas consequentiæ. Notandum & illud est, necessitatem hypotheticam seu conditionalem; necessitatem consequentis esse absolutam, & quidem internam.]

[10. Necessitas vulgo dividitur in internam & externam. Interna est, quæ principium habet in ipsa re necessaria: sic necessarium est hominem esse risibilem, quia risibilitas sui causam habet, qua necessario inest homini in ipso homine, scilicet rationali: & hæc est necessitas consequentis, quæ semper est interna. Necessitas externa est, quæ sui principium habet extra rem necessariam: ita necessarium est lunam pati eclipsin, si terra interponatur inter solem & lunam: hæc est necessitas externa, quia causa ob quam luna necessario eclipsin patitur, est extra lunam; hæc est necessitas consequentiæ, quæ semper est externa.]

Quæst.

Quæst. II. *Quot modis consideratur syllogismus?*

Duobus modis: vel enim consideratur absolute de ratione formæ, vel relate ad conditiones materiæ ac varios effectus.

[1. Materia & forma propriè tribuuntur solis corporibus; & quia corpora habent accidentia quibus incurrunt in sensus, eorum materia & forma dicitur sensibilis: sed per analogiam ac similitudinem, materia & forma tribuuntur iis quæ non sunt corpora, neque ullas habeant proprietates quibus in sensus incurrant, & hæc materia & forma dicitur intelligibilis: sic materia artium sunt præcepta, forma est methodus; utraque intelligibilis: talis quoque competit syllogismo.]

[2. *Forma*] quæ hic tribuitur syllogismo, & *materia*, utraque est intelligibilis, quia solo intellectu percipitur; non sensibilis, quia ipse syllogismus est ens rationis, & opus nostri intellectûs: sic & *Effectus* qui hic tribuuntur syllogismo, non sunt externi, & incurrentes in sensum, sed interni, & in ipso intellectu existentes, scilicet sunt ista judicia quæ syllogismi relinquunt in intellectu, de conclusione ab eo cognita.]

3. *Conditiones materiæ*] scilicet proximæ, vocantur hic veritas vel falsitas, necessitas vel contingentia præmissarum.

4. *Effectus* syllogismi sunt judicia de conclusione relicta in mente.

5. Omnis syllogismus, sive lectus sive auditus, gignit vel assensum, vel dissensum, hoc est, judicium aliquod de conclusionis veritate vel falsitate in mente vel legentis vel audientis: nam qui syllogismum vel legit vel audit, si in animum ingrediatur suum, fieri non potest quin aut conclusioni assentiatur, aut dissentiat id est, quin judicet eam esse vel veram, vel falsam. Hæc judicia in mente hominum per syllogismos genita, quia intellectum nostrum disponunt ad cujusvis generis conclusionibus assentiendum vel dissentiendum, vocantur *dispositiones*, seu *habitus imperfecti*; & cum judicia ista sæpe iterantur atque confirmantur, gignunt *habitus perfectos*: & sic oriuntur in intellectu nostro omnes habitus intellectuales, scientiæ, artes, prudentiæ, quippe quæ nihil sunt aliud, quam collectio multorum judiciorum de rebus variis per syllogismos in mentem nostram illatorum: ita verbi causa, physica nihil est aliud quam concervatio judiciorum de rebus naturalibus, earumque proprietatibus & operationibus, quæ mens humana, præsertim primorum philosophorum, per syllogismos de iis intulit ex præmissis, quarum veritatem in ipsa rerum natura diligenti scrutinio & indagine observavit.

Quæst. III. *Prior consideratio quot habet partes?*

Tres: vel enim agendum est de genesi [vel fabrica] sive ratione struendi syllogismum, vel de εὑρέσει, sive ratione inveniendi argumenti, vel de imperfectis speciebus syllogismi.

Quæst. IV. *Quænam sunt in genesi [fabrica syllogismi] spectanda?*

Materia, tum remota tum proxima, & forma.

Materia remota] syllogismi est, inter quam & syllogismum nulla alia vicinior; *proxima*, ex qua syllogismus constat immediate: ita immediate constat ex enunciationibus tribus; remote, ex terminis seu thematibus simplicibus tribus, ex quibus enunciationes componuntur. Videantur exempla in textu.

Quæst. V. *Quæ est remota materia syllogismi?*

Tres termini; minor, major, & medius.

Tres termini] sunt tria themata simplicia, quæ hic vocantur termini, quia syllogismus ultimo in eo terminatur. Horum terminorum duo vocantur extremi, scilicet minor & major, qui sunt subjectum & prædicatum conclusionis, qui extra syllogismum, vocari solet quæstio. Tertius terminus extra quæstionem aut conclusionem dicitur medius, quia est quasi arbiter inter duos priores, scilicet extremos.

Quæst. VI. *Quis est minor terminus?*

Subjectum quæstionis.

1. *Subjectum quæstionis* vocatur *minor terminus*, quia est, aut angustius prædicato, nimirum cum non potest reciprocari, ut, *Logica est ars*, *Omnis homo sentit*; aut interdum æquale, ut, *Omnis homo est risibilis*; nunquam latius. Quando subjectum, aut est latius, aut esse videtur prædicato, enunciatio est non naturalis, sive contra naturam.

2. In enunciatione naturali prædicatum semper est, vel latius subjecto, quando non possunt reciprocari, ut, *homo est animal*; vel æquale subjecto, quando possunt reciprocari, ut, *homo est risibilis*; nunquam angustius: si enim fuerit angustius, ut, *animal est homo*, enunciatio est contra naturam.

Quæst. VII. *Quis major?*

Prædicatum quæstionis.

1. *Prædicatum quæstionis*] vocatur terminus major, quia est latius subjecto, quando non possunt reciprocari; vel ei æquale, quan-

quando possunt reciprocari; nunquam angustius.

2. Terminus major, Aristoteli dicitur extremum majus, & minor, extremum minus.

Quæst. VIII. *Quis medius?*

Argumentum, quod ad probandum quæstionem extrinsecus assumitur.

1. Terminus *medius* dicitur plerumque *medium* simpliciter; vel argumentum tertium, & argumentum simpliciter, quia arguit, id est, probat terminum majorem inesse minori.

2. *Extrinsecus*] id est extra conclusionem.

Quæst. IX. *Quæ est materia proxima?*

Tres propositiones, [id est, enunciationes:] quarum prima vocatur major propositio, vel absolute propositio; secunda, minor propositio, vel assumptio; tertia, conclusio.

1. *Propositio major*] interdum dicitur *major* simpliciter, & sic vocatur quia in ea semper est terminus major, seu prædicatum conclusionis: & secunda propositio vocatur *minor*, quia in ea semper est terminus minor, seu subjectum conclusionis, si contra fiat, syllogismus non valet.

2. Terminus major & minor semper sunt in ipsa conclusione, propositio major & minor semper sunt extra conclusionem.

3. Notandum hoc est semel, & tenendum semper, quod terminus major & minor sint themata simplicia, propositio major & minor sint themata complexa; quare nunquam debent confundi: præterea terminus major est pars propositionis majoris, terminus minor est pars propositionis minoris: quantum ergo differunt pars & totum, tantum differunt terminus major & minor ab uno latere, & propositio major & minor ab alio latere.

4. Accurate hîc cavendum est, ne terminus major ac minor confundantur cum propositione majore & minore: sic enim confunderentur themata simplicia cum complexis, materia remota syllogismi cum materia proxima.

Quæst. X. *Quibus terminis constat major?*

Majore & medio.

Quæst. XI. *Quibus minor?*

Minore & medio.

Quæst.

Quæst. XII. *Quibus conclusio?*

Minore & majore.

In omni quidem bono ac legitimo syllogismo, istis terminis enunciationes constare debent, & singuli termini bis in unoquoque syllogismo poni debent.

Quæst. XIII. *Quid est forma syllogismi?*

Est apta trium propositionum dispositio ad conclusionem ex præmissis colligendam.

Quæst. XIV. *In quo consistit forma syllogismi?*

In figura & modo.

Quæst. XV. *Quid est figura?*

Figura est legitima dispositio medii cum partibus quæstionis.

1. *Figura*] respicit materiam syllogismi remotam, tres scilicet terminos, puta medium & duos extremos, qui hîc dicuntur partes quæstionis, quia ex iis conclusio constat: horum trium terminorum combinatio *legitima*, id est, dispositio secundum leges artis ac regulas facta, vocatur figura.

2. Quando tres termini disponuntur quidem, sed non legitime, nec secundum naturæ ordinem, utcunque videatur figura non est tamen.

3. Atque hæc ratio est, cur non debeat admitti figura quarta post tres receptas: nam in illa, alia quidem medii est dispositio cum partibus quæstionis. quam in tribus receptis; sed nec legitima est, nec naturalis est dispositio: quod in exemplis, siquis illa inspiciat, patebit.

Quæst. XVI. *Quid est modus?*

Modus est legitima enunciationum secundum quantitatem & qualitatem determinatio.

Modus] respicit materiam syllogismi proximam, tres enunciationes, majorem, minorem, & conclusionem; & docet quomodo, & quoad quantitatem, id est, universalitatem & particularitatem, & singularitatem, & quoad qualitatem, id est, affirmationem & negationem, istæ enunciationes debeant disponi.

Quæst. XVII. *Quotuplices sunt modi?*

Duplices; alii universales, alii singulares.

Modi singulares vocantur aliis proprii; & syllogismi singulares, expositorii.

Quæst.

Quæst. XVIII. *Quos vocas universales?*

In quibus utraque vel altera propositionum præmissarum est universalis.

Notandum est, quod modi universales alteram saltem propositionum exigant universalem: nam si utraque sit particularis syllogismus non erit bonus.

Quæst. XIX. *Quos singulares?*

In quibus utraque præmissarum est singularis.

1. Modi *singulares* non sunt contenti altera præmissarum singulari, sed utramque talem postulant: non autem debent confundi præmissæ singulares cum particularibus, non magis quam enunciationes singulares & particulares.

2. *Præmissæ* hic, vocantur communi nomine major & minor propositio, quia conclusioni præmittuntur.

CAPUT VII.

Quæst. I. *Quot sunt figuræ?*

TRes.

1. Syllogismi in tribus hisce figuris vocantur simplices & categorici, ut discernantur ab hypotheticis & compositis.

2. Syllogismi harum figurarum dicuntur categorici, quia in singulis enunciationibus horum syllogismorum prædicatum & subjectum de se invicem enunciantur simpliciter, absque ulis modis vel conjunctionibus vel aliis similibus additamentis; & proprie opponuntur syllogismis hypotheticis.

Quæst. II. *Quæ est prima figura?*

In qua argumentum majori termino subjicitur, & de minore prædicatur.

In figura prima, propositio major constat ex termino medio ut subjecto, termino majore ut prædicato; propositio minor ex termino minore ut subjecto, & medio ut prædicato; conclusio ex minore ut subjecto, & majore ut prædicato.

Quæst. III. *Quæ secunda?*

In qua argumentum de utroque termino prædicatur.

Secun-

Secundæ figuræ propositio major habet pro subjecto terminum majorem, & pro prædicato medium; propositio minor habet pro subjecto terminum minorem, & pro prædicato terminum medium; conclusio, pro prædicato majorem terminum, & pro subjecto minorem.

Quæst. IV. *Quæ tertia?*

In qua argumentum utrique termino subjicitur.

In tertia figura terminus medius est subjectum utriusque præmissæ, & majoris & minoris, & terminus major prædicatum propositionis majoris, terminus minor prædicatum propositionis minoris; terminus minor est subjectum conclusionis, & major ejusdem prædicatum.

Quæst. V. *Quot sunt modi universales in prima figura?*

Quatuor; *Barbara, Celarent, Darii, Ferio.*

Quæst. VI. *Quot in secunda?*

Item quatuor; *Cesare, Camestres, Festino, Baroco.*

Quæst. VII. *Quot in tertia?*

Sex; *Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison.*

Quæst. VIII. *Quid sibi volunt vocales harum vocum.*

Indicant quantitatem & qualitatem propositionum quibus præfiguntur, idque hoc modo;

Asserit A, [id est, affirmat] *negat E, verum generaliter* [id est, universaliter] *ambæ*;
Asserit I, negat O, sed particulariter ambæ.

1. Sensus horum versiculorum est, quod enunciatio, cui præfigitur A, debeat esse & universalis & affirmans; cui præfigitur E, debeat esse universalis negans; cui præfigitur vocalis I, debeat esse affirmans & particularis; cui præfigitur vocalis O, debeat esse particularis negans.

2. Fabrica syllogismi cujuscunque sequentibus innititur regulis.

Da exempla in singulis modis: ac primum primæ figuræ.

BAR- *Omne animal sentit:*
BA- *Omnis homo est animal:*
RA. *Ergo omnis homo sentit.*

[1. Ex

[1. Ex tribus terminis sumi possunt sex conclusiones; nam tres isti termini, singuli cum singulis, sexies possunt combinari: non tamen semper stricte conclusiones rite recteque inferri possunt per syllogismum: ideoque si una ex sex conclusionibus non potest probari syllogismo legitimo, recurrendum est ad conclusionem aliam ex illis sex, donec habeatur illa conclusio, quæ syllogismo legitimo inferri ac probari potest.]

2. Ut ex tribus terminis simplicibus commode fiat syllogismus.

3. I. Termini duo ex illis assumi debent pro conclusione, ubi ex duobus terminis conclusio fuerit facta, tertius sumendus est pro medio.

4. II. Tum videndum est, quo modo terminus tertius sese habeat ad terminum majorem, an possint de se invicem affirmari, an negari; & cum alterutrum fieri debeat videndum est an universaliter, an particulariter debeant de se invicem vel affirmari vel negari: deinde, idem terminus medius debet conferri eodem modo cum termino minore.

5. III. Quod si terminus medius, vel cum majore vel cum minore debeat disponi particulariter aut negate, nunquam potest conclusio accipi aut universalis aut affirmans; quia, cum altera præmissarum est vel particularis vel negans, etiam conclusio debet esse talis: ideoque tali casu, conclusio universalis aut affirmans si fuerit assumpta, debet mutari in particularem aut negantem, quia conclusio sequitur partem debiliorem.

6. IV. Ubi conclusio accepta fuerit, qualiscunque tandem sit, videndum est in quibus modis & figuris possit concludi; nam una conclusio in pluribus figuris & modis concludi potest quam alia: quippe universalis affirmans conclusio tantum concluditur in prima figura, in *Barbara*; universalis negans in prima & secunda figura, scilicet in *Celarent*, *Cesare*, *Camestres*; particularis affirmans in prima & tertia figura, in *Darii*, *Darapti*, *Disamis*, *Datisi*; particularis negans in prima, secunda, & tertia figura, in *Ferio*, *Festino*, *Baroco*, *Felapton*, *Bocardo*, *Ferison*.

7. In exemplo hoc primo terminus minor est *homo*, terminus major *sentit*, medius *animal*: terminus major, *sentit*, ponitur in majore propositione; terminus minor, *homo*, ponitur in propositione minore; terminus medius, *animal*, extra conclusionem manet. Vocalis *A* singulis propositionibus præmissa, significat eas omnes esse universales affirmantes. In exemplis reliquis ipse logicæ studiosus quærat terminum minorem, majorem, & medium.

CE- *Nullum animal est lapis :*
LA- *Omnis homo est animal :*
RENT *Ergo nullus homo est lapis.*

DA- *Omnis color est visibilis :*
RI- *Aliqua qualitas est color :*
I. *Ergo aliqua qualitas est visibilis.*

FE- *Nullum vitium est positum in medio :*
RI- *Aliquis habitus est vitium :*
O. *Ergo aliquis habitus non est positus in medio.*

Da exempla secundæ figuræ.

CES *Nullus dives est egenus :*
A- *Omnis avarus est egenus :*
RE. *Ergo nullus avarus est dives.*

CA- *Omne animal est mortale :*
MES- *Nullus angelus est mortalis :*
TRES. *Ergo nullus angelus est animal.*

In exemplo hoc secundo, terminus minor est *angelus*, major *animal*, medius *mortale* : major cum medio, est in propositione majore; minor cum medio, est in propositione minore : vocalis *A* præfixa majori, significat eam esse universalem affirmantem ; *E* præfixa minori & conclusioni, significat utramque esse universalem negantem. Cætera exempla diligentiæ studiosi Logicæ expendenda relinquuntur.

FES- *Nullum animal est planta :*
TI- *Quoddam vivens est planta :*
NO. *Ergo quoddam vivens non est animal.*

BA- *Omnis homo est animal :*
RO- *Quoddam vivens non est animal :*
CO. *Ergo quoddam vivens non est homo.*

Da exempla tertiæ figuræ.

DA- *Omnis virtus est ardua :*
RA- *Omnis virtus est honesta :*
PTI. *Ergo aliquod honestum est arduum.*

FE- *Nullus lapis vivit :*
LA- *Omnis lapis descendit naturaliter :*
PTON. *Ergo aliquid quod naturaliter descendit, non vivit :*
O

DIS-

DIS- *Aliquis homo furit:*
A- *Omnis homo est animal rationale:*
MIS. *Ergo, aliquod animal rationale furit.*

DA- *Omnis avarus eget:*
TIS- *Quidam avarus est locuples:*
I. *Ergo, quidam locuples eget.*

In exemplo hoc quarto terminus minor est *locuples*, estque in propositione minore; terminus major est *eget*, estque in propositione majore; terminus medius est *avarus*, qui subjicitur & in majore & in minore. *A* significat majorem esse & universalem & affirmantem: *I* significat & minorem & conclusionem esse particulares affirmantes. Studiosorum diligentia exempla expendat cætera.

BO- *Aliquid corpus non est corruptibile:*
CAR- *Omne corpus est compositum:*
DO- *Ergo, aliquod compositum non est corruptibile.*

FE- *Nulla virtus adfert miseriam:*
RIS- *Quædam virtus est molesta:*
ON. *Ergo, quoddam molestum non adfert miseriam.*

Da etiam exempla modorum singularium in unaquaque figura.

Syllogismi singulares vulgo vocantur expositorii, vel etiam expositio sensilis; quia terminus medius semper est res singularis, quæ omnis semper in sensus incurrit.

In prima figura.

Messias debuit crucifigi:
Jesus est Messias:
Ergo Jesus debuit crucifigi.

In secunda figura.

Præceptor Alexandri fuit Stagirita:
Plato non fuit Stagirita:
Ergo, Plato non fuit præceptor Alexandri.

In tertia figura.

Judas fuit impius.
Judas fuit Apostolus:
Ergo, quidam Apostolus fuit impius.

Sufficit

Sufficit in exemplis modorum singularium, si minor & conclusio sint singulares, ut in exemplo 1, & 2.

CAPUT VIII.

Quæst. I. *Quibus fundamentis nititur necessitas consecutionis in syllogismis universalibus?*

SYllogismi affirmantes nituntur regula de omni; negantes regula de nullo.

Quia necessitas quædā est, qua ex præmissis necessario sequitur conclusio, sic ut qui præmissas cōcesserit, non possit non concedere conclusionē, quando syllogismus est bonus; ideo operæ pretium est, istam necessitatem consequentiæ in syllogismo recte cognoscere.

Quæst. II. *Quid est regula de omni?*

Quicquid de aliquo universali universaliter affirmatur, id affirmatur etiam de iis quæ sub illo continentur. Exempli gratia, de omni homine affirmatur *animal*: sub homine continetur *Petrus, Paulus,* &c. ergo de his quoque affirmatur *animal*.

Qui concedit, *omnem hominem esse animal*, quæ est major; ac concedit, *Petrum, Paulum esse homines*, quæ est minor, is necessario, velit nolit, debet concedere hanc conclusionem, *Ergo, Petrus, Paulus, &c. sunt animalia.*

Quæst. III. *Quæ est regula de nullo?*

Quicquid de aliquo omni [universali] negatur universaliter, id negatur etiam de omnibus iis quæ sub illo continentur. Exempli gratia, *lapis* negatur de omni animali: sub animali continetur *homo, equus, leo,* &c. ergo de his quoque negatur *lapis*.

Qui concedit hanc majorem, *nullum animal est lapis*, & concedit hanc minorem, *homo, equus, leo, &c. sunt animalia*, is cogitur necessario etiam concedere hanc conclusionem, *Ergo nullus homo, equus, leo, &c. est lapis.*

Quæst. IV. *Quo fundamento nituntur syllogismi singulares?*

Regula proportionis.

Quæst. V. *Quæ est regula proportionis?*

Quæcunq; in uno tertio singulari [& incommunicabili] conveniunt, ea quoq; inter se conveniunt. Exempli gratia, Davidi con-

convenit fuisse prophetam, & fuisse homicidam: hinc sequitur, aliquem Prophetam fuisse homicidam; aut, aliquem homicidam fuisse Prophetam. Vel sic; *Quorum duorum unum alicui tertio singulari & incommunicabili convenit, alterum non convenit, ea quoque inter se non conveniunt.* Exempli gratia, Aristoteli convenit fuisse Philosophum, non convenit fuisse Atheniensem: hinc sequitur, aliquem Philosophum non fuisse Atheniensem; aut, aliquem non Atheniensem fuisse Philosophum.

1. Hæc regula vera est si illud *tertium singulare* fuerit *incommunicabile*; at, si fuerit communicabile, fallit: sic, qui concesserit hanc propositionem, *David fuit Propheta*, atq; insuper hanc, *David fuit homicida*: is necessario debet concedere tertiam, *aliquis homicida fuit propheta.*

[2. In hoc syllogismo, *Essentia divina est Pater: Essentia divina est filius: Ergo filius est pater*, vitium est, quod terminus medius, scil. essentia divina, sit quidem tertium singulare, sed non incommunicabile; nam communicatur, aut potius communis est tribus personis.]

Quæst. VI. *An omnes syllogismi dictis fundamentis conformes sunt?*

Omnino. Qui enim ab hisce fundamentis dissentiunt, non syllogismi, sed paralogismi sunt.

Paralogismi] vocantur syllogismi vitiosi & fallaces.

Quæst. VII. *Unde cognoscis discrimen syllogismorum & paralogismorum?*

Ex quibusdam legibus, quarum aliæ communes sunt omnibus figuris, aliæ singulis peculiares.

Quæst. VIII. *Quænam sunt leges communes?*

I In syllogismo non debent esse plures termini, nec pauciores, tribus.

1. Non *plures*, quia medium qua medium ad duo refertur, ideoque, cum duobus tantum extremis disponi potest.

2. Nec *pauciores*, quia nulla foret connexio: extremi enim termini per se disponi nequeunt; nisi enim conjungatur tertio, non aliter disponuntur in præmissis quam in conclusione; at conclusio est diversum quid à præmissis.

3. Vitium, quod in hanc committitur legem, vel apertum est, vel occultum. Apertum est, cum plures termini sub pluri-

pluribus proponuntur vocibus. Occultum est, cum quatuor termini latent in tribus vocibus: quod fit, cum aliquis terminorum trium, vel major, vel minor, vel medius proponitur voce homonyma seu ambigua, id est, voce una quæ plures habeat significationes, & modo in una, modo in altera sumitur significatione in eodem syllogismo; quod quidem vitium committitur sæpissime in omni disciplina inter disputandum, ideoque dignissimum est observatu.

4. Interdum non videntur esse plures termini quam tres, quia tantum unusquisque terminorum trium una voce proponitur: sed revera tamen sunt quatuor termini, quia aliquis trium terminorum exprimitur voce ambigua, quæ, cum duas habeat significationes, materialiter una est formaliter duplex. Materialiter sumitur vox, cum spectatur secundum literas & syllabas: formaliter sumitur vox, cum spectatur secundum significationem; significatio enim forma vocis est: cum ergo gemina unius vocis est significatio, formam quasi duplicem habet; unde una vox ambigua censetur, constituitque duos terminos. Tali modi peccatur adversus hanc legem in hoc syllogismo:

Omnis canis est latrabilis.
Aliquod sidus est canis.
Ergo aliquod sidus est latrabile.

II. Non debet esse plus aut minus in conclusione, quam fuit in præmissis.

1. Quia conclusio est effectum præmissarum; ideo tantundem debet esse in conclusione quam fuit in præmissis, quia tantum est in effecto quantum fuit in causis, in hanc legem peccatur tali syllogismo; *Nullum immateriale est corruptibile. Omnis angelus est immaterialis. Ergo nullus angelus est corruptibilis aut mortalis.*

III. Medium non debet ingredi conclusionem, neque totum, neque ex parte: [quia sic medium ter poneretur in syllogismo; at omnis terminus bis tantum debet collocari in uno syllogismo.]

1. Ratio est, quia medium non est id quod, sed quo concluditur: quemadmodum ulna non est quod, sed quo mensuramus.

2. *Ex parte*] Dicitur terminus medius habere partes, quando non una voce, sed integra oratione absolvitur.

3. In hanc legem peccatur hoc syllogismo; *Omne animal est substantia. Omnis homo est animal. Ergo omne animal est substantia.*

4. Quia unusquisque terminorum, tum major, tum minor, tum medius, non nisi bis, ac necessario bis debet

poni, & terminus major ac minor ingrediuntur conclusionem, fieri nequit ut in syllogismo bono medium ingrediatur conclusionem; sic scilicet medius terminus in syllogismo inveniretur ter, & unus reliquorum tantum semel.

IV. Extrema ita collocanda sunt in conclusione, ut erant sita in præmissis.

1. Per *extrema*] intelliguntur hîc terminus major & minor, qui hic ita debent poni in conclusione, ut erant in præmissis positi: hoc est, quia terminus major, ut latior termino minore, fuit in præmissis positus in majore propositione, & minor terminus, ut angustior, fuit positus in minore propositione; debet quoque terminus major, ut latior, esse prædicatum conclusionis, & terminus minor, ut angustior, esse subjectum conclusionis.

2. In hanc legem peccatur tali syllogismo; *Omne mixtum est corpus. Omne vivens est mixtum. Ergo, omne corpus est vivens.*

V. Ex duabus negantibus [præmissis] nihil concluditur.

1. Non est syllogismus ex duabus negantibus præmissis, quando particula *non* est pars termini medii: ut, verbi causa, *Quicquid non vivit*, id est, est non vivens, *non est planta. Metallum non vivit*, id est, est non vivens. *Ergo, Metallum non est planta.* Hoc enim notandum est, cum particula negandi *non* ponitur ante aliquod verbum, ut, *lapis non sentit*, posse fieri talis enunciationis resolutionem dupliciter: nimirum, vel ut particula *non* ponatur ante copulam, ut si dicam, *lapis non est sentiens*; vel ut ponatur post copulam, ante prædicatum, ut si dicam, *lapis est non sentiens*. Posteriori modo si fiat resolutio, enunciatio est affirmans, non negans.

VI. Non etiam ex duabus particularibus præmissis; sed bene ex duabus singularibus præmissis.

1. Utraque hæc lex facile cognoscitur ex modis, qui ostendunt, si inspiciantur, majorem & minorem nunquam simul esse particulares, nunquam simul negantes.

2. In legem sextam peccatur tali syllogismo; *Aliquod corpus est calidum. Aliquid corpus est frigidum. Ergo, aliquod frigidum est calidum.*

3. In legem quintam peccatur tali syllogismo; *Nullum brutum est rationale. Nullus homo est brutum. Ergo, nullus homo est rationalis.*

VII. Con-

VII. Conclusio sequitur partem debiliorem: hoc est, si altera præmissarum negata est, conclusio quoque debet esse negans, &, si altera præmissarum est particularis, conclusio quoque est particularis.

1. Negans propositio censetur debilior affirmante, & particularis universali.

2. In hanc legem sic peccatur; *Omne animal est sensibile. Aliquod vivens est animal. Ergo, omne vivens est sensibile.* Et tali syllogismo; *Nullum brutum est homo, Omnis canis est brutum, Ergo, omnis canis est homo.*

Quæst. XI. *Quæ sunt leges speciales?*

I. Major primæ figuræ debet esse universalis, & minor affirmans.

II. Major secundæ figuræ debet esse universalis, & altera præmissarum negans.

III. Minor tertiæ figuræ debet esse affirmans, & conclusio particularis.

1. *Leges speciales* quam optime facillimeque intelliguntur ex modis uniuscujusque figuræ.

2. Contra primam partem legis primæ specialis, peccatur tali syllogismo; *Aliquod corporeum est lapis. Omnis homo est corporeus. Ergo, omnis homo est lapis.*

3. Contra secundam partem, peccatur hoc syllogismo; *Omnis homo est animal. Nullus equus est homo. Ergo, nullus equus est animal.*

4. In secundæ legis partem primam impingit hic syllogismus; *Aliqua substantia non est animal. Omnis homo est animal, Ergo. aliquis homo non est substantia.*

5. In secundam partem legis specialis secundæ peccat hic syllogismus; *Omnis homo est animal. Omne brutum est animal. Ergo, omne brutum est homo.*

6. Adversus legis specialis tertiæ partem primam peccat hic syllogismus; *Omnis homo est animal. Aliquis homo non est doctus. Ergo, aliquod doctum non est animal.*

7. In secundam partem ejusdem legis impingit hic syllogismus; *Omnis homo est risibilis. Omnis homo est animal. Ergo, omne animal est risibile.*

8. Ad harum legum normam omnis syllogismi sunt componendi & exigendi.

CAPUT IX

Quæst. I. *An syllogismi omnium figurarum sunt æque perfecti?*

Minime: syllogismi primæ figuræ cæteris perfectiores sunt.

1. Duplex est perfectio syllogismorum; una quæ respicit formam sive evidentiam illationis, quæ hic respicitur; alia est syllogismorum perfectio & imperfectio respectu materiæ: quo sensu enthymema dicitur syllogismus imperfectus, quia non omnes tres habet propositiones. Hic prior respicitur perfectio, quæ est ratione illationis ac formæ.

2. Illatio dicitur forma syllogismi, quia sine illa syllogismus ne syllogismus quidem fuerit, quemadmodum sine forma res non est id quod est: sed tres termini aut etiam tres enunciationes sunt materia syllogismi, aut potius partes ejus integrantes, quia etiamsi aliquid de ista materia desit, puta vel terminus aliquis, vel enunciatio aliqua, adhuc tamen syllogismus fuerit; quod liquet in enthymemate.

Quæst. II. *Quas ob causas?*

Prima, quia in ea concludi possunt omnia genera problematum, affirmantia, negantia, universalia & particularia: cum in secunda figura tantum negantia concludi possint, & in tertia tantum particularia. Deinde, quia in prima figura apparet necessitas sequelæ syllogisticæ, & regula de omni & de nullo, quæ in cæteris figuris non ita liquido conspiciuntur.

1. Ex modis singularum figurarum sciri potest, quot cujusvis generis problemata, id est, quæstiones ac conclusiones, inferri possunt in figura prima, non item in 2, aut 3.

2. *Necessitas sequelæ*) seu consequentiæ evidentior est in figura prima quam in cæteris duabus, quia syllogismi figuræ primæ propius accedunt ad naturalem discursum quàm syllogismi secundæ aut tertiæ figuræ; ideoque, regulæ *de omni* & *de nullo*, quæ sunt naturalis illationis fundamenta, magis quoque conspiciuntur in syllogismis primæ quam secundæ aut tertiæ figuræ: hinc est, quod idiotæ, & homines illiterati ac rudes Logicæ, quando syllogismos quosdam proferunt per naturalem Logicam, eos semper proferant in figura prima, non item secunda aut tertia: atque in eo consistit perfectio primæ figuræ præ 2. & 3. quod illa magis fit conformis naturali discursui quam hæ.

[3. Logica vulgo dividitur in

in naturalem & artificialem. Quæ divisio, nec generis est in species; nam species debent convenire in communi genere categorico, at Logica naturalis & artificialis sic non conveniunt; sunt quidem ambæ qualitates, sed cum prior sit potentia naturalis, posterior habitus, non possunt esse species ejusdem generis proximi categorici: nec est divisio integri in membra; quippe membra coeunt in unum totum, Logica naturalis & artificialis non item: quin ne rei quidem divisio est, sed vocis tantum distinctio; nam aliter sumitur hæc vox Logica quando significat ipsam naturalem potentiam ratiocinandi, quæ omnibus hominibus cognoscitur. unde hæc Logica naturalis dicitur; & aliter accipitur, cum significat habitum acquisitum ad facile ratiocinandum, & hæc vocatur Logica artificialis, atque ea fuit in initio definita.]

Quæst. III. *Cur ergo non semper adhibentur syllogismi primæ figuræ?*

Quia, licet hi syllogismi cæteris meliores sint evidentia sequelæ, conditio tamen materiæ, sæpe ratiocinantem trahit ad secundam aut ad tertiam figuram.

1. *Conditio materiæ*] intelligitur quantitas & qualitas enunciationum, ac præsertim conclusionis: ita conclusiones particulares negantes, multo sæpe facilius & naturalius probantur in secunda aut tertia figura quam in prima.

2. Aliquid necessarium est duobus modis: vel simpliciter, & ad τὸ esse, vel secundum quid, & ad bene esse. Syllogismi secundæ & tertiæ figuræ, non sunt necessarii simpliciter, & ad esse Logicæ; attamen necessarii sunt secundum quid, & ad bene esse Logicæ: nam multi syllogismi citius, facilius, & naturalius quoq; inferunt in figura secunda aut tertia, quam in prima; uti sunt, in quibus conclusio est particularis negans; ratio vero ejus est, quia plures sunt modi in secunda ac tertia figura, quibus talis conclusio inferri potest.

CAPUT X.

Quæst. I. *Satis dictum est de genesi, sive ratione struendi syllogismos: qua in re consistit εὐπορία, sive ratio inveniendi medii?*

Ut medium idoneum eligatur ad conclusionem in qualibet figura & modo colligendam. Id vero quomodo fieri debeat, ex Institutionibus petendum est.

1. *Ratio inveniendi medii* plana & facilis hæc sola est, ut subjectum & prædicatum quæstionis deducantur per omnes affectiones

nes

nes logicas & notiones ſecundas, generis, ſpeciei, differentiæ, &c. quod ut commode fiat, ſubjectum & prædicatum referri debent ad ſuam ſingulæ categoriam, non enim melius parebit, quodnam vel ſubjecti vel prædicati ſit genus, quæ ſpecies, differentiæ, &c. ac tum diſpiciatur, quænam affectionum logicarum cum ſubjecto aut prædicato conſentiant, quænam diſſentiant: quæ conſentiunt cum utroque aut alterutro debent diſponi cum iis affirmando quæ diſſentiunt, negando. Præſtant vero ſemper termini medii ab affectionibus logicis deſumpti ex parte prædicati, quam qui deſumuntur ex parte ſubjecti, quia quæſtio non inſtituitur de ſubjecto, ſed de prædicato. Pro exemplo ſit quæſtio, *An logica ſit ars.*

2. Ut inveniam terminos medios quamplurimos, circumduco *Logicam* & *artem* per omnes notiones ſecundas, & poſſum argumentari, à *genere*, *ſpecie*, *differentia*, *proprio*, *accidente*, *partibus*, *cauſis*, *effectis*, *adjunctis*, *oppoſitis*, &c. vel *logicæ*, vel *artis* affectionibus, primo libro traditis: hîc vero tum judicium adhibendum eſt in iis terminis mediis ex tanta copia ſeligendis, qui maximam habent vim concludendi. *Oppoſita*, *diverſa*, *impropria*, *diſſimilia*, diſponuntur negando; reliqua vero argumenta vere affirmando. Meliora autem erunt argumenta ex parte prædicati *artis*, quam ex parte ſubjecti *Logicæ*. Atque hic egregius eſt campus ingenii ſui exercendi, in quo diligenter ſeſe occupent tyrones.

CAPUT XI.

Quæſt. I. ***Pergamus ergo ad tertium membrum noſtri inſtituti. Quot ſunt ſpecies imperfecti ſyllogiſmi?***

SEptem præcipue: inductio, enthymema, exemplum, ſyllogiſmus hypotheticus, ſyllogiſmus disjunctivus, dilemma, & ſorites.

Hîc intelligitur imperfectio ſyllogiſmorum reſpectu materiæ, tum remotæ, trium terminorum, tum proximæ trium propoſitionum: quando ſcilicet aliquid hîc deeſt ex alterutra materia, vocatur ſyllogiſmus imperfectus.

Quæſt. II. ***Quid eſt inductio?***

Inductio eſt argumentatio, in qua ex individuis colligitur ſpecies, aut ex ſpeciebus genus, aut ex partibus totum.

1. *Inductio* eſt valde idonea ad declarandum ſive explicandum, & ad conſtituenda præcepta, ſive principia diſciplinarum: hoc modo, verbi cauſa, medici ſuæ diſciplinæ regulas conſtruxerunt, rhabarbarum Platoni, Socrati Petro, Paulo, aliiſque individuis,

...idais, purgavit bilem, ergo rha-barbarum habet vim purgandi bilem. Vocatur *Inductio* hoc argumentandi genus, quia animus ex singularibus inducitur, & quasi introducitur in cognitionem universalium.

...Inductio, exiguū aut fere nullum habet usum in disputando neq; opponendo; quia, cum procedat ab universalibus ad singularia, non potest conclusio universalis bene inferri, nisi adferantur omnia singularia; at hoc difficilimum est. Verum ad alicujus rei illustrationem & ulteriorem deductionem, maximi usûs est inductio sed præsertim utilis est ad inveniendas & conformandas disciplinas; cum enim præcepta earum debeant esse universalia, & universalia non habeant veritatem nisi in singularibus, non potest præceptorum veritas aliunde melius demonstrari, quam in medium prolatis singularibus, in quorum veritate fundatur veritas universalium.

Quæst. III. *Illustra singulos modos singulis exemplis.*

Ex individuis species colligitur hoc modo; *Abel, Enoch, Noach, Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, Moses, Gedeon, Samson, Samuel, David, aliique multi non aliter placuerunt Deo, quàm per fidem: ergo, sine fide impossibile est Deo placere.* Ex speciebus colligitur genus hoc modo; *Milites, mercatores, agricolæ, opifices, homines eruditi non sunt sua sorte contenti: ergo, nullum genus hominum sua sorte contentum est.* Ex partibus colligitur totum hoc modo; *Libri Mosis, Prophetarum, Evangelistarum & Apostolorum sunt divinæ authoritatis, ergo, tota S. Scriptura est divinæ authoritatis.*

Quæst. IV. *An in inductione omnia individua, species, aut partes, enumerandæ sunt?*

Aut enumerandæ sunt, aut utendum hac aut simili formula, *Nec potest dari dissimile exemplum.*

Quæst. V. *Quomodo invertitur inductio?*

Cum dissimile cæteris exemplum, exhibetur: vulgo *instantia* dicitur.

Ut, verbi causa, manus, pes, brachium, & quælibet pars male affecta, est amputanda, ergo etiam caput; falsa est inductio, propter exemplum dissimile.

Quæst. VI. *Quid est enthymema?*

Enthymema est syllogismus altera propositione truncatus;

tus; ut, *Avarus eget; ergo avarus non est dives. Qui non peccat non est autor peccati; ergo Deus non est autor peccati.*

Enthymema] dicitur quia altera propositio relinquitur cogitanda ἐν τῷ θυμῷ: itaque hic una ex præmissis deest vel major, vel minor. Ex propositionibus quæ in enthymemate sunt, prior vocatur *antecedens*, posterior *consequens*. Ad enthymema respondetur hac formula, *negatur antecedens*, & *negatur cōsequens*.

Quæst. VII. *Unde cognoscitur utra duarum propositionum desit?*

Ex conclusione sive consequente. Si enim in antecedente exprimitur [vel subintelligitur] subjectum consequentis, deest major, ut fit in primo exemplo: si in antecedente exprimitur [vel subintelligitur] prædicatum consequentis, deest minor, ut fit in altero exemplo.

1. Exemplum prioris est, *Homo est animal; ergo, homo sentit:* exemplum posterioris est, *Animal sentit; ergo, homo sentit.* Ex utroque exemplo videre est rem ipsam.

2. Quando subjectum utrobique est idem, deest major, ut in priori exemplo, quod sic in syllogismo perfecto sese habet; *Omne animal sentit. Omnis homo est animal. Ergo omnis homo sentit.* Quando prædicatum utrobique est idem, deest minor, ut in secundo exemplo quod in syllogismo perfecto ita sese habet; *Omne animal sentit Omnis homo est animal. Ergo omnis homo sentit.*

3. Si in antecedente nec idem subjectum nec idem prædicatum exprimatur consequentis, deest major, sed fit syllogismus perfectus in 3. figura, aut etiam in 1. figura.

Hæc sunt enthymemata.
1. *Nix est corpus.*
Aliquod corpus est frigidum.
2. *Nix est frigida.*
Aliquod frigidum est corpus.

In 1. figura.
1. *Omnis nix est frigida.*
Aliquod corpus est nix.
E. Aliquod corpus est frigidum.
2. *Omnis nix est corpus.*
Aliquid frigidum est nix.
E. Aliquid frigidum est corpus.

In 3. figura.
1. *Omnis nix est frigida.*
Omnis nix est corpus.
E. Aliquid corpus est frigidum.
2 *Omnis nix est corpus.*
Omnis nix est frigida.
E. Aliquod frigidum est corpus.

Quæst. V. *Quomodo perficiuntur ejusmodi enthymemata?*

Addita propositione quæ desideratur.

1. Facile est propositionem addere quæ deest, si advertatur, illos terminos esse sumendos ad propositionem supplendam, qui

qui singuli tantum semel occurrunt in antecedente & consequente, omisso communi utriusque vel subjecto vel prædicato: ut in exemplis statim positis, prius enthymema sic suppletur; Omne animal sentit. Omnis homo est animal. Ergo omnis homo sentit, atque eodem modo suppletur posterius.

[2. Hoc enthymema, *Omnis albor est color. Ergo quædam qualitas est albor*, verum est enthymema, quia omnis color est qualitas; sed non potest reduci ad categoricum, nisi conclusione mutata aut minore: si neutra mutetur, erit vel minor negans in fig. 1. vel particularis major in 2. fig.

Quæst. IX. *Quid si neque subjectum neque prædicatum consequentis sit in antecedente?*

Tunc deest major: eaque addita, fit syllogismus hypotheticus. Sit enthymema, *Virtus est optanda, ergo vitium est vitandum*: adjiciatur hæc major hypothetica, *Si virtus est optanda, ergo vitium est vitandum*; & erit plenus syllogismus hypotheticus.

[1. Fieri potest, ut in enthymemate neq; idem sit subjectum neque idem prædicatum consequentis quod fuit in antecedente, & tamen reducatur ad categoricum, non hypotheticum: ut in hoc exemplo, *metallum est substantia*, ergo, *quædam substantia non est planta*, abjiciatur substantia, fiatque major ex terminis reliquis hoc modo, *nullum metallum est planta, omne metallum est substantia*, ergo, *quædam substantia non est planta*; & est syllogismus 4. figuræ in *felapton*; vel sic, *nulla planta est metallum, quædam substantia est metallum*, ergo, *quædam substantia non est planta*, in 2. fig. in *festino*.]

2. Quid sit syllogismus hypotheticus, cap. sequenti explicabitur.

Quæst. X. *Quid est exemplum?*

Exemplum est inductio imperfecta, in qua ex uno singulari colligitur universale, ut ex eo aliud singulare sequatur: ut, *Bellum Syllæ & Marii fuit reipublicæ perniciosum; ergo bella civilia sunt reipublicæ perniciosa; ac proinde etiam bellum Cæsaris & Pompeii.*

Exemplum] non est efficax argumentandi ratio: unde Rhetoribus magis quam Philosophis in usu est; & qui syllogismos non capiunt, exemplis facile capiuntur. Modus argumentandi in exemplo facile intelligitur ex ejus definitione.

CA-

CAPUT XII.

Quæst. I. *Quid est syllogismus hypotheticus?*

Cujus major est hypothetica: ut, *Si Deus est, mundus re-gitur providentia: Atqui Deus est: Ergo, mundus re-gitur providentia.*

[1. *Syllogismus hypotheticus* hîc dicitur, cujus major est hypothetica: non quasi minor nunquam sit aut esse possit hypothetica, nam sæpe talis est; sed tamen talis syllogismus non consuevit dici hypotheticus. Interim hoc observandum est quando major est hypothetica non minor, conclusio est categorica; sed si minor est hypothetica, conclusio quoque est talis.]

2. *Major* dicitur *hypothetica* quæ constat conjunctione conditionali sive connexiva *si*,

Quæst. II. *Annon etiam minor potest esse hypothetica?*

Ita: sed hoc fit, cum ipsa quæstio est hypothetica [quales syllogismi categoricis æquipollent.]

Syllogismi categorici dicuntur syllogismi primæ, secundæ vel tertiæ figuræ; & sic vocantur, quia eorum propositiones nullum habent *συγκατηγόρημα*, seu vocem syncategorematicam, conjunctionem *si*, *&*, *aut*, &c. sed prædicatum in iis de subjecto simpliciter *κατηγορεῖται* seu prædicatur absque additamento, quando disponuntur subjectū & prædicatū in enunciatione simplici & pura

Quæst. III. *Unde dignoscitur sintne syllogismi hypothetici boni, an vitiosi?*

Ex hac regula: Ex syllogismis hypotheticis ii boni sunt, qui procedunt à positione antecedentis ad positionē consequentis, vel à remotione consequentis ad remotionem antecedentis; ut, *si homo est animal, sentit: Atqui homo est animal: Ergo, homo sentit.* Vel sic, *Si lapides vivunt, nutriuntur: Atqui lapides non nutriuntur: Ergo, lapides non vivunt.* Qui procedunt à remotione antecedentis ad remotionem consequentis, vel à positione consequentis ad positionem antecedentis, vitiosi sunt; ut, *Si planta est animal, vivit: Atqui planta non est animal: ergo, planta non vivit.* Vel sic, *Si planta est animal, planta vivit: Atqui planta vivit: Ergo, planta est animal.*

1. Hîc accuratissime teneri debet quid sit *ponere*, & quid *removere*. Nam *ponere* non est simpliciter affirmare, nec *remo-ve*

re simpliciter negare, in quo multi errant: sed *ponere* est affirmare antecedens quod fuit affirmatum. & negare antecedens quod fuit negatum, sic, ut, etiam ponat qui negat, modo id ante fuerit negatum; & *removere* est affirmare consequens negatum, vel negare consequens affirmatum, sic, ut is etiam removeat qui affirmat, modo id ante fuerit negatum. Verbi causa, *Si planta non est animal, non sentit*; *Sed non est animal: Ergo, non sentit*; est syllogismus procedens à positione antecedentis ad positionem consequentis, & tamen procedit negando: sic, *Si homo non est animal, non sentit*: *Atqui homo sentit: Ergo, homo est animal*; est syllogismus procedens à remotione consequentis ad remotionem antecedentis, & tamen procedit affirmando.

[2. Quamvis in metaphysicis ens positivum idem sit quod affirmatum, prout opponitur enti negativo, quemadmodum visus est ens positivum, cæcitas ens negativum; hîc tamen *ponere* non significat simpliciter affirmare; nam hoc loco, etiam qui negat ponit, nempe si negat quod ante fuit negatum: sic quamvis abstractio remotionis sit idem quod abstractio negationis seu complexa; hîc tamen *removere* non est simpliciter negare; nam etiam hoc loco qui affirmat, removet, modo affirmet id quod ante fuit negatum.]

[3. In disputationibus hîc utimur compendio, & dicimus; *Sed verum est prius, sive antecedens. Ergo & posterius sive consequens*, vel, *Falsum est posterius; sive consequens, Ergo & prius, sive antecedens*.

[4. In syllogismo hypothetico qui procedit à positione antecedentis ad positionem consequentis, partes majoris propositionis, cum sumuntur categorice, id est, absque *si* semper sunt veræ: in syllogismo hypothetico qui procedit à remotione consequentis ad remotionem antecedentis, partes majoris propositionis, si sumantur categorice absque *si*, semper sunt falsæ. Quando terminus medius cum altera parte quæstionis, vel subjecto vel prædicato pugnat, id est, cum negatur, syllogismus hypotheticus procedit à remotione consequentis ad remotionem antecedentis: quando vero cum utraque parte conclusionis consentit, id est, cum affirmatur, procedit à positione antecedentis ad positionem consequentis.]

[5. Ex iisdem terminis non potest fieri syllogismus hypotheticus, à positione antecedentis ad positionem consequentis, & à remotione consequentis ad remotionem antecedentis: quia in priori debent ambæ præmissæ esse affirmatæ, vel ambæ negatæ, in posteriori debet altera propositionum esse affirmata, altera negata; at non possunt ex iisdem terminis fieri simul propositiones affirmatæ & negatæ.

Quæ

Quæst. IV. *Quomodo revocantur syllogismi hypothetici ad categoricos?*

Syllogismi hypothetici, in quibus idem est subjectum antecedentis & consequentis, [sive expressum, sive subintellectum,] fiunt categorici, abjecta conditione [seu conjunctione] *si*, & communi antecedentis & consequentis subjecto. Uti, *Si ego sum pius, ego sum beatus: Atqui sum pius: Ergo ego sum beatus.* Categorice sic argumentabor; *Omnis pius est beatus; Ego sum pius; Ergo.*

1. In exemplo hoc authoris, subjectum antecedentis in consequente est expressum: sed interdum in consequente, minore, & conclusione subintelligitur; ut in hoc exemplo, *Si homo est animal sentit: Sed est animal: Ergo sentit.*

2. Syllogismi, qui procedunt à positione antecedentis ad positionem consequentis, concluduntur in figura prima; ut in exemplo autoris, quæst. 3. *Animal sentit: Homo est animal: Ergo homo sentit.*

3. Qui vero procedunt à remotione consequentis ad remotionem antecedentis, revocantur ad figuram secundam, quia minor est negans, ut in exemplo autoris, quæst. 3. *Quod vivit, nutritur: Lapides non nutriuntur: Ergo non vivunt.*

[4. Non videtur hoc esse universaliter verum, quod syllogismi hypothetici procedentes à positione antecedentis ad positionem consequentis, reducantur semper ad figuram primam: nam dari potest exemplum, ubi minor sit negans, quo casu non potest ulla fieri reductio syllogismi hypothetici ad figuram primam. Ut, verbi causa. *Si planta non est animal, non sentit: atqui planta non est animal: Ergo non sentit.* Abjiciatur *si*, & commune antecedenti ac consequentis *planta*, fiatque syllogismus categoricus, erit talis; *animal sentit: planta non est animal: ergo planta non sentit:* hic minor est negans, & in prima figura, & consequenter vitiosus syllogismus. Hîc nihil aliud responderi potest quam reductionem talis syllogismi non esse debito ac legitimo modo institutam; nam sic videtur reduci debere: *non animal non est sentiens: planta est non animal: ergo planta est non sentiens:* & tum minor est affirmans, sed prædicatum per particulam *non* est infinitum, quod non impedit quo minus enunciatio maneat affirmans.]

[5. Syllogismi hypothetici omnem vim concludendi emendicant à categoricis, atque eorum vi concluduntur, & in illis quidem figuris ad quas reduci valent: ideoque, syllogismi hypothetici procedentes à positione antecedentis ad positionem con-

consequentis, concludunt vi syllogismorum categoricorum in figura prima, quia ad eam reducuntur; & qui procedunt à remotione consequentis ad remotionem antecedentis, concludunt vi syllogismorum secundæ figuræ, quia ad eam reducuntur: neque reduci possunt ad primam & tertiam, quia neutra istarum figurarum admittit minorem negantem, qualis est hic.

[5. Syllogismi hypothetici vim concludendi habent à categoricis, quando ad eos reduci valent, sed non omnes reduci possunt; quales sunt illi, in quibus conclusio est particularis negans: Verbi causa; *Si aliquod animal non est rationale, brutum non est rationale: sed verum prius: ergo & posterius*; hic syllogismus hypotheticus, nullo modo ad categoricum figuræ primæ reduci potest.]

Quæst. V. *Quid si non subjectum, sed prædicatum antecedentis & consequentis idem sit?*

Major hypothetica convertenda est in relativam. Exempli gratia, sit syllogismus hypotheticus, *Si Abraham justificatus est ex fide, nos quoque ex fide justificabimur: Atqui Abraham,* &c. fiatque hujus syllogismi major relativa, erit syllogismus categoricus, hoc modo; *Quo modo Abraham justificatus est, eodem modo nos justificabimur: Atqui Abraham,* &c.

[1. Non est verum, quod si idem sit prædicatum antecedentis & consequentis, debeat major hypothetica converti in relativam: nam hic syllogismus hypotheticus, *Si qualitas est accidens, albor est accidens; sed verum prius; ergo & posterius*, converti potest in hunc categoricum, *Omnis qualitas est accidens, Omnis albor est qualitas. Ergo, omnis albor est accidens.*]

2. Quid sit enunciatio relativa, vide quæstionem ultimam c. 5. lib. 1.

3. Quod dicit author, quando non subjectum antecedentis & consequentis, sed prædicatum utriusque est idem, majorem hypotheticam, esse convertendam in relativam, non semper est verum; nam converti potest talis syllogismus in categoricum secundæ figuræ: ut in hoc exemplo; *Si omne corpus est lapis, aer est lapis: Sed aer non est lapis: Ergo, non omne corpus est lapis:* sic convertitur, *Nullus lapis est aer: Quoddam corpus est aer: Ergo quoddam corpus non est lapis.*

Quæst. VI. *Quid si neque subjectum neque prædicatum antecedentis & consequentis idem sit?*

Syllogismus hypotheticus nunquam poterit fieri categoricus

goricus. Exempli gratia, hic syllogismus, *Si ex lege justitia, Christus frustra mortuus est: Sed ex lege justitia: Ergo,* &c. fieri non potest categoricus.

Ratio est, quia forent quatuor termini, quod est contra leges syllogismi categorici.

Quæst. VII. *Quid est syllogismus disjunctivus?*

Cujus major est propositio disjunctiva.

Major disjunctiva] est quæ habet conjunctionem disjunctivam, *aut, sive, seu,* &c.

Quæst. VIII. *Quotuplex est?*

Duplex; bimembris, vel plurium membrorum.

Vis syllogismi disjunctivi *bimembris* consistit in immediata membri utriusque oppositione; vel si *plura* sint *membra*, in omnium membrorum plena enumeratione: quod si vel membra duo non sint immediate opposita, sed admittant medium participationis, vel si non enumerentur membra omnia, syllogismus disjunctivus non valebit.

Quæst. IX. *Quomodo formatur bimembris?*

Vel à positione alterutrius membri proceditur ad eversionem alterius, vel ab eversione alterutrius ad positionem alterius: ut, *Aut dies est, aut nox; sed dies est, ergo non est nox:* vel, *sed nox est; ergo non est dies:* vel, *sed non est dies; ergo nox:* vel, *sed non est nox; ergo dies.*

Quæst. X. *Quomodo formatur syllogismus disjunctivus plurium membrorum?*

Cæteris membris sublatis, quod reliquum est, concluditur; ut, *Aut ver est, aut æstas, aut autumnus, aut hyems: Sed neque ver est, neque æstas, neque hyems; Ergo est autumnus.*

Quæst. XI. *Quid si ambobus, vel omnibus membris sublatis tollitur totum?*

Est syllogismus ab enumeratione partium; ut, *Qui injuriam facit, id facit aut furto, aut adulterio, aut contumelia, aut alio aliquo modo: Atqui nemo sua furatur, nemo seipsum adulteratur, nemo seipsum afficit contumelia: Ergo, nemo sibi facit injuriam.*

CAPUT

CAPUT XIII, & XIV.

Quæst. I. *Quid est dilemma?*

Dilemma est argumentatio duorum membrorum, quorum utrumque adjunctum habet incommodum; ut, *Si ducenda est uxor, aut pulchra ducenda est, aut deformis: si pulchram ducis, erit sollicitudini; si deformem, erit fastidio.*

Dilemma] vocari solet aliis *syllogismus cornutus*, quia duobus quasi cornibus ferit: dicitur à δὶς & λαμβάνω, quia utrovis modo quis dilemma capiat, ipse capitur, propter incommodum utrique membro adjunctum; & est efficax argumentandi genus, quando bonum est. Tum bonum est, 1. quando omnia membra disjuncta plene enumerantur; 2. quando sine medio opponuntur; 3. quando incommodum ita grave est, ut non possit retorqueri.

Quæst. II. *Quot modis est dilemma infirmum?*

Duobus modis; nempe si membra non sint immediate opposita, aut si non satis gravi incommodo urgentur. Utroque modo infirmum est dilemma propositum. Nam inter pulchritudinem & extremam deformitatem medium aliquod interpositum est; & non necesse est, ut aut pulchritudo sollicitudinem marito, aut deformitas fastidium pariat.

Est etiam infirmum dilemma, quando in adversarium retorqueri potest.

Quæst. III. *Quid est sorites?*

Sorites est argumentatio constans multis propositionibus ita collatis, ut prædicatum propositionis præcedentis sit subjectum sequentis, indeque prædicatum ultimum de primo subjecto concludatur: ut, *Quos Deus præcognovit, eos prædestinavit; quos prædestinavit, vocavit; quos vocavit, justificavit; quos justificavit, glorificavit*: hinc collige, *Ergo quos præcognovit glorificavit.*

1. *Sorites* dicitur à σωρὸς acervus; est enim tantum cumulus multarum enunciationum, quæ à se invicem dependent.

2. Hoc notandum est in sorite, quod termini debeant esse affirmati, non negati, & subordinati sibi invicem per se, non per accidens; subordinatione aut prædicamentali, quæ spe-

cies generibus, individua speciebus; aut causali, quâ causæ proximæ, remotis per se subordinantur: alioquin non valebit sorites.]

3. Subordinatio prædicamentalis est in terminis soritæ, cum in eodem prædicamento sub se invicem ponuntur in gradibus superioribus & inferioribus. Exempli gratia, homo est animal, animal est vivens, vivens est mixtum, mixtum est corpus, corpus est substantia; ergo homo est substantia. Subordinatio causalis est in terminis soritæ, cum disponuntur causæ superiores & inferiores, quarum hæ ab illis dependent per se. hoc est, quatenus causant, & causant effectum tale, tali modo, loco, tempore, & sub talibus circumstantiis singularibus. Exempli gratia, ingluvies parit cruditatem in ventriculo, hæc parit cruditatem sanguinis, hæc atrophiam, hæc hydropem, aut phthisin, hæc mortem; ergo ingluvies parit mortem. Si vero termini in sorite sint causæ subordinatæ per accidens, sorites non valet; ut in hoc, Qui bene bibit, bene dormit, qui bene dormit, non peccat, qui non peccat, est beatus; ergo, qui bene bibit est beatus; vitium est, quod bene bibere sit causa per accidens somni.

4. Tot vero sunt syllogismi in sorite, quot termini inter subjectum enunciationis primæ & prædicatum ultimæ fuerunt interjecti: sic in exemplo authoris sunt tres pleni syllogismi.

CAPUT XV.

Quæst. I. *Atque hactenus de syllogismo absolute ac ratione formæ considerato. Quomodo dividitur syllogismus ratione materiæ?*

In syllogismum dialecticum, apodicticum sive demonstrativum, & sophisticum sive fallacem.

1. *Syllogismus* dicitur hic spectari ratione *materiæ*, quatenus spectantur ejus hic propositiones, sintne veræ, an falsæ; si veræ, an sint necessariæ, an contingentes: pro diversis enim conditionibus propositionum, syllogismus, diversos quoque producit effectus in intellectu humano, cujus est opus. Producit syllogismus in mente nostra judicium aliquod, sive assensum de conclusione: si propositiones syllogismi sunt falsæ, producunt assensum falsum, & judicium erroneum, sive errorem; vocaturque talis syllogismus sophisticus: si vero propositiones syllogismi sint veræ ac necessariæ, ita ut causa necessitatis, sit in rebus ipsis, producunt assensum verum, & judicium certum; & talis syllogismus, vocatur apodicticus: si autem propositiones sint veræ, sed contingentes, producunt assen-

assensum & judicium quidem verum, sed incertum atque infirmum, qui, vel opinio dicitur, vel fides humana; & talis syllogismus vocatur dialecticus: si propositiones sint veræ & necessariæ, sic, ut causa necessitatis aut necessariæ potius veritatis sit infallibilitas dicentis, puta Dei, producunt assensum seu judicium verum, certum, firmum, quod vocatur fides divina, quia assentitur Dei testimonio. Qui syllogismus gignit opinionem, fidem humanam, vel dubium, aut alium quemlibet assensum, præter scientiam & errorem, dicitur dialecticus.

[2. Per alium quemlibet assensum, genitum syllogismo dialectico, qui tamen non sit opinio, nec fides humana, nec assensus dubius, intelligitur hoc loco fides divina, id est, ille assensus qui adhibetur conclusioni in syllogismo; propter terminum medium desumptum à testimonio Dei aut Prophetarum, Evangelistarum, & Apostolorum, Spiritu sancto actorum: nam & talis syllogismus est dialecticus, utpote in quo adhibetur pro termino medio æque argumentum inartificiale, petitum ab autoritate sive divina sive humana, atque adhibetur argumentum artificiale desumptum à ratione, quemadmodum, id videre est capite sequenti.]

Quæst. III. *Quid est syllogismus dialecticus?*

Syllogismus dialecticus est syllogismus generans opinionem, aut alium quemlibet assensum præter scientiam.

1. *Syllogismus dialecticus*, alio nomine dicitur topicus, latine probabilis aut contingens.

2. Syllogismus hîc dicitur dialecticus, propter usum, quia maxime inservit discursibus communiter inter homines in conversatione institui solitis; varius enim ab iis adhibentur syllogismi apodictici: dicitur & topicus, à τόποις sive locis inveniendi argumenta, seu terminos medios, qui loci hîc longe sunt plures quam in syllogismo apodictico aut sophistico. Cum dicitur probabilis aut contingens, sic dicitur vel ratione conclusionis, quæ plerumque talis est, non tamen semper; vel ratione præmissarum, quarum vel utraque, vel altera saltem probabilis est, aut contingens.

3. *Opinionem aut*, &c.] *Opinio* est assensus qui conclusioni præbetur, verus quidem, sed dubius, pendulus, infirmus, & incertus: præter quem datur assensus non tantum verus, sed & certus atque firmus, scilicet fides divina, qua assentimur Deo testanti in verbo suo, cujus tamen certitudo ac firmitas non provenit à termino medio, quia est causa proxima; talis enim assensus verus, firmus, ac certus, vocatur scientia, quæ est effectum syllogismi apodictici: assensus qui præbetur conclusioni ob testimonium divinum, est assensus verus, certus, ac fir-

 mus,

mus non tamen est scientia neque etiam gignitur à syllogismo apodictico, sed dialectico; ideoque, effectum hujus syllogismi partim est assensus verus infirmus, qui dicitur opinio vel fides humana, partim assensus verus firmus, qui dicitur fides divina.

[4. Doctrina de assensu qui ab intellectu hominis præbetur conclusioni alicui termini medii, eam in aliquo syllogismo inferentis, meretur bene percipi, quia fundamentum est omnium habituum intellectualium, qui non aliter gignuntur, quam per assensus varios in unum quasi acervum accumulatos. Potest autem omnis assensus per divisionem bimembrem dividi in verum & falsum: verus in infirmum & firmum: infirmus in opinionem & fidem humanam; firmus in inevidentem, quæ dicitur fides divina, & evidentem quæ dicitur scientia. Assensus falsus, vulgo error, producitur syllogismo sophistico; assensus verus, firmus, evidens, vulgo scientia, producitur syllogismo apodictico: reliqui vero assensus veri, sive firmi fuerint sive infirmi, producuntur syllogismo dialectico. Una hîc superest difficultas circa fidem divinam, quomodo dicatur illa assensus inevidens, siquidem multa credimus quæ quoque scimus aut videmus: sic ipse Servator noster dicit Thomæ. Luc. 24. *tu credis quia vides.* Ad quam difficultatem hîc responderi debet, aut non esse idem objectum fidei, & scientiæ aut sensuum, & Thomam aliud vidisse & tetigisse, aliud credidisse; aut si fides divina & scientia circa idem occupentur objectum, ut, siquis sciat mundum esse creatum per rationem aliquam philosophicam, & idem credat propter authoritatem verbi divini, in quo id est revelatum, diversa tamen ratio est, qua cognoscit homo mundum esse conditum, cum illud apodictice scit, & cum idem credit propter testimonium Dei sic in verbo suo testantis: nempe in priori cognitione videt ac cognoscit ipsam causam sui assensus rei demonstratæ insitam; in posteriori cognitione tantum cognoscit mundum esse conditum, nulla percepta causa sui assensus quæ in ipsa re sit, sed tantum quia Deus testatur.

[5. Assensus verus, est vel incertus & infirmus, vel certus & firmus. Prior, est vel opinio, vel fides humana, qua quis assentitur conclusioni alicui ob testimonium hominis; qui cum fallere possit & falli, non potest assensus esse firmus, præbitus ob testimonium ejus conclusioni: Posterior, est vel evidens, vel inevidens: evidens dicitur cum quis assentitur conclusioni sic, ut ejus causam videat & vocatur scientia; ut, cum quis assentitur huic conclusioni, Homo est risibilis, quia novit eum esse rationalem, rationalitas enim in homine est causa risibilitatis: inevidens est, cum quis assentitur conclusioni, & ejus causam non videat, & vocatur

fides

fides divina, ut, cum quis assentitur huic conclusioni, Eadem numero corpora resurgent, aut, Dantur tres personæ in essentia divina, quia Deus sic testatur in verbo suo. Assensus hic est verus, & certus, & firmus, quia Deus nec fallere potest, nec falli; sed est inevidens, quia qui assentitur hisce conclusionibus ob testimonium Dei, non videt causam aliquam in Deo, cur sint tres personæ in essentia divina, aut in corporibus, cur eadem numero sint resurrectura. Atque ideo elegantissime definitur fides divina ab Apostolo, ὑπόστασις τῶν μὴ βλεπομένων, id est, assensus firmus & subsistens, eorum quæ non videntur, id est, inevidens, hoc est, quæ non sciuntur per causam proximam.]

Quæst. III. *Quænam spectanda sunt in syllogismo dialectico?*

Quæstiones sive problemata, propositiones, & inventio argumentorum.

Conclusio sive quæstio in syllogismo *topico*, speciali nomine vocatur *problema*, quia in utramque fere partem disputari potest.

Quæst. IV. *Quales debent esse quæstiones sive problemata dialectica?*

[Vera: sed] nihil refert, sive probabilia sive paradoxa, sive necessaria sive contingentia sint; modo pietati, bonis moribus, aut sensui communi non adversentur. Neque enim disputandum est, *an Deus sit colendus, an parendum sit Magistratui*; quia illud pietati, hoc bonis moribus contrarium est: neque, *an nix sit alba*, quia illud cum sensu pugnat.

1. Cum hic argumenta dialectica dividuntur in artificialia & inartificialia, male hæc divisio applicatur terminis mediis syllogismi tantum topici, cum & in syllogismo apodictico termini medii, causa efficiens proxima, & finis proximus, & effectum proximum, & causa remota, sint argumenta artificialia, & conclusio syllogismi apodictici probari quoque possit argumento inartificiali, æque ac syllogismus dialecticus.]

2. Problemata in syllogismo topico debent esse vera, quia falsa sunt syllogismi sophistici conclusiones.

[3. Nullius artis est invenire terminum aliquem medium inartificialem desumptum à testimonio Dei; ex Bibliis assumatur tantum aliquis locus biblicus tale testimonium continens: sed, ubi jam fuerit inventum, vel maximæ artis est illud sic disponere, ut fortiter arguat, id est, presse atque urgenter vel veritatem

adstruat, vel falsitatem destruat. Ita quoque nullius artis est ex corpore juris civilis proferre aliquam legem, vel probantem vel refutantem; sed ex lege inventa argumentari, & sic disponere testimonium jurisconf. in lege allatum, ut thesin propositam acriter vel probet vel refutet, hoc opus, hic labor est, & maximæ artis ac summi judicii. Utrumque hoc à theologiæ & juris studiosis maximæ negligitur; qui tamen maxime ab argumento inartificiali, testimonio vel Dei in verbo suo, vel jurisconsulti in corpore juris, in argumentando solent procedere: alter enim sine scripturis, alter sine lege loqui erubescit. In philosophia & medicina magis proceditur argumentis artificialibus desumptis à ratione.]

4. *Paradoxa*] dicuntur *problemata* quæ sunt vera præter opinionem vulgi: ut, cum proponitur quæstio, an terra moveatur; quod, si verum est, verum est præter opinionem vulgi, ideoque paradoxum: ubi vulgus non tantum significat plebem illiteratam, sed & communem multitudinem literatorum, principiis antiquis ac non bene examinatis inhærentium.

5. *Necessaria*] *problemata* sunt, quæ fide divina aut testimonio Dei probantur. *Contingentia* aut *probabilia* dicuntur problemata, modo una præmissarum sit contingens aut probabilis.

6. Syllogismus topicus dicitur *contingens* & *probabilis*, non semper à conclusione, quæ interdum est necessaria, sed à præmissis vel ambabus, vel una saltem, aut à medio potius, quod probabiliter ac contingenter cohæret cum partibus quæstionis.

Quæst. V. *Quotuplicia sunt problemata?*

Duplicia; alia realia, alia notionalia.

Quæst. VI. *Quæ vocas realia?*

In quibus attributum est vera res; ut, *An Logica sit ars; An justificemur operibus?*

Attributum] idem est hîc quod prædicatum.

Quæst. VII. *Quæ notonalia?*

In quibus attributum, est notio aliqua aut terminus artis; ut, *An ars sit genus Logicæ; An opera sint causa justificationis nostræ coram Deo?*

1. *Notio aliqua*] scilicet secunda, non prima: nam notio prima, veram aliquam rem designat, & affectionem philosophicam; sed notio secunda significat affectionem logicam, & ens rationis, seu, ut hîc loquitur author, *terminum artis*, quales libro primo tradidit à cap. 10. ad 24.

2. Ter-

2. *Terminus artis*] dicitur aliis τεχνολόγημα, id est, vocabulum unicuique arti proprium: sic metonymia & synecdoche sunt τεχνολογήματα rhetorica; meridianus, horizon, zodiacus, sunt τεχνολογήματα astronomica; genus, species, &c. sunt τεχνολογήματα logica.

3. Talia problemata notionalia, frequentissime occurrunt inter disputandum in philosophia, medicina, theologia, jurisprudentia, & in omni facultate ac disciplina: quod exempla satis quotidie docent.

Quæst. VIII. *Quomodo dividuntur problemata realia?*

In absoluta, & comparata.

Quæst. IX. *Quæ vocas absoluta?*

In quibus quæritur, an attributum [reale] subjecto conveniat, necne; ut, *An gloria sit in bonis numeranda?*

Exemplum problematis *absoluti* ex ethicis, est hoc; *an virtus moralis sit habitus?*

Quæst. X. *Quæ comparata?*

In quibus, propositis duobus pluribusve subjectis, quæritur, utri magis, vel cui maxime conveniat attributum reale: vel in quibus, propositis duobus pluribusve prædicatis, quæritur, utrum magis, vel quodnam maxime subjecto insit: ut, *Sitne virtus, an gloria magis in bonis numeranda? Fueritne Alexander fortior, an temperantior?*

1. Exemplum problematis *comparati*, est hoc; *utrum virtus moralis sit habitus nobilior quam intellectualis?*

2. Quando hîc fit mentio *plurium subjectorum*, intellige subjecta prædicationis, non vero inhæsionis.

Quæst. XI. *Quales debent esse propositiones dialecticæ?*

Propositiones dialecticæ debent esse [semper veræ, interdum] certæ: aut saltem probabiles; non paradoxæ.

Per propositiones *dialecticas* intellige præmissas syllogismi topici; quæ interdum sunt certæ, interdum contingentes, semper tamen veræ.

Quæst. XII. *Quid est probabile?*

Quod videtur omnibus, vel plerisque, vel sapientibus; itque iis vel omnibus, vel plerisque, vel nobilissimis ac celeberrimis.

Ex

Ex hac quæstione liquet esse quinque gradus probabilitatis: illud est probabile quod videtur 1. omnibus, 2. plerisque, 3. sapientibus omnibus, 4. sapientibus plerisque, 5. sapientibus celeberrimis.

Quæst. XIII. *Quid est paradoxum?*

Quod verum est præter opinionem vulgi; [ut, *solem esse majorem terra*, aut, *antipodes dari.*]

CAPUT XVI.

Quæst. I. *Quænam requiruntur ad inventionem argumentorum dialecticorum?*

Locus & regula.

1. Per *argumenta dialectica* hîc intelliguntur termini medii in syllogismo topico.

2. Ut quis feliciter syllogismos conficiat dialecticos, ad duo attendendum est: 1. ut terminum medium inveniat; 2. ut inventum cum partibus quæstionis disponat cum judicio. Argumentum invenire, ingenii est; disponere, judicii: in utroque intellectus juvatur in inveniendo per *locos*, in disponendo per *regulas*: quæ *regulæ* in singulis locis sunt variæ; *loci* vero ad argumentorum inventionem facientes tot sunt, quot sunt classes affectionum logicarum seu notionum secundarum lib. 1. explicatarum: sic locus est generis, speciei, causæ, subjecti, &c. sed quot sint regulæ in unoquoque loco, certo assignari nequit.

Quæst. II. *Quid est locus?*

Locus est sedes & nota quædam communis, cujus admonitu invenitur argumentum.

Locus] nihil est aliud quam designatio terminorum logicorum, ex quibus medium hujus syllogismi petitur.

Quæst. III. *Quid est regula sive canon?*

Canon est propositio continens rationem consequentiæ syllogismi dialectici.

Regula sive *canon* aliis dicitur *maxima*, aliis *axioma*; estque enunciatio desumpta ex loco aliquo, qua innititur syllogismi in concludendo vis: itaque locus facit ad medii inventionem, regula ad inventi medii cum judicio dispositionem; nam, an affirmare, an negare disponendum sit inventum jam argumentum, docet canon.

Quæst. IV. *Quomodo dividuntur argumenta dialectica?*

In artificialia, & inartificialia, sive testimonia.

1. *Argumenta artificialia* sunt, quæ per artem, scilicet logicam, inveniuntur: *inartificialia*, quæ sine ulla arte tantum assumuntur, prout nobis occurrunt, qualia sunt testimonia; hæc enim, prout inciderint, accipiuntur: quæ licet sine arte inveniuntur, non tamen sine arte disponuntur; sed in iis disponendis maximo opus est judicio.

2. Argumentum artificiale dicitur insitum; inartificiale assumtum: ratio est, quia argumentum artificiale inest vel subjecto vel prædicato conclusionis, sed inartificiale extrinsecus extra subjectum aut prædicatum assumitur. Verbi causa, cum quis probat, Deum resuscitaturum nostra corpora eadem, quia est omnipotens; omnipotentia est argumentum artificiale atque insitum, desumptum à loco proprii, est enim proprietas subjecti, scilicet Dei, atque inest Deo: sed si quis eandem enunciationem probet hoc medio, quia Deus sic testatur in verbo suo, argumentum est inartificiale, quod extra tum subjectum tum prædicatum conclusionis, ex verbo Dei, tanquam testimonium ejus, assumitur.

Quæst. V. *Unde petuntur argumenta artificialia ad confirmanda aut refellenda problemata notionalia?*

Ex definitione aut proprietate notionis sive affectionis: de qua in problemate quæritur. Sic probes, *Aerem non esse genus venti: quia aer non prædicatur de vento in quæstione qua quæritur quid sit.*

Intellige hîc *notionem* secundam, sive affectionem logicam; non vero primam, sive affectionem philosophicam, aut realem, quæ rebus convenit citra & præter mentis operationem.

Quæst. VI. *Unde petuntur argumenta artificialia ad confirmanda aut refellenda problemata realia?*

Ex affectionibus subjecti aut prædicati. Ea enim sunt horum argumentorum loci.

Affectiones subjecti aut prædicati] intelliguntur logicæ, quæ *lib.* 1. *cap.* 10. & sequentibus sunt traditæ: debet enim subjectum & prædicatum per illas notiones secundas circumduci, quemadmodum *cap.* 10. *hujus lib.* monuimus.

Quæst.

Quæst. VII. *Quomodo dividuntur argumenta artificialia problematum realium?*

In absoluta & comparata.

1. *Argumenta absoluta*] dicuntur, quæ conveniunt quæstioni sine ulla comparatione cum aliquo tertio: *comparata* vero, quæ conveniunt quæstioni, sed factá eorundem comparatione cum tertio.

2. Argumenti absoluti exemplum est, *Alexander fuit fortis, quia multa præclare gessit*; hic *præclare gesta* arguunt absolute fortitudinem in Alexandro: sed cum probo Alexandrum fuisse fortiorem Achille, quia plura gesserit præclare quam Achilles, est argumentum comparatum.

Quæst. VIII. *Quomodo dividuntur absoluta?*

In consentanea, & dissentanea.

Argumenta *consentanea* disponuntur semper affirmando; *dissentanea* negando.

Quæst. IX. *Quænam dicuntur argumenta consentanea?*

Quæ cum [utraque vel] aliqua parte quæstionis consentiunt.

Per *aliquam partem quæstionis* intellige vel subjectum vel prædicatum conclusionis.

[Quæst. X. *Quænam dicuntur argumenta dissentanea?*

Quæ ab alterutra parte quæstionis dissentiunt; nam si dissentanea dissenserint ab utraque parte quæstionis, syllogismus constabit ex puris negantibus, & non valebit.

Quæst. XI. *Quotuplicia sunt ea [consentanea?]*

Duplicia; vel enim à nomine sumuntur, vel à re ipsa.

Duo sunt quæ cognosci ab homine possunt ac solent; 1. res ipsæ quæ cognoscuntur, 2. nomina & voces quibus cognoscuntur: ideoque duo sunt argumentorum genera, alia desumpta à rebus ipsis, alia à vocibus seu nominibus.

Quæst. XII. *Quot sunt loci argumentorum [consentaneorum] quæ sumuntur à nomine?*

Duo: etymologia sive notatio, & conjugata.

De *etymologia* & *conjugatis* vid. *cap.* 25. *l.* 1.

Quæst.

Quæst. XIII. *Quot sunt loci argumentorum [consentaneorum] quæ sumuntur à re ipsa?*

Novem: definitio, genus, species, totum, pars, causa, causatum, subjectum, & adjunctum.

1. De loco *definitionis*, vid. cap. 1, 2, 3, 4. lib. 2.
2. De loco *generis & speciei*, vid. cap. 11. lib. 1.
3. De *toto* & *parte*, *causa* & *causato*, *subjecto* & *adjuncto*. vid. c. 14. lib. 1. usque ad 19. inclusivè.

Quæst. XIV. *Quot sunt loci argumentorum dissentaneorum?*

Quinque; disparata, contraria, relative opposita, privative opposita, & contradicentia.

De locis argumentorum *dissentaneorum*, vid. cap. 22. lib. 1.

Quæst. XV. *Quot sunt loci argumentorum comparatorum?*

Quinq; etiam; majus, minus, par, simile, & dissimile.

De locis argumentorum *comparatorum*, vid. c. 20. lib. 1.

Quæst. XVI. *Quotuplicia sunt testimonia?*

Duplicia; alia divina sunt, alia humana.

1. *Testimonia divina* sunt quæ proficiscuntur à Deo, sive sint revelationes divinæ, quæ prophetis aliisque olim fuerunt factæ, sive sint ejus oracula verbo suo expressa & relicta: *humana* sunt, quæ proficiscuntur ab homine verbi causa, Cicerone, Aristotele &c. ac merentur tantum fidei quanta est integritas & veritas testantis.

2. Testimonia divina sunt infallibilia, quia Deus nec fallere potest nec falli: at humana sunt fallibilia, quia homo & fallere potest & falli, & fallit & fallitur, nisi homo afflatur inspiratione Spiritûs S. quemadmodum factum fuit prophetis, Evangelistis, Apostolis, aliisque viris Dei, qui ducti fuerunt Spiritu infallibilitatis, erant enim Θεόπνευστοι, ideoque eorũ testimonium non pro humano, sed pro divino habetur. Ad testimonia humana refer authoritates philosophorum, leges jurisconsultorum, testimonia historicorum, &c.

CAP

CAPUT XVII, & XVIII.

Quæst. I. *Ostende aliquot exemplis, quomodo ex his locis argumenta peti debeant ad confirmanda aut refellenda problemata realia.*

Cum sic argumentor, *Non est de meo tuum, ergo non est mutuum,* argumentum petitum est ab etymologia; *Homo sum, humani nihil à me alienum puto,* à conjugatis; *Homo debuit contemplari cœlestia, ergo debuit creari erecto corpore,* à fine; *Fugit, ergo est in culpa,* à signo. *Justus servat leges, ergo injustus transgreditur leges,* à contrariis; *Deus dat vitam hominibus, ergo dabit victum,* à majori. Canones ad unumquemque locum pertinentes peti debent ex institutionibus plenioribus.

Hisce duobus capitibus tantum exempla quædam proponuntur, quibus modus petendi argumenta ostenditur in syllogismo topico: hoc est vero unius cujusque officium, advertere ex quo loco, sive à qua notione secunda, hoc aut illud argumentum tertium sit desumptum. Et hisce exemplis plura addere, aut ex majori Logica vel aliunde petere, unicuique est facile.

CAPUT XIX.

Quæst. I. *Hæc sunt exempla problematum absolutorum: declara porro, quomodo confirmentur aut refellantur problemata comparata?*

Argumenta ad confirmanda aut refellenda problemata comparata, petuntur ex iisdem locis, canonibus absolutis (quatenus illud fieri potest,) in comparatos commutatis: exempli gratia, sicuti probari potest, *Deum esse bonum, quia ejus opera sunt bona,* ducto argumento ab effectis; ita quoque concludi potest, *Deum infinitis modis meliorem esse creaturis, quia illius opera infinitis modis meliora sunt quam opera creaturarum.* Quia autem canones absoluti non semper possunt mutari in comparatos, necesse est, singulis locis adjungi canones peculiares, quibus comparata problemata probanda sint: sed hi etiam ex Institutionibus plenioribus petendi sunt.

1. Quem

1. Quemadmodum canon est absolutus, *Cui unum convenit conjugatorum, ei & alterum*, ut, *Cæsar consulit reipublicæ, ergo vere est consul:* ita comparate potest institui hîc canon, *Cui unum comparatorum magis convenit, ei & magis convenit alterum*, ut, *Cæsar magis consuluit reipublicæ quam Pompejus, ergo & magis fuit consul quam Pompejus.*

2. Sic canon est absolutus, *Cui convenit finis, ei conveniunt & media; Cui convenit definitio, ei & definitum:* uterque mutari potest in canonem comparatum hoc modo, *Cui definitio magis convenit, ei & definitum magis convenit; Cui magis convenit finis, ei & magis conveniunt media.*

CAPUT XX.

Quæst. I. *Cum ergo satis dictum sit de syllogismo dialectico, pergamus ad demonstrationem. Quid est demonstratio?*

Demonstratio est syllogismus scientiam pariens, [id est, efficiens.]

1. Syllogismus *apodicticus*, latine dicitur *demonstrativus*, & simpliciter *demonstratio*.

[2. *Scientiam*] Scientia interdum sumitur 1. latissime, pro quolibet assensu vero qui opponitur errori, quocunque demum modo is assensus acquiratur, sive sit firmus sive infirmus: sic scientia etiam opinionem includit, & omnem assensum verum præter errorem.

[3. 2. Strictius, pro assensu vero, sed firmo atque infallibili: sic opinionem excludit & fidem humanam; sed comprehendit nihilominus & fidem divinam, qua credimus Deo testanti; & cognitionem sensuum, scilicet cum sensus non errant, qua scimus parietem esse album, quia videmus; & cognitionem primorum principiorum, quæ sine probatione cognoscuntur, & ex sola vocabulorum intellectione intelliguntur: ita scimus, totum esse majus sua parte.

[4. 3. Strictissime, pro assensu conclusionum quæ probantur per causam vel effectum: sic fidem divinam, cognitionem sensuum, & scientiam principiorum excludit: & tali sensu sumitur in definitione demonstrationis, estque effectum, scilicet intelligibile, syllogismi apodictici.]

[5. *Scientia* latissime sumpta opponitur errori & significat judicium verum, sive sit necessarium, quod non potest esse falsum; sive sit contingens, quod potest esse falsum; sive illud accipiatur sensu, sive inductione, sive testimonio divino, sive humano, sive aliquo termino medio, desumpta ab aliqua affectione Logica quæ vere concludit. Strictius sumpta scientia significat judicium verum, non contingens, cui falsum subesse possit, sed necessarium, cui falsum

sum subesse non potest: & hoc comparatur vel sensu, quando versatur circa objectum proprium, & organum ac medium bene sunt disposita, & objectum est debite approximatum, ut sensus non erret; vel testimonio divino, quod erroris omnis & falsitatis est expers; vel inductione, quo modo comparatur judicium verum, firmum ac necessarium, circa prima principia; vel medio termino desumpto à causa vel effecto, vel simili affectione Logica, quæ concludit vere ac necessario. Strictissime sumpta scientia est judicium verum, certum, necessarium, sed cujus necessitas non derivatur à testimonio divino, nec à certitudine sensuum, nec comparatur inductione, sed deducitur à solo loco & affectione logica causæ vel efficientis vel finalis proximæ.]

[6. Judicium illatum per sensum verum est firmum, infallibile ac necessarium, sub conditionibus tribus in textu positis, quia tum non errat; sed una ex illis tribus deficiente, errare potest, ac sæpenumero errat, inducitque judicium erroneum sensus in intellectum. Ex non debita approximatione subjecti, turris eminus visa ut rotunda, quæ in se tamen est quadrata, judicabitur ab intellectus judicio erroneo esse rotunda, propter fallaciam visus ortam ex nimia turris à visu distantia: sic ex indispositione organi, verbi causa, oculi in icterico, qui ob flavum colorem suffusum oculo omnia videt flava, unde oritur judicium erroneum intellectus omnia flava judicantis: sic per fallaciam visus ortam ex duplici medio, aere & aqua, visus remum sub aqua videbit ut fractum, qui tamen est rectus, unde oritur in intellectu judicium erroneum, quo judicat remum quoque esse fractum, qui non est fractus. Cum vero extra hos tres casus sensus dicitur non errare, judiciumque intellectus à sensu petitum dicitur infallibile ac necessarium, intelligendum hoc est de rerum existentiis, non essentiis: nemo enim tam ineptus aut fatuus est, ut non assentiatur infallibiliter ac necessario campanam sonare, cum eam sonantem audit, solem lucere, cum eum lucentem videt, ignem esse calidum, cum calorem tactu deprehendit; at vero quæ sit essentia soni, lucis, caloris, quæ eorum causæ producentes ac constituentes, nullus sensuum dictare potest, quare nec ex ullo sensuum judicio ab intellectu judicium illud indubitatum de istarum qualitatum natura ferri potest, quod tamen in vulgari scholastica philosophia, ubi hoc falsissimum axioma Aristotelis tanquam fundamentum sternitur omnis hic erroris, *Nihil est in intellectu, nisi prius fuerit in sensu.*]

Quæst. II. *Quomodo dividitur demonstratio?*

In demonstrationem τοῦ διότι sive *cur res sit*, & demonstrationem τοῦ ὅτι, sive *quod res sit*.

Quæst.

Quæst. III. *Quid est demonstratio* cur res sit?

Quæ non solum probat rem esse aut non esse, sed etiam reddit causam cur res sit aut non sit.

1. Demonstratio τοῦ διότι, seu cur res sit, non ita dicitur, quia concludat τὸ διότι, sive cur res sit, nam concludit tantum τὸ ὅτι, sive quod res sit, sic tamen ut in præmissis adferat τὸ διότι, sive causam cur res sit; sed demonstratio τοῦ ὅτι sic concludit quod res sit, ut, ne in præmissis quidem adferat causam cur res sit: ideoque discrimen hîc est in eo situm, quod demonstratio cur res sit, in præmissis reddat causam cur res sit, at demonstratio quod res sit ne in præmissis quidem id præstat. Sic in hac demonstratione τοῦ διότι, *Omne rationale est capax scientiæ. Omnis homo est rationale. Ergo omnis homo est capax scientiæ*; concluditur tantum τὸ ὅτι, quod *homo sit scientiæ capax*; at in præmissis causa tamen affertur cur sit scientiæ capax, scilicet τὸ *rationale*, ideoque est demonstratio cur res sit: sed in hac demonstratione τοῦ ὅτι, *Quod illustrat aerem, hoc est ortum. Sol illustrat aerem. Ergo sol est ortus*; hîc concluditur, quod *sol sit ortus*, ut tamen in præmissis non detur causa cur sol sit ortus, nam *illustratio aeris* effectum est orti solis, non causa, ergo demonstratio τοῦ διότι, sive cur res sit, sic dicitur, non ratione conclusionis, sed ratione præmissarum, quia τὸ διότι in conclusione reperiri nunquam potest: significat enim causam cur prædicatum conclusionis insit subjecto, ideoque est terminus medius; at medium non ingreditur conclusionem: ut nihil sit mirum, nunquam inferri aut concludi ipsum τὸ διότι, est enim non id quod, sed id quo concluditur. Verum in demonstratione τοῦ ὅτι, ibi nullo modo invenitur τοῦ διότι, neque est id quo concluditur, neque invenitur in præmissis; quod exempla docent.

Quæst. IV. *Quid est demonstratio* quod res sit?

Quæ solum probat rem esse aut non esse.

Quæst. V. *Unde petita est differentia harum specierum?*

A fine. Finis enim demonstrationis, est scientia: atqui scientia dividitur in scientiam τοῦ διότι, sive *cur res sit*, & in scientiam τοῦ ὅτι, sive *quod res sit*.

1. Quotuplex est scientia, totuplex est demonstratio, quia scientia est effectum demonstrationis; sed scientia est duplex: ergo & demonstratio. Scimus enim vel rem tantum esse, ut non cognoscamus causam; vel scimus rem esse: & simul novimus causam cur res sit.

2. Cognoscimus causam cur res sit in præmissis syllogismi demonstrativi τῦ διότι, & per causam proximam dispositam in præmissis cognoscimus in conclusione non posse rem, id est prædicatum conclusionis, aliter se habere: atque ideo dicitur conclusio necessaria, & totus syllogismus, necessarius, & ipsa scientia τῦ διότι, habitus sive assensus necessarius, aut judicium necessarium; & hæc optime definitur, *cognitio rei necessariæ per causam proximam.*

[3. Scientia τῦ διότι definitur *cognitio*, non quæ est apprehensio simplex, aut prima mentis operatio, sed quæ est operatio mentis complexa ac secunda, conjunctio vel divisio, affirmatio vel negatio, una voce, judicium sive assensus. Intelligitur autem cognitio hîc non tam actualis, quæ nunc temporis per syllogismum demonstrativum τῦ διότι acquiritur, quàm habitualis, quæ acquisita & habita ab intellectu eum reddit habilem atque idoneum ad intelligendum res illas circa quas scientia versatur. Porro, est *cognitio rei necessariæ*, id est, entis realis necessarii: ideoque ad scientiam hanc non sufficit necessitas præceptorum, definitionum, divisionum, canonum, sed requiritur necessitas ipsius objecti scibilis: nam necessitas præceptorum etiam in artibus exigitur ac prudentiis, quæ non sunt scientiæ propriè dictæ, per demonstrationem τῦ διότι genitæ. Denique, *per causam proximam* intelligitur efficiens aut finis; non materia aut forma, nisi in quantum efficientis aut finis rationem habent.]

Quæst. VI. *Quid est scientia* cur res sit?

Est cognitio dianoetica, qua cognoscimus causam propter quam res est esse illius rei causam, nec posse eam rem aliter se habere.

1. *Cognitio dianoetica*] latine dicitur *discursiva*, quæ per διάνοιαν seu *discursum* ac syllogismum gignitur. Est enim duplex cognitio: una *noetica*, qua aliquid cognoscimus sine discursu, ut, *Totum esse majus sua parte*; alia *dianoetica*, qua aliquid cognoscimus per discursum, ut, *hominem esse risibilem quia est rationalis*. Scientia cur res sit est cognitio posterioris generis.

[2. Scientia noetica respicit secundam mentis operationem, quæ vulgo dicitur *conjunctio & divisio*, estque nihil aliud quam judicium simpliciter latum de alicujus enunciationis veritate, absque ulla probatione. Hac scientia cognoscuntur principia prima, quorum veritas adeo clara est, ut, sola vocabulorum significatione accepta, absque ullo syllogismo assensum impetret; ut, *totum est majus sua parte*. Scientia dianoetica respicit tertiam mentis nostræ operationem, quæ dicitur *discursus*, estque judicium latum de veritate enunciationis, sed quæ per

per syllogismum est probata.]

3. *Nec posse eam, &c.*] Scientia ergo τοῦ διότι est firma atque infallibilis, & animum scientis reddit indubitatum, immobilem, atque immutabilem.

4. Ratio est, quia certitudo, firmitas & infallibilitas scientiæ nostræ gignitur ex certitudine, firmitate & infallibilitate ipsius rei, quæ certa, firma & infallibilis est, quando certam, firmam & infallibilem suæ existentiæ habet causam; & talem habet res quæ scitur per demonstrationem τοῦ διότι.

[5. Vulgo dicunt, & rectissime, philosophi, *certitudo mentis sequitur certitudinem entis*, &, *certitudo subjecti certitudinem objecti*: sensus hic est, quod mens humana, subjectum simul & causa intellectionis, tum demum certo rem intelligit ac necessario, quando ipsa res intelligenda certam ac necessariam causam habet cur sit: neque enim judicium certum ac necessarium ferri potest de re quæ nullam sui certam ac necessariã causam habet.

Quæst. VII. *In quo differt hæc scientia à scientia* quod res sit?

Scientia τοῦ ὅτι, sive *quod res sit*, non gignitur ex causa propter quam res est, hoc est, ex causa proxima; sed ex effectu, aut causa tantum remota.

1. Scientia τοῦ διότι differt à scientia τοῦ ὅτι ratione & qualitate termini medii, qui in scientia τοῦ διότι est causa proxima proprietatis demonstrandæ, id est, talis causa, qua posita, proprietas ponitur, & qua sublata, tollitur: sed vero medium in scientia τοῦ ὅτι aut non est causa, sed effectum; aut, si sit causa, est causa non proxima, sed remota.

CAPUT XXI.

Quæst. I. *Quot sunt partes* [*scilicet remotæ*] *demonstrationis* cur res sit?

Tres; subjectum, [scilicet inhæsionis] affectio demonstranda, & causa quæ est medium demonstrationis. Ex subjecto & affectione constat quæstio; ex causa cum subjecto & affectione seorsim combinata fiunt præmissæ, sive principia demonstrationis.

1. Eædem sunt partes demonstrationis cur res sit quæ sunt aliorum syllogismorum; sed nonnihil aliis veniunt nominibus: terminus minor hîc vocatur *subjectum*, non tantum prædicationis, ut in omnibus syllogismis, sed & inhæsionis, quod hîc est peculiare; terminus major vocatur *affectio* seu *pro-*

prietas demonstranda; terminus medius vocatur *causa*: præmissæ, major & minor, vocantur peculiari nomine *principia*, scilicet complexa; conclusio hîc vocatur plerumque *quæstio*.

[2. Cum subjectum aliud sit prædicati, aliud adjuncti, non hîc in demonstratione τῶ διότι intelligitur subjectum prædicati, sed adjuncti tantum interni & quidem proprii, non communis, quod prædicatur de subjecto inhæsionis: reliqua subjecta, sive adjuncti externi, sive prædicati cujuscunque, quocunque modo etiam prædicentur de subjecto, sive prædicatione interna sive externa, sive essentiali sive accidentali, sive absoluta sive limitata, in omni alio syllogismo extra demonstrationem τῶ διότι locum habent.]

[Et hoc peculiare est huic demonstrationi cur res sit, quod terminus major, nulla alia possit esse affectio logica quam accidens proprium quarto modo, & terminus medius, nulla alia affectio esse possit quam causa proxima efficiens aut finalis; cum in aliis omnibus syllogismis extra hanc demonstrationem τῶ διότι, ab omnibus aliis quoque affectionibus logicis termini medii duci possint.]

Quæst. II. *Quænam sunt in his spectanda?*

Præcognitiones, & conditiones.

Præcognitiones] demonstrationem præcedunt; *conditiones* in ipsa demonstratione observandæ sunt.

Quæst. III. *Quænam sunt præcognoscenda?*

De tribus terminis, sive partibus [remotis] demonstrationis, præcognoscendum est, quid significet nomen [vel vocabulum:] de subjecto & causa etiam an sint: de principiis, quod vera sint: de affectione demonstratur, quod sit; deque conclusione, quod vera sit.

1. *De tribus terminis*] debet præcognosci, *quid significet* vox unaquæque, quia alioquin de ignotis disputaretur.

[2. Quia voces veniunt loco rerum, & de rebus disseritur per voces; si ignorentur voces, neque de rebus dissertatio & ratiocinatio institui potest; ergo ante omnia præcognosci debent *significationes vocum*, quibus in demonstratione τῶ διότι utimur, quia vero hæc instituitur de proprietate, quæ demonstratur inesse subjecto, frustra foret demonstrandi labor, nisi constet *subjectum* dari, & quia proprietas de subjecto existente demonstratur per causam, certum debet esse ante demonstrationem, quod talis *causa sit* in rerum natura, alioquin per eam proprietas de subjecto demonstrari non posset, sicuti vero ante demonstra-

demonstrationem certum est, & supponitur dari tum subjectum tum causam, ita incertum est, ante illam an detur proprietas, sive *affectio* demonstranda, quam dari certum est demum post demonstrationem factam, porro, quia omnis syllogismus infert conclusionem tanquam ignotam ex præmissis tanquam notis, etiam in demonstratione cur res sit prius debent esse notæ præmissæ, quoad naturam & cognitionem distinctam, antequam ex illis demonstrando inferatur *conclusio*, quæ demum nota evadit post demonstrationem.]

3. *De subjecto & causa*] debet præcognosci *an*, & quod sint: quia frustra demonstratio institueretur, si non constet dari subjectum affectionis demonstrandæ; & si non sit certum dari causam, qua affectio de subjecto demonstretur, nulla scientia gigni posset, ex causa enim incerta non potest gigni scientia certa.

[4. Causa hic dicitur incerta, quæ est incertæ existentiæ: ideoque, si non certo existat, aut saltem non constet certo existere terminum medium, qui hîc est causa, non potest inferri certa existentia prædicati in conclusione, quod hîc est proprietas: ideoque accurate debet inquiri, si id quod pro termino medio assumitur, certo existat, & existere constet: id autem est certum, & certo existit, de quo, aut de cujus existentia à nemine dubitari potest, qui quidem sanæ est mentis. Quisnam autem ille sit terminus medius tantæ certitudinis, ut de eo nullatenus dubitari queat, qui infert alicujus prædicati incerti, de quo dubitari potest an sit aut existat, existentiam in conclusione, non tam facile est dictu, & res arduæ contemplationis.]

5. *De principiis*] debet præcognosci, *quod sint vera*, quia ex præmissis falsis non potest sequi conclusio vera, nisi per accidens: at in demonstratione τὸ διότι conclusio est vera, quia est syllogismus verus, non fallax.

CAPUT XXII.

Quæst. I. *Quotuplices conditiones spectandæ sunt in demonstratione?*

Triplices: aliæ ad quæstionem pertinent, aliæ ad causam sive medium, aliæ denique ad præmissas sive principia.

1. Quia demonstratio τὸ διότι, sive cur res sit, longe nobilior est, & multis parasangis superior demonstratione τὸ ὅτι, sive quod res sit, hinc fit, ut in hoc & seq. capite, atque apud logicos & philosophos, passim demonstratio τὸ διότι simpliciter &

& absolute demonstratio dicatur κατ' ἐξοχὴν, sive secundum excellentiam.

2. Conditiones respiciunt vel materiam remotam demonstrationis, vel materiam proximam: quæ respiciunt materiam remotam, spectant solum medium; quæ respiciunt materiam proximam, spectant vel conclusionem seu quæstionem, vel præmissas seu principia.

Quæst. II. *An non igitur omnis quæstio admittit demonstrationem?*

Non omnis; sed ea solum quæ vera est, & veritatis suæ certam causam habet, veluti, cum accidentia propria prædicantur de subjecto: ut, *Homo est capax scientiæ; Luna patitur eclipsin; Humor oculi crystallinus debet esse coloris expers.*

1. Quæstio demonstranda debet esse *vera*, quia demonstrata gignit scientiam, id est cognitionem veram; nihil autem est in effecto, nisi fuerit in causa, vel formaliter vel eminenter: debet insuper veritatis suæ habere *causam*, scilicet proximam; quia scientia, quam gignit, est cognitio rei per causam: debet habere causam proximam *certam* quia scientia est cognitio certa.

[2. Hoc axioma sic solet & debet distingui, scilicet vel formaliter vel eminenter; id est, nulla forma est in effecto quin eadem fuerit in causa, aut aliquid in ea fuerit eminentius. Causa quæ effectum continet formaliter, vulgo dicitur univoca, quæ eminenter, æquivoca. Sic cum canis canem generat, quia eadem forma est canis geniti quæ est in gignente, dicitur canis gignens causa univoca, & effectum continere formaliter: sed & Deus cum cane concurrens ad generationem alterius canis, est causa canis geniti, sed æquivoca, continetque effectum eminenter; quia non ipsa forma canis geniti est in Deo, Deus enim caret anima sentiente, sed in Deo est virtus eminentissima, qua productionem animæ sentientis in cane attingit, quamvis ipse eam non habeat.]

3. *Accidentia propria*] quæ demonstrantur de subjecto suo vel emanant ab essentia subjecti, & sunt interna, ut, capacitas scientiæ ab homine; vel dependent à causa extra subjectum, & sunt externa, ut, eclipsis lunæ dependet ab interpositione terræ inter solem & lunam, utrumque illud accidens proprium de subjecto suo demonstrari potest.

[4. Proprium quarto modo à subjecto suo emanat, ita ut subjectum respectu ejus sit causa emanativa, ipsum sit effectum emanans. Sed causa emanativa alia est interna, alia externa. Interna dicitur, quæ in eodem est subjecto in quo est effectus ejus, proprietas emanans: ut anima rationalis, causa emana-

tiva, & capacitas disciplinæ, effectum emanans, sunt in eodem subjecto, homine: externa dicitur quæ extra subjectum est in qua est effectum; sic interpositio terræ inter solem & lunam est extra lunam, subjectum, in qua tamen est ejus, tanquam causæ emanativæ, effectum emanans, eclipsis, seu defectus luminis.]

[5. Quæcunque enunciationes cadunt sub demonstrationem ac demonstrari possunt, eas oportet esse tales, ut earum in subjecto inveniatur causa, & quidem certa atque immutabilis, ob quam prædicatum ipsi insit. Hæ dicuntur mediatæ ex parte causæ; quibus opponuntur enunciationes immediatæ ex parte causæ, quæ nullam habent causam, nec in se, nec extra se cur prædicatum insit subjecto, præter Deum, qui est causa omnis veritatis: sic, cur homini insit rationalitas, quod significatur in hac enunciatione, *homo est rationalis*, nulla causa est aut in homine aut extra hominem, præter Dei voluntatem, qua ipsum esse rationalem voluit, & non irrationalem. Dicitur interdum enunciatio mediata & immediata ex parte subjecti: mediata, cum inter prædicatum & subjectum datur subjectū medium, cui prædicatum insit prius; ut cum dico, *homo sentit*, subjectum enim datur medium, *animal*: immediata est, cum inter prædicatum & subjectum nullum datur subjectum medium, aut prius, de quo dicatur prædicatū; ut cum dico, *animal sentit*, talis propositio immediata hic non intelligitur, sed intelligitur in prædicabilibus, qu. 5. c. 10. l. 1.

[6. Gravissima est quæstio, an voluntas Dei sit causa omnis veritatis; seu, ut alii proponunt, an aliquid antecedenter ad Dei voluntatem sit verum. Resp. si veritas intelligatur simplex, quæ est affectio entis transcendens, certum est quod Deus aut ejus voluntas, ut est causa omnis entitatis, ita quoq; sit causa omnis veritatis, quæ entitatem sequitur: ita quod homo sit, & quod sit vere aut verus homo, à voluntate est Dei, qui sic voluit. Sed quæritur potissimum de veritate complexa, quæ est in enunciationibus, in quibus subjectum & prædicatum essentialiter de se invicem prædicantur: multi enim putant illas connexiones essentiales subjecti & prædicati esse veras, antequam voluerit Deus aut prædicatum aut subjectum existere; ut in hac enunciatione, *Rosa est flos*, *Homo est animal*. Sed cum veritas complexa fundetur in simplici, quæ voluntas Dei est causa veritatis simplicis, eadem ut videtur est causa veritatis complexæ.

Quæst. III. *Quænam igitur respuunt demonstrationem?*

Primo propositiones [seu enunciationes] in quibus definitio

finitio aut partes definitionis prædicantur de definito, ut, *Homo est animal*, aut *rationalis*: *virtus est habitus*, &c. Ejusmodi enim propositiones immediatæ sunt, nullamq; causam habent suæ veritatis, [in ipso scilicet subjecto.] Deinde, propositiones in quibus accidentia fortuita & mutabilia prædicantur de subjecto; ut, *Homo ambulat, ægrotat*, &c. hæc enim certam causam non habent.

[1. *Propositiones immediatæ*] hic dicuntur ex parte causæ, quæ in subjecto carent causa suæ veritatis, id est, in quibus prædicatum ita cohæret cum subjecto, ut cohæsionis media causa in subjecto nulla detur: sic in homine nulla causa est, cur sit *animal*, cur *rationalis*, quia utrumque est ipsa hominis essentia; ideoque non magis demonstrari potest, *hominem est animal*, aut *rationalem*, quam *hominem esse hominem*: & hanc ob causam dicuntur istæ propositiones immediatæ ex parte causæ.

2. *Accidentia fortuita & mutabilia*] dicuntur, quæ causam quidem habet cur in subjecto sint, sed instabilem, incertam & facile mutabilem: ideoque demonstrari non possunt, quia demonstratio τῦ διότι debet fieri per causam necessariam, certam & immutabilem, qua res non potest aliter se habere.

3. Hæc enunciatio, *homo ægrotat*, non potest demonstrari: non quia prædicatum, *ægrotare*, non habeat causam in subjecto. eam enim habet in homine, intemperiem scilicet; sed quia non habet causam certam & immutabilem; nam intemperies in homine, causa ægrotandi, potest mutari in bonam temperiem.

Quæst. IV. *Quale debet esse medium demonstrationis?* Causa proxima affectionis.

1. Per *affectionem* intelligitur in hoc loco prædicatū cōclusionis absolute, non in suo genere, de qua utraq; *in l.* 1. *Synopſ. cap.* 17.

2. Intelligitur *causa proxima de causa efficiente.*

Quæst. V. *Quid vocas hoc loco causam proximam?*

Qua posita, effectum ponitur; & qua sublata, tollitur: atque adeo, in qua mens acquiescit.

Quæst. VI. *Ex quo genere causarum petitur hæc causa proxima?*

Ex genere causæ efficientis aut finalis.

Non petitur causa proxima ex genere causæ materialis aut formalis, quia prædicatum est accidens, & non habet materiam

riam aut formam proprie dictam, est enim id quod demonstratur, proprietas, seu accidens proprium; atqui solum corpus habet materiam & formam physicam proprie dictam.

Quæst. VII. *Quomodo dividitur causa efficiens proxima, quæ medium demonstrationis esse potest?*

In internam, & externam.

Omnis causa efficiens est *externa* respectu causati, quatenus nulla causati essentiam ingreditur ut pars: alia tamen dicitur *interna* respectu subjecti, quia est in eodem subjecto in quo est effectum.

Quæst. VIII. *Quam vocas causam efficientem internam?*

Quæ est in eodem subjecto in quo est effectum.

Exemplum causæ efficientis internæ est rationalitas, quæ est in eodem subjecto aut homine, in quo est ejus effectum, capacitas disciplinæ.

Quæst. IX. *Quam vocas externam?*

Quæ non est in eodem subjecto in quo est effectum.

Exemplum causæ externæ efficientis est interpositio terræ inter solem & lunam respectu lunæ, quæ non est in ipsa luna, in qua est effectus ejus, scilicet defectus luminis.

Quæst. X *Da exempla demonstrationis; ac primo exemplum à causa efficiente interna.*

Omne rationale est capax scientiæ: Omnis homo est rationalis: Ergo, omnis homo est capax scientiæ.

In hoc exemplo, *rationale* est medium, & quidem causa efficiens interna prædicati, scilicet capacitatis scientiæ, & forma subjecti, scilicet hominis.

Quæst. XI. *Da exemplum demonstrationis à causa efficiente externa.*

Quod à solis radiis, objecta terra, nequit illustrari, id patitur eclipsin luminis à sole accepti: Luna nequit à solis radiis, objecta terra, illustrari: Ergo, luna patitur eclipsin, &c.

In posito exemplo, medium, scilicet à *solis radiis, objecta terra, non posse illustrari*, est causa efficiens externa prædicati, scilicet *eclipseos*, in conclusione.

Quæst.

Quæst. XII. *Da exemplum à causa finali.*

Quod debet colores omnes admittere, id debet esse expers coloris: Humor oculi crystallinus debet omnes colores admittere: Ergo, humor oculi crystallinus debet esse expers coloris.

In hoc exemplo, medium, scilicet *colores omnes admittere*, est causa finalis prædicati, scilicet *esse expers coloris*, in conclusione.

Quæst, XIII *An medium demonstrationis non debet esse causa proxima subjecti?*

Fit quidem aliquando, ut causa efficiens proxima prædicati sit etiam forma subjecti; verum illud neque necessarium est, neque perpetuum.

Quod fiat aliquando, potest exemplo primo constare: & sunt hujusmodi demonstrationes præstantiores cæteris.

CAPUT XXIII.

Quæst I. *Quot sunt conditiones spectandæ in præmissis sive principiis demonstrationis?*

Quinque. Requiritur enim primo, ut sint necessario vera, & quidem necessitate summa ac reciproca: deinde, ut sint immediata atque prima: tertio, ut sint causa conclusionis: quarto, ut sint notiora: quinto, ut sint priora conclusione.

1. Enunciationes sunt duorum generum: quædam habent manifestam veritatem, quædam non item. Conclusiones in syllogismo demonstrativo τȣ̃ διότι veritatem manifestam non habent, atq; ideo demonstrantur. Præmissæ seu principia veritatem manifestam habent vel ex terminis ipsis, vel ex demonstratione ante facta; nam enunciatio demonstrata habetur post demonstrationem pro certa: ideoque enunciationes demonstratæ sunt veræ & vera principia, respectu enunciationum aliarum adhuc demonstrandarum.

2. Prima conditio in præmissis requisita est, ut debeant esse *veræ* quia conclusio syllogismi apodictici est vera; sed conclusio vera ex præmissis falsis inferri nequit: secundo, debent esse *necessariæ necessitate summa*, quæ est necessitas tertii gradus.

I. Præmissæ debent esse *necessario veræ*, quia conclusio debet esse necessario vera: nam conclusio necessaria ex propositionibus non necessariis concludi nequit:

sequit: porro, debent præmissæ esse necessariæ *necessitate summa*, id est καθ' ὅλου πρῶτον, sive reciproca, quia continent causam proximam absolute prædicati, quæ talis est ut cum effecto suo reciprocetur, quia ea posita effectus ponitur, & sublata tollitur.

II. Præmissæ debent esse *immediatæ* ex parte causæ, ut non habeant causam veritatis suæ intra se, per quam possint demonstrari; alioquin daretur progressus in infinitum: debent esse *primæ*, id est ut non detur veritas prior qua demonstrentur, scilicet in eodem syllogismo.

III Præmissæ debent esse *causa conclusionis*, non tantum cognoscendi, sed & essendi; hoc est, non tantum quibus conclusio cognoscatur, quod in omni syllogismo locum habet, sed per & propter quas fit prædicatum in subjecto conclusionis.

IV. Debent esse præmissæ *notiores* conclusione, non tantum quoad nos & cognitione confusa, quod in omni alio syllogismo requiritur, sed & natura ac cognitione distincta; de qua utraque Vid. cap 23. lib. 1.

V. Debent præmissæ esse *priores conclusione*; non tantum quoad nos, quod in omni alio syllogismo locum tenet, sed & natura, tanquam causæ conclusionis: quod hîc peculiare est, & in aliis syllogismis locum non habet.

[3. Omnis enunciatio, sive fuerit præmissa aliqua demonstrationis τοῦ διότι sive non, habet causam suæ veritatis extra se, scilicet Dei voluntatem, quæ est causa omnis & entitatis & veritatis; præter quam enunciationes quædam causam veritatis habent intra se, hoc est, in ipso subjecto enunciationis causa aliqua est, ob quam prædicatum dicatur de subjecto & ei insit. Sic, verbi causa, hæc enunciatio, *homo est risibilis* causam suæ veritatis habet extra hominem, scilicet Dei voluntatem, quia voluit hominem esse risibilem; & intra hominem, scilicet animam rationalem, quæ in homine est causa risibilitatis: ideoque hæc enunciatio est mediata ex parte causæ, licet sit immediata ex parte subjecti. Sed hæc enunciatio *homo est rationalis*, causam quidem veritatis suæ extra se habet, puta voluntatem Dei qua decrevit ut homo esset rationalis, & non irrationalis; sed intra se veritatis suæ causam habet nullam, neque enim in homine causa est ulla cur sit rationalis; ideoque hæc enunciatio est immediata ex parte causæ, & tales debent esse præmissæ in demonstratione τοῦ διότι.]

[4. Nihil impedit, quo minus præmissæ alicujus demonstrationis singularis demonstrentur alibi, id est, in aliis syllogismis demonstrativis: sed fieri nunquam debet, nec potest, ut in eadem demonstratione præmissæ demonstraturæ conclusionem ipsæ demonstrentur.

5. In omni syllogismo & semper præmissæ sunt causæ cognoscendi conclusionem; nam illa, ut ignota, infertur ex præmissis,

sis, tanquam notis: sed hoc peculiare est in syllogismo demonstrativo τοῦ διότι, ut præmissæ insuper sint causæ essendi conclusionis, hoc est, ut in præmissis contineatur causa cur prædicatum insit subjecto conclusionis.

6. Ex hisce quinque conditionibus, duæ priores tantum requiruntur in majore, non necessario in minore, demonstrationis τοῦ διότι: tres posteriores & in majore & in minore exiguntur. Veritas horum omnium examinetur in exemplis cap. præced.

Quæst. II. *Quænam proprietas sequitur ex his conditionibus?*

Ut principia sint οἰκεῖα τοῦ δεικνυμένου, id est, *propria ei rei quæ demonstratur*, hoc est, neque heterogenea, neque communia.

Quæst. III. *Quænam dicuntur principia heterogenea?*

Quæ ex alia scientia petita sunt; veluti: si quis, ad probandas quæstiones physicas, adhibeat principia mathematica.

§ 1. *Principia heterogenea* latine dicuntur quæ sunt alterius generis, qualia adhiberi non debent in demonstrando; id est, quod vulgo dici solet, *non debet à demonstrante fieri transitus de genere in genus*; id est, in demonstranda conclusione physica, non debent adhiberi principia, aut media in principiis, petita ex mathesi, aut vice versa: sic in conclusionibus demonstrandis philosophicis, non debent adhiberi principia vel media petita ex theologia, aut vice versa; quando scilicet quæstiones philosophicæ demonstrandæ constent ex utroque termino philosophico, quæ quæstiones vocantur puræ: sed, si quæstiones fuerint mixtæ, ut alter terminus sit petitus ex philosophia, alter ex theologia, ex utraque possunt peti termini medii; ut in hac quæstione, *an Corpus Christi sit ubique*? Ideoque distinguendum hîc est accurate inter quæstiones seu conclusiones puras & mixtas: puræ vocantur, quarum terminus uterque, & subjectum & prædicatum, desumitur ex eadem disciplina, atque tum ex eadem peti debet terminus medius; mixtæ conclusiones seu quæstiones sunt, quarum terminus alter ex una disciplina desumitur, alter ex alia, ac tum medius terminus desumi potest ex hac vel illa disciplina, ut tamen non com-

mit-

mittatur transitus de genere in genus: sic, quando alicujus quæstionis terminus unus est philosophicus, alter theologicus, licet terminum medium petere vel ex philosophia, vel ex theologia.]

[2. Nec hoc vitium committitur, quando in demonstrationibus scientiæ subalternatæ principia scientiæ subalternantis adhibentur; ut, si in demonstrationibus musicis adhibeantur principia arithmetica; quia musica & arithmetica non sunt diversi generis scientiæ, ideoque neque principia arithmeticæ sunt heterogenea musicæ. Vocantur vero scientiæ subalternatæ, non quæ sua principia & objectum accipiunt à superiori scientia (sic enim physica & mathematica subalternarentur metaphysicæ, quod tamen falsum est;) sed quæ eadem habent principia idemque objectum cum scientia superiori, atque in eo tantum differunt, quod scientia subalternata ad objectum materiale scientiæ subalternantis adjiciat accidens sensibile, manente tamen eodem objecto formali: sic, verbi caussa, objectum materiale arithmeticæ est numerus, formale, qua numerus: musicæ objectum materiale etiam est numerus, sed sonorus, id est, spectatus cum accidente sensibili sono; formale objectum est qua numerus, non qua sonorus, nam musica docet numerare, addere, subtrahere, multiplicare, dividere sonos & tonos.]

[3.] Subalternatio locum tantum habet in disciplinis mathematicis, quarum aliæ sunt puræ, aliæ mixtæ: puræ sunt arithmetica & geometria, quia objectum suum, numerum & magnitudinem abstrahunt ab omni materia sensibili, & pure ac nude considerant; mixtæ dicuntur quæ objectum suum spectant in materia sensibili, ut sunt astronomia, optica, musica, &c. quia considerant quidem numerum & magnitudinem, sed vel in cœlis, vel in colore & luce, vel in sonis & tonis. Hoc autem notandum est accurate, esse subalternationem inter scientias superiores & inferiores; sed illas quæ habent idem objectum formale, eademque principia, & quæ hoc solo differunt, quod objectum materiale scientiæ inferioris & subalternatæ spectet aliquod accidens aut corpus in sensus incurrens, quod non spectatur à scientia superiori & subalternante: sic arithmetica numerum, geometria magnitudinem considerat, extra omnem materiam sensibilem, seu corpus fuerit seu accidens in sensus incurrens. Atque hinc clarum est, physicam & mathematicam non subalternari metaphysicæ, quia alia habent principia, alia objecta & distincta à principiis & objectis metaphysicæ: nam quæ sunt principia in Physica & mathematica, ea sunt conclusiones illatæ in metaphysicis; & objectum physicæ est corpus naturale, mathematicæ quantitas, tum discreta tum continua; objectum vero metaphy-

taphysicæ est ens reale, quod distinguitur à corpore naturali, & à quantitate. Sed scientia subalternans ac superior, & subalternata atque inferior, nec objectis nec principiis distinguuntur: ideoque principia scientiæ subalternantis, cum adhibentur in demonstrationibus scientiæ subalternatæ, non sunt ibi heterogenea, sed homogenea, neque in demonstrando committitur transitus de genere in genus.]

4. Nota, objectum materiale dici rem consideratam, quæ potest esse pluribus disciplinis communis; ita agitur de homine in physica, ethica, medicina, theologia: objectum formale dicitur modus considerandi, qui est uni disciplinæ proprius (nisi una alteri subalternetur, ut hic musica arithmeticæ) sic alio modo hominem explicat physica, alio ethica, alio medicina, alio theologia.

Quæst IV. *Quænam vocas communia?*

Quæ pluribus scientiis accommodari possunt.

1. *Principia communia* non debent adhiberi in demonstratione τῦ διότι, quia non generant scientiam, quæ est demonstrationis effectum ac finis. Exhibentur vero illa in metaphysica, quæ est disciplina generalis.

(2. Metaphysica est generalissima omnium scientiarum, quod patet ex ejus objecto, scilicet ente reali: ideoque habet etiam principia generalissima, & quæ inservire possunt demonstrationibus, non tantum metaphysicis, sed & physicis & mathematicis; qualia sunt, *Idem non potest esse & non esse*: hæc vero distinctam perfectamq; scientiam non generant, quæ tamen in demonstrando spectatur atque exspectatur.]

Quæst. V. *Quomodo dividuntur principia?*

In axiomata & theses.

Quæst. VI. *Quid est axioma?*

Axioma est principium cujus veritas, cognita significatione vocabulorum, à nemine potest ignorari; ut *Nihil potest simul esse & non esse: Totum est majus sua parte.*

[1. Quæritur an hæc enunciatio, *Deus est*, sit axioma, id est, an ex soli significatione vocabuli (*Deus*) cognoscatur quid sit: metaphysici sic efferunt, an Deum esse, per se sit notum. Resp. nonnulli negant, ut Timplerus, Burgersdicius, &c. in Metaphysica: nos affirmamus; quia si quis explicet quid voce hac *Deus* significetur, scilicet ens, quo nihil melius aut perfectius vel esse aut cogitari potest, is statim deprehendet in se hunc assensum, quo intelligat ac judicet tale ens dari: nam

um si possit non dari, aut non esse, erit imperfectum, nam, non esse imperfectius est quam esse, ideoque si vox *Deus* omnem significet perfectionem, etiam significat existentiam, quia hæc omnium perfectionum est maxima; ergo non potest cognosci quid significet vox Dei, nisi simul cognoscatur illum esse: itaque hæc enunciatio, *Deus est*, est axioma.]

2. Sic cognito, quid sit *totum*, quid *pars*, quid sit *esse majus*, cognoscitur totum esse majus sua parte.

3. Axiomata sunt principia communia, & eorum veritas hominum omnium animis dicitur esse innata, quia ut quis assensum illis præbeat, nulla requiritur aut demonstratio aut ratiocinatio, sed is impetratur ex sola vocum significatione accepta. Suntque hæc principia vel theoretica, vel practica: theoretica inveniuntur in Metaphysica, suntque communia Physicæ & Mathematicæ; practica inveniuntur in Ethica, suntque communia Politicæ & Oeconomicæ.

Quæst. VII. *Quid est thesis?*

Thesis est principium, cujus veritas non ex sola vocabulorum significatione cognita, sed ex sensuum judicio, aut qualicunque declaratione innotescit.

1. *Thesis*] sumitur 1. pro quæstione ad disputandum proposita: sic vocamus theses physicas, logicas, &c. 2. sumitur pro quæstione infinita in rhetoricis; 3. pro specie enunciationis immediatæ ex parte causæ, ut hîc, cujus causa nulla datur intra ipsum subjectum, qua possit demonstrari ejus veritas.

2. *Qualicunque declaratione*] scilicet præceptoris aut professoris.

3. Thesis significat propositionem immediatam ex parte causæ, non ex parte subjecti: si enim thesis significaret propositionem mediatam ex parte causæ, hoc est, ulterius demonstrabilem per causam, daretur progressus in infinitum; à quo natura abhorret, & qui omnem tollit scientiã.

Quæst. VIII. *Quotuplex est thesis?*

Duplex; definitio, & hypothesis.

Thesis] sive sit *hypothesis*, sive sit *definitio*, significat principium proprium huic aut illi scientiæ: sic Mathematica & Physica sua habent principia propria, tum hypotheses, tum definitiones nominales.

Quæst. IX *Quid est definitio?*

Definitio est, qua quid res sit enunciamus; ut, *Corpus naturale est quod constat materia & forma; Natura est prin-*

cipium

cipium & causa motus & quietis ejus in quo est primo, per se, & non per accidens.

Hîc intelligimus definitionem præsertim nominalem, & interdum quoque realem.

Quæst. X. *Quid est hypothesis?*

Qua, an res sit aut non sit, enunciamus ut, *Esse animam, Deum*, &c. *A quolibet puncto ad quodlibet punctum duci posse rectam lineam.*

Cum demonstratio conformata est ad conditiones hoc & præcedente capite explicatas, non solum probat rem esse aut non esse, sed præterea explicat causam cur ita sit.

CAPUT XXIV.

Quæst. I. *Quotuplex est demonstratio τοῦ ὅτι, sive* quod res sit?

Duplex; alia enim est ab effectu, alia à causa remota.

[1. Cum demonstratio & scientia dividuntur in demonstrationem & scientiam τοῦ ὅτι ac τοῦ διότι, ea est divisio non generis univoci in species æquales, sed vel æquivoci vel analogi in species inæquales, hoc est nomen scientiæ & demonstrationis magìs convenit ac priori jure scientiæ & demonstrationi τοῦ διότι quam τοῦ ὅτι: quia scientia & demonstratio τοῦ διότι longe est perfectior scientia & demonstratione τοῦ ὅτι: quemadmodum ens quoque dividitur in Deum & creaturam, substantiam & accidens, tanquam in species inæquales, quia Deus potiori jure & magìs ac perfectius est ens quam creatura, substantia quam accidens.]

[2. Proprie loquendo, nullum est genus æquivocum; quia æquivocum dicitur philosophis & Aristoteli id quod pluribus convenit & tribuitur secundum nomen tantum, at genus significat non tantum communionem nominis, sed naturæ: verum hæc communio naturæ genericæ in speciebus, non est unius modi, sed vel æqualis, vel inæqualis. Æqualis dicitur communio generis, cum omnes species ex æquo participiant naturam ac nomen generis, sic ut nulla species alteri id acceptum referat; quemadmodum homo non debet bestiæ quod sit animal, nec bestia homini, ideoque animal est, genus univocum: Inæqualis dicitur communio generis, cum species una alteri debet quod nomen ac naturam generis participet, & tale genus vocant analogum Scholastici; ita

ita accidens debet substantiæ, creatura Deo, quod nomen ac naturam entis, id est essentiam & existentiam participent: nam quod accidens sit ens debet substantiæ, quod creatura sit ens debet Deo. Atque tale genus est demonstratio respectu demonstrationis τῦ ὅτι & διότι, nam demonstratio τῦ ὅτι in tantum est demonstratio in quantum participat conditiones aliquas demonstrationis τῦ διότι.

3. Scientia & demonstratio τῦ ὅτι est imperfectior quam τῦ διότι, quia in illa intellectus hominis non quiescit, in hac quam maxime.

Quæst. II. *Quam vocas demonstrationem ab effectu?*

Quæ ex effectu sensibili causam colligit; veluti si quis solito serius experrectus videt parietes cubilis sui à sole collustrari, indeque colligit solem jamdudum ortum esse.

1. Exemplum demonstrationis ab effectu in forma syllogistica est hoc, *Quod illustrat parietes cubilis, illud est ortum: Sol illustrat parietes cubilis: Ergo, sol est ortus.*

[2. Demonstratio ab effectu iisdem constat terminis quibus demonstratio τῦ διότι: sed hoc discriminis est, quod in demonstratione ab effectu, id quod demonstratur sit ipsa causa, quæ hic est prædicatum conclusionis, terminus medius sit effectus, per quem causam existere concluditur; at in demonstratione τῦ διότι terminus medius est causa, & id quod demonstratur, prædicatum quæstionis est effectus; ut si dixero, *Quod est ortum illustrat parietes cubilis: Sol est ortus: Ergo sol illustrat parietes cubilis.*]

[3. Non male dixit Ramus, omnia argumenta esse relata, id est, prædita mutua argumentandi, id est probandi, vi; sic causa arguit, id est probat, effectum, & effectum causam: atque ideo dicitur hic demonstratio ab effectu constare iisdem terminis quibus constat demonstratio τῦ διότι, in qua terminus medius est causa proxima, sed causa proxima, & effectum semper se mutuo arguunt, probant, imo ponunt ac tollunt.]

Quæst. III. *Quam vocas demonstrationem à causa remota?*

Quæ ex causa remota colligit effectum non esse; ut, *Plantæ non habent animam sensitivam: ergo non respirant.*

1. Exemplum syllogisticum demonstrationis à causa remota est, *Quicquid respirat habet animam sensitivam: Plantæ non habent animam sensitivam: Ergo, non respirant.* Anima sensitiva est causa remota adspirationis, nam pulmones sunt causa proxima.

R Quæst.

Quæst. IV. *Quid est discriminis inter hos duas species demonstrationis?*

Demonstratio ab effectu potest esse affirmata & negata, quia effectum cum causa proxima reciprocatur; eoque posito, causa proxima ponitur, & sublato, tollitur: at demonstratio à causa remota debet semper esse negata. Cum enim causa remota latior est effecto, fit quidem ut ea sublata effectum tollatur; sed non ut ea posita effectum etiam ponatur. Recte colligitur, *Plantas non respirare, quia non habent animam sensitivam:* sed non sequitur, *Omnia animalia respirare, quia habent animam sensitivam.*

1. Bene dicit author, cum causa remota est latior effecto, demonstrationes à causa remota tantùm esse negatas: sed vero, si causa remota sit adæquata effectui & æque lata, demonstratio à causa remota etiam potest fieri affirmate, ut in hoc exemplo; *Quæ habent animam vegetantem nutriuntur: Plantæ habent animam vegetantem: Ergo nutriuntur.* Hic terminus medius est causa remota; nam causa proxima nutritionis est facultas nutrix: & tamen procedit syllogismus in prima figura affirmata, quia causa hæc remota adæquatur effectui, & cum eo reciprocatur; nam quicquid nutritur habet animam vegetantem, & contra.

2. Ut tum etiam ex causa remota colligatur effectum esse: nam, (quod à paucis notatur, & tamen verum est) causa remota vel latius patet effecto, nec cum illo reciprocatur, & tum ex illa infertur effectum non esse; vel æque late patet quàm effectus, & cum eo reciprocatur, & tum ex illa infertur quoque effectum esse.

CAPUT XXV.

Quæst. I. *Atque hæc de syllogismo dialectico & apodictico. Quid est syllogismus sophisticus sive fallax?*

Qui ficta specia [vel apparentia] syllogismi dialectici errorem gignit.

1. Quia *syllogismus sophisticus* propositionibus constat falsis, etiam falsitatem gignit atque errorem; nam *qualis causa, talis effectus:* ergo syllogismus fallax non potest gignere nisi assensum falsum, qui uno nomine vocatur *error:* nam quando accidit ut ex præmissis falsis inferatur conclusio vera, ut, *Omnis lapis est vivens: omnis homo est lapis: ergo, omnis homo est vivens:* fit hoc

hoc per accidens. Ita hæc vera sunt; Ex veris non sequitur nisi verum, nunquam falsum, nec per se nec per accidens: Ex falsis non sequitur nisi falsum, scilicet per se; nam ex falsis etiam verum sequi potest per accidens.

[2. Cum in syllogismo spectetur & materia & forma, potest contingere fallacia vel ex parte materiæ, vel ex parte formæ; hinc syllogismus sophisticus duplici modo est vitiosus: nam interdum forma non valet, quod judicandum est ex legibus, tum generalibus tum specialibus syllogismi; interdum vitium est in ipsa materia, ut syllogismi forma sit bona, & tali casu ex præmissis in materia falsis potest inferri conclusio vera, & quoad formam bona, cujus exemplum est in commentario: at nunquam fieri potest ut ex præmissis quoad materiam & formam bonis ac veris, inferatur conclusio falsa.]

[3. *Syllogismus sophisticus* una voce vocatur *sophisma*, latine *fallacia*: quod utrumque vocabulum nunc quidem in malam sumitur partem, pro syllogismo deceptorio; antiquitus tamen honoratum fuit. Dicitur vero syllogismus sophisticus, qui videtur esse bonus, cum tamen non sit; ideoque audientem vel legentem abducit in errorem: qua voce significatur judicium vel assensus mentis, quo judicat conclusionem aliquam esse veram quæ est falsa, aut falsum quæ est vera; quod judicium aut qui assensus non potest gigni nisi per propositiones falsas, vel ambas, vel alterutram; nunquam enim conclusio falsa est, aut judicium de conclusione falsum, nisi aliqua sit falsitas in præmissis vel præmissa. Atque hîc spectatur falsitas non ratione formæ, quæ ex legibus de syllogismo bono facile deprehendi potest, sed ratione materiæ, id est propositionum. Falsitas vero judicii sive error circa conclusionem syllogismi sophistici, alio vocatur nomine ignorantia pravæ dispositionis, quia per eam intellectus hominis prave disponitur, ut non possit facilè assentiri conclusioni veræ: atque hæc est, cum alicujus conclusionis termini intelliguntur bene, sed sub illis terminis bene intellectis erroneum formatur judicium de ipsius conclusionis veritate aut terminorum connexione. Ignorantia puræ negationis dicitur, cum ipsi ignorantur termini sub quibus enunciatio aliqua proponitur circa quam erratur. Error notat judicium sive assensum falsum, & opponitur judicio seu assensu vero. Gignitur vero error vel per, vel sine syllogismo. Sine syllogismo, quando quis judicat aliquam enunciationem veram quæ est falsa, & contra; quia ipsos terminos simplices ignorat, vel quia à sensibus suis deceptus est, vel quia ei impositum est per testimonium fallax alterius: qui error est inculpabilis & invincibilis, si nec in se nec in causis suis præveniri aut præcaveri potuit. Sed alius est error qui per syllo-

syllogismum gignitur fallacem & fallentem, quando quis assentitur conclusioni falso, ut judicet esse falsam quæ est vera, & vice versa, propter vitium aliquod syllogismi quod non deprehendit, & quod deprehendere debuit & potuit: culpabilis est hic error & vincibilis, estque effectum syllogismi sophistici.]

[4. Error dicitur invincibilis in se, quando in ipso errante nihil est quo vinci aut superari potuit; in causis suis, quando nulla datur aut intra aut extra errantem causa, per quam vinci aut superari potuit. Totidem modis dicitur error vincibilis. Ita vincibilis est error, quando aliquis ignorat hoc quod agit, per ignorantiam quam sibi ebrietate acquisivit; nam causa ignorantiæ, ipsa scilicet ebrietas, præcaveri potest ab eo qui sibi ignorantiam tali modo acquisivit; ideoque dicitur hic error vincibilis in sua causa.]

[5. Ramus, & qui eum sequuntur, nulla tradunt præcepta de syllogismo sophistico, quia putant sufficere præcepta de syllogismo vero, & illis judicari posse fallaciam syllogismi sophistici. Attamen ita potest syllogismus sophisticus institui, ut ejus fraus ex regulis & legibus veri syllogismi detegi nequeat; quare non videtur inconsultum quædam tradere præcepta de syllogismo fallaci, ejusque fallaciis detegendis. An autem doctrina de syllogismo sophistico sit essentialis pars Logicæ, an accidentalis, quæstio est absque grandi necessitate invecta: neque enim multum refert utrumvis dixeris; id sufficit, quod non semper fucus syllogismi sophistici ex regulis & legibus syllogismi veri dijudicari aut cognosci possit.]

6. Aliquis fortasse judicet, non esse opus præceptis novis de syllogismo sophistico, quia eorum falsitas dijudicari possit ex præceptis de syllogismo vero. Respondeo, id fortasse fieri posse, cum sophisma directe impingit in leges syllogismi boni: verum quid si ementiatur speciem syllogismi boni, atque ita sit institutus, ut omni modo appareat bonus? certe tum opus est novis regulis, neque ex legibus syllogismi recti ejus falsitas facile deprehendetur; quemadmodum aurum chymicum ita ementitur speciem veri auri, ut discerni ab eo nequeat, nisi regulis peculiaribus.

[7. Notandum est, syllogismum sophisticum ementiri tantum syllogismi dialectici speciem, non apodictici, quia veritas conclusionis in syllogismo apodictico tam est clara & evidens, ut non possit ita latere sub larva & apparentia syllogismi fallacis, quin falsitas statim appareat: at quia nec tam evidens nec tam firma est veritas conclusionis in syllogismo dialectico, quin possit ei subesse falsum, hinc fit ut facilè aliquis fucus & impostura latere possit in conclusione syllogismi topici.]

CAPUT XXVI.

Quæst I. *Quotuplicia sunt sophismata?*

Duplicia; alia sunt in voce, alia in re.

[1. Cum falsitas omnis sit infinita, male videnter syllogismi falsi reduci ad duas classes; ut alii sint in voce, alii in re. Respondeo, licet falsitas sit infinita, hoc est, infinitis modis abiri possit à vero, veritas enim simplex est & indivisibilis, à qua quicquid recedit falsum est, attamen regulæ certæ & præcepta definita tradi possunt, quibus deprehendantur varii modi in syllogismis falsis recedendi à vero; & hæ regulæ ad duas classes revocari possunt, ut quædam ostendant falsitatem syllogismorum ortam ex *voce*, aliæ ortam ex *re*.]

[2. Si dicendum est id quod res est, tot sunt genera sophismatum, quot sunt classes verorum syllogismorum: nam quot modis dicitur unum oppositorum, tot modis dicitur & alterum; sed sophisma & syllogismus verus sunt opposita; ergo quot modis dicitur syllogismus verus, tot modis quoque dicuntur sophismata; Atqui loci syllogismorum verorum plures sunt quam sex in *voce*, & septem in *re*: Ergo & loci sophismatum sunt plures quam sex in *voce*, & septem in *re*. Quid enim? ut syllogismus verus desumere potest terminum suum medium à genere, specie, toto, causa, subjecto, opposito, & ab omnibus affectionibus logicis, sive notionibus secundis; ita ab iis quoque omnibus desumi potest terminus medius, fallax in sophismate: ut cum sumitur pro termino medio genus, quod non est genus, subjectum, quod non est subjectum, oppositum, quod non est oppositum, &c.

Quæst. II. *Quot sunt loci sophismatum eorum quæ in voce consistunt?*

Sex; homonymia, amphibolia, compositio, divisio, prosodia sive accentus, & figura dictionis.

Multa ex his sophismatibus cognosci possunt ex Grammatica aut Rhetorica, & multa deprehendi judicio naturali, absque arte aut præceptis Logicæ.

Quæst. III. *Quid est sophisma homonymiæ?*

Quod oritur ex unius dictionis ambiguitate ut, *Finis rei est illius perfectio: Mors est finis vitæ: Ergo, mors est vitæ perfectio.*

1. Quid

1. Quid sit *homonymia* in voce, explicatum est cap. 26. l. 1. Illa ambiguitas potest esse vel in termino minore, vel in termino majore, vel in medio.

2. Omne *sophisma homonymiæ* impingit in legem primam syllogismorum verorum: nam in eo sunt semper quatuor termini, licet tres tantum appareant; quia una vox, aliquem ex tribus terminis significans, hic semper habet significationes duas, ob homonymiam.

Quæst. IV. *Quomodo solvuntur hæc sophismata?*

Distinctione vocis ambiguæ. Exempli gratia, in proposito sophismate vox *finis* in majore significat causam finalem; in minore extremum: [ideoque sunt 4. termini.]

Quæst. V. *Quid est sophisma amphiboliæ?*

Quod oritur ex ambiguo sensu orationis, cujus singulæ voces carent homonymia; ut, *Qui sunt domini sui, sunt sui juris: Servi sunt domini sui: Ergo, servi sunt sui juris.*

1. *Sophisma amphiboliæ* differt à sophismate homonymiæ tantum in eo, quod illud sit situm in ambiguitate totius sententiæ, hoc in ambiguitate unius vocis.

2. Male vulgo vocatur hoc sophisma amphibologiæ, nam hæc vox non est græca: sed ἀμφιβολία dicitur ab ἀμφιβάλλω, quia sensus orationis in medium quasi projicitur, ut gemino sensu ea capi valeat.

Quæst. VI. *Quomodo solvuntur hæc sophismata?*

Distinctione orationis ambiguæ. Exempla gratia, voces *domini sui* sunt pluralis numeri in majore propositione prolati exempli; in minore sunt singularis numeri.

Quæst. VII. *Quid est sophisma compositionis?*

Quod oritur ex conjunctione eorum quæ dividenda sunt; ut, *Duo & tria sunt par & impar: Quinque sunt duo & tria: Ergo, quinque sunt par & impar.*

[1. *Sophisma compositionis* & divisionis frequenter oritur in enunciationibus habentibus modum *possibile:* ut *passibile est ridentem flere*, verum est in sensu diviso, falsum est in sensu composito; hoc est, possibile est ut qui nunc ridet, alio ac diviso tempore fleat; sed non est possibile ut qui ridet, simul fleat, ut componantur simul risus & fletus, qui est sensus compositus: sic, *possibile est sedentem stare*, & verum est & falsum, pro diver-

diverso sensu, vel composito vel diviso.

[2. *Sophisma compositionis*, sed periculosum oritur, cum in definitione *causæ liberæ* ea conjunguntur quæ sunt dividenda, vel vice versa : definitur illa, *quæ, positis omnibus ad agendum requisitis, potest agere & non agere, vel agere hoc & illud*; ubi, si *comma* ponas post vocabulum *potest*, ut conjungas τὸ *agere & non agere*, ac sit sensus, causa libera est, quæ, positis omnibus ad agendum requisitis, potentiam habet agendi simul & non agendi, aut agendi hoc simul & illud, nihil est illa definitione & illo sensu falsius; imo impossibile est, ut aliquis habeat talem potentiam, qua eodem tempore agat simul, & non agat, ambulet simul, & non ambulet, credat simul, & non credat: hanc tamen potentiam simultatis, id est, agendi simul & non agendi, in homine exigunt quidam, ut homo possit dici causa libera, & præditus arbitrio libero. At vero, si causæ liberæ definitionem & sensum hunc ponas, ut *commā* collocetur post *agere*, & *non agere*, atque componatur *potentia non agendi cum* τῷ *actu agere*, hoc modo, *Causa libera est, quæ, positis omnibus ad agendum requisitis, potest agere, & non agere, agere hoc, & illud*, nihil est illa definitione & sensu verius: nam non est impossibile, ut cum homo agit, & agit hoc, eodem tempore simul habeat in se potentiam aut non agendi, aut agendi aliud, quæ vulgo dicitur simultas potentiæ: imo hæc est ipsa rei veritas, quam unusquisque in se deprehendit; neque enim actus loquendi aut ambulandi tollit à me potentiam non loquendi aut non ambulandi, vel loquendi aliud, aut ambulandi alio. Itaque optime dici solet, in nobis esse *simultatem potentiæ*, id est, cum (verbi causa) ambulamus, simul esse in nobis potentiam non ambulandi; & in hac simultate potentiæ, vera libertas causæ liberæ & arbitrii liberi, ac tantum, sita est. Non ergo liberi sumus, quasi aut quia, omnibus ad agendum requisitis, verbi causa ad ambulandum & credendum, habemus adhuc in nobis talem potentiam, qua aut non ambulemus aut non credamus, qui vulgo dicitur sensus compositus; sed liberi sumus, licet, omnibus ad agendum requisitis, necessario ambulemus aut credamus, ac non possimus non ambulare aut credere, quia volentes & ambulamus & credimus (neque enim ad ambulandum aut credendum cogimur contra voluntatis nostræ inclinationem, instar stipitum, quin & ambulamus & credimus ex prævia ratione) & quia cum ambulamus aut credimus, simul habemus potentiam qua possumus non ambulare aut non credere, non quidem eo tempore quo credimus aut ambulamus, sed alio, qui est sensus divisus. At in causa necessaria, cum illa agit, omnibus ad agendum requisitis, ut cum ignis urit, non tantum non est potentia simultatis, id est, qua ignis,

cum urit, simul non urat, quod est impossibile, sed ne est quidem simultas potentiæ, id est, ignis, cum urit, ne habet quidem simul in se potentiam aliquam qua possit non urere aut aliam actionem quam urendi exercere, etiam tempore alio aut ullo; neque urit quia vult, aut judicat esse urendum; atque ideo, quia potentiam non urendi aut aliud operandi nullum habet, ne quidem in sensu diviso libere agere dici ullo modo potest; sic sol nunquam habuit, nec habet, cum movetur ab oriente in occidentem, potentiam aut non movendi, aut movendi in contrarium: quæ observasse occasione hujus sophismatis, magni fuerit in gravissimis controversiis usûs.]

Quæst. VIII. *Quid est sophisma divisionis?*

Quod oritur ex divisione eorum quæ conjungenda sunt: ut, *Planetæ sunt septem: Sol & luna sunt planetæ: Ergo, sol & luna sunt septem.*

1. Vox *planetæ* sumitur *collective*, quando sumitur pro omnibus simul in majore; *distributive*, quando sumitur pro quibusdam tantum in minore.

[2. Particula *omnis* dicitur sumi collective, quando prædicatum non potest dici de subjecto, particula *omnis* remota, & subjecti divisione instituta; uti hîc, τὸ *septem* non potest dici de planetis, particula *omnis* remota, & planetarum divisione instituta; neque enim verum est, *sol* & *luna* sunt septem. Sumitur distributive, quando prædicatum dici potest de subjecto, particula *omnis* remota, & subjecti divisione instituta, vel in genera singulorum, vel in singula generum, vel in species, vel in individua: ut, cum dico, *omnis homo est animal*, sumitur vox *omnis* distributive in singula generum, nam licet de omnibus individuis dicere, *Petrus*, *Paulus*, &c. *est animal*; at, cum dico, *Christus mortuus est pro omnibus hominibus*, aut, *omnes homines salvati sunt per Christum*, sumitur vox *omnis* distributive in genera singulorum, nam non omnes homines singulares in individuo sunt salvati per Christum, sed omnia genera hominum, id est, sive Judæi, sive Gentiles, sive pauperes, sive divites, sive principes, sive subditi: & sic debet intelligi cum Apost. inquit, *Deus vult omnes homines salvos fieri:* & cum Christus dicitur *curasse omnem morbum*, intelligitur omne genus morbi.]

[3. Bene observanda est distinctio vocis *omnis*, quando sumitur vel collective, vel distributive, & quando sumitur distributive in genera singulorum, vel singula generum, nam inde dependet decisio multarum quæstionum, tum in philosophia, tum in theologia, imo hinc tota quæstio de gratiæ & mortis Christi universalitate decidi

decidi potest: nam quæ loca Scripturæ habentia notam universalitatis ab adversariis explicantur de singulis generum, explicanda sunt de generibus singulorum.]

Quæst. IX. *Quomodo solvuntur hæc sophismata?*

Distinctione diversorum sensuum, quos habet oratio pro diversa partium compositione aut divisione. Exempli gratia, in priori exemplo, *duo & tria* sumuntur divisim in majore, in minore conjunctim. In altero exemplo sumitur vox *planetæ* collective in majore propositione, in minore distributive.

Quæst. X. *Quid est sophisma prosodiæ?*

In quo eodem modo pronunciantur, quæ scribuntur diversimode; aut pronunciantur diversimode, quæ scribuntur eodem modo: ut, *Omnis equus est bestia: Omnis justus est æquus: Ergo, omnis justus est bestia.* Similiter, si quis confundat *lepôrem* cum *lepore*, *amare* cum *amarè*, *malum* cum *malum*.

Quæst. XI. *Quomodo solvuntur hæc sophismata?*

Cum ostenditur, aut eodem modo pronunciari quæ scribuntur diversimode; aut pronunciari diversimode quæ scribuntur eodem modo.

Quæst. XII. *Quid est sophisma figuræ dictionis?*

In quo ex dictionum similitudine colligitur, eadem iis accidentia aut etiam significationem convenire. Ut, si quis ita colligat, *Poeta* esse fœminini generis, quia *nota* est fœminini generis; aut, *ardere, vapulare*, esse actiones, quia *docere, verberare*, sunt actiones.

Hæc duo sophismata ex sola Grammatica & Rhetorica bene cognitis solvi possunt.

Quæst. XIII. *Quomodo solvuntur hæc sophismata?*

Ostensa diversitate accidentium aut significationis in vocibus similibus. Nam, licet *poeta* & *nota* terminatione conveniant, non tamen sequitur ut ejusdem generis sint: non sequitur etiam *verberare* & *vapulare* esse ambo significationis activæ, quamvis sint voces terminatione simillimæ vocibus activis.

CA-

CAPUT XXVII.

Quæst. I. *Quot sunt loci sophismatum eorum quæ in rebus sunt?*

SEptem; accidens, dictum simpliciter & dictum secundum quid, ignoratio elenchi, consequens, petitio ejus quod in quæstione est, [vulgo *petitio principii*] non causa pro causa, & plures interrogationes.

Quæst. II. *Quid est sophisma accidentis?*

Cum colligitur, subjecto convenire quicquid dicitur de prædicato: ut, *Homo est species: Socrates est homo: Ergo Socrates est species. Mus rodit panem: Mus est syllaba: Ergo syllaba rodit panem.*

1. *Sophisma accidentis* oritur ex eo, quod vox aliqua nunc sumatur formaliter, pro eo quod significat; nunc materialiter, prout est terminus logicus, grammaticus, aut rhetoricus: quemadmodum exempla docent in authore posita; ubi vox *homo* semel sumitur pro exemplo termini logici, scilicet pro specie, quæ subjicitur animali, generi, & semel pro sua significatione, inquantum significat animal rationale; & vox *mus* semel sumitur ut significat illud animalculũ, semel ut est dictio monosyllaba.

2. Voces dicuntur sumi formaliter, cum sumuntur pro rebus significatis, & materialiter, cum sumuntur pro literis & syllabis ex quibus constant: sic *Rex* sumitur formaliter, cum accipitur pro eo qui supra alios est constitutus: materialiter, cum dicitur esse monosyllabum. Quando hæ duæ acceptiones vocum in syllogismo confunduntur, oritur sophisma accidentis.

Quæst. III. *Quomodo solvuntur hujusmodi sophismata?*

Cum ostenditur, id quod de subjecto colligitur per accidens de prædicato dici, ut in priori exemplo fit, aut ipsum prædicatum per accidens dici de subjecto suo, ut fit in exemplo posteriori. Exempli gratia quamvis *Socrates* sit *homo*; & *homo* sit *species*; non tamen sequitur, ut *Socrates sit species*: quia *speciem esse* dicitur de *homine* per accidens. Similiter, quamvis *mus* sit *syllaba* & *mus rodat panem*; non tamen sequitur, ut *syllaba rodat panem*: quia *syllabam esse* convenit *muri* per accidens, ac ratione nominis, non ratione essentiæ.

Quæst.

Quæst. IV. *Quid est sophisma à dicto simpliciter?*

Cum ex eo quod verum est simpliciter, colligitur aliquid verum esse secundum quid: ut, *Dextra non est abscindenda; ergo ne tum quidem abscindenda est, cum eum invasit gangræna: Homo est mortalis; ergo & anima hominis mortalis est.*

Quæst. V. *Quid est sophisma à dicto secundum quid?*

Cum ex eo quod secundum quid verum est, colligitur aliquid simpliciter verum esse: ut, *Vinum nocet febricitanti; ergo vinum est noxium, ideoque fugiendum: Homerus est poeta; ergo Homerus est.*

[1. Quemadmodum aliud est adjunctum absolutum, aliud limitatum, ex cap. 19. lib. 1. ita non licet adjunctum limitatum dicere de subjecto absolute, aut vice versa, nisi committendo hoc sophisma: ideoque hoc utrumque sophisma fundatur in doctrina de adjuncto absoluto & limitato. Nam quotiescunque, extra sacras literas, adjunctum limitatum enunciatur de subjecto absolute, vel vice versa, toties committitur alterutrum horum sophismatum: in sacris literis cum fit, quæ omnis fallaciæ atque erroris sunt expertes, est locutio figurata ac synecdochica, qua per synecdochen partis tribuitur toti quod est partis; nam quod competit parti quà parti, id recte tribuitur toti, & enunciatur de eo secundum istam partem.

[2. Non omnia quæ tribuuntur parti, & de ea enunciantur tribui possunt toti, aut de eo enunciari. Ita tribui potest oculo & de eo enunciari, quod sit rotundus; atqui hoc nec tribui potest & homini, ac de eo enunciari: at videre, & oculo tribui potest & homini, ac de eo enunciari, quia videre convenit oculo, parti hominis, in quantum pars est ejus; sed esse rotundum convenit oculo non in quantum est pars hominis, oculus etiam homini exemptus, & non amplius ejus pars, est rotundus, sed non videt.]

Quæst. VI. *Quomodo solvuntur hæc sophismata?*

Ostenso discrimine ejus quod simpliciter, & quod secundum quid dicitur.

Quæst. VII. *Quid est sophisma ab ignoratione elenchi?*

Cum conclusio videtur contradicere assentioni respondentis

dentis, sed non contradicit, propter conditionem aliquam contradictionis omissam: ut, si quis probaturus, *Christum non esse dominum Davidis*, concluderet, *Christum esse filium Davidis*, peccaret ignoratione elenchi, quia *dominum & filium esse* non tribuuntur Christo *secundum idem*; nam dominus Davidis est secundum divinam, filius secundum humanam naturam.

Hoc sophisma vocatur *ignoratio elenchi*, quod tum committitur, quando ignoratur quid debeat thesi adversarii nostri opponi: nam elenchus significat proprie argumentum, quo opponens utitur ad frangendam thesin respondentis, debetque semper esse talis syllogismus, cujus conclusio è diametro contrarietur ipsi thesi impugnandæ; ut si thesis sit, *Logica est ars*, conclusio syllogismi primi opponentis debet esse, *ergo*, *Logica non est ars*, & tum dicitur facere bonum elenchum: si vero aliud concludat quam quod directe adversatur thesi quam oppugnat, dicitur committere ignorationem elenchi.

Quæst. VIII. *Quomodo solvantur hæc sophismata?*

Ostendendo quænam conditio contradictionis omissa sit, [aut quomodo conclusio non adversetur thesi impugnandæ, vel propositioni negatæ.]

Quæst. IX. *Quid est fallacia consequentis?*

Cum aliqua enunciatio, [id est, conclusionis, scilicet conclusio,] ex altera colligitur, ex qua non sequitur.

Fallacia consequentis non constituit peculiare genus sophismatis, quia est communis omni syllogismo vitioso: nam in omni sophismate colligitur conclusio ex præmissis ex quibus non sequitur.

Quæst. X. *Quot modis contingit illud?*

Quatuor modis. Primo, cum universalis affirmans convertitur simpliciter; ut si quis, quia *omnis adulator blandus est*, putet *omnem blandum esse adulatorem*. Secundo, cum ex universali affirmante colligitur universalis negans; ut, *quicquid genitũ est habet principiũ*; *ergo, quod non est genitũ, non habet principiũ*. Tertio, cum minor est negans in prima figura, aut, quod eodem redit, cum ex remotione antecedentis colligitur remotio consequẽtis. Quarto, cum utraque

que præmissarum affirmans est in secunda figura; aut, quod eodem redit, cum ex positione consequentis colligitur positio antecedentis.

Quæst. XI. *Ejusmodi paralogismi non videntur esse sophismata, quia aperte peccant in regulas.*

Ita est: sed sophistæ solent vitium formæ occultare, aut alterius præmissæ suppressione, ut, *Crispus est blandus ergo est adulator*; vel ambagibus verborum, ut, *Qui dicit te esse animal, dicit verum: Atqui qui dicit te esse asinum, dicit te esse animal: Ergo qui dicit te esse asinum, dicit verum.* Hæc enim argumentatio perinde se habet, ac si sic strueretur *Asinus est animal; Tu es animal; Ergo tu es asinus:* quæ est argumentatio ex duabus affirmantibus in secunda figura.

Quæst. XII. *Quomodo solvuntur hæc sophismata?*

Citata regula in quam peccat illatio sophistica.

Quæst. XIII. *Quid est sophisma petitionis ejus quod ab initio in quæstione est?*

Cum aliquid probatur per se ipsum, aut per aliquid quod æque ignotum est: ut, si quis probet, *Animam humanam esse ex traduce, quia generatur ex semine parentum*; aut, *Visionem fieri emissione, quia non fit receptione.*

1. Vocatur hoc sophisma *petitio principii*, quia id adfertur in probationem, & probatio id petit, quod in principio erat controversum. Hoc vitium frequentissime committitur, cum terminus medius non differt à partibus quæstionis, nisi verbis tantum; quod fit, cum terminus medius nihil significat diversum à prædicato quæstionis.

2. Quia terminus medius primo omnium disponi solet cum termino majore, recte dicitur probatio in syllogismo initium petere à medio, & recte hoc sophisma dicitur petitio principii, quando in conclusione nihil infertur diversum à termino medio; tunc enim reditur ad id quod in initio aut in principio erat positum.

Quæst. XIV. *Quomodo solvuntur sophismata hujus loci?*

Ostendendo medium non esse diversum à quæstione, aut saltem non esse notius quæstione.

Quæst.

Quæst. XV. *Quid est sophisma non-causæ pro causa?*

In quo id quod causa non est, ut causa per accidens, pro causa vera ac per se obtruditur: ut, *Vinum inebriat; ergo exterminandum est ex republica.*

Nulla hic quoque ratio est, cur peculiare genus sophismatis faciat sophisma non-causæ pro causa, non magis quam sophisma non-generis pro genere, non-adjuncti pro adjuncto, non-oppositi pro opposito, &c.

Quæst. XVI. *Quomodo solvuntur sophismata hujus loci?*

Designatione veræ causæ à qua effectus per se dependet. Exempli gratia, in sophismate prolato neganda est consequentia; quia vinum non est vera causa ebrietatis, sed hominum intemperantia vino abutentium.

Quæst. XVII. *Quid est sophisma plurium interrogationum?*

Cum duæ pluresve interrogationes ita proponuntur, ut unius speciem præ se ferant; veluti si quis quærat, *Estne mundus perfectus & æternus?*

Quæst. XVIII. *Quomodo solvuntur hujusmodi sophismata?*

Distinctione quæstionum, & responsione ad singula seorsim applicata. Exempli gratia, ad interrogationem jam propositam, non debet responderi, *Ita*, aut *Non*, sed *mundum perfectum esse, non æternum.*

CAPUT XXVIII.

Quæst. I. *Atque hæc de syllogismo. Quid est methodus?*

METhodus est apta dispositio rerum, [scilicet cognoscendarum] eodem pertinentium, ut quam optime facillimeque intelligantur, & memoriæ quam tenacissime inhæreant.

[1. *Methodus*] & ordo Zabarellæ aliisque philosophis solent distingui, ut ordo significet nudam rerum dispositionem, methodus rei unius ex alia notificationem; sed hoc discrimen neque Aristotelis nititur authoritate, neque ratione solida; nam voces Græcæ, τάξις id est ordo, & μέθοδος, promiscue usur-

usurpantur : & gratis dicitur, quod vox methodus semper significet notificationem unius rei ex alia ; hoc enim ipsa vox non infert, quæ componitur ex μετὰ & ὁδὸς, significatque simpliciter transitum à termino à quo ad terminum ad quem, atqui non semper terminus à quo notificat terminum ad quem.]

2. *Dispositio*] id est oratio qua apte disponuntur res eodem pertinentes. Oratio intelligitur vel interna, vel externa; potissimum tamen interna.

3. Quia methodus instrumentum est cognoscendi, sub hoc tantum respectu res disponit, quatenus sunt *cognoscenda* : ideoque respicit proprie disciplinas, artes, scientias, ubi res quæ cognoscendæ veniunt suis præceptis, definitionibus, divisionibus, canonibus, disponuntur: atque hinc methodus præceptorum in disciplinis vulgo vocatur methodus didascalica sive doctrinæ, quia ejus beneficio res in disciplinis propositæ docentur ac discuntur.

4. *Methodus* dicitur *dispositio apta rerum*, quatenus congruit naturæ rerum, id est, cum is servatur ordo in rebus explicandis ac cognoscendis qui à Deo, omnis ordinis authore, in ipsa rerum natura est constitutus; seu, cum illa priori loco explicantur ac cognoscuntur, quæ prius à Deo sunt facta.

5. Uti tota Logica est expressio ordinis quem Deus instituit in rerum convenientia ac discrepantia, ita speciatim hunc ordinem exprimit quartum hoc cognoscendi instrumentum, *methodus* : atque hoc videre est in methodo Physicæ, ubi post partem generalem expositam, illa corpora naturalia suo ordine speciatim explicantur, quæ primum à Deo fuerunt condita ; ut ordo Physicæ sit expressio ordinis quem Deus servavit in creando.

6. Finis methodi est, non tantum ut intellectus juvetur in cognitione rerum, sed præsertim ut memoria subsidium accipiat in rebus cognitis diu retinendis.

7. Cum definitio, divisio, & syllogismus, hunc tantum usum habeant, ut intellectum dirigant in cognitionem rerum ; methodus, quæ idem facit, hoc insuper habet, ut memoriam juvet in rerum cognitarum recordationem, tum sensitivam tum intellectualem.

8. *Res eodem pertinentes*] dicuntur, quæ pertinent ad eandem disciplinam : tales sunt quæ pertinent ad idem subjectum sive objectum, vel quæ pertinent ad eundem finem.

[9. Res pertinent ad idem subjectum vel objectum in scientiis strictis dictis triplici modo : vel ut principia aut etiam partes subjecti ; vel ut affectiones ejus; vel ut ejus species. Sic verbi causa ad corpus naturale, objectum Physicæ, consequenter ad ipsam Physicam, pertinent materia, forma, & privatio, tanquam principia, & priora duo insuper tanquam partes corporis naturalis ; magnitudo, locus, motus, tempus, pertinent ad corpus

corpus naturale tanquam affectiones ejus; cœlum, elementa, meteora, mineralia, mixta, animata, plantæ, bruta, homines, pertinent ad corpus naturale tanquam species ejus. Res pertinent ad eundem finem in artibus & prudentiis, quæ sunt media conducentia ad alicujus artis vel prudentiæ finem obtinendum: ita verbi causa ad Grammaticam pertinent omnia quæ faciunt ad bene loquendum, tanquam Grammaticæ finem; ad Ethicam pertinent omnia quæ faciunt ad beate vivendum in hac vita, tanquam finem Ethicæ.]

[10. Ex verbis liquet quo modo ad Physicam pertineat anima rationalis, quæ quidem non est species corporis naturalis, neque ejus affectio demonstranda, sed tamen ejus pars, aut principium, cum corpus naturale accipitur ut totum compositum constans materia & forma; est enim forma, consequenter causa, & pars essentialis ac principium hominis, qui est corporis naturalis accepti ut compositi species: sed si corpus naturale sumatur pro parte hominis, materia ejus in quantum homo constat corpore tanquam materia, & anima rationali tanquam forma, non est ejus species; sed sic non sumitur corpus naturale ut est objectum Physicæ, & homo ut est ejus species.]

11. Ad idem subjectum sive objectum pertinent res cognoscendæ, cum sunt necessariæ: ad eundem finem, cum sunt contingentes. Res necessariæ disponuntur in disciplinis theoreticis; res contingentes in practicis.

[12. Quamvis eadem sit res in scientiis & subjectum & objectum, tamen diversos dicunt respectus duo ista vocabula: nam objectum dicitur in ordine ad operationem, subjectum in ordine ad existentiam. Verbi causa, corpus naturale dicitur objectum Physicæ, in quantum circa illud versatur Physica explicando, suis præceptis, definitione, divisione, & canonibus; idem dicitur subjectum respectu quantitatis, motûs, loci, temporis, aliarumque affectionum in eo existentium, & de eo demonstrandarum.]

[13. Nota, hanc vocem practicis hîc sumi late, ut comprehendit non tantum prudentias, quæ sunt disciplinæ practicæ sensu stricto, prout praxis significat actionem moralem, & contradistinguitur ποιήσει sive actioni artificiali; sed hîc quoque intelliguntur artes, & sic vox πρᾶξις significat tum quamcumque actionem, non tantum moralem, sed & artificialem, & ποίησιν non excludit, sed includit: quo sensu Grammatica & Logica etiam dicuntur disciplinæ practicæ.]

[14. Res necessariæ vocantur, vel ipse Deus, vel quæ sunt immediate à Deo, ut quæ creantur, vel quæ sunt à natura per certas causas operante, ut quæ generantur; sic ut illas facere vel non facere, non sit concessum

sum potestati humanæ: quales sunt res physicæ, mathematicæ, metaphysicæ: nemo enim hominum potestatem habet producendi cœlum, elementa, meteora, mineralia, plantas, bruta: ullasve res physicas; nemo potestatem habet quantitatem suam augendi; multo minus animam rationalem aut angelos efficiendi. Res contingentes vocantur, quæ ab homine pro arbitrio suo produci possunt: ita potest producere syllogismum, facere definitionem, componere orationem, eamque ornare tropis & figuris; potest liberalitatem exercere, unicuique suum tribuere, fortiter agere, familiam administrare,, rempublicam regere, leges servare, vel iis obsequi, & alias res similes facere. Res contingentes vocantur humanæ, sicuti res necessariæ dicuntur divinæ: illæ sunt objectum Philosophiæ theoreticæ, hæ sunt objectum philosophiæ practicæ & poeticæ, illæ scientiarum, hæ prudentiarum & artium.]

[15. Quando res contingentes dicuntur produci posse pro arbitrio hominis, id non sic accipiendum est, ac si excluderetur Dei influxus aut concursus; nihil minus; nam is intime includitur, non tantum in omni hominis actione, sed cujuscunque creaturæ: sed vocantur hic res contingentes, quæ sic fiunt à Deo, ut homo cooperetur; & vocantur res necessariæ, quæ ita fiunt à Deo, ut homo nihil conferat ad illarum productionem, hoc est, ut non sit situm in ejus potestate aut arbitrio, res illas vel efficere vel non efficere.

Quæst. II. *Quidnam requiritur ad eam rem?*

Ut præmittantur quæ faciunt ad cognitionem sequentium, aut saltem quæ cæteris facilius intelliguntur.

[1. Aliquid dicitur *facere ad cognitionem sequentium*, vel quia medium est, ex quo inferri debet id quod est ignotum; ita principia faciunt ad cognitionem principiatorum: vel quia aliquid tale est, ut sine eo aliud cognosci nequeat; ita sine animali nequit cognosci equus, sine genere, species; ideoque genus ad cognitionem facit speciei, & omne universale ad cognitionem particularium ac singularium: ideoque universalia & prius & facilius cognoscuntur quam singularia, quia illa à paucioribus differentiis abstrahuntur quam hæc; nam singularia includunt omnes differentias quæ includuntur in universalibus, & adhuc insuper proprias: ita species, verbi causa homo, includit differentias omnes animalis, ut generis proximi, & insuper viventis, mixti, corporis, substantiæ, ut generum remotorum; individuum, verbi causa Petrus, includit & speciei, scilicet hominis, differentiam, scilicet rationalitatem, & peculiares differentias omnium superiorum generum, atq; insuper propriam,

priam, qua est Petrus, & non Paulus.]

[2. Quæstio de ordine intelligendi, an universalia prius intelligantur quam singularia, sic satis est intricata. Distinguendum hîc est inter cognitionem confusam, quæ est sensuum, & distinctam, quæ est rationis: singularia prius cognoscuntur cognitione confusa, quia sensibus sunt viciniora; & universalia prius cognoscuntur cognitione distincta, quia hæc sequitur ordinem naturæ; at naturæ ordine universalia sunt priora singularibus, ergo quoque cognoscuntur prius cognitione distincta quam singularia.]

Quæst. III. *Quomodo dividitur methodus?*

In naturalem, & arbitrariam.

Quæst. IV. *Quam vocas naturalem?*

In qua servatur ordo naturæ, & cognitionis nostræ distinctæ.

[1. *Ordo naturæ*] dicitur quem Deus tenuit in omnium rerum creatione, atque etiamnum servat in earundem conservatione, & insuper, quem res creatæ servant inter se mutuò: omnia enim ut certo ordine ac sapienter à Deo sunt creata, ita eodem ordine conservantur, consistunt, atque agunt. Quia vero disciplinæ, sive sint scientiæ, sive artes, sive prudentiæ, nihil sunt aliud quam rerum cognoscendarum expressiones per præcepta definitionum, divisionum, canonum, debet talis servari ordo in illis tradendis, qualem in natura atque in hoc universo tenent: nam nihil debet esse in typo nisi quod est in antitypo; atqui disciplinæ sunt typus rerum cognoscendarum, ipsæ res sunt antitypus, & res debent esse mensura cognitionis nostræ, non vero cognitio nostra debet esse mensura rerum; ideoque talis ordo debet servari in cognoscendo, & in disciplinis, qualis rerum ordo est in existendo, & in natura. Per naturam proprie quidem intelligitur essentia cujusque rei creatæ, & vis illa innata, qua creaturæ omnes id quod sibi bonum est appetunt, & quantum possunt acquirunt; improprie tamen dicitur interdum de Deo, ac significat essentiam ipsius ac vim quandam, non innatam (nam Deus non nascitur) sed æternam, qua ab æterno id quod bonum est non quidem sibi, (nam Deus à nullo perfici potest) sed aliis appetit, & in tempore exsequitur. Natura priori modo sumpta dicitur naturata, posteriori modo naturans.]

[2. Quando hîc dicitur, quod Deus bonum ab æterno appetierit aliis, videntur alia ab æterno coexstitisse Deo, quod tamen falsum est: sed vero hoc illa phrasis non significat, nam sensus ejus hîc est, quod ille appe-

ctus quidem ab æterno sit in Deo quo appetit aliis bonum, sed bonum in tempore conferendum, quando illa alia exstiterint: quemadmodum illa creando jam bonitatem suam exerit, ac multo magis ea postquam sunt creata conservando, & cum illis co-operando.]

[3. Ordo naturæ duplex est, prout ipsa est natura: hæc enim spectatur vel ut intendens aliquid, vel ut id quod erat intentum exsequens sive producens, sive generans. Natura dum aliquid intendit ordinem servat, sed plane alium quam est is quem servat dum intentum exsequitur ac generat: imo hi duo ordines naturæ intendentis & generantis plane sunt contrarii; nam quod primum est secundum ordinem naturæ intendentis, postremum est secundum ordinem naturæ generantis: ita, verbi causa, natura primum intendit finem, tum media; contra, primum exsequitur, producit, ac quasi generat media, postea demum assequitur finem: sic primum intendit totum, postea partes; contra, primum producit partes, postea totum: sic primum intendit effecta, postea causas; contra, primum producit causas, postea effecta. Atque hic est ordo naturæ tum naturantis, ipsius Dei, qui quod primum intendit postremum exsequitur, tum naturæ naturatæ, quæ vicem Dei in inferioribus gerit, & est vis naturalis uniuscujusque naturæ, qua bonum naturæ suæ intendit atque exsequitur. Jam vero methodus naturalis est, in qua servatur ordo utriusque naturæ, tum intendentis tum generantis. Ordo naturæ intendentis incipit à fine, & desinit in media: ordo naturæ generantis incipit à mediis, & desinit in finem.

[4. Methodus naturæ intendentis servatur in cognoscendis rebus contingentibus, & disponendis artibus, ac disciplinis practicis, sive prudentiis, sive artibus.]

[5. Methodus naturæ generantis servatur in tractandis rebus necessariis, & disponendis disciplinis theoreticis.]

6. *Ordo cognitionis nostræ distinctæ*] est idem cum ordine naturæ, quia tum demum distincte cognoscimus res, quando eas cognoscimus isthoc ordine quo Deus & natura eas & intenderunt & produxerunt.

[7. Cum Deus aliquid dicitur primum intendere, & postremum intendere, illud primum & postremum intelligendum est non ratione Dei, in quo non est prius aut posterius; nam æternitas, quæ Deo competit, omne prius aut posterius excludit: sed hoc intelligendum est ratione nostri intellectus, qui ea quæ in Deo sunt simul, uno conceptu concipere nequit, quia imperfectus est in intelligendo & finitus, sed quæ in Deo sunt simplicissima in duo dirimit momenta, & duobus distinctis instantibus intelligit; quæ ideo à philosophis vocantur momenta & instantia rationis aut naturæ, juxta quæ intellectus humanus multa distinguit, & di-

stinctis conceptibus apprehendit, quæ tamen in se ac natura sua, ac præsertim in Deo, sunt indistincta.]

[8. Vulgo quidem nos sic de Deo loquimur, ut dicamus eum primo intendere finem, deinde media: non quod hi actus intendendi finem & intendendi media sint in Deo distincti, & distinctis momentis exerantur unus post alium, Deus enim simul & semel, uno actu & ictu, æterno atque interno, suæ voluntatis, decrevit & finem, & media omnia suo tempore ad finis acquisitionem exsecutioni mandanda; sed quia nos homines duobus diversis actibus distinctisque momentis intendimus & finem & media, hinc fit ut similiter ista in Deo dicamus, quæ tamen ab eo fiunt simplicissime; neque nos aliter de Deo philosophari possumus, propter naturam finitam & imperfectionem nostri intellectus: & quæ nos sic distinguimus nostro intellectu de Deo in diversa momenta, quæ tamen uno instanti indivisibili fiunt, ea vocantur vel momenta naturæ, vel instantia rationis.]

[9. Ut totus hîc commentarius feliciter intelligatur, duo sunt tenenda accurate: primo, quid per naturam intelligatur; secundo, quomodo ei adscribatur duplex ordo, intentionis & exsecutionis. 1. Natura proprie tantum competit rei productæ, sive per generationem, sive per creationem, descendit enim à *nascendo*; quo sensu Deo tribui nequit, quia hic nunquam nascitur, nec enim creatur, nec generatur: quia tamen omnis naturæ in rebus creatis est author, vulgo dicitur natura naturans, & creatura dicitur natura naturata. Improprie natura, significat essentiam cujuscunq; rei, seu creatæ seu increatæ, quia per eam unaquæq; res est id quod est, & ab aliis rebus distinguitur: hoc sensu Deo tribuitur natura, & sic agunt de natura Dei in locis communibus theologi. 2. Utrique naturæ, & naturanti & naturatæ competit operari, & neutra operatur nisi quod intendit: sed hoc discriminis est, quod natura naturans, scilicet Deus, licet diversis temporibus diversa operetur & exsequatur, omnia tamen uno & indivisibili atque æterno actu suæ voluntatis operari & exsequi intendit: at natura naturata, ut diversis temporibus diversa operatur & exsequitur, ita diversis actibus temporisque vicibus operari atque exsequi intendit. Hîc vero observandum est, intentionem naturæ naturatæ esse geminam: unam quæ proficiscitur à voluntate, sequiturque rationem, & competit soli homini, qui intendit quod vult, & vult quod ratio præscribit; alteram, quæ proficiscitur ab inclinatione naturali, aliis præter hominem creaturis ratione destitutis indita, qua intendunt operari & exsequi id ad quod naturali instinctu feruntur, & sic omnia intendunt id quod suæ naturæ est conveniens ac bonum, quia unumquodque ad id naturali propensione inclinatur; ideoque,

que, cum natura naturata producit monstra, dicitur agere præter intentionem. Porro, ordo quidem est in utraque natura, naturante & naturata, secundum quem & intendit & exsequitur; unde aliquid dicitur primum, secundum, tertium, &c. atque ultimum, tum intentione tum exsecutione. Interim, quando aliquid primum aut postremum tribuitur Deo in intentione sua, id non fit ratione Dei, quasi in ipso sint diversi actus intendendi seu decernendi, nam in Deo nihil est prius & posterius, sed & finem, & media omnia ad finem obtinendum necessaria, intendit uno atque individuo æternoque actu; sed hoc fit ratione nostri intellectus & conceptus: quia enim nos non possumus uno simplicique conceptu intelligere quæ Deus uno simplicique actu intendit, hinc fit ut, licet Deus simul & finem & media decernat, tamen nos concipiamus eum tanquam decernentem primo finem, secundo media; quia hoc divinæ sapientiæ maxime congruit; sic, quamvis & salutem Petri vitamque æternam, tanquam finem, & fidem et perseverantiam in fide ac bonis operibus, tanquam media, simul intenderit, nos tamen eum concipiamus quasi prius intendisse salutem ut finem, & deinde fidem ut medium. Et hinc liquet, quam male quidam asserant, Deum eligisse hominem ad salutem ex fide aut operibus prævisis; sic enim concipietur prius intendisse media quam finem, quod, non tantum divinæ ejus sapientiæ repugnat, sed omni sanæ rationi adversatur. Quando aliquid creatura intendit, ibi in ipsa intentione locum habet prius & posterius; nam revera homo prius intendit finem uno actu suæ voluntatis, & media alio actu suæ voluntatis; ita & natura irrationalis prius intendit ex naturali inclinatione totum ut finem, deinde partes ut media: quando autem vel Deus vel creatura exsequitur id quod intenderunt, ordo exsecutionis plane contrarius est ordini intentionis, hoc est, quæcunque Deus à nobis concipitur prius intendisse, ea posterius exsequitur, aut concipitur exsequi, & quæ concipitur intendisse posterius, ea prius exsequitur, aut concipitur exsequi; sic prius dat fidem Petro, & perseverantiam in fide, quam vitam æternam, & tamen prius intentione concipitur velle dare vitam æternam Petro, quam concipitur velle dare fidem; & quæcunque creatura prius intendit, seu ex voluntate seu ex inclinatione naturali, ea posterius quoq; exsequitur; sic in generatione prius producit partes, posterius totum, cum tamen prius intenderit totum, posterius partes; sic studiosus prius studet quam eruditionem adipiscitur, cum tamen prius intenderit eruditionem ut finem, posterius studia ut media.]

60. *Distincta* cognitio dicitur, quia cognoscuntur omne id quod de re cognosci potest: itaque hæc exhaurit totam rem

cognoscendam, omnesque ejus partes manifestat, & conformis est ipsi rerum ordini: hinc, quæ sunt priora in naturæ ordine, prius debent cognosci, ut habeatur cognitio distincta; sic universalia, si modo cognoscantur prius quam singularia, partes quam totum, causæ quam effecta, habebitur singularium, totius, & effecti distincta cognitio, nam tum exprimitur ipse ordo quem ipse Deus & natura servarunt.

Quæst. V. *Quot sunt in naturali methodo observanda?*

Duo potissimum.

Quæst. VI. *Quænam?*

Primo, ut omnes partes sint homogeneæ, hoc est, ut non commisceantur quæ ad diversas disciplinas aut ad diversas ejusdem disciplinæ partes pertinent. Secundo, ut progressus instituatur ab universalibus ad particulariora, utque partes aptis transitionum vinculis connectantur.

[1. Ut omne instrumentum cognoscendi jam explicatum suas habet leges, juxta quas confici debet, ita & methodus suas: fuerunt leges definiendi, dividendi, argumentandi; sequuntur nunc leges ordinandi. Hæ quidem leges tres sunt; lex ὁμογενείας, lex universalitatis, & lex transitionis. Lex ὁμογενείας est vel integrarum disciplinarum, vel variarum in una disciplina partium: utrobique intelligenda est de præceptis definitionum, divisionum, canonum, non vero de commentariis aut explicationibus, ubi illa locum non tenet. Homogenia latine significat id quod pertinet ad idem genus; lex ergo homogenias jubet; ut quæ sunt ejusdem generis in disciplinis integris, ea in singulis tradantur; sunt autem ejusdem generis in disciplinis integris vel quæ pertinent ad idem subjectum, ut in scientiis, vel quæ pertinent ad eundem finem, ut in prudentiis & artibus lex ergo homogenias jubet, in Physica tradi omnia ea præcepta quæ pertinent ad corpus naturale, removeri quæ isthuc non pertinent; eadem jubet in Ethicis illa præcepta tradi quæ pertinent ad summi boni, tanquam finis ultimi, acquisitionem, in Grammaticis item jubet illa tradi præcepta quæ pertinent ad bene loquendum, finem ejus. Lex homogenias in singulis disciplinarum partibus jubet illa tradi præcepta quæ singulis partibus debentur, hoc est, vult in genere tradi quæ pertinent ad generalem disciplinæ alicujus partem, species vero & affectiones speciales tradi jubet in speciali parte disciplinæ. Hinc liquet quod in mathematicis non debeant tradi præcepta ethica, nec contra; præterea, quæ per-

pertinent (in physicis verbi causa) ad doctrinam de corporibus non viventibus, non debeant tradi in doctrina corporum viventium, nec vice versa.]

2. Lex universalitatis habet quoque locum vel in integris disciplinis ordinandis, vel in disponendis singularum disciplinarum partibus: utrobiq; mandat, ut universalia præcedant & disponantur ante particularia & specialia: Verbi causa, in Physica primum agitur de corpore in genere, tanquam aliquo universali, tum de corporibus particularibus, ut de cœlo, elementis, sunt enim hæc omnia species corporum naturalium: & in singulis speciebus explicandis in parte speciali, prius agit de cœlo quam de ullo alio corpore, quia cœlum est universalissimum omnium corporum in specie sumptorum.

3. Quia universalia faciunt distinctam cognitionem particularium, ideo in methodo naturali proceditur ab universalibus ad particularia; est enim distincta cognitio methodi naturalis finis.

4. Lex transitionis facile intelligitur, modo hoc observetur, eam non in totis disciplinis, sed in singulis disciplinæ partibus tantum habere locum: estque Transitio alia perfecta, alia imperfecta. Perfecta est, quando repetitur quod est dictum, & proponitur dicendum, atque ita antecedentia & consequentia tanquam vinculo quodam inter sese colliguntur ac connectuntur; cujus formula est hæc aut similis, *Atque hactenus de hisce actum: sequitur ut agamus de aliis, &c.* Imperfecta, est, cum aut tantum repetitur quod est dictum, aut proponitur tantum quod est dicendum.

Quæst. VII. *Quomodo dividitur methodus naturalis?*

In syntheticam, & analyticam.

[1. Divisio *naturalis methodi in syntheticam & analyticam* est divisio generis in species, contra quam putavit Ramus, qui methodum sic dividi posse negavit, atque unam asseruit methodum ubique servandam. Quod si sic intellexit, ut in omni methodo servari debeat processus ab universalibus ad singularia, ferri potest, sic enim unica est methodus, hoc enim observatur & in methodo synthetica & analytica; sed si sic sensuerit, methodum esse unicam quæ non posset dispesci in has species duas, syntheticam & analyticam, erravit, & sic refutari potest. Quotuplex est naturæ ordo, totuplex est methodus naturalis: Sed naturæ ordo est duplex, & quidem specie distinctus: Ergo, &c. Ratio majoris est, quia methodus naturalis servat & exprimit ordinem naturæ; & probari potest hoc syllogismo: Totuplex est typus, quotuplex est antitypus, quia sunt relata, quæ sibi invicem respondent: Sed naturalis metho-

methodus est typus, ordo naturæ antitypus: ergo totuplex est naturæ methodus, quotuplex est ordo naturæ. Minor sic probatur. Ubi duo ordines sunt sibi invicem contrarii, ibi est duplex ordo specie distinctus: Sed in ordine naturæ sunt duo ordines sibi invicem contrarii: Ergo, &c. Ratio majoris est, quia contraria sunt semper species oppositæ ejusdem generis, ex ipsa contrariorum definitione. Minor probatur. Ubi duorum ordinum unus habet pro termino à quo, qui est alterius terminus ad quem, & vice versa, ibi sunt duo ordines, sibi invicem contrarii: Sed in ordine naturæ sunt duo ordines, quorum unus habet pro termino à quo, qui est alterius terminus ad quem, & vice versa: Ergo, &c. Probatur iterum minor. Si terminus à quo in ordine naturæ intendentis sit terminus ad quem in ordine generantis & vice versa, ergo in ordine naturæ sunt duo ordines, quorum unus habet pro termino à quo, qui est alterius terminus ad quem, & vice versa: Sed verum prius: Ergo & posterius. Probatur minor. Terminus à quo in ordine naturæ intendentis est finis, quia natura intendens incipit à fine; terminus ad quem sunt media quibus ad finem pervenitur quem natura intendens intendit: contra, terminus à quo in ordine naturæ generantis sunt media, quia à mediis natura generans incipit in rerum productione; terminus ad quem est finis, quia natura generans per media ad finem tendit: Ergo terminus à quo in uno ordine naturæ, puta intendētis, est terminus ad quem in altero ordine naturæ, puta generantis, & vice versa; quod erat demonstrandum.]

2. Methodus potest dici unica vel genere, vel specie. Si Ramus voluit methodum esse genere unicum, hoc est, unum genus methodi, quatenus omnis methodus servat processum à generalibus ad specialia, à facilioribus ad difficiliora, à notioribus ad ignotiora, nihil verius dici potest: sed si voluerit unam methodum esse, unam speciem methodi, ut eadem methodo speciali tradantur omnes disciplinæ, serveturque idem processus agendi particularis in scientiis qui tenetur in artibus & prudentiis, nihil falsius dici potest: quod patet ex argumentis primo commentario positis atque expositis.]

Quæst. VIII. *Quid est methodus synthetica?*

Quæ progreditur à principiis simplicissimis ad ea quæ ex istis principiis componuntur.

1. *Methodus synthetica*, latine compositiva, sequitur ordinem naturæ generantis; quæ aliquid productura initium facit à principiis simplicissimis ut perveniat ad ea quæ ex iis componuntur.

Quæst.

Quæst. IX. *Ubi habet hæc methodus locum?*

In disciplinis speculativis, physica, mathematica & metaphysica.

Quæst. X. *Quid est methodus analytica?*

Quæ facto initio à fine, progreditur ad media proxima, & ab his ad remotiora, donec ventum est ad prima ac simplicissima.

1. *Methodus analytica*, latine resolutiva, sequitur ordinem naturæ intendentis; quæ semper primum intendit finem, inde cogitat de mediis quibus finis obtineri possit.

2. *Finis* quasi compositum quid est ex *mediis*; quare *media* dicuntur principia & *finis* principiatum; media dicuntur simplicissima & partes, finis compositum & totum: & sane eruditio est quasi aliquid compositum ex multis studiis tanquam mediis; sanitas, finis ægri, est tanquam aliquid compositum ex multis remediis tanquam mediis.

Quæst. XI. *Ubi habet hæc methodus locum?*

In artibus & disciplinis practicis; ut in grammatica, rhetorica, logica, medicina, architectonica; item in ethica, politica, & œconomica.

1. Quod in methodo synthetica fiat initium à principiis ad ea quæ ex principiis producuntur ac constant, patet ex Physica, quæ orditur à materia, forma & privatione, corporum naturalium principiis; inde transit ad affectiones, quantitatem, locum, motum, tempus, quæ ab illis principiis proficiscuntur; denique ad cœlum, elementa, mixta, viventia, cæteraque corpora naturalia transgreditur, quæ ex illis principiis componuntur. Quod in methodo analytica fiat initium à fine, atque inde transeatur ad media quibus finis obtinetur, patet ex Ethica, quæ orditur à summo bono, fine ultimo; transit ad media explicanda, scilicet virtutes, quibus summum bonum, finis ultimus, acquiritur.

2. Methodus synthetica & analytica tam sunt diversæ, ut nunquam ars aut prudentia possit aut debeat tradi methodo synthetica, aut scientia methodo analytica; qui enim alterutrum faciunt, illi ordinem naturæ invertunt. Notandum vero est accurate, non posse disciplinam aliquam integram methodo synthetica tradendam, tradi analytica, aut vice versa: at hoc fieri potest, ut in tota disciplina, quæ integra tractatur methodo synthetica, partes aliquæ ejus tractentur methodo analytica, & vice versa, ut in disciplina quæ tota & integra tractatur methodo analytica, aliquæ ejus partes tractentur methodo synthetica. sic Grammatica integra tradenda est methodo analytica, ejus tamen partes

partes traduntur methodo synthetica; nam initium fit à principiis simplicissimis, atque transitur ad illa quæ ex illis principiis componuntur: verbi causa, agitur primum de literis, ex quibus componuntur syllabæ, tum de syllabis, ex quibus componuntur dictiones, tum de dictionibus, ex quibus componuntur orationes. Contra in Physica, quæ tota traditur methodo synthetica, pars aliqua traditur methodo analytica, nempe, quæ agit de anima; ibi enim primum agitur de vita tanquam fine, antequam de generatione ac nutritione, tanquam mediis ad vitam obtinendam necessariis, agatur.

[3. Vox illa *practicis* in textu Burgersdic. hic sumitur stricte, prout praxis opponitur *ποίησει*, & constituit prudentiam distinctam ab arte: alioquin, cum sumitur late, practicum significat non tantum operationem moralem, quæ est prudentiæ, sed & artificialem, quæ est artis; adeoque significat operationem quamcumque, ut ante & sæpius fuit dictum.]

Quæst. XII. *Quid est methodus arbitraria?*

Quæ relicto ordine naturæ, accommodata est ad captum nostrum.

Quæst. XIII. *Ubi habet hæc methodus locum?*

In oratoria & poesi. Oratoribus enim & poetis propositum est auditorem lectoremve movere. Ad eam rem opus est crypsi, quæ potissimum consistit in omissione, additione, & inversione. Omitti solent quæ nocitura videntur dicenti, aut tædium paritura auditoribus, etiamsi ad causam videantur pertinere. Tum multa addenda sunt, quæ ad causam magnopere non faciunt, ut auditorem lectoremve reficiant ac detineant. Omnia denique miro artificio invertenda sunt, ne ars ab auditore animadversa suspecta sit, & assensum impediat.

1. Methodus naturalis usurpari debet in rebus conscribendis, & discendis; res enim debent doceri & disci eo ordine quo sunt in natura: at vero quando scopus est movere, tristitia afficere, vel gaudio aut alio affectu, *methodus arbitraria* adhibenda est, quæ crypsi utitur, id est occultatione artis & ordinis naturæ; atque hîc valet illud, *Summæ artis est occultare artem.*

2. *Methodus arbitraria* est triplex: vel deficiens, cum omittuntur addenda; vel redundans, cum adduntur superflua; vel inversa, cum ea quæ priori loco erant tractanda, tractantur posteriori, & contra: atque hæc tria in orationibus & poetis aliquid pertractantibus licet reperire.

PRAXIS.

PRAXIS LOGICA,
Ad seriem & ordinem
SYNOPSEOS
BURGERSDICIANÆ Instituta,
Et ex variis Authoribus congesta,

PER

ADRIANUM HEEREBOORD.

VEra *Logicæ Praxis* duabus absolvitur partibus, *Genesi* & *Analysi.*

II. *Genesis* definiri potest, modus utendi instrumentis logicis, quo nosmet discursum aliquem de themate aliquo formamus ac producimus,

III, *Analysis* est modus utendi instrumentis logicis, quo discursum, ab alio aut à nobis formatum ac productum, resolvimus in sua principia, ex quibus formatus est atq; productus. Utroq; modo versatur intellectus noster in rebus cognoscendis & utrobiq; Logicæ directione eget

IV. Quodcunq; vero utrovis modo intellectui cognoscendum proponi potest, unica voce *Thema* dici consuevit.

Utile fuerit, ad praxin Logicam feliciter exercendam, rem tractandam reducere ad seriem suam, tum disciplinarem tum prædicamentalem, id est, scire ad quam disciplinam aut disciplinæ partem, & ad quam categoriam aut categoricæ classem res pertineat. Pro priori utile fuerit cognoscere divisionem ἐγκυκλοπαιδείας, id est, omnium facultatum ac disciplinarum, ac præsertim philosophiæ ejusque partium, an verbi causa res pertineat ad ethicam, an ad physicam, & ad quam alterutrius partem, &c. pro posteriori sciendum est accurate, quænam res pertineant ad prædicamenta directe, quænam indirecte; &, quæ directe pertinent ad ea, an subordinate, an coordinate isthuc pertineant. Quamvis autem 10. vulgo assignentur prædicamenta pro classibus rerum cognoscendarum, tamen non videntur tot esse necessaria, quia sex posteriora nullas continent res, sed tantum modos rerum, vel in fiendo, vel in existendo,

vel

vel in agendo; modus autem omnis dicit respectum ac relationem ad rem modificatam: ideoque uti omnes relationes, ita & hæ commode referri possunt ad prædicamentum relationum, modo & hoc ipsum nomen prædicamenti mereatur: nam relationes sunt tam debilis entitatis, ut dici vix aut non possint entia realia, simplicia, per se una, universalia, completa, quæ tamen sunt conditiones ejus quod directe in prædicamentis ponitur. Itaque si debeat omne ens, & quidem reale, esse vel substantia vel accidens, aut quatuor tantum erunt prædicamenta priora, aut tria priora, aut, quod omnium est versimillimum, tantum duo, substantia & qualitas; nam quantitas vix quoque entis realis nomen meretur. Possunt quidem, verbi causa in mensa, hæc quatuor à mente distingui; lignum, quod est substantia; color, qui est qualitas; longitudo, latitudo & crassities, quæ est quantitas; & relatio figuræ quadratæ ad ipsam mensam quadratam: sed ut omnia ista quatuor sint entia realia, vix est credibile. Relationes, autem non sunt; &, an quantitas ipsa ac figura ejus ens debeat dici reale, jure merito quis dubitet. Quæ indirecte pertinent ad prædicamentum, illuc referuntur, 1. fundamentaliter, ut *individua*, Petrus, hîc albor; 2. analogice, ut Deus, item *transcendentia*, ens, unum: 3. collateraliter, ut *differentiæ*, rationalitas & irrationalitas: 4. reductive, ut entia *concreta*, justus, *aggregata* & *collectiva*, ut respublica, exercitus, &c. *partes*, ut manus, caput, &c. 5. per accidens; 1. ut entia *complexa*, homo est justus; 2. entia *intentionalia*, ut species intelligibiles & sensibiles, & colores apparentes; 3. *notiones secundæ*, ut Zodiacus, genus, tropus; 4. *relationes rationis*, ut dextrum & sinistrum in columna; 5. *privationes*, u cæcitas, &c. 6. *ficta possibilia* ut mons aureus, & regia solis, &c. Ab omni categoria excluduntur, & directe & indirecte, ficta, impossibilia, & ambigua sive æquivoca, ante vocum ac rerum distinctionem.

V. Ut quis themata quælibet seu *generice* seu *analytice* feliciter pertractet, sex primum exercitiis præliminaribus animum suum præparet.

1. Primum exercitium erit in reductione rerum ad suos ordines & classes prædicamentales; ut quærenti cuicunque ad quod prædicamentum res cognoscenda seu thema pertineat, sciet Logicæ praxeos studiosus apte & ex tempore respondere: Cui inserviunt tabulæ prædicamentales à *Keckermanno* aliisque confectæ, & lib. 1. *Synops. Burgersd. cap.* 3 4, 5 6, 7, 8, 9.
2. Secundum exercitium præliminare fit, in dignoscendis thematum notionibus secundis, aut respectibus & locis topicis, id est ut quærenti quem respectum topicum, *totius* an *partis*, *causæ* an *effecti*,

effecti, *subjecti* an *adjuncti*, *generis* an *speciei*, an alterius, res habeat cognoscenda, exercendus sciat satisfacere; seu ut rerum gradus, affectiones logicas, & notiones secundas, ex rebus in ordine & classe prædicamentali dispositis erutas, bene discernere norit, qualis affectio & relatio aut respectus sit in themate proposito, an generis, an speciei, an totius, an partis, &c. istæ generales affectiones enumerantur in *Synopsi Burgersdiciana* hoc ordine; *Prædicabilia*, *Totum* & *Pars*, *Causa* & *Causatum*, *Subjectum* & *Adjunctum*, *Convenientia*, *diversitas*, *Oppositio*, & *Ordo*. Quibus dignoscendis inservit *lib*. 1. *à cap*. 10. *ad* 23. inclusive, ut loquuntur.

3. Tertium exercitium esto in dignoscendis rerum nominibus, atque interpretatione simplici, sed præsertim composita, quæ vulgo *enunciatio*, ab aliis *axioma* dicitur: cujus species, simplicem & compositam, & affectiones, universalitatem & particularitatem, infinitatem & singularitatem, veritatem & falsitatem, necessitatem & contingentiam, affirmationem & negationem, conversionem & oppositionem, exercendus recte intelligat, ac bene discernat: & præsertim bene respondere sciat, quem respectum topicum, seu quam affectionem mutuam, seu relationem logicam habeant subjectum & prædicatum in enunciatione proposita, an se habeant ut causa & effectum, an ut genus & species, &c. Huic negotio inserviunt *cap*. 24, 25. &c. *lib*. 1. *Synops. Log. ad finem*.

4. Quartum exercitium erit in exstruendis rerum definitionibus variis, tum perfectis tum imperfectis, & extructis in suas partes resolvendis; ut sciat exercendus & genus accurate ponere, & differentiam ex suo loco promere, inspiciendo seriem prædicamentorum, & percurrendo notiones secundas; ut norit rem quamlibet, è vestigio definire, & definitionis cujuscunq; partes rite discernere, & unde sint desumptæ, judicare. Huc faciunt *lib*. 2. *in Synops. Burgersd. cap*. 1, 2, 3, & 4.

5. Quintum exercitium erit in instituendis variarum rerum divisionibus, ita unam eandemque rem exercendus sciat & essentialiter & accidentaliter, seu per se & per accidens, in partes, tum universales, tum singulares, tum essentiales, tum formales, tum integrales, dividere, & divisiones quascunque dignoscere atque examinare juxta leges divisionis tradi solitas. Huic facit *cap*. 5. *lib*. 2. *Synop. Burgersd.*

6. Sextum exercitium præliminare erit, in conficiendis variis & quibuslibet cujuscunque figuræ aut modi syllogismis, ut logicæ praxeos studiosus sciat respondere de propositi syllogismi partibus, figura, modo, verumque à sophistico discernere ex legibus syllogismorum & fallaciarum doctrina norit; præsertim ut dicere possit, ex quo loco inventionis, seu ex qua affectione logica & notione secunda desumptus sit medius terminus, an à

parte

parte prædicati an à parte subjecti, & quam relationem ad utrumque dicat, an necessario concludat an contingenter; &, sive ipse syllogismos faciat, sive factos resolvat, quam habitudinem, causæ, effecti, generis, speciei, oppositi, convenientiæ, &c. habeat terminus medius ad utramque partem quæstionis, subjectum & prædicatum conclusionis. Conducunt ad hanc rem cap. 6. &c. ad *Synops. Burgersd. ultimum usque lib.* 2. exclusive. Et hæc quidem sunt exercitia logicæ praxeos studioso in antecessum præmittenda; quibus si animam mentemque præparaverit, in triplici intellectus operatione, longe facilior, expeditior, jucundior erit quælibet *Themata* per *genesin* & *analysin* cognoscendi ratio.

VI. *Thema* dividi solet in *simplex* & *complexum*. Primum considerabimus Genesin thematis simplicis, postea complexi.

VII. Tractatio genetica *thematis simplicis* continet ὀνοματολογίαν & πραγματολογίαν, id est, vel spectat ea quæ ad *nomen* pertinent, vel ea quæ *rem* ipsam concernunt.

VIII. Tractatio *genetica*, quæ versatur circa *nomen* thematis simplicis, generales habet canones, in omni & quolibet themate simplici observandos.

IX. Tractatio genetica, quæ versatur circa *rem* ipsam, speciales habet canones pro diversitate thematum simplicium quæ pertractanda veniunt.

X. Canones *generales*, in quovis themate simplici genetice pertractando quoad *nomen*, sunt hi.

1. Thema simplex unica voce, si fieri potest, proponatur: & si in ea forte lingua in qua tractatio instituitur, thema non habeat unam aliquam vocem seu appellationem, ad aliam linguam confugiendum est inter doctos usitatam; ut si agendum sit de *naturali parentum amore erga liberos*, pro 5. istis vocibus Latinis commodius una vox substituitur Græca, στοργή.
2. Si vox sit composita, resolvi debet in simplices: ut si agendum sit de *philosophia*, est seorsim excutienda vox Græca utraque, σοφία & φίλος.
3. Ubi vox inventa fuerit, consideretur an sit abstracta, an concreta.
4. Si vox fuerit derivata, adhibenda est ejus originatio seu etymologia.
5. Si vox sit ambigua, resolvendæ & enumerandæ sunt ejus variæ significationes: si una eademq; vox aliter in alia disciplina accipitur, colligantur significationes juxta ordinem disciplinarum.
6. Denique subjungenda sunt vocabula æquipollentia, vulgo synonyma,

nyma, quæ vel in eadem lingua vel in linguis aliis principalibus (quales sunt Latina, Græca, Hebræa,) sunt usitata; & addi possunt vocabula ex aliarum gentium linguis petita, præsertim si res de quibus agimus apud illas ortæ sunt, vel magis usitatæ.

XI. Hi sunt canones circa *nomen* thematis simplicis observandi.

XII. Post nomen thematis simplicis explicatum, ad *rem* ipsam deveniatur: de qua statim videndum *an sit*; quod liquebit statim si ad certam rerum classem aut prædicamentum reducere possis. Si enim thema simplex tractandum neq; directe neq; indirecte ad ullam categoriam pertineat, ac nusquam in ordine prædicamentali existat, habebitur pro non ente, & tractatio ejus cum ipsa nominis consideratione finietur; si vero in aliquo rerũ ordine ac prædicamẽto reperiatur, à quæstione *an sit* ad quæstionẽ *quid sit* transeũdũ est, ac tota thematis natura exponẽda.

XIII. Hic pro varietate thematum simplicium non uno procedendum est modo. Est igitur tractatio genetica thematis simplicis vel *perfecti* vel *imperfecti*. *Perfectum* thema est, quod in classe rerum categorica, seu in prædicamentis *directe* collocatur; *imperfectum* quod *indirecte*. Quod directe in prædicamentis collocatur, debet esse ens reale, quod revera ponitur atque invenitur in rerum natura, verum, perfectum, unum, universale, ac distincta voce (non ambigua) significatum. Cui aliqua ex hisce conditionibus deest, illud indirectè in categoriis ponitur. Utrumque vel *substantiale* est vel *accidentale*.

XIV. Ut thema simplex *perfectum substantiale* pertractetur methodo genetica, ita procedendum est: post *nomen*, & quæstionem *an sit* inquirendum est

1. *Genus proximum*, & simul *differentia*; quæ sponte sese exhibent in tabulis prædicamentalibus diligenti inquisitori.
2. Ubi genus & differentia inventa fuerint, per se *definitio* exstrui potest ac debet; plus enim non requiritur. Interim, si in definitione haberi non possit genuina substantiæ differentia, quæ sæpissime nos latet, ejus loco assumi potest proprium quarto modo, quod immediate substantiæ essentiam sequitur: ut, cum ignis definitur elementum calidissimum, siccissimum, levissimum.

3. Col-

3. Collecta ex genere & differentia, definitione thematis, jam *forma* ejus & *materia* (si habeant, ut habet eas substantiæ corporeæ) inquirendæ sunt, ac distincte considerandæ. Sed in spiritibus, invento genere, ac differentia, de materia formaque quas non habent, cogitandum non est, sed ad accidentia propria transgrediendum.
4. Post materiam formamque consideratas, examinari oportet *materiæ partes integrales*, præsertim principales; in corporibus tamen homogeneis materiam per partes explicare non est necessarium.
5. Hinc accedendum est ad *causas externas*, *efficientem* & *finem*.
6. Tum *accidentia propria*, veluti effectus à forma fluentes, totique composito inhærentes, enumerare oportet; etiam alia *accidentia effectusque*: in quibus tamen enumerandis, si magna satis eorum fuerit multitudo, aliqua observanda est methodus; quod fiet, si in certos ordines redigantur.
7. Addatur tum *divisio* substantiæ varia, & instituta ex accidentibus primariis, ex partibus integralibus manifestam distinctionem inferentibus, ex propriis effectisque, ac, si thema fuerit genus, præsertim enumerentur species: ubi hoc notandum, interdum thema prius esse dividendum per accidentia quam per species; veluti si quis naturam animalis explicare velit, prius erit divisio in marem & fœminam instituenda, quam in hominem & bestiam.
8. Postremo subjici oportet, quæ sint *convenientia* ac *cognata*, quæ sint *diversa* ac *pugnantia* substantiæ.

XV Hi sunt canones *speciales* in themate simplici substantiali perfecto observandi: de quibus duo referam monita, diligentissime attendenda. Primo, probe tenendum est & attendendum, nihil eorum adferatur in tractatione speciei, quod debet tribui generi aut ad naturam generis spectat: hoc volo, ne causæ, effecta, proprietates cognata aut opposita tribuantur speciei, quæ tribui debet generi. Secundo, observandum est & hoc, Si quod forte themati assignandum est aut genus aut tale quid de quo non constat inter omnes an sit, probandum est illud themati convenire; ut, si de Logica disseras probandum fuerit artem esse Logicæ genus. Hoc exemplum non quadrat, quia est accidentale.

XVI De tractatione generica thematis perfecti *accidentalis*, canones speciales hi sunt.

1. Post institutam juxta canones generales accuratam *vocis* considera-

derationem, factoque examine *an sit* revera, an vero ens fictum, jam de *genere*, si ens sit, serio cogitandum.

2. Genere posito accidentis, sive absoluti sive relati, proximo statim *subjectum* ejus inquiratur : si accidens fuerit commune, ad suum primum & adæquatum subjectum debet reduci.

3. Si thema propositum fuerit relatio, cum relatio versetur inter duo extrema, quorum unum dicitur relatum, alterum correlatum, ideo utrumque est considerandum.

4. Post subjectum accidentium cogitetur de *objecto*, circa quod accidens est occupatum. Objecti autem consideratio potissimum locum habet in qualitatibus, & actionibus, quæ etiam ex accidentibus potissimum tractari solent : in quantitate, passionibus, & relatione, objectum considerare nihil est necesse.

5. Post considerationem objecti, investigandæ sunt *causæ efficientes principales*, & remota & proxima, potissimum vero proxima : in relatione vero, causæ proximæ vicem locumque tenet fundamentum. Si aliæ etiam fuerint causæ accidentis absoluti, *minus principales* atque *instrumentales*, apponi possunt.

6. Post efficientem causam assignetur *finis*, qui potissimum dominatur in qualitate & affectione : in relationibus vero causæ finalis vicem tenet terminus, qui inquirendus est, & in medium proferendus.

7. Ex hisce omnibus, *genere*, *subjecto*, *objecto*, *efficiente*, *fine*, jam inventis, componatur *definitio* accidentis, pro cujusque, sive absoluti, sive relati, natura. Ubi unum est notandum : omnes hosce terminos in omnium accidentium definitione non esse simul combinandos in una definitione ; sed ut accidentia sunt diversa, ita diversæ etiam ratio est definiendi ea : omnis tamen accidentium definitio hosce jam dictos terminos includit, si non omnes, saltem quosdam. Qua in re, juxta definiendi præcepta in *Logicis lib.* 2. *cap.* 3, 4. tradita, est procedendum.

8. Sæpe etiam *adjuncta*, *antecedentia*, *consequentia*, *concomitantia*, & *circumstantiæ* variæ sunt adferendæ ; quod, pro notitia thematis propositi, cujusque judicio est committendum : *effecta* præsertim distincte sunt enumeranda, quæ in plurimis accidentibus reperiuntur.

9. Sequatur *divisio* ; vel in species, si thema propositum fuerit genus ; vel in alia membra, quæ accidentibus conveniunt pro eorum natura.

10. Postremo accedunt *cognata*, *similia*, *diversa*, *opposita* ; quæ enumerare præstat, quàm latius deducere.

XVII. Et hæc quidem ratio est tractandi generice themata simplicia perfecta, tum substantialia, tum accidentalia ; sequitur thema *imperfectum simplex*, quod di-

recte in prædicamentis non collocatur. Themata *imperfecta* dicuntur, vel *respectu intellectus nostri*, vel *ex sua natura*.

XVIII. Thema imperfectum *respectu intellectus nostri*, est thema infinitum, nimirum *Deus Opt. Max.* Est quidem Deus in se perfectissimus, ideoque natura sua notissimus; verum ob imbecillitatem mentis nostræ, Deus inter imperfecta themata referri solet.

XIX. In tractatione hujus thematis *Dei*, sic est procedendum.

1. Post *nominis* considerationem juxta canones generales institutam, conceptus aliquis communis loco *generis* poni potest, licet Deus proprie genus non habeat: aut explicanda potius est absoluta, & tribus Personis communis, *essentia*.
2. Essentiæ considerationem sequuntur *proprietates* Dei *essentiales* & *actiones* ab essentia proficiscentes, creatio, conservatio, providentia, concursus.
3. *Cognata* etiam poni possunt, atq; quæ Deo adversantur *opposita*. Hæc quidem suffecerint, si de Deo agendum metaphysice: sed si theologice, ulterius est procedendum; ac post essentiam, essentiales proprietates & actiones ostensas, ostendendum est
4. In una Dei essentia tres esse *hypostases*, subsistentes *personas*: & singularum personarum *proprietates personales*, quibus personæ singulæ distinguuntur, explicandæ sunt: & addendum, quo distinctionis genere, cum inter se tum ab essentia, distinguantur, &c. demum *cognata* atque *opposita* subjici possunt.

XX. Thema *ex natura sua* imperfectum est vel thema *singulare*, vel *pars*, vel *concretum*, vel *collectivum*, vel *privatio*, vel *notio secunda*, vel *ens intentionale*.

XXI. Thema *singulare* est vel *substantia*, vel *accidens*.

XXII. Inter substantias, licet omnes singulares logice tractari possunt, sæpissime tamen omnium *personæ* tractantur. Circa *personæ* tractationem sunt hi canones speciales.

1. In personarum tractatione nihil est de *nomine* dicendum, nisi certo consilio sit impositum, aut divina quadam inspiratione, ut fiebat in V. T. ita ratio quædam subest in nominibus Abraham, Messias, Jesus, &c. Sed etsi nulla subest, si nomen cum studiis aut personæ moribus conspiret, tum quoque obiter indicari potest.
2. Considerentur tum *causæ*, præcipue *efficiens*; ubi agendum de

causis ejus nativitatis, & circumstantiis loci ac temporis. Hîc considerari debent parentes, majores, familia, & quæ conceptionem aut nativitatem præcesserunt, vel etiam consecuta sunt; modo talia sint, ut in ordinaria hominum nativitate non soleant evenire.

3. Tum enarrentur *accidentia* personæ, & *adjuncta*; quæ sunt naturalia, & acquisita. *Naturalia* vel ad corpus pertinent, vel ad animam. Ad corpus pertinent temperamentum, valetudo, forma, statura, celeritas, robur, &c. ad animam, ingenium, judicium, indoles, memoria. *Acquisita* sunt religio, mores, studia, eruditio, castitas, liberalitas, aliæque id genus virtutes. Et hæc deduci possunt omnia per ætates, pueritiam, adolescentiam, juventutem, virilem ætatem, & senium.

4. *Effecta* personæ sunt res gestæ: in quibus enarrandis, temporis, ac præsertim ætatis virilis, ratio habenda est.

5. Addenda sunt *cognata*, quo nomine intelligi debent, fratres, sorores, consanguinei, amici, & ii omnes qui similibus studiis aut rebus gestis claruerunt. Hæc cognata sunt obiter recensenda sed instituta comparatione, quæ fuerit convenientia, indicandum.

6. Denique, *adversa* seu *pugnantia* personæ recensere oportet. *Opposita* vel externa sunt, ut, hostes, inimici, æmuli: vel interna, ut, res adversæ, morbi, & mors ipsa; cujus indicandæ sunt causæ, ut morbi genus, aut, si violentia fuerit, casus adversi quibus persona periit. Connexa quoque mortis commemoranda sunt, præsertim si quædam portenta ac signa fuerint, si quid memorabile dixerit in ultimo vitæ articulo. Postremo, mortis consequentia, dolor aut lætitia communis in morte, sepultura, honores & orationes funebres, &c.

XXIII. Tractatio thematis imperfecti *accidentalis*, suum etiam usum habet, quare & ejus ratio proponenda fuerit. Illud vero observandum est, accidentia singularia non tractari, nisi addito *nomine* singularis substantiæ, & subjecti cui insunt. Velut si tractanda sit sapientia Solomonis, nativitas Christi, philosophia Socratis, expeditio Alexandri: aut simile quid.

1. Hic agendum est, post *nomen*, de ipso *accidente in genere*; ut de philosophia, sapientia, &c. Tum consideretur
2. Subjectum singulare, cui accidens per se inest.
3. *Objectum*, si accidens singulare objectum habeat circa quod versetur.
4. *Causæ efficientes principales* & *minus principales* diligenter exprimendæ sunt. *Finis* etiam, si hoc accidens singulare fuerit actio. His addenda sunt *effecta*, si quæ particularia fuerint.
5. Sequantur *adjuncta*, *antecedentia*, *connexa*, *consequentia*, aliæque

circumstantiæ, præscitim loci & temporis.

6. Ex hisce omnibus, scilicet nominatione speciei, assignatione subjecti, objecti, circumstantiarum, causarum, efficientis & finis, fiat *descriptio*, seu *definitio imperfecta* ejus.

7. Nec prætereunda est *divisio* si accidens singulare tale sit ut dividi possit: veluti si de philosophia Socratis dicendum sit, explicandum erit seo. si n, quid de physica, mathematica, ethica, &c. philosophiæ partibus, statuerit Socrates.

8. Postremo ponantur *cognata*, *diversa*, *opposita*, atque imprimis inter sese comparentur.

XXIV. Tractationem accidentis singularis sequitur tractatio *partis*, ubi solum tractanda venit *pars integralis heterogenea*. Hîc considerari potest partis *materiale*, & *formale*, substantia & figura: deinde *accidentia*, ut temperamentum, & qualitates ortæ à temperamento, situs & connexio cum cæteris partibus, proprius partis usus & operatio, ad quam à natura adhibetur tanquã instrumẽtum. Deniq; adjungãtur *cognata* & *repugnantia*: in *cognatis* observari debet convenientia & diversitas; in *repugnantibus* præcipue sunt morbi qui partem illã infestant.

XXV. In accidentibus *concretis* tractandis *nomen* concreti præter etymologiam debet reduci ad nomen *abstracti*, imo tota natura concreti debet resolvi in naturam abstracti: concreti enim in absolutum resolutio, est optima concreti explicatio. Itaque accidentis *abstracti*, in quod resolutum est concretum, considerentur *genus*, *causæ*, *objecta*, *effectus*, *cognata*, *pugnantia*, & ad *concretum* applicentur: etiam ex *subjecto*, quod erit loco generis, & *causis* ac *proprietatibus* accidentis in abstracto, conficiatur *descriptio* accidentis concreti.

XXVI. In tractatione thematis *collectivi*, post *nomen* 1. ponatur *genus*, quod est compages aut tale quid: 2. *materiale*, seu res illæ ex quibus thema collectivum conflatur; hoc materiale est instar *differentiæ* genericæ, quod genus remotum faciat quasi proximum; 3. *formale*, quod est ordo ac relatio earum rerum ad se invicem, ex quibus totum illud aggregatur: 4. tradatur *causa efficiens*, & *finis*, si thema collectivum certo fine coaluit, ut fit in mundo,

mundo, exercitu, &c. sin minus, non est necesse causam efficientem aut finem poni. Ex hisce colligenda est *descriptio*; cui adjungantur *proprietas, cognata*, & *opposita*. Tum subjungatur *divisio*, si sit, cui subjungenda est *differentia*: Verum rarius occurrunt hæc themata tractanda.

XXVII. In tractatione *privationis*, post *nomen*, ponendum est *genus* remotum, idque faciendum est proximum mentione *habitus* oppositi. Deinde *habitus* tractetur ut accidens, secundum canones jam ante relatos; sed obiter: & sic patebit *subjectum* privationis; cui tum addatur *causa* privationis *efficiens*, seu deficiens potius; &, si privatio sit perfectiva, ut somnus, addatur & *finis*. Ex quibus, scilicet subjecto & causis, fiat *descriptio* privationis, cui subjiciantur *divisio, proprietates, effecta*, si quæ sunt, *pugnantia* & *cognata*.

XXVIII. In tractatione *notionum secundarum*, post *nomen* diligenter excussum, ponatur *genus* proximum & remotum: deinde accurate explicetur notionis secundæ *objectum*, sive res illa, aut σχέσις potius ad rem, quæ illa notione repræsentatur; & hinc formetur *definitio*; huic adjúgantur *proprietates* & *cognata*. *Repugnantia* hic nulla sunt.

XXIX. In tractatione *entis intentionalis*, sive imaginis, explicato *nomine*, & proposito *genere*, explicetur ejus *figura*, si sit certa & constans, ut in iride: deinde ponatur *subjectum, objectum, causa efficiens*; ubi explicetur modus generationis, & simul quomodo subjectum debeat esse dispositum ad imaginem propositam recipiendam. Ex quibus confici potest *definitio*; adjectis, si sint, *proprietatibus, cognatis, repugnantibus*.

XXX. Ista quidem est methodus tractandi per genesin themata simplicia, perfecta & imperfecta, substantialia & accidentalia: sequitur tractatio generica *thematis complexi*.

XXXI. Ut itaque *complexum* feliciter tractetur, necesse fuerit videre, si praxeos logicæ studiosus eousque sit provectus, ad quam pertineat disciplinā thema complexum quod est propositum: illud vero constabit facile, ex consideratione partium thematis complexi, quæ sunt *sub-*

jectum & *prædicatum*; unde vulgo distingui solet in purum & mixtum: purum, cujus extremum utrumque ad eandem pertinet disciplinam; mixtum, cujus extrema ad diversas pertinent disciplinas, unum ad hanc, alterum ad illam. Sed hæc sciri nequeunt, nisi ab eo qui jam philosophiæ, ejusque partium, scientiarum, artium, facultatum, ac disciplinarum divisiones noverit.

XXXII. Hac consideratione veluti præmissa, aut si id facere ignora verit tyro, hoc, quod sequitur, commune est utriusque officium: scilicet, ut subjectum & prædicatum thematis complexi rite suo loco collocentur, ut id quod ex natura extra mentem est subjectum, subjiciatur, quod in natura non subest, sed inest, prædicetur.

XXXIII. Tractatio thematis complexi distingui solet in *solitariam* & *sociam*: illa est quæ instituitur, adversario nec præsente nec instante, ac dici potest *meditatio*; hæc, quæ cum adversario præsente atque instante institui solet, ac dici solet disputatio.

1. *Meditatio*, seu tractatio thematis complexi *solitaria* jubet statim inspici problematis seu quæstionis *subjectum* & *prædicatum*, sitne utrumque substantia an accidens, an directe an indirecte collocetur in categoriis, & in qua categoriarum serie utrumque inveniatur: utilissimum quoque fuerit, utrumque vel agitatione mentis, vel claris verbis tractari, tanquam thema simplex, hoc enim facit ad euporiam, seu facilem inventionem mediorum.
2. Hinc accedendum est ad *statum controversiæ* rite recteque formandum, ad quam rem requiritur, ut subjecto & prædicato, suo loco positis, addantur particulæ syncategorematicæ, quo quantitas thematis complexi queat dignosci, ut sunt *omnis*, *aliquis*, &c. tum efferatur modo indicativo, verbis perspicuis, ab omni ambiguitate remotis. Quod si fieri nequeat, propter ipsius rei obscuritatem aut propter verborum defectum, addatur quædam explicatio per periphrasin. Et sic statu controversiæ constituto in affirmantem aut negantem sententiam, cogitandum est de *argumentis*, quibus sententia thematis propositi probari potest.
3. *Argumenta* duci possunt ex natura subjecti & prædicati; cujus utriusque si considerentur affectiones logicæ, jam copia & seges sese offert argumentorum, quibus veritas thematis complexi propositi probari queat.
4. Argumenta ista erunt vel *artificialia*, vel *inartificialia*, id est, vel

rationes

rationes vel testimonia, quæ à se invicem sunt distinguenda. Hic duo notanda veniunt.

1. Unum est, ut rationes præcedant, si thema fuerit philosophicum aut medicum: sed si fuerit theologicum vel juridicum, contra; jurisperitus enim sine lege, theologus sine Dei verbo, loqui erubescit. At in philosophia aut medicina primas tenet ratio, secundas testimonium.

2. Alterum est; non inconsultum quoque fuerit circa rationes, distinguere argumenta probabilia à necessariis: utrum vero probabilia an necessaria priori loco ponantur, parum refert.

5. Post singula argumenta adjungendæ sunt adversariorum *solutiones*, atque *exceptiones* quæ ab illis fieri solent ad argumenta proposita, vel *negatione simplici* argumenti allati, vel *distinctione*, vel *limitatione*.

6. *Distinctiones* aliæ sunt *generales*, & quibuslibet argumentis applicari possunt; aliæ *speciales*, quæ huic aut illi argumento applicantur: illæ prius in genere refutandæ sunt, hæ sigillatim refellendæ. Si quid ab adversariis negari posse putetur, illud confirmandum est.

7. *Distinctiones refutantur*, si ostendatur 1. membra distinctionis coincidere: 2. contradictionem implicari: 3. difficultatem & vim argumentorum positâ distinctione remanere. Sic & *refutantur limitatione*.

8. Postquam argumentis sententia vera & nostra fuerit confirmata, accedendum est ad *refutandam sententiam adversarii*; &, si plures sunt sententiæ dissentientium, singulæ seorsim refutandæ sunt, si seorsim refutari possunt.

9. *In refutatione* observandum est primum, ut argumenta directe opponantur sententiæ contrariæ; deinde partes argumentorum idoneis distinctionibus & limitationibus fulciendæ sunt, adversus adversariorum solutiones; tandem accedendum ad solutionem argumentorum, quibus adversarii aut suam sententiam confirmant, aut nostram convellunt. Si quid adversus solutiones allatas excipi posse videtur, id quodque refutandum est.

XXXIV. Et hæc solitaria ac privata ratio est thematis complexi generice tractandi, quam *meditationem* vocavi; sequitur socia ac publica, quæ *disputatio* dicitur.

XXXV. Hæc ut debite instituatur, nonnulla circa ejus *materiam*, alia circa ejus *formam* sunt observanda.

XXXVI. Circa *materiam* disputationis sunt hæ tenendæ regulæ. 1. Quicquid excedit captum disputantium, de eo nulla fiat disputatio. 2. Quicquid controver-

sum non est, objectum disputationis esse non debet. 3. Materia disputationis sit utilis & gravis, & ad veritatem indagandam instituta.

XXXVII. *Forma* disputandi consistit in collatione, διαλέξει, ideoque ad eam distinctæ requiruntur personæ, inter quas διάλεξις & collatio mutua institui queat: harum una impugnat alterius sententiam, altera sententiam suam tuetur & defendit. Prior *opponentis*, posterior *respondentis* nomine venit.

XXXVIII. *Respondens* est superior, qui *præses*; inferior, qui *defendens* vulgo dicitur.

XXXIX. *Defendens* & *opponens* partes habent quasdam *communes*, quasdam *proprias*.

XL. Canones utrique parti *communes* quidam ex Logica, quidam ex Ethica desumuntur; agendum enim in disputando & Ethice & Logicé.

1. Ad disputationem ab utraque parte adferri debet animi bona intentio, quæ non gloriam, sed veritatem quærat.
2. Adferri debet animus purus & liber ab omni præjudicio.
3. Neuter alterius partes suscipiat, neque opponens in parte respondentis involet, aut contra.
4. Conveniant inter se de certis præcognitis principiis, ne de re utrimque concessa disputetur.
5. Brevitati & perspicuitati imprimis studeatur, omissis rhetoricationum ambagibus & longis declamationibus.
6. Patienter alter alterum exspectet, dum orationem absolvat.
7. Ab omni contumelia, convitio, calumnia, ac risu sycophantico, utrimque abstineatur; & ante victoriam acceptam ne triumphetur.
8. Status controversiæ firmiter utrimque ponatur, ac probe cognoscatur, nec inter disputandum mutetur.

XLI. *Speciale* utriusque etiam est officium: ac primo *opponentis*.

XLII. *Opponentis* est 1. thesin impugnare objectionem movendo; 2. ad solutionem datam instare, excipiendo. Ut feliciter thesin impugnet, requiritur

1. Ut sententiæ respondentis directe contradicat; quod ut fiat, oportet ante omnia diligenter thesin respondentis considerare, & accurate despicere, quomodo ei antithesis directe opponi possit.
2. In thesibus respondentis, si plures sint, ut fere esse solent, exami-

examinandis, accurate distinguat opponens argumenta seu rationes quibus theses probantur, ab ipsis thesibus quibus probandis adhibentur: aliud enim est argumenta destruere, aliud thesin evertere. Itaque aliter est versandum circa thesin, aliter circa theseos probationem.
3. In examine probationis consideretur, num argumenta thesi conveniant, num eidem probandæ sufficiant, an vero aliena sint à thesi ac minus firma.
4. Thesin autem ipsam expendere oportet, utrum sit affirmativa an negativa, universalis an particularis, synonymica an paronymica; adeoque, secundum affectiones logicas enunciationis eam examinare oportet.
5. Tum oportet formare antithesin & directam oppositionem secundum leges contradictionis, quas præscribit Logica; & non contradicendum verbis tantum theseos, sed sensui & menti ipsius adversarii.
6. Si quis non directam antithesin faciat, facile committit peccatum illud quod vocant ignorantiam elenchi.
7. Thesi expensa, cogitandum est opponenti de termino medio, qui invenitur utrumque conclusionis membrum deducendo per loca inventionis aut affectiones logicas, vel afferendo authoritates quæ non possunt rejici.
8. Terminus medius cum partibus quæstionis syllogismo bono comprehendatur.
9. Sed in mediorum inventione delectus est habendus, neque enim argumenta omnia æque ponderosa sunt.
10. De authoritate hoc etiam tenendum, non esse extra theologiam utendum multâ authoritate.
11. Argumentum, syllogistica forma brevissime & perspicue inclusum, clare proponatur; ac, si fieri possit, forma plerumque sit categorica.
12. Duplici genere argumentationis uti potest opponens; & directa seu offensiva, & ea quæ ducit ad absurdum.
13. Præterea, non ea tantum moveat argumenta quæ ex problematis natura peti possunt, sed etiam quæ ex adversarii hypothesi sequuntur.
14. Imprimis urgere potest respondentem ex concessis.
15. Ante omnia attendat diligentissime opponens, ut propositionem, vel negatam vel distinctam, eandem assumat, ac faciat sui syllogismi conclusionem.
16. Semper legitimos & bonos syllogismos producat, conformes legibus syllogisticis.
17. Si figura argumenti sui repudietur, requirat canonem logicum in quem peccet, aut si ipse viderit, statim corrigat.
18. Si ad materiam respondeatur, ut plerumque, videat an

sit

sit distinctio vocis ambiguæ, an limitatio, an negatio.
19. Si ad distinctionem aut limitationem respondeatur, responsio ad leges & canones distinctionis & limitationis examinetur.

XLIII. Speciale officium *respondentis*, scilicet *inferioris* seu *defendentis*, est, argumentum assumere opponentis, & solvere.

1. Respondens non assumat, nisi jam dicendi finem fecerit opponens.
2. Iisdem verbis repetat, quibus argumenta fuerunt proposita.
3. Si opponentis argumentum sit vitiosum, vel obscuritate laboret, monebit eum respondens; vel si juvandus sit opponens, tum licebit evidentioribus verbis & alia figura idem argumentum proponere.
4. Si opponens prolixa utatur declamatione, vel confusa argumentatione, vel obscura locutione, monebit respondens, ut breviter & clare proponatur argumentum in certa figura ac modo.
5. In assumendo argumento prius considerabit ejus figuram, postea materiam.
6. Si forma sit vitiosa, rejiciatur, indicato vitio.
7. Ubi argumenti formam rectam esse viderit ac respondere cogitat, videat primum, an conclusio recte feriat suam thesin.
8. Si non recte ei opponatur, non est necesse respondere aliud, quàm quod ignoratio elenchi sit.
9. Si conclusio sit multiplex, distinguatur: distinctione adhibita, ostendatur in quantum contradicat suæ thesi, & adhibeatur responsio.
10. A conclusione transeundum ad præmissas, & primum ad majorem, deinde ad minorem.
11. Propositiones veræ concedendæ sunt, falsæ negandæ, ambiguæ distinguendæ.
12. Si propositio universalis partim vera est, partim falsa ex ambiguitate, adhibenda est distinctio.
13. Si major universalis sit simpliciter falsa, adferenda est instantia ad falsitatem universalem ostendendam.
14. Major propositio neganda si sit hypothetica, debet negari consequentia; si disjunctiva, disjunctio; si categorica, simpliciter neganda.
15. Si distinctio adhibeatur majori, eadem est applicanda minori & conclusioni.
16. Nunquam vero responderi debet negando, si solvi possit argumentum distinguendo & limitando.
17. Major rarius falsa est aperte, sed sæpius ambigua; ideoque frequentius distinguenda ac limitanda, quàm neganda.

18. Mi-

18. Minor rarius venit limitanda vel diſtinguenda, ſæpius neganda.
19. Nunquam ad minorem reſpondendum eſt, niſi conſtiterit ac certum ſit majorem eſſe extra omne vitium.
20. Imo minor nunquam limitanda eſt, niſi limitata majore.
21. Si authoritates reſpondenti objiciantur virorum doctiſſimorum, illæ non ſunt arroganter ipſi rejiciendæ; ſed aut conciliet eas cum ſua ſententia; aut, ſi non poſſit, alterius viri æque clari ac docti adducat argumentum.
22. Licebit & reſpondenti interdum reſponſione uti indirecta, & argumentum retorquere in opponentem, vel aliud fortius adducere.
23. Nunquam tamen eſt utendum indirecta reſponſione, niſi prius ſit reſponſum directe.

XLIV. *Reſpondens ſuperior* vocatur *præſes*; cujus munera duo ſunt, regere & ſuccurrere.

1. *Regimen* Præſidis in eo conſiſtit, ut diligenter præſes attendat utrum opponens & reſpondens ſuo officio ſungantur necne; ſi utrumque aut alterutrum ab officio ſuo recedentem conſpexerit, eum ſui muneris admoneat, & intra limites, præſertim diſputationis, contineat, ne extra oleas, quod dici ſolet, vagentur.
2. *Subſidium* Præſidis in eo eſt, ut ſolutionem reſpondentis approbet & commendet, obſcuram illuſtret, imperfectam perficiat, falſam corrigat, ac, ſi eum argumentis adverſarii conſtrictum videat, eum exſolvat, omnibuſque modis licitis defendat.

XLV. Iſta fuit *geneſis* tum ſimplicis tum complexi thematis: *analyſis* ſequitur.

XLVI. *Analyſis* vulgo ſtatuitur triplex; *grammatica*, *rhetorica*, *logica*. *Grammatica* circa vocabula & phraſes, *rhetorica* circa utriuſque ornamenta verſatur. *Logica* analyſis eſt, qua expenditur artificium explicationis, probationis, ordinationis, quod in opere conficiundo eſt adhibitum: de ea hîc tantum agimus.

XLVII. Ut geneſis vel *thematis* fuit *ſimplicis*, vel *complexi*, ita & analyſis.

XLVIII. Utriuſque *analyſis* dividitur in *internam* & *externam*.

XLIX. *Externa* analyſis eſt, vel de *ſcriptore*, vel de *themate ſcripto*.

L. De *ſcriptore* cognoſcendum eſt obiter in reſolutione; qualis

qualis fuerit ejus *vita*, deinde *occasio* scribendi, & *causa impulsiva* quæ authorem movit ad tractationem thematis.

LI. De ipso *themate* cognosci potest ejus *necessitas*, *utilitas*, *dignitas*, *jucunditas*.

LII. Analysis *interna* est, qua recognoscimus ipsum modum tractationis in *themate simplici* & *complexo*.

LIII. Circa utriusque analysin tria sint observanda.

1. Tota thematis tractatio prius perlegenda est antequam analysis instituatur.
2. Amplificationes sunt diligenter discernendæ, distinguendæ, separandæ ab explicatione thematis, &, cum ad Rhetoricam pertineant, isthuc sunt resellendæ.
3. Ii termini sunt in analysi observandi, qui ab authore fuerunt adhibiti; non plures, non pauciores.

LIV. De resolutione *thematis simplicis* sunt canones generales & speciales.

LV. *Generales* sunt, qui in omni themate simplici locum habent; *Speciales*, qui locum tenent in hoc vel illo, substantiali vel accidentali, perfecto vel imperfecto.

LVI. Canones *generales* sunt hi.

1. Ante omnia, ipsum thema, tanquam totius resolutionis fundamentum, objectum, & scopus, erui debet; quo omnia quæ author dicit sunt in analysi referenda. Quod facilius fiet, si quædam inscriptio aut exordium, aut simile quid præmissum fuerit ab authore qui illud thema pertractaverit.
2. Cogitetur diligenter, an thema simplex unica aut pluribus vocibus, an propria vel impropria, an certa vel ambigua voce, proponatur ac pertractetur ab authore quem resolvimus.
3. Dispiciendum tum est serio, an illud thema sit perfectum & in ordine prædicamentali, vel imperfectum & extra categorias locatum, an singulare vel univhrsale, substantiale vel accidentale: ut enim alia sunt præcepta tractandi per genesin thema universale, alia tractandi substantiale, alia accidentale; ita resolutio multo facilius instituetur ad ipsam thematis naturam authorisque mentem, si, quale thema sit pertractatum, observatum fuerit.
4. Quia raro fit, ut thema aliquod simplex per omnia instrumenta notionum secundarum pertractetur, ideo in analysi thematis simplicis adjiciendus est animus tantum ad istas notiones secundas, per quas author thema suum pertractare voluit; nam in resolutione non debet esse plus quam fuit in compositione: & omissas notiones logicas addere, non pertinet ad analysin, sed ad genesin.

5. Notiones secundæ quæ adhibentur in thematis simplicis resolutione indicentur ex logicis, an sint genus, causa, proprietas, effectus, &c. nam isti termini non solent ab authoribus usurpari, sed res tantum quæ est genus, vel causa, vel proprietas, &c. adhiberi; solent enim authores res dicere per notiones primas: itaque analysis notiones primas revocabit ad secundas, & indicabit, quo pertineant notiones primæ ab authoribus usurpatæ.

6. Nec eo ordine, nec eo loco ponuntur ab authoribus affectiones cum adhibentur, & termini Logici, aut potius res iis significatæ, quo poni debere canones ante positi jubent: itaque assuefaciet se in tempore praxeos logicæ studiosus, ut alicujus authoris tractatum de aliquo themate simplici agentem confuse in charta sua notet, & simul terminos logicos sub quibus analysin instituet, & eo ordine & loco quo res tractari logice debuisset, addito loco ipsius scripti, ubi hic vel ille terminus, vel res potius termino nunc logico expressa, fuerit ab authore pertractata.

LVII. Canones *speciales* sunt juxta divisionem thematis simplicis à nobis instituti in genesi.

LVIII. Si thema resolvendum sit *substantia universalis*, sequentes canones tenendi sunt.

1. Dispiciendum est, quæ *definitionis* ejus *principia* sint constituta. &, quia substantiæ solent definitione essentiali definiri, videndum est, quodnam ejus genus ab authore sit assignatum, quæ differentia, & an recte constituatur.

2. Quod si contingat, ut author principia tantum definitionis ponat, definitionem ipsam non collocet, ea colligenda est analytico ex partibus positis.

3. Postquam definitionem analyticus invenit, aut ejus partes, genus & differentiam, videat an author thema explicat è suis *causis*, tum externis, tum internis: quod si contingat expresse materiam ac formam non poni, sed implicite in definitione involvi, in resolutione distinctius & dilucidius debent monstrari. Quod si efficiens & finis ab autore sint omissa, omittantur quoque.

4. Videndum est, an materiæ partes integrantes, seu implicite seu explicite, ab authore ponantur: si ponantur, non sunt negligendæ.

5. Post essentiam substantiæ universalis inventam, considerari debet, an author addiderit *proprietates* & *effecta*, &c. quæ in tractando tali themate observanda esse diximus.

6. Inquiratur in *divisionem*, unam, aut plures, & membra ponantur distincte, terminis & notionibus logicis induta.

7. Tandem inquirendum in *cognata opposita*, &c. quæ in talis thematis generica tractatione observari debent,

LIX. Si-

LIX. Similiter procedendum est in resolvendo themate *accidentis universalis*, juxta regulas geneseos nuper positas. Atque hîc hi canones tenendi sunt.

1. Ad quod prædicamentum pertinet videndum est, an sit absolutum accidens, an relatum.
2. Quo *nomine* veniat apud authorem.
3. Observandum est *genus*, si sit expressum, quale sit, proximum an remotum.
4. Inquirendum est in *subjectum*, quod & quale ei constituat author; si fuerit relatum, an relationis tum subjectum, tum terminus, tum relatum, tum correlatum, bene sit expressum.
5. Inquirendum est in *causas*, efficientem & finem, proximam & remotam, num sint positæ, & quæ: & an fundamentum relationis sit expressum. Si author accidenti tribuat materiam & formam hoc & notandum, sed & refutandum.
6. *Effecta*, *species*, *partes*, *cognata*, *opposita*, & quæcunque observari debent in ejus tractatione, hîc sunt indaganda. Nam eadem via est analyseos quæ geneseos, sed contraria.

LX. Sequitur resolvendum *thema simplex imperfectum*: primo *substantiale*, scilicet *individuum*, & quidem *rationale*, id est *persona*: nam hominum singularium tractationes occurrunt præsertim in historiis, qua sacris, qua profanis.

LXI. In analysi *personarum*, nec *genus* nec *species* occurrent, quia ea non habent; sed attendendum ad ea quæ de persona dici possunt, juxta regulas ante traditas in genesi.

LXII. Antequam ad speciales resolvendi hoc loco canones accedatur, postquam tota historia fuerit perlecta, observandum est in genere, quodnam *vitæ* genus tribuatur personæ ab authore, an fuerit persona privata, an publica, an politica, an ecclesiastica, &c.

LXIII. His peractis, sic est procedendum juxta hos canones.

1. *Nomen* personæ, & imprimis in historiis sacris, probè est notandum ac observandum; quandoquidem non temere, sed certo consilio plerumque est impositum: ubi circumstantiæ, ratione quorum nomen fuerit impositum, si referantur, etiam notandæ sunt.
2. Nomine excusso, excutiantur *causæ*, præsertim efficientes, si author eas habeat: ubi præsertim attendendum, quomodo sit descriptus ortus ac nativitas ejus, & circumstantiæ loci, temporis

poris, &c. quæ huc spectant, in resolutione ponendæ sunt.

3. Præsertim attendendum, an narret author quasdam personæ *proprietates, effecta*, & quæ referat *cognata* ac *pugnantia*; ubi imprimis mors attendenda, & in analysi ponenda, cum iis circumstantiis quibus narratur.

LXIV. *Accidentis singularis* aliorumque thematum imperfectorum analysis tota dependet ex eorum tractatione, & istis regulis insistatur in resolvendo, quibus utimur in componendo.

LXV. Hæc quidem analysis est thematis simplicis, quæ fundamentum est omnis resolutionis in themate complexo. *Thema complexum* vel *nude* ab autore aliquo *proponitur*, vel suis etiam *argumentis confirmatur*.

LXVI. Quando *nude proponitur*, tum tota analysis thematis complexi instituenda est juxta regulas & leges in doctrina enunciationis explicatas, & explicari solitas; ut, scilicet, enunciatio aliqua, quæ est thema complexum, in partes secetur, & qualitas & quantitas ejus investigetur; an sit enunciatio vera an falsa, necessaria an contingens, affirmans an negans, &c.

LXVII. Hoc modo resolvi possunt omnia scripta sententiosa, verbi causa Syracidæ, Solomonis, aliorumque: in talibus enim logica analysi, nihil aliud præstare potest, quam ut dicat tot ac tales esse in aliquo capite enunciationes, easque enumeret, & prædicatum & subjectum, & utriusque quantitatem ac qualitatem ostendat: quæ res cum facilis sit, & ex doctrina enunciationis constet, novis præceptis hîc nihil est opus.

LXVIII. At vero cum thema complexum *argumentis confirmatur*, particularibus opus est præceptis.

LXIX. Analysis thematis complexi *confirmati* vel ipsius thematis propositi *naturam* considerat, vel *modum* quo illud pertractatum est.

LXX. Circa analyticam considerationem *ipsius thematis* complexi propositi sequentes observentur canones.

1. Propositio seu thema complexum authoris ante omnia eruatur ex textu seu scripto authoris, juxta canonem generalem.

2. Propositio illa aut enunciatio. si modo indicativo ab authore non proponatur, ad eum reduci debet.

3. Tum

3. Tum videndum, an propositio sæpe in textu repetatur; quod si fiat, hæ repetitiones in unum colligendæ sunt, & pro una propositione sumendæ. Ista repetitio thematis complexi sæpe fieri solet in materia petitoria, exhortatoria, laudatoria, &c.
4. Si propositio ab authore non fuerit repetita simpliciter, sed etiam ab eo explicata aut limitata, ante argumentorum quibus confirmatur resolutionem, explicatio illa & limitatio indicanda est.
5. Quod si author non explicarit aut limitarit, & tamen propositio limitatione aut explicatione indigeat, eam instituere debet analyticus.
6. Tum consideretur, an propositum thema complexum sit universale, vel particulare, vel singulare, an sit thesis an hypothesis, an sit theoreticum vel practicum, &c.
7. Thema complexum theoreticum notitiam tantum pro fine habet; ideoque tantum vel probatur vel refutatur: at practicum affectus movet & impellit ad aliquid agendum; itaque amplificationes potissimum comitantur, quas non præteribit analyticus, sed eas etiam resolvet, & argumenta, verbi causa adhortantia, dehortantia, laudantia, vituperantia, suadentia, dissuadentia, &c. indicabit.

LXXI. Et hæc quidem est consideratio ipsius thematis complexi, quam sequitur consideratio *mediorum* per quæ, & *modi* quo thema ab authore fuerit tractatum.

LXXII. Hîc consideranda sunt quam diligentissime *argumenta* tum *declarantia*, tum *probantia* seu *confirmantia*, tum *refutantia*, insuper προλήψεις & *objectionum solutiones*, denique *amplificationes* & exaggerationes.

LXXIII. De singulis hi tenendi sunt canones.

1. Argumenta primum *declarantia* & *confirmantia* seorsim sunt collocanda, & ad suas sedes referenda; *probantia* deinde sunt *refutanda* & examinanda, utraque sunt artificialia vel inartificialia.
2. De artificialibus videndum, an sint necessaria vel contingentia.
3. Argumentum seu medium artificiale reducatur ad suam notionem secundam à qua fuit desumptum; alii dicunt, ad suum locum inventionis.
4. Medium diligenter conferatur cum subjecto & prædicato conclusionis inter resolvendum, ut, quam habitudinem vel respectum, causæ an effecti, subjecti an adjuncti, &c. ad ea dicat, cognoscatur.
5. Videndum an aliqua ex præmissis sit omissa, & tum ea addenda est analytico: si aliqua præmissarum prosyllogismi probatur, in reso-

resolutione prosyllogismi eodem processu utendum, quo usus est analyticus in resolutione syllogismi principalis.

6. Circa *prolepses*, tacitasque aut occultas *objectiones*, notandum est, illas diligenter esse secernendas à confirmatione, & ad syllogisticam formam esse reducendas; simulque attendendum, quomodo author in textu ad illas objectiones respondeat.

7. Authoris responsiones sunt resolvendæ, & ad objectiones à resolvente applicandæ.

8. Quales in authore resolvendo syllogismi occurrunt, tales sunt in analysi ponendi, non alia figura aut modo.

9. De *amplificationibus*, hoc tenendum est, eas referendas esse ad sua certa loca, & speciatim in suas partes esse resolvendas: exornationes ad schemata rhetorica reduci debent; probationes & objectiones earumque refutationes, proprie ad Logicam pertinent. Quare hisce etiam maxime à studiosis praxeos logicæ est immorandum.

LXXIV. Hæc est resolutio thematis complexi, tum nude propositi, tum argumentis confirmati; magis tamen & sæpius occurrent analytico resolvenda posterioris, quàm prioris generis themata complexa.

LXXV. In hac utraque resolutione quando ad simplices enunciationes deventum est, aut ad nudos syllogismos, ad ipsa præcepta Logicæ recurrendum est, & juxta illa analysis eorum instituenda est, ad themata usq; simplicia.

LXXVI. Quia, quodcunque resolvendum proponitur, fere *tractatus* est, multis constans enunciationibus seu thematibus complexis; summatim hìc ejus resolvendi rationem in tali negotio comprehendam, aliquot canonibus.

1. Fiant legitima præcognita de *authore* scripti, *scripto* & *objecto*, atque *occasione*, juxta 50. canonem.

2. Instituatur generalis *partitio* totius tractatus; atque imprimis *distinctio* instituenda est secundum diversa themata, ut tot sint partes tractatus, quot sunt themata ibi tractata: &, si sit divisus in capita, quælibet capita ad suas partes, id est themata, referantur.

3. Facta resolutione ista generali, accedatur ad resolutionem particularem singulorum membrorum, & capitum in quibus vel tractatur thema simplex vel complexum; & tum porro pro ratione alterutrius procedendum est juxta regulas datas.

LXXVII. Hæc quidem analysis est quorumvis thematum, Analysis *facultatum* & *disciplinarum*, quæ his solet subjici, tota dependet ex doctrina duplicis methodi syntheticæ & analyticæ, unde peti debet.

LXXVIII. Qua methodo facultas aliqua aut disciplina conscribi debeat, hac resolvitur.

LXXIX. *Disciplina contemplatrix* resolvitur, ut 1. inquiratur *subjectum* 2 subjecti *principia generalia* & *affectiones generales*, 3 subjecti *species* & *affectiones speciales*, 4. affectionum specialium *causa* & *principia specialia*.

LXXX *Disciplina operatrix* resolvitur, ut 1. inquiratur *finis* operatione acquirendus, 2. *subjectum* in quod finis introducitur, 3. *media* per quæ introduci debet.

LXXXI. Sedulo hîc est observandum, præcepta à commentariis diligenter esse distinguenda; multa enim in resolvendo invenientur addita commentariis, quæ non pertineant ad præcepta.

FINIS.

AUCTA-

AUCTARIUM DE ANALYSI THEOLOGICA

S. Scripturæ.

I. ANalysis theologica *Scripturæ* est, vel integri *Libri*, vel *Capitis*, vel *Sectionis* alicujus capitis, sive unum sive plures versus contineat.

II. In analysi cujusque *libri* danda est opera, ut habeamus divisionem principalem; de qua hi sunt canones, ad judicium informandum.

1. Quidam libri dividi possunt secundum principales personas; ut Genesis, libri Samuelis, Regum, & Chronicorum, & Acta Apostolica.
2. Quidam dividi possunt secundum personas, res, & actiones: ut Leviticus.
3. Quidam habent prologum, rem ipsam, & epilogum; ut quidam prophetici, & omnes epistolici.
4. Quidam methodum habent dialogisticam; ut liber Jobi, & Canticum Canticorum: ideoque resolvi debent in dialogos.
5. Quidam dividuntur secundum subjectam materiam in certas classes seu potius locos communes, ut Psalmi, & Proverbia.
6. Quidam resolvuntur in certas conciones: ut Esaias, Jeremias, Ezechiel.
7. Quidam in historiam & prophetias: ut Daniel.
8. Quidam in visiones & conciones: ut Zacharias.
9. Quidam in visiones meras; ut Apocalypsis.
10. Quidam in curricula vitæ unius personæ; ut 4. Evangelia secundum periodos vitæ Christi.
11. Quidam in diversas profectiones unius personæ; ut speciatim Evangelium Joannis secundum profectiones Christi ad diversa paschata.

III. De Analysi librorum *historicorum* in specie, hi teneantur canones.

1. Historiæ inter sese aliæ ab aliis distinguantur.
2. Causæ & occasiones historiæ observentur.
3. Principia, progressus, & finis historiæ attendantur.
4. Circumstantiæ omnes accurate expendantur.
5. Observetur, ubi unaquæque narratio incipiat, ubi desinat; num cohæreat cum antecedentibus vel sequentibus, an vero plane sit separata.
6. Doctrina seu fides, & vita sanctorum, accurate discernantur.
7. Topographia & Chronographia, id est, locorum & temporum observatio, imprimis notetur.
8. Dogmatica secernantur ab historicis, si intercurrant.

IV. De analysi librorum *dogmaticorum* in specie, hi teneantur canones.

1. Status & generalis propositio enodetur.
2. Præcipui loci communes attendantur.
3. Connexio istorum locorum investigetur.

V. De analysi librorum *propheticorum* in specie, hi teneantur canones.

1. Attendatur tempus, quo prophetæ floruerunt.
2. Scopus prophetæ eruatur.
3. Historica & prophetica secernantur, & historica conferantur cum libris Regum & Chronicorum.

VI. Analysis theologica *capitis* Biblici hos habet canones.

1. Dispiciatur, num caput cohæreat cum præcedenti vel sequenti capite, an vero plane sit secretum.
2. Attendatur, num tractetur unum thema, an vero plura pertractentur.
3. Si sint plura themata, videatur num unum ex alio pendeat, vel an prorsus sint disjuncta.
4. Argumenta explicantia ac probãtia ordine colligantur.
5. Analysis instituatur primum scholastica, deinde popularis; id est, primum terminis logicis dispositio capitis enuncietur, postea popularibus.

VII. De

VII. De analysi *versuum* Biblicorum hi teneantur canones.

1. Attendantur antecedentia, consequentia, & occasio.
2. Observetur thema, & reducatur vel ad aliquod caput catecheticum, vel ad aliquem locum communem.
3. Argumenta quæ sunt in singulis versibus eruantur, & themati applicentur.
4. Præter analysin logicam, spectari quoque, imo præmitti potest analysis grammatica verborum & phrasium, & rhetorica troporum ac figurarum; ita ut de quolibet versu institui possint ac debeant quæstiones grammaticæ, rhetoricæ, logicæ.

FINIS.

ALLO-

ALLOQUIUM AD *SCHOLARUM* RECTORES.

DEfuncti sumus, *Viri præstantissimi,* atq; multorum è vobis petitioni morem gessimus, in illustranda *Notis & Exemplis Synopsi Logicæ Burgersdicianæ,* adjunximusque *Praxeos* exercendæ regulas quasdam; ubi tamen exempla nulla apposuimus, quod ea ab ipsis tyronibus & Logicæ studiosis ad regularum normam & amussim componi proprio Marte & institui consultius sit: &, si aliquam hic exigant χειραγωγίαν, adeant *Gymnasium Logicum Keckermanni,* & *minus* & *majus,* ubi exemplorum abunde est. Cæterum, cum finis Logicæ sit præfixus; *mentem dirigere in cognitionem rerum,* quinam illi sint mentis actus dirigendi, & quomodo, dicendum est obiter. Intellectus humanus non uno versatur modo circa res cognoscendas. Aut enim res quaslibet *apprehendit simpliciter,* quæ vulgo dicitur *prima mentis operatio,* & *apprehensio simplex* (atque eam juvat *Prædicamentorum, Prædicabilium,* & *Notionum secundarum,* vel *affectionum Logicarum* doctrina in hac *Synopsi* tradita :) aut res apprehensas *enunciat,* & enunciando inter sese vel *componit,* vel *dividit,* quæ *secunda mentis* dicitur, & *complexa oratio*; aut naturas rerum apprehensarũ interiores in *definitiones* contrahit ac colligit, aut easdem per *divisionem* resolvit & dilatat (atque hanc in enunciandis, definiendis, dividendis rebus ante apprehensis, operationem mentis secundam, perficit in hac *Synopsi Interpretationis, Enunciationis, Divisionis* doctrina, suis capitibus explicata : aut inferendo & concludendo syllogistice de rebus apprehensis, enunciatis, definitis, promovet *Syllogismorum* doctrina, suo quoq; loco in *Synopsi* exposita: aut denique, quicquid vel simplici apprehensione, vel aliis modis jam dictis, cognovit, *methodice* inter

inter sese *disponit, ordinat, tractat, retractat* atque hic mentem dirigit ultimum *Synopseos Burgersdicianæ* caput. Verum enimvero in postrema hac, res quasvis ordinata & artificiosa methodo pertrectandi ratione, multum deficit *Synopsis*: quem defectum ejus *Author* aliquando à se supplendum iri promiserat; sed aliter visum fuit summo rerum omnium moderatori Deo, qui ante fidem liberatam eum in beatas transtulit sedes. Ego in munere ipsi successor, in ejus quoque vicem hîc succedere volui: eumque in finem, *Geneseos* & *Analyseos Logicæ* canones subjunxi. Hoc restat, ut tyrones & Logicæ studiosi continuo examine circa *Synopseos præcepta*, & assiduo exercitio circa *regulas Praxeos* occupentur: quod vestræ fidei committo, *Viri Præclari*, & *Deo* vos ac Juventutem studiosam commendo.

Lugd. Batav. Postridie Idus Maii,
M DCL I.

ADRIANUS HEEREBOORD,
*Philosophiæ in Academia patria
Professor Ordinarius.*